

146932

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL
DEVLET İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL
GÜVENLİK KONULARI ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRILMASI
(23 Nisan 1920-14 Mart 2003)**

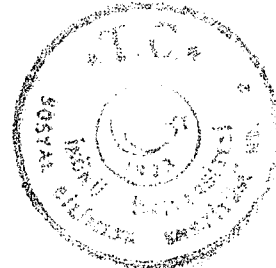
146932

Ayşe ÖZCAN

Danışman: Doç. Dr. Mihriban ŞENGÜL

İnönü Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Lisansüstü
Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin Kamu Yönetimi ANABİLİM DALI İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.

(Malatya, Temmuz 2004)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan... Prof. Dr. S. Kemal KARTAL

Üye... Doç. Dr. Mihriban SENGÜL

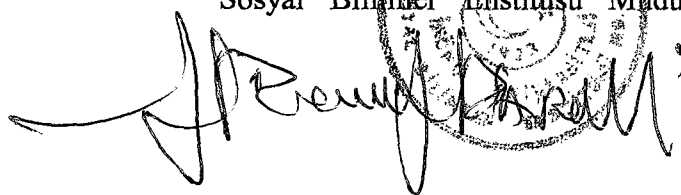

Üye... Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ERKUL

Onay

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

08.08./2004

Prof. Dr. S. Kemal KARTAL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Onur Sözü

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Karşılaştırılması (23 Nisan 1920-14 Mart 2003)” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ayşe ÖZCAN

A. Özcan

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti, on yıl kadar süren sürekli savaş ortamından sonra Kurtuluş Savaşı'nın eşsiz lideri Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmuştur. Cumhuriyetin temel dayanak noktası "milli egemenlik" olarak belirlenmiş ve devralınan ekonomik, sosyal ve siyasal yapının unsurları buna göre yeniden biçimlendirilmiştir. Bu amaçla Mustafa Kemal Paşa, Türk ulusunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkaracak olan devrimleri gerçekleştirmiştir.

İşte bu devrimlere kaynaklık eden 23 Nisan 1920, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması yanında, Türk halkının sefaletten, baskıdan kurtulup, tam bağımsızlığına kavuşacağına müjdesini de veren bir tarihtir. Türkiye bu tarihten itibaren, Atatürk'ün gerçekleştirdiği köklü reformlarla daha ileriye gitmeyi başarmıştır. Böylece Atatürk, bağımsızlığın, sömürgeci devletlerin eline düşmüş olan padişahıtan alınarak millete geçmesini sağlayan bir bağımsızlık hareketine önderlik ederek **Türk Demokrasisinin** kurulması için de gerekli temellerin atılmasını sağlamıştır. Atatürk'ün "**Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir**" sözü de bunun göstergesidir.

Bu noktada herkesin de gördüğü ve görebileceği şu tarihi gerçeği belirtmekte yarar görüyorum: **Atatürk**, öteki kamu politikaları bir tarafa bırakılırsa, özellikle **eğitim** alanında tam bir **sosyal devlet** yaratmıştır. Hatta biraz daha ileri giderek şunu da eklemek istiyorum: Atatürk'ten sonra, özellikle 1950'lerden sonraki yıllarda, eğitimde, Atatürk'ün kurduğu eğitim dizgesine, çağdaş unsurlarla ve sosyal devlet ölçütleriyle örtüşen hiçbir şey eklenmemiştir. Üstelik Atatürk'ün kurduğu çağdaş eğitim dizgesi sürekli olarak el altından değiştirilmeye çalışılmıştır. Sağlık alanı için de aynı şey söylenebilir. Konut ve sosyal güvenlik alanı ise; Atatürk'ün istediği bir düzeye getirilememiştir. Sonuç olarak, 1923'ten sonra, ülkede önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak kadar önemli siyasal, sosyal, kültürel ve hukuksal değişimler gerçekleştirilmiş, ancak Atatürk'ün gerçekleştirdiği bu değişimler istenilen duyarlılıkta korunamamıştır. Atatürk Devrimlerinden uzaklaşma **sosyal devletten** uzaklaşmayı da beraberinde getirmiştir.

Özellikle 1980'lerden sonra **Atatürk ilkelerine** tekrarlanması gereken bir kavram gibi, hükümet programlarında yer verilmiş ve Atatürk'ün istediği bir yönetim dizgesi ve sosyal devlet anlayışı günümüzde bile gerçekleştirilememiştir.

İşte bu noktada **bize düşen görev**; Atatürk Devrimleri ışığında ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeleri sağlamak, devrimleri tam özümsemek ve gelecek kuşaklara aktarmaktır. Bu noktada Atatürk'ün, devrimlerin Türk toplumuna kazandırdıklarını açıklayan şu ifadesini akıldan çıkarmamak gerekir:

“Uçurumun kenarında yıkık bir ülke...Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar...Yıllarca süren savaş...Ondan sonra içerde ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet...Ve bunları başarmak için arasız inkılaplar...İşte Türk inkılaplarının kısa bir deyimi...”

İşte bu araştırma, TBMM'nin açılışından bu yana kurulan 64 hükümetten, Meclise program sunan 57 hükümetin, hükümet programlarını **sosyal devlet ilkesi** açısından konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları üzerinden çözümlemesi ve karşılaştırması yanında, özellikle Atatürk Döneminde yaratılan bu yeni devlet yönetiminin ve Atatürk Devrimlerinin kazanımlarını vermeyi amaçlamıştır. Bu nedenle çalışma, temelde iki bölümlendirme üzerine kurulmuştur: (1) Atatürk Dönemi (2) Atatürk'ten Sonraki Dönem

Araştırmamın bu aşamaya gelmesine farklı açılardan katkıda bulunan, sonsuz emeğini ve emeğe karşı gösterdiği saygısını unutamayacağım hocam Prof. Dr. S. Kemal KARTAL'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Araştırma süresi boyunca beni destekleyen, emeğini esirgemeyen, tatlı kırgınlıklarıyla beni yüreklendiren Danışman Hocam Doç. Dr. Mihriban ŞENGÜL'e özellikle teşekkür ediyorum.

Araştırmanın yazım aşamasında beni yalnız bırakmayan arkadaşlarım Ali ERCAN ve Fatma YAZAR'a gösterdikleri sabır ve anlayıştan dolayı teşekkür ediyorum. Ayrıca yazım aşamasında önemli yardımlarda bulunan ve özensiz yazılarımı özenli biçimde yazan arkadaşım Derya BUĞUR'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Araştırma süresi boyunca, beni arada bir kızdıran, ama kırgınlıklarıyla beni neşelendiren ablam Neşe AKTAŞ'a, araştırmanın yazım aşamasında emeğini esirgemeyen kardeşim Arzu ÖZCAN'a ve en önemlisi yaramazlıklarıyla çalışmamı engelleyen, ama üretmemi sağlayan yeğenim Semih AKTAŞ'a teşekkür ediyorum.

Ayşe ÖZCAN

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET
İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI
ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMASI**
(23 Nisan 1920-14 Mart 2003)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe ÖZCAN

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2004

Danışman: Doç. Dr. Mihriban ŞENGÜL

ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER

Bu araştırma, Atatürk dönemi ve sonrası hükümet programlarını sosyal devlet ilkesi açısından; konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları üzerinden çözümlenerek, karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir. Bu değerlendirme, Türkiye Cumhuriyeti'nin dönemsel özelliklerini ortaya çıkarmakta ve Atatürk Devrimlerinin getirdiği yenilikleri programlarla ilişkilendirerek sunmaktadır. Böylece TBMM'nin kuruluşundan günümüze kadar olan dönemde, Türk kamu yönetimi dizgesi, hükümet programları düzeyinde incelenmekte, özellikle Atatürk'ün çağdaş yönetim ve sosyal devlet anlayışı açısından getirdiği değişimlerin 1945'ten sonra hükümet politikalarına yerleştirilmeye çalışılıp çalışılmadığı sınımlanmaktadır.

Araştırmanın **anahtar kavramları** şunlardır:

- Hükümet Programı
- Sosyal Devlet
- Atatürk Devrimleri
- Kamu Politikası
- Kamu Yönetimi

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET
İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI ÜZERİNDEN
KARŞILAŞTIRILMASI**

(23 Nisan 1920-14 Mart 2003)

Ayşe ÖZCAN

KISA İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ.....	21
--	----

İKİNCİ KESİM

**ATATÜRK DÖNEMİ VE SONRASI DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE BELİRLEYİCİ SİYASAL
VE SOSYO-EKONOMİK GELİŞMELER**

2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASINA YÖNELİK DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR.....	28
3. SOSYAL DEVLET İLKESİ.....	40
4. ATATÜRK DÖNEMİ VE SONRASI TÜRKİYE'NİN VE DÖNEMİN SİYASAL VE SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ.....	58

ÜÇÜNCÜ KESİM

**ATATÜRK DÖNEMİ VE SONRASI HÜKÜMET PROGRAMLARININ
SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDANDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK
KONULARI ÜZERİNDEN ÇÖZÜMLENMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI**

5. ATATÜRK DÖNEMİ (1920-1938) HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI ÜZERİNDEN ÇÖZÜMLENMESİ.....	85
6. ATATÜRK SONRASI DÖNEMİN HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI ÜZERİNDEN ÇÖZÜMLENMESİ.....	112
7. ATATÜRK DÖNEMİ VE SONRASI HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRILMASI.....	296
8. TÜRKİYE'DE SOSYAL DEVLET İLKESİNDEN UZAKLAŞMA VE SERMAYENİN KÜRESELLEŞMESİ: OLASI SORUNLAR.....	371

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

9. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ.....	382
EKLER.....	388
KAYNAKÇA.....	398
KAYNAKLAR.....	406

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET
İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI
ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRILMASI**

(23 Nisan 1920-14 Mart 2003)

Ayşe ÖZCAN

İÇİNDEKİLER

Onay Sayfası	
Onur Sözü	
Önsöz	
Özet ve Anahtar Sözcükler (Abstract and Keywords)	
Kısa İçindekiler	
İçindekiler	
Çizelgeler Dizelgesi	
Kısaltmalar Dizelgesi	

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ.....	21
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	21
1.2. Araştırmanın Denencesi ve Amacı.....	23
1.3. Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Derleme ve İşleme Araçları.....	24
1.4. Araştırmanın Kavram Tanımları.....	25
1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası.....	26

İKİNCİ KESİM

**ATATÜRK DÖNEMİ VE SONRASI DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE
BELİRLEYİCİ SİYASAL VE SOSYO-EKONOMİK GELİŞMELER**

2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASINA YÖNELİK DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR.....	28
2.1. Ulaşılan ve İncelenen Kaynaklar.....	28
2.1.1. Bilim Adamları Tarafından Yapılan Araştırmalar.....	29
2.1.2. Kurumlar Tarafından Yapılan Araştırmalar.....	36

2.1.3. Öteki Araştırmacılar Tarafından Yapılan Araştırmalar.....	37
2.2. Saptanan Ancak Ulaşılamayan Kaynaklar.....	39
3. SOSYAL DEVLET İLKESİ.....	40
3.1. Sosyal Devletin Tanımı.....	40
3.2. Sosyal Devletin Temel Nitelikleri.....	42
3.3. Sosyal Devletin Tarihsel Gelişimi.....	44
3.3.1. Dünyada Sosyal Devletin Tarihsel Gelişimi.....	44
3.3.2. Türkiye’de Sosyal Devletin Tarihsel Gelişimi.....	51
3.4. Uygulamada Sosyal Devlet İlkesi.....	55
4. ATATÜRK DÖNEMİ VE SONRASI TÜRKİYE’NİN VE DÖNEMİN SİYASAL VE SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ.....	58
4.1. 1920-1938: Atatürk Dönemi’nin Belirleyici Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşulları.....	58
4.2. Atatürk Sonrası Döneminin Belirleyici Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşulları.....	64
4.2.1. 1939-1945: Tek Parti Döneminin Belirleyici Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşulları.....	65
4.2.2. 1946-1960: Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Döneminin Belirleyici Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşulları.....	69
4.2.3. 1960-1980: Planlı Döneme Geçiş ve Dönemin Belirleyici Siyasal ve Sosyo- Ekonomik Koşulları.....	74
4.2.4. 1980’den Günümüze Kadar Belirleyici Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşullar.....	78
4.2.4.1. 12 Eylül 1980-20 Kasım 1991 Döneminin Belirleyici Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşulları.....	78
4.2.4.2. 20 Kasım 1991’den Günümüze Kadar Olan Dönemin Belirleyici Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşulları.....	81

ÜÇÜNCÜ KESİM

ATATÜRK DÖNEMİ VE SONRASI HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDANDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI ÜZERİNDEN ÇÖZÜMLENMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

5. ATATÜRK DÖNEMİ (1920-1938) HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI ÜZERİNDEN ÇÖZÜMLENMESİ.....	85
5.1. TBMM Dönemi Hükümet Programlarının (1920-1923) Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi.....	86
5.1.1. TBMM Dönemi (3 Mayıs 1920-24 Ocak 1921) Birinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	86
5.1.2. TBMM Dönemi Beşinci Hükümet (14 Ağustos 1923-24 Ekim 1923) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	91
5.2. 1923-1938 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi.....	95
5.2.1. Üçüncü Hükümet (22 Kasım 1924-3 Mart 1925) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	96
5.2.2. Beşinci Hükümet (1 Kasım 1927-27 Eylül 1930) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	99
5.2.3. Altıncı Hükümet (27 Eylül 1930-4 Mayıs 1931) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	101
5.2.4. Yedinci Hükümet (4 Mayıs 1931-1 Mart 1935) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	104
5.2.5. Sekizinci Hükümet (1 Mart 1935-1 Kasım 1937) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	106
5.2.6. Dokuzuncu Hükümet (1 Kasım 1937-11 Kasım 1938) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	108

6. ATATÜRK SONRASI DÖNEMİN HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI ÜZERİNDEN ÇÖZÜMLENMESİ.....	112
6.1. Tek Parti Dönemi (1938-1946) Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi.....	112
6.1.1. Onuncu Hükümet (11 Kasım 1938-25 Ocak 1939) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	112
6.1.2. On Birinci Hükümet (25 Ocak 1939-3 Nisan 1939) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	114
6.1.3. On İkinci Hükümet (3 Nisan 1939-9 Temmuz 1942) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	116
6.1.4. On Üçüncü Hükümet (9 Temmuz 1942-9 Mart 1943) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	117
6.1.5. On Dördüncü Hükümet (9 Mart 1943-7 Ağustos 1946) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	119
6.2. Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Dönemi ve Sonrası Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi.....	121
6.2.1. 1946-1950 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi.....	121
6.2.1.1. On Beşinci Hükümet (7 Ağustos 1946-10 Eylül 1947) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	122
6.2.1.2. On Altıncı Hükümet (10 Eylül 1947-10 Haziran 1948) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	126
6.2.1.3. On Yedinci Hükümet (10 Haziran 1948-16 Ocak 1949) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	127
6.2.1.4. On Sekizinci Hükümet (16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	128
6.2.2. 1950-1960 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi.....	130
6.2.2.1. On Dokuzuncu Hükümet (22 Mayıs 1950-9 Mart 1951) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	130

6.2.2.2. Yirminci Hükümet (9 Mart 1951-17 Mayıs 1954) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	134
6.2.2.3. Yirmi Birinci Hükümet (17 Mayıs 1954-9 Aralık 1955) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	137
6.2.2.4. Yirmi İkinci Hükümet (9 Aralık 1955-25 Kasım 1957) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	139
6.2.2.5. Yirmi Üçüncü Hükümet (25 Kasım 1957-27 Mayıs 1960) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	140
6.3. 1960-1980 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi.....	142
6.3.1. 1960-1965 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi.....	142
6.3.1.1. Yirmi Dördüncü Hükümet (30 Mayıs 1960-5 Ocak 1961) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	143
6.3.1.2. Yirmi Altıncı Hükümet (20 Kasım 1961-25 Haziran 1962) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	147
6.3.1.3. Yirmi Yedinci Hükümet (25 Haziran 1962-25 Aralık 1963) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	151
6.3.1.4. Yirmi Sekizinci Hükümet (25 Aralık 1963-20 Şubat 1965) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	155
6.3.1.5. Yirmi Dokuzuncu Hükümet (20 Şubat 1965-27 Ekim 1965) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	159
6.3.2. 1965-1972 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi.....	162
6.3.2.1. Otuzuncu Hükümet (27 Ekim 1965-22 Ekim 1969) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	163
6.3.2.2. Otuz Birinci Hükümet (3 Kasım 1969-14 Şubat 1970) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	167
6.3.2.3. Otuz İkinci Hükümet (6 Mart 1970-26 Mart 1971) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	172
6.3.2.4. Otuz Üçüncü Hükümet (26 Mart 1971-11 Aralık 1971) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	176

6.3.2.5. Otuz Dördüncü Hükümet (11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972)	
Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	180
6.3.3. 1972-1980 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından	
Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden	
Çözümlemesi.....	182
6.3.3.1. Otuz Beşinci Hükümet (22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973) Programının	
Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	183
6.3.3.2. Otuz Altıncı Hükümet (15 Nisan 1973-26 Ocak 1974) Programının	
Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	186
6.3.3.3. Otuz Yedinci Hükümet (26 Ocak 1974-17 Kasım 1974) Programının	
Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	189
6.3.3.4. Otuz Sekizinci Hükümet (17 Kasım 1974-31 Mart 1975) Programının	
Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	194
6.3.3.5. Otuz Dokuzuncu Hükümet (31 Mart 1975-21 Haziran 1977)	
Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	198
6.3.3.6. Kırkıncı Hükümet (21 Haziran 1977-21 Temmuz 1977) Programının	
Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	204
6.3.3.7. Kırk Birinci Hükümet (21 Temmuz 1977-1 Ocak 1978) Programının	
Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	209
6.3.3.8. Kırk İkinci Hükümet (5 Ocak 1978-12 Kasım 1979) Programının	
Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	214
6.3.3.9. Kırk Üçüncü Hükümet (12 Kasım 1979-12 Eylül 1980) Programının	
Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	219
6.4. 1980'den Günümüze Kadar Olan Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi	
Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden	
Çözümlemesi.....	223
6.4.1. 12 Eylül 1980- 20 Kasım 1991 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal	
Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları	
Üzerinden Çözümlemesi.....	223
6.4.1.1. Kırk Dördüncü Hükümet (21 Eylül 1980-13 Aralık 1983) Programının	
Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	223
6.4.1.2. Kırk Beşinci Hükümet (13 Aralık 1983-21 Aralık 1987) Programının	
Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	227
6.4.1.3. Kırk Altıncı Hükümet (21 Aralık 1987-9 Kasım 1989) Programının	
Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	233

6.4.1.4. Kırk Yedinci Hükümet (9 Kasım 1989-23 Haziran 1991) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	238
6.4.1.5. Kırk Sekizinci Hükümet (23 Haziran 1991-20 Kasım 1991) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	241
6.4.2. 20 Kasım 1991'den Günümüze Kadar Olan Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi.....	246
6.4.2.1. Kırk Dokuzuncu Hükümet (20 Kasım 1991-25 Haziran 1993) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	246
6.4.2.2. Ellinci Hükümet (25 Haziran 1993-5 Ekim 1995) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	253
6.4.2.3. Elli Birinci Hükümet (5 Ekim 1995-30 Ekim 1995) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	259
6.4.2.4. Elli İkinci Hükümet (30 Ekim 1995-6 Mart 1996) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	264
6.4.2.5. Elli Üçüncü Hükümet (6 Mart 1996-30 Haziran 1996) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	266
6.4.2.6. Elli Dördüncü Hükümet (28 Haziran 1996-30 Haziran 1997) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	271
6.4.2.7. Elli Beşinci Hükümet (30 Haziran 1997-11 Ocak 1999) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	275
6.4.2.8. Elli Altıncı Hükümet (11 Ocak 1999-28 Mayıs 1999) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	279
6.4.2.9. Elli Yedinci Hükümet (28 Mayıs 1999-18 Kasım 2002) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	281
6.4.2.10. Elli Sekizinci Hükümet (18 Kasım 2002-14 Mart 2003) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	285
6.4.2.11. Elli Dokuzuncu Hükümet (14 Mart 2003-) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi.....	291

7. ATATÜRK DÖNEMİ VE SONRASI HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI ÜZERİNDEN DÖNEMLERE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI.....	296
7.1. Atatürk Dönemi (1920-1938) Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Karşılaştırılması.....	296
7.1.1. TBMM Dönemi (1920-1923) Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması.....	296
7.1.2. 1923-1938 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması.....	300
7.2. Atatürk Sonrası Dönemin Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Karşılaştırılması...	304
7.2.1. Tek Parti Dönemi (1938-1946) Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması.....	304
7.2.2. Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Dönemi ve Sonrası Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması.....	307
7.2.2.1. 1946-1950 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması.....	307
7.2.2.2. 1950-1960 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması.....	310
7.2.3. 1960-1980 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması.....	316
7.2.3.1. 1960-1965 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması.....	316
7.2.3.2. 1965-1972 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması.....	321
7.2.3.3. 1972-1980 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması.....	326
7.2.4. 1980'den Günümüze Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Karşılaştırılması.....	333
7.2.4.1. 12 Eylül 1980-20 Kasım 1991 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması.....	334
7.2.4.2. 20 Kasım 1991'den Günümüze Kadar Olan Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması...	340
7.3. TBMM'nin Açılışından Günümüze Kadar Olan Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Genel Değerlendirmesi.....	356

8. TÜRKİYE’DE SOSYAL DEVLET İLKESİNDEN UZAKLAŞMA VE SERMAYENİN KÜRESELLEŞMESİ: OLASI SORUNLAR.....	371
8.1. Küreselleşme Çerçevesinde Yaşanan Ekonomik Değişimler ve Devletin Değişen Rolü.....	371
8.2. Olası Sorunlar.....	375
8.3. Gelecek İçin Öneriler.....	379

DÖRDÜNCÜ KESİM GENEL DEĞERLENDİRME

9. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ.....	382
9.1. Bulgular ve Öneriler.....	382
9.2. Genel Sonuç.....	386
EKLER.....	388
EK-1 : TBMM’nin Açılışından Günümüze Kadar Olan Hükümetler (1920-2003).....	388
EK-2 : Cumhuriyet Dönemi (1924-1949) Eğitim ve Kültür Alanında Yapılan Devrimlerin Kronolojisi	390
EK-3 : 1930-1939 Dönemi Millileştirilen Önemli Yabancı Şirketler.....	391
EK-4 : KİT’lerin Kuruluş ve Gelişimiyle İlgili Yasalar.....	391
EK-5 : 1950-2003 Toplam Nüfus Göstergeleri.....	392
EK-6 : Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus (1950-2002).....	393
EK-7 : Sağlık Göstergeleri (1950-2003).....	395
EK-8 : Okullaşma Oranları (1950-2003).....	396
EK-9 : Bütçe İçerisinde Eğitim Hizmetleri	397
KAYNAKÇA.....	398
KAYNAKLAR.....	406

ÇİZELGELER DİZELGESİ

Çizelge-1	: TBMM Dönemi Birinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	91
Çizelge-2	: TBMM Dönemi Beşinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	94
Çizelge-3	: Üçüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	98
Çizelge-4	: Beşinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	101
Çizelge-5	: Altıncı Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	104
Çizelge-6	: Yedinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	106
Çizelge-7	: Sekizinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	107
Çizelge-8	: Dokuzuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	111
Çizelge-9	: Onuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	113
Çizelge-10	: On Birinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	116
Çizelge-11	: On İkinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	117
Çizelge-12	: On Üçüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	119
Çizelge-13	: On Dördüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	121
Çizelge-14	: On Beşinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	125
Çizelge-15	: On Altıncı Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	127
Çizelge-16	: On Yedinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	128
Çizelge-17	: On Sekizinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	130
Çizelge-18	: On Dokuzuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	133
Çizelge-19	: Yirminci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	136
Çizelge-20	: Yirmi Birinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	138
Çizelge-21	: Yirmi İkinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	139
Çizelge-22	: Yirmi Üçüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	141
Çizelge-23	: Yirmi Dördüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	146
Çizelge-24	: Yirmi Altıncı Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	150
Çizelge-25	: Yirmi Yedinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	154
Çizelge-26	: Yirmi Sekizinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	158

Çizelge-27 : Yirmi Dokuzuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	162
Çizelge-28 : Otuzuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	167
Çizelge-29 : Otuz Birinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	172
Çizelge-30 : Otuz İkinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	176
Çizelge-31 : Otuz Üçüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	179
Çizelge-32 : Otuz Dördüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	182
Çizelge-33 : Otuz Beşinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	185
Çizelge-34 : Otuz Altıncı Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	188
Çizelge-35 : Otuz Yedinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	194
Çizelge-36 : Otuz Sekizinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	198
Çizelge-37 : Otuz Dokuzuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	203
Çizelge-38 : Kırkıncı Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	208
Çizelge-39 : Kırk Birinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	213
Çizelge-40 : Kırk İkinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	218
Çizelge-41 : Kırk Üçüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	222
Çizelge-42 : Kırk Dördüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	227
Çizelge-43 : Kırk Beşinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	233
Çizelge-44 : Kırk Altıncı Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	237
Çizelge-45 : Kırk Yedinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	241
Çizelge-46 : Kırk Sekizinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	245
Çizelge-47 : Kırk Dokuzuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	253
Çizelge-48 : Ellinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	259
Çizelge-49 : Elli Birinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	264
Çizelge-50 : Elli İkinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	265
Çizelge-51 : Elli Üçüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	271
Çizelge-52 : Elli Dördüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	274
Çizelge-53 : Elli Beşinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	278

Çizelge-54 : Elli Altıncı Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	281
Çizelge-55 : Elli Yedinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	285
Çizelge-56 : Elli Sekizinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	291
Çizelge-57 : Elli Dokuzuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi.....	295
Çizelge-58 : 1950'den Sonraki Dönemlerde Açılan İmam Hatip Okulları Sayısı.....	366
Çizelge-59 : Atatürk Dönemi ve Sonrası Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Karşılaştırılması.....	369

KISALTMALAR DİZELGESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DAP	: Doğu Anadolu Projesi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DMK	: Devlet Memurları Kanunu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	: Demokratik Sol Parti
DP	: Demokrat Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GATT	: General Agreement on Trade and Tariff Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslar arası Para Fonu
İYAK	: İşçi Yardımlaşma Kurumu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
MBK	: Millî Birlik Komitesi
MGK	: Millî Güvenlik Kurulu
MGP	: Milliyetçi Güven Partisi

MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MEYAK	: Memur Yardımlaşma Kurumu
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
OECD	: Organization For Economic Cooperation And Development- Ekonomik İşbirliği Ve Kalkınma Örgütü
OHAL	: Olağanüstü Hal
ÖSYM	: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
PTT	: Posta, Telefon, Telgraf
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
THY	: Türk Hava Yolları
TODAİE	: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyonu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel Teknik Araştırmalar Kurumu
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET
İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI
ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRILMASI**

(23 Nisan 1920-14 Mart 2003)

Ayşe ÖZCAN

**BİRİNCİ KESİM
ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR**

Bir bölümden oluşan araştırmanın Birinci Kesiminde, öncelikle araştırmanın konusu, önemi ve amacı açıklanmış olup, daha sonra araştırmanın denencesi, yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları ve araştırmanın sunuş sırası hakkında bilgi verilmiştir.

**1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCELERİ, AMACI VE
YÖNTEMİ**

Araştırmanın tanıtıldığı bu Bölüm, beş altbölümden oluşmaktadır. Bu altbölümlerde, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Karşılaştırılması” başlıklı araştırmanın konusu ve önemi, amacı, denencesi açıklanmış olup, araştırmanın yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, kavram tanımları ve araştırmanın sunuş sırası hakkında bilgi verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları üzerinden Karşılaştırılmasıdır”. Bu karşılaştırma, Atatürk dönemi ve sonrası şeklinde bir bölümlendirme esas alınarak yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923 tarihinde kuruluşundan günümüze kadar kamu yönetimi dizgesi içinde toplam 59 hükümet yer almıştır. Araştırmaya kaynaklık eden, Cumhuriyetin ilanından önce kurulan beş TBMM Hükümeti ile Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan 59 hükümettir. Araştırmada, bu hükümetlerin, hükümet programlarının sosyal devlet anlayışına yönelik öngörülleri; konut, eğitim,

sağlık ve sosyal güvenlik konularıyla ilişkilendirilerek çözümlenmiştir. Böylece, Cumhuriyetin getirdiği çağdaş yönetim ve sosyal devlet anlayışı yansıtılmaya çalışılmıştır.

Bilindiği gibi, **Sosyal Devlet** diye anılan çağdaş devlet düzenini gerçekleştirmek, Atatürk'ün başlıca amacı ve Cumhuriyet döneminin de temel konusu olmuştur. Atatürk, sosyal devlet düzeninin gerçekleşmesi için, ekonomik büyüme ile beraber sosyal gelişmenin de sağlanması gerektiğine inanmıştır. Bu amaçla; sosyal ve ekonomik bakımdan güçsüz sınıfları koruyan, bölgelerarası dengesizliği gideren ve her alanda (özellikle eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında) fırsat eşitliği ilkelerini göz önünde tutan bir devlet düzeni yaratmıştır. **Sosyal devletin** etkinliğini sağlamak için de ülkenin ekonomik büyüme ve gelişme düzeyini güçlendirmeye çalışmış ve sosyal refahın topluma adaletli biçimde yaygınlaşmasını sağlayıcı önlemler almıştır.

1923'ten sonra **Atatürk Devrimleri** sayesinde, başta eğitim olmak üzere sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında sosyal devlet anlayışı açısından önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Atatürk'ün önemle ele aldığı temel konu **eğitim** olmuştur. 1920'deki ilk İcra Vekilleri Heyeti programında eğitim alanında yapılmak istenenler açıklanırken, eğitimin ulusal bir yapıda olmasından, eğitim kurumlarının bilimsel ve çağdaş ilkelere göre yeniden düzenlenmesinden bahsedilmesi bunun en açık örneğidir. Zaten bu amaç doğrultusunda da eğitimin niteliği değişmiş, eğitim-öğretim birleşmiş, eğitimde fırsat eşitliği yaratılarak eğitimin yaygınlaştırılması sağlanmıştır.

1923-1938 Türkiye'sinin dünya çapındaki saygınlığı, Atatürk Devrimlerinin yasal ve kurumsal uzantıları 1945'lere kadar devrimlerin özüne uygun devam etmiştir. 1946'da çok partili dizgeye geçilmiş ve 1950'lerde DP iktidarı ile sosyal devletten uzaklaşmanın ilk belirtileri görülmüştür. Siyasete çatışmacı kültür egemen olmuş, "**din**" olgusu altında eğitim biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Dış politikada tam bağımsız anlayıştan ödün verilmiş ve "**Küçük Amerika**" hayali politikaya sokulmuştur. Bu anlayış 1950-1960 döneminin hükümet programlarında da gözlenmiştir. İkinci dünya savaşı yıllarında genişlemeye başlayan özel sermaye, bu dönemde ekonomik ve sosyal gelişmede etkinlik kazanmıştır. Siyasal yönetimin de, ekonominin dış yardımlara ve yabancı sermayeye açılmasını istemesi, konut, eğitim,

sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında sosyal devlet anlayışının terk edilmesini gündeme getirmiştir.

1960'lı yılların başında planlı kalkınmaya geçilmiş, konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularında planlı kalkınma anlayışı benimsenmiştir. 1950'li yılların anlayışı, 1960-1965 döneminde **sosyal devlet** lehine değişmiştir. Eğitim ve sağlık hizmetlerinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak 1950'li yılların milliyetçi, muhafazakar çizgisi 1965'ten sonra tekrar egemen olmuştur.

1980'den sonra ise **sosyal devlet** aleyhine bir değişim ve yeniden yapılanma süreci esas alınmıştır. 24 Ocak Kararları uygulamaya konulmuş, eğitime "dini motifler" yüklenerek "**aydın din adamı**" söylemi ortaya atılmıştır. Konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinde yabancı sermayeye açık ve ulusüstü şirketlerin pazarı olacak bir yapı oluşturulması amaçlanmıştır.

1990'lı yıllardan sonra ise; "**küreselleşme**" adı altındaki bu değişim ve yeniden yapılanmadan geri dönülemezceği ısrarla vurgulanmış ve iktidara gelen hükümetler politikalarını bu anlayışa göre belirlemişlerdir. 1995 genel seçimlerinden sonra kurulan Refah-Yol hükümeti de, sosyal devlet ilkesinden ve Atatürk Devrimlerinden uzaklaşmanın en canlı örneğini sergilemiştir.

Bu araştırma da, Atatürk dönemi ve sonrası hükümet programlarını, sosyal devlet ilkesi açısından konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları üzerinden karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin dönemsellik özelliklerini ortaya çıkarmakta ve Atatürk Devrimlerinin getirdiği yenilikleri programlarla ilişkilendirerek sunmaktadır.

1.2. Araştırmanın Denencesi ve Amacı

Bu araştırma için bir denence belirlenmiştir. Belirlenen denence şöyle ifade edilebilir:

Denence: Atatürk Dönemi hükümet programları, her konuda çağdaş ve sosyal devlet anlayışıyla hazırlanmıştır. Bu anlayış, 1945'lere kadar hükümet programlarının hazırlanmasında temel alınmış, ancak 1945'lerden sonra hazırlanan hükümet programlarında bu anlayıştan uzaklaşmıştır.

İşte bu araştırmanın amacı, Atatürk dönemi (1920-1938) hükümet programlarının, sosyal devlet ilkesini gözeterek hazırlandığını konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularıyla örneklendirerek, Atatürk'ten sonraki hükümet programlarında bu anlayışın devam ettirilip ettirilmediğinin değerlendirilmesidir. Ayrıca bu araştırma, Atatürk'ün ölümünden sonra, Türkiye'nin siyasal, sosyal ve ekonomik yönelişlerinin nasıl olduğunu ve bu yönelişlerde nelerin etkili olduğunu hükümet programlarıyla ilişkilendirerek açıklamayı da amaçlamaktadır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Araştırmada tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Konuyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgisi bulunan kitap, dergi, makale, gazete, akademik çalışma niteliğindeki tezler ve benzeri yazılı kaynakların taranmasının yanında, elektronik ortamda kaynak taraması yapılarak, araştırmaya kaynaklık edecek bilgilerin altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Araştırmaya kaynaklık edecek bilgiler belli bir düzene göre sınıflandırılmıştır. Bunun için Cumhuriyet tarihi belli dönemlere ayrılmıştır. Bu dönemler belirlenirken, Türkiye'de siyasal, sosyal ve ekonomik dönüşümlerin yaşandığı yıllar başlangıç noktası olarak alınmıştır. Dönemlere göre hükümet programları; konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları üzerinden çözümlenmiş ve karşılaştırılmıştır. Bu çözümlenme ve karşılaştırma, **sosyal devlet ilkesi** için belirlenen **beş ölçüte** göre yapılmıştır. Belirlenen ölçütler şunlardır: (1) Adil gelir düzeni yaratılması, (2) Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi, (3) Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması, (4) Alt gelir gruplarına (işsiz, çiftçi, köylü gibi dar gelirli) yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi, (5) Korunmaya muhtaç gruplara (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi.

Sosyal devlet ilkesi için belirlenen **beş ölçütün** anlamı, kişilerin yaşamak için temel gereksinimlerini sürdüreceği koşulların yaratılması ve iyileştirilmesi noktasında yoğunlaşmaktadır. Bu noktada, bu ölçütler, devletin, "vatandaşlarının sosyal durumlarını iyileştirme ve vatandaşlarına asgari yaşama düzeyi sağlama" amacının vazgeçilmez halkalarıdır. Sosyal devlet, "insan haklarına saygılı, demokratik ve laik" bir dizge yaratmak için, ekonomiye **kamu yararını** gözeterek müdahale eder. Böyle bir yaklaşımla, halkın refah düzeyini yükseltmeyi, gelir

dağılımındaki dengesizlikleri gidermeyi ve konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi temel haklardan herkesin hakça yararlanmasını sağlamayı amaçlar. Bu nedenle, **sosyal devlet ilkesi** açısından çözümlenmeye ve karşılaştırmaya esas alınan konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanları sosyal devlet idealine ulaşmada devletin katkı yapacağı temel alanlar olduğu için seçilmiştir.

1.4. Araştırmanın Kavram Tanımları

Bu araştırma için belirlenen anahtar kavramlar ve bunların tanımları şöyle ifade edilebilir:

Hükümet Programı: Yürütme organının siyasi kanadını oluşturan bakanlar kurulunun, ulusal ve uluslararası konulara yaklaşımının ana çizgilerini taşıyan ve uygulamayı hedeflediği temel siyasaları içeren belge (Sezen, 1998, 100).

Sosyal Devlet: Yurttaşlarının sosyal ve ekonomik durumlarıyla ilgilenen, onlara insanlık onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlamayı ödev bilen devlet (Sezen,1998, 224).

Sosyal devletin etkinliğini sağlayan en önemli etken ise; bir ülkenin ekonomik gelişme ve büyüme düzeyi yanında sosyal gelişme düzeyinin de güçlü olması ve sosyal refahın topluma eşit biçimde yayılmasını sağlayan kaynakların yaratılmış olmasıdır.

Atatürk Devrimleri: Atatürk Devrimleri, Türkiye'nin bağımsızlığına yeni kavuştuğu bir dönemde, Atatürk'ün düşünceleri önderliğinde gerçekleştirilen ve her yönüyle ulusal bir nitelik taşıyan sosyal, ekonomik, kültürel ve hukuki alanda yapılan bir çağdaşlaşma hareketidir.

Atatürk'ün devrimcilik anlayışı statik (durağan) bir devrimcilik olmayıp canlı, kendisini durmadan yenileyen ve ilerleyen devamlı, sürekli bir devrimcilik niteliği taşımaktadır. Bu devrimcikle bir geçmişten kopuş, devamlı olumlu yönde değişen uygarlık düzeyine varmayı amaçlayan geleceğe yönelik amaçlanmaktadır (Çam, 1987, 387).

Kamu Politikası: Devletin politika oluşturmaya ve karar vermeye yetkili organları tarafından, ulusal çıkarlar doğrultusunda, kamusal alanı ilgilendiren her konuda düzenlenen uygulamaya dönük çalışmaların bütünüdür.

Kamu Yönetimi: Akademik bir disiplin olarak kamu yönetimi, kamu bürokrasisini ve onun mal ve hizmet sunduğu halkla olan ilişkilerini anlamaya ve geliştirmeye yönelik pratik ve teoriden meydana gelen bir disiplindir (Eryılmaz, 2001,8).

1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası

Bu araştırma, dört kesim ve dokuz bölümden oluşmaktadır. **Birinci kesimde**, bir bölüm altında araştırmanın konusu, önemi, denencesi, amacı, yöntemi, kavram tanımları açıklanmış ve araştırmanın sunuş sırası hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci kesimde, üç bölüm halinde araştırmanın kuramsal çerçevesi çizilmekte ve böylece konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bilgi harcı verilmektedir. Bu kesimin birinci bölümünde, araştırma konusuna yönelik daha önce yapılmış araştırmalar kısaca tanıtılmaktadır. İkinci bölümde “sosyal devlet kavramının tanımı, temel nitelikleri ve tarihsel gelişimi açıklanmıştır. Araştırmanın **dört**, bu kesimin üçüncü bölümünde ise, “Atatürk Döneminde ve Sonrasında Türkiye’nin ve Dönemin Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri” başlığı altında hem Türkiye’deki hem de dünyadaki siyasal ve ekonomik koşullar açıklanmaktadır.

Araştırmanın **üçüncü kesiminde** “Atatürk Dönemi ve Sonrası Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi ve Karşılaştırılması” başlığı altındaki konu, toplam dört bölümde sunulmaktadır. Araştırmanın beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci bölümleri bu kesimde yer almaktadır. **Araştırmanın beşinci bölümünde**, Atatürk Döneminde (1920-1938) kurulan hükümetlerin, hükümet programları, sosyal devlet ilkesi ölçütlerine göre konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularıyla ilişkilendirilerek çözümlenmiştir. Bu dönemde toplam **on dört hükümet** kurulmuştur. TBMM Döneminde kurulan beş hükümetten yalnızca ikisi (Birinci ve Beşinci Hükümet) Meclise program sunmuştur (Ek-1). Cumhuriyetin ilanından 1939 yılına kadar ise, kurulan **dokuz hükümetten** altısı Meclise program sunmuştur. Birinci, İkinci ve Dördüncü Hükümet Meclise program sunmamıştır (Ek-1). **Altıncı bölümde**, Atatürk sonrası (1938-2004) dönemde kurulan hükümetlerin, hükümet programları sosyal devlet ilkesi ölçütlerine göre çözümlenmiştir. Bu bölüm, 1920-2004 yılları arasında kurulan **altmış dört hükümetten kırk dokuzunun** incelendiği bölüm olmasından dolayı diğer bölümlere göre daha hacimlidir. 10

Kasım 1938'den sonraki dönemin hükümet programlarının çözümlendiği bu bölümde, 1938'den sonraki dönem kendi içinde sınıflandırılarak günümüze kadar getirilmiştir. Bu dönemde toplam **elli hükümet** kurulmuştur. Yalnızca Yirmi Beşinci Hükümet Meclise program sunmamıştır (Ek-1). **Yedinci bölümde** ise; Atatürk Dönemi ve Sonrası Hükümet Programları sosyal devlet ilkesi ölçütlerine göre konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları üzerinden karşılaştırılmıştır. Böylece, TBMM'nin açılışından günümüze kadar olan hükümet programları, belirlenen dönemler esas alınarak hem kendi içinde hem de birbiriyle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. **Sekizinci bölümde** ise, Türkiye'de sosyal devlet ilkesinden uzaklaşmanın nedenleri, buna bağlı doğacak sorunlar ve sorunlara yönelik çözüm önerileri ortaya konmuştur.

Dördüncü kesim, "Genel Değerlendirme" adı altında bu araştırmayı bitiren ancak başka araştırmaları başlatmaya kaynaklık eden bir kesimdir. Ayrıca araştırmanın dokuzuncu bölümünün yer aldığı; bulgular, öneriler ve genel sonuç altbölümleri ile araştırma konusunun özetlendiği kesimdir.

İKİNCİ KESİM

ATATÜRK DÖNEMİ VE SONRASI DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE BELİRLEYİCİ SİYASAL VE SOSYO-EKONOMİK GELİŞMELER

Bu Kesimde, “Atatürk Dönemi ve Sonrası” dünyada ve Türkiye’de belirleyici siyasal ve sosyo-ekonomik gelişmeler araştırma konusuyla ilişkilendirilerek üç bölümde açıklanmıştır. **İlk bölümde** “Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Karşılaştırılması” konusuna yönelik daha önce yapılmış araştırmalar hakkında iki altbölümde bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde “Sosyal Devlet İlkesi” tarihsel gelişim süreci dikkate alınarak anlatılmıştır. Üç altbölümden oluşan bu bölümde, sosyal devlet kavramının kuramsal içeriği yanında uygulamadaki görüntüsü de açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise, “Atatürk Dönemi ve Sonrası Türkiye’nin ve Dönemin Özellikleri” iki altbölümde sunulmuştur. Böylece TBMM’nin açılışından günümüze kadar olan dönemler belirleyici siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerle ilişkilendirilerek anlatılmıştır.

2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASINA YÖNELİK DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılmasına” yönelik daha önce yapılmış araştırmalar iki altbölümde sunulmuştur. Bu araştırmalar, araştırma konusuyla doğrudan ve dolaylı olarak ilgisi bulunan araştırmalardır. Birinci altbölümde araştırmacının ulaştığı ve incelediği kaynaklar, ikinci altbölümde ise araştırmacının saptayıp ama ulaşamadığı kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir.

2.1. Ulaşılan ve İncelenen Kaynaklar

Araştırma konusu oldukça geniş bir kaynak taramasını gerektiren özelliktedir. Yalnızca bir alana yönelik kaynak taraması yapılmadığından, bu altbölümde araştırma konusuyla doğrudan ilgili olan kaynaklar tanıtılmıştır.

Ulaşılan ve incelenen kaynaklar; bilim adamlarınca, kurumlar tarafından ve öteki araştırmacılar tarafından yapılan araştırmalar şeklinde sınıflandırılarak üç başlık altında sunulmuştur.

2.1.1. Bilim Adamları Tarafından Yapılan Araştırmalar

Araştırma konusuna yönelik araştırmacının ulaştığı ve incelediği bilim adamlarınca yapılan araştırmalar şöyle ifade edilebilir:

AKYÜZ, Yahya, (2001), **Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi**

İstanbul: Alfa Yayınları.

Bu kitap, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından önceki ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonraki eğitim tarihini sosyal gelişmelerle ilişkilendirerek açıklamaktadır. Ayrıca açıkladığı dönemlerdeki çarpıcı gelişmeleri, o döneme damgasını vuran kişilerle özdeşleştirerek eğitimde devrim yaratan kişileri de tanıtmaktadır. Böylece yazar, sınıflandırdığı dönemlerin özelliklerini de eğitimdeki gelişmeler açısından özetlemiştir.

ARAR, İsmail, (1968), **Hükümet Programları (1920-1968)**,

İstanbul: Burçak Yayınevi.

TBMM'nin açıldığı 23 Nisan 1920'den Türkiye Cumhuriyeti Otuz Birinci Hükümeti olan **İkinci Demirel Hükümeti**'ne kadar (3.11.1969) tüm hükümet programlarının özgün halinin toplandığı bir kitaptır. Hükümet programlarının diline hiç dokunulmadan olduğu gibi verilmesi Türkçe'nin resmi dildeki kullanımının nasıl değişimler gösterdiğini de yansıtmaktadır. Hükümet programlarını toplu olarak yayın alanına çıkararak bu kitap, bu alandaki çalışmalara kaynaklık edecek niteliktedir.

DEDEOĞLU, Necati, (1998), "Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında

Türkiye'de Sağlık Düzeyi", (der. Belirsiz), (1999), **Türkiye**

Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Bilim "Bilanço 1923-1998" Ulusal

Toplantısı, Ankara: TÜBİTAK Yayını, Cilt: 2, s.105-114.

Bu çalışma, Türkiye Bilimler Akademisi'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı Kutlama etkinlikleri amacıyla hazırladığı, Atatürkçü düşünceye, bilime ve kültüre dayanan Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Bilim (Bilanço 1923-1998) Ulusal Toplantısı sonuçlarından oluşmaktadır. Böylece Cumhuriyet döneminde

çeşitli bilim alanlarındaki (eğitim, sağlık, sosyal bilimlerin bazı alanları, mühendislik bilimleri ve temel bilimler) gelişmeler değerlendirilmiştir.

Dedeoğlu'nun yazısında ise; Türkiye'de sağlık kesimindeki değişimler ve gelişmeler dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Bu dönemler; 1920-1945, 1945-1960, 1960-1982 ve 1982'den 1998'e kadar olan dönemler şeklinde sınıflandırılmıştır.

DİLİK, Sait, (1992), **Sosyal Güvenlik**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Sosyal güvenlik konusunu derinlemesine inceleyen bu kitapta, sosyal güvenliğin tanımı, tarihsel gelişimi, yöntemleri, karşıladığı riskler ve sağladığı sosyal gelirler ve sosyal güvenliğin finansmanı incelenmiştir. Sosyal güvenliği ekonomik ve sosyal yönleriyle ele alan temel bir kitaptır. Devletin sosyal güvenlik harcamalarına ne kadar yer verdiği, hangi yöntemlerin kullanıldığı ve bunun gibi bir çok soruya da cevap vermektedir. Ayrıca sosyal devletin gereklerinden biri olan sosyal güvenlik dizgesinin sağlıklı işlemesi için temel göstergeler konusunda da bilgi vermektedir.

ERDİLEK, Neşe, (1983), "Hükümetler ve Programları", Müçteba Anđ, Osman Balcıgil ve diğ. (der.), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 4, s.968-1046.

Devlet yapısından anayasal gelişmelere, eğitimden sağlık, kentleşme, hukuk ve sanata kadar bir çok konunun ele alındığı bu ansiklopedide Cumhuriyet Tarihi önemli gelişmelerle anlatılmıştır. Neşe Erdilek'in yazısında ise; TBMM Hükümetleri ile Cumhuriyet Dönemi Hükümetleri 1983 yılına kadar hükümet programları esas alınarak incelenmiştir. Hükümet programlarında görülen önemli noktalar vurgulanmış ve programlar; sosyal politikalar, eğitim ve kültür, adliye, dışişleri, milli savunma, içişleri ve iktisadi politikalar açısından değerlendirilmiştir.

GÖKTAŞ, Mehmet Ali, (1974), **Türkiye'de Konut Sorunları ve Sosyal Konut Politikası**, İzmir: Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayını.

Bu kitap, öncelikle sosyal konut kavramını, bu kavramın gelişim sürecini ve sosyal konut politikasının saptanmasındaki öncelikleri (gelir düzeyi, sosyal sınıf, nüfus, konut ölçütleri gibi) açıklamıştır. Beş bölümden oluşan bu kitap, dördüncü bölümde Türkiye'de sosyal konut politikasına yer vermiştir. Türkiye'de sosyal konut

politikasını; Cumhuriyetten önceki, Cumhuriyet döneminden İkinci Dünya Savaşına kadar, İkinci Dünya Savaşından 1960'a, yani Planlı Kalkınma Dönemine kadar, Planlı Kalkınma Dönemi ve sonrası şeklinde sınıflandırarak incelemiştir. Beşinci bölümde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

GÜNEŞ, İhsan, (1997), Birinci TBMM'nin (1920-1923) Düşünce Yapısı,
Eskişehir: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Bu kitapta öncelikle, TBMM'nin kurulmasından önceki süreç düşünce ayrılıkları açısından ele alınmaktadır. Daha sonra ise; Meclisin kuruluş süreci, görev ve yetkileri açıklanmakta ve bu süreçteki çatışmalara yer verilmektedir.

TBMM'nin açılmasıyla yeni Türkiye Devleti'nin üzerine oturduğu temel siyasal, sosyal ve ekonomik politikalar hakkında bilgi verilerek, TBMM Hükümetinin eğitim, sosyal yardım ve sosyal güvenlik, ekonomi ve dış politika konularındaki düşüncesi açıklanmaktadır.

GÜNEŞ, Muharrem, Hasan Güneş, (2003), Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum, Ankara: Anı Yayıncılık.

Bu çalışmada, öncelikle Atatürkçü Düşünce Dizgesindeki eğitim konusu açıklanmıştır. Daha sonra ise; Türk eğitim politikalarının parti ve hükümet programlarında nasıl ele alındığı dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Bu dönemler; Cumhuriyet ve Tek Partili Dönem, Çok Partili Dönem, 27 Mayıs 1960 Askeri Dönemi ve Sonrası ve 1980'den günümüze kadar olan dönemler şeklinde sınıflandırılmıştır. Böylece bu dönemlerin hükümet programları, siyasal partileri ve uygulamaları incelenmiş ve Atatürkçü Düşünce dizgesindeki eğitim anlayışından kopmaların nedenleri çözümlenmeye çalışılmıştır.

GÜRSEL, Ali, (1998), Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları(1920-1960),
Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Cumhuriyetin kurulmasından önce ve kurulduğu yıllardan 1960 yılına kadar sağlık alanında izlenen politikaları ele alan bir çalışmadır. Bu çalışmada öncelikle TBMM Hükümetleri döneminin (1920-1923) sağlık politikaları açıklanmıştır. Aynı bir bölümde ise, Cumhuriyet Dönemi (1923-1960) sağlık politikaları incelenmiştir.

Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarında ve diğer dönemlerdeki sağlık alanındaki önemli sorunlara değinilerek, o dönemin hükümetlerinin, varolan sorunlara ilişkin aldıkları önlemler yasal ve kurumsal çerçevede sunulmuştur.

GÜVEN, İsmail, (2002), Türkiye’de Devlet, Eğitim ve İdeoloji,
Ankara: Siyasal Kitabevi.

Bu çalışma Türkiye’de eğitim konusunu ideoloji ile ilişkilendirerek inceleyen bir çalışmadır. Öncelikle ideoloji kavramının ortaya çıkışı ve gelişmesi açıklanmış, daha sonra da eğitimle ilişkisine değinilmiştir. Türkiye’de örgün eğitimde düzenlemeler 1950 öncesi ve 1950 sonrası şeklinde bölümlendirilerek ele alınmıştır. Bu doğrultuda, 1950 öncesi ve sonrası dönemlerin siyasal ve sosyal görünümü açıklanmıştır. Böylece 1950-1980 yılları arasında Türkiye’de ideoloji ile örgün eğitimdeki yapısal değişmeler arasındaki ilişkiler tarihsel süreç içerisinde sunulmuştur.

KARTAL, S. Kemal, (1992), Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme, Ankara: Adım Yayınları.

Bu kitap, Türkiye’de 1950’lerde başlayan kentleşme sürecinin daha sonraki dönemlere yansımalarını incelemiştir. Türkiye’nin Çankırı ilindeki 27 köyünde yapılan alan araştırması sonuçlarına göre bu kentleşme süreci çözümlenmiştir. Ayrıca kırdan kente göç ve kentte yoğunlaşma ve akım olayı olarak değerlendirilen kentleşme sürecinin içinde kentleşmeyi, buna bağlı olarak kaynak akımlarını ve gecekonduyu ele almıştır. Sonuç olarak bu kitap, Türkiye’de varolan “kentleşme biçiminin” işleyişini, sonuçlarını sergileyerek bu kentleşme biçimini değiştirmenin ve bu kentleşme biçimine daha gerçekçi bakabilmenin yollarını elde edilen bulgularla somutlaştırarak göstermiştir.

KELEŞ, Ruşen, (1983), 100 Soruda Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Bu kitap, Türkiye’de kentleşme, konut ve gecekondu konularındaki bilgi açığını gideren ve bu alandaki başucu kitaplarından biridir. Kitapta kentleşme ve kent sorunları, Türkiye’de kentleşmenin özellikleri, kentleşme sorunları, arsa ve kentleşmedeki önemi, kentleşme politikası, konut sorunları ve çözüm yolları, Türkiye’nin barınma durumu ve barınma koşulları, Türkiye’de konut politikası,

Türkiye’de gecekondular sorunları ve gecekondular sorunlarının çözüm yolları 100 soruda açıklanmıştır.

KİLİ, Suna, (2002), “Cumhuriyet, Atatürkçülük ve Küreselleşme”,
Suna Kili, (der.), (2001), **Cumhuriyet ve Küreselleşme**,
Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı, s. 177-198.

Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi olan Suna Kili’nin yayına hazırladığı derleme bir kitaptır. Küreselleşme söyleminin, alanında uzman bilim adamlarınca değişik yönlerden incelendiği bu kitapta, özellikle küreselleşmenin Atatürkçü anlayışla ters düştüğü vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, küreselleşmenin ekonomik ve hukuksal açıdan etkileri irdelenmiştir.

Suna Kili’nin bu kitapta yer alan yazısı ise, küreselleşme siyasalarının genel bir değerlendirmesini vererek, bu olgunun Atatürkçülüğün ve Cumhuriyetçi anlayışın gerekleriyle ters düştüğünü, sosyal devlet kavramını yok ettiğini açıklamıştır. Ayrıca küreselleşme konusuna ilişkin yaklaşımları da ele alarak, küreselleşmenin yarattığı önemli olumsuzlukları özetlemiştir.

KOÇAK, Mahmut, (1995), **Planlı Dönemlerde Sağlık Politikalarının Analizi: Beş Yıllık Kalkınma Plan Hedefleri ve Gerçekleşme Oranları Üzerine Bir Çalışma**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bu çalışmada, 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra Türkiye’nin planlı kalkınma dönemine geçişi, sağlık kesimindeki gelişmeler açısından incelenmiştir. Planlı kalkınma döneminde hazırlanan kalkınma planlarında sağlık kesimi, ilke ve hedefler olarak dönem dönem gözden geçirilmiştir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planından (1990-1994) sonrası ele alınmamıştır. İncelenen dönemlerdeki planlama çalışmaları içinde özellikle Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu’na yer verilmiş ve Ulusal Sağlık Politikası açıklanmıştır.

OKÇABOL, Rıfat, (1998), “Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Ortaöğretim ve Yaygın Eğitim”, **Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Bilim “Bilanço 1923-1998” Ulusal Toplantısı**, (1999), Ankara: TÜBİTAK Yayını, Cilt: 2, s.163-168.

Bu çalışma, Türkiye Bilimler Akademisi’nin 1923-1998 yılları arasındaki dönemi bilimsel gelişmeler açısından değerlendirdiği Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Ulusal Bilim Toplantısı sonuçlarından oluşmaktadır. Rıfat Okçabol’un çalışması ise, eğitim bilimleri alanına yönelik değerlendirmeleri içermektedir. Bu değerlendirmelerde, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan başlanarak çok partili dönem, 12 Eylül dönemi ve sonrası farklı başlıklar altında ele alınmaktadır. Ayrıca yapılan çözümlenmeler, incelenen dönemlerin hükümetleriyle de ilişkilendirilerek rakamsal verilerle desteklenmektedir.

ÖZTÜRK, Kazım, (1968), **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul: Ak Yayınları.

TBMM’nin açıldığı 23 Nisan 1920’den Türkiye Cumhuriyeti Otuz Birinci Hükümeti olan İkinci Demirel Hükümeti’ne kadar (3.11.1969) tüm hükümet programlarının özgün halinin toplandığı bir kitaptır. Bu yönüyle İsmail ARAR’ın “Hükümet Programları” adlı çalışması ile aynı özellikleri taşımaktadır.

TALAS, Cahit, (1979), **Sosyal Ekonomi**, Ankara: Sevinç Matbaası.

Sosyal ekonomi konularının; bir ülkenin kalkınması, değişmesi ve sanayileşmesi ile ilişkilendirilerek ele alındığı bu kitap, sosyal ekonomi konusunda temel bilgi veren bir kitaptır. Kitap, işçilerin gelirleri ve istihdam sorununu, toplu düzeyde işçi ve işveren ilişkilerini, genel olarak sosyal güvenlik ve Türkiye’deki sosyal güvenlik dizgesini ve işçilerin yönetime katılmalarını dört kesimde incelenmektedir

İşçilerin gelirleri ve istihdam sorunu konusu altında ücret politikasını, işsizlik ve işsizlikle savaşımları ve Türkiye’de istihdamı ele almaktadır. Toplu düzeyde işçi ve işveren ilişkilerinin incelendiği ikinci kesimde; doğuşu ve ekonomik işlevleri açısından sendikacılık hareketi tarihsel gelişim süreci içerisinde açıklanmıştır. Üçüncü kesimde, sosyal güvenliğin tanımına, tarihsel gelişimine ve uygulama alanına yer verilerek Türkiye’de sosyal güvenlik tarihsel süreç içerisinde

incelenmiştir. Dördüncü kesimde ise; işçilerin yönetime katılmalarının konularına, yollarına ve uygulamadaki örneklerine yer verilmiştir.

TALAS, Cahit, (1992), Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi,
Ankara: Bilgi Yayınevi.

Bu kitap Türkiye'nin sosyal politika tarihini 1920 yılından 1982 yılına kadar dört döneme ayırarak inceleyen bir kitaptır. Bu dönemler; 1920-1950, 1950-1960, 1960-1970, 1970-1980 şeklinde sınıflandırılmış ve incelenen dönemlere damgasını vuran yasal ve kurumsal süreç özetlenmiştir. Son olarak, 1982 Anayasası bu açıdan değerlendirilmiştir.

TEKELİ, İlhan, (1996), Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi, Ankara: TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yayını.

Türkiye Cumhuriyeti'nin konut tarihini dört döneme ayırarak inceleyen bu kitap, Türkiye'nin konut tarihi konusunda bilgi veren temel bir kitaptır. 1923-1950 yılları arasındaki süre birinci dönemi, 1950-1965 yılları arasındaki süre ikinci dönemi, 1965-1980 yılları arasındaki süre üçüncü dönemi, 1980-1990 yılları arasındaki süre ise dördüncü dönemi ifade etmektedir. Her dönem; konut sorununun niteliği ve çözüm arayışları, siyasal metinlerde yer alan konut sorununa ilişkin politika seçmeleri, konut sorununun çözümünü sınırlayan kurumsal çerçeve, konut arzının ve arz biçimlerinin gelişimi ve konut sorununun yazında nasıl ele alındığı konuları açısından incelenmiştir.

TURAN, Şerafettin, (2001), "Türkiye'de Cumhuriyet ve Demokrasi Kültürü",
Özer Ozankaya (der.), (2002), Cumhuriyet ya da Demokrasi,
Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, s.83-88.

Bu kitap, alanında tanınmış bilim adamlarınca yazılan, Cumhuriyet yönetiminin demokrasi ile ilişkilendirilerek tartışıldığı sekiz inceleme yazısından oluşmaktadır. Şerafettin Turan'ın yazısı ise, Türkiye'de demokrasi kültürünü Cumhuriyetten önceki dönemi de ele alarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda bu yazıda, Cumhuriyet kavramına açıklık getirilmekte ve Türkiye'deki demokrasi çizgisinin gelişimi parti ve hükümet programlarından verilen örneklerle özetlenmektedir.

TURAN, Şerafettin, (2000), **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**,
Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kitabın isminden de anlaşılacağı üzere, kitap, İsmet İnönü'nün iktidarda olduğu dönemi, bu dönemden öncesini, dönemin siyasal ve sosyo-ekonomik özelliklerini yansıtacak biçimde sunmaktadır. Böylece İsmet İnönü'nün kişiliği, siyasal yaşamıyla ilişkilendirilerek açıklanmaktadır.

2.1.2. Kurumlar Tarafından Yapılan Araştırmalar

Kurumlar tarafından yapılan araştırmalarda da ulaşılan tüm kaynaklara yer verilmemiştir. Araştırma konusu açısından önemli görülen bazı kaynaklar aşağıda tanıtılmıştır.

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat 2, (1996), **Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı**, İstanbul: Habitat 2 Kent Zirvesi.

Kentleşme ve çevre sorunlarının uluslararası düzeyde tartışıldığı Habitat 2 Kent Zirvesi sonuçlarını vermektedir. Yaşanabilir bir dünya için kentleşme ve çevre sorunlarına nasıl yaklaşılması gerektiği açıklanmakta ve uluslararası nitelikte çözüm önerileri getirilmektedir.

DPT, (1971), **Yükseköğretim Özel İhtisas Komisyon Raporu**,
Ankara: DPT Yayınları.

1960-1970 yılları arasındaki dönemin yükseköğretim dizgesinin işleyişini, sorunlarını açıklayan ve sorunlarına yönelik çözüm önerilerinin ortaya konduğu bir kitaptır.

DPT, (2001), **Sosyal Güvenlik** (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon Raporu), Ankara: DPT Yayını.

Sosyal güvenlik kavramının ortaya çıkışını, gelişimini, dünyada ve Türkiye'de sosyal güvenlik dizgesinin işleyişini vermektedir. Ayrıca bu kitapta, 1990'lı yıllardan sonraki gelişmeler doğrultusunda Türk Sosyal Güvenlik dizgesinin sorunları da tartışılmakta ve buna yönelik çözüm önerileri ortaya konmaktadır.

MEB, (Milli Eğitim Bakanlığı), Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, (1994), **Hükümet Programlarında Eğitim (1920-1993)**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Cumhuriyetin ilanından önceki birinci hükümetten başlayarak, Türkiye Cumhuriyeti Elli Birinci Hükümetine kadar olan hükümetlerin, hükümet programlarında eğitime ilişkin öngörülerinin toplandığı bir kitaptır.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, (1999), **Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Yeniden Yapılandırılması**, Ankara: TİSK İnceleme Yayınları.

Özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren yoğun olarak gündeme gelen Türk Sosyal Güvenlik dizgesinde reform ve yeniden yapılanma arayışları, gelişmiş ülkelerden örneklerle tartışılmaktadır. Bu doğrultuda, Türk Sosyal Güvenlik dizgesi için de bazı çözüm önerileri sunulmaktadır.

2.1.3. Öteki Araştırmacılar Tarafından Yapılan Araştırmalar

Bu başlık altında, yine araştırma konusuyla doğrudan ilgili makale ve kitap türündeki kaynaklara yer verilmiştir. Ancak ulaşılan kaynaklardan bazı seçmeler yapılarak, önemli görülenler buraya aktarılmıştır.

BAŞARAN, Ali Kemal, (2001), “Sosyal Devlet”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 39, Ankara: Gökçen Teknik –Semih Baskı, s.241-251

Başaran’ın yazısında “sosyal devlet” kavramının tanımı ve sosyal devletin işlevi Türkiye’nin sağlık politikası ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit, (1995), **Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kitabın isminden de anlaşılacağı gibi, Türkiye’de eğitim bilimlerinin gelişimi Cumhuriyetin öncesine de uzanılarak anlatılmış ve geçmişten günümüze eğitim alanındaki değişimler ve gelişmeler verilmiştir.

ÇOKER, Fahri, (1996), **Türk Parlamento Tarihi (1920-1957)**,
Ankara: TBMM Yayınları.

TBMM'nin açılışından itibaren Meclis çalışmalarının dönemlere göre farklı ciltlerde toplandığı kapsamlı bir çalışmadan oluşmuştur. Araştırmada yararlanılan cilt, 1920-1957 dönemi Meclis çalışmalarını veren cilttir.

DÜNDAR, Ali, (2002), **Eğitim ve Dil**, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı
Yayınları.

Bu kitap, Türkiye Cumhuriyeti eğitim politikalarını Atatürk Devrimleri ışığında değerlendiren ve özellikle Dil Devriminin önemini yansıtan yazılardan oluşmaktadır.

ERSEL, Hasan, Ahmet Kuyaş ve diğ., (2002), **Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dört ciltten oluşan Cumhuriyet Ansiklopedisi, Türkiye Cumhuriyeti tarihini önemli siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik olaylarla ilişkilendirerek vermektedir. Bu yönüyle, Cumhuriyet tarihinin değişik yönlerinin bir arada görülebildiği bir kaynak niteliği taşımaktadır.

ÖZDEMİR, Yusuf Ekrem, (2001), "Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları: Cumhuriyetin Kuruluşundan 1980'li Yıllara Kadar Sağlık Politikaları", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 39, Ankara: Gökçen Teknik -Semih Baskı, s. 257-274.

Özdemir'in yazısında, Cumhuriyet dönemi sağlık politikaları 1980'lere kadar belli dönemlere ayrılarak açıklanmıştır. Ayrıca Cumhuriyetten sonra sağlık alanındaki gelişmelerin görülebilmesini sağlamak için Osmanlı Devleti dönemi sağlık politikaları da özetlenmiştir.

KAPLAN, Mevlüt, (2002), **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri**,
Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.

Köy Enstitülerinin, eğitim alanına getirdiği çağdaş anlayış beş bölüm halinde verilmektedir. Köy Enstitülerinin kuruluşundan önceki ve sonraki süreç "eğitimde aydınlanma" açısından incelenmektedir.

MERAL, Bayram, (1999), “Ücret, Enflasyon, Sosyal Güvenlik Politikaları ve Türk-İş”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 28, Ankara: Gökçen Teknik Semih Baskı, s. 786-792.

Meral’ın yazısında, Türkiye’nin ekonomi politikası (özellikle ücret politikası ve enflasyon mücadele açısından) “küreselleşmeyle” ilişkilendirilerek sosyal güvenlik dizgesi açısından değerlendirilmiştir.

2.2. Saptanan Ancak Ulaşılamayan Kaynaklar

Araştırma konusuyla ilgili saptanan ancak ulaşılamayan kaynak sayısı da, bu altbölümde verilenlerden daha fazla sayıdadır. Ancak, “ulaşılsaydı, araştırmaya doğrudan katkı sağlayacaktı” şeklinde bir düşünceyi destekleyen birkaç kaynak verilmiştir.

BAŞAR, Erdoğan, (1998), **Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanları ve İcraatlarının Değerlendirilmesi (1920-1960)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

BAŞGÖZ, İlhan, Wilson E. Howard, (1968), **Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim ve Atatürk**, Ankara: Dost Yayınları.

DAĞLI, Nuran, Belma Aktürk, (1988), **TBMM Hükümetleri ve Programları**, Ankara: TBMM Yayınları.

3. SOSYAL DEVLET İLKESİ

Bu Bölüm, araştırma konusuna kaynaklık eden Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarının **sosyal devlet ilkesi** açısından değerlendirilmesi için “**sosyal devlet**” kavramı konusunda temel bilgiler vermektedir. Dört altbölümden oluşan bu bölümde; sosyal devletin tanımı, temel nitelikleri, dünyada ve Türkiye’de tarihsel gelişimi ve sosyal devletin uygulamadaki görüntüsü açıklanmıştır.

3.1. Sosyal Devletin Tanımı

“**Sosyal Devlet**”, genellikle, “vatandaşların sosyal durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşama düzeyi sağlamayı ödev bilen devlet” diye tanımlanır. Böyle bir tanımlama, Batı toplumlarında çoğunlukla “refah devleti” denen devlet anlayışından pek farklı değildir. Gerçekten, İngilizce “welfare state” sözünden çevrilip benimsenen bu terim, güttükleri ekonomik politika sosyal rekabet esasına da dayansa, sosyal güvenlik yasaları, sosyal sigortalar ve başka önlemler yoluyla vatandaşlarına asgari bir yaşama düzeyi sağlayan devletler için kullanılmaktadır (Soysal,1997, 154).

Sosyal devlet, “sosyal güvenliğin sağlanması, işsizliğin önlenmesi, emeğiyle yaşayanların korunması, yaşam düzeylerinin düzeltilmesi yoluyla sosyal eşitsizlikleri gideren devlet” olarak da tanımlanabilir. Bu ödevin ekonomik ve sosyal hayata müdahale eden Anglo-amerikan dünyasındaki karşılığı -yukarıda da belirtildiği gibi- refah devletidir. Bu devletten beklenen, kapitalizmin iç ve dış kaynaklarından elde edilen zenginlikleri adaletli dağıtmak ve zayıf sınıfların koşullarını iyileştirmektir. Az gelişmiş ülkelerde sosyal devlet, bu dengesizlikleri giderme dışında kalkınma yolunda ulusal zenginliklerin yaratılması gibi bir görevi de üstlenmektedir (Başaran, 2001, 240).

Sosyal devlet; bir toplumdaki güçsüzlerin ezilmesini önlemek, toplumda dengesizlikler yaratılmasını engellemek, ulusal gelirin adalete uygun biçimde dağılmasını sağlamak gibi amaçlar güdüyorsa, bu amaçların gerçekleşmesi ya da en azından devletin bu amaçlara yönelmesi için, devlet içinde bu gerçekleşmeyi ya da yönelmeyi gerekli kılan güçlerin bulunması da zorunludur. Yoksa **sosyal devlet**, tek yanlı iyi niyet belirtileriyle, yukarıdan aşağıya lütuf dağıtan tutumlarıyla, bir sosyal devlet değil, bir “**sadaka devleti**” olur. Devletin “**sosyal devlet**” olması, güçsüzlerin

gücünü devlet yapısında hissettirecek kurumların, düzeneklerin ve yolların mevcut oluşuna bağlıdır. Böyle olduğu içindir ki, “sosyal devlet” kavramı aynı zamanda “demokratik devlet” kavramına da sıkı sıkıya bağlıdır. Demokratik devletin kurumları, kuralları ve düzenekleri güçsüzlerin gücünü devlette hissettiren, o gücün iktidar yapısı üzerinde etkili olmasına olanak sağlayan yollardır. Onlarsız, demokratik olmayan bir yönetim altında sosyal görünümlü politikaların izlenmesiyle, devlet, sosyal devlet niteliğine bürünmüş olmaz, “sadaka devleti” olarak kalır (Soysal, 1997, 156).

Sosyal devlet yaratmanın yolu, her şeyden önce hukuk devleti olmaktan geçmektedir. Eğer bir ülke varolan koşullar içinde sosyal devlet ilkesini gerçekleştirmek istiyorsa; koyduğu kanunları uygulayacak ve kanun yapıcı meclisin de kanunlara uymasını sağlayacaktır. Böylece uygulamadaki sorunları gidermiş ve sosyal devlet anlayışının oturması için gerekli altyapıyı hazırlamış olacaktır.

Sosyal devlet “sosyal güvenlik” ve “sosyal eşitlik” ilkelerine dayanır. Sosyal güvenlik bireylerin varolma yani ayakta kalabilme şartlarının eksikliği veya ortadan kalkması sonuçlarını doğurabilecek kriz durumlarında (fakirlik, hastalık, işsizlik) devreye girecek kurumların (sosyal sigorta, sosyal yardımlar gibi) oluşturulması ve desteklenmesidir. Ancak hemen belirtelim ki, kendisini sosyal devlet olarak ilan eden her devletin bu nitelikte olduğu söylenemez, sosyal devlet olma niteliği bir devletin “sosyal” adına somut olarak ne gibi düzenleme ve uygulamalar yaptığına, politik olarak nelere öncelik verdiğine bağlıdır. Unutmamak gerekir ki Doğu Avrupa’daki sosyalist sistemlerin yürümemesinin sebeplerinden birisi de ideoloji ile gerçeklik arasındaki açık çelişki, kağıt üzerinde tanınan temel haklardır. 1974 Tarihli Doğu Alman Anayasası 19. maddesi 3. fıkrasına göre “Her vatandaş sömürü, ezilme ve ekonomik bağımlılıktan uzak bir şekilde eşit hakka ve yeteneklerini tamamıyla geliştirme, gücünü toplum yararına kendi özgür iradesine göre ve sosyalist toplum içindeki şahsi ihtiyaçlarına göre arttırma imkanına sahiptir. Kişi özgürlüğünü ve onurunu bu şekilde gerçekleştirir. Vatandaşlar arasındaki ilişkilerde karşılıklı saygı, yardım ve sosyalist ahlak kuralları esastır” (Barna, 2002).

Sosyal Devlet veya **Sosyal Refah Devleti** diye anılan çağdaş devlet idealini gerçekleştirmek için; öncelikle, ekonomik büyümeyi yavaşlatmadan sosyal gelişmeyi sağlamak gerekir. Bunun için de, toplumda sosyal ve ekonomik bakımdan güçsüz

sınıfları korumak, bölgelerarası dengesizliği gideren politikalar üretmek ve bu politikaları yürütürken insan hak ve özgürlüklerine duyarlı olmak, adalet, eşitlik, fırsat eşitliği ilkelerini göz önüne alarak hareket etmek ve bu doğrultuda sosyal adalet işlevini gerçekleştirmek gerekmektedir (Maruflu, 1978).

3.2. Sosyal Devletin Temel Nitelikleri

Tarık Z. Tunaya şöyle değerlendiriyor **sosyal devleti**: “Sosyal devlet, kapitalizmin iradesi dışında, objektif koşulların ürünü olarak ortaya çıkmış olan, yirminci yüzyılın yeni bir sosyo-politik örgütlenme sistemidir. Kapitalizmin, demokrasinin tabanı olmaktan uzaklaşması üzerine –ve kapitalizme rağmen- sosyal akımların iticiliği sonucunda “hürriyet ve kalkınma sentezini” gerçekleştirme amacına dayanan Sosyal Devletin önce iki özelliği beliriyor: (a) Her ülke ve toplum kendi koşullarına göre sosyal devletin özelliklerini verecektir. (b) Sosyal devlet, liberal kapitalist ve kollektivist devletlerden yapı bakımından ayrıdır. Fakat, henüz sürekli bir gelişme halindedir.” (Sarica, 1999, 206-207).

Sosyal devlet sürekli gelişme halindeyken, ekonomik ve sosyal gelişmeyi beraberce, dengeli biçimde yürütmeyi öngörür. Bu düşünce esas alınarak **sosyal devlet**, şu **temel ilkelere** göre geliştirilmelidir: (Aktan, 2003; Değirmenci, 2003):

(1) Sosyal devlet, aynı zamanda bir hukuk devletidir. Bu nedenle, adaletli bir hukuk düzeni kurmak, sosyal devletin temel görevidir. Dolayısıyla; “demokratik bir hukuk devleti” olan sosyal devletin her türlü karar ve eylemlerinin; siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel ve benzeri bütün alanlarda anayasa ve yasalarla belirlenmiş hukuk kuralları çerçevesinde, demokratik sürecin kural ve kurumlarına uygun biçimde gerçekleşmesi zorunludur.

(2) Sosyal devlet, temel hak ve özgürlüklerin sosyal ve ekonomik haklar ve özgürlüklerle tamamlanmasına çalışır. Sosyal devlet anlayışında hukuki ve siyasal eşitlik kuralının da **fırsat eşitliği** ile hayata geçirilebileceği düşüncesi kabul görmektedir. Sosyal devlet anlayışında insan; sosyal, ekonomik, siyasal çeşitli kuruluşlar içinde ve onlara bağlı olarak yaşar ve bu kuruluşlar hukukun güvencesi altındadır.

(3) Sosyal refah devletinde benimsenen ekonomik düzen anlayışı “sosyal piyasa ekonomisi” yaklaşımı içinde ortaya konabilir. Sosyal devlette özel kesimim

varlığı sürmektedir. Fakat, devlet bir yandan kamu hizmeti verecek işletmeleri kurup işletirken, diğer yandan özel kesimi denetim ve gözetimi altında tutmaktadır. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyet esastır, ancak mülkiyet hakkı **kamu yararına** aykırı olarak kullanılamaz ve devlet, herkesin mülkiyet hakkından yararlanabilmesini sağlayıcı önlemler alır. İş ve çalışma alanında da devlet çeşitli girişimleri ile bu alanı düzenler ve denetler. Örneğin **gelir dağılımının düzenlenmesi** bizzat devletin görevidir.

(4) Sosyal devlet anlayışında bireylerin yasa önünde eşit olmaları tek başına yeterli değildir. Kişilerin sahip oldukları sosyal ve ekonomik koşullardaki farklılıklar yasalar karşısında eşitliğin işlevsel bir konuma gelmesini önlemektedir. Bu nedenle devletin toplumdaki yoksul, zayıf ve güçsüz kişileri koruyucu tedbirler alması, bireylere fırsat eşitliği sağlayarak, sosyal ve ekonomik koşullardaki eşitsizliği azaltması ve böylece yasa önünde eşitlik ilkesini daha etkin hale getirmesi sosyal devletin temel görevleridir.

Sosyal Devlet kavramı, işçi eylemlerinin ve genel olarak sosyalist akımların etkisiyle oluşmuştur. İşçi sınıfının siyasi bir güç olarak on dokuzuncu yüzyılda tarih sahnesine çıkışı ve sosyalist akımlar, yirminci yüzyıl Anayasalarını etkilemiş ve sosyal hakların varlığını kabul ettirmiştir. Klasik birey hak ve özgürlüklerinin temeli olan liberal anlayışa göre bireyin hak ve özgürlükleri saptanırken, insanın toplum içinde karşılaştığı çeşitli durumların yarattığı gereksinim ve zorunluluklar hesaba katılmamıştır. Bu anlayışa göre devlet, kişilere tanınanı yapmak ya da yapmamak hakkına saygı duyacak, onu çiğnemeyecek, sadece onu denetlemekle yetinecektir. Onun için jandarma devlet deniliyor bu tip devlete. Ne var ki sanayinin gelişmesine paralel olarak işçi sınıfının bilinçlenmesi, bireyin bu soyut haklarını tek başına gerçekleştiremediğinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ekonomik durumları zayıf olduğu için soyut hakları kullanamayanların baskısı, devletin bu hakların gerçekleştirilmesi yönünde işe karışmasını gerektiriyor. Artık devlet, halkın şiddetle duyduğu gereksinimleri saptamak ve karşılamakla yükümlüdür. Devlet bireye belli bir hayat düzeyine erişmesini garanti etmek ödeviyle karşı karşıya kalmıştır (Sarıca, 1999, 206).

3.3. Sosyal Devletin Tarihsel Gelişimi

Bu altbölümde sosyal devletin tarihsel gelişimi iki başlıkta anlatılmıştır. Birinci başlık altında, sosyal devletin dünyadaki tarihsel gelişimi açıklanmıştır. İkinci başlıkta ise; Türkiye’de sosyal devletin tarihsel gelişimi Atatürk Devrimleriyle ilişkilendirilerek sunulmuştur.

3.3.1. Dünyada Sosyal Devletin Tarihsel Gelişimi

Sosyal Devlet uygulamalarının kökleri çok eski zamanlara, ortaçağa kadar uzanmaktadır. İlkçağlarda, Eski Yunan ve Roma’da devlet, sadece sınırlı bir halk kesimine yani politikacılarına, komutanlarına, filozof ve sanatçılarına hizmet eden, onların çıkarlarını koruyan bir kurum niteliğindedir. Bu çağın devleti, sosyal devlet kimliğiyle hiçbir ilgisi olmayan, sosyal sorunlara ayrıcalıklı sınıfların gözüyle uzaktan bakan bir tutum içinde bulunmaktadır (Aktan, 2003).

Ortaçağ’a gelindiğinde ise Eski Yunan düşüncesi bir ölçüde etkili olmaya devam ederken, özellikle Hıristiyanlığın Avrupa’da hızla yayılması ile birlikte Hıristiyan düşüncesi ekonomik ve sosyal hayatta oldukça etkili olmuştur. Ortaçağda dini inanışların da etkisi ile mülkiyet, ticaret, adil fiyat, adil ücret gibi konular yoğun bir biçimde tartışılmıştır. Bunun yanında adil fiyat yaklaşımı, üretici ve tüketicinin birbirlerini ekonomik dalgalanmalardan yararlanarak sömürmelerini önleme düşüncesi de taşımaktadır ve kimi düşünürler adil fiyatlara ulaşabilmek için gerektiğinde devletin müdahale etmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Aktan, 2003).

Dünyada sosyal refah devleti alanında daha Ortaçağda yaşanan gelişmelere karşın, **bugün** bildiğimiz anlamda **sosyal devlet** uygulamalarının ortaya çıkışına ilişkin **genel kabul**, Batılı ülkelerde refah devleti uygulamasının **İngiltere’de 1601 Yoksullara Yardım Yasası** ile başladığı şeklindedir. Diğer ülkelerde olduğu gibi İngiltere’de de Ortaçağda refah alanında bazı uygulamalar söz konusu olmuştur. Ortaçağda İngiltere’de devleti yoksullara yardım etmeye yönelten ilk nedenler başlıca sosyal karışıklık endişesi ve 1348-49 Kara Ölüm’den (Black Death) sonraki yıllarda uzun süreli işgücü kıtlıkları korkusudur. Devlet, bu doğrultuda **1351 İşçi Kanunu** (Statute of Labourers) ve **1388 Yoksullara Yardım Yasası** (the Poor Law Act) ile ücretleri ve emek kesimindeki isyanları kontrol etmeye çalışmıştır. 1576 tarihli Yoksullara Yardım Yasası’nda (The 1576 Poor Relief Act) ise “**yoksulları işe**

yerleştirme" anlayışı benimsenmiş ve eğer sağlıklı bir kişinin yardıma ihtiyacı varsa, ona iş bulunması gerektiği kabul edilmiştir (Aktan, Özkıvrak, 2003).

Kapitalist sistemin beşiği olan **İngiltere**, 1601 ve 1834 Yasaları ile Batılı ülkelerde yoksullara yardım alanında öncü olduğu gibi, çalışma hayatında da ilk sosyal mevzuatın çıkarıldığı ülke olmuştur. İşçilere 1824 yılından itibaren örgütlenme hakkı tanınmıştır. Robert Owen'in çabaları ile 1801'den başlayarak çocukları kapsayan koruyucu sosyal mevzuatın oluşturulmasına girişilmiştir. 1840'tan sonra **Fransa** da bu alanda İngiltere'yi izlemeye başlamıştır (Aktan, 2003).

Almanya, 1815'te henüz sanayileşme sürecine girmemiştir ve İngiltere'ye göre daha geridir. Bu ülkede sanayileşme 1830-1840'lı yıllarda başlamış; on dokuzuncu yüzyılın ortalarında kitlesel olarak yoksulluk içinde bulunan işçiler önemli bir sosyal sorun haline gelmişlerdir. Almanya, kısmen sosyal huzursuzluk korkusuyla, kısmen de sosyalist harekete karşı olarak, 1880'de sosyal sigortaya başlamıştır. **Yeni Zelanda**, büyük ölçüde ihracata bağlı ekonomisi artan uluslararası rekabetle karşı karşıya kalınca, ulusal etkinlik nedeniyle 1898'de primsiz emekli aylığı uygulamasına başlamıştır. **İrlanda, Danimarka, Avusturya, Çekoslovakya** ve **Avustralya** da 1908'e kadar bazı sosyal yasalar kabul etmiştir (Barna, 2003).

İsveç, gelişmiş bir ulusal bürokrasiye ve bir çok ülkeye göre daha eskilere dayanan merkezi devlet geleneğine sahiptir. İsveç'te eğitim 1842'den beri zorunlu olmuş, yirminci yüzyılın başında devletin hastalık ve mesleki kaza sigortasına desteği yasalaşmış ve bu ülke 1913'te evrensel ve zorunlu yaşlı aylıkları dizgesini ilk kuran ülke olmuştur.

ABD'nde ise, yirminci yüzyıla kadar yoksullara kamu yardımı geniş ölçüde yerel yönetimlerin kendi yoksullara yardım kanunlarına göre sınırlı ölçüde sağlanmış; Federal düzeyde kamu yardımı ise büyük ölçüde Sivil Savaşta görev yapmış Kuzeyli askerlere ödenen aylıklarla sınırlı olmuştur. 1935'e kadar, felaket zamanları hariç, sağlıklı-güçlü bir kişinin çalışmaksızın, kamu yardımı alarak hayatını sürdürebileceği düşünülmemiş; hayırseverlik temeline dayanan kamu yardımı, yararlananlar açısından genellikle sosyal açıdan onur kırıcı bir uygulama olarak kabul edilmiştir (Barna,2003).

Daha önceki paragraflarda belirtildiği gibi "sosyal devlet uygulamaları" çok eski zamanlara dayanmaktadır. Bununla birlikte; **bugün bildiğimiz anlamda**

"sosyal devletin" ortaya çıkışı hususunda genel kabul ise; sosyal devletin on dokuzuncu yüzyılın ortalarında ilköğretimin kamuca sağlanması ve daha belirgin olarak ise, 1883 yılında **Bismarck**'ın ilk kez sosyal sigorta programını yasalaştırması ile resmen başladığı şeklindedir. Ayrıca sosyal devlet ilkesinin pozitif hukuka yansımaları ise ilk olarak 1949 "**Bonn Temel Yasasıyla**" olmuştur (Aktan, Özkıvrak, 2003).

Sosyal devlet anlayışının anayasal düzeyde kendini gösterdiği ilk siyasal belge 1848 **Fransız Anayasası** olmuştur. 1848'de başlayan işçi hareketinin işçi-işveren uzlaşması ile sona ermesinin ardından hazırlanan Anayasa, getirdiği düzenleme ile on dokuzuncu yüzyılda ilk defa klasik hakların yanı sıra sosyal ve ekonomik haklara da yer vermiştir. 1848 Anayasası aile, çalışma, mülkiyet ve kamu düzenine dayalı bir toplumda; özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin egemenliğini öngörmüş; eğitim hakkı, yoksullara yardım... gibi düzenlemeler getirmiş ve insan hakları kuramında önemli bir değişikliğe yol açarak, sosyal hukuk anlayışının ifadesi olmuştur. Bu anlayış çerçevesinde devlet, artık özgürlükler konusunda hareketsiz kalmakla yetinmeyecek, yani vatandaşlara kişisel ve siyasal haklar tanıyarak bir yana çekilmeyecek, aksine sosyal ve ekonomik haklar dolayısıyla bir takım faaliyetlerde bulunmak zorunda kalacaktır (Bulut, 2003).

Bu arada on dokuzuncu yüzyılda sosyal haklar alanında yapılan yasal düzenlemelere de rastlanmaktadır. 1871'de Almanya'da demiryolu, maden ocakları, fabrika ve benzeri işyerlerinde doğacak kaza ve ölümlere karşı işverenlerin tazminat ödemesine ilişkin yasa çıkarılmış, Avusturya'da ise iş kazaları ve hastalık sigortası ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. İngiltere ve Fransa'da da aynı yönde gelişmeler olmuştur. yirminci yüzyılda ise **sosyal devlet** düşüncesinin ağırlığını iyice arttırdığı görülmektedir. Almanya'da **Weimar Anayasası**, daha 1919 yılında, getirmiş olduğu hükümlerle bu alanın en yetkin örneğini oluşturmuştur. Gerçekten Weimar Anayasası, bir yandan getirmiş olduğu koruma rejimi ile sağlık, çalışma, aile ve meslek grupları ile eğitim hakkını güvence altına almış, diğer taraftan çalışma şartlarının işçi ve işveren arasında beraberce araştırılması ve çalışanların işletme içinde işletme içindeki komitelerde görev almaları çerçevesinde, orta sınıfın korunmasına özen gösterilmesini sağlamıştır (Bulut, 2003).

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla “**sosyal devlet anlayışı**” açısından yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde ve sonrasında kapitalist ülkelerin hükümetleri ekonomik ve sosyal alanlara müdahale sınırlarını genişletmişlerdir. Bununla beraber savaşın getirdiği olumsuzluklar devletin müdahalesini zorunlu kılmıştır. Savaşın açtığı yaraları sarmak ve savaş borçlarını ödeyebilmek için devletin sosyal ve ekonomik alanda daha fazla yer alması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Almanya'nın enflasyonla karşılaşması, Rusya'nın sosyalist düzene geçmesi gibi bazı değişimler de döneme damgasını vurmuştur. Ayrıca bu dönemde İtalya faşizmi benimsemiş, öteki ülkelerde ise, devletçilik ve ekonomik planlama uygulamalarına yönelik girişimler başlamıştır. Savaştan sonra insanların istekleri artmış ve bu durum devletin sorumluluk alanını genişletmiştir. Bu genişleme başta konut olmak üzere, sağlık, sosyal güvenlik (emekli aylığı ve benzeri) alanlarında öncelikle hissedilmeye başlanmıştır. Kısacası, savaş sonrası devletin sosyal ve ekonomik hayatta daha fazla yer almasının gerekliliği görülmüştür.

1914-1945 yılları arasındaki dönemin belirgin özelliği artan refah harcamalarıdır. Bu dönem, çoğu kez sosyal refah devletinin oldukça sakin, hareketsiz bir dönemi olarak tanımlanır. Bazı iktisatçılara göre, refah devletinin **İkinci Dünya Savaşı** sonrası dönemde gösterdiği olağanüstü gelişmenin temeli 1920'ler ve 1930'larda atılmıştır.

1930'ların başında 1929 yılında ortaya çıkan ekonomik durgunluğun derinleşerek devam etmesi, sosyal refahın sağlanmasında ilk temel kısıntıların yapılmasına yol açmıştır. 1920'den 1940'a kadar İngiltere'de işsizlik oldukça yüksek seviyede seyretmiş ve bunun sonucunda işsizlik sigortası gerçekte çökmüştür. Öteki ülkelerin çoğunda da bu alanda yaşanan sorunlar, tartışmalar ve çözümler benzer niteliklere sahip olmuştur. İngiltere'de 1920'lerin sonunda politik alandaki temel sorunlardan biri işsizlere sağlanacak faydaların nasıl düzenlenip finanse edileceği, diğeri ise genel olarak ekonomik kriz ve özellikle işsizliğin nasıl azaltılabileceğidir. 1930'lar, oldukça farklı ve çoğu kez birbirinin zıddı niteliklere sahip olan **ABD** ve **İsveç** refah devleti rejimlerinin gelişimi açısından da ayırt edici bir dönemdir. Her iki ülkede de refah devletinin bu yükseliş döneminde önemli politik düzenlemeler söz konusu olmuş ve hükümetin doğal partisi olarak sırayla Demokratlar ve Sosyal Demokratlar iktidara gelmişlerdir (Aktan, 2003).

Büyük depresyonun ortaya çıktığı ülke olan ABD, müdahaleci kapitalizmin de ortaya çıktığı ilk toplumlardan biridir. 1933 yılında Başkan olan Roosevelt, üç yıldan beri tüketilemeyen aşırı bir üretime, gittikçe düşen fiyatlara ve artan işsizliğe karşı New Deal politikası olarak anılan bir dizi önlem alarak uygulamaya koymuştur. Roosevelt yönetimine gelinceye kadar ABD'de çalışma hayatına ilişkin bir sosyal politikanın var olduğunu söyleme olanağı yoktur. İşçi-işveren ilişkileri daha çok özel ve kişisel sözleşmeler düzeyinde oluşmaktadır. Toplu iş sözleşmeciliği de işverenlerin sendikalara karşı olumsuz tutumları sonucu ancak 1935'ten sonra yasal gelişme olanaklarına kavuşmuştur. En az ücretin saptanması, sendika ve toplu sözleşme hakkı ve sosyal güvenlikle ilgili ilk önemli önlemler de 1935 yılında alınmıştır (Aktan, 2003).

1930'lu yıllarda, İsveç refah devletinde de önemli bir değişim olmuştur. İşsizliğin hızla arttığı bir ortamda, 1932 yılında ilk İskandinav sosyal demokrat hükümeti iş başına gelmiştir. İsveç refah devleti, 1930'lar ve sonrasında, aktif işgücü piyasasını destekleme politikası, kamu istihdamı, toplu ücret pazarlıkları, açık bütçe uygulamaları ile ekonomi politikası alanında gösterdiği gelişmeyi sosyal politika alanında da göstermiştir. 1933-1938 döneminde yeni konut ve istihdam programları oluşturulmuş, emekli aylıkları, çalışanlara tatil hakkı, ücretsiz hamilelik ve doğum hizmetleri, yeni evlilere devlet kredisi sağlanması gibi alanlarda yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır (Değirmenci, 2000).

Bu dönemde diğer ülkelerde de bazı gelişmeler olduğu görülmektedir. **Danimarka'da** 1933 yılında "Büyük Sosyal Reform (Great Social Reform)", **Yeni Zelanda'da** 1938 Sosyal Güvenlik Yasası (Social Security Act), **Kanada'da** 1940'ta Federal İşsizlik Sigortası Yasası (Federal Unemployment Insurance Act) ile son şeklini alan federal işsizlik tazminatı programları bunlara örnek olarak verilebilir (Aktan, Özkıvrak,2003).

Genel olarak, iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde, devletin, esasen sosyal-ekonomik olaylar karşısında kararsız kaldığı, harekete geçtiği zamansa tereddütlü ve çelişkili davrandığı, değişen koşullara kolay ayak uyduramadığı görülmüştür. Devlet sosyal-ekonomik gelişmeleri geriden takip etmiş; ancak, emekçi sınıfın baskı ve mücadelesi ile hemen müdahale gerektiren acil durumlar karşısında çalışma şartlarını düzenlemek, fiyat ve kazançları düzenlemek, büyük kazançları

vergilendirmek, işsizlere iş bulmak üzere harekete geçmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde “sosyal yardım devleti” anlayışının giderek benimsendiği ve yaygınlaştığı görülmüştür. Ancak sosyal yardım devletinde, sorunları önleyici bir tedbir alınmadığı gibi sonradan alınan önlemler de sorunları tedavi edici ve ortadan kaldıracı değil, ancak dış belirtileri gidermeye ve olumsuz sonuçları hafifletmeye yönelik olmuştur. Bu dönemde devletin sosyal ve ekonomik hayata müdahaleleri planlı ve kapsamlı değil, sınırlı ve deneysel bir nitelik taşımış; yapılan müdahaleler beklenen sonuçları doğurmayınca yeni ve değişik müdahaleler yoluna gidilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı, herkesin hayatını etkilemiş ve bu nedenle fikir ve tutumlarda önemli değişikliklere yol açmıştır. Savaş, sosyal ayrımları azaltmış, kıtlıklar ve bombalar, 1930’lardaki işsizliğin aksine tüm sosyal sınıfları eşit şekilde etkilemiştir. Ortak sorunların baskısı, ortak çözümlerin kabulüne neden olmuştur. Savaş sırasında sosyal sınıflar karıştığı için, sosyal sorunlar toplum ve politikacılar açısından daha fark edilir ve önemli hale gelmiş, fikirler ve tutumlar da bu yönde değişmiştir. Ekonomik yönden güçsüz kitlelerin yeni bir sosyal ekonomik düzen isteklerinin haklı ve doğal bir istek olarak kabul edilmesi zorunlu olmuştur.

Savaş sonrasının devleti ancak, savaş sonrası toplumlarının sosyal ekonomik ihtiyaç ve koşullarına uygun yapıda bir devlet olabilirdi. Bu devletin temel amacı, toplumda sosyal refah ve ekonomik gelişmeyi sağlamak olacaktı. Bunun taşıdığı anlam ise çok önemli olup; buna göre bu devlet, ülkenin tüm üretim kaynaklarının - maddi ve insan kaynaklarının- en akılcı şekilde yönetimini sağlayacaktır. Sosyal devletin tarihinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve 1970’lerin ortalarına kadar süren bu yeni dönem, refah devletinin “**altın çağı (golden age)**” olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde; tam vatandaşlık fikrine dayalı çok daha kapsamlı ve evrensel bir refah devleti oluşturmak için hızla reformlara girişilmiş, bu doğrultuda devlet, refah sisteminin kapsadığı riskler ve gruplar ile sağlanan faydaların hızla genişlemesi için kaynakları artırma taahhüdü vermiş; ekonomik büyüme ve tam istihdamı gerçekleştirmeyi vaad etmiş ve bu ortamda karma ekonomi ve kapsamlı sosyal refah sistemi lehine oldukça geniş tabanlı bir politik birlik sağlanmıştır. Dolayısıyla, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte, devletlerin kararsız tutumları son bulmuş, böylece savaş, devletlerin sosyal eğilimlerini belirlemelerine olanak sağlamıştır (Aktan, Özkıvrak, 2003).

Sonuç olarak; gelişen kapitalist dünyada savaş sonrası dönem, olağanüstü bir büyüme ve refah artışı ile birlikte ekonomide yeni ve çeşitli devlet müdahalesi biçimlerinin söz konusu olduğu bir dönemdir. Hangi ölçüt esas alınırsa alınsın, bu dönemde refah arzında hızlı bir genişlemenin ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin Batı Avrupa'da 1930'ların başında işgücünün yalnızca yaklaşık yarısı kaza, hastalık, sakatlık ve yaşlılığa karşı korunmaktadır. Nadiren işgücünün beşte biri işsizlik sigortasına sahiptir. 1970'lerin ortalarına gelindiğinde ise, işgücünün % 90'ından fazlası yaşlılığa, sakatlığa ve hastalığa bağlı gelir kaybına karşı; işgücünün % 80'den fazlası kazalara karşı ve % 60'ı ise işsizliğe karşı sigorta kapsamına alınmıştır. Genel olarak 1950'lerin başında sosyal harcamalar GSMH'nin % 10-20'si arasında değişirken, zaman içinde hızla artarak 1970'lerin ortalarında GSMH'nin dörtte biri ile üçte biri arasında değişen seviyelere ulaşmıştır. 1981'e kadar İsveç, Hollanda, Batı Almanya ve Danimarka'da sosyal harcamalar, GSMH'nin üçte birini aşmıştır. ABD'de GSMH'dan sosyal harcamalara ayrılan pay ise, 1890'da % 2.4'ten 1981'de % 20.2'ye yükselmiştir. Japonya'da bile sosyal bütçe 1890'da GSYİH'nin % 1.4'ü iken, 1985'te % 16.2'ye ulaşmıştır (Aktan, Özkıvrak, 2003).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan düzen, 1970'li yıllara kadar önemli sorunlarla karşılaşmadan devam etmiştir. 1970'li yıllarda başlayan dünya ekonomik bunalımı, dünya devletlerini yeni arayışlara sevk etmiştir. Bu yeni arayışlar, sosyal devlete bakış açısının da değişmesine yol açmıştır. Yeniden yapılanma anlayışı içinde, **sosyal devlet**, eleştirilerin yöneltildiği ana konulardan biri olmuştur.

Sosyal devletin "sosyal ve ekonomik" görevlerinin zaman içinde giderek artması ile sosyal harcamaların da artması doğaldır. Ancak, gerek sosyal görevlerin gerekse buna bağlı olarak sosyal harcamaların ulaştığı boyutlar da dikkate alındığında, konuyu sadece topluma sağlanan konut, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerin faydasını dikkate alarak değerlendirmek olanaklı değildir. Sosyal devletin sosyal faydası kadar sosyal maliyeti de vardır ve 1980'lere gelindiğinde dikkatler artık sosyal devletin sosyal maliyeti üzerinde yoğunlaşmış, kamu harcamaları ve özellikle sosyal harcamalar inceleme altına alınmıştır.

1980'den sonraki dönem, 1950'li yılların dünyasından oldukça farklı olmuştur. Özellikle son yirmi yıl içinde dünyada **küreselleşme** ve **rekabete dayalı piyasa ekonomisinin** egemenliği sosyal devlet anlayışını değiştirmiştir. 1990'lı

yıllarda Japonya'nın dünya ekonomisinde üstlendiği rolün artması, bilgi-işlem teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak bilgilerin çok çabuk yayılması ve teknoloji alanında ortaya çıkan uluslararası rekabet dünya ekonomisinde önemli gelişmelere neden olmuştur.

Sosyal devlet anlayışı açısından gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkeler 1980'den sonra önemli bir reform süreci yaşamaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde uzayan insan ömrü ve azalan doğum oranı, ekonomik büyümenin yavaşlaması, çözülemeyen işsizlik sorunu ve sağlanan yardımların yüksek oluşu nedeniyle sosyal güvenlik harcamaları için ülkelerin milli gelirlerinden ayırdıkları paylar giderek artmış, makroekonomik dengeleri ve rekabet gücünü tehdit eder boyuta ulaşmıştır. Avrupa Birliği ülkeleri, ekonomik istikrarın ve sürdürülebilir büyümenin temini için Maastricht Anlaşması'nın öngördüğü ağır yükümlülükleri, sosyal güvenlik harcamalarında kısıntıya gitmeden yerine getiremeyeceklerini öngörmüşlerdir. Dolayısıyla, **sosyal devletin** sorumluluk sınırlarının yeniden gözden geçirilmesi istenmiştir. Artık "cömert devlet dizgesinin" devamının sağlanmayacağı düşünülmüş ve **sosyal devletin** küçültülmesi amaçlanmıştır (DPT, 2001, 12).

1990'lı yılların ikinci yarısından sonra ise yoğun olarak "yeniden yapılanma", "küreselleşme" adı altında yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm aranmış, ancak kalıcı bir çözüme ulaşılamadığı gibi **sosyal devlet** ilkesinden de gittikçe uzaklaşmıştır. Bu durum, özellikle rekabet gücü olmayan gelişmekte olan ülkeler aleyhine işlemiştir ve bu işleyiş günümüzde de devam etmektedir.

3.3.2. Türkiye'de Sosyal Devletin Tarihsel Gelişimi

"**Sosyal Devlet**" kavramı Türkiye'de Atatürk Devrimleriyle başlayan bir anlayışın ürünüdür. Ülkemiz için Cumhuriyet tarihini esas alırsak, sosyal devlet anlayışının Cumhuriyetin ilanı ile yerleşmeye başladığını, ancak 1950'lerden sonra bu anlayıştan yavaş yavaş uzaklaşıldığını söyleyebiliriz.

Bilindiği gibi Atatürk, başlangıçta çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmada varolan toplumsal yapının değişmesi gerektiğini görmüş ve buna göre programları düzenlettirmiştir. Böylece Atatürk, hükümet programlarını belirlerken; deneyici, gerçekçi, sosyal ve ekonomik bir anlayışla hareket edilmesini sağlamıştır. Başta eğitim olmak üzere, her alanda köklü devrimler gerçekleştirmiş ve bunların

ulusallığını sağlamak için de gerekli uygulamalara gitmiştir. 1920’de Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra kurulan ilk hükümet programında bile ulusal eğitimden söz edilmiş, bilimsel ve çağdaş ilkeler doğrultusunda programların düzenleneceği belirtilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nde devletin eğitim, sağlık kurumlarını bir çatı altında toplaması ve bu konulardaki boşlukları doldurması da ancak Cumhuriyet Dönemi ile gerçekleşebilmiştir.

Boratav (1983, 412), Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomik ve sosyal politikalar konusundaki uygulamalarını belli dönemlere ayırarak yorumlamaktadır. 1923-1929 dönemini açık ekonomi koşullarında **yeniden inşa dönemi** olarak tanımlamakta, daha sonraki dönemi ise **dışa kapalı korumacılık** ve **devletçilik** yılları olarak belirtmektedir. 1930’lu yıllarda, yani büyük dünya bunalımı içinde, Türkiye’de kapitalizmin oluşmasına ve giderek yerleşmesine olanak tanıyan gelişme modelinin de devletçi politikalara dayandığını vurgulamaktadır.

Sosyal devlet ilkesi çerçevesinde, Türkiye’de öncelikle devletçilik uygulamaları değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, Türkiye’de **Devletçilik** uygulamalarının, belirgin biçimde 1932’de başladığı söylenebilir. 1929-1931 yıllarında da bu yeni yolun habercisi sayılabilecek bazı işaretler vardır. Örneğin 1930 yılı içinde dış ekonomik denetimlere ve korumacı bir dış ticaret politikasına başvurulmuştur. “Devletçilik” sözcüğünün henüz tanımlanmayan bir içerikle ilke olarak benimsenmesi ise yine 1930’da özellikle Serbest Fırka-Halk Fırkası tartışmaları sırasında gerçekleşmiştir (Boratav, 1983, 413).

Türkiye’de devlet müdahalesinin en önemli aracı kamu iktisadi teşebbüsleri, yani KİT’lerdir. Türkiye Cumhuriyeti’nin ulusal bağımsızlığını elde edip kurulması döneminin başlarında; devletçilik ya da devletin ekonomiye dolaysız müdahalesi gibi bir politika henüz oluşmamıştır. Ancak 1933 yılından sonra devlet işletmeciliği, devletin ekonomiye dolaysız müdahalesi gibi politikalar yaygınlık kazanmıştır. Kamu sektörü diğer ülkelerde de bu yıllardan sonra giderek büyümüştür. Bunun da Türkiye içindeki bu gelişime katkısı olmuştur.

Devletin en büyük işveren olduğu bu koşullarda kamu işçileri yemek, sağlık, yaşlılık, annelik güvencesi, kaza yardımları gibi en temel haklarından yararlanmışlardır. 1934 yılının başlarında **Etibank** ve **Sümerbank** birer devlet bankası olarak kurulmuş ve birinci sanayileşme planının uygulanmasının en önemli

araçları olarak kabul edilmiştir. Bu sanayileşme planının içinde maden, çimento, kağıt, cam, dokuma gibi sanayilerin geliştirilmesi de yer almıştır. KİT'lerin temel kaynağı vergiler ve yerli malların kullanılması olmuştur. 1939'dan sonra özellikle savaş döneminin yarattığı ekonomik bunalım, bu devlet kuruluşları sayesinde atlatılabilmektedir.

1930-40'lı yıllarda uygulanan devletçi politikalarla KİT'lerin temelleri bu dönemde atılmıştır. Özel kesimde sermaye birikiminin olmaması nedeniyle hemen hemen her kesimde devlet eliyle işletmeler kurulmuş ve toplumun ihtiyacını karşılamaya yönelik mal ve hizmet üretimi KİT'ler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Genç, 2003).

1940-1945 yıllarını, devletçilik uygulamalarının nitelendirdiği dönemlerden ayrı olarak ele almak gereklidir; çünkü bu yıllar savaş yıllarıdır. İkinci Dünya Savaşı, devletçilik uygulamalarında somut çözümler ve gevşeme belirtilerinin görüldüğü bir anda patlak vermiştir. Ancak sınırlı ekonomik kaynaklarla bir savaş ekonomisinin gereklerini sürdürmek, şüphesiz ki; devlet kontrol ve girişimlerinin artırılmasıyla olanaklı olacaktır. Bu yıllar, devletçiliğin saf uygulamalarının ağır bastığı bir döneme değil; devletçiliğin tarihi misyonunun tamamlandığı; 1923-1939 döneminde biçimlenen ekonomik yapının sınırları ve savaş yıllarının koşulları içerisinde gelir dağılımının bir sonraki dönemdeki birikim biçiminin çerçevesini sağlayacak doğrultuda değiştiği bir dönemi temsil eder. 1946-1950 yıllarıysa devletçiliğin bir iktisat politikası olarak tasfiye edildiği yıllardır. Bu, önceki dönemlerin yapısal kalıntısı olan devlet işletmeciliğinin, geniş devlet sektörünün tasfiyesi anlamına gelmemektedir. Sadece, tarihi ve ekonomik görevlerini yerine getirmiş olan bir iktisat politikasının, kısmen onun eski uygulayıcıları tarafından reddedilmesi anlamına gelmektedir (Boratav, 1983, 414).

İşte Türkiye'de devletin yapılandırılması ve küçültülmesi 1945'te başlayan ve günümüze kadar gelen bir süreçtir. 1950'li yıllarda Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle KİT'lerin özelleştirilmesi, liberal politikaların hayata geçirilmesi yönündeki girişimler çok başarıya ulaşmamış olsa da bu dönem, ülkenin dışa açılmaya başladığı IMF ve diğer uluslararası kuruluşlardan borç almaya başladığı dönem olmuştur. 1950'den sonra DP'nin KİT'ler üzerindeki olumsuz tavrına ve bunları özel kesime devredeceğini söylemesine karşın, aksine bu dönemde de

KİT'lerin sayısında bir artış gözlenmektedir. Ancak bu dönemde KİT'lerde kadrolaşma başlamış, gelişen özel kesime KİT'ler yolu ile destek sağlanmış ve birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. KİT'lerin görevlerinin en fazla olduğu ve kalkınmada en fazla KİT'lere görev düşen dönem 1960-1980 dönemi olmuştur.. Planlı gelişme anlayışı ve kalkınmacı ekonomi modeli çerçevesinde yeni KİT'ler kurulmuş, varolanların faaliyetleri genişletilmiştir (Genç, 2003).

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrasında daha önce gelişen düşüncelerin doğrultusunda 1961 yılında yeni bir Anayasa kabul edilmiştir. Bu yeni Anayasa ile Senato, Anayasa Mahkemesi, Planlama, üniversite özerkliği, özerk TRT gibi kurumlar getirilmiştir. Ayrıca bu Anayasanın sağladığı olanaklar içinde, daha önceki dönemin gündeminde önemli bir yer tutmayan "**sosyal adalet**" kavramı siyaset söyleminde merkezi bir konum kazanmaya başlamıştır. Bu da sosyal devlet ilkesi açısından önemli gelişmelere kaynaklık etmiştir (Tekeli, 2003).

1960'lı yılların söz konusu eğilimi, Anayasal dizgemizin içeriğini de **sosyal devlet** lehine etkilemiştir. 1961 Anayasası, Cumhuriyetin sosyal bir hukuk devleti olduğu hükmünü getirmiş ve **sosyal devlet ilkesinin** içeriğini oluşturan geniş bir hak ve ödevler listesi öngörmüştür. Aynı Anayasa, 10. maddesinin 2. fıkrasında "Devlet kişinin temel hak ve hürriyetlerini fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar" diyerek, devleti tam bir özgürlük ortamı yaratmak açısından görevli kılmıştır (Bulut, 2003).

Bilindiği gibi, 1982 Anayasası da **sosyal devlet ilkesi** açısından 1961 Anayasası ile aynı düşünceyi paylaşmıştır. 1982 Anayasasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal niteliği, "**sosyal hukuk devleti**" olarak belirlenmiştir. Sosyal devlet, kanunlarında ve uygulamalarında toplum yararını gözeten devlettir. Bu temel ilke, Cumhuriyetimizin diğer temel nitelikleri ile birlikte Anayasamızın 2. maddesinde şöyle açıklanır:

Madde 2. Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk Milliyetçiliği'ne bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.

Sosyal devlet kavramına, Anayasamızın (1982) 5., 60. ve 61. maddelerinde de şöyle açıklık getirilmektedir:

Madde 5. Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milleti'nin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, Sosyal Hukuk Devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.

Madde 60. Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliğini sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.

Madde 61. Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.

Türkiye Cumhuriyeti, 1982 Anayasasına göre bir sosyal devlettir. 1982 Anayasasındaki “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” bölümünün, hem devlet için yarattığı ödevler açısından, hem de özellikle çalışanlara getirdiği örgütlenme ve pazarlık hakları bakımından incelenmesi, aynı Anayasanın sosyal devlet ilkesine ne ölçüde dolu bir içerik getirebildiğini anlamak açısından önemlidir (Soysal, 1997, 156).

3.4. Uygulamada Sosyal Devlet İlkesi

Sosyal devletin varlığı, bir toplumda gerçek refahın sağlanmasının temel koşullarından birini oluşturmaktadır. Eğer bir devlet sosyal devlet işlevini gereği gibi yerine getiremezse, o zaman toplumdaki sosyal güvenlik ağı işlemeyecek, yardıma muhtaç kimseleri, dulları, yetimleri, yaşlıları, kimsesizleri koruyacak kurumlar da çalışmayacak, eğitim ve sağlık hizmetlerinden her vatandaş yararlanamayacaktır.

Bilindiği gibi sosyal refah devletleri Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda buldukları konumdan oldukça farklı bir konuma ulaşmışlardır. 1920-1970 döneminde, farklı ülkelerde, farklı programlar ve farklı dönemlerde farklı büyüme hızları söz konusu olduğu için bu dönem dikkatlice değerlendirilmelidir. Bununla

birlikte bazı genellemeler yapmak mümkündür. Yirminci yüzyıl boyunca, GSMH'nin sosyal harcamalara ayrılan kısmı dikkate alındığında, refah devletinin olağanüstü bir genişleme gösterdiği görülmektedir. Örneğin, İngiltere'de GSMH'nin yüzdesi olarak sosyal harcamalar 1910'da % 4'ten 1975'te % 29'a çıkmıştır. OECD ülkelerinde savaş sonrası dönemde kamu harcamalarının GSMH içindeki payının artışında en önemli faktörün refah devleti uygulamaları olduğu görülmektedir. Tüm gelişmiş OECD ülkelerinde, İngiltere ve ABD hariç, 1970'lerin sonlarında sosyal harcamaların toplam harcamalar içindeki payı % 50'yi aşmıştır. Çoğu hükümetin, 1973'ten sonra bu artış eğilimini durdurmak ya da tersine çevirmeye yönelik girişimlerine karşın; sosyal harcamaların artış eğilimi 1980'lerin başında da sürmüştür (Aktan, 2003).

Cumhuriyetin 1930'lu yıllarında ise, **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen bir **devletçilik** anlayışı benimsenmiştir. Devletçilik ekonomide aynı zamanda bir savunma aracı olarak görülmüştür.

İsmet İnönü'nün Kadro dergisinde yayımlanan "Partimizin Devletçilik Niteliği" başlıklı yazısında yaptığı şu açıklama o dönemin **sosyal devlet anlayışını** göstermesi açısından önemlidir (Turan, 1996, 37):

"Ekonomide devletçiliği biz, gelişme yolunu izleyebilmek için bir savunma aracı ve bu nedenle bir hareket noktası, bir temel saymaya zorunlu bulunuyorduk...Dikkatle belirlediğimiz gümrük korumaları ya da diğer önlemlerin varolmadığını bir an düşünebilir misiniz? En karlı ve verimli bir sanat veya tarım, bir tek müşteri bulamayacak kadar rekabet karşısında perişan olur. Yediğimiz ekmeğin ununu bile memleket içinde alamayız...Bazen yaktığı kömürün bedelini veya tekelin gelirini düşünmemek vaziyetinde kalan devlet, elbette serbest bezirgan gibi bir çok durumda kar etmeyecektir. Bundan daha doğal ne vardır?"

Bu amaçlar doğrultusunda ve belirli sınırlar içinde uygulanan **devletçilik** sayesinde küçümsenmeyecek ölçüde bir altyapı oluşturulmuş ve sanayi yatırımları yapılmıştır. Böylece bir ekonomik büyüme gerçekleştirildiği gibi sanayi üretiminde de büyük artışlar sağlanmıştır. 1929-1939 yılları arasındaki 10 yılda dünya sanayi üretimi % 19 artarken bu oran Türkiye'de % 96'yı bulmuştur. Günümüzün özelleştirme rüzgarları arasında devletçilik haksız yere suçlanırken, bu gerçekler unutulmuş görünmekte ve ekonomiyeye kambur diye gösterilen KİT'ler

oluşturulmamış olsaydı hangi kurumların satışa çıkarılabileceği düşünülmemektedir (Turan, 1996, 37).

Sosyal devlet, devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif şekilde müdahalesini meşru ve gerekli gören bir devlet anlayışıdır. 1924 Anayasası, 1937’de geçirdiği değişiklikle, devletin nitelikleri arasında halkçılık ve devletçilik gibi sosyal devletle ilişkili sayılabilecek ilkeleri de saymış olmakla beraber, sosyal devlet ne sadece halkçılığa, ne de sadece devletçiliğe indirgenebilir (Özbudun, 1995, 22).

Bu yıllardan sonra ise Atatürk Döneminin kazanımları geliştirilemediği gibi, sürekli yok edilmeye çalışılmış ve **sosyal politika** hedefleri arka plana kaydırılmıştır. 1960’lı yıllarda benimsenen planlı kalkınma anlayışının getirdiği olumlu değişimler dışında Türkiye’de sosyal devlet adına köklü bir değişiklik yapılamamıştır.

1980’lerin başında ortaya çıkan küresel rekabet, yerel ve bölgesel düzeyde rekabeti de yoğunlaştırmıştır. Artık dünyada sermaye, bilgi, teknoloji, hammadde ve onlar kadar yüksek olmasa da emek transfer edilebilmekte, bu durum uluslararası rekabetin şiddetini arttırırken uluslararası pazar ile yerel pazarlar ayrılmaz bir bütün oluşturmakta, devletin ekonomiye müdahale alanlarının daraldığı gözlenmektedir. Devlet bütçe açıklarını kapatmak ve gelir sağlamak yanında ekonomik etkinliği arttırmak çabası ile özel kesim ile rekabet halinde olduğu alanlardan çekilmekte ve ekonomik faaliyetlerini yeniden düzenlemektedir. Yeni liberalizmle birlikte "**sosyal devlet**" anlayışı da fiilen ortadan kalkmıştır. 1980’den bu yana tüm hükümetler "sermayenin ihtiyaçlarını" dikkate almaktadırlar ve sosyal devletin temel niteliklerinden gittikçe uzaklaşmaktadırlar (Fırat, 2003).

Gerek merkez ülkelerde ve gerekse az gelişmiş ülkelerde sosyal devlet kazanımları "**küreselleşme**" adı altında büyük ölçüde erozyona uğramıştır. Üstelik buna yönelik politikaların uygulandığı her ülkede siyasal iktidar, ister sağ olsun, ister sol olsun bu sonuç değişmemiştir. Bu süreçte, siyasal desteklerine bakılmaksızın, iktidarda olan mutlak anlayışın küreselleşmeci yaklaşım olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu Türkiye için de böyledir. 1980’li yıllardan bu yana tüm iktidarların siyasal tercihleri bu yönde olmuştur. Bugün merkez siyasi partilerin siyasal ve ekonomik söylemleri arasındaki benzerliğin temel nedeni de budur (İktisadın Krizinden Toplumun Krizine..., 2003).

4. ATATÜRK DÖNEMİ VE SONRASI TÜRKİYE’NİN VE DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ

Bu bölüm iki altbölümden oluşmakta olup, birinci altbölümde Atatürk Döneminin belirleyici siyasal ve sosyo-ekonomik koşulları açıklanmıştır. İkinci altbölümde ise, Atatürk’ten sonraki dönemin belirleyici siyasal ve sosyo-ekonomik koşulları dört başlıkta sunulmuştur. Bu altbölümler, Türkiye’de ve dünyada köklü değişimlerin yaşandığı olaylar dikkate alınarak sınıflandırılmıştır.

4.1. 1920-1938: Atatürk Döneminin Belirleyici Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşulları

Bilindiği gibi; Osmanlı İkinci Meşrutiyeti ile Kurtuluş Savaşı yılları (1908-1922), Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş dönemini oluşturur. “**Hürriyetin İlanı**” diye de tanınan, **1876 Anayasası’nın** (Kanun-i Esasi) 23 Temmuz 1908’de yeniden yürürlüğe konulması olayından itibaren geçen on beş yıllık süre, gerçekten, Cumhuriyetin maddi ve manevi koşullarını hazırlamış; bu hazırlık Kurtuluş Savaşı’nı fiilen sona erdiren Büyük Taarruz’la İzmir’e girilmesinden sonraki on dört ayda somutlaşmıştır. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet ilan edilince de yeni devlet “**Türkiye Cumhuriyeti**” adını almıştır (Tunçay, 1983, 1967).

1920’de Osmanlı Devleti parçalandıktan sonra, Ankara’da TBMM’nin açılması ile düşman işgaline karşı bir savunma dönemine girilmiştir. Üç yıl süren bu dönem, Kurtuluş Savaşı ile geçmiştir. Kurtuluş Savaşı’nın yürütülmesini denetleyen Birinci TBMM ise, o dönemde farklı görüşlerden insanları bir araya getirmiş bir kuruldur. İşte büyük önder **Atatürk**, bu süreci bir taraftan askeri bir zaferle sonuçlandırmaya çalışırken, öte taraftan yeni oluşacak devletle ilgili düşüncelerini ortaya koymuştur. 23 Nisan 1920 tarihi, yalnızca Büyük Millet Meclisi’nin kuruluşu değil, aynı zamanda Türk Halkının bağımsızlığına kavuşmasının ve halka dayalı bir devlet düzeninin kurulacağına göstergesidir.

Bu dönem, hem dünyada hem de Türkiye’de köklü siyasal, sosyal ve ekonomik değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. **Birinci Dünya Savaşı** ve **1929 Ekonomik Bunalımı** tüm dünya ülkelerini yakından etkilemiştir. Türkiye de bu olaylardan payına düşeni almıştır. İç siyasal alanda ise, Atatürk’ün önderliğinde toplumsal bir devrim yaşanmıştır. Bu devrim, Türkiye’yi çağdaş uygarlık düzeyine

çıkarmak bir örgütlenmenin altyapısını oluşturmuştur. 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilan edilmesinden sonra, **3 mart 1924'te halifelik** kaldırılmış, daha sonra "**Tevhid-i Tedrisat Kanunu**" kabul edilerek tüm eğitim kurumları birleştirilmiştir. Bunun yanında devam eden kılık kıyafet devrimi, dil devrimi ve harf devrimi de Türkiye'nin siyasal yapısını biçimlendirmeye başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışını, gerçek anlamda, halk iradesine dayalı Türk demokrasinin doğuş tarihi olarak saymak da yanılıcı olmayacaktır. Daha önceki demokrasi denemeleri Padişah ile halkın seçtiği temsilciler arasında karşılıklı güç denemelerine dayanmaktadır. Ancak milletin, egemenliğin tek kaynağı olduğu düşüncesi, Atatürk'ün Anadolu'ya çıkışı ve ulusal gücü örgütlemeye başlamasıyla gelişmiştir. O da birdenbire olmamıştır. Millet iradesinin resmen devletin temel yapısını oluşturması belli bir süre almıştır. Dikkati çeken nokta, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya çıktıktan sonra ve o bölgede etkin olan Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy'un aktif desteğini aldıktan sonra bile milli mücadelenin, temelini halkın iradesini yansıtan kongrelere dayamasıdır (Öymen, 2003, 348).

TBMM'nin açılmasıyla Türkiye halkının sosyal tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. O güne kadar Osmanlı Devleti bir hanedan devleti olmaktan öteye gidememiştir. Devletin başında bulunanlar halkı "sürü" olarak görmüştür. Ancak TBMM'nin açılmasıyla artık bunlar geride kalmıştır (Güneş, 1997, 338-339).

Böylece, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki **önemli gelişmelerden biri**, Batı Avrupa'nın yarı sömürgesi haline gelmiş, yarı kapitalist Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntılarından, çağdaş bir ulus-devlet yaratılma süreci olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu, kapitalist ülkelere karşı verilmiş bir savaş sonucunda başarılıdır. **1920'lerdeki Kurtuluş Savaşı**, İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgelerde bağımsızlık hareketlerinin öncüsü olmuştur. Bu süreç içerdiği şu öğelerle daha sonraki dönemleri de biçimlendirmiştir (Erder, 2003):

Siyasal bakımdan, Osmanlı Devleti'nin kendine özgü, yarı feodal ve dinsel bağıllık ilişkileri yerine, "**vatandaşlık**" ilkesine dayalı bir "ulusun" egemenliğini temel alan bir örgütlenmenin benimsenmesi,

Toplumsal bakımdan, “ulusu” oluşturmada “Batı” toplumlarındaki ögelerin örnek alınması; “çağdaşlaşmanın” “batılılaşma” ile eşdeğer tutulması,

Ekonomik açıdan, “kapitalist” bir dizgenin kurulmasının temel tercih olması.

1923-1938 dönemi, Türkiye’de bir çok alanda köklü ve sağlam temellerin atıldığı dönemdir. Konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi temel kamu politikalarında sosyal devlet anlayışının egemen olduğu bir dizgenin temelleri bu yıllarda atılmıştır.

Bu dönem; **ulusal ekonomi anlayışının** da egemen olduğu bir dönemdir. Belirli bir programa bağlanmasa da izlenmesine karar verilen ulusal ekonominin esasları şunlardır (Turan, 2000, 94):

- (1) Özel girişimciliğe ve belirli koşullarla yabancı sermayeye de açık bir ekonomi,
- (2) Olabildiğince yerli kaynaklara dayanmak, yabancılara borçlanmamak, Türk parasının değerini korumak,
- (3) Bütçelerin denk olmasına özen göstermek,
- (4) Tarıma ve tarımsal endüstriye önem vermek,
- (5) Ülkede ulaşımı sağlayacak yollar yapmak.

Bu durum henüz bir devletçilik değil, ancak yabancıların elindeki işletmeleri devletleştirmeyi öngören bir **ulusal ekonomi** anlayışı demektir. **Devletçilik** ilkesi dünya ekonomik bunalımı baş gösterdiğinde CHP’nin izleyeceği esaslardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Ama o zamana kadar da ülkenin endüstrileşmesi için **İzmir İktisat Kongresi**’nde alınan kararlar çerçevesinde önemli adımlar da atılmıştır. İlk aşamada bir **Sanayi ve Maadin Bankası** kurulmuştur. Ancak bir süre sonra bu banka Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası olarak ikiye ayrılmıştır. Ama sanayileşme konusunda en önemlisi, Sanayi Destekleme (Teşvik-i Sanayi) Yasası’nın çıkartılması olmuştur (Turan, 2000, 94).

Türkiye Cumhuriyeti’nin bu ilk dönemi; siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeler bakımından farklı özellikler taşımaktadır. Bu dönemin siyasal yapısının oluşmasına açıklık getirilirse şunlar söylenebilir (Tunçay, 1983, 1967):

Kurtuluş Savaşı'nın yürütülmesini denetleyen **Birinci TBMM**, olağanüstü oluşumuna karşın, sofu İslamcısından komünistine kadar geniş bir siyasal görüşler yelpazesini temsil eden ve hoşgörülü bir özgürlük ortamı içinde çalışan bir kuruldur. İlk Meclisin oluşumu daha sonraki örneklerle karşılaştırıldığında demokrasi kurallarına çok daha uygundur. 10 Mayıs 1921'de kurulan Birinci Grup, askeri zaferden ve saltanatın kaldırılmasından sonra partileşme yoluna gitmiştir. Adı 1922 sonlarında belirlenen (Halk Fırkası), platformu da ikinci dönem seçimlerine gitme kararı alındıktan sonra 1923 Nisanı'nda açıklanan (**Dokuz Umde Beyannamesi**) parti, ancak 11 Eylülde resmen kurulabilmiştir. Bu arada, 11 Ağustos'ta **İkinci TBMM** toplanmış, Fethi Okyar, Rauf Orbay yerine hükümeti kurmuş ve **Lozan Barış Antlaşması** Meclisçe onaylanmıştır. On hafta kadar yaşayabilen, Cumhuriyet öncesinin Fethi Bey başkanlığındaki son TBMM Hükümeti, ilk dönem Meclisindeki muhaliflerin tekrar seçilmemelerine özel çaba gösterilmesine karşın, yeni Meclise bir türlü egemen olamamıştır. TBMM'nin de, Halk Fırkası'nın da reisi olan **Mustafa Kemal Paşa**, bu duruma köktenci bir çare bulmak için, önce bir hükümet bunalımı çıkartmış, sonra da Cumhuriyetin ilanını sağlamıştır. **29 Ekim 1923'te** Cumhuriyetin ilanı ile yeni yönetim dizgesinin adı da kesinleşmiştir. Bunun üzerine, Mustafa Kemal Paşa Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı, İsmet Paşa ilk başbakanı, Fethi Bey de TBMM başkanı olmuştur.

Özellikle 1921 Anayasası'nın egemenliği kayıtsız şartsız millete veren birinci maddesi, adını açıkça telaffuz etmese de **Cumhuriyetin habercisidir**. Birinci Meclis 16 Nisan 1923'te son toplantısını yaparak tarihe karışırken, Cumhuriyeti resmen ilan etme görevini ilk kez 11 Ağustos 1923'te bir araya gelen İkinci Meclis üstlenmiştir (Ersel, Kuyaş, 2002, 16).

Birinci Dünya Savaşı ertesinde **dünya üzerinde** ise şu güç odaklarının ve eğilimlerinin etkisi görülmektedir (Erder, 2003):

(1) Kapitalist ülkelerde "**liberal-demokrasi**" ve "**faşist-nazi**" ekseninde bir kutuplaşma,

(2) 1917'de Rusya'da "**kapitalizme alternatif** " bir sistem olarak **SSCB'nin** ortaya çıkışı,

(3) Dünyanın diğer bölgelerinde kapitalist ülkelerin denetimini sağlayan “sömürgecilik” düzeni.

Bu döneme damgasını vuran temel olgu, dünya kapitalizmine yön verme konusunda ortaya çıkan dizgeler arasında İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile sonuçlanan büyük gerilimdir. Dönemin önemli bir diğer olgusu ise, kapitalist dizge içindeki çalkantılar ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan, “**1929 Ekonomik Bunalımı**”dır. Bu bunalım, kapitalist dizgede devlet girişimlerinin gerekliliği konusundaki görüşleri güçlendirmiş ve bunların uygulamaya geçmesine yol açmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti savaş sonrasında, bir yandan savaşın yaralarını sarmak, öte yandan ekonomisini yeni koşullara uyarlayarak, kendisini yeniden üretir hale getirmek sorunuyla karşı karşıyadır. Bulutay, Tezel ve Yıldırım'ın Türkiye Milli Geliri üzerine yaptığı hesaplara göre Türkiye 1923-1929 arasında GSMH'sini yılda 10,3 arttırmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin nüfusunun yılda yüzde 1,7 arttığı tahmin edildiğine göre yılda kişi başına gelir artışı yüzde 8,7'dir. Bu dönemde Türkiye ekonomisi büyük ölçüde tarıma bağlı olduğu için, bu büyüme de tarımdaki büyümeden kaynaklanmıştır. Tarımsal GSMH'nin yıllık artışı yüzde 13,6 olmuştur. İnşaat dahil sanayi üretimi katma değerinin yıllık artışı yüzde 7,2, inşaat hariç sanayi üretiminin yıllık artışı yüzde 10,2 olmuştur. Keyder bu dönemde tarımsal hasılatın yüzde 20'sinin ihraç edildiğini hesaplamıştır. Bu Osmanlıların son dönemindeki ihracata göre daha yüksek bir orandır (Tekeli, 2003).

Dünya ekonomisindeki kötü koşullara karşın, 1930-1939 yılları arasında Türkiye'nin belli bir büyümeyi gerçekleştirebildiği görülmektedir. Bulutay, Tezel, Yıldırım'ın hesapladığı Milli Gelir serilerine göre, GSMH yılda yüzde 5,2 artmıştır. Aynı yıllar arasında nüfusun yılda yüzde 2,2 arttığı tahmin edildiğinde kişi başına GSMH artışı yüzde 3 düzeyinde olmuştur. Tarımsal üretime ilişkin yıllık katma değer artışı yüzde 4,4, sanayi kesiminde yıllık katma değer artışı yüzde 5,2, inşaat hariç sanayi kesimi yıllık katma değer artışı yüzde 5,7 olarak hesaplanmaktadır. Bu artış oranlarının bir önceki döneme göre düşük kalmasında bir yandan dünya bunalımının koşullarının, öte yandan bir önceki dönemde savaşlar dolayısıyla devre dışı kalmış kapasitelerin devreye sokulmasının sağlayabileceği artışların kullanılmış olmasındandır denilebilir (Tekeli, 2003).

Savaş sonrasında yaşanan değişimler, Türkiye'deki ekonomik politikaların yönünün belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. **1929'da** birçok ülkeyi etkileyen ekonomik bunalım, ekonomide köklü politika değişikliklerine gidilmesi için hem uyarıcı olmuş, hem de çeşitli üstünlükler sağlamıştır. Dışsatım mallarının fiyatının düşmesi, paranın değer kaybetmesi, dış ticaret açığının büyümesi gibi etkileriyle uyarıcı olmuştur. Hızla yeni düzenlemelere gidilmiş ve paranın değerini korumak için bir yasa çıkartılmıştır, bir Merkez Bankası oluşturulmuş, gümrük oranları yükseltilmiş, yerli malın tüketilmesi için özendirme kampanyaları açılmıştır. Diğer taraftan sanayileşme konusunda verilen teşviklere rağmen özel kesimin istenen adımları atamaması, devleti, sanayileşmenin kamu tarafından gerçekleştirme yönüne doğru kaydırmıştır. Dünya ticaretinin daralması, kapitalizmin merkez-çevre halkalarının zayıflaması, yatırım malları fiyatının düşmesi gibi, 1929 bunalımının getirdiği olanaklar iyi kullanılarak, 1934 yılı başından itibaren **devletçi sanayileşme** programı yürürlüğe konulmuştur (Bakır, 2003).

1929'a kadar açık ekonomi ve tarımsal ürün ihracatına dayanan bir ekonomik model izleyen Türkiye, bu tarihten sonra bu modeli terk ederek sanayileşmeye dayalı, kapalı ve müdahaleci bir ekonomik modele geçmiştir. Zaten Türkiye İktisat Tarihi ile ilgili çalışmalarda da 1930'lu yıllar "**Devletçilik**" dönemi olarak değerlendirilmektedir (Ersel, Kuyaş, 2002).

1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi ve Lozan Görüşmeleri de daha sonraki yılların ekonomik ve sosyal gelişmelerinde etkili olmuştur. Lozan'da kapitülasyonlar ve yabancılara verilen diğer ayrıcalıklar kaldırılmıştır. Türkiye ayrıca toplam 129,4 milyon liralık Osmanlı borcunun 85,6 milyonunu ödemekle yükümlü tutulmuştur. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların genel niteliği, ekonominin ulusallaşmasıdır. Böylece, daha önce yabancılar ve azınlıklar tarafından gerçekleştirilen, kapitalizmin merkezine kurulan bağların halkası olma işlevinin, bundan böyle Türkler tarafından yerine getirilmesi istenmiştir (Bakır, 2003).

On yıl kadar süren sürekli savaş ortamından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bir yandan devraldığı ekonomik ve sosyal yapının bazı unsurları ile birlikte yaşamak zorunda kalırken, öte yandan bir-iki asırlık kötü deneyimlerden çıkarılan derslerle yeni ekonomik politikalar uygulamıştır. Dönemin genel karakteri, bütçenin ve dış ticaretin fazla vermesi ve ortalama %9 gibi Cumhuriyet tarihinin en

büyük büyümesinin gerçekleştirilmesidir. Kamu maliyesi alanındaki genel anlayış ise; **denk bütçe** amacına ulaşılmasıdır. Yıllar itibariyle bütçenin ulusal gelir içindeki payı artmakla birlikte, açıktan harcamalara gidilmediğinden, hem bütçe fazla vermiş, hem de genel fiyat düzeyi kararlı kalmıştır. Buna karşılık ilk beş yıl dış ticaret açığı yaşanmıştır. Devletin bu süre içinde gümrüklere müdahale edememesi ve daha sonraki dönemlere göre daha liberal bir ekonomik politikanın güdülmüş olması bunun başlıca nedenidir (Bakır, 2003).

Bütün bu gelişmeler doğrultusunda, Atatürk'ün çağdaş düşüncelerini benimseyen TBMM, çağının en ileri devlet yapısını ve özgürlükler dizgesini benimseyen bir anayasa hazırlamıştır. Cumhuriyet Meclisi, 20 Nisan 1924'te yeni anayasayı kabul etmiştir. Yeni anayasa ile Türkiye artık çağdaş sürecin son halkalarından birini de gerçekleştirmiştir. Yeni anayasanın 3. maddesi devletin temel niteliğini belirlemiştir: "**Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir**" (Öymen, 2003).

1923'ten sonra Cumhuriyet döneminin **üç temel ilkesi** dikkat çekmektedir; **Milliyetçilik, Laiklik ve Halkçılık**. Milliyetçilik, rejimin temelini oluşturmaktadır, Laiklikte milliyetçiliğin gayeleri sayılan çağdaş, milli egemenliğe dayanan, milli bir devleti, Türkiye Cumhuriyeti'ni gerçekleştirmek için tek yol olarak görülmektedir. Gerek Birinci Dünya Savaşı, gerekse Cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılması ve daha başka gelişmeler Türk Milliyetçiliği akımını genişletmiş ve biricik egemen ideoloji haline getirmiştir. Turancılık ve İslamcılığın gerçekleştiremeyeceği anlaşılmış ve artık siyasi bir önemi kalmamıştır (Yeşil, 2001).

Bu gelişmeler, Türk tarihinin önemli dönüm noktalarıdır. Yeni Türk Devleti'nin, yani Türkiye Cumhuriyeti'nin, Atatürk Devrimleri doğrultusunda demokrasi temelleri üzerine ulusal bilinçle nasıl kurulduğunun da tarihsel öyküsüdür.

4.2. Atatürk Sonrası Dönemin Belirleyici Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşulları

Bu altbölümde, Atatürk'ten sonraki dönemin özellikleri dört başlık altında sunulmuştur. Sırasıyla tek parti dönemi, çok partili siyasal hayata geçiş dönemi ve sonrası, 1960-1980 dönemi ve 1980'den günümüze kadar olan dönem belirleyici siyasal, sosyal ve ekonomik koşullar açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca tek parti dönemi, 1920-1945 yılları arasındaki dönem olarak bilinmesine rağmen, Atatürk

döneminde ve Atatürk'ten sonraki dönemde hem tek partinin durumunun hem de ülkenin siyasal ve sosyal koşullarının incelenmesi için, 1939-1945 dönemi olarak kendi içinde değerlendirilmiştir.

4.2.1. 1939-1945: Tek Parti Döneminin Belirleyici Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşulları

1939-1945 yılları arasındaki dönem, Büyük Önder Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölümünden sonra yeni bir sürece girmiştir. 1920-1938 yılları arasında Atatürk'ün hedeflediği “Batı tipi toplum” yaratmanın altyapısı her alanda oluşturulmuş ve geriye Atatürk Devrimleri ile oluşturulan bu yapıyı geliştirmek ve korumak kalmıştır. Ancak, Atatürk'ten sonra bu devrimler istenilen duyarlılıkta uygulanamamış ve korunamamıştır. Özellikle 1950-1960 DP dönemi, bu açıdan bir gerileme dönemi olarak zihinlerde yer etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda, savaş sonrası sorunlarını çözmek ve insanlığı savaş felaketinden koruyacak barışı sürdürmek için çabalar harcanmış ve savaş sonunda kurulan "Milletler Cemiyeti" bu amacı gerçekleştirmeğe çalışmıştır. Fakat Milletler Cemiyetinin kurucularından olan galip devletler barış ilkelerine saygı göstermemişlerdir. Bu devletler, insanlık ve barış için çalışacakları yerde çıkarlarını korumak amacıyla hareket etmişlerdir. Bu yüzden esas amacından uzaklaşmış olan Milletler Cemiyeti İkinci Dünya Savaşı'nı önleyecek bir örgüt ve güç olmaktan çıkmıştır (1923'ten Bugüne, 2003).

Atatürk'ün 1938'de ölümünden sonra ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında iç siyasal çekişmeler artmıştır. Savaş sonrası yıllar, ulusal politikada değişimleri de beraberinde getirmiş; Türkiye savaşa girmemesine rağmen savaş yıllarında batı ile daha yakın ilişkiler kurulması, Birleşmiş Milletlere katılma gibi temel olaylar çok partili dizgeye geçişi hızlandırmıştır. Türkiye'nin yeni ideolojisi milli devlet ideali ile çağdaş hukuk ve sosyal devlet anlayışına paralel gelmiştir. Laiklik, devletin ve eğitim dizgesinin temelini oluşturmuştur (Güven, 2000, 73).

Bir değerlendirmeye göre “insanlığın tarih boyunca gördüğü en büyük ve en yıkıcı savaş” olan İkinci Dünya Savaşı; askerî boyutları yanında siyasî boyutlarıyla da, milletlerarası ilişkiler ve dünya güç dengelerindeki gelişmeleri derinden etkileyen bir savaş olmuştur. Nitekim, İkinci Dünya Savaşı, dünyanın

büyük bölümünü savaş alanı haline getirerek doğrudan, diğer bölümlerini de dolaylı olarak etkileyerek, dünyanın bütününe ilgilendirmiş ve yönlendirmiştir. Bu çevrede, sıcak savaşın ağırlıklı olarak geçtiği bölgeler; sırasıyla **Avrupa, Doğu Asya** ve **Kuzey Afrika** olmuştur. Bu bölgelerdeki ülkelerin büyük bölümü, bazıları birden fazla, yabancı işgaline uğramış ya da işgal olmasa da doğrudan askerî hedef ve cephe durumuna gelip, topyekün savaşın bütün yıkımlarını ve getirdiği felaketleri yaşamıştır. Bundan dolayı, yenilen ülkelerin yanında, Amerika Birleşik Devletleri dışında, yenen ülkeler de savaştan yorgun ve bitkin çıkmışlardır. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı, daha önceki savaşlara göre, savaşın boyutlarını çok büyütmüş ve daha etkili hale getirmiştir (Güler, 1999)

Böylece **İkinci Dünya Savaşı**, başta Avrupa olmak üzere, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan dünya güçler dengesinin yıkılmasına, birçok yerde siyasî haritanın bozulmasına, savaşın yarattığı büyük ve önemli sorunlara, yıkıntılara; bunlarla birlikte, savaş sonunda uluslararası güçler dengesinde bir boşluğun doğmasına neden olmuştur (Güler, 1999)

Savaşa katılmadığı halde, Türkiye 1939-1945 yılları arasında –doğrudan ve dolaylı nedenlerle- ekonomik ve siyasi sıkıntılar geçirmiştir. Bir milyon insanın askere alınması, hem bu insanlara yapılan askeri harcamalar nedeniyle, hem de çalışma yaşamındaki çoğu insanın çalışmadan alıkonulmasından dolayı, harcama artışları gelir düşüşleriyle birlikte yaşanmıştır. **Devletçi sanayileşme** uygulaması kesintiye uğrarken, **Milli Koruma Kanunu** gibi yasal düzenlemelerle birlikte, hükümetin ekonomiye olağanüstü koşulların da etkisiyle daha fazla karıştığı bir dönem başlamış ve hükümet, piyasa işleyişini olağanüstü önlemlerle düzenlerken, doğrudan ve dolaylı vergileri arttırarak, milli gelirin önemli bir kısmına el koymuştur. Hızla büyüyen kamu harcamaları, yatırımlara değil de, bütçenin cari ve sermaye transferi harcamalarına gidince, süreç özel sermaye birikiminin hızla genişlemesine tanık olmuştur. Yasal düzenlemelerin fiyat sürecine etkili olamayışı, kamu harcamalarının artışına paralel olarak üretim düşüşleri ve dışalım güçlüklerinin ortaya çıkışının yarattığı mal kıtlıkları bir taraftan fiyatları arttırırken, diğer yandan özel sermaye birikimini hızlandırmıştır. Temel tüketim mallarının karneye bağlandığı bu yıllarda, fiyat artışları ve mal darlıklarından ortaya çıkan özel kesimin savaş karlarını vergilendirmek için **Varlık Vergisi** ve **Toprak Mahsulleri Vergisi** gibi

toplumsal çalkantılar yaratan uygulamalara gidilmiştir. Savaş dönemi boyunca dış ticaret fazla vermiştir (Bakır, 2003).

İkinci Dünya Savaşı Türkiye ekonomisinin dengelerinin tamamen yeniden kurulması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu o kadar kolay değildir. Türkiye'nin karşılaştığı en acil sorun ülkenin temel gereksinme maddelerinde yeni bir arz talep dengesinin kurulması olmuştur. Bunun için atılan ilk adım devletin malların dağıtımına müdahalesini arttıracak olan "Milli Koruma Kanunu"nu Ocak 1940'ta çıkarmak olmuştur. Savaş sırasında devletin izlediği yol sürekli dalgalanmalar geçirmiştir. Savaşın başlangıcından 1942 yılının ortalarına kadar Refik Saydam Hükümeti döneminde katı fiyat denetimleri, tarım ürünlerine düşük fiyatlarla el koyma gibi yöntemler kullanılmıştır. Refik Saydam'ın ölümünden sonra kurulan I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti döneminde ise bir önceki dönemde yoğunlaşan şikayetler üzerine, sıkı denetimler gevşetilerek bir ölçüde piyasanın düzenleyiciliğinden yararlanmak istenmiştir. Bu dönemde fiyatların hızla tırmanması üzerine 1943 yılı başlarında kurulan II. Saraçoğlu Hükümeti sırasında yeniden devletin düzenleyiciliği ağırlık kazanmıştır (Tekeli, 2003).

Özetle, savaş yılları, Türkiye'de çalışma koşullarının son derece zorlaştırıldığı, çalışma sürelerinin uzatıldığı, bazı sektörlerde çalışma yükümlülüğünün (ücretli iş mükellefiyetinin) getirildiği, seferberlik ve askere alınmalar sonucu işlerinden olan yetişkin işçilerin bıraktığı boşluğun kadın ve çocuk işçilerle doldurulmaya çalışıldığı, gerçek ücretlerin yüzde 50'yi aşan bir düşme gösterdiği, karaborsa ve vurgunculuk sonucu fiyatların hızla arttığı, savaş zenginlerinin türediği ve bütün bu gelişmelere paralel olarak aydınlar ve işçiler üzerinde siyasal ve polisiye baskıların arttırıldığı; örgütlenme hakkı önündeki engellerin çoğaltıldığı bir dönemdir (Güngör, 2002, 136).

Savaş sonrasında dünyada ve Türkiye'de yaşanan siyasal ve ekonomik değişimler, hem borç verecek durumda olan ülkelerin, hem de Türkiye'nin konuya yaklaşımında ve uygulanan ekonomi politikalarında köklü değişikliklere neden olmuştur. Savaş sonrasında **SSCB-Türkiye** ilişkilerindeki gerginlik dolayısıyla ortaya çıkan güvenlik endişeleri Türkiye'yi **ABD**'ye yaklaştırdığı gibi, yeni ekonomi politikasının oluşumunda bu ülkenin belirleyici rol oynaması sonucunu da birlikte getirmiştir. Savaş yıllarında genişlemeye başlayan özel sermaye, savaş sonrası

dönemde, iç ve dış etmenlerin katkısıyla, toplumsal ve ekonomik gelişmede, daha önceki dönemlerle kıyaslanmayacak bir şekilde etkinlik kazanmıştır. Çok partili siyasal yaşama geçilmesi ve ekonominin dış yardımlara ve yabancı sermayeye açılması ile birlikte yaşanan kırsal kesimin pazara açılması, hızlı kentleşme yeni birikim olanakları sağlamıştır (Bakır, 2003).

İkinci Dünya Savaşında demokrasiler arasında yer almış olan Türkiye'nin, savaştan sonra iç politika bünyesinde esaslı bir gelişme görülür. Yüzyıllarca mutlak bir idare altında yaşadıkdan sonra, milli egemenlik dizgesine geçmek kolay olmamıştır. Bu bakımdan Büyük Millet Meclisi kurulduktan ve Cumhuriyet ilan edildikten sonra Büyük Millet Meclisinin çalışmaları, bazı nedenlerle tek parti dizgesine dayanmaktadır. **1924'te** girilen çok partili rejime çeşitli olaylar yüzünden son verilmiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşı esnasında diğer hür demokrasilerle ilişki kurulunca siyasi bünyeyi daha demokratik bir şekilde geliştirme gereği duyulmuştur. Çünkü iki dereceli bir seçim ve tek parti hakimiyeti bağımsız demokrasinin kurulmasına engeldir. Bu nedenle savaş bitince çok partili sisteme geçmek zorunluluğu doğmuştur. Esasen devrimlerimiz bu yolda bir gelişme için gereken ortamı hazırlamış ve hür demokrasi fikrini milli bir dava olarak bilinçlendirmiştir (Türkiye'de Demokrasinin Gelişimi, 2003).

İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar hiçbir alanda muhalefete izin verilmemiştir. Bağımsız bütün kültürel ve toplumsal örgütler yasaklanmıştır, Türk ocakları kapatılmış ve halkevleri kurulmuştur. **1933 Üniversite reformuyla** Darülfünun tasfiye edilmiştir. Ülkenin düşünce ve kültür hayatı tamamen devletin denetimi altına alınmıştır. **1923'ten beri istikrarı sağlayan** siyasal ittifaklar **Atatürk'**ün ölümünden sonra bozulmuş, İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte yeni bir politik denge kurulmuştur. Döneme damgasını vuran **İnönü** de değişimin gerekliliğini farketmiş ve tek parti dizgesinin zamanın değişen koşullarına uymasını sağlayacak önemli değişmelere ve düzenlemelere hazır olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin hızla değişen dünyaya ayak uydurabilmesini sağlayıcı önlemler alabilecek bir rejimin niteliği üzerinde tartışılmaya başlanmıştır. **Devletçilikten liberalizme geçiş** amaçlanmaktadır. Bu süreç bu tartışmalar etrafında devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı yılları bu anlamda, her açıdan sorunlu geçilen bir dönem olmuştur. Bu dönem, tek parti (CHP) egemenliğinde geçilmiştir. Savaş

sonrası yıllardaki gelişmelerle çok partili hayata geçilip, Milli Selamet Partisi, Demokrat Parti ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi gibi partiler kurulmuş ve yeni bir dönem başlamıştır (Güven, 2000, 77-78).

4.2.2. 1946-1960: Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Döneminin Belirleyici Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşulları

Türkiye'nin siyasal tarihinde “çok partili demokrasi” döneminin başlangıcı olan 1946 yılı sosyal ve ekonomik anlamda da yeni bir dönemi simgelemektedir. Böyle bir ortamın oluşması **CHP iktidarı** sayesinde gerçekleşmesine rağmen savaş yıllarının bazı politikaları egemen sınıfların bazı kanatlarında önemli tepkiler de yaratmıştır. Bu tepkiler, 1945 sonrasının siyasi gelişmelerinde egemen sınıfların iki ana gruba ayrılmasına yol açmıştır. Birinci grup, esas olarak Demokrat Parti hareketini örgütlemeye ve desteklemeye yönelirken, ikinci grup CHP içinde topluma da yansıyan bir “temizlik hareketi” başlatarak; ilerici, solcu, demokrat tüm oluşumların ezilmesini sağlamayı amaçlamıştır (Güngör, 2002, 136-137).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin savaşa her an girecekmişcesine almış olduğu önlemler, ticaret burjuvazisinin ve piyasa koşullarında faaliyet gösteren büyük toprak sahibi unsurların aşırı güçlenmesine, başıboş bir vurgun ve zenginleşme sürecinin hızla gelişmesine yol açarken, emekçi sınıflar ve aydınlar üzerinde dizgeli bir baskı düzeninin kurulması sonucunu doğurmuştur. 25 Mayıs 1940 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan **Örfi İdare Kanunu**; düşünce, toplantı ve gösteri, örgütlenme, basın ve yayın v.b. hakları rafa kaldırmak için gerekli bütün hükümleri içermektedir. Bu yasaya dayanılarak, 23 Kasım 1940'da Kocaeli ve İstanbul ile bütün Trakya illerinde ilan edilen sıkıyönetim, savaş sonrası dönemi izleyen birkaç yıl boyunca, 23 Aralık 1947'ye kadar yürürlükte kalmış; böylece, Türkiye'de çok partili hayata geçiş, ancak sıkıyönetim koşullarının elverişliliği ölçüsünde gerçekleşmiştir (Güngör, 2002, 135-136).

Savaş sırasında ekonomide yaşanan gerilemeler, savaş sonrası dönemde hızla telafi edilmeye başlanmıştır. Ana ekonomik göstergeler de 1946 sonrasında hızlı bir büyüme sürecine girildiğini göstermektedir. Ancak bu genişleme çok uzun ömürlü olamamıştır. 1954 yılından itibaren bir durgunluk başlamış, ihraç mallarına yönelik talep düşerken, dış kaynakların belli bir düzeyi aşamamasından dolayı ithalata sınırlamalar getirilmiştir. Bu bir taraftan mal kıtlıklarına yol açarken, öte taraftan

KİT'lerin özel kesime devrini amaçlayan iktidarın, tüketim mallarını ikame edebilmek için kamu yatırımlarını genişletmesine yol açmıştır. Ancak alınan önlemler dış ticaret açıklarını ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Milli Korunma Kanunu'nu andıran 4 yıllık uygulamalardan sonra 1958 yılında, IMF başta olmak üzere yardım çevrelerinin önerileri doğrultusunda, devalüasyona gidilerek iç ve dış ticaret üzerindeki sınırlamalar kaldırılmıştır (Boratav, 1983).

İkinci Dünya Savaşı sürerken savaş sonrası dünya düzeninin nasıl olması gerektiği konusunda çalışmalar yapıyordu. İngiltere'de 1942'de yayımlanan Beveridge planı sosyal güvenlik ve işsizlik sorunları üzerinde durarak savaş sonrasında refah devletinin işaretlerini veriyordu. Savaş sonrasında düzeninin yeni savaşlar çıkmasını engellemesi ve dünya ekonomisinin krize düşmemesini sağlaması bekleniyordu. Birinci soruna kurulacak Birleşmiş Milletler Teşkilatıyla, ikinci soruna da Breton Woods anlaşması ve onun kurumlarıyla çözüm aranıyordu. Kurtuluş Savaşı sonrasında beri dış ilişkilerinde tarafsızlık politikası izleyen Türkiye, Savaş sonrası ortamında tarafsızlığını sürdürmeyeceğini görmüştü. 1945 yılı Mart'ında Sovyetler Birliği Türkiye'den toprak talebinde bulununca, Savaşın bitmesine rağmen Türkiye ordusunu silah altında tutmak zorunda kalıyordu. Savaş sona ermesine karşın bütçesinin yüzde 40'a yakını ordu için harcamak durumunda bulunuyordu. Türkiye Mart ayında mihver devletlerine savaş ilan ederek, tarafsızlığını bırakarak, San Fransisco Konferansına katılmanın ön koşullarını yerine getirerek, BM'nin 51 kurucusu içinde yer aldı (Tekeli, 2003).

İkinci Dünya Savaşından sonra **dünyadaki genel durum** ise şöyledir: İkinci Dünya Savaşının kazananları, Sosyalist Blokla ittifak halinde olan "**Liberal-Demokrasi**" cephesidir. Savaş ertesinde dünya düzenine biçim veren **iki temel oluşum** vardır: **1945 San Francisco Konferansı** ve **1944 Bretton Woods Konferansı**. San Francisco Konferansı, Birleşmiş Milletler Bildirgesinin kabulüne yol açmış ve bu dönemde uluslararası siyasal ilişkilerin çerçevesini çizmiştir. Bretton Woods Konferansı ise, savaş sonrasında dünya ekonomisinin kurumlarını ve kurallarını belirlemiştir. Dünya kapitalizminin kurumlarını **IMF** ve **Dünya Bankası**, kurallarını ise **ABD'nin** egemen olduğu Bretton Woods dizgesi oluşturmaktadır. Savaşın diğer kazananı olan **Sovyetler Birliği** ise, genişleyerek, kapitalizme alternatif bir uluslararası düzen kurmuştur: Doğu Avrupa ülkelerinin

katılımıyla oluşan “**Varşova Paktı**” ve “**Comecon**”. Böylelikle, yarım yüzyıl sürecek “**iki kutuplu bir dünya düzeni**”nin temelleri atılmıştır. **Türkiye** de daha savaş bitmeden, “liberal - demokrasi”lerin yanında yer almış, San Francisco Konferansı’na katılmış ve Bretton Woods Sisteminin kurucuları arasına girmiştir (Erder, 2003).

Savaşın getirdiği fikir ve tutumlardaki bu değişimlere bağlı olarak, savaş sonrasında yeni sosyal, politik ve ekonomik düzen şu çerçevede oluşturulmuştur (Aktan, Özkıvrak, 2003):

(1) Temel olarak kabul edilen kapitalist uluslararası piyasa parametreleri dahilinde, yurt içinde tam istihdamı ve ekonomik büyümeyi sağlamada Keynesyen ekonomi politikalarının izlenmesi,

(2) Piyasa ekonomisine verilen ağırlığa bağlı olarak daha az ya da daha çok “kurumsal refah devleti” kabulü,

(3) Sağ ve sol, emek ve sermaye arasında bunların temel sosyal kurumları (piyasa ekonomisi ve refah devleti) üzerinde geniş-tabanlı bir uzlaşma ve bu kesimlerin çatışan çıkarlarının uyumlaştırılması. Sözü edilen bu liberal demokratik veya sosyal demokratik kurumlar, ekonomik hastalıklardan ve politik kutuplaşmalardan kaçınmanın en iyi garantisi olarak görülmüştür.

Bu dönemde, uluslararası düzeyde, ABD’nin liderliğinde uluslararası açık pazar ve Batı dünyasının topluca korunması düşüncesi egemen olmuş ve desteklenmiştir. Ulusal düzeyde ise, genel olarak kapsamlı refah devleti uygulamaları sürdürülmüş, karma ekonomi desteklenmiş, tam istihdam politikaları ile sürdürülebilir kalkınma politikaları izlenmiştir.

Türkiye’de ise, demokrasinin daha çağdaş ve ileri bir yapıya kavuşturulacağı işaretleri savaş bitmeden verilmeye başlanmıştır. Cumhurbaşkanı **İsmet İnönü**, 1 Kasım 1944 yılında Büyük Millet Meclisi’nde yaptığı açılış konuşmasında, Türk siyasal dizgesinin demokratik, parlamenter niteliğini kuvvetle vurgulamıştır. 19 Mayıs 1945’te bu amaçla devletin bazı önemli kararlar alacağını belirtmiştir. Aynı yıl **çiftçiyi topraklandırma kanunu** mecliste görüşülürken **Celal Bayar**’ın öncülüğündeki bazı milletvekilleri muhalefet grubu olarak ortaya çıkmıştır. 7 Haziran’da **Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü**

Meclise bir önerge sunarak Anayasanın tam olarak uygulanmasını ve demokrasinin güçlendirilmesini istemişlerdir. Bu arada Temmuz 1945'te İstanbullu işadamı Nuri Demirağ Milli Kalkınma Partisi'ni kurmuştur. **Demokrat Parti** de Adnan Menderes ve öteki üç arkadaşının öncülüğünde **7 Ocak 1946**'da kurulmuş ve Türkiye böylece çok partili hayata yeniden dönmüştür (Öymen, 2003, 384-385).

İnönü'nün önderliğinde, **CHP**, Türkiye'de **çok partili dizgeye** geçişi gerçekleştirmiştir. Bu, çok önemli bir siyasal karardır ve İnönü'nün CHP içinde karşı koyanları etkisiz bırakmasıyla alınmıştır. **1945-1950 döneminde**, CHP, uluslararası kapitalist sistem ile bütünleşme doğrultusunda da ciddi girişimler yapmış, Bretton Woods sistemine giriş yanında, dönemin egemen ülkesi ABD ile yakın işbirliği kurmuştur (Erder, 2003).

1950 öncesi döneme damgasını vuran, Atatürk'ün kurmuş olduğu parti **CHP** **1923-1946** döneminde tek partili, **1946-1950** döneminde de çok partili dizgede tek başına iktidarını sürdürmüştür. Türkiye'de 1946 yılına kadar çok partili hayat denemeleri başarısız olmuş, 1946'da çok partili dizgeye geçilmesine rağmen, 1950-1960 döneminde de tek parti iktidarı (DP) devam etmiştir (Demir, Üzümcü, 2000).

1950'de, Cumhuriyetin kuruluş döneminde oluşan ve savaş dönemi sıkıntıları ile derinleşen toplumsal muhalefetin simgesi haline gelen **Demokrat Parti**, gelişen burjuvazinin de katkısıyla, iktidara gelmiştir. İktidarın sorun yaratmadan el değiştirmesinde, CHP'nin ve özellikle İnönü'nün büyük rolü olmuştur. Bu değişimde ve sonrasında, siyasette oyunun kurallarını belirlemede, İnönü ve Bayar tarafından imzalanan **24 Temmuz 1945 Beyannamesi'nin** önemli bir tarihsel katkısı olmuştur. Cumhuriyeti kuran, ülkede büyük siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik dönüşümler gerçekleştiren **CHP**, Türkiye'de çok partili dizgeye geçişin de başat aktörü olmuştur. CHP'nin yaptığı önemli bir iş, **1945-1950** döneminde Türkiye'nin dünya siyasal ve ekonomik düzeninde yörüngesini belirlemek, bu düzen içinde, sonraki on yıllarda değişmeyecek bir çizgide yer almasını sağlamak olmuştur (Erder, 2003).

Çok partili yaşamın (1946) başlamasından 1980 askeri müdahalesine kadar, siyasi arena da CHP, DP ve onun devamı olan AP arasında yoğun bir siyasi etkileşim olmuş, bu partiler ekonomik, sosyo-kültürel yaşama damgalarını vurmuşlardır. **CHP** daha solda bir parti olarak **devletçiliği** ön plana alırken laiklik söz konusu olduğunda

daha muhafazakar davranmıştır. **DP/AP** ise, daha çok pragmatik yönleri ağır basan **batı kapitalizmini** ön plana almıştır. Liberal anlayışı benimseyen bu partiler, bu liberalizmi dinsel alanda yoğun bir şekilde kullanmışlardır. Bu anlamda laikliğe o kadar da bağlı olmadıklarını göstermişlerdir (Güven, 2000, 116).

Çok partili siyasal yaşam, diğer iç ve dış gelişmeler, siyasal yönetimin sermaye birikiminden yana olması sürecini beraberinde getirmiş ve siyasal yönetimi de yanına alan sermaye birikiminin, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi tümüyle kavrayıcı bir nitelik kazandığı sürece girilmiştir 1946 yılında %2 oranında fazla veren dış ticaret, bu yıldan sonra devamlı açık vermiştir. 1955 yılına geldiğinde dışsatım, dış alımın ancak %63'ünü karşılayabilmektedir (Bakır, 2003).

1946 yılı yalnız siyasal rejimin değil, Türkiye'nin ekonomik politikalarının radikal değişimler geçirdiği bir yıl oldu. 1946 sonrasında kurulan **Recep Peker Hükümeti** "Bretton Woods" anlaşmasıyla getirilen sisteme uyumu sağlamak için 7 Eylül 1946'da bir dolarının karşılığını 1,28 TL'den 2,80 TL'ye çıkararak Türkiye Cumhuriyeti ilk büyük devalüasyonunu yaptı ve IMF Türkiye'nin gündemine girmiş oldu. Bretton Woods anlaşması savaş öncesinin ikili antlaşmalara dayanan dış ticaret düzeninin yerini çok tarifli ticaret antlaşmalarının alması ve ticaretin serbestleştirilmesini öngörüyordu. 1946 devalüasyonu ile birlikte ithalatta miktar kontrolleri gevşetildi. Liberasyon listeleri hazırlanarak bu listelere giren mallarda kotalar kaldırıldı. Ama bu liberalleşme sürdürülemedi, Türkiye 1953 yılından sonra liberalleşme politikasına son vererek ithalat üzerine yeniden kontroller kurmak zorunda kaldı (Tekeli, 2003).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Dünyada **refah devleti kavramının** ve Türkiye'de demokrasinin gelişmesine paralel olarak Türkiye'de de çalışma alanının yeniden düzenlenmesi gündeme geldi. 1946 yılında Çalışma Bakanlığı, İşçi Sigortaları Kurumu kuruldu ve İşçi ve İşveren Sendikaları kurulma olanağı getirildi. Devlet bir başka alanın temel aktörü haline geldi (Tekeli, 2003).

4.2.3. 1960-1980: Planlı Döneme Geçiş ve Dönemin Belirleyici Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşulları

1960-1980 dönemi, üç tane askeri darbe de dahil olmak üzere, içine Türkiye tarihinin çok önemli olaylarını sıkıştırmış, çokseslilikten diktatörlüğe kadar çeşitlilik gösteren bir dönemdir. Dönemin çoksesliliği, çelişkili bir biçimde, bir askeri darbe tarafından başlatılmıştır: 27 Mayıs 1960 hareketi. O zamana kadar demokrasiye alışmamış olan Türkiye’de, kimi zaman hükümetleri zor duruma düşürebilecek biçimde direniş ve eylem yapabilen iki yeni dinamik güç ortaya çıkmıştır: öğrenciler ve işçiler. İşçiler, 1961 Anayasası’nın getirdiği haklardan ve özellikle grev hakkından yararlanma ve bunun da ötesinde, özellikle DİSK aracılığıyla etkili bir baskı grubu yaratma arayışı içine girmişlerdir. “DP’yi deviren” öge sayılan öğrenciler arasında da genel olarak, düzeni eleştirenler yani sol gruplar egemendir. Sol akım bir yandan “anti-emperyalizm”, diğer yandan da “anti-faşizm” sloganlarıyla yürümektedir. Çünkü hem **Kemalist** gelenek çok güçlüdür ve sol akım esas olarak toplumsal içeriği güçlü bir Kemalizm’den kaynaklanmaktadır. Onun için gençlerin eleştirileri temel olarak ABD’yi eleştirmek üzerinden düzeni eleştirmek biçiminde gelişmiştir (Oran, 2003, 668-669).

Bu nedenle bu dönemin belirleyici özelliği, siyasal rejimin, “**popülist**” denebilecek dönüşüm politikalarına kilitlenmiş olmasıdır. Bu politikalar, geniş halk kitlelerinin siyaset sahnesinde rol almasına imkan veren çok partili parlamenter rejimin sonucudur. Büyük toprak unsurlarından, ticaret ve sanayi sermayesinden oluşan ve zaman içinde büyük çalkantılar göstermeyen bir dengeye sahip olan egemen güçler bloku, siyasi iktidara ve tüm ekonomi politikalarına hükmetmektedir, bu siyasal rejimin zorunlu kıldığı belli kısıtlamalar içinde gerçekleşmektedir. Popülist politikaların bir diğer yansıması, Türkiye’nin oldukça ileri bir sosyal güvenlik dizgesi kurabilmiş olmasıdır. Böylece işçi sınıfı, ücret dışında önemli güvencelere ve parasal olmayan gelir türlerine kavuşabilmiştir (Boratav, 1997, 329-330).

1960’lı yıllarla başlayan ve planlı dönem diye adlandırılan bu dönemi, o dönemde yine Başbakan olan **İsmet İnönü**’nün şu sözleri daha iyi açıklamakta, dönemin yaklaşımını ve Türkiye’nin plan anlayışını açıklığa kavuşturmaktadır (Kongar, 2003, 361):

“İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak bir demokratik düzeni kesin olarak seçmiş olan Türk Milletinin, Anayasamızda açık ifadesini bulan iktisadi ve sosyal hayatı, keyfi ve plansız davranış tecrübelerine son verip adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesini sağlaması amacına göre düzenleme arzu ve azmine uygun olarak; milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek üzere, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır.”

1962-1976 yıllarında gelir dağılımı, bir yandan bölüşüm süreçlerinin iç dinamikleriyle, öte yandan döneme egemen olan ithal-ikameci-korumacı politikaların etkisiyle biçimlenmiş, Türkiye’de siyasal açıdan yeni dönüşüm süreçleri yaşanmıştır. 12 Mart Muhtırası ve Demirel Başkanlığındaki AP hükümetinin çekilmesi ile Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ikinci kez bir **ara rejim dönemi** başlamıştır. 14 Ekim 1973’e kadar 31 ay sürecek olan bu dönem, uygulamaları ve sonuçları bakımından, 27 Mayıs 1960 girişimini izleyen ara rejime göre çok farklı olmuştur. TBMM’nin dağıtılmış olmasına karşın 27 Mayıs, yürürlüğe koyduğu Anayasa ve kazandırdığı yeni kurumlar ve değerler yönüyle bir devrim olarak nitelendirilirken, 12 Mart, vatandaş özgürlüklerinin ve kurumlar özerkliğinin kısıtlandığı baskıcı bir dönem olmuştur (Turan, 2002, 222).

1960 ve 1970’ler, 1974’e kadar dünyada ekonomik gelişmenin yükseldiği yıllar olmuştur. Dünya, İkinci Dünya Savaşından beri kendini ancak toparlayabilmiştir. Avrupa’da özellikle Almanya yüksek bir büyüme hızı tutturmuş, işsizliği tasfiye etmenin yanı sıra, kalifiye olmayan işler için yurt dışından işçi getirme ihtiyacı duyacak kadar yoğun bir büyüme içine girmiştir. Buna paralel bir toplumsal serbestleşme atmosferi ortaya çıkmıştır. İnsanlar, bunalımlı zamanların zorladığı kolektif muhafazakarlığı üzerlerinden atmaya başlamışlardır. Mayıs 1968’de Fransız Üniversitelerinden başlayan ve “yasaklamak yasaktır” sloganıyla efsaneleşen “öğrenci devrimi” tüm otoriter değerleri alt üst ederek, anarşizmin boyutlarını zorlayan bir özgürlük havasını her tarafa yaymıştır. Bu toplumsal atmosferin uluslararası siyasete **yumuşama biçiminde** yansımaması ve yerleşik

düzenin egemenlerinin sarsmaması olanaksızdır (Oran, 2003, 660). Bu dönemde iki kutuplu dünya devam etmiştir. Uluslararası ilişkilerde hüküm süren yumuşama siyasi ikliminin devamının sağlanması ve yumuşamanın kuvvetli temellere dayandırılması konusunda hükümet de tüm desteğini sağlayacağını açıklamıştır.

Fakat, 1973'ten sonra birbiri ardına olumsuz olaylar zinciri başlamıştır. **Birincisi**, petrol şoku patlamış ve bu şok Türkiye'yi fena etkilemiştir. Hem petrol faturası dört katına çıkmış ve ithalat faturası fırlamış, hem de işçi dövizleri azaltılmıştır. **İkincisi**, 1974 Kıbrıs Harekatının mali faturasıdır. **Üçüncüsü**, Kıbrıs olayı üzerine ABD'nin askeri yardımı kesmesi ve bir silah ambargosu başlatması çok zarar vermiştir. 1960–1973 döneminde bir yandan işçi dövizlerinin, diğer yandan düşük fiyatlı petrolün itici gücüyle yaşamaya alışan Türkiye birden bire sarsılmıştır. Örneğin, bu dönemde %10.2 olarak gerçekleşen imalat sanayi üretimi artışı; 73 – 76'da %8.3'e, 76 – 79'da %2.1'e düşmüştür. İkinci Beş Yıllık Plan'ın bitim tarihi olan 1973'ten itibaren ekonomik kalkınmayı dış borçlara ihtiyaç duymadan sürdürecektir duruma gelmesi öngörülmüştür. Bu gerçekleşmediği gibi, 1968'e gelindiğinde ödemeler dengesi IMF'yi endişelendirir hale gelmiştir. Ama 69'da seçimler vardır ve kemerler sıkılamamıştır. Seçimlerden sonra 10 Ağustos 1970'te %66'lık bir devalüasyon yapılmış; Dolar 15 TL olmuştur. İhracatı özendirici önlemler alınmış, yeni vergiler konmuş ve eskileri arttırılmıştır. Bununla birlikte, hükümet, kısa vadeli borca çok az başvurmuştur. Hem, özel kesim değil, yalnızca kamu kesimi borçlanmıştır. Bu arada 1970'den itibaren ihracat artmaya başlamıştır (Oran, 2003, 663).

Cumhuriyet tarihinin en ağır zam paketi, Demirel başkanlığındaki AP-MSP-MHP ortak hükümet döneminde açılmıştır. 8 Eylül 1977'de açılan bu pakette, bir çok temel mal ve hizmete zam yapılmasını kapsayan “**Ekonomik İstikrar Önlemleri Paketinin**” kabul edilmesinin ardından demir, çimento, kağıt, elektrik, akaryakıt, PTT, THY fiyatlarına büyük oranlarda zam yapılmıştır (Ersel, Kuyaş, 2002, 421).

1976'da %17.3 olan toptan eşya fiyatları 1977'de %28.5'e çıkmıştır. Bu durum karşısında hazineye gelir sağlayabilmek için ilk aşamada tekel maddelerine %160 oranında zam yapılmıştır. Bu ve bunun benzeri bir çok ekonomik sıkıntılar bitmek bilmemiştir. AP, MSP ve MHP ortak hükümeti, çok partili düzene geçişten

sonra **gensoru yoluyla düşürülen ilk hükümet** olarak da tarih sayfalarında yerini almıştır (Turan, 2002, 363, 365).

Türkiye, 27 Mayıs 1960'dan sonra siyasal-toplumsal düzeyde olduğu gibi, **ekonomik politikalar** açısından da yeni bir döneme girmiştir. Hazırlanan uzun ve kısa dönemli kalkınma planları çerçevesinde ekonomi, içe dönük bir sanayileşme sürecine girerken, ekonomik girdilerde dışa bağımlılıktan dolayı, 1970'lerin ortalarından itibaren ekonomik bunalıma girilmiştir.

1977 yılından sonra Türkiye ekonomisinin kendisini üretemez hale düşmesi hem içte uygulanan politikalar, hem de dünyadaki gelişmeler sonucu ortaya çıkmıştır. 1958 yılında yapılan devalüasyondan sonra 1960'lı yıllarda dış ticaretini sabit döviz kuru, kambiyo denetimleri ve kotalarla yürütmüştür. 1970 yılına kadar yıllık enflasyon oranını yüzde 5'in biraz altında tutabilmiştir. Ama 1968 yılına ulaşıldığında doların piyasa değeri ile döviz kuru arasındaki fark açılmış bulunuyordu. IMF çevreleri Türkiye'ye TL'nin devalüe edilmesi ve dış ticaretin serbestleştirilmesi konusunda telkinlerde bulunmaya başlamıştı. Bu telkinler ve Türkiye'nin dış ödemeler dengesinde karşılaşmaya başladığı zorluklar sonucu 10 Ağustos 1970'te bir doların değeri 15 TL olarak saptandı. Dış ticarete liberasyon listeleri genişletildi. 12 Mart askeri müdahalesinin grevleri durdurması, toplu sözleşmeleri askıya almasının da etkisiyle ekonomik durgunluk aşıldı. Ayrıca 1971 yılında ABD karşılaştığı ekonomik sorunlar dolayısıyla doların altın esasına bağlı olmasını kaldırınca TL dolar karşısında değer kazandı. 23 Aralık 1971'de bir dolar 14 TL'ye düştü. 14 Mayıs 1974'te dolar 13,50 TL'ye kadar geriledi (Tekeli, 2003).

Ekonomik bunalıma siyasal bunalımın da eşlik ettiği dönem, sonraki yılları derinden etkileyen 24 Ocak kararları ve 12 Eylül darbesi ile sona ermiştir.

4.2.4. 1980'den Günümüze Kadar Belirleyici Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşullar

Bu başlık altında 1980 sonrası dönem, iki döneme ayrılarak incelenmiştir. Birinci dönem, 1980-1991 yılları arasındaki dönemi, ikinci dönem ise, 20 Kasım 1991'den günümüze kadar olan süreci vermektedir. Böylece 1980'lerden sonraki gelişmeler ve Türkiye'nin geçtiği siyasal, sosyal ve ekonomik süreç daha iyi görülebilecektir.

4.2.4.1. 12 Eylül 1980-20 Kasım 1991 Döneminin Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşulları

1970'li yılların bunalımı, 1973 ve 1979'daki petrol krizleri ve ekonomik bunalımlar Türkiye'yi 1980'lere taşımıştır. Değişen dünya düzeninde Türkiye'nin de yer almasını öngören farklı çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Ancak 1980'li yıllar, tamamen kapitalist ideolojilerin egemen olduğu, devletin ekonomiye müdahalesine son verildiği, uzun süredir programlarda dile getirilen "serbest piyasa" kurallarının işlediği ve en önemlisi **sosyal refah** devletinin terk edildiği bir anlayış çerçevesinde biçimlenmiştir. Böylece toplumsal eşitsizlikler artmış, düşük gelirli gruplar daha da korunmasız bırakılmıştır. Türkiye'nin 1980'lerde dünya kapitalizminde oluşan yeni dengelere uyum sağlamasında en büyük rolü **Turgut Özal** oynamıştır.

1980 yılı hem siyasal hem de ekonomik dizgenin uygulamaları açısından yeni bir dönüm noktasıdır. 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle demokratik ve sosyal devlet olma umudu bir süre daha ertelenmiştir. Bu noktadan sonra hazırlanan hükümet programlarına bu değişimlerin yansımaları, programların incelenmesinde bu dönemi başlangıç olarak seçmeyi gerektirmiştir.

1980 yılına gelindiğinde, Türkiye ekonomik, sosyal ve siyasal olarak "tarihinin en büyük bunalımını" yaşamaktadır. Bir yandan tıkanan, dışa bağımlı ekonomi, kendini yokluklar, karaborsa, enflasyon, döviz darboğazı gibi belirtilerle hissettirirken, öte yandan işçilerin insanca bir yaşam arayışı için gündeme getirdikleri grevler giderek yaygınlaşmaktadır. Türkiye tam bir ekonomik bunalım içindedir ve dışa bağımlı çarpık ekonomik yapı, kendi içinde ekonomik bunalımı aşacak çözümler üretememektedir (12 Eylül Ekonomik Krizin Yükünün..., 2004).

1980'lerden sonrası, dünyada küreselleşme ve neo-liberalizm dönemidir. Ulusötesi sermayenin devletin küçülmesini istediği, rekabete ancak bu koşulla güçlü girebileceğini düşündüğü bir dönemdir. Bu dönemde, devletin bir bütün olarak kamu yararına dönük olarak yapacağı yatırımlar, gelir dağılımını düzenlemek ve zenginliği tabana bir miktar yayabilmek için başvurduğu istihdam politikaları, sınıflar arası uçurumun azaltılması ve emekçi çocuklarının da okuyabilmesi için düzenlenen eğitim politikaları yerini rekabetçi anlayışa bırakmıştır (Değirmenci, 2000).

Demirel azınlık hükümeti IMF'nin istekleri doğrultusunda 24 Ocak Kararları olarak bilinen "**Ekonomik Önlemler Paketini**" gündeme getirmiştir. 24 Ocak Kararları, IMF'nin de işaret ettiği biçimde ekonomik bunalımın bütün yükünü halkın omuzlarına bırakarak, **sosyal devletin** gittikçe yok edilmesine geniş olanaklar tanımıştır. Zaten o dönemde, tekelci burjuvaziye göre ekonominin dışa açılması gerekiyordu, ekonomik bunalım da esas olarak yüksek ücretlerden, sosyal harcamaların (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik vb.) yükünden ve grevlerden kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle ücretler, maaşlar ve taban fiyatları kısıtlanmalı, grevler yasaklanmalı ve işçi hakları ortadan kaldırılmalıdır. Böylece devletin tüm olanakları yabancı sermayenin hizmetine sunulmuştur. 12 Eylül Darbesi, 24 Ocak Kararlarının eksik kalan siyasi tablosunu tamamlayacak bir baskı ve terör ortamı yaratmıştır. Böylece 24 Ocak'ın uygulanabilmesi için gerekli olan "istikrarsızlık ortamı" sağlanmaya çalışılmıştır. Kenan Evren, darbeden sonraki ilk konuşmasında, devletin yeniden kurulmasına ilişkin hedeflerini açıklamış, Demirel Hükümetince alınan 24 Ocak Kararlarının, 12 Eylül yönetimince benimsendiğini "ekonomik politika herhangi bir sapmaya yol açmaksızın sürdürülecektir" ifadesiyle belirtmiştir. Bu nedenle kararların mimarı sayılan Turgut Özal "istikrar programının" yürütülmesi için, görevinde bırakılmıştır (12 Eylül Ekonomik Krizin Yükünün..., 2004).

İşte bu anlayış çerçevesinde, 1980'den günümüze Türkiye'de de önemli yapısal-toplumsal dönüşümler gerçekleşmiştir. 1980 sonrası en önemli gelişmeler ve bu dönüşümler, devletin küçültülmesini öngören **özelleştirme** anlayışı çerçevesinde yer alan değişimlerdir. Bu değişimler de devletin hizmet alanını daraltan bir anlayışın ürünü olan 24 Ocak Kararları ile uygulamaya konulmuş ve 12 Eylül darbesinin hazırlamış olduğu koşullar fırsat bilinerek uygulamaya geçirilmiştir.

Türkiye’de devletin köklü olarak yeniden yapılandırılması sürecini başlatan 24 Ocak 1980 kararlarından sonra özelleştirme çalışmalarına hız verilmiş ve **sosyal devlet** kavramı farklı boyutlarda ele alınmıştır. Bu kararlar şu düzenlemeleri içermektedir (Genç, 2003):

- (1) Para ve sermaye piyasasının liberalleştirilmesi,
- (2) Yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi ve yabancı sermaye yatırımlarını engelleyen düzenlemelerin kaldırılması,
- (3) Devletin ekonomideki payının azaltılması, sigara tekelinin kaldırılması,
- (4) KİT’lerin özelleştirilmesi, madenlerin özelleştirilmesi,
- (5) Tarımsal sübvansiyonların kaldırılması, tarımsal destekleme alımlarının sınırlandırılması,
- (6) KİT’lerin fiyatlama politikasında değişikliğe gidilerek, bu kuruluşların ürettikleri malların fiyatlarını serbestçe belirlemelerinin sağlanması.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, 24 Ocak Kararları ile getirilmek istenen, kapitalist sistemin 1970’li yılların başlarında içine girmiş olduğu krizden çıkışın çaresi olarak kabul gören yeni-liberal politikaların Türkiye’de uygulanmasıdır. Ancak, 1980 yılının siyasal ve toplumsal yapısı içerisinde, başta işçi sınıfı olmak üzere hemen tüm toplum kesimlerindeki politik duyarlılık, sermaye dışı toplum kesimleri için bir çok kazanımın geri alınmasını ifade eden, yeni liberal politikaların yaşama geçirilmesini engellemiştir.

Bu dönemde uygulanan politikalar sonucunda gelir dağılımı hızla bozulmuş, işsizlik artmış, bütçe açıkları artmıştır. 1980’ler boyunca kamu personel harcamalarının baskı altında tutulması nedeniyle bütçedeki payı azalmıştır. Kamu finansman açıkları iç borçlanmayla kapatılma yoluna gidilmiş, 1990’lı yıllara gelindiğinde bütçeler faiz ödemeleri nedeniyle adeta bir transfer bütçesi haline gelmiştir.

Tüm bu değişimler doğrultusunda, 1980’den sonra devletin kamu hizmetlerine müdahalesine ilişkin olarak iki **temel politika değişikliği** ön plana çıkmıştır. Birinci değişim kentsel hizmetlerin sağlanmasından devletin hızla çekilmesidir. Eğitim, sağlık, ulaşım ve benzeri türden hizmetlerin sağlanmasından

devlet dereceli olarak çekilirken, çekilmediği alanlarda da hizmetin sağlanmasını ihale ve benzeri yöntemlerle **özel girişimciye** bırakmıştır. Bu yönelim bir anlamda **refah devletinin** çözümlüşünün kentsel düzlemdeki yansımasıdır. Benzer biçimde yerel devlet özellikle çalışan kesimlere yönelik kira ve işsizlik yardımı gibi uygulamalardan da dereceli olarak uzaklaşmıştır. Sermayenin hareketliliği ve ulus devletlerin bu alanlarda daha az müdahaleci hale gelmeleri, **yerel girişimcilerin** liderliğinde, yerel birimlerin kendisini harekete geçirmeye başlamış, yerel birimler uluslararası mekânsal işbölümünde kendilerine daha iyi bir konum elde etmeye yönelik olarak birbirleriyle yarışmaya itilmiştir. Bu yeni oluşum içinde yerel yönetimler, ekonomik büyümeye yönelik koalisyonların oluşturulmasına ve stratejilerin belirlenmesine yönelik yerel düzeyde oluşan bu yeni eğilimin merkezinde yer almaktadırlar. Diğer bir anlatımla, gelişmiş ülkelerde yerel yönetimler emeğin yeniden üretiminde üstlendikleri rolleri ikinci plana iterken sermayenin desteklenmesine yönelik bir müdahale anlayışına yönelmişlerdir (Şengül, 2001).

4.2.4.2. 20 Kasım 1991'den Günümüze Kadar Olan Dönemin Belirleyici Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Koşulları

Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun çöküşüyle birlikte “güçler dengesine” dayalı uluslararası sistemin sona ermesi, ki biz bu olguyu “soğuk savaş döneminin” bitişi olarak adlandırıyoruz. Liberal Demokrasi – Serbest Pazar Ekonomisi temelinde “yeni bir dünya düzeni”nin ortaya çıkacağı düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Düşünülenin, istenilenin “tarihin sonu” tezi ekseninde kurgulanan yeni dünya düzeninin yerine karşı karşıya kalınan gerçek ise, tam bir belirsizlik durumu; denetlenmesi zor bir “yeni dünya düzensizliği”nin ortaya çıkmasıdır. Bir tarafta etnik milliyetçilik, dinsel köktencilik ve kültürel ırkçılık adına yapılan vahşetler ve insanların ontolojik bir güvensizlikle yaşamaya başlamasını simgeleyen ekolojik felaketler tarafından, diğer taraftan da ulus devletlerin denetlemede zorluk çektikleri globalleşen sermaye hareketleri tarafından tanımlanmaya başlanan uluslararası ilişkiler, Soğuk Savaş sonrası dünyada düzen yerine düzensizliği, güven yerine güvensizliği, belirlilik yerine belirsizliği yaşama geçirmiştir (Keyman, 1997, 25).

Tüm bu gelişmeler, Türkiye’de Cumhuriyetin temel nitelikleriyle, özellikle **sosyal devlet** anlayışıyla örtüşmeyen politika değişikliklerine hız kazandırmıştır.

1980'lerden sonra kendini gizlemeyen **sosyal devlet** karşıtı uygulamalar, bu defa Cumhuriyet yönetimiyle hesaplaşma alanına dönüştürülmüş ve uygulamalar "**küreselleşme**" ve "**yeniden yapılanma**" adı altında yürütülmüştür. "Küreselleşmenin faydalarından yararlanılmalı" şeklinde açıklamalar yapan devlet yöneticileri, bu defa küreselleşmenin uzantısı olan **özelleştirme** çalışmalarına başlamışlardır. Böylece, **Atatürk**'ün ekonomik ve sosyal politikasının temellerini oluşturan anlayışla da bir hesaplaşma başlamıştır. Eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik gibi temel kamu hizmetlerinin yürütülmesinde özel kesim yatırımlarının desteklenmesi bir tarafa, ulusötesi şirketlerin pazar alanı haline getirilmesine göz yumulmuştur. Bu nedendir ki, 5 Nisan 1994 kararları alınarak "**yeniden yapılanma**" adı altında uygulanan liberal politikalara yeni bir dönemeç kazandırılmıştır.

Türkiye ekonomisinde temel yapısal değişiklikler yaratan 24 Ocak 1980 istikrar önlemlerinden sonra, 1990 yılında körfez krizinin başlaması ve sonuçlarının ekonomiyi olumsuz etkilemesi nedeniyle önemli bir krizle karşı karşıya kalınmıştır. Bunun devamında **5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Kararları** yürürlüğe konulmuştur. Böylece Türkiye'de, 1980'lerden sonra devletin yeniden yapılandırılması süreci, **sosyal devlet** kavramının daha fazla altının oyulduğunun ve aynı zamanda Atatürk Devrimlerine duyarsız davranıldığığının göstergesi olmuştur.

5 Nisan sonrasında; KİT ürünleri, ücret ve fiyatların askıya alınması, ince ayar kurlar ve benzeri ekonomik araçlar kullanılmış, ancak maliye politikalarında görülen kısmi etki dışında, para politikaları uygulaması enflasyonu olumsuz etkilemiş, büyüme sıfırın altında gerçekleşmiştir. Yine ekonomik ve sosyal alanda toplumsal dayanışmayı sağlamak amacıyla karar alma sürecine toplumun farklı kesimlerinden temsilcilerin katılımını sağlayacak **Ekonomik ve Sosyal Konsey** kurulmuştur. Ancak buna bir türlü işlevsellik kazandırılmamıştır. Zaten bu kararlar 24 Ocak 1980 kararlarında olduğu gibi gelir dağılımının olumsuz yönde etkilenmesini önlemeye dönük sosyal amaçlı araçlar yer almamıştır (Köse, 2002, 122-125).

1960'ta, dünya nüfusunun en zengin ülkelerde yaşayan %20'sinin zenginliği en yoksul ülkelerde yaşayan % 20'sinin 30 katı iken, 1995'te 82 katı olmuştur. Birleşmiş Milletler verilerine göre, dünya nüfusunun en zengin % 20'si dünya

gelirinin % 82'sini alırken, en yoksul % 20'si yalnızca % 1.4'ünü almaktadır. 1996'da, 358 adet dolar milyarderinin servetlerinin toplamı, yeryüzü nüfusunun en yoksul % 45'inin yıllık gelirlerinin toplamına eşittir. Böylece 1990'lardan sonra uygulanan neo-liberal politikalar dünya gelir dağılımının da gittikçe bozulmasına yol açmış ve yeryüzünün yoksulları ile zenginlerini daha belirgin biçimde yaratmıştır (Bulut, 2003).

Demirel-Özal-Çiller çizgisinde 24 Ocak 1980'den, 2000 yılına doğru, 5 Nisan 1994 dönemecini de yaşayarak gittikçe hızlanan "istikrarsızlığın", yeni bir yaklaşımı gerektirdiği herkesin görebileceği bir gerçektir. Asıl sorun, 1958 yılından beri Türkiye ekonomisinin gündeminde olan "istikrar tedbirlerini" doğuran yapısal nedenlerin ortadan kaldırılamamasıdır. "Küreselleşme" olayının gerek ekonomik gerekse (tüketime dönük, bir örnekleyici etki yapan) kültürel ayağı, hem "yükselen beklentiler" hem de "tüketim toplumcu normlarını", yirmi birinci yüzyıl içinde Türkiye'nin de temel belirleyicilerinden biri yapıyor. Bu açıdan dış dünyanın, Türk ekonomisine yaptığı ve yapacağı etkiler dikkatle çözümlenmelidir. Sonuç olarak, Türk ekonomisinin, belli aşamaları gerçekleştirmiş olmakla birlikte, henüz sağlam ve sağlıklı bir yapıya kavuşamadığı ve yirmi birinci yüzyılda, büyük ölçüde dış dünyaya bağımlı bir nitelik taşıyacağı söylenebilir (Kongar, 2003, 426-433).

Bugün halen tartışılmakta olan bu konu üzerinde, görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Kimilerine göre, 1980 sonrasında Türkiye ekonomisi büyük gelişme göstermiş ve liberalleşmenin sağladığı üstünlüklerle çağ atlamıştır. Kimilerine göre ise, Türkiye ekonomisi 1980 sonrasında uygulanan ekonomi politikaları nedeniyle ekonominin yapısında düzeltilmesi güç bozukluklar meydana gelmiştir. Aslında, ülke ekonomisi hakkında en sağlam gösterge güvenilir istatistiklerdir. Bu istatistikler incelendiğinde, Türkiye ekonomisinde 1980'den sonra meydana gelen değişimler, hiç de olumlu değildir. Türkiye'nin ekonomisi, özellikle 1990'dan sonra sağlıklı bir büyüme sürecine girmemiştir. Her ekonomik büyüme, ardından bir ekonomik kriz getirmiştir. İstihdam azalmış, gelir dağılımı bozulmuş ve en önemlisi **sosyal devlet** ilkesi bir tarafa bırakılmıştır.

ÜÇÜNCÜ KESİM

ATATÜRK DÖNEMİ VE SONRASI HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI ÜZERİNDEN ÇÖZÜMLENMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

Araştırmanın belkemiğini oluşturan bu Kesim, üç bölümden oluşmaktadır. Bu Kesimde, TBMM'nin açılışından günümüze kadar olan Hükümet Programları, sosyal devlet ilkesi için belirlenen **beş ölçüte** göre konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları üzerinden çözümlenmiş ve karşılaştırılmıştır. Bu çözümlenme ve karşılaştırmada esas alınan ölçütler şunlardır: (1) Adil gelir düzeni yaratılması, (2) Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi, (3) Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması, (4) Alt gelir gruplarına (işsiz, çiftçi, esnaf, dar gelirli gibi) yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi, (5) Korunmaya muhtaç gruplara (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi.

“Vatandaşların sosyal durumlarını iyileştirme konusunda sorumlu olan ve onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamakla görevli olan devlet” diye en kısa tanımları verilen **sosyal devlet** kavramına **güttüğü amaç** açısından yaklaşarak bu ölçütler belirlenmiştir. Çünkü **sosyal devlet**, vatandaşların sosyal durumlarıyla ilgilenirken bir takım görevlerini yerine getirmek zorundadır. **Sosyal devlet** için gerçekten önemli olan; gelir dağılımındaki dengesizlikleri gidermek, yoksul, dar gelirli vatandaşların yaşam düzeylerini yükseltmek, kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğini sağlamak ve tüm vatandaşlar için insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi gerçekleştirmektir. Tüm bunları **kamu yararını** gözeterek bir ekonomik yapılanmayla sağlamayı hedefleyen **sosyal devlet**, ekonominin işleyişini **sosyal adalet** ilkesine göre yönlendirmeyi tüm politikalarda başlangıç noktası kabul eder. Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik konuları da sosyal devletin bu görevlerini yerine getirmede temel alanlar olarak görüldüğü için çözümlenmeye ve karşılaştırmaya esas alınmıştır. Çünkü bu alanlar, devletin, sosyal devlet ilkesini hayata geçirmesinin en temel taşlarıdır.

Belirlenen sosyal devlet ilkesi ölçütlerine göre, **ilk bölümde**, Atatürk Döneminde (1920-1938) kurulan **on dört hükümetten** (Ek-1), Meclise program

sunan **sekiz** hükümetin (Ek-1), hükümet programı konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları üzerinden çözümlenmiştir. Bu çözümlenme, TBMM Dönemi (1920-1923) Hükümet Programları ve 1923-1938 Dönemi Hükümet Programları olarak iki altbölümde yapılmıştır.

İkinci bölümde, Atatürk'ün ölümünden sonra kurulan **elli** hükümetten, Meclise program sunan **kırk dokuz** hükümetin (Ek-1), hükümet programı sosyal devlet ilkesi ölçütlerine göre dört altbölümde çözümlenmiştir. Bu altbölümler, Türkiye'de yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik değişimler dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. **Üçüncü bölümde** ise; Atatürk Dönemi ve Sonrası Hükümet Programları **sosyal devlet ilkesi** açısından dönemlere göre karşılaştırılmıştır. Ayrıca hükümet programlarının sosyal devlet ilkesi açısından çözümlendiği ilk iki bölümde, her hükümet programı için bir **çizelge** oluşturulmuştur. Böylece, programların **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerine yönelik öngörülerinin rahatça görülmesi sağlanmıştır. Üçüncü bölümde ise, bu çözümlenmeler esas alınarak dönemlere göre programların sosyal devlet ilkesi ölçütlerine yönelik öngörü sunup sunmadığının görüldüğü bir çizelge verilmiştir. Bu çizelge ile sosyal devlet ilkesinden gittikçe uzaklaşıldığına dikkat çekilerek, Atatürk Devrimlerine duyarlı olmanın önemi yansıtılmıştır.

5. ATATÜRK DÖNEMİ (1920-1938) HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI ÜZERİNDEN ÇÖZÜMLENMESİ

Bu Bölüm iki altbölümden oluşmakta olup, Atatürk Dönemi (1920-1938) hükümet programlarını sosyal devlet ilkesi açısından konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları üzerinden çözümlenmektedir. **1920-1938 dönemi**, kendi içinde iki dönem halinde incelenmektedir: (1) TBMM Dönemi (1920-1923) Hükümet Programları, (2) 1923-1938 Dönemi Hükümet Programları. Bu dönemler boyunca sıra ile beş TBMM Hükümeti (İcra Vekilleri Heyeti), Birinci ve İkinci **İnönü** Hükümetleri, İkinci **Okyar** Hükümeti, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci **İnönü** Hükümetleri ile Birinci **Bayar** Hükümeti kurulmuştur.

TBMM Döneminin İkinci Hükümeti (24 Ocak 1921-19 Mayıs 1921),Fevzi Çakmak başkanlığında kurulan *İkinci İcra Vekilleri Heyetidir*. Bu hükümet Meclise program sunmadığı için değerlendirilememiştir.

TBMM Döneminin Üçüncü Hükümeti (19 Mayıs 1921-9 Temmuz 1922), Fevzi Çakmak başkanlığında kurulan Üçüncü İcra Vekilleri Heyetidir. Bu hükümet de Meclise program sunmamıştır.

TBMM Döneminin Dördüncü Hükümeti (12 Temmuz 1922-4 Ağustos 1923), Hüseyin Rauf Orbay Başkanlığında kurulan Dördüncü İcra Vekilleri Heyeti olup, Meclise program sunmamıştır.

Cumhuriyet Döneminin ilk Hükümeti olan Birinci İnönü Hükümeti (29 Ekim 1923-6 Mart 1924) Meclise program sunmamıştır.

Cumhuriyet Döneminin İkinci Hükümeti olan İkinci İnönü (6 Mart 1924-22 Kasım 1924) ve Dördüncü Hükümeti Üçüncü İnönü Hükümeti (3 Mart 1925-1 Kasım 1927) de Meclise program sunmamıştır.

5.1. TBMM Dönemi (1920-1923) Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi

Bilindiği gibi TBMM, 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanarak, çağdaş Türk Devletini fiilen kurmuştur. 25 Nisan 1920'de aynı zamanda TBMM Reisi olan Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında Muvakkat İcra Encümeni (Geçici Yürütme Kurulu) oluşturulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk geçici hükümeti özelliğini taşıyan bu encümen **Muvakkat İcra Encümeni** adıyla 25 Nisan 1920-3 Mayıs 1920 tarihleri arasında görev yapmıştır. 8 gün görev yapan bu hükümet, Meclise program sunmamıştır (MEB, 1993, 75).

3 Mayıs 1920'de de TBMM Döneminin ilk hükümeti olan **Birinci İcra Vekilleri Heyeti** göreve başlamıştır. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanına kadar beş hükümet görev yapmıştır. TBMM Hükümetlerinden yalnızca birinci ve beşinci hükümet, (Ek 1) Meclise program sunmuştur.

5.1.1. TBMM Dönemi Birinci (3 Mayıs 1920-24 Ocak 1921) Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Bu Hükümet, Meclis Hükümeti dizgesini benimsemiştir. Böylece, Meclis başkanının hükümetin de başkanı olması ilkesi doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa

hükümetin de başkanı olmuştur. Yeni Hükümet, **İlk İcra Vekilleri Heyeti** olarak hazırladıkları hükümet programlarını **9 Mayıs 1920**'de Meclise sunmuşlardır. Ancak o dönemde, bu hükümetin görev ve yetkilerini belirleyen bir yasa yoktur. Yalnızca 1921 Anayasası'nın 7. maddesinde İcra Vekillerinin görev ve yetkilerinin belirlenmesi için bir yasanın çıkarılması hükmü yer almıştır (Güneş, 1997, 237-239).

Bilindiği gibi bu program, daha Cumhuriyetin ilan edilmediği bir dönemin programıdır. Bunun için de programda -özellikle yönetim biçimiyle ilgili olarak- karmaşaya yer vermeyecek ifadeler dikkat çekmektedir.

Bu ifadelerden biri şöyledir (Arar, 1966, 9) :

“Hilafet ve Saltanatın istiklal ve masuniyeti, milletimizin pür şan-ü şeref bir tarihi zafer ve temeddühe istinat eden beka ve mevcudiyeti gaye-i ulviyesine matuftur”.

Bu programda daha çok ülke yönetimine ilişkin **genel amaçlar** konusunda bilgi verilmiştir. Bu hükümetin her alandaki (içişleri, dışişleri, ekonomi, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik vb.) temel politikasını belirleyen ilkeleri şöyle açıklanabilir (Güneş, 1997):

(1) Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın amacına uygun gerçekçi bir politika izlemek,

(2) Yeni Türk Devleti'nin kurulması için, her şeyden önce, Türk ulusunun varlığına ve özgürlüğüne saldıran sömürgeci güçlerin Anadolu'dan tamamen kovulmasını sağlamak,

(3) Bunun için sömürgeciliğe karşı tüm ulusun ortak bir noktada birleşmesini ve eyleme geçmesini sağlamak,

(4) TBMM Hükümetinin otoritesini Anadolu'da egemen kılacak çalışmalar yapmak, Anadolu'nun mali potansiyelini ulusal amaç doğrultusunda kullanmak üzere gerekli önlemleri almak ve bütçe açığını giderebilmek için ülke içi kaynaklara yönelmek,

(5) Ulusal çıkarlardan ödün vermeyen, tam bağımsızlığı yaralamayan, ulusal hak ve çıkarlara dayalı, ulusların eşitlik ilkesine saygılı bir dış politika izlemek.

Bu hükümet programı, temelde, ülkenin bağımsızlık savaşı verdiği bir dönemin (4.1.1. numaralı başlık) ürünü olduğu için daha çok, Misak-ı Milli

çerçevesinde geleceğe yönelik çalışmalar yapmayı ve Kuvay-ı Milliye hareketini örgütleyerek buna resmi bir nitelik kazandırmayı amaçlamıştır.

Program, **sosyal devlet ilkesi** açısından somut bir öngörü ortaya koymamıştır. Ancak, o dönemin koşulları (4.1.1 numaralı başlık) göz önüne alındığında, TBMM Hükümetinin çalışmalarının oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Gerçi, hükümet programı, savaş koşulları içinde daha çok ülkenin bağımsızlığının sağlanması konusuna ağırlık vermiştir. **Adil gelir dağılımının** ve hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanması, korunmaya muhtaç gruplar ile alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamalar geliştirilmesi konularında herhangi bir öngörü sunulmamıştır. Ancak programın genelinden edinilen izlenim, **kamu yararının** gözetildiği bir ekonomik ve sosyal yapılanmanın gerçekleştirilmek istendiği yönündedir.

TBMM Dönemi Birinci Hükümet Programında Konut: Bilindiği gibi Cumhuriyet yönetimi kentlerin imarı, mimarlık ve konut yapımı konusunda belli bir birikimi, anlayışı ve kurumsal yapıyı devralmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya ekonomisine çevreselleşerek eklemelenmesinin hızlandığı 19. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da bir yandan kentleşme yaşanmakta öte yandan kentlerin yapısı dönüşüm geçirmektedir. Cumhuriyet yönetimi konut yapımı ve kent imarı konusunda böyle bir birikime sahip olarak karşılaştığı sorunları çözmeye çalışmıştır. 1923 yılına kadar savaşın etkisi ve uluslararası anlaşmazlıklara çözüm bulunamaması ve Türkiye'nin içinde bulunduğu durum nedeniyle konut konusu programda ele alınmamıştır (Tekeli, 1996, 9-13):

Programda konut konusu ile ilişkili olarak, yalnızca bayındırlık alanına yönelik açıklamalar yapılmıştır. Dönemin ekonomik koşullarında dolayı (4.1.2. numaralı başlık) konut, hükümetin öncelikli çözmeyi düşündüğü sorunlar arasında yer almamıştır. Bu nedenle programda; bu alanda, ekonomik yetersizliklerden dolayı gerçekleştirilemeyen inşaatların tamamlanacağı, yolların ve köprülerin onarılacağı belirtilmiştir. Zaten o dönemin koşullarında istenilen bir **sosyal devlet** yaratmak olanaklı değildir, çünkü bakanlıklar bile yeni kurulmuştur. Bu koşullara rağmen, **Atatürk**, savaştan zarar görmüş, yıkılmış olan ülkeyi yeniden imar etmeyi ve Türk Ulusunu çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmayı öncelikli amaçlardan biri olarak belirlemiştir.

TBMM Dönemi Birinci Hükümet Programında Eğitim: Eğitim, önemle ele alınması ve yaygınlaştırılması gereken bir alan olarak değerlendirilmiştir. Eğitime ilişkin görüşler şöyle ifade edilebilir (Güneş, Güneş, 2003, 19):

“Eğitim, bir ulusun yaşamı ve varlığı için en önemli etkidir. Öğretim işlerindeki gayemiz, çocuklarımıza verilecek eğitimi her anlamıyla, dini ve ulusal bir hale koymak ve onları yaşam mücadelesinde başarılı kılacak, dayanaklarını kendi özlerinde bulduracak girişim gücü ve özgüven gibi karakter verecek, üretken bir düşünce ve bilinç uyandıracak yüksek bir düzeye erdirmektir.”

Bunun yanında program; bütün okulların, bilimsel, çağdaş ilkeler çerçevesinde yeniden düzenleneceğini ve programlarının iyileştirileceğinden söz etmektedir. Daha sonra, ulusun karakterine, coğrafya ve iklim koşullarına, tarihsel ve toplumsal geleneklere uygun bilimsel ders kitapları oluşturmak gereği üzerinde durmuştur. Programda vurgulanan diğerk bir nokta ise, ulusal ruhu geliştirecek tarihi, edebi ve toplumsal eserleri uzmanlarına yazdırmaktır (Güneş, Güneş, 2003, 19).

Görüldüğü gibi, Cumhuriyetin ilanından önceki **ilk hükümet programında eğitim**, bir ulusun varlığını sürdürmesinin en önemli aracı olarak benimsenmektedir. Bu anlayış, o dönem için oldukça önemli çağdaş ve sosyal gelişmeleri sağlayacak, aynı zamanda **Atatürk Devrimlerinin** altyapısını oluşturan bir anlayıştır. Ancak eğitimde dinin öncelik olarak alınması henüz yeni bir yönetim dizgesinin kesinleşmemiş olmasına bağlanabilir.

Atatürk'ün, 1 Mart 1922'de TBMM'ni açış konuşmasında **ilköğretiminin amacını**; “cehaleti ortadan kaldırmak ve sosyal ve iktisadi hayatta işe yarayacak bilgi ve becerileri kazandırmak olduğu” biçiminde açıklaması da **sosyal devlet** ilkesinin göz ardı edilmediğini göstermektedir. Ne yazık ki bu görüş, Cumhuriyetin ilk eğitim bakanları Rıza Nur ile Hamdullah Suphi Beyler tarafından benimsenirken, Hamdullah Suphi Beyden sonra eğitim bakanı olan Mehmet Vehbi Beyin eğitim politikasına yansımamıştır (Okçabol, 1998, 144).

TBMM Dönemi Birinci Hükümet Programında Sağlık: Sağlık konusu ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Buna göre; ekonomik koşullar elverdiği ölçüde sağlık koşullarının da düzeltileceği, ileride yaşanacak sağlık sorunlarını önlemek için ihtiyaç olan malzemelerin şimdiden ithal edileceği, varolan malzemelerin tasarruflu kullanılmasının sağlanacağı ve **Sıtma** ve **Frenge** başta olmak üzere bulaşıcı

hastalıklara karşı önlem alınacağı vurgulanmıştır. Bu noktada, daha çok ekonomik koşullarla ilişkilendirilen bir **sağlık politikasının** belirlendiği gözlenmektedir. Gerçi TBMM'nin açılmasıyla sağlık alanındaki örgütlenmelerin de başladığını göz ardı etmemek gerekir.

Bilindiği gibi Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarında **sağlık** alanında en büyük sorun **bulaşıcı hastalık ve salgınlarmın önlenilmesidir**. Bu yıllarda savaşların neden olduğu siyasal, sosyal ve ekonomik yıpranma ister istemez sağlık sorunlarının çözümünü de güçleştirmiştir. Bu nedenle hükümetler, özellikle salgın hastalıklarla savaş için kurdukları örgütleri mali yönden desteklemişlerdir. Bu anlamda hekimlik hizmetlerinin temelini de “sıtma, frengi, tifo, tifüs, çiçek, trahom” gibi bulaşıcı hastalıklarla savaşmak oluşturmuştur.

Bu amaç doğrultusunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk icraatlarından biri **Sağlık Bakanlığı'nın** kurulması olmuştur. **2 Mayıs 1920**'de, TBMM'nin kuruluşundan 10 gün sonra 3 sayılı kanunla Sağlık Bakanlığı kurulması kararı alınmıştır. İlk Sağlık Bakanı **Dr. Adnan Adıvar** yanına katip olarak aldığı bir sağlık memuru ile Ankara vilayet konağının bir odasında göreve başlamıştır. Bu dönemin sağlığı konusunda söylenebilecekler şunlardır (Dedeoğlu, 1998, 105):

- (1) Sağlık düzeyi son derece kötüdür ve herkesin sağlığı kötüdür.
- (2) İstanbul dışında sağlık kuruluşları ve sağlık insan gücü çok yetersizdir.
- (3) Ancak Cumhuriyeti kuracak olanlar eğitime olduğu gibi sağlığa da önem vermişlerdir.

TBMM Dönemi Birinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Bu konu ayrı bir başlık altında değerlendirilmemiştir. Programın böyle bir konuyu ele alması da dönemin koşulları itibarıyla oldukça zordur. Çünkü bundan ve daha bir çok sorundan önce çözülmesi gereken bir **yönetim dizgesi sorunu** vardır. Her şeyden önce, savaş sonrası, Türkiye'nin uluslararası alanda konumunun belirlenmesi ve bağımsız bir devlet olarak yer almasının sağlanması amacı, temel sorun olarak TBMM hükümetinin karşısındadır.

Bu dönemde can güvenliği nedeniyle köyünden kentinden kopup, daha iç bölgelere sığınan halkın sorunları sosyal güvenlik açısından Meclisin çözümünü bekleyen önemli sorunlardan biridir. **Çağdaş ve sosyal devlet** anlayışında önemli

yer tutan bu göçmenlerin yerleştirilmesi, beslenmesi ve “terfihi hal ve hayatları” İcra Vekilleri Heyeti içine “Sihhat ve İctimai Muavenet” vekaletinin alınmasını sağlamıştır. Yeni yönetimin sosyal yardım ve sosyal güvenlik konusuna –programda yer vermese bile- ağırlık vermeyi amaçladığı böylece ortaya çıkmıştır (Güneş, 1997, 338-339).

Çizelge-1: TBMM Dönemi Birinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	BİRİNCİ TBMM HÜKÜMET PROGRAMINDA ÖNGÖRÜLENLER
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Ulusal ekonominin geliştirilmesi ve halkın çıkarlarını gözetten bir ekonomik yapının kurulması amaçlanmıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

5.1.2. TBMM Dönemi Beşinci Hükümet (14 Ağustos 1923-27 Ekim 1923) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Fethi Okyar başkanlığında kurulmuş olup, 5 Eylül 1923'te Meclise programını sunmuştur. TBMM döneminin ilk hükümet programına göre oldukça ayrıntılı açıklamalara yer vermiştir. Programda genel olarak; iç ve dış politika, bayındırlık, adliye, ekonomi, ziraat, orman ve madenler, ticaret, sanayi, milli savunma, eğitim, konut ve sağlık konularında yapılacaklar ve izlenecek yollar hakkında öngörü sunulmaktadır..

Ekonomik gelişmenin sağlanması ve ülkenin borçlarının ödenmesi hükümetin genel **siyasi amacı** olarak belirlenmiştir.

Program, her türlü yeniliklere başlamadan önce maliye alanında düzenleme yapmayı temel hedef olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda ekonomik gelişmeyi sosyal gelişmeyle ilişkilendirerek, önce ekonomik gelişmenin sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Ekonomik gelişmeyi sağlamak için hammaddeyi ülke içinde üretmenin temel koşul olduğunun benimsenmesi sosyal devlet ilkesi açısından olumlu bir gelişmedir.

Bunun yanında, aşar vergisinin %12.5'ten % 10'a indirileceği, ziraatın gelişmesi için gereken her şeyin yapılacağı, hapishanelerde düzenleme ve iyileştirmeler yapılacağı çiftçi ve sanayiciye mali olanak sağlamak için **çiftçi sandıkları** ve **köy bankalarının** açılacağı, muhtaç çiftçilere yardımcı olunacağı gibi öngörüler, **sosyal devlet** ilkesinin ekonomiye **kamu yararını** dikkate alarak müdahale etmesi ve bazı **alt gelir** gruplarını koruması anlayışı ile örtüşen öngörülerdir (Arar, 1966, 14-33). Ancak, korunmaya muhtaç gruplara yönelik bir öngörü sunmamış olması, programın **sosyal devlet** ilkesi ölçütleri açısından eksik kalması sonucunu doğurmuştur.

Program, devlet görevlerine memur alımında ehliyet ve eşit yarışma koşullarının belirlenmesi öngörüsüyle de, hükümetin kurulduğu döneme göre oldukça çağdaş bir yönetim anlayışını yansıtan bir niteliktedir.

Sosyal devlet ilkesi açısından değerlendirmelerde örnek alınan konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularının programda nasıl düzenlendiğini ele alırsak bu konuyu daha da açıklığa kavuşturmuş olacağız.

TBMM Döneminin Beşinci Hükümet Programında Konut: Programda konut konusu dönemin sorunları doğrultusunda ele alınan bir konu olmuştur. Konut için ayrı bir örgütlenmenin yapılacağı belirtilerek, genel yönetim yapısı bozulmadan mübadele ve imar işlerinin daha iyi işler hale getirileceği vurgulanmıştır. **Sosyal devlet** ilkesi açısından yeni bir politika geliştirilememiştir.

Bu dönemde, TBMM hükümetinin karşı karşıya kaldığı en önemli konut sorunu, Kurtuluş Savaşı'nın sonunda Yunan kuvvetlerinin kaçarken Batı Anadolu kentlerini yakması olayıdır. Bu sorun hükümet programına da yansımış ve bu nedenle yanan yerlerin bir an evvel inşası için hükümetin her türlü kolaylığı sağlayıp gerekli önlemleri alacağı belirtilmiştir. Bu yerlerin onarımı için düşünülen çözümünde, **özel sermayelerin** bu onarıma destek vermesini sağlamak olduğu ifade edilmektedir. Bu amaçla; bu gibi inşaat şirketlerine, uygun sürede Emlak vergisinden ve bazı vergilerden muafiyet sağlanacağı, hükümetin mübadele ve imar konusunda en iyi şekilde çalışacağı ve bunun için Meclisteki herkesin, özellikle bu işte uzman olan vekillerin çalışmalarından yararlanılacağı önemle vurgulanmaktadır. Zaten hükümet programlarında ilk yıllarda Ankara'nın imarı, yıkılan yerlerin onarımı dışında farklı bir konut sorununa yer verilmemektedir.

TBMM Döneminin Beşinci Hükümet Programında Eğitim: Bu dönemin son hükümet programında eğitim, kültür ile birlikte ele alınan bir konudur. Eğitim politikasında –sosyal devlet adı altında verilmemişse de– tam bir **sosyal devlet yaratma** hedefi dikkat çekmektedir. Eğitim siyasetinin, eğitimde birlik ve mesleki eğitimde uzmanlaşma ilkelerine, ulusal kültüre ve çağdaş uygarlığa dayanan bir yapıda inşa edileceğinin belirtilmesi bu amacın en açık göstergesidir.

Zorunlu temel eğitimin yasal düzeyde sağlanmak istenmesi, eğitim alanında **cinsiyet eşitliğinin** sağlanarak kadınların da erkeklerle eşit eğitim olanaklarına kavuşturulmasının amaçlanması sosyal devlet ilkesinin “**hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğini**” gözetmek ölçütü ile tamamen örtüşmektedir.

Birinci İcra Vekilleri Heyeti programının tersine **Beşinci İcra Vekilleri Heyeti** programı dini eğitimden bahsetmemektedir. Özellikle **Atatürkçülük, Ulusçuluk ve Halkçılık** ilkeleri programda önemle vurgulanmaktadır. Ayrıca **sosyal devlet** açısından da eğitim alanında bir altyapı oluşturulması amaçlanmıştır. Örneğin, “halkın eğitim ve öğretimi için gece dersleri ve çırak okullarının kurulacağı, yoksul çocukların yetiştirilmelerine önayak olunacağı, eğitimde cinsiyet eşitliği sağlanacağı” gibi öngörüler tamamen **sosyal devlet** anlayışıyla örtüşen öngörülerdir. Tüm bunlar, aynı zamanda, Atatürkçü eğitim anlayışının gerekleridir. Bu programda **sosyal devlet ilkesi** açısından daha olumlu öngörülere rastlanmaktadır.

Eğitim politikasının sınırlarını belirleyen şu açıklama da **sosyal devlet ilkesi** açısından önemlidir (Arar, 1966, 22):

“Eğitimin üç ayrı görevi vardır: **Birincisi** çocukların terbiye ve talimi; **ikincisi** halkın terbiye ve talimi, **üçüncüsü** ise, ulusal seçkinlerin yetişmesi için gerekli olan düzenlemelerin yapılmasıdır. Çocukların eğitimi ve öğretimi okullarda yapılacaktır. Öğretmenlerin daha iyi yetiştirilmelerine ve okul binalarının iyileştirilmesine çalışılacaktır. Halkın eğitim ve öğretimi için **gece dersleri ve çırak okulları** kurulacaktır. Yoksul ailelerden gelen çok yetenekli öğrenciler, orta ve yüksek okullarda özel olarak himaye ve yardım gelecek ve uzmanlık kazanmaları için Avrupa’daki kültür merkezlerine gönderilecek, böylece ulusal seçkinler yetiştirilecektir.

Ayrıca öğretmenlik mesleğinin teşvik edilmesi, okulların sayısının artırılması ve niteliğinin yükseltilmesi, ders kitaplarının yazılması ve geliştirilmesi, bakanlığın

örgütsel yapısının güçlendirilmesi ve her düzeyde eğitim kalitesinin artırılması gibi çağdaş ve sosyal devlet anlayışıyla örtüşen konular üzerinde de durulmuştur.

TBMM Döneminin Beşinci Hükümet Programında Sağlık: Sağlık konusunda, özellikle merkezi ve yerel düzeyde sağlık örgütlenmesi konusuna ağırlık verilmiştir. Öncelikle Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın daha etkin ve düzenli çalışmasının sağlanması amaçlanmıştır. Bu düşünce doğrultusunda; ihtiyacı karşılayabilmek için merkezi teşkilatı ve taşra teşkilatını çalışabilecek düzgün bir hale koymanın gerekliliği, şimdiye kadar etkin işlemeyen genel sağlığı korumakla görevli **Sağlık Şubesinin** etkinliğinin artırılması ve bunun için gerekli örgütlenmenin yapılıp kanunların düzenlenmesi, sağlık alanında yabancı uzmanların bilgilerinden yararlanılması, savaştan dolayı ölen 200 bin asker ailesine yapılan yardımların artırılması ve bulaşıcı hastalıklarla (frengi, verem,sıtma) özellikle sıtma hastalığı ile mücadele edilmesi konuları üzerinde önemle durulmuştur (Arar,1966, 33-34). Bu noktada sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmak istendiği söylenebilir.

Çizelge-2: TBMM Dönemi Beşinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	BEŞİNCİ TBMM HÜKÜMET PROGRAMINDA ÖNGÖRÜLENLER
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Aşar vergisinin %12.5'ten %10'a indirilmesi, köylünün üzerinde yük olan bu verginin ilerde kaldırılması öngörülmüştür.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Ulusal ekonominin geliştirilmesi ve halkın çıkarlarını gözetten bir ekonomik yapının kurulması amaçlanmıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitimin ulusal ve çağdaş bir yapıya kavuşturulması, -Eğitimde cinsiyet eşitliğinin sağlanması, -Halk eğitimi için gece dersleri ve çırak okullarının kurulması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	- Muhtaç çiftçilere tohumluk ve ziraat araçları sağlanması konusunda yardımcı olunması, -Çiftçi ve sanayiciye mali olanak sağlamak için çiftçi sandıkları ve köy bankalarının açılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

Program sağlık konusunda, sosyal yardım anlayışı ile hareket etmektedir. Bu durum göstermektedir ki; sosyal devlet anlayışının bazı ölçütlerine yer verilmiştir. Ancak bu konuda dönemin sosyo-ekonomik koşullarından dolayı (4.1.1. numaralı başlık) sosyal devlet ilkesinin diğer ölçütleri ihmal edilmiştir.

TBMM Döneminin Beşinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Programda sosyal güvenlik konusuna yer verilmemiştir. Ancak ülkede varolan 200 bin şehit ailesinden yalnızca 20 bin kadarına devletin baktığı vurgulanarak, bu sayının arttırılmaya çalışılacağı belirtilmiştir. Bu ifade de sosyal yardım açısından devletin bir şeyler yapmaya çalıştığını göstermektedir. Sosyal güvenlik konusunda geniş boyutlu, yaygın bir sosyal güvenlik anlayışını öngörmemiş olması, o dönemin koşullarında (4.1.1 numaralı başlık) doğal karşılanacak bir durumdur. Çünkü **sosyal devlet** anlayışı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda ağırlık kazanmıştır.

5.2. 1923-1938 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal

Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi

TBMM 29 Ekim'de kabul ettiği Anayasa değişikliğiyle yönetimin bir **"Cumhuriyet"** olduğunu ilan ederek rejimin niteliği konusundaki belirsizliğe son vermiştir. Aynı gün Cumhurbaşkanlığına seçilen Ankara Milletvekili ve TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın başbakan atadığı İsmet Paşa'nın kurduğu hükümet 30 Ekim'de güvenoyu almış ve **Cumhuriyetin ilk hükümeti** olarak göreve başlamıştır. 23 Nisan 1920'de Ankara'da ilk toplantısını yapan TBMM bir yandan Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştırırken, bir yandan da birbiri ardına yaptığı yasal düzenlemelerle yeni rejimin temellerini atmıştır (Ersel, Kuyaş, 2002, 16).

1922'de Saltanat ve 1924'te Halifelik kaldırılmış ve yönetim biçimine kesin bir nitelik kazandırılmıştır. 1924'te ise Öğretim Birliği (Tevhid-i Tedrisat) Kanunu kabul edilerek, ülkenin dağınık olan eğitim örgütlenmesi ulusalcı ve sosyal devlet anlayışı doğrultusunda düzene sokulmuştur.

İşte bu altbölümde, bu uygulamaları gerçekleştiren ve devamını sağlayan **dokuz hükümetten** Meclise program sunan **altı hükümetin**, hükümet programı çözümlenmiştir. Birinci, İkinci ve Dördüncü Hükümet Meclise program sunmamıştır.

5.2.1. Üçüncü Hükümet (22 Kasım 1924-3 Mart 1925) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

İsmet Paşa'nın istifası üzerine *Fethi Okyar* tarafından kurulan *İkinci Fethi Okyar Hükümetidir*. Bu hükümet, 27 Kasım 1924'te Meclise programını sunmuştur. Bu programda; öncelikle Cumhuriyet yönetiminin gereklerinin yapılması ve daha sonra **Devrimlerin** gerektirdiği yasal düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, milli hukukun korunması göz ardı edilmeden tüm ülkelerle dostluk ilişkilerinin kurulması, ülkenin doğal kaynaklarının işletilerek ekonomik gelişmenin sağlanması, maliyede tasarrufa gidilmesi, ziraatın geliştirilmesi ve benzeri ekonomik konularda gelişme ve ilerlemenin sağlanması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Arar, 1966, 38-45).

Program uzun söylevlerden oluşmayan, ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması üzerinde duran ve ulusal ekonomik gelişmeyi amaçlayan bir programdır. Programda **sosyal devlet ilkesi** açısından edinilen izlenim, vatandaşın kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanmak istendiğidir. Ayrıca Türk hukuku karşısında bu eşitliğin önemli olduğunun vurgulanması da önemli bir bulgu olarak dikkat çekmektedir.

Program, **adil gelir** düzeni yaratma, ekonomiye kamu yararına göre müdahale etme ve **alt gelir** gruplarına yönelik özel uygulamalar konusunda ortaya koyduğu öngörülerinde yetersiz kalmıştır. Ancak, program genel olarak değerlendirildiğinde, **kamu yararının** gözetildiği bir sosyal ve ekonomik anlayışın benimsendiği söylenebilir.

Üçüncü Hükümet Programında Konut: Bu programda konut konusu ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

Bu dönemde ve sonrasında Cumhuriyetin gündeminde çok farklı konut sorunları yer almadığı için daha çok göçmenlerin yerleştirilmesi, Ankara'nın imarı konularına yapılan vurgular dikkat çekmektedir.

Bu bağlamda, göçmenlerin yerleşik hayata geçirilerek arazi sahibi yapılmak istenmesi, savaş dolayısıyla zarar görmüş vatandaşlara sosyal yardımların ve ihtiyaçları doğrultusunda ekonomik iyileştirmelerin yapılmasının amaçlanması **sosyal devlet** anlayışı ile bağdaşan uygulamalardır. Bu da göstermektedir ki

program, **korunmaya muhtaç** gruplara öncelik vermeyi ve onları konut sahibi yapmayı amaçlamaktadır. Ayrıca Ankara'nın yeniden yapılanması konusuna değinilmiştir. Kaçak yapı ve kiralık konut dizgesine yönelik herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Zaten hükümetin görev yaptığı dönemde kaçak yapı sorunu bulunmamaktadır.

İşte **Hükümet Programında konut** konusu, bu sorunlar doğrultusunda ele alınmıştır. Göçmenleri yerleşik hayata geçirmeyi isteyen TBMM Hükümetinin anlayışı bu programa da yansımıştır. Bu düşünce paralelinde hükümetin yerleştirme politikasında, özellikle sağlık koşullarını göz ardı etmeden hareket edeceği belirtilmiştir. Bunun dışında vurgulanan noktalar ise şöyle açıklanabilir:

O dönemin varolan koşulları dikkate alındığında programda hedeflenenlerin bir konut sorununu çözmekten çok **ülkenin imarı için yapılması gerekenleri** açıkladığı söylenebilir. Zaten bu dönem konut sorunundan çok **imar sorununun** olduğu ve bu sorunların **sosyal refah devleti** anlayışı ile ele alınmadığı bir dönemdir. Bu durum yalnızca Türkiye için değil, tüm dünya ülkeleri için geçerlidir. Konut konusunun hükümet programına da bu yönde yansımaları kadar doğal bir şey yoktur. Yine de, dönemin koşulları değerlendirildiğinde, programın konut konusunda **sosyal devlet** anlayışıyla hareket etmeyi amaçladığı söylenebilir. Örneğin, savaştan zarar görmüş vatandaşlara yapılmak istenen ekonomik iyileştirmeler, göçmenleri arazi sahibi yapmaya yönelik öneriler **sosyal devlet** anlayışını yansıtan niteliktedir.

Üçüncü Hükümet Programında Eğitim: Eğitim politikasının, Meclisin kabul ettiği Öğretim Birliği (Tevhid-i Tedrisat) esasları doğrultusunda belirleneceği önemle vurgulanmıştır. Yani eğitimdeki temel ilkeler, Öğretim Birliği (Tevhid-i Tedrisat) Kanunu'nun öngördüğü şekilde düzenlenecektir. Bu doğrultuda, gençlerin eğitim ve öğrenimine önem verileceği, halkın eğitime verdiği büyük ilgiyi tatmin edebilmek için, yetersiz olan öğretmen sayısının geliştirileceği ve bunun için de yasal ve kurumsal düzeyde gerekli değişikliklerin yapılacağı belirtilmiştir.

Hükümet Programı Atatürk'ün düşünceleri ışığında, özellikle toplum eğitimini önemle vurgulamış ve halka yönelik okul programlarının devamının sağlanmasının temel amaçlardan biri olarak benimsemiştir. **Sosyal devlet anlayışının olmadığı bir dönemde;** sosyal devletin temel koşullarından birini oluşturan eğitim hizmetlerinin **herkesin yararlanmasına açık** bir hale getirilmesi

konusunun önemli bir gündem maddesi olarak ele alınması oldukça **çağdaş** bir düşünce yapısını yansıtmaktadır. Bu doğrultuda, eğitimin yaygınlaştırılması ve okur yazar oranının artırılması için gerekli çalışmalara gidileceği de programın ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Üçüncü Hükümet Programında Sağlık: Bu politikanın temelini bulaşıcı hastalıklarla mücadele etme ilkesi oluşturmaktadır. Bu amaçla halkın sosyal bünyesini yıpratran **Sıtma** hastalığı ile mücadele edileceği, **Frengi** ve **Verem** hastalıklarına karşı alınan önlemlerin arttırılacağı, çocuk hastalıklarına karşı önlem alınarak bakanlığın bu konudaki görevlerine etkinlik kazandırılacağı, çeşitli nedenlerle hastalıklara maruz kalan göçmenlerin sağlığına önem verileceği ve bunların yaşadıkları bölgelerde gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir.

Çizelge-3: Üçüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ÜÇÜNCÜ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	- Aşar vergisinin kaldırılması öngörülmüştür.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Ulusal ekonominin geliştirilmesi ve halkın çıkarlarını gözeten bir ekonomik yapının kurulması amaçlanmıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması, -Özellikle halk eğitimi üzerinde durulması ve halka yönelik okul programlarının devamının sağlanması, -Eğitimde Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) ilkelerinin uygulanması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Savaş dolayısıyla zarar görmüş vatandaşlara ekonomik anlamda iyileştirmeler yapılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Göçmenlerin ve savaştan zarar görmüş diğer kişilerin yaşadıkları bölgelerin sağlık koşullarının iyileştirilmesi öngörülmüştür.

Programda, varolan sorunlara yönelik bir sağlık politikası belirlenmiştir. Belirlenen politika ana çizgileriyle **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşmektedir. Çünkü sağlık politikasında öncelikli amaç; **“halkın yararına göre bir politika geliştirmek”** olarak belirlenmiştir.

Üçüncü Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Hükümet programında sosyal güvenlik konusuna yer verilmemiştir.

5.2.2. Beşinci Hükümet (1 Kasım 1927-27 Eylül 1930) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Dördüncü İnönü Hükümeti olup, 5 Kasım 1927'de Meclise programını sunmuştur. Program uzun söylevlerden oluşmayan ve hükümetin genel amacının kısaca ortaya konduğu bir programdır.

Belirlenen **genel amaçlar** ise şunlardır (Arar, 1966, 49-53):

(1) İç politikada huzur ve güvenin sağlanması ve bunun için de doğu illerindeki bazı yerlerde ortaya çıkan irticai hareketlere karşı gerekli önlemlerin alınması,

(2) Genel idarede tasarrufa gidilmesi ve bütçenin gerçekçi bir anlayışla hazırlanması,

(3) Dış politikada ise istikrar ve dostluk ilişkilerinin korunması.

Program, **sosyal devlet ilkesi** ölçütleri açısından yetersiz açıklamalarda bulunmuştur. **Adil gelir** dağılımının sağlanması, **kamu yararını** gözetilen bir ekonomik kalkınma, korunmaya muhtaç gruplar ile alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamalar konularında bir amaç belirlememiştir. Ancak, eğitim politikasındaki öngörülerıyla de **sosyal devlet** ilkesinin “kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanması” ölçütüyle tamamen örtüşen bir belge niteliği taşımaktadır.

Konuyu açıklığa kavuşturmak için konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları üzerinden bir değerlendirme yapmak gerekir.

Beşinci Hükümet Programında Konut: Bu dönemde konut alanında önceki hükümet döneminde varolan konut sorunlarından farklı bir sorun ele alınmamıştır. Savaşın sonra artan **konut ihtiyacı** ve **Ankara'nın imarı** temel sorunlar olarak görülmeye devam etmiştir

Konut konusu daha çok imar işleri altında değerlendirilmiştir. Cumhuriyet yönetiminin başlıca görevinin imar olduğu, 1931 yılında imar bütçesinin 32 milyona çıkarılacağı, yalnızca altı yönde işleyen demiryolu inşaatının gelecek yıllarda daha başka yönlerde de işletileceği ve imarın özellikle su işlerinde ve diğer imar yollarında faaliyet göstermesinin sağlanacağı vurgulanmıştır.

Beşinci Hükümet Programında Eğitim: Eğitim politikasına gelince, durumun daha farklı olduğu ve konut konusunda olmasa da eğitimde **sosyal devlet anlayışı** ile hareket edildiği söylenebilir. Programda eğitim, kültür konusuyla birlikte ele alınmıştır.

Eğitim, bu dönemde hem sosyal devlet anlayışı açısından belirlenen ölçütlerle örtüşen hem de ayrıntılı bir biçimde ele alınan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Her şeyden önce bu hükümet, **Atatürk**'ün önderliğinde eğitim alanında önemli devrimleri hayata geçiren bir hükümettir. 3 Kasım 1928'de Arap harfleri yerine Latin temeline dayanan **Türk harfleri** kabul edilerek, okumaz-yazmazlıkla savaşın en önemli aracı olacak olan "**harf devrimi**" gerçekleştirilmiştir.

Bu konuda, **sosyal devlet ilkesi** açısından Programın verdiği en güzel örnek; eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırmasını öngören **Millet Mekteplerinin** oluşturulmasının istenmesidir. Böylece şehir ve köy tüm yurdu kapsayacak bir eğitim dizgesinin yaratılması amaçlanmıştır. Bu amaçla hem yeni yönetim dizgesinin unsurlarının benimsetilmesi, hem de **eğitimde fırsat eşitliğinin** gözetilmesi öngörülmüştür. Vatandaşların işlerinin en uygun olduğu dönemlerde, iki ya da dört aylık kurslar şeklinde gerçekleştirilecek olan bu eğitim, aynı zamanda okumaz-yazmazlıkla savaşın da en güzel örneğini sergilemiştir. Ayrıca kurslara gelemeyecek durumda olanlara yönelik düşünülen **gezici eğitim kuruluşlarının** kurulmasının amaçlanması, **eğitimin yaygınlaştırılmasında** da **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen bir bulgudur. Zaten bu amaç doğrultusunda 20 milyon kişinin eğitilmesi amaçlanmıştır.

Beşinci Hükümet Programında Sağlık: Sağlık konusuna yer verilmemiştir.

Beşinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Programda sosyal güvenlik konusuna da değinilmemiştir. Yalnızca genel ifadelerle halkın huzurunun, ekonomik kalkınmasının sağlanacağı, hayat pahalılığına çözümler üretileceği ve benzeri konulara ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

Ancak 1930'lu yıllardan sonra yaygınlaşmaya başlayan bu kavramın, **Atatürk**'ün gerçekleştirdiği **Yeni Türk Devletinin** daha kuruluşunun ilk günlerinde **işçi sorunları** açısından ele alınması çok önemli bir gelişmedir. Kurtuluş Savaşı yürütülürken bu alanda önemli adımlar atılmış ve çok kötü koşullar altında oldukça yoğun bir işçi grubunun çalıştığı Ereğli Kömür Bölgesi için iki kanun çıkarılmıştır.

Böylece o günlerde geçim ve çalışma koşulları bakımından korunmaya en çok muhtaç olan bölgede kömür işçilerinin durumlarının düzeltilmesi amaçlanmıştır (Dilik, 1992, 94).

Çizelge-4: Beşinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	BEŞİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Ulusal ekonominin geliştirilmesi ve halkın çıkarlarını gözetten bir ekonomik yapının kurulması amaçlanmıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitimin yaygınlaştırılması ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, -Özellikle halk eğitimi üzerinde durulması ve halka yönelik Millet Mektepleri ve gezi eğitimi kuruluşlarının oluşturulması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

5.2.3. Altıncı Hükümet (27 Eylül 1930-4 Mayıs 1931) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Beşinci İnönü Hükümeti olup, 2 Ekim 1930'da Meclise programını sunmuştur. Hükümet Programında öncelikle hükümetin izleyeceği genel siyaset ve diğer alanlardaki politikaların ana hatları ile önceki dönemlerle aynı olacağı vurgulanmıştır. Bu bağlamda, **iç politikada** Cumhuriyetin gereklerinin yerine getirileceği ve vatandaşın huzur ve güvenliğinin sağlanacağı, **dış politikada** milli mücadeleden beri devam eden dostluk ilişkilerinin korunacağı, **yargı alanında** iyileştirmelerin yapılıp yargının korunacağı, Cumhuriyetçi ve halkçı bir milli hayatın yerleşmesi ve gelişmesinin sağlanacağı, Osmanlı borçlarının adil ve uygulanması mümkün olan bir yaklaşımla ele alınacağı ve ödeneceği belirtilmiştir. Ayrıca vergilerde iyileştirici düzenlemelerin yapılacağı, zirai üretim için gerekli tedbirlerin alınması, küçük çiftçilere yardımcı olacak önlemlerin alınması ve benzeri konulara da yer verilmiştir.

Programın, **adil gelir dağılımını** sağlama ve **korunmaya muhtaç gruplara** yönelik özel uygulamalar geliştirme konusunda öngörüsü bulunmamaktadır. Konut alanında ise **"ucuz konut yapımı"** öngörülmüştür.

Küçük çiftçilere yardımcı olacak önlemlerin alınmasının, **sağlık** ve **eğitim** hizmetlerinin köylere kadar ulaştırılmasının hedeflenmesi ise alt gelir gruplarına yönelik ve **fırsat eşitliğini** gözeten bir sosyal devlet yaklaşımıdır.

Altıncı Hükümet Programında Konut: Türkiye'nin o dönemdeki sosyo-ekonomik ve siyasal yapısı nedeniyle konut konusu hükümet programlarında daha genel ifadelerle geçiştirilirken, bu programda biraz daha önemsendiği dikkat çekmektedir.

Cumhuriyete kadar daima ihmal edilmiş olan vatan imarı, ilk defa öncelikli bir konu olarak görülmeye ve 1930'lu yıllarda **konut**, gerçek anlamda hükümet programlarında yer almaya başlamıştır. Böylece ülkenin her yerinde sağlıklı ve yaşanabilir ortamlar yaratmayı amaçlayan bir bakış açısı getirilmiştir.

1930 yılında 1580 sayılı Belediyeler Yasası'nın çıkarılması da, konuta verilen önemin göstergesidir. Bu yasa ile bütün belediyelere İmar Planı yaptırma zorunluluğunun getirilmiş olması önemli bir gelişmedir. Ayrıca hem konut ihtiyacına hem de kiralık konut dizgesine yönelik maddeler içeren bu yasa, konut sorununun ucuz belediye konutları yapmakla ve belediye adına inşaat yaparak kiraya vermekle çözümlenmesini hedeflemiştir.

Altıncı Hükümet Programında Eğitim: Eğitim, her alanda uygulanmasına başlanan Cumhuriyetin düzeltilmesi ve geliştirilmesi çalışmalarının ağırlık noktasını oluşturan bir alan olarak ele alınmıştır. Bunun için eğitim politikasında konuya, mesleki eğitim ve uzmanlık için az masrafla çok sonuç alan, okulları olumsuz etkilerden koruyan, ahlak ve düzen konularını önemli bulan yeni bir güçle yaklaşılacağından söz edilmektedir. Ayrıca savaştan yeni çıkmış bir toplumun eğitim işlerini yerine getirmede ekonomik davranılmasının gereği önemle vurgulanmıştır (Güneş, Güneş, 2003, 21).

Eğitim, Cumhuriyetin düzeltilmesi ve geliştirilmesi çalışmalarının araçlarından biri olarak kabul edilmiştir. Özellikle **mesleki eğitim** konusu ele alınmıştır. Programda belirtilenlere göre; eğitimin laik ve ulusal niteliğinin korunması, temel eğitim yanında mesleki eğitimin de yaygınlaştırılması ve okur yazar oranının artırılması amaçlanmıştır. Böylece belirlenen **sosyal devlet** ilkesi ölçütleri ile programın öngörülerinin örtüştüğünü ve uygulamada daha iyi sonuçlarla karşılaşıldığını söyleyebiliriz. Çünkü, eğitimin **kamu yararına** göre biçimlenmesi ve

eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu da sosyal devlet ilkesi açısından önemli bir bulgudur.

Altıncı Hükümet Programında Sağlık: Sağlık, daha çok bulaşıcı hastalıklar nedeniyle ele alınması ve iyi örgütlenmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni de Cumhuriyet yönetiminin ağır ve yaygın sağlık sorunları ile yüklü bir toplumu devralmış olmasından kaynaklanmaktadır. Başta sıtma, verem, frengi, trahom, tifo ve dizanteri olmak üzere bir çok bulaşıcı hastalık son derece yaygındır. Tüm toplum kesimlerinde, özellikle de çocuklarda ölüm hızı son derece yüksektir. Buna karşın, bu ağır sorunlarla uğraşması gereken sağlık hizmetleri örgütlenmesi, gerek personel nitelik ve sayısı ve gerekse örgütlenme yönünden son derece yetersiz bir düzeydedir (Özdemir, 2001, 259).

İşte bu durum, Altıncı Hükümet Programında sağlık politikasının yönünü de belirlemiştir. Programda, yaygın bulaşıcı hastalıklarla mücadele edileceği, **sağlık ve sosyal yardım** örgütünün köylere kadar yayılması için çaba harcanacağı ve toplum sağlığının sürekliliğinin amaçlandığı belirtilmektedir. Bu yönüyle programın, halkın yararını gözeten ve sağlık hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğini** sağlamayı amaçlayan ve **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşen bir sağlık politikasını hayata geçirmeyi hedeflediği söylenebilir.

Bu anlayışla, sağlık politikasının yasal tabanı, genel sağlık koşullarını düzenlemeye ve halk sağlığını korumaya yönelik esasları belirleyen **Umumi Hıfzıssıhha Kanunu**'nun 24 Nisan 1930'da kabul edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Ülkenin sağlık koşullarını iyileştirmek, halk sağlığına zarar veren hastalıklarla mücadele etmek, gelecek nesillerin sağlıklı olarak yetişmesini sağlamak, halkı tıbbi ve sosyal yardımlara kavuşturmak gibi hizmetlerin devlet hizmeti olduğunu saptayan yasa, merkezi ve yerel yönetimlerin bu konuda ne gibi hizmetleri hangi yolla yapacağı, örgütlenmenin nasıl olacağı hususlarını düzenlemiştir (Ersel, Kuyaş, 2002, 158).

Görüldüğü gibi Altıncı Hükümet Programı, dönemin koşullarını göz ardı etmeden tüm politikaların yönünü belirlerken **sosyal devlet ilkesini** temel almıştır.

Altıncı Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusuna ilişkin çok kısa bir açıklama yapılmıştır. Buna göre; ulusal ekonominin gelişmesinin sağlanması yanında, iş kanununun işçi lehine düzenleneceği ve işçilerin

durumlarının iyileştirileceği özellikle uğraşılacağı vurgulanmıştır. Ayrıca memurların refahını sağlamak için kurumsal ve yasal düzeyde iyileştirmeler yapılacağı da belirtilmiştir (Arar, 1966, 56). İşçilerin ve memurların durumuna dikkat çekilmesi –o dönem itibariyle- önemli bir bulgudur.

Çizelge-5: Altıncı Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ALTINCI HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Ulusal ekonominin gelişmesi ve halkın ekonomik kalkınmasının sağlanması öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitim, sağlık ve sosyal yardım hizmetlerinin köylere kadar ulaştırılması amaçlanmıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Küçük çiftçilere yardımcı olacak önlemlerin alınması, -İşçilerin durumlarının iyileştirilmesi öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

5.2.4. Yedinci Hükümet (4 Mayıs 1931-1 Mart 1935) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Altıncı İnönü Hükümetidir. Bu hükümet 9 Mayıs 1930'da Meclise programını sunmuştur. Hükümet Programının ana hatları ile önceki İnönü Hükümet Programlarıyla aynı olduğu söylenebilir. Ancak bu Program, 1929 Ekonomik Bunalımının etkilerini de dikkate alarak ekonomide **devletçi** bir politika anlayışını benimsemiştir. Ayrıca Programda Cumhuriyet Devrimleri, ulusal devletin en önemli aracı olarak görülmüş ve tüm düzenlemelerin buna göre yapılması amaçlanmıştır.

Program, **sosyal devlet ilkesine** yönelik öngörülerinde yetersiz kalmıştır. Çünkü bu dönemin uygulamaları tam bir **sosyal devlet** örneği sergilerken, bu anlayışın benimsendiği programdan tam olarak anlaşılmamaktadır.

Ekonomide yalnızca yeni gelişim alanlarının oluşturulması öngörülmüş, ancak **kamu yararının** gözetildiği bir ekonomik politikadan bahsedilmemiştir. Üstelik bu dönem, uygulamada devletin kamu yararını ön planda tutarak ekonomiye müdahale ettiği dönemlerden biridir. Ancak Programda bu konu açıklığa kavuşturulmamıştır. Ayrıca **adil gelir dağılımını** düzenlemeye ve kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğini** sağlamaya yönelik bir öngörü de

sunulmamıştır. Bu nedenle konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları ile durumu biraz daha açıklamak yararlı olacaktır.

Yedinci Hükümet Programında Konut: Bu konuda şu ilke benimsenmiştir: “imar faaliyeti ve ülkenin ekonomik durumunun geliştirilmesi hükümetin başlıca önem verdiği konudur.” 1929 ekonomik bunalımının ülkeyi de etkilemiş olması programın koyduğu amaçlara da yansımıştır. Buna göre; ülkedeki ekonomik hayatı önemli darboğaza sokmadan yeni gelişim alanlarının ve yeni imar programlarının oluşturulması amaçlanmıştır.

Yedinci Hükümet Programında Eğitim: Eğitim politikası bir önceki programla aynı çerçevede ele alınmıştır. Bu konuda daha çok ekonomik davranılmasının önemi üzerinde durulmuş ve savaştan yeni çıkmış bir toplumun eğitim işlerinde de ekonomik davranılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca Cumhuriyetin geliştirilmesi için gereken çalışmalara eğitim alanında da devam edileceği ve yalnız Büyük Millet Meclisi iradesinin, Türkiye'nin gelişimi için kesin hüküm ifade ettiği belirtilmiştir.

Eğitim yine **Cumhuriyetin geliştirilmesi** çalışmalarının araçlarından biri olarak ele alınmıştır. Eğitimdeki ulusal ve laik niteliğin önemsendiği bu programa da yansımıştır. Eğitimin yaygınlaştırılması, temel eğitim anlayışı ve yeterli eğitim olanakları konusuna programda yer verilmemiştir. Bunun nedeninin de, bir önceki hükümet programlarında bu konuların ayrıntılı olarak ele alınması olduğu düşünülebilir. Çünkü önceki hükümetler de İnönü başkanlığında kurulmuş hükümetlerdir. Temel siyasi çizgilerini **Atatürk'ün eğitim politikası anlayışının** belirlediği bu dönem, daha çok uygulamalarıyla değerlendirilmesi gereken bir dönemdir. Çünkü hayata geçirilmiş olan çoğu uygulama programlarda dile getirilmemiştir.

Yedinci Hükümet Programında Sağlık: Sağlık alanında yapılan çalışmaların öncelikli işler olmaya devam edeceği, sosyal yardım hizmetlerinin her araç ile desteklenip ve dağıtılacağı vurgulanmıştır. Bu noktada sağlık konusunda oluşturulmaya çalışılan bir **sosyal politika** söz konusudur. Program bu konuya ilişkin açıklayıcı bilgilere yer vermemiş olsa da, önceki İnönü hükümetlerinin amaçlarıyla ilişkilendirilerek değerlendirildiğinde, sorunları iyi teşhis eden ve **sosyal devlet**

anlayışı ile örtüşen bir sağlık dizgesinin temellerinin atılmaya çalışıldığını görülmektedir.

Yedinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik ekonomik gelişme ile bağlantılı olarak ele alınmıştır. Sosyal güvenlik konusuna ayrıntılı yer verilmemiştir. Ancak ülkenin ekonomik hayatında önemli olan ve iş hayatını düzenleyen kanun taslağının hazır olduğunun belirtilmesi bu alana yönelik düzenlemelere başlanacağını göstergesidir. Özellikle **Maden Kanunu** Tasarısının hazır olduğu ve eski yöntemlerin ve resimlerin iyileştirilmesinin amaçlanması **sosyal güvenlik** açısından önemli gelişmelere önayak olacak niteliktedir.

Çizelge-6: Yedinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	YEDİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Ekonomik gelişmede çiftçilerin durumunun göz önünde bulundurulması, -Vergilerde iyileştirici düzenlemeler yapılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Sosyal yardım hizmetlerinin geliştirilmesi öngörülmüştür.

5.2.5. Sekizinci Hükümet (1 Mart 1935-1 Kasım 1937) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

İnönü başkanlığında kurulan **Yedinci İnönü Hükümetidir**. Bu dönemin hükümet programı, tüm kamu politikaları için Cumhuriyet Devrimlerini temel ilke olarak belirlemiş ve hükümet de uygulamalarını bundan yola çıkarak yapılandırmıştır. Program uluslararası ortamın hareketli koşullarından dolayı daha çok **dış politika** üzerinde durmuştur. Dış politikada ise ulusal bağımsızlıktan ödün verilmeden barışçıl ilişkilerin geliştirilmesinin önemine değinilmiştir.

Hükümetin izleyeceği **kamu politikaları** için programda belirtilen genel ifade şöyledir (Arar, 1966, 64):

“Biz, inkılapların vücuda getirdiği yeni Türk cemiyetinin içerden ve dışarıdan sulh ve emniyet içinde çalışıp ilerlemesini ve açılmasını amaç tutuyoruz. Sulh ve

huzurun bulunmadan kalacağına ve icabında ehliyetle ve fedakarlıkla korunacağına, güven havası, yurdun imarı ve yurttaşın refahı için birinci şart olduğuna inanıyoruz.”

Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı gibi, yurdun ve yurttaşın imarı için, **Atatürk Devrimlerinin** ortaya çıkardığı **Türkiye Cumhuriyeti'nin** içeride ve dışarıda barış ve güven içinde çalışıp ilerlemesini ve açılmasını sağlamak, birinci amaç olarak belirtilmiştir.

Ekonomi alanında ise, ülkenin ödeme yeteneğini kolaylaştıracak bir ticaret dizgesinin oluşturulması amaçlanmıştır. Ayrıca demiryolu ulaşımının ve demiryollarının devletin elinde bulunmasının önemi belirtilmiştir.

Programda **sosyal devlet** ilkesine ilişkin dikkat çeken nokta, ülkenin ve halkın hem sosyal hem de ekonomik kalkınmasını sağlayacak bir ekonomi politikasının benimsenmiş olmasıdır. Ancak program, **adil gelir** dağılımının ve kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanması, **alt gelir grupları** ile **korunmaya muhtaç** gruplara yönelik özel uygulamaların geliştirilmesi konularında hiçbir öngörüye yer vermemiştir.

Çizelge-7: Sekizinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	SEKİZİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Ulusal ekonominin gelişmesinin sağlanması ve halkın ekonomik ve sosyal kalkınmasının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

Hükümet Programında **konut, eğitim, sağlık** ve **sosyal** güvenlik konularına yer verilmemiştir. Ancak programın genelinden bu alanların geliştirilmesinin hedeflendiği sonucuna varılabilir. Zaten Atatürk Devrimlerinin benimsenmesi; **eğitim** alanında ulusal ve laik bir yapının arzulandığını, **konut** alanında yine sosyal bir politika anlayışının egemen olduğunu, **sağlık** alanında ulusal sağlık politikasından vazgeçilmeyeceğini ve herkesin sağlık hizmetlerinden eşit olarak yararlanmasının sağlanması çalışmalarına devam edileceğini ve sosyal güvenlik alanında ise **sosyal yardım** anlayışının benimsendiğini göstermektedir.

5.2.6. Dokuzuncu Hükümet (1 Kasım 1937-11 Kasım 1938)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Celal Bayar başkanlığında kurulmuştur. Hükümet Programının CHP'nin gerçekçi ve dinamik bir programı olduğu belirtilmiş, devrimler doğrultusunda, daima daha güçlü, daha refah, hür ve gelişmiş bir Türkiye hedefine ulaşmak için tüm çalışmaların yapılacağı önemle vurgulanmıştır.

Bayar Hükümet Programı, o döneme kadar Cumhuriyet hükümetlerinin hazırladıkları **en ayrıntılı program** olarak dikkat çekmektedir. Bunun bir başka özelliği de sık sık “Şef” diye anılan Atatürk'ten yapılan alıntılardır. Devletçiliğin bir ilke olarak Anayasaya girmiş olmasına karşın, Programda bundan “parti programının **devletçilik ilkesi...**” diye söz edilmesi oldukça ilginçtir (Turan, 1996, 207).

Programda, **İl Özel İdarelerine** ve **Belediyelere** ülke kalkınması ve hayat ucuzluğunu sağlayacak görevlerin verileceğinin belirtilmesi de yerel yönetimler açısından dikkat çekmektedir.

Programda, hükümetin ortaya koyduğu **devletin ekonomide temel esas** olarak yer alması ve ekonomik gelişmenin ulusal kaynaklara dayanması öngörülere **sosyal devlet ilkesi** açısından olumlu öngörülerdir. Bunun yanında çiftçilere yönelik öngörülen; çiftçiye topraksız bırakmama, çiftçiye çok ucuz ve iyi ürün sağlama gibi amaçlar da **sosyal devletin** alt gelir gruplarına yönelik uygulamalarından biridir.

Bu olumlu öngörüler yanında Programın **sosyal devlet** anlayışı açısından yetersiz kaldığı noktalar da vardır. Örneğin; **adil gelir düzeni** yaratılmasından bahsedilmiş, bunun hangi araçlarla gerçekleştirileceği açıklanmamıştır. Bunun yanında korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamalar geliştirme konusunda da bir hedef belirlememiştir. Konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularını da inceleyerek durumu açıklığa kavuşturmak mümkündür.

Dokuzuncu Hükümet Programında Konut: Konut politikası yerel yönetimler konusuyla birlikte değerlendirilmiştir. Özellikle belediyelere ilişkin yapılacak düzenlemelere yer verilmiştir. Sosyal devlet ilkesi açısından somut bir öngörü sunulmamıştır.

Kentlerin sağlığını ve güzelliğini ilgilendiren belli başlı işlerin belediyelere bağlı teknik bir büronun emrine verilmesi, belediyelerin konut konusunda bazı

ölçüler belirlemesi ve kentlerin bir plan dahilinde imarının sağlanarak, kentlerin imarına devlet bütçesinden yardım edilmesi öngörülmüştür (Arar,1966,70).

Bu noktada konut, devletin temel görev alanlarından biri olarak belirlenmiştir.

Dokuzuncu Hükümet Programında Eğitim: Eğitim politikasının, CHP'nin parti programındaki amaçlara göre belirlenmesi istenmiştir. Bu doğrultuda belirlenen amaçları şöyle açıklayabiliriz:

İlköğretim, her açıdan üzerinde en çok durulacak ve en çok önemlenecek bir konu olarak benimsenmektedir. Bunun gerekçesi ise; aileden sonra ulusal kültürle ilk temasın ilkokullarda başlamasıdır. Genç yurttaşın, her şeyi benimseyen ve alıcı zekasıyla en doğruyu, en iyiyi ve en güzeli öğrenecek bir döneminde ulusal kültürle yoğrulmuş bir kuruma emanet edilmesinin gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca ilköğretimde edinilen kötü alışkanlıkların daha sonra düzeltilmesini olanaklı kılacak bir eğitim dizgesinin olmadığı da vurgulanmıştır. Bu nedenle ilköğretime büyük önem verilmiştir. Ortaokullara ve liselere de layık olan önemin verileceği önemle vurgulanmıştır.

İlköğretimin önemi Programda şöyle ifade edilmiştir (Arar, 1966, 110):

“Fena bir ilköğretim, fena bir hayata başlatış demektir. Bu, genç vatandaş karakterinin teşekkülüne mani olur ve hatta bozabilir.”

En iyi yetişmiş insan gücünün eğitim işinde kullanılacağı önemle vurgulanmış ve bu iş için eleman yetiştirileceği belirtilmiştir. Bütün bu nedenlerle ilkokul öğretmenlerinin refah durumu ve görevlerini başarma yetenekleriyle yakından ilgilenileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca mesleki eğitimin önemi üzerinde de durulmuş ve mesleki eğitimin amacı, “çeşitli alanlarda yeteneği olanları, yeni hayatın her alanı için yüksek girişimcilik ve hayatla mücadele yeteneğine sahip kişiler olarak yetiştirmek” şeklinde belirlenmiştir (Güneş, Güneş, 2003, 22).

Bütün hayat ve çalışma alanları için çok sayıda oluşturulacak **mesleki okullar** eğitimin belkemiği olarak görülmüştür. Tarım alanında da eğitilmiş insan gücünün yetiştirilmesi hedeflenmiş; ziraat, hayvancılık ve orman faaliyetlerinde bilgi ve ileri görgünün önemi vurgulanarak, hükümetin bu konuda esaslı tedbirler alacağı belirtilmiştir. Bölge çiftliklerinde çocuklarını yetiştirmek üzere uygulamalı **çiftçilik**

okullarının açılacağı, kıy kurslarıyla köylerde kız ve erkek çiftçi çocuklarını eğiteceği ve çeşitli istasyon, fidanlık, okul gibi kurumlarda mesleki nitelikte ihtisas kurslarının düzenleneceği, yüksek ziraat okullarında ciddi ve disiplinli bir akademik eğitimin koşullarının tamamlanacağı, ilmi araştırmalar için uzman kişiler yetiştirileceği, uygulamalı bilgileri yayacak basından yararlanılacağı ve sergi ve teşviklere önem verileceği hükümetin gerçekleştirmek istediği diğer amaçlardır.

Program, **üniversitelerin** gerçek bilim adamı yetiştirecek şekilde, en gelişmiş insan gücünün yetiştirildiği disiplinli kurumlar haline getirileceğinden bahsetmektedir. Bu anlayışla **Ankara Üniversitesi**'nin kurulacağı belirtilmiştir. Yine Doğu Anadolu bölgesinde bir **kültür merkezinin** esaslarının kurulacağı, ulusal kültür açısından büyük önemi olan **dil ve tarih** araştırmalarına ve bunlarla ilgili işlere özel önem verileceği, Avrupa'nın gelişmiş bilim ve sanat merkezlerine öğrenci gönderilip, gerekirse **uzmanlar yetiştirilmesinin** sağlanacağı ve böylece çeşitli alanlardaki personel ihtiyacının karşılanacağı, devlet **okullarının** nitelik, nicelik ve araç-gereç açısından donatılacağı, dilin gelişmesi ve sanat eseri oluşturulmasına çalışılacağı ve **Güzel Sanatlar Akademisi**'nin geliştirilmesi üzerindeki çalışmalara devam edileceği ve sporun yaygınlaştırılacağı belirtilen diğer konulardır. Bu bağlamda, iyi ve çok eğitmen yetiştirilmesi, sporun bir merkeze bağlanarak yasal ve kurumsal düzeyde örgütlenmesinin sağlanması amaçlanmıştır.

Programda eğitim ve kültür birlikte ele alınmış ve ulusal kültürün aktarılmasının en önemli aracı olarak eğitime verilmesi gereken önem açıklanmıştır.

Dokuzuncu Hükümet Programında Sağlık: Sağlık, hükümetin üzerinde önemle durduğu **ulusal bir politika** olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık politikasında ağırlık; sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, genel sağlık hizmetlerinin örgütsel yapısının düzenlenmesi konularına verilmiştir. Bu amaçla; ana ve çocuk hayatı ve sağlığın korunması için doğum ve çocuk bakımevleri ile çocuk bakım dispanserleri ve süt çocukları gözlemevlerinin sayılarının artırılması, köylerde doğum yardımlarını sağlayacak köy ebesi yetiştirmek için **köy ebe** okullarının kurulması, doktor sayısını ihtiyaç düzeyine çıkarmak için alınmış önlemlerin hızlandırılması öngörülmüştür. Ayrıca geniş bir nüfus politikasının programlaştırılacağı belirtilmiştir.

Programın belirlediği sağlık politikası, **sosyal devletin** “hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğini sağlama” ölçütüyle örtüşmektedir.

Dokuzuncu Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Programda sosyal güvenlik konusuna yer verilmemiştir. Yalnızca, ekonomik yapılanmada Atatürk Devrimleri ışığında hareket edileceği belirtilerek, bu konu altında incelenen tarım politikasında, çiftçiyi topraksız bırakmamak, iş araçlarını arttırmak, iyileştirmek gibi sosyal güvenlikle dolaylı ilgisi bulunan bazı öngörülere değinilmiştir.

Çizelge-8: Dokuzuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	DOKUZUNCU HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Adil gelir düzeninin yaratılması amaçlanmıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Devletin ekonomide ana ilke olarak yer alması ve ulusal kaynaklara dayalı bir ekonomik gelişmenin sağlanması öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, -Köy ebesi yetiştirmek için Köy Ebe Okullarının açılması, -Temel eğitimin önemle ele alınması, -Doğuda bir kültür merkezinin kurulması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçeleştirilmesi	-Topraksız çiftçi bırakılmaması, -Küçük esnafa ve küçük sanayiciye muhtaç oldukları kredilerin kolayca ve ucuzca verilmesi, -Yut dışından gelecek Türklere mali olanaklar ölçüsünde yardım yapılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçeleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6. ATATÜRK SONRASI DÖNEMİN HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI ÜZERİNDEN ÇÖZÜMLENMESİ

Bu bölüm, Atatürk'ün ölümünden sonra kurulan **elli hükümetten** (Ek-1), Meclise program sunan **kırk dokuz hükümetin**, (Ek-1) hükümet programının **sosyal devlet ilkesi** açısından çözümlenmelerini dört alt bölümde vermiştir. Buna göre ilk alt bölümde, Atatürk'ten sonraki tek parti döneminin (1938-1946) hükümet programları, ikinci alt bölümde, çok partili siyasal hayata geçişten 1960 yılına kadar olan dönemin hükümet programları çözümlenmiştir. Üçüncü alt bölümde 1960-1980 döneminin, dördüncü alt bölümde ise, 1980'den günümüze kadar olan dönemin hükümet programlarının çözümlenmeleri verilmiştir.

6.1. Tek Parti Dönemi (1938-1946) Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi

Atatürk'ün ölümü ile başlayan ve İkinci Dünya Savaşı süresini de içeren **1939-1945 dönemi** Türkiye Cumhuriyeti açısından savaştan korunma ve kendi kendine yetebilme dönemidir. Bu nedenle, bu dönemdeki hükümet programlarının incelenmesi, Cumhuriyete katkı niteliğinde köklü bir değişimin olup olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca **Atatürk'ün** bıraktığı çizgiden sosyal ve siyasal anlamda ne derece uzaklaşıldığı da çözümlenmektedir.

İşte bu alt bölümde, Atatürk'ten sonraki tek parti döneminde kurulan hükümetlerin programları incelenmiştir. Bu dönemde İkinci **Bayar**, Birinci ve İkinci **Saydam**, Birinci ve İkinci **Saraçoğlu** olmak üzere toplam beş hükümet kurulmuştur. Bu hükümetlerin program çözümlenmeleri sırasıyla aşağıda sunulmuştur.

6.1.1. Onuncu Hükümet (11 Kasım 1938-25 Ocak 1939)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Atatürk'ün ölümünden sonra kurulan **İkinci Celal Bayar Hükümeti** olup, 16 Kasım 1938'de Meclise Programını sunmuştur. Bu Hükümet Programında, programın sunulmasından önce Atatürk'ün ölümü dolayısıyla giriş niteliğinde bir konuşma yapılmış ve Atatürk'ün ölümünden dolayı duyulan acı dile getirilmiştir.

Atatürk'e ilişkin yapılan şu değerlendirme önemlidir (Arar, 1966, 121):

“Atatürk; seni sevmek, tebcil etmek her Türk vatanseverinin milli ödevi ve namus borcudur.”

Bu Hükümet Programı Birinci Celal Bayar Hükümet Programı ile aynı doğrultuda hazırlanmıştır. Atatürk döneminde kurulan ilk Celal Bayar Hükümet Programına göre çok kısa olan bu Programda, eskisine bir dizi göndermeler yapılarak şimdiye kadar gerçekleştirilememiş olanların yerine getirilmesine çalışılacağı vurgulanmıştır. Bunun dışında dikkati çeken nokta, Atatürk ile İnönü'ye övgü dolu sözlerle yer verilmesidir (Turan, 1999, 19).

Program bu yönüyle, **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerine yönelik hiçbir öngörü ortaya koymamıştır. Yalnızca Atatürk Devrimlerinin belirleyici temel politika olduğu belirtilmiştir. Bu anlamda, Atatürk Devrimlerinin benimsenmesi **sosyal devlet ilkesi** açısından olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir.

Programda **konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik** konuları da ele alınmamıştır.

Çizelge-9: Onuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ONUNCU HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.1.2. On Birinci Hükümet (25 Ocak 1939-3 Nisan 1939)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Bu hükümet, Celal Bayar'ın istifasından sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün hükümeti kurma görevini verdiği İstanbul milletvekili *Refik Saydam* başkanlığında kurulmuştur. Böylece *Birinci Saydam Hükümeti 27 Ocak 1939*'da yapılan güvenoylamasıyla kabul görerek Meclise Programını sunmuştur.

Öncelikle, Programın temelinin, bir önceki Programda olduğu gibi, CHP programını gerçekleştirmek amacına dayandığı belirtilmektedir. Bu düşünceden hareketle; Atatürk Devrimlerinin sosyal ve ekonomik gelişmeye yön vermesi, ekonomide “Devletçilik” ilkesi gereği, devlete öncelik verilmesi, denk bütçenin uygulanması ve milli paranın korunması öngörülerini temel amaçlar olarak dikkat çekmektedir (Arar,1966,123).

Sosyal devlet ilkesi açısından dikkat çeken nokta; **kamu yararını gözeten, tekel niteliği taşımayan bir devletçilik politikasının** benimsenmiş olmasıdır. Ancak programda sosyal devlet ilkesi ölçütleri açısından eksiklikler de vardır. Örneğin; hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğini** sağlamak konusunda bir öngörüye yer verilmemiştir.

On Birinci Hükümet Programında Konut: Programda konut konusu düzenlenmemiştir. Yalnızca bayındırlık konusunda yapılacak çalışmalar sıralanmıştır. Özellikle demiryolu inşaatından bahsedilmiş ve bunun için çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir.

On Birinci Hükümet Programında Eğitim: Eğitim, kültür ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Devletin sunması gereken temel hizmetler arasında görülen eğitim; **ekonomik ve sosyal gelişmenin de en önemli aracı** olarak kabul edilmiştir. Bu amaçla, Türk çocuğunun ilkokuldan başlayarak zeka ve yeteneğine uygun olarak bilim, sanat ve teknik faaliyet alanlarında görülen gereksinmelere göre yetiştirileceği **eğitimin esas ilkelerinden** biri olarak belirlenmiştir. Bu ilkeyi gerçekleştirebilmek için de, ilkokul öğretmen ve eğitimlerine verilecek eğitime devam edilmesi, bu doğrultuda lise ve yüksekokulların geliştirilerek hayata hazırlayıcı bir niteliğe kavuşturulması ve Ankara, İstanbul ile diğer yüksek eğitim okullarının gelişmelerinin yakından izlenmesi amaçlanmıştır. Bu öngörüler çağdaş ve **sosyal devlet anlayışı** ile örtüşmektedir.

Eğitimin başlıca amacının, “Türk çocuklarının ahlak, ruh ve bedence sağlıklı ve **Atatürk Devrimlerine** bağlı olarak yetişmesini sağlamak” olarak belirlenmesi de **sosyal devlet ilkesi** açısından olumlu bir gelişmedir. Ayrıca tarih ve dil devrimlerinin ulusal kimliğin doğuşuna ve güçlenmesine verdiği hızın artırılarak, bu devrimlerin Türk çocuklarına önemle özümsetileceği belirtilmiştir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, Programda ilköğretime büyük önem verilmektedir. Ekonomik kalkınmanın kültür ve eğitim ile kurulan ilişkisi ise, gerçekten o döneme göre dikkat çeken ve önemli bir bulgudur.

On Birinci Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikasının bir önceki dönemlerde izlenen programlarla aynı olacağı açıklanmıştır. Özellikle sağlık ve **sosyal yardım** kurumlarının ve koruyucu sağlık hizmetlerinin ihtiyaçlar ve olanaklar ölçüsünde geliştirileceğinin öngörülmesi **sosyal devlet anlayışını** yansıtan bir politikadır. Bu bağlamda, Program, sosyal yardım konusuna değinerek, sosyal güvenlik ve sağlık alanına devletin “**kamu yararı**” doğrultusunda müdahalesini gerekli görmüştür. Böylece **sosyal güvenlik** alanına yönelik düzenlemeler de Hükümet Programlarında yer almaya başlamıştır.

On Birinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik ise, ayrı bir başlıkta değerlendirilmemiştir. Ancak Programın genelinden çıkarılan sonuçlara göre, bu konuya ilişkin bazı değerlendirmeler sunulabilir. Daha çok ekonomik hayata yönelik düzenlemeler içinden çıkarılan sonuçlar şunlardır (Arar, 1966, 125):

Sosyal güvenlik politikasında da **Devletçilik** ilkesinin uygulanmasında titizlik gösterileceği ve bu doğrultuda iktisadi devlet teşekküllerinin işlemlerinin ve bunların üzerindeki denetimlerinin kuruluşlarındaki amaçlara cevap verecek şekilde düzenleneceği belirtilmiştir. Daha da önemlisi, **çiftçi ve köylü vatandaşların vergi yükünün hafifletilmesi**, köylerin ekonomik olarak hızla kalkınmasının sağlanması ve hayat ucuzluğu için gerekli önlemlerin alınması, anayurda getirilen ırkdaşların refah ve mutluluklarının sağlanması, çiftçinin emek ve zamanını değerli kılmak, üretiminin artmasını sağlamak, kazancını ve yaşama seviyesini yükseltmek için çalışmaların yapılması amaçlanmıştır. Bu öngörüler **adil gelir dağılımını** sağlamaya ve **alt gelir gruplarını** korumaya yönelik araçlardandır. Bu yönüyle program, **sosyal devlet ilkesinin** gözetilerek hazırlandığı bir programdır.

Tarım politikasında amaçlananlar göstermektedir ki, çiftçilerin **sosyal güvenlik** şemsiyesi altına alınması planlanmaktadır. Bunun yanında, özellikle ekonomik ve tarım alanına yönelik açıklamalar, programın sosyal devlet anlayışı ile hazırlandığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Çizelge-10: On Birinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ON BİRİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	- Adil gelir dağılımının sağlanması, sosyal güvenlik ağının genişletilmesi öngörülmüştür.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Tüm kamu politikalarında devletçilik ilkesinin uygulanması, - Kamu yararı doğrultusunda devletin ekonomide yer alması öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Çiftçi ve köylünün vergi yükünün hafifletilmesi, çiftçilerin sosyal güvenlik ağına dahil edilmesi öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	- Sosyal yardım politikası geliştirilmesi öngörülmüştür.

6.1.3. On İkinci Hükümet (3 Nisan 1939-9 Temmuz 1942)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

İkinci Saydam Hükümetidir. Seçimler sonrasında oluşan yeni Mecliste hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yeniden İstanbul milletvekili seçilen Refik Saydam'a verilmiş olup, hükümet 10 Nisan 1939'da Meclise programını sunmuştur. Program oldukça kısa tutulmuş, **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerine ilişkin hiçbir öngörüye yer verilmemiştir.

İkinci Saydam Hükümeti, tüm politikalarında CHP'nin Programını esas almıştır. Hükümet programında da bu vurgulanmıştır. İç ve dış politikada barış ve güvenin sağlanması üzerinde önemle durulmuş, Türk vatandaşının endişesiz çalışması ve kazanması, huzur içinde bir aile hayatı geçirmesi ve geleceğinden emin olması için tüm gayretiyle çalışacağı belirtilmiştir.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşmasının etkisiyle olacak ki, "dış politikada barışın korunmasının gerekliliği" önemle vurgulanmıştır.

Bu Hükümet Programında **konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik** konularına yer verilmemiştir. Genel ifadelerle tüm alanlarda parti programının uygulanacağı belirtilmiştir.

Çizelge-11: On İkinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ON İKİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.1.4. On Üçüncü Hükümet (9 Temmuz 1942-9 Mart 1943)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Refik Saydam'ın görevi başında ölmesi üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün hükümeti kurma görevini verdiği İzmir milletvekili **Şükrü Saraçoğlu** başkanlığında kurulmuştur. **Birinci Saraçoğlu Hükümeti** 5 Ağustos 1942'de yapılan güven oylamasında kabul görerek Meclise Programını sunmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın -savaşa girmemesine rağmen- Türkiye'yi de etkilemiş olması bu dönemin hükümet programlarına yansımıştır. İşte bu **Hükümet Programı**, ekonomik sıkıntıların yaşandığı savaşlı yılların etkisiyle ekonomik hedeflerin açıklanmasına ağırlık vermiştir. Bu nedenle savaştan korunmaya yönelik önlemlere yer verilmiş, barışçıl ilişkilerin esas alındığı bir dış politika izlenmesi ve varolan hayat pahalılığına etkin bir ekonomik programla çözüm bulunması amaçlanmıştır (Arar,1966, 135-138).

Programda **liberal ekonomi politikasına** yönelik eleştiriler sunulmuş ve **sosyal politika** anlayışı ile hareket edilmesi amaçlanmıştır. Hayat pahalılığına dikkat çekilerek, devletin kendi olanaklarıyla ve **kamu yararını** gözeterek ekonomiye müdahale etmesi öngörülmüştür. Ayrıca ulusal kaynaklara dayalı bir üretim anlayışının benimsendiği gözlenmektedir.

Program, daha çok ekonomik hedeflerin belirlendiği bir program olmasından dolayı, diğer alanlara yönelik açıklamalara ya çok az yer vermiş ya da hiç yer vermemiştir. Ama genel olarak, kamu politikalarının belirlenmesinde sosyal devlet ilkesinin göz ardı edilmediği söylenebilir. Örneğin, korunmaya muhtaç gruplara **sosyal yardım** yapılmasının öngörülmesi sosyal devlet anlayışının benimsendiğini göstermektedir.

Programın hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğini sağlama** konusunda bir öngörüsü yoktur. **Adil gelir dağılımının** sağlanması, korunmaya muhtaç gruplar ile alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamalar geliştirme konularında ise yetersiz öngörüler sunmuştur.

On Üçüncü Hükümet Programında Konut: Programda konuta ilişkin herhangi bir ifadeye rastlanılmamıştır. Genel olarak ekonomik refahın sağlanacağından ve bunun için alınacak önlemlerden bahsedilmiştir.

On Üçüncü Hükümet Programında Eğitim: Eğitim kültürle birlikte değerlendirilmiştir. Eğitimde özellikle Türklük ruhundan bahsedilmiş, ülkenin gelişme ve kalkınmasının geçmişteki Türk gençlerinin amacı olduğu, oysa bunun bugün (hükümetin kurulduğu yıllar) gerçekleştiği vurgulanmıştır.

Ayrıca yapılan çalışmalarla üniversitelerin uluslararası düzeye yükseldiği ve yüksekokul öğrencilerinin bilimsel nitelik ve sayıya ulaşarak geleceğe hazırlandıkları belirtilmektedir. Bunun için de gençlerdeki heyecanı paylaşmanın ve daha çok çalışmanın gereği üzerinde durulmuştur. **Köy Enstitüleri**'nin daha yeni kurulmuş olmasına rağmen, köylüleri şimdiden yükselttiği belirtilerek Köy Enstitüleri'nin önemi yansıtılmaya çalışılmıştır.

On Üçüncü Hükümet Programında Sağlık: Sağlık konusuna yer verilmemiştir. Yalnızca genel ifadelerle toplumun refahının korunacağı belirtilmiştir.

On Üçüncü Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Bu konu ise, ekonomik politikalarla birlikte değerlendirilen alanlardan biridir. Savaş ekonomisi koşullarından dolayı toplumda korunması gereken az maaş ve ücret alanlara yapılması planlanan **sosyal yardımlar**, **sosyal devlet anlayışının** özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca muhtaç vatandaşlara da sosyal yardımların yapılarak köylüyü toprak sahibi yapmanın amaçlanması sosyal politika anlayışının ifadesidir. Program,

sosyal devlet ilkesinin öngörülerine yer vermiş olmasına rağmen, bu öngörüler konusunda somut çözüm üretme noktasında yetersiz kalmış, daha geniş boyutlu bir sosyal güvenlik dizgesi yaratamamıştır.

Çizelge-12: On Üçüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ON ÜÇÜNCÜ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Toplumun refahının sağlanması ve adil gelir düzeninin kurulması öngörülmüştür.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Ekonomik ve siyasal politikaların devletçilik anlayışına göre belirlenmesi, - Kamu yararı doğrultusunda devletin ekonomiye müdahale etmesi öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Köylünün toprağa kavuşturulması, -Düşük maaş ve ücret alanlara giysi yardımı yapılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Muhtaç gruplara sosyal yardım yapılması öngörülmüştür.

6.1.5. On Dördüncü Hükümet (9 Mart 1943-7 Ağustos 1946)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

İkinci Saraçoğlu Hükümeti olup, 17 Mart 1943'te Meclise Programını sunmuştur. Programda, önceki hükümetler gibi CHP Programının uygulanacağı belirtilmiştir. **Hükümetin amacı** şu ifadelerle açıklanmıştır (Arar, 1968, 149):

“Mamur bir Türk vatani, mesul bir Türk milleti, kuvvetli bir Türk Devleti; işte hedefimiz bunlardır. **Atatürk** bizden bunları istedi. İnönü bizden bunları istiyor. Biz de hepimiz beraber ve canla başla bu yolda çalışmak kararındayız.”

Bu Program, İkinci Dünya Savaşı'nın dördüncü yılında, ülkedeki ekonomik sıkıntıların devam ettiğini belirten ve bu konuda alınmış ve alınmakta olan kararlar ve uygulamalardan bahseden bir hükümet programıdır. Ayrıca, önceki dönemlerden farklı olarak, o güne kadar yapılmış çalışmalara ve gelişmelere yer veren ve değerlendiren bir programdır. Programda, yine savaşın etkisiyle **ulusçuluk** akımının önemsendiği gözlenmektedir.

Programda, **sosyal devlet ilkesi** ölçütleri açısından bir politika geliştirilememiştir. Yalnızca savaş koşulları ekonomisinden dolayı geniş bir **sosyal**

yardım politikasının uygulanması öngörülmüştür. Bu yardım, dar gelirli ve düşük maaş alanlara yiyecek ve giyecek yardımını kapsamaktadır.

On Dördüncü Hükümet Programı Konut: Konut konusunda önemli bir açıklamaya yer vermemiştir. Yalnızca bayındırlık alanına ilişkin açıklamalar dikkat çekmektedir. Bu açıklamalara göre; yollar, sular, köprüler, demiryolları ve iskelelere dair varolan programın aynen uygulanacağı ve her yerde bu işlerin etkinliğinin sağlanacağı belirtilmiştir.

On Dördüncü Hükümet Programında Eğitim: Eğitim önceki yıllarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Önceki yıllara göre en büyük katkının eğitime yapıldığı belirtilerek eğitim için konan paranın geçen yıla oranla 14.5 milyon lira fazla olduğu ve özel idarelerin eğitim işlerine ayırdığı paraların arttığı belirtilmiştir. Ayrıca Köy Enstitüleri'nin eğitimin yaygınlaştırılmasının araçlarından biri olduğu vurgulanmış ve Köy Enstitülerinin öğrenci sayısının 4 yıl içinde 3000'den 12.000'e çıktığına dikkat çekilmiştir (Arar, 1966, 156-57).

Eğitimdeki gelişmeler sayısal verilerle değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye göre, eğitimde ve halkta değişim ve gelişimin olduğu açıklanmış ve bu gelişmelerin desteklenerek bir an önce bilgili ve verimli vatandaş sayısının artırılması için çalışmaların yapılması istenmiştir.

Eğitimden sonra bütçeden en büyük payı alan ziraat alanında da eğitim konusunda çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir. Bunun için teknik okullar açılacağı ve bu okullarda, köy çocuklarına teknik bilgiler öğretilerek, onların kendilerine ve vatana daha faydalı bir biçimde yetiştirilmesinin sağlanacağı vurgulanmıştır. Bu noktada, **mesleki eğitimin** de geliştirilmesi amaçlanmıştır.

On Dördüncü Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikasının nasıl ve ne şekilde işleyeceğine ilişkin bir açıklama yapılmamıştır. Genel ifadeler içinde sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinden bahsedilmiştir.

On Dördüncü Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusuna ayrı bir başlık altında yer verilmemiştir. Ancak, hükümetin önceki dönemleri dikkate alarak, yapmak istediği bazı uygulamaları sosyal güvenlik çerçevesinde değerlendirirsek, **sosyal devlet** ilkesini göz ardı etmediğini söyleyebiliriz. Örneğin, savaş ekonomisi koşulları dikkate alınarak, düşük maaş

alanlara giysi yardımı ve dar gelirli kesime ise yiyecek yardımı yapılmasının öngörülmesi sosyal politika anlayışının göstergesidir.

Çizelge-13: On Dördüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ON DÖRDÜNCÜ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Toplumun refahının sağlanması ve adil gelir düzeninin kurulması öngörülmüştür.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Etibank ve Sümerbank'ın devamının sağlanması, -Savaş koşullarından dolayı sosyal yardımların temel alındığı bir ekonomik politikanın izlenmesi öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Savaş koşullarından dolayı geniş bir sosyal yardım programının uygulanması, -Özellikle dar gelirli ve düşük maaş alanlara yönelik yiyecek ve yiyecek yardımı yapılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

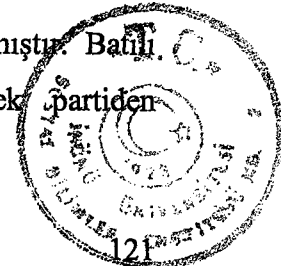
6.2. Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Dönemi ve Sonrası Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi

1946-1960 dönemi, Türkiye'de siyasal anlamda demokratik bir dönüşümü ifade eden çok partili hayata geçişi ve sonrasını içine alan bir dönemdir. Hem ulusal hem de uluslararası alanda değişimlerin gerçekleştiği bu dönem, ülke olarak **sosyal devlet** açısından bir **gerileme** dönemidir.

Bu albtöümde 1960 yılına kadar kurulmuş olan hükümetlerin, hükümet programları sosyal devlet ilkesi açısından konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları üzerinden çözümlenmektedir. Bu çözümlenmeler, 1946-1950 ve 1950-1960 şeklinde dönemlere ayrılarak iki başlıkta verilmiştir.

6.2.1. 1946-1950 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi

1946 yılı, çok partili siyasal hayata geçiş dönemini başlatmıştır. Başlı başına tek partiden

hoşnutsuzluğun hissedilmeye başlanması ve benzeri nedenlerle çok partili siyasal hayata geçiş sağlanmıştır. Daha demokratik bir ortama yönelişi gösteren bu gelişme, hem hükümet programlarında hem de uygulamada istenilene cevap verememiştir. Bu dönemin hükümetlerinin incelenmesi, hükümet programlarında konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularına ilişkin amaçlanan çağdaş bir değişimin varlığının sorgulanmasına da olanak sağlamaktadır.

Bu dönemde demokrasiye geçişle birlikte, farklı partiler 1950 yılına kadar muhalefette yer almış ve CHP, Menderes iktidarı dönemine kadar tek parti iktidarını sürdürmüştür. Bu dönemde kurulan hükümetler; **Peker Hükümeti**, Birinci ve İkinci **Saka Hükümetleri** ve **Günaltay Hükümeti**dir.

6.2.1.1. On Beşinci Hükümet (7 Ağustos 1946-10 Eylül 1947)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Recep Peker Hükümeti olup, 14 Ağustos 1946'da Meclise Programını sunmuştur. Çok partili siyasal hayata geçişin etkisiyle, Programda, demokrasinin ülkede en üstün siyasi otorite olarak kökleşmesinin sağlanacağı belirtilmiştir. Milletlerarası alanda barış ve huzurun sağlanamamış olmasına rağmen, içte barış ve huzurun sağlanarak devamının getirileceği, ülke bütünlüğü esasına dayalı dış politika izleneceği ve sanayileşme hareketlerinde tamamlayıcı programlar hazırlanacağı hükümet programının **genel amaçları** olarak belirtilmiştir.

Ekonomide, devletle birlikte **özel kesime** de yer verilmesi ve ithalatın kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Özellikle orman işletmelerinde devletin görev alanı, tomruk hazırlama ve satışa sunmakla sınırlandırılmış, bunun dışındaki tüm faaliyet alanlarının **özel girişimciye** devredilmesi öngörülmüştür. Bu anlayış, önceki hükümet programlarında benimsenen, devletin ekonomide öncelikli olarak yer alması anlayışından farklı olmasıyla dikkat çekmektedir. Devletin bir bütün olarak **kamu yararına** yönelik yapacağı yatırımlar, **gelir dağılımını düzenlemek** ve sermayeyi tabana yayabilmek için başvurduğu sosyo-ekonomik politikalar gibi konulara ilişkin hiçbir öngörü ortaya konmamıştır. Zaten Programda **sosyal devlet ilkesi** açısından aşağıda açıklanan konular dışında somut bir öngörü bulunmamaktadır. Ayrıca **korunmaya muhtaç gruplara** yönelik bir politika geliştirilememiştir. Kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliği** ise; eğitim ve sağlık hizmetleri ile

sınırlandırılmıştır. Adil gelir düzeni yaratma konusunda da bir öngörüye yer verilmemiştir.

On Beşinci Hükümet Programında Konut: Konut konusu ayrı bir başlık altında düzenlenmemiştir. Yalnızca bayındırlık alanında yapılmak istenenler arasında yer verilmiştir. Buna göre; **sosyal devlet ilkesi** açısından iki öngörü dikkat çekmektedir: (1) Ankara’da ve doğu bölgelerinde bir taraftan memurların ihtiyaçları, diğer taraftan bu bölgelerdeki halka iyi örnekler vermek ve şehir ve kasabalarını yeni mahallelerle güzelleştirmek için başlanmış bulunan **memur evleri** yapımına sürekli olarak devam edilmesi, (2) Yurttaşı ev sahibi yapmak üzere uzun vadeli ve ucuz faizli kredi açacak olan **Emlak Kredi Bankası**’nın çalışmalarına hız verilmesi.

Bu bağlamda; sosyal devlet ilkesinin “**hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin** sağlanması” amacına kısmen hizmet eden bir anlayışın benimsendiği söylenebilir.

On Beşinci Hükümet Programında Eğitim: Eğitim konusunun CHP programı ile örtüşen bir nitelikte ele alınacağı belirtilmiştir. Eğitim ve öğretimin her aşamasında Türk gençliğinde milli duygunun güçlenmesinin, Atatürk Devrimlerinin ana fikirlerinin benimsetilmesinin ve Türk Tarihinin öğretilmesinin temel alınacağı vurgulanmıştır.

Programda, **Atatürk Devrimlerinin** eğitimin temeli olarak alınmasının amaçlanmasına rağmen, **Köy Enstitüleri**’ne karşı aynı anlayış içinde olunmaması büyük bir çelişki olarak dikkat çekmektedir.

Köy Enstitüleri’ne farklı bir bakış açısının olduğu, Hükümet Programındaki şu ifadelerden de anlaşılmaktadır (Arar, 1966, 182):

“Köy Enstitüleri’nden çıkan gençlerin kendilerinden beklenen hizmeti başaracak surette bilgi ve tam bir milli duygu içinde yetişmelerine dikkat edilecektir.”

Köy Enstitülerini tam sahiplenmeme duygusundan kaynaklanan bu anlayıştan dolayıdır ki, o dönemde bu koşulları sağlamadığı gerekçesiyle Türkiye eğitimine önemli katkıda bulunan Atatürkçü eğitimciler görevinden alınmıştır (Güneş, Güneş, 2003, 65). Oysaki Köy Enstitüleri her yurttaşın eğitimine

olanak sağlayan bir eğitim politikasına hizmet eden, dolayısıyla **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen bir uygulamadır.

Köy Enstitülerindeki bu bakış açısına karşın, eğitimde, **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşen öngörülere yer verildiği gözlenmiştir. Özellikle tüm okulsuz köylerin 10 yıl içinde okula kavuşturulmasının ve köy okulları yapımı işinde köylünün çalıştırılmasının amaçlanması **sosyal devlet ilkesinin** eğitim anlayışına uymaktadır. Çünkü, hem eğitimin yaygınlaştırılması, hem de eğitimde **fırsat eşitliğinin** sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca köy çocuklarının işe yarar bir meslek sahibi olmasını sağlamak için bölge okullarının artırılmak istenmesi **sosyal devlet** anlayışına hizmet eden başka bir uygulamadır.

Ankara'da büyük bir **Milli Kütüphanenin** kurulması için gerekli çalışmaların hemen başlatılmasının öngörülmesi de yine eğitime yönelik önemli bir gelişmeye önyak olacak niteliktedir.

On Beşinci Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikası, yine bulaşıcı hastalıklarla mücadele, sağlık çalışanı ihtiyacının karşılanması ve sosyal yardım konuları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu amaçla; trahom, verem, sıtma, frengi gibi sosyal ve bulaşıcı hastalıklara karşı koruyucu önlemlerin alınarak bu konuda gerekli oluşumların güçlendirileceği ve sağlık kurumlarının ihtiyacı olan uzman hekim, eczacı, hastabakıcı, ebe, hemşire gibi elemanların yetiştirilmesine devam edileceği önemle vurgulanmıştır.

Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanması bu konuda da temel alınan bir anlayıştır. Bu düşünce doğrultusunda, varolan olanaklar kullanılarak kasabalara ve köylere kadar sağlık hizmetlerinin götürülmesi planlanmıştır. Ayrıca kimsesiz çocukların korunması üzerinde önemle durulmuş ve nüfus politikasının yardımcısı olarak düşünülen **sosyal yardım** işlerinin günün koşullarına uygun şekilde düzenlenmesinin gerekliliğinden bahsedilmiştir.

Bu bağlamda, sağlık politikasında, **sosyal devlet ilkesi** açısından olumlu öngörülere yer verilmiştir.

On Beşinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik, sağlık ve sosyal yardım başlığı altında incelenmiştir. Sosyal güvenlikte özellikle işçi

hayatına yönelik düzenlemeler yapılması, işçi hayatının iyileştirilmesi ve bunların risklere karşı güvence altına alınmasını sağlayacak girişimlerde bulunulması **temel amaç** olarak benimsenmiştir.

Sosyal sorunların çözüm yollarında, **sosyal devlet ilkesinin** bazı öngörülerine yer verildiği dikkat çekmektedir. Özellikle işçi refahının artırılması ve sosyal sigorta ağının genişletilmesi yönünde ortaya konan öngörüler **sosyal devlet** açısından sevindirici niteliktedir. Bunlar, işçilerin ihtiyarlığını güvence altına alacak **emeklilik sigortasının** gerçekleştirilmesi, emekli aylıklarının artırılıp bunlara çocuk zammı verilmesi gibi öngörülerdir.

Ayrıca devletten düşük maaş alanların aylıklarının artırılmasının ve uzak yerlere tayin edilen memurlara özel zam verilmesinin amaçlanması da **sosyal devlete** hizmet eden uygulamalardandır.

Çizelge-14: On Beşinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ON BEŞİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Programda ekonomiye kamu yararını gözetilen bir devlet müdahalesi anlayışı benimsenmemiştir. Ekonomide devletin ana ilke olarak değil, özel kesimle işbirliği yaparak yer alması istenmiştir.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitim ve sağlık hizmetleri yaygınlaştırılması ve hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması (bu amaçla öğrenci yurtları artırılması), -Köy sağlık memurlarının sayısının artırılması -Ankara'da bir Milli Kütüphanenin kurulması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-İşçiler için emeklilik sigortası kurulması, -Düşük maaş alanların aylıklarının artırılması, -Uzak yerlere tayin edilen memurlara özel zam uygulanması, -Memur evleri yapımına devam edilmesi öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Kimsesiz çocukların korunacağı belirtilmiştir.

6.2.1.2. On Altıncı Hükümet (10 Eylül 1947-10 Haziran 1948)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözülmesi

Hasan Saka başkanlığında kurulmuştur. Hükümet 13 Ekim 1947'de Meclise Programını sunmuştur. Hasan Saka'nın muhalefete gereğinden fazla ödün vermekle suçlanarak görevinden istifa etmesi üzerine de hükümet sona ermiştir.

Hükümet Programında, **Atatürk Devrimlerinin** korunması temel amaç olarak benimsenmiş, ancak ekonomik yapılanmada da Atatürk Devrimleriyle bağdaşmayan uygulamalara gidilmesi istenmiştir. Bu noktada **sosyal devlet ilkesinden** de uzak bir ekonomik yapılanma amaçlanmıştır. Ekonomiye **kamu yararı** doğrultusunda müdahale edilmesi anlayışı benimsenmemiştir. Ekonomide devlet ile özel kesimin birlikte yer alması öngörülmüştür. Hükümet, her türlü ekonomik girişimlerinde yerli olduğu kadar **yabancı sermayeye** de yer vermeyi amaçlamıştır. Bunun için de tüm iş alanlarında yabancı uzmanlardan yararlanılması öngörülmüştür. İlginç olan bu öngörüye karşın; ulusal kaynakların ülke ekonomisi yönünde geliştirilmesi de ekonomi politikasının amaçlarından biri olarak belirlenmiştir.

Program, hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğini sağlama**, korunmaya muhtaç gruplar ile alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamalar konusunda hiçbir öngörüye yer vermemiştir. **Adil gelir dağılımını** sağlama amacı göz ardı edilmiş, daha çok ekonomik gelişmeyi sağlamanın yolları üzerinde durulmuştur. Bu noktada da **sosyal kalkınma** amacı arka plana itilmiştir.

Bunun yanında vatandaşların geçim zorluğuna çare arama, **çiftçiyi topraklandırma** işine adalet çerçevesinde devam etme gibi öngörülerle halkın çıkarlarının göz önünde tutulacağı belirtilmiş, bu konuya yönelik somut bir öngörü ortaya konmamıştır.

On Altıncı Hükümet Programında Konut: Konut konusu, daha çok yeni konut yapımının sağlanmasına yönelik bir politika çerçevesinde ele alınmıştır. Bu durum, konut ihtiyacının göç olgusuyla beraber ortaya çıkması sonucu düşünülmüş olabilir. **Sosyal devlet ilkesi** açısından dikkat çeken bir öngörüye yer verilmemiştir.

Çizelge-15: On Altıncı Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ON ALTINCI HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Programda ekonomiye kamu yararını gözeten bir devlet müdahalesi anlayışı benimsenmemiştir. Ekonomide devletin ana ilke olarak değil, özel kesimle işbirliği yaparak yer alması ve ekonomik gelişmenin sağlanması için yabancı sermayeden yararlanılması öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

Hükümet Programında eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularına bir paragraf altında kısaca değinilmiştir. Programa göre belirtilenler şöyledir (Arar,1966,196):

“Hiç şüphe yok ki, bütün icraatında partimiz programına bağlı kalan hükümetimiz sağlık işlerinin ve milli eğitimin gelişme şartları üzerinde ehemmiyetle duracağı gibi, işçi ve çalışma hayatını nizamlama ve sosyal emniyeti sağlama meseleleri ile de çok yakından alakadar olacaktır.”

Açıklamadan da anlaşılacağı gibi, **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen bir amaç belirlenmemiştir.

6.2.1.3. On Yedinci Hükümet (10 Haziran 1948-16 Ocak 1949)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

İkinci Saka Hükümeti olup, 18 Haziran 1948’de Meclise Programını sunmuştur. Programda öncelikle, İkinci Dünya Savaşı’nın bitmiş olmasına rağmen, uluslararası alanda barış ve güvenliğin tam sağlanamadığı belirtilmiş, bu noktada Birleşmiş Milletler ilkelerine bağlı kalınacağı vurgulanmıştır.

Hükümetin izleyeceği **genel siyasetin**; Cumhuriyet rejimine bağlı, demokratik ve mili savunma ihtiyaçlarını ön planda tutan bir nitelikte olduğu ve gelecekte de olacağının altı çizilmiştir.

Hükümet Programında gerek konut, gerekse eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularına ayrıntılı bir şekilde değinilmemiştir. Bu konular, yalnızca

hükümetin izleyeceği genel siyasal politika içinde değerlendirilmiştir. Program, **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerine yönelik hiçbir öngörüye yer vermemiştir. Bu yönüyle, oldukça kısır bir programdır. Ayrıca belirlenen amaçlar da **sosyal devlet** ilkesine hizmet eden nitelikte değildir. Örneğin, ekonomik kalkınma için konut yapımından vazgeçilmesi amaçlanmıştır. Yine **kültür**, ekonomi, **sağlık** ve bayındırlık alanlarında kalkınmanın temeli olarak, bu alanlara aktarılması gereken karşılıkların ekonomik kaynakları zorlamadan sağlanması gerektiği düşüncesi benimsenmiştir. Kanunlarda, sosyal ve siyasal hayatta olduğu gibi her derecede okullarda da **demokratik terbiyenin** yerleşmesine önem verileceğinin belirtilmesi ise olumlu bir öngörü olarak dikkat çekmiştir.

Görüldüğü gibi Program, konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularına ilişkin farklı nitelikte ve yaratıcı öneriler getirmemiştir. Bu bağlamda, **sosyal devlet anlayışı** ile örtüşen niteliklerinin de olmadığını söyleyebiliriz.

Çizelge-16: On Yedinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ON YEDİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.2.1.4. On Sekizinci Hükümet (16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Hasan Saka'nın istifası üzerine **Şemsettin Günaltay** başkanlığında kurulmuştur. Hükümet 24 Ocak 1949'da Meclise Programını sunmuştur.

Hükümet Programında çok partili siyasal hayata geçişle, gelişmekte ve kökleşmekte olan demokrasinin aydın geleceğinin korunması **genel amaç** olarak benimsenmiştir. Milli savunmaya yine ülke bütünlüğünün güvencesi olarak öncelik verileceği, **Atatürk Devrimlerinin** korunacağı, demokratik hayatın gerektirdiği kanunların düzenleneceği, **laiklik** konusunda duyarlı davranılacağı, her türlü vicdan

ve düşünce hürriyetinin esas alınacağı, ziraatın gelişmesinin 5 yıllık programlara bağlanacağı, dış politikada barışçı çizginin devam ettirileceği ve ABD'den alınan yardımın gereği gibi kullanılacağı hükümetin diğer amaçları olarak vurgulanmıştır.

Programda **sosyal devlet ilkesi** ölçütleri açısından hiçbir öngörüye yer verilmemiştir. Hatta **sosyal devletten** uzaklaşıldığına ilişkin bazı bulgular dikkat çekmiştir. Çünkü **kamu yararının** gözetilmediği, fırsat eşitliğinin sağlanmadığı bir ekonomik ve sosyal yapılanma amaçlanmıştır. Korunmaya muhtaç gruplar ile alt gelir gruplarına yönelik de hiçbir politika geliştirilememiştir.

Hükümet Programında “**devletçilik**” deyimini kullanılmaksızın, devlet sermayesi ile kömür işletmelerinin teknik donanımına çalışılacağı açıklanmaktadır. Özel girişimciliğin geliştirilmesi, özel sermayeden tüm ekonomik sahalarda geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu noktada, ülke ekonomisinin devletin doğrudan müdahalesini gerektirdiği gerçeği göz ardı edilmiştir (Turan, 1999, 264).

On Sekizinci Hükümet Programında Konut: Konut konusuna yer verilmemiştir.

On Sekizinci Hükümet Programında Eğitim: Eğitim konusu da kısa açıklamalarla geçiştirilmiştir. Eğitimde Atatürk Devrimlerinin titizlikle savunulacağı ve özellikle **laiklik** konusunda duyarlı davranılacağı vurgulanmıştır. Diğer taftan, din öğretiminin isteğe bağlı olması esasının göz ardı edilmeden, vatandaşların çocuklarına din bilgisi vermek haklarını kullanmaları için gereken olanakların sağlanacağı belirtilmiş ve dinin siyasete ve şahsi çıkarlara alet edilmesine izin verilmeyeceği vurgulanmıştır.

Günaltay Hükümet Programında din ve vicdan özgürlüğüne ağırlık verilerek, isteğe bağlı **din öğretiminin** ve **İmam-Hatip yetiştirilmeye** başlanacağını açıklanması, **laiklik** ilkesinden bir ödün niteliğinde olup, günümüzde büyük bir soruna dönüşen dinsel eğitim/öğretime varan yolun da başlangıcı olacaktır (Turan, 1999, 264).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, **Hükümet Programında**, Atatürk Devrimlerinin getirdiği çağdaş ve özgür eğitim anlayışı ile çelişen ifadeler yer almaktadır. Hem o dönem itibarıyla siyasete alet edilmesi önlenmiş olan dinin tekrar gündeme getirilmesi, hem de vatandaşların çocuklarına din bilgisi vermek

haklarını kullanmalarının sağlanacağını belirtilmesi Atatürk Devrimlerinin özünün tam kavranmadığını ve **çağdaş eğitim** anlayışıyla örtüşmediğini göstermektedir.

Çizelge-17: On Sekizinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ON SEKİZİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Ancak, ekonomide özel girişimciliğin geliştirilmesi ve özel sermayenin tüm ekonomik alanlara yayılmasının sağlanması öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

On Sekizinci Hükümet Programında Sağlık ve Sosyal Güvenlik:

Programda sağlık ve sosyal güvenlik konusuna yer verilmemiştir.

6.2.2. 1950-1960 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi

Bu başlıkta CHP iktidarının sona ermesiyle başlayan, DP'nin tek başına iktidar olduğu 1950-1960 yılları arasındaki dönem incelenmiştir. Bu dönem, 27 Mayıs 1960 askeri müdahale dönemine kadar beş Menderes Hükümetinin kurulduğu bir dönem olup, **Menderes Hükümetleri Dönemi** olarak da adlandırılabilir.

6.2.2.1. On Dokuzuncu Hükümet (22 Mayıs 1950-9 Mart 1951)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

*Birinci Adnan Menderes Hükümeti olup, 29 Mayıs 1950'de Meclise programını sunmuştur. 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra **Demokrat Parti** tek başına iktidar olmuş, 22 Mayıs 1950'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de **İsmet İnönü**'nün yerine **Celal Bayar** bu göreve getirilmiştir.*

Özellikle 1950 yılından sonra, hem hazırlanan programlarla hem de gerçekleştirilen uygulamalarla **sosyal devlet** anlayışından ve beraberinde Atatürk Devrimlerinden ve beraberinde sosyal devlet anlayışından uzaklaşmıştır. Sosyal

devlet kavramının içi boşaltılmış ve ekonominin tamamen **özel kesim** tarafından yönlendirilmesi istenmiştir.

Hükümet Programı, çok partili siyasal hayata geçişin verdiği olanakların değerlendirilmesi, geçmiş yılların uygulamalarının eleştirilmesi düşüncelerinden hareket eden oldukça uzun söylevlerin yer aldığı bir programdır. Bu Programda ekonomik gelişme ve ilerleme yanında **manevi değerlere** ve **milli ahlaka** da önem verileceği özellikle vurgulanmıştır.

Programın başlangıç bölümü geçmiş yılların ve Tek Parti Hükümetinin bir eleştirisini sunmaktadır. Geçmiş yılların akılcı ve açık bir plana dayanmadığı belirtilmiş, bu yüzden zamanla müdahaleci, kapitalist, bürokratik bir devlet tipinin ortaya çıktığı vurgulanmıştır.

Program, ekonomik örgütlenmenin hızlandırılarak **özel girişimciliğe** öncelik veren ve **yabancı sermayeyi** ülkeye çekmeyi amaçlayan **liberal** bir anlayışın ürünüdür. Devletin yapacağı ekonomik etkinlikler, yatırımlar, ana sanayi, demiryolları, limanlar, sulama tesisleri gibi alanlarla sınırlandırılmış ve ekonomik ve sosyal politikanın en önemli aracı olan KİT'lerin özel girişimciye satışı öngörülmüştür. Tüm bunlar, **devletçilik ilkesinden** uzaklaşmanın, devlet girişimlerini azaltmanın ve özel kesim alanını genişletmenin bir göstergesidir.

Program, **Atatürk'ün devletçilik politikasının** da göz ardı edildiği bir belgedir. Bir defa Atatürk'ün devletçilik politikası, **sosyal devlet ilkesinin** hayata geçmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu politika sayesinde, halkımız, parasız okul ve sağlık olanaklarına, ucuz demiryolu ulaşımına, ucuz şeker ve Sümerbank ürünlerine kavuşmak yönünde önemli olanaklar elde etmiştir.

Programda, **kamu yararını** gözeten bir ekonomik ve sosyal kalkınma anlayışı benimsenmemiştir. Adil gelir dağılımı, korunmaya muhtaç gruplar ile alt gelir gruplarına yönelik **özel uygulamalar** konusunda hiçbir öngörüye yer verilmemiştir. Kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğini** sağlamak konusunda ise oldukça yetersiz kalmıştır.

On Dokuzuncu Hükümet Programında Konut: Konut konusunda amaçlananlar, yine geçmiş dönemlerde yapılanlarla karşılaştırılarak sunulmuştur. Buna göre; yapı ve imar işlerinde bugüne kadar devam eden lüks ve israf zihniyeti

yerine zorunlu ihtiyaç halinde, ihtiyaa cevap verecek nitelikte ve ekonomik koşulların elvermesi ölçüsünde, ölçünleri daha düşük konutların yapılması yoluna gidileceği benimsenmiştir. Devlet bütçesinden, ihtiyaç zorunluluğu olmadıkça konut inşaatına para ayrılmayacağı belirtilmiştir.

Hükümet Programından anlaşıldığı kadarıyla, konut konusu, kamu kesiminin başlıca görev alanları içinde görülmemektedir. Bu zihniyetle, konut alanında sağlam bir altyapının oluşturulması gereken bir dönemde, zorunlu olmadıkça konut yatırımı yapılmayacağına belirtilmesi **sosyal devlet** anlayışından uzaklaşıldığını da göstermektedir.

On Dokuzuncu Hükümet Programında Eğitim: Eğitim, maddi gelişme ve ilerleme yanında, manevi değerlerin, milli ve ahlaki değerlerin benimsetileceği bir alan olarak ele alınmıştır. Yine geçmiş yılların eğitim dizgesi eleştirilmiş ve bu dizgenin gerçekçilikten uzak ve akılcı olmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle yeni düzenlenecek eğitim dizgesinde, özellikle **manevi değerlerin** göz önünde bulundurulacağı, ülkede ilmin ve teknik bilginin yayılmasının sağlanacağı vurgulanmıştır. Ayrıca demokratik bir anlayışla ve bilimsel gelişmeler doğrultusunda hazırlanacak olan bir plan çerçevesinde, eğitim hizmetlerinin ülkenin her tarafına yayılmasını sağlayacak yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılacağı da belirtilmiştir.

Program, daha çok eğitimde manevi değerlerin benimsetilmesi üzerinde durarak, **Atatürkçü** eğitim dizgesinin altyapısını oluşturan öğelere yer vermemiştir. Hatta Programda, daha önceki hükümet programlarında özellikle vurgulanan **Atatürk Devrimlerine** bağlılık ifadesine rastlanılmamıştır.

Eğitimin yaygınlaştırılması konusu ise önemle ele alınmış ve ülkenin her tarafına demokratik bir anlayışla ve bilimsel gelişmeler doğrultusunda eğitim hizmetlerinin ulaşması için gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması bir gereklilik olarak görülmüştür. Bu açıklamaların yanında **temel eğitim** anlayışının da eğitimin yaygınlaştırılması ile birlikte değerlendirilmesi **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşmektedir. Yeterli eğitim olanaklarının yaratılacağı öngörüsü de sosyal devlet ilkesi açısından olumludur. Ancak, Program bir bütün olarak değerlendirildiğinde hükümetin, bu öngörülere “**usulen**” yer verdiği ve **sosyal devlet ilkesi hedeflerini arka plana** attığı gözlenmektedir.

On Dokuzuncu Hükümet Programında Sağlık: Bu dönemin biraz da ekonomik kalkınma hedeflerinden dolayı sağlık konusu ekonomik kalkınmayla ilişkilendirilmiş ve sağlık politikasının **sosyal yönü** göz ardı edilmiştir. Daha çok **sağlık hizmetlerinin teknik yönü** üzerinde durulmuş, hastanelerin düzenlenmesinden, sayısının arttırılmasından bahsedilmiştir.

Bunlara karşın, gezici hastaneler ve sağlık merkezlerinin açılmak istenmesi, **sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması** adına olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, koruyucu sağlık hizmetlerinin önemine yapılan vurgular da **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşmektedir. Bu bağlamda **sosyal devlet ilkesi** açısından, eğitim politikasına göre daha olumlu gelişmelere önyak olacak öngörüler sunulmuştur. Tüm bu öngörülerin ekonomik kalkınmaya bağlanması ise, hükümetin **sosyal devletin** temel varlık nedenini göz ardı ettiğini göstermektedir. Çünkü sosyal devlette ekonomik kalkınma, sosyal kalkınmayı da gerektirir.

On Dokuzuncu Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik alanında, çalışma hayatının sosyal eşitlik ilkelerine göre düzenlenmesinden hareket edileceği belirtilmiştir. İlk bakışta bu olumlu bir öngörüdür. Ancak, bu amaca yönelik somut bir çözüm getirilmemiştir. Bu da, “**sosyal eşitlik**” söylemine öylesine yer verildiğini göstermektedir.

Çizelge-18: On Dokuzuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözülmesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ON DOKUZUNCU HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Ancak, ekonomide özel girişimciliği esas alan ve yabancı sermayeyi destekleyen bir anlayış benimsenmiştir.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması, -Çalışma hayatının sosyal eşitlik ilkesine göre düzenlenmesi öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.2.2.2. Yirminci Hükümet (9 Mart 1951-17 Mayıs 1954) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Adnan Menderes'in günün koşullarına göre yeni bir hükümet kurmak için istifa etmesi üzerine, yine Menderes başkanlığında kurulan bir hükümettir. Bu hükümet, *İkinci Menderes Hükümeti* olarak 30 Mart 1951'de Meclise Programını sunmuştur.

Demokrat Partinin bir önceki hükümet programıyla arasında esaslı bir değişiklik önerilmemiştir. Demokratik yönetim dizgesinin her türlü yıkıcı tedbirlere karşı korunacağı, devlet hayatının kanun ve hukuk devletinin gerekleri doğrultusunda düzenleneceği belirtilmiştir. Bu bağlamda, özellikle **din ve vicdan özgürlüğü** üzerinde durulmuş, din ve vicdan özgürlüğünün baskı altında tutulmaması, **demokrasinin ana ilkesi** olarak benimsenmiştir. Ayrıca **özel girişimcinin** ekonomik alandaki etkinliğinin arttırılacağı ve devletin ekonominin içinde değil de üstün de yer almasının sağlanacağını vurgulanması, iktidarın **liberal politikalara** geçiş arzusunu göstermektedir.

Özellikle **yabancı sermaye girişini** sağlayan kanun tasarılarının hazırlanmak istenmesi de **sosyal devlet ilkesinden** uzaklaşmanın başka bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir.

Program, **adil gelir dağılımı**, alt gelir gruplarına ve korunmaya muhtaç gruplara yönelik **özel uygulamalar** konularında hiçbir öngörüye yer vermemiştir. Sosyal devletin "hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğini sağlama**" amacına yönelik de yalnızca okullaşma oranlarının arttırılmasını öngörmüş ve bu konuda da somut bir çözüm geliştirmemiştir.

Yirminci Hükümet Programında Konut: Konut konusuna değinilmemiştir. Yalnızca yerel yönetim örgütlenmesinde köklü değişiklikler ve görevleri itibariyle iyileştirmeler yapılması planlanmıştır.

Yirminci Hükümet Programında Eğitim: Eğitim konusu ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Her düzeydeki (ilk, orta, yüksek ve teknik öğretim) öğretim şubelerinin genel bir eğitim politikasına göre yönetileceği belirtilmiştir. Genel eğitimde ise bilimsel ve eğitsel esaslara göre milli, manevi nitelikte kişilik gelişimi üzerinde durulacağı vurgulanmıştır. Daha çok gençliğin milli değerlerle donatılması

ve manevi nitelikte kişilik gelişimi üzerinde durulacağını belirtilmesi **Atatürk**'ün “eğitimde laiklik” anlayışından üstü kapalı vazgeçişleri ifade etmektedir.

Köy okullarının yapımında Doğuya ve geri kalmış illere ağırlık verilmesi, Doğuda bir üniversitenin kurulması, geri kalmış bölgelerde **okullaşma oranlarının artırılması** ve ekonomik kalkınmanın temel taşı olan teknik eğitime önem verilmesi gibi öngörüler ise **sosyal devlet ilkesinin** amaçlarına hizmet etmektedir. Ancak diğer taraftan, Programın bütün olarak değerlendirildiğinde, sosyal devlet ilkesini göz ardı eden bir niteliğe sahip olduğunu belirtmek gerekir.

Hükümet Programında daha çok “**manevi eğitim**” nitelemesi altında özellikle dini eğitime açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bu durumun, bir sorunmuş gibi yansıtılarak din özgürlüğünün sağlanacağını belirtilmesi **Atatürk Devrimleri** açısından dikkat çekici bir açıklamadır. Çünkü eğitim, Atatürk'ün getirdiği çağdaş ilkeler sayesinde özgür bir ortama kavuşmuştur.

Programdan alınan şu ifade, Atatürk Devrimlerinden ödün verildiğinin bir göstergesidir (Arar, 1966, 241):

“Gençliğini milli karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani kıymette teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamanın teminatı sayılamaz.”

Bunun yanında DP'nin eğitim politikasına egemen olan, dinsel bilgilerin manevi eğitim olarak algılanması anlayışı çağın gereksinmelerini karşılayamayan bir anlayış olarak Türkiye'nin eğitimine de hiçbir şey katmamıştır. Kuşkusuz bu, toplumu geri götürecek bir düşünce olmuş ve Atatürkçü eğitime aykırı bir nitelik taşımıştır (Güneş, Güneş, 2003,67).

Yirminci Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikası, koruyucu sağlık hizmetlerinin devlet tarafından yürütülmesi ve **hastalık sigortasının** uygulamaya geçirilmesi düşüncesi çerçevesinde biçimlenmiştir. Bunun yanında; ülkedeki hastanelerin yatak sayılarının arttırılmaya çalışılacağı, cezaevlerinin sağlık koşulları açısından yeniden düzenleneceği de hükümetin amaçları olarak belirlenmiştir.

Hastalık sigortası uygulamasının hayata geçirileceğinin belirtilmesi, Adli Tıp Kurumu ve İnfaz Hukukunun yeniden düzenlenerek cezaevlerinin koşullarının sağlık açısından yeniden gözden geçirilmek istenmesi **sosyal devlet anlayışı**

açısından olumlu bir öngörülerdir. Ancak bu öngörüler, sosyal devlet ilkesinin yalnızca düşünsel içeriğini yansıtan, uygulanabilir bir araca dayandırılmadan öylesine ortaya atılan öngörülerdir.

Yirminci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal Güvenlik konusunda DP'nin sosyal adalet ilkeleri ile hareket edileceği belirtilmiştir. Ancak bu konuda da açıklayıcı ifadelere yer verilmemiştir. Örneğin işçi haklarının korunmasından ve işçilerin geleceklerinin güvence altına alınmasından bahsedilmiş, ancak bu korumanın ve güvencenin nasıl olacağına dair bir açıklama yapılmamıştır.

Sendikaların işçiler için daha yararlı bir oluşum haline getirileceği açıklanmış, bunun "nasıl" yapılacağına ilişkin hiçbir öngörü sunulmamıştır. Programda, bu nitelikleri taşıyan bir çok öngörüye rastlamak mümkündür. Örneğin, işçi ve işveren ilişkilerinin adil ve doyurucu bir düzene bağlanmak istendiği vurgulanmış ancak somut bir politika geliştirilememiştir.

Özetle Program, sosyal devlet ilkesi açısından somut bir öngörü geliştirememiş, önceki hükümet programlarının söylevlerini tekrarlamıştır.

Çizelge-19: Yirminci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	YİRMİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Ancak, ekonomide özel girişimciliği esas alan ve yabancı sermayeyi destekleyen bir anlayış benimsenmiştir.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve geri kalmış bölgelerde okullaşma oranlarının artırılması, -Hastalık sigortası uygulamasına geçilmesi, -Çalışma hayatının sosyal eşitlik ilkesine göre düzenlenmesi öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.2.2.3. Yirmi Birinci Hükümet (17 Mayıs 1954-9 Aralık 1955)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Üçüncü Adnan Menderes Hükümeti olup 24 Mayıs 1954'te Meclise programını sunmuştur. Bu Programın da bir önceki Menderes Hükümet Programlarıyla aynı olduğu ve esaslı bir değişiklik getirmediği gözlenmiştir.

Hükümet Programı özellikle önceki 4 yılın ekonomik, siyasal ve sosyal açıdan genel bir değerlendirmesini sunmuştur. Bu doğrultuda 1950 yılı hükümet Programının uygulamadaki görüntüsü açıklanarak, 1950-1954 yılları arasındaki dönemin (ekonomik, siyasal ve sosyal koşullar açısından) bir geçiş dönemi olduğu vurgulanmıştır. Yani 1950 Programı ile gerçekleştirilenler özetlenmiştir.

1950'den önceki iktidarlara karşı şiddetli eleştiriler bu Programda da devam etmiştir. Bu bağlamda, Programda **Atatürkçü** düşüncenin egemen olmadığı gözlenmektedir. Özellikle yapılan demokrasi tanımı ve iktidarın buna katkısının neler olduğunun açıklanması hem Atatürkçü düşünce ile hem de **sosyal devlet anlayışı** ile örtüşmemektedir.

Programda, diğer Menderes Hükümet Programlarında olduğu gibi, **adil gelir dağılımının** sağlanması, korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamaların gerçek hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğinin sağlanması** konularında herhangi bir öngörü ortaya konulmamıştır. **Kamu yararını** gözetilen bir ekonomik anlayış benimsenmemiş ve bu konuya yönelik de bir hedef belirlenmemiştir.

Yirmi Birinci Hükümet Programında Konut: Konut konusuna değinilmemiştir. Yalnızca genel ifadelerle konu geçiştirilmiştir. Bu ifadelerden, milletin hayat seviyesinin yükseltilmesi ve bunun için memleketin kalkınması ve imarı hususlarında gerekli çalışmaların yapılması ve ülkenin ekonomik kalkınmasının temel konularını oluşturan alanlar olarak imar, sağlık, eğitim ve ziraat hizmetlerine önem verilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Yirmi Birinci Hükümet Programında Eğitim: Önceki Menderes Hükümetlerinin eğitim politikasıyla aynı çizgide ele alınmıştır. Öncelikle eğitime ilişkin bir genel değerlendirme yapılmış ve daha sonra eğitimde yapılacaklar özetlenmiştir. **Sosyal devlet ilkesi** açısından hiçbir hedef ortaya konmamıştır.

Yirmi Birinci Hükümet Programında Sağlık: Sağlık, son 4 yıl içinde önemli gelişmelerin kaydedildiği bir hizmet alanı olarak ele alınmıştır. Buna göre, önceki hükümet döneminde yapılan sağlık çalışmaları özetlenmiştir.

Yukarıda açıklanan gelişmeler dikkate alınarak, gelecek yıllarda da bu gelişmelerin devam ettirileceği, milli sağlığın korunmasının nüfus politikası doğrultusunda ve bununla ilişkili olarak ele alınacağı ve bu konuda gereken duyarlılığın gösterileceği, koruyucu sağlık hizmetlerinin köylere kadar götürüleceği vurgulanmıştır. Ayrıca ekonomik gelişmenin temel konusu olarak da sağlık işlerinin önemle ele alınacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının hedeflendiği gözlenmektedir. Bu hedef **sosyal devlet ilkesi** açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak, belirlenen öngörüler birbiriyle uyumlu ve bütünlük sağlayan bir nitelikte olmadığı için **sosyal devlet ilkesi** açısından da bir anlam taşımamaktadır.

Çizelge-20: Yirmi Birinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	YİRMİ BİRİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Ancak, ekonomide özel girişimciliği esas alan ve yabancı sermayeyi destekleyen bir anlayış benimsenmiştir.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Az kazançlı vatandaşların ödedikleri vergilerde indirim yapılması, -Az kazançlı esnaflardan esnaf vergisinin alınmaması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

Yirmi Birinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Bu konu, ayrı bir paragrafta, **iş hayatı** adı altında değerlendirilmiştir. **Sosyal devlet ilkesi** açısından dikkat çeken öngörüler; az kazançlı vatandaşların ödedikleri vergilerde indirim yapılması, gelir ve kurumlar vergisinin **sosyal eşitlik** ilkelerine göre düzenlenmesi, esnaf vergisinin kazançları az olan esnaftan alınmaması, işverenlerle işçi ilişkilerinin **sosyal adalet** ilkelerine uygun olarak kanun yoluyla düzenlenmesi öngörüleri (Arar, 1966, 264-273). Program sosyal güvenlik politikasında da hedefleri belirlemiş, somut çözüm üretememiştir.

6.2.2.4. Yirmi İkinci Hükümet (9 Aralık 1955-25 Kasım 1957)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Dördüncü Adnan Menderes Hükümetidir. 14 Aralık 1955'te yapılan güven oylamasında hükümet 389 milletvekilinin desteğini alarak tekrar iktidar olmuştur.

Bu Hükümet Programı da diğer üç programla aynı niteliklere sahiptir. Yine 1950 yılı Hükümet Programının genel değerlendirmesi yapılarak, ekonomide devletin ana ilke olarak yer almaması, özel girişimcinin önündeki tüm bürokratik engellerin kaldırılması, özel kesim yatırımlarını geliştirmek ve güven havasına kavuşturmak amacıyla **İşletmeler Vekaleti** yerine bir **Sanayi ve Maadin Vekaletinin** kurulmasının gerekliliği konuları üzerinde durulmuştur.

Program, **sosyal devlet ilkesinin** “ekonomiye kamu yararını gözeten bir devlet müdahalesi” anlayışını benimsememiştir. Bunun yanında **adil gelir dağılımını** sağlamaya yönelik hiçbir politika geliştiremediği gibi kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanması, korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi konularına da yer vermemiştir. **Alt gelir gruplarına** yönelik öngörüsünde ise oldukça yetersiz kalmıştır. Bu yönüyle Programda, yine “**usulen**” bazı amaçlara yer verilmiş ve somut bir çözüm üretilememiştir.

Çizelge-21: Yirmi İkinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	YIRMI İKİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Ekonomide özel girişimciliği esas alan ve yabancı sermayeyi destekleyen bir anlayış benimsenmiştir.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Muhtaç çiftçiye toprak dağıtım işinin hızlandırılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

Yirmi İkinci Hükümet Programında Konut, Eğitim ve Sağlık konularına yer verilmemiştir.

Yirmi İkinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusu ise, 1950 programı doğrultusunda ele alınmıştır. Yönetimin işlerinin

önemseneceği belirtilerek, özellikle emeklilik süresinin daha önce olduğu gibi, 30 yıla çıkarılacağı vurgulanmıştır. Böylece bazı olumsuz etkilerin önlenilebileceği ve varolan huzursuzluğun ortadan kaldırılacağı belirtilmiştir. **Sosyal devlet ilkesi** açısından herhangi bir öngörü ortaya konmamıştır.

6.2.2.5. Yirmi Üçüncü Hükümet (25 Kasım 1957-27 Mayıs 1960)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Beşinci Adnan Menderes Hükümeti olup, 4 Aralık 1957'de Meclise Programını sunmuştur. Bu hükümet, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine kadar görev yapmıştır.

Hükümet, önceki Menderes Hükümet Programları ile aynı çizgide, yani DP Programının ilkeleri doğrultusunda hazırlanmış bir program sunmuştur. Devlet yönetiminin ülke bağımsızlığına duyarlı, anlayışlı ve milli konularla uzlaşmalı olarak düzenlenmesinin amaçlandığı Hükümet Programında; ölçsüzlüklerden faydalanan ve siyasi karışıklığa yol açan **gizli komünistlikle** etkili bir mücadeleye girişilmesi, hürriyet düzeninin korunarak basının denetim altına alınması, **yabancı sermaye ile işbirliği**, ABD'den alınan ekonomik yardımların milli ekonominin gelişmesine katkısı ve **Milli Korunma Kanunu**'nun yeniden düzenlenmesi önemle vurgulanan **iç politika** konuları olmuştur. Ayrıca Türk parasının değerinin korunacağı, devlet borçlarının düzene olumsuz etkiler yapmayacak şekilde düzenleneceği, İktisadi Devlet Teşekküllerinin DP programı ilkelerine göre ele alınacağı vurgulanan öteki konulardır.

Program, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesine yönelik belirlediği amaçlarla **sosyal devlet ilkesi** açısından Menderes Hükümet Programları içinde en iyi olanıdır. Dünyadaki ilerlemelere ayak uydurabilmek için tüm olanakların kullanılmasının gerekliliğinin vurgulanması **çağdaş devlet anlayışının** benimsenmeye başladığını göstermektedir. Ancak Programın verdiği bu ilk izlenimin aldatıcı olduğu anlaşılmıştır. Çünkü hükümet, uygulamalarında kamu kurum ve kurumlarıyla savaşımı benimsemiş ve **sosyal devletin gereklerinden** hiçbirine yer vermemiştir.

Program sosyal devlet ilkesi ölçütlerinde önceki hükümet programıyla aynı çerçevede değerlendirilebilir. **Sosyal devlet ilkesinin** "ekonomiye kamu yararını

gözetilen bir devlet müdahalesi” anlayışı benimsenmemiştir. Bunun yanında **adil gelir dağılımını** sağlamaya yönelik hiçbir politika geliştirilemediği gibi kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanması, korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi konularına da yer verilmemiştir. **Alt gelir gruplarına** yönelik öngörüsünde ise oldukça yetersiz kalmıştır.

Yirmi Üçüncü Hükümet Programında Konut: Bu konuya 7 yıllık sürecin genel değerlendirmesi dışında, programın sonunda kısaca yer verilmiştir. Şehirlerin ve köylerin imar ve düzenlenmesinin gerekliliği belirtilmiştir. Bu amaçla başlamış bulunan imar ve inşaa faaliyetine, şehircilik esaslarına uygun planlara göre, etkili bir biçimde devam edileceği ve bu bunları gerçekleştirmek için de bir **İmar Bakanlığı**’nın kurulacağı vurgulanmıştır.

Yukarıda açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, program, konut politikasında daha çok teknik düzenlemelere ağırlık vermiş ve **sosyal devlet ilkesinin** gözetildiğini gösteren ucuz konut yapımı, alt gelir gruplarına konut yardımı gibi özel uygulamalara yer vermemiştir.

Çizelge-22: Yirmi Üçüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	YİRMİ ÜÇÜNCÜ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Ekonomide özel girişimciliği esas alan ve yabancı sermayeyi destekleyen bir anlayış benimsenmiştir. Bu anlayış doğrultusunda Milli Korunma Kanunu ’nun düzenlenmesi öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Muhtaç çiftçiye toprak dağıtım işinin hızlandırılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

Yirmi Üçüncü Hükümet Programında Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik konularında hükümetin izleyeceği politikalara ilişkin öngörü sunulmamıştır. Ancak DP’nin 7 yıllık iktidarının değerlendirilmesinde şu şekilde bir açıklamaya yer verilmiştir (Arar,1966,298):

“Mekteplerden sağlık müesseselerine, toprak tevziinden tapulamaya, emniyet ve asayiş teşkilatından mahkemelere kadar bilcümle amme hizmetlerinin aziz milletimizin ihtiyaçlarına cevap verebilmek üzere, mali ve maddi her türlü imkanlardan faydalanılarak geliştirilmesine çalışılmıştır.”

Daha çok dış politika ve ekonomi politikaları üzerinde duran bu Program, nceki dönemlerin genel değerlendirmesini sunmuş ve yeni bir şey katmamıştır. 1950-1960 yılları arasında kesintisiz iktidarda bulunan Menderes Hükümetlerinin programlarında dikkat çeken nokta, Cumhuriyete, Cumhuriyetçi eğitime ve **Atatürk Devrimlerine** hemen hemen hiç yer verilmemiş olmasındır. Bu durum yalnızca hükümet programları düzeyinde kalmamış, hükümetin uygulamalarına da yansımıştır. Özellikle Menderes iktidarının eğitim politikasında **Atatürkçü** zihniyetten uzak ve **sosyal devlet anlayışı** ile hareket etmediği gözlenmiştir.

6.3. 1960-1980 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları üzerinden çözümlenmesi

Bu altbölümde, 1960-1980 yılları arasındaki dönemde kurulan hükümetlerin programları üç başlıkta incelenmiştir. Bu dönem; belirleyici siyasal, sosyal ve ekonomik koşullar dikkate alınarak 1960-1965, 1965-1971 ve 1971-1980 şeklinde bölümlendirilmiştir.

6.3.1.1960-1965 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları üzerinden çözümlenmesi

1960 ile 1980 yılları arasındaki dönem, Türkiye Cumhuriyeti'nin çalkantılı yılları olmuştur. 27 Mayıs 1960'daki askeri darbe ile başlayan, 12 Mart 1971'deki ara askeri darbeye devam eden ve 12 Eylül 1980'deki askeri darbeye sona eren bu dönem; siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeler açısından büyük değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur.

1950-1960 yılları arasında kesintisiz devam eden Menderes iktidarı 27 Mayıs 1960'ta Milli Birlik Komitesi'nin “**demokrasiyi rayına oturtmak amacıyla**” müdahalesi sonucu son bulmuştur. MBK Başkanı **Cemal Grsel**, MBK tarafından görevlendirilerek Türkiye Cumhuriyeti'nin Yirmi Dördüncü Hkmetini kurmuştur.

1960-1965 döneminde Birinci ve İkinci **Gürsel**, Sekizinci, Dokuzuncu ve Onuncu **İnönü** Hükümetleri ile **Ürgüplü** Hükümeti kurulmuştur. Bunlardan Türkiye Cumhuriyeti **Yirmi Beşinci Hükümeti** (5 Ocak 1961-20 Kasım 1961) olan İkinci Gürsel Hükümeti Meclise program sunmamıştır.

6.3.1.1. Yirmi Dördüncü Hükümet (30 Mayıs 1960-5 Ocak 1961)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

MBK Başkanı **Cemal Gürsel**'in herhangi bir siyasi partiye üye olmayanlardan kurduğu **Birinci Gürsel Hükümeti**dir. Hükümet için güvenoylaması yapılmamıştır. Hükümet Programı ise, hükümetin iktidara gelmesinden 2.5 ay sonra, 11 Temmuz 1960'ta, Meclise sunulmuştur.

MBK, eski iktidarın Anayasayı, insan haklarını ve Türk vatandaşlarının sahip oldukları hürriyetleri çiğnediğini, hukuk ve kanun dışı bir hale geldiğini belirterek, **Devrim Hükümeti** olarak yönetime el koyduklarını açıklamıştır. 27 Mayıs 1960 devriminin esas amacının, ülkede demokratik düzeni tüm kurallarıyla ve kurumlarıyla maddi ve manevi olarak en kısa sürede yerleştirmek olduğu belirtilmiştir.

Yeni bir Anayasanın hazırlanacağı belirtilerek, hazırlanışında esas alınacak kaynaklar şöyle ifade edilmiştir (Arar, 1966, 309):

“Birleşmiş Milletler Anayasası, İnsan Hakları Beyannamesi hukuk prensipleri ve milli ruh ve ihtiyaçlardan doğmuş olan eski Anayasamız ile milli gelenekler ve yurdumuzun özellikleri, yeni Anayasamız için ilham alınan başlıca kaynakları teşkil etmektedir.”

Vatandaşların eşitliği, vicdan hürriyeti ve diğer tüm hürriyetlerin güvence altına alınacağı, vatandaşın özgür iradesini yansıtacak bir seçim düzeneğinin kurulacağı, adalet işlerinde “**Adalet mülkün temelidir**” anlayışıyla hareket edileceği, milli savunmanın güçlendirilip geliştirileceği, basın hürriyetinin sağlanacağı ve ekonomik alanda ihracatı arttırıcı, **özel girişimciyi** destekleyici önlemler alınacağı Programın belirlenen **iç politika** amaçlarıdır. **Dış politikada** ise, dostluk ilişkilerinin devam ettirilmesinin amaçlandığı belirtilmiş ve Birleşmiş Milletler, NATO ve CENTO ile olan işbirliğinden ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir.

Programda **sosyal devlet** ilkesi açısından bir hedef ortaya konmamıştır. **Adil gelir düzeninin** sağlanmasından bahsedilmiş, ancak bu konuda devletin nasıl bir politika izleyeceği, **kamu yararını** dikkate alarak ne gibi ekonomik araçlar geliştireceği konusuna yer verilmemiştir. Ayrıca korunmaya muhtaç gruplar ile alt gelir gruplarına yönelik özel uygulama geliştirilememiştir. Hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğini** sağlama amacı yalnızca eğitim ve sağlık hizmetleriyle sınırlandırılmıştır.

Yirmi Dördüncü Hükümet Programında Konut: Konut konusuna genel ifadelerle yer verildiği gibi, bayındırlık konusu altında da ayrıca yer verilmiştir. Ziraat, sanayi, ulaştırma, bayındırlık ve imar işlerinin, ülke kalkınması genel planı çerçevesinde ele alınacağı belirtilmiş ve ülkenin ihtiyacı olan sağlıklı ve **ucuz konut** konusunda gerekli çalışmalara devam edileceği önemle vurgulanmıştır. Konut kredisinin gerçekten konuta muhtaç kişilere, adalet ilkeleri gözetilerek verileceği, belediyelere verilecek konut yardımlarının da belediyelerin ihtiyaçları göz önüne alınarak dağıtılacağı, topraksız ve toprağı yetersiz çiftçiye dağıtılması gereken hakları da adilce dağıtılması konusunda gereken duyarlılığın gösterileceği gibi amaçların **sosyal devlet ilkesine** hizmet eden nitelikte amaçlar olduğu söylenebilir. Bu yönüyle konut konusunda, sosyal politika anlayışının kısmen benimsendiği sonucuna varılabilir.

Programdan anlaşıldığı kadarıyla, hükümet, dar gelirlilere yönelik konut yardımı niteliğinde düzenlemeler yapmayı amaçlamamıştır. Kaçak yapı konusuna yer vermemiştir. Bunlar, Programın konut politikasına ilişkin eksik değerlendirmelerini vermektedir.

Yirmi Dördüncü Hükümet Programında Eğitim: Eğitim, Programın ana konusunu oluşturmaktadır. Eğitim, demokrasinin kökleşmesinin güvencesi olarak görülmüş, özlenen ekonomik refahın sağlanmasını ve büyük kitlelerin, yeni yetişen nesillerin milli eğitimden en geniş ölçüde yararlanmasının en önemli aracı olarak kabul edilmiştir. Bunun için, milli eğitim örgütünün ve programlarının, o günkü koşullardaki istikrarsız halinden kurtarılmasının en öncelikli iş olduğu vurgulanmıştır.

Programda **Milli Eğitimin** çağdaş ve milli bir kimliğe kavuşturulması amaçlanmıştır. Özellikle bu konuda gelecek iktidarlara bir altyapı hazırlanacağı

belirtilmiştir. Ayrıca vatandaşların Anayasada sahip oldukları din ve vicdan hürriyetlerinin gereği gibi ve dinin sömürülmesine izin verilmeden kullanılacağı de açıklanmıştır.

Hükümet, eğitimi kültürel, toplumsal ve ekonomik yapının geliştirilmesini sağlayacak bilimsel yaklaşım ilkelerine göre ele alınması gereken bir alan olarak görmüştür. Böylece eğitimin çağdaş ve ulusal bir kurum haline gelebileceği vurgulanmıştır.

Programın, eğitim konusunda **sosyal devlet** ilkesi ölçütleri açısından başka önemli bulguları yoktur. Temel eğitime yer verilmemiştir. Ancak, **eğitimin yaygınlaştırılmasının** gerekliliği “yeni yetişen nesillerin milli eğitimden en geniş ölçüde yararlanmasının en önemli aracı yine eğitimidir” denilerek bu konunun da önemsendiği yansıtılmak istenmiştir. Yeterli eğitim olanakları, okur yazar sayısını artırma ve benzeri konulara yönelik açıklayıcı öngörüler sunulmamıştır. Bu nedenle Programın **sosyal devlet anlayışıyla** kısmen örtüştüğü sonucuna varılabilir.

Program her ne kadar sosyal devlet anlayışı ile tam olarak örtüşmese de eğitime ilişkin verdiği şu tespit, **sosyal devlet** ilkesi açısından önemlidir: **Eğitim**, kültürel, toplumsal ve ekonomik yapının geliştirilmesini sağlayacak **bilimsel yaklaşım** ilkelerine göre ele alınmalıdır.

Yirmi Dördüncü Hükümet Programında Sağlık: Sağlık hizmetlerinin, halk hizmetinde daha yararlı olacak biçimde düzenleneceği ve önemseneyeceği belirtilmiştir. Sağlık politikasında genel amacın, hizmetlerin yaygınlaştırılması olduğu dikkat çekmektedir. Bu amaç, **sosyal devlet** ilkesiyle uyumlu bir amaçtır.

Bu noktada sağlık alanında belirlenen öncelikli konular şöyle ifade edilebilir (Arar, 1966, 323):

- (1) Sağlık çalışanlarının durumunun bir çözüme kavuşturulması,
- (2) Mahrumiyet bölgelerinin ihtiyaçlarının sağlanması,
- (3) Koruyucu hekimliğin ve özellikle köy sağlığı konusunun sağlam ilkelere bağlanması,
- (4) Yüksek ihtisas hastanelerinin kurulması.

Programda sağlık politikasının bu dört konu etrafında biimleneceği belirtilmiştir. Bu dört amaç, **sosyal devlet ilkesiyle** rtuşen niteliktedir.

Yirmi Dördüncü Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusuna programın akışı içinde yer verildiği gibi, bir paragrafta da “yapılması öngörülenler” özetlenmiştir. Buna göre devrim hükümetinin sosyal güvenlik alanındaki temel amacı; ortak anlaşma dizgesi ve ekonomik olanaklarla uyumlu, etkili bir sosyal güvenlik rejiminin kurulmasını sağlamak olmuştur.

İş ve işçi sorunlarının, sosyal adalet ve insan hakları ve hürriyetleri üzerine dayandığı belirtilerek, adil ve insani çalışma koşullarının sağlanacağı, hr ve bağımsız sendikacılığın tüm gerekleriyle ve demokratik düzene uygun bir biçimde oluşturulacağı, milli ekonominin temelini oluşturan köylü ve ifti vatandaşların yaşama koşullarını iyileştiren ve gelirini arttıran bir uygulamaya geçileceği önemle vurgulanan ve sosyal devlet ilkesiyle rtuşen diğer amaçlardır.

Çizelge-23: Yirmi Dördüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi ltlarına Göre zmlenmesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	YIRMI DÖRDÜNCÜ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Adil ve insani çalışma koşullarının sağlanması ngrlmştir.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Ekonomide zel girişimciliği esas alan ve yabancı sermayeyi destekleyen bir anlayış benimsenmiştir. Bu anlayış doğrultusunda Milli Korunma Kanunu'nun yeniden düzenlenmesi ngrlmştir.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Sağlık hizmetleri yaygınlaştırılması, eğitim ve sağlık hizmetlerinde fırsat eşitliğinin sağlanması, -Eğitimin ulusal ve ağdaş bir yapıya kavuşturulması ngrlmştir.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Muhtaç çiftçiye toprak dağıtımı işinin hızlandırılması, -ifti ve köylü vatandaşların yaşam koşullarının iyileştirilmesi, -Ucuz konut yapımının sağlanması ngrlmştir.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) zel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.3.1.2. Yirmi Altıncı Hükümet (20 Kasım 1961-25 Haziran 1962)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Türkiye Cumhuriyeti'nin *ilk koalisyon hükümeti*dir. İnönü başkanlığında CHP-AP koalisyonuyla kurulan Hükümet *Sekizinci İnönü Hükümeti* olarak 27 Kasım 1961'de Meclise Programını sunmuştur. İnönü, 1965 yılı Şubat ayına kadar iktidarı elinde tutmuştur.

Bu Hükümet Programında, özellikle, önceki siyasal hayatta örneği olmayan ilk koalisyon hükümeti olmanın önemi vurgulanmıştır. Bu bağlamda **ilk koalisyon hükümeti** olarak, demokratik rejimin temel ilkeleri üzerinde görüş birliğinde oldukları belirtilmiş ve hükümetin **Atatürk Devrimleri** üzerinde kararlılığı ve Anayasanın mutlak egemenliğinin sağlanması konularına açıklık getirilmiştir. Atatürk Devrimlerinden ödün verilmeyeceği, özgürlük düzeni içinde hızlı kalkınmanın sağlanacağı ve bunun **devlet ve özel girişimcinin ortak yatırımlarıyla** gerçekleştirileceği temel amaç olarak ortaya konmuştur.

Devlet kesimi yatırımlarının verimli olması için **planlı kalkınma** fikriyle hareket edilmesi ve bunun için de **Devlet Planlama Teşkilatı**'nın çalışmalarından yararlanılmasının amaçlanması hem bu Hükümet Programının, hem de bu dönemin önemli bir özelliğidir. Bunların dışında; milletçe israftan uzak durulması, bakanlıkların ihtiyaçlarının istikrar ilkesi doğrultusunda karşılanması, enflasyon tehlikesine karşı önlem alınması, ülke ihtiyaçlarına cevap vermeyen kanunların kaldırılması, tarım alanında kalkınmanın temel dava sayılması, **zirai sigorta** hazırlıklarına başlanması, demiryolları inşaatının geliştirilmesi, İktisadi Devlet Teşekküllerinin düzenlenmesi gibi konular **kalkınma siyasetinin** temel konuları olarak kabul edilmiştir. Program bu öngörülerıyla, hükümetin **kamu yararını** gözeten bir ekonomi politikası yaratmayı amaçladığını göstermektedir. Ayrıca **adil gelir dağılımının** ve hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanması istendiği Programın genel açıklamalarından anlaşılmaktadır. Ancak Program, korunmaya muhtaç gruplara yönelik bir öngörü sunmadığı için sosyal devlet ilkesi açısından eksik bir programdır.

Yirmi Altıncı Hükümet Programında Konut: Konut konusu, öteki hükümet programlarından farklı olarak, **ilk defa** ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Öteki programlarda genelde bayındırlık işleri altında ve genel ifadelerle yer verildiği

gözlendi. Program, konut politikasında **sosyal devlet ilkesinin** öngörülerine yer vermiştir.

Öncelikle konut ihtiyacının ülkenin önemli bir sorunu olduğu belirtilerek, vatandaş ve toplum yararına bir **konut politikasının** düzenleneceğinden bahsedilmiştir. Şehirde ve köyde vatandaşlara konut sağlanması devletin öncülük edeceği bir görev olarak görülmüştür. Şehir planlamalarının ülke ihtiyaçlarına dayanan, doğru, sağlam verilere ve çağdaş şehirciliğin ilkelerine göre ele alınması, **gecekondu** sorununun çözülmesi, **İmar ve İskan Bakanlığı'nın** yeni bir anlayışla ve ihtiyaçları karşılayacak biçimde örgütlenmesi, konut politikasının temel amaçları olarak sıralanmıştır.

Gecekondu sorununa dikkat çekilmiş ve gecekonduların iyileştirilmesi de bir çözüm önerisi olarak sunulmuştur. Bölge planlaması çalışmaları önemsenmiş ve yurdun geri kalmış bölgelerinin kalkındırılması amaçlanmıştır.

Yukarıdaki tüm açıklamalar **sosyal devlet** anlayışıyla örtüşmektedir. Ancak bu anlayış yine de **Cumhuriyet Döneminin sosyal devlet** olma amacına ulaşamamıştır.

Yirmi Altıncı Hükümet Programında Eğitim: Eğitim sadece genç kuşakları yetiştirmenin bir aracı değil, aynı zamanda ulusal kalkınmayı hızlandıracak ve gerçekleştirecek verimli bir yatırım alanı olarak öncelikle ele alınan bir konudur. Eğitim çalışmalarının uzun vadeli ve esaslı bir plana bağlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, sosyal devlet ilkesiyle örtüşen öngörülere yer verilmiştir. **İlköğretimin on yıla çıkarılması**, ilkokulu bitiren ve çeşitli nedenlerle ortaöğretime devam edemeyen çocuklar ve yetişkinler için kısa süreli **yetiştirme programları** hazırlanması öngörülere bunlardan bir kaçıdır. Bu arada tarım ve el sanatları alanında mesleki ve teknik öğretim kursları ve okuma yazma öğretimi çalışmalarının sağlanacağı da öngörülmektedir. Orta ve yüksek öğretim kurumlarının da iyi yetiştirme esasına göre düzenleneceği belirtilmektedir. Ayrıca her konuda ehliyetli ve yeter sayıda öğretmen bulunamaması eğitimin temel sorunu olarak görülmektedir.

Genel olarak Programda, eğitime yapılan yatırımın, kalkınmada anahtar öğe olduğu benimsenmektedir. Bu yönde ilköğretimin 10 yıla çıkarılacağı, mesleki ve teknik eğitime önem verileceği, yetenekli ve yeterli ölçüde öğretmenin sağlanacağı,

halk eğitimine önem verileceği, bilim ve teknik öğretim ve güzel sanatlar alanlarında yapılan araştırmaların destekleneceği belirtilmektedir. Kuşkusuz bu Programda ulusal ve bilimsel eğitim anlayışının izleri görülmektedir ve bu anlayış Atatürkçü düşünceyle ve **sosyal devlet anlayışıyla** örtüşmektedir (Güneş, Güneş, 2003, 82).

Yirmi Altıncı Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikası, geniş halk kitlelerinin her türlü sağlık ve sosyal yardım hizmetlerinden faydalanmasını sağlamak, sağlık hizmetlerini köylünün ayağına kadar götürmek ana ilkesi doğrultusunda ele alınmıştır. DPT'nin çalışmalarına dayanılarak, **sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi** konusunda denemelere girişilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu noktada sosyal devletin "**bütünleştirilmiş bir sosyal hizmet ve yardım ağı**" anlayışına göndermede bulunulduğu söylenebilir.

Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi, sonuç olarak, hizmeti kullanım anında, hizmeti kullananın cebinden para çıkışına gerek göstermeyecek bir dizgeye dayanır. Hizmetin parasızlaştırılması hizmete ulaşımdaki eşitsizlikleri azaltır. Bu da **sosyal devletin sağlık politikasının özüdür.**

Sağlık hizmetlerinde çalışacakların yetiştirilmesi ve sayıca artırılması amacıyla eğitim kurumlarının kurulması ve geliştirilmesi, sağlık sorununun çözümünde temel başarı koşulu olarak görülmüştür. Ayrıca koruyucu sağlık hizmetlerine özel önem verileceği ve yerli ilaç sanayinin ve özel hastanelerin kurulmasını teşvik edici önlemler alınacağı vurgulanmıştır.

Yirmi Altıncı Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik, ekonomik kalkınma ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Bu noktada özellikle **adil gelir dağılımının** sağlanması ve işçinin refahının artırılması üzerinde durulmuştur. İşçinin refahının her şeyden önce yeni iş alanları açmaya bağlı olduğu ve **işsizliğin** böylece önlenileceğinin de altı çizilmiştir. Bu bağlamda, sosyal güvenlik konusunda da yine **sosyal devlet** anlayışı ile hareket edildiği gözlenmektedir.

Anayasanın ekonomik haklar ve ödevler arasında önemle belirttiği sosyal güvenlik tedbirlerini hayata geçirmek için, yasal ve kurumsal düzeyde çalışılacağı vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, **asgari ücretin** iyileştirileceği, işçi ve işveren ilişkilerinin sağlıklı bir temele oturtulacağı ve işçilerin siyasi düşünce ve ayrılıklarına göre farklı muamele görmelerinin kesin olarak önlenileceği belirtilmiştir. Ayrıca, işçilerin ekonomik ve sosyal durumlarının iyileştirilerek, toplu sözleşme ve grev

hakkını düzenleyici kanunların hazırlanması, işyerlerindeki iş sağlığı ve güvenliği koşullarının düzeltilmesi önemli görülen diğer konular olarak sunulmuştur (Arar, 1966, 334).

Çırakların yetiştirilmesi ve hukuki konumlarının düzenlenmesi için gerekli çalışmaların yapılması ve bir ziraat vergisi olan arazi vergisinin ve dar işçi kazançlarından tasarruf bonosunun kaldırılmasının öngörülmesi, sosyal devletin alt gelir gruplarına yönelik özel uygulama geliştirme politikasıyla örtüşmektedir.

Çizelge-24: Yirmi Altıncı Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	YİRMİ ALTINCI HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Adil gelir dağılımının sağlanması öngörülmüştür. Bunu gerçekleştirmek için; -asgari ücretin iyileştirileceği, -istihdam olanaklarının arttırılacağı belirtilmiştir.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Ekonomide devlet ve özel girişimcinin birlikte yer almasının sağlanacağı belirtilmiş ve planlı kalkınma anlayışının benimsendiği vurgulanmıştır. -Kamu yararının gözetilmesi, -Kamu yararını gözetilen bir konut politikasının uygulanması ve devletin konut alanında ana ilke olarak yer alması öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, -Kalkınmada eğitimin anahtar öge olarak ele alınması ve temel eğitim hizmetlerinin önemsenmesi, -Ortaöğretime devam edemeyen çocuklar ve yetişkinler için kısa süreli yetiştirme programlarının hazırlanması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Arazi vergisinin kaldırılması, -Dar işçi kazançlarından tasarruf bonosunun kaldırılması, -Gecekonuların iyileştirilmesi, -Zirai sigorta çalışmalarına başlanması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.3.1.3. Yirmi Yedinci Hükümet (25 Haziran 1962-25 Aralık 1963)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması

Yine *İsmet İnönü* başkanlığında kurulan ve CHP, YTP, CKMP ve bağımsızlardan oluşan *ikinci koalisyon* hükümetidir. Bu hükümet, *Dokuzuncu İnönü Hükümeti* olarak 2 Temmuz 1962'de Meclise Programını sunmuştur.

Programda öncelikle, Türkiye'nin, ekonomik ve sosyal koşullar itibariyle gelişme halinde olduğu ve bu gelişmenin istikrarlı ve hızlı devam etmesi, gelişmiş ülkelerle aynı seviyeye gelmesi için, milli hayatta ve devlet yönetiminin çeşitli alanlarında sağlam esaslara dayanan yenilik ihtiyaçlarının olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye'de rejimin **Atatürk Devrimleri** üzerine kurulmuş bir demokrasi yönetimi olduğu, Anayasada tanımlanan Atatürk Milliyetçiliği ve **laik devlet yönetiminin** esas olduğunun altı çizilmiştir.

Programda, birinci koalisyon hükümetinin uygulamaları değerlendirilmiş ve **sosyal devlet ilkesiyle örtüşen** şu amaçlar ortaya konmuştur (Arar, 1966, 346-347):

- (1) Ekonomik gelişme **devletçi** bir anlayışla ele alınacak ve ekonomik kalkınma hedefine ulaşmada **kamu yararı** gözetilecek,
- (2) Kalkınma yine plan ve program içinde gerçekleştirilecektir,
- (3) Ekonomik olarak geri kalmış bölgelere yatırım yapılacak, bölge planlaması çalışmalarında öncelik verilecektir,
- (4) Zirai kalkınmaya uygun toprak reformunun gerçekleştirilecek ve **kooperatifçilik** geliştirilecektir,
- (5) Adalet dizgesinde iyileştirici düzenlemeler yapılacaktır (siyasi af, infaz, siyasi sömürü vb. konularda).

Tüm bunlara karşın Program, **korunmaya muhtaç gruplara** yönelik herhangi bir öngörü sunmamıştır. Bu nedenle, **sosyal devlet** ilkesi açısından eksik bir programdır.

Aşağıda konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları üzerinden yapılan değerlendirmeler, Programın sosyal devlet ilkesi açısından öngörülerinin daha iyi görülmesini sağlayacaktır.

Yirmi Yedinci Hükümet Programında Konut: Yirmi Altıncı Hükümet Programında olduğu gibi, bu programda da konut ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Yani konut politikaları benzer niteliktedir.

Konut konusuna **toplum yararı** açısından yaklaşmış, kurumlararası ya da disiplinlerarası olarak ele alınmasının gerekliliği gibi yeni bakış açıları getirilmiştir. Bu yönüyle programın, **sosyal devlet ilkesinden** uzak bir anlayışla hazırlanmadığı dikkat çekmektedir (Tekeli, 1996, 65).

İmar ve İskan Bakanlığı'nun sosyal hayatta, gittikçe artan nüfus artışının ortaya çıkardığı konut ve şehircilik sorunları nedeniyle sorumluluğunun arttığı belirtilmiştir. Ülkede varolan konut sorunları doğrultusunda şehir ve bölge planlamasının önemle ele alınacağı vurgulanmıştır. Ayrıca bu konuda **sosyal konut politikasının** ilkeleriyle hareket edileceğinin belirtilmesi **sosyal devlet** açısından da önemli bir gelişmedir. Konut kredisi konusunda, öncelikle dar gelirli ailelerin ihtiyaçlarının göz önüne alınacağını belirtmesi de **sosyal konut politikası** anlayışının bir sonucudur.

Bunun yanında gecekondularının da yine aynı anlayışla çözülmesine çalışılacağı belirtilmiştir. Topraklandırma ve yerleşme alanlarındaki çalışmaların ilgili bakanlıklarla işbirliği içinde yürütülmesinin amaçlanması, yapı malzemesinin belli ölçülerde tutulması için kurulmuş olan **Araştırma Enstitüsü** çalışmalarının titizlikle devam ettirileceğinin belirtilmesi **kaçak yapı** konusuna verilen önemin bir göstergesidir.

Yirmi Yedinci Hükümet Programında Eğitim: Programda eğitim konusu da Sekizinci İnönü Hükümet Programı ile aynı çizgide ele alınmıştır. Yalnızca iki yönüyle **farklılık** göstermektedir. **Birincisi**, “her yaştaki yurttaşın eşit eğitim olanakları içinde yetiştirilmeleri” belirtilerek eğitimde fırsat eşitliğinin amaçlanmasıdır. **İkincisi** ise, “özel öğretim kurumlarının resmi öğretim kurumları seviyesine uygun biçimde gelişmesi, yayılması için özendirici ve destekleyici tedbirlerin alınacağını” ifade edilmesidir (Arar, 1966, 365). Bu iki farklı amaç arasında bir çelişki dikkat çekmektedir. Birinci amaçlanan “**Halkçılık**” ilkesine yakın, ikincisi ekonomik durumu iyi olan yurttaşlara olanak tanıdığı için, “**eğitimde fırsat eşitliği**” ile örtüşmemektedir (Güneş, Güneş, 2003, 82).

1970 yılına kadar temel eğitimin istenilen düzeyde yaygınlaştırılması, ilkokuldan sonra öğrenimine devam edemeyen çocuklar ve yetişkinler için, okuma yazma öğretimi ile birlikte –özellikle tarım ve el sanatları alanında- tamamlayıcı ve yetiştirici kurumların açılması öngörülmüş, böylece eğitimde **sosyal devlet ilkesi** gözetilmiştir.

Ekonomik olanaklardan yoksun öğrencilerin yetenekleri yönünde ve ölçüsünde öğrenim görmeleri için alınan tedbirlerin genişletilmesinin, sosyal ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan alanlarda, yüksek düzeyde bilim adamının yetiştirilmesi işinin bir plana bağlanmasının istenmesi **sosyal devlet ilkesinin** gözetildiğini gösteren bir bulgudur. Hatta bu amaçlara hizmet etmek üzere Meclise sunulmuş olan **Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu**'nun bir an önce faaliyete geçmesinin amaçlanması çok önemli bir gelişmedir. Programda halk eğitimine verilen önem yanında, eğitim politikasında, ülkenin az gelişmiş bölgeleriyle diğer bölgeler arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılması amacı da **sosyal devlet** anlayışıyla örtüşmektedir.

Yirmi Yedinci Hükümet Programında Sağlık: Hükümetin sağlık politikasında hedef, sağlık hizmetlerinin, yurdun her köşesine, özellikle geri kalmış bölgelerine de yöneltilerek, hizmetlerin dağılımında **sosyal adalet** ilkelerini gerçekleştirmek olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, **sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesinin** sağlanması, tedavi edici sağlık kurumlarının yeter sayıya çıkarılması önemle vurgulanan ve **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Koruyucu sağlık hizmetlerine daha fazla önem verildiği belirtilerek, sağlık merkezlerinin yeterli malzeme ve çalışanla donatılması istenmektedir. Bunun için de sağlık çalışanı yetiştiren kurumların sayısının ve sağlık çalışanlarının mahrumiyet bölgelerinde istekle çalışmalarını sağlayacak olanakların arttırılacağı belirtilmiştir. Devletin temel hizmetleri arasında görülen sağlık hizmetlerinin, özel kesim kuruluşlarınca da sunulması için bu nitelikteki kurumların teşvik edilmesi ve ilaç sanayininin gelişmesi ele alınan diğer sağlık konularıdır.

Her şeyden önce sağlık hizmeti devletin temel görevleri arasındadır ve Programda da böyle görülmektedir. Bunun yanında koruyucu sağlık hizmetlerine önem verileceğinin de belirtilmesi olumlu bir öngörüdür.

Yirmi Yedinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Bu Programda sosyal güvenliğe geniş yer verilmiştir. İşçi ve işveren ilişkilerinin Anayasaya uygun ve karşılıklı güven içinde düzenlenmesi başlıca amaç olarak kabul edilmiştir. Bu amacın gerçekleşmesinin, sosyal adalete ve sosyal güvenliğe ulaşmanın bir göstergesi olduğunun belirtilmiş olması da **sosyal devlet ilkesi** açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, **sosyal devlet ilkesi** ile bağlantılı olarak, yeni iş alanlarının açılarak **işsizlikle** mücadele edilmesi, işçilerin eğitilmesi, kamu kesimindeki işçilerin yönetime katılmalarının sağlanması, sosyal ve ekonomik sorunların çözümünde sendikaların devlete yardımcı kuruluşlar olarak örgütlenmesi öngörülmüştür (Talas, 1992, 149). Tüm bu öngörüler, **çağdaş ve sosyal devlet anlayışının** dikkate alındığını göstermektedir.

Çizelge-25: Yirmi Yedinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	YIRMİ YEDİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Ekonomik olarak geri kalmış bölgelere yatırım yapılması, bu bölgelerde yaşayan vatandaşların sorunlarının çözülmesi, -Vergide adaleti sağlayacak önlemler alınması, -Devlet kesiminde, işçilere ödenen ikramiyelerin ücretlere eklenmesi öngörülmüştür.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Ekonomik gelişmenin devletçi bir anlayışla ve planlı kalkınma esaslarına göre sağlanması, -Tüm kamu politikalarının uygulanmasında kamu yararının gözetilmesi, -Konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında devletin ana ilke olarak yer alması öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması, özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Dar gelirli ailelere öncelik veren konut kredi dizgesinin yaratılması, sosyal konut politikasının izlenmesi, -Zirai sigorta çalışmalarına devam edilmesi öngörülmüştür..
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.3.1.4. Yirmi Sekizinci Hükümet (25 Aralık 1963-20 Şubat 1965)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözülmesi

İsmet İnönü başkanlığında *Onuncu İnönü Hükümeti* olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin *Üçüncü Koalisyon* Hükümetidir. *İnönü* hükümetlerinin devamı niteliğinde olan bu hükümet, **30 Aralık 1963** tarihinde Meclise *Hükümet Programını* sunmuştur (TBMM, 2003).

Program, Sekizinci ve Dokuzuncu İnönü Hükümet Programlarıyla esasta aynı özellikleri taşımaktadır. Ancak bu Program, Onuncu İnönü Hükümet Programı olarak, Sekizinci ve Dokuzuncu İnönü Hükümetleri döneminde yapılanların genel bir değerlendirmesini vermesi açısından önemlidir. Bu bağlamda, Programda öncelikle, birinci ve ikinci koalisyon hükümetlerinin uygulamaları değerlendirilerek üçüncü koalisyon hükümeti olarak **Onuncu İnönü Hükümetinin** yapacakları hakkında ayrıntılı açıklamalara yer verilmiştir.

Özellikle Atatürk Devrimlerinin korunması üzerinde durulmuş, **Üçüncü Koalisyon Hükümetinin**, sosyal alanda, demokrasi ve sosyal adalet anlayışına uygun olarak kurulanları korumayı, başlananları tamamlamayı ve daha yapılması gerekenleri de hızlıca yapmayı temel amaç olarak benimsediği belirtilmiştir.

Programda, **kamu yararının** gözetildiği planlı ve ekonomik bir kalkınma anlayışının benimsendiği gözlenmektedir. Buna göre; Kalkınma Planının her alanda tüm gerekleriyle uygulanması, bölgeler ve bireyler arasındaki **gelir farklarının** giderilmesi, özel kesim yatırımlarının bina, lüks konut yapımından çok, tarım, sanayi ve turizm gibi alanlara yöneltilmesinin sağlanması ve bunun için de özel kesimin piyasa ekonomisi içinde gelişmesinin desteklenmesi, **ekonomi** alanında hükümetin başta gelen amaçları olarak belirlenmiştir. Bu amaçlarla bağlantılı olarak da, tasarruf hacminin genişlemesine ve **sermayenin** geniş halk kesimlerine yayılmasına olanak tanıyan bir sermaye piyasasının kurulacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda, **kooperatifçilik anlayışını** geliştirmek, İktisadi Devlet Teşekküllerini Plan gereklerine göre düzenlemek ve **karma ekonomi** anlayışı içinde verimli çalışan kurumlar haline getirmek ekonomik politikada belirlenen öteki amaçlar olarak dikkat çekmektedir (Arar, 1966, 381-384).

Program, **ekonomi** alanına dahil edebileceğimiz vergi reformunda da, **sosyal adalet** ilkelerine göre hareket etmeyi amaçlamıştır. Toprak ve tarım reformunun

gerçekleştirilmesi istenmiş, kamu hizmetlerinin verimliliğini arttıracak ve **memurların** geçim koşullarını iyileştirecek nitelikte yeni kamu yönetimi dizgesinin oluşturulması amaçlanmıştır. Ayrıca, Türk Ceza Kanunu, Çocuk Mahkemeleri Kanunu ve Uyuşmazlık Mahkemeleri Kanunu'nda **sosyal devlet anlayışı** açısından gerekli düzenlemelerin yapılmak istenmesi ve her alandaki çalışmalarda bilimsel ve teknik araştırmaların temel alınması Programda öngörülen ve **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen diğer konulardır.

Tüm bunlar yanında Program, **adil gelir** dağılımının hangi araçlarla sağlanacağı konusunda yetersiz öngörüler sunmuştur. Kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliği** yalnızca sağlık hizmetleriyle sınırlandırılmış ve korunmaya muhtaç gruplara yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

Yirmi Sekizinci Hükümet Programında Konut: Program, Birinci ve İkinci Koalisyon Hükümet Programları ile esasta aynı olmasına karşın, konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularında, bu programlara göre **sosyal devlet** anlayışı açısından daha açık ifadelere yer vermiştir. Konut konusunda Birinci Beş Yıllık Planın öngördüğü ilkelerin gözetileceğinin belirtilmesi ve **sosyal konut** yapımının bu çerçevede içinde hızlandırılmak istenmesi bunun açık örneğidir.

Üçüncü koalisyon hükümetinin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının tercihlerini benimsediği Programdaki şu ifadelerden de anlaşılmaktadır (Tekeli, 1996, 66):

“1963 yılı içinde özel sektör yatırımlarını teşvik için alınan kanuni tedbirleri olumlu bir şekilde uygulamak ve bunu özel sektör yatırımlarını planda öngörülen üretken alanlara yöneltecek iktisadi tedbirlerle desteklemek istiyoruz. Böylelikle özel sektör yatırımlarını, hala en çok ilgi gösterdiği bina yapımından, özellikle lüks konut yapımından ve arsadan çok, tarım, sanayi ve turizm gibi alanlara yöneltmesi de sağlanacaktır. Bu müdahaleden kaçınılacak ve özel sektörün piyasa ekonomisi içerisinde gelişmesi esas kabul edilecektir. Aynı anlayış içinde kamu yatırımlarında da üretken sektörlerle öncelik verilecektir.”

Bu açıklama özel kesim yatırımlarının destekleneceğini de yansıtmaktadır. Gerçi bu destekleme, lüks konut yapımını azaltıcı tedbirlerin alınması koşuluna bağlanmıştır. Bu doğrultuda dar gelirlilerin konut ihtiyacına öncelik verileceği, kendi evini kendi yapana yardım dizgesinin uygulama alanının genişletileceği ve konut ve

gecekodu konusunun kalkınma planındaki esaslar içinde ele alınacağı vurgulanmıştır. Ayrıca **kiralarm** adil ölçüler içinde düzenlenmesi ve arsa spekülasyonunun önlenmesi istenmiştir. Programda konut konusunda belirtilen bu amaçlar **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen niteliktedir.

Yirmi Sekizinci Hükümet Programında Eğitim: Programda milli eğitim, kamu hizmetleri içinde en fazla önem verilmesi gereken alanlarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu anlayış doğrultusunda, eğitimin, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın hem ortamı hem de aracı olarak öncelikle ele alınması gereken bir konu olduğunun altı çizilmiştir. Bu doğrultuda, tüm kamu hizmetlerinde olduğu gibi eğitim hizmetlerinde de çağın kalkınma anlayışının ve kalkınma planının ilkelerinin göz ardı edilmediği gözlenmiştir.

Eğitim ve kültür konusunun birlikte değerlendirildiği bu Programda, **ulusal eğitime** “Anayasada yer alan **Atatürk İlkelerine** ve Batı uygarlığının temel ilkelerine dayalı bir sosyal düzeni ve ulusal kültürel değerleri yaratacak ve geliştirecek bir kimlik verilecektir” düşüncesiyle hareket edilmiştir. Bu düşünce doğrultusunda eğitimin, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ideolojisi olan **Atatürkçülüğü** geliştirecek ve değerlerini yerleştirecek bir biçimde düzenleneceğine işaret edilmektedir (Güneş, Güneş, 2003, 82-83).

Eğitim konusunda başarının temel unsurunun, fedakar ve ulus sever öğretmen topluluğu olduğu belirtilmiş ve bunların ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanması da öngörülmüştür. Üniversite eğitimine de değinilerek, üniversite eğitiminin geliştirilmesi, beden eğitimi alanında daha yeterli düzeyde örgütlenmenin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu noktada **sosyal devlet** anlayışıyla örtüşen öngörülere yer verildiği gözlenmiştir.

Yirmi Sekizinci Hükümet Programında Sağlık: Hükümet, Programda, izleyeceği sağlık politikasının **temel unsurunu**; sağlık hizmetlerini yaygınlaştırmak olarak belirlemiştir. Böylece bir plan dahilinde, sağlık hizmetlerinin vatandaşın ayağına kadar götürülmesi ve **sosyalleştirilmesi** amacı, **sosyal devlet** ilkesinin sağlık politikası ile de örtüşmektedir. Bu planı yürütürken, sağlık hizmetlerinin henüz sosyalleştirilemediği illerde de sağlık kuruluşlarının yeniden düzenlenmesi, köy hizmetlerinde verimin artırılması, sağlık çalışanının yoksunluk bölgelerinde görevlendirilmesinin sağlanması ve sağlık hizmetlerinin dağılımında **sosyal adalet**

ilkesinin gereklerine ulaşılması gerektiği yönündeki açıklamalar da **sosyal devlet** ilkesinin gözetildiğini göstermektedir.

Programda, ülkenin sağlık düzeyinin yükseltilmesi için **koruyucu** sağlık hizmetlerine önem verilmesi gerektiğine dikkat çekilmiş ve bunun da **tedavi** edici hizmetlerinin maliyetini düşürmekle gerçekleşeceği vurgulanmıştır. Koruyucu sağlık hizmetlerin geliştirmek için de, bu hizmetlerin önündeki engellerin ortadan kaldırılması ve iyi nitelikte ve yeter sayıda eleman yetiştirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca zel kesimin sağlık hizmetleri alanındaki çalışmalarının desteklenmesi ve kademeli bir **sağlık sigortasının** gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

Program, bu öngörüleriyle –kısmen de olsa- **sosyal devlet anlayışı** açısından olumlu gelişmelere önayak olacak niteliktedir.

Çizelge-26: Yirmi Sekizinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi ltlerine Göre zmlenmesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	YRMI SEKİZİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	- Adil gelir dağılımının sağlanması amaçlanmıştır. Bunu gerçekleştirmek için şunlar öngörülmüştür: -Bölgeler ve fertler arasındaki büyük gelir fakhlıklarının giderilmesi, - Vergide adaletin sağlanması, - Memurların geçim koşullarının iyileştirilmesi.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	- Ekonomik kalkınmada kamu yararının gözetilmesi ve sosyal kalkınma anlayışıyla hareket edilmesi, -özellikle köy ve köylünün sosyal kalkınmasının sağlanması öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması (zellikle sağlık hizmetlerinden köylü vatandaşların yararlanmasının sağlanması) -Kademeli bir sağlık sigortasının hayata geçirilmesi öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	- Yoksul çiftçinin , toprağı işleyecek olanaklara kavuşturulması, -Topraksız köylünün toprak sahibi yapılması, - Dar gelirlilerin konut ihtiyaına öncelik verilmesi ve konut kiralarının, adil ölçüler içinde düzenlenmesi, - Sosyal konut yapımı çalışmalarının hızlandırılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) zel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

Yirmi Sekizinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Hükümet, bu alanda da Kalkınma Planının ngrdğ bir sosyal güvenlik dizgesi yaratmayı

amaçlamaktadır. Kalkınma Planındaki **sosyal politikanın** ise, **gelir dağılımındaki** ve bölgeler arasındaki aşırı ve adaletsiz farkların giderilmesine dayanan bir anlayışı içerdiği belirtilmiştir. Bu yönüyle **sosyal devlet** ilkesine uygun bir amaç ortaya konmuştur. Hükümetin de bu anlayışla hareket ederek, toplu sözleşme, grev ve lokavt hakkı ile kurulan yeni çalışma düzeninin verimli ve barışçı yolda işlemlerini kolaylaştırıcı tedbirler alması gerektiği kabul edilmiştir. Böylece işçilerin haklarında büyük ilerlemeler sağlanması ve yurt dışındaki işçilerin de hak ve ihtiyaçlarıyla ilgilenecek bir dizgenin kurulması istenmiştir.

6.3.1.5. Yirmi Dokuzuncu Hükümet (20 Şubat 1965-27 Ekim 1965)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Hükümeti kurma görevinin, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Cumhuriyet Senatosu Kayseri Üyesi **Suat Hayri Ürgüplü**'ye verilmesi üzerine kurulmuş bir hükümettir. **Suat Hayri Ürgüplü**, AP, YTP, CKMP ve MP'den oluşan bir **koalisyon hükümeti** kurarak, 26 Şubat 1965 tarihinde Meclise Hükümet Programını sunmuştur (TBMM, 2003).

Program, önceki koalisyon hükümetlerinin genel bir değerlendirmesini vermiştir. Geçmiş hükümetlerin iktidar dönemlerinde, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hakimler Kurulu, Danıştay gibi Anayasanın hukuki güvence olarak getirdiği kurumların kurulması, Anayasaya aykırı kanunların ayıklanması, plan fikrinin kabul edilmesi ve uygulamaya konulması, vatandaşlar arasında farklı görüşlere yol açan sosyal sorunların çözülmesi gibi konularda olumlu sonuçlara ulaşıldığı ancak planda öngörülen kalkınma hızının gerçekleştirilemediği vurgulanmıştır (Arar, 1966, 406).

Yukarıdaki açıklamalar ışığında, hükümetin, her alanda izleyeceği sosyal, siyasal ve ekonomik politikaya ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Öncelikle Atatürk Devrimlerine ve 27 Mayıs yasal temeline dayanan bir Anayasanın hakim kılınmasının önemi üzerinde durulmuş ve **Atatürk Devrimlerinin** demokratik düzenin temeli olduğu vurgulanmıştır (Arar, 1966, 407).

Ekonomi politikasının **karma ekonomi** düzenine ve planlı kalkınma esasına dayanacağı, **özel kesim** ve Devlet kesimi arasındaki ilişkilerde eşit uygulamaya önem verileceği belirtilmiştir. Vergide adalet ilkesinin gözetilmesi, İktisadi Devlet Teşekküllerinin yasal, yönetsel, mali ve teknik yönlerden iyileştirilmesi, ulusal

çıkartlarla çelişmemek koşuluyla **yabancı sermayenin** desteklenmesi ve toplum kalkınması için **kooperatifçiliğin** geliştirilmesinin gerçekleştirilmesi düşünülen önemli ekonomik amaçlardır. Program, bu amaçlar doğrultusunda **sosyal devlet** ilkesine yönelik somut öngörülere yer vermemiştir. **Adil gelir** dağılımının sağlanması konusunda yetersiz kalmış, **korunmaya muhtaç** gruplara yönelik özel uygulamalar geliştirilmesi konusunda ise hiçbir hedef belirlememiştir. Kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanması eğitimle sınırlandırılmış, alt gelir gruplarına yönelik, ihtiyaçlara cevap veren bir politika geliştirilememiştir.

Yirmi Dokuzuncu Hükümet Programında Konut: Programda hükümetin konut politikası ayrıntılı olarak değil, ana hatları ile açıklanmıştır. Bölge planlaması, kentleşme, konut ve yapı malzemesi üzerinde önemle durulacak konular olarak belirlenmiştir. Bu konuların bir bütün içinde ele alınması ve konut konusunda varolan sorunların çözülmesi etkili bir **konut politikasının** yürütülmesine bağlanmıştır. Etkin bir konut politikası için de bir **Konut Ofisi**'nin kurulması öngörülmüştür. Böylece köyde ve kentte ekonomik olarak zayıf durumda olan her ailenin ucuz ve sağlıklı bir yuva sahibi olmasının veya bu nitelikte ucuz kirali konutlarda oturtulmasının sağlanacağı ve lüks konut inşaatı yerine, sağlık koşullarına uygun, sağlam, halk tipi konutların yapılmasının kolaylaşacağı belirtilmiştir.

Önemli bir konut sorunu olarak bilinen kaçak yapı yani gecekondu konusuna da değinilmiş ve bu sorunun plandaki esaslar çerçevesinde ele alınması öngörülmüştür (Arar, 1966, 418).

Programda **ucuz kirali** konut dizgesinin yaratılmak istenmesi, **sosyal konut** yapımının hedeflenmesi, doğal afetlerde zarar görenlerin barınma ihtiyaçlarını karşılayacak çalışmaların hızlandırılmasının ve en önemlisi Konut Ofisinin kurulmasının öngörülmesi **sosyal devlet ilkesi** ölçütleriyle uyumlu nitelik taşımaktadır.

Yirmi Dokuzuncu Hükümet Programında Eğitim: Türkiye Cumhuriyeti'nin **Dördüncü Koalisyon Hükümeti** olan Ürgüplü Hükümet Programında eğitime, öteki hükümet programlarının eğitime ilişkin düşünceleriyle paralel açıklamalara yer verilmiştir. Milli eğitimde amaç, yurttaşların eşit eğitim olanakları içinde ve yetenekleri yönünde ve ölçüsünde yetişmelerini sağlamak olarak

belirlenmiştir. Programda eğitim ve kültür konusu –öteki hükümet programlarında olduğu gibi- birlikte değerlendirilmiştir.

Programda beden eğitimi de önemli eğitim konularından biri olarak ele alınmıştır. Beden eğitimi çalışmalarının çağdaş bir düzeye getirilmesi için yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılacağı ve sporcuların çok iyi yetiştirileceği vurgulanmıştır. Ayrıca üst düzey yöneticilerin eğitiminde büyük yararları görülen **Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nün** bu konudaki çalışmalarının genişletilmesi öngörülmüştür.

Bu bağlamda eğitim politikasında temel amacın “**eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak**” olduğu gözlenmektedir.

Yirmi Dokuzuncu Hükümet Programında Sağlık: Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve halkın sağlık düzeyinin yükseltilmesi sağlık politikasında ana ilke olarak kabul edilmiştir. Bu noktada, **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen bir amacın belirlendiği söylenebilir. Ancak, devamında bu konuya yönelik somut öngörüler geliştirilememiştir. Hatta sağlık politikasının genel çizgilerinin belirlenmesinde bile, yetersiz düzeyde açıklamalara yer verildiği gözlenmiştir.

Sağlık hizmetlerindeki bu sosyalleştirme çalışmalarına hazırlanmış olan program dahilinde devam edilmesi öngörülmüş, sağlık hizmetlerinin sunumunda özel kesimin de yer alması ve halkın **sağlık sigortasına** geniş ölçüde dahil edilmesi planlanmıştır. Ancak bunların “nasıl” gerçekleştirileceğine dair açıklama yapılmamıştır. Ayrıca Kalkınma Planının nüfus politikasını, ülkenin koşullarına uygun olarak yürütmek için gerekli çalışmaların yapılması istenmiş ve dışarıdan ilaç ithalinin, yerli sanayii koruyan bir anlayış içinde düzenlenmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Yirmi Dokuzuncu Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Bu programda sosyal güvenliğe geniş yer verilmiştir. Buna göre; öncelikle işsizlik sorununa değinilmiş ve gizli ve mevsimlik bölümleri de dahil olmak üzere işsizliğe kalıcı çözümler bulunması planlanmıştır. Yeni iş sahalarının açılması için gerekli çalışmaların yapılması, yurtdışındaki işçilerin tüm haklarının gözetilmesi, yeni İş Kanunu Tasarısının bir an önce çıkarılması, sosyal haklardan tüm işçilerle birlikte çalışanların da yararlandırılması öncelikle ele alınan sosyal güvenlik çalışmalarıdır.

Çizelge-27: Yirmi Dokuzuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	YİRMİ DOKUZUNCU HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Vergide adaleti sağlayacak önlemlerin alınması, -İstihdam olanaklarının artırılması öngörülmüştür.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Ekonomide sosyal kalkınmanın sağlanacağından ve kooperatifçiliğin geliştirileceğinden bahsedilmiş, ancak bu konuya yönelik hangi araçların kullanılacağı belirtilmemiştir.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, -Sağlık hizmetlerinin köylünün de yararlanabileceği şekilde yaygınlaştırılması, -Kapsamlı bir sağlık sigortasının hayata geçirilmesi öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Ucuz kirali konut dizgesinin oluşturulması ve sosyal konut yapımının hızlandırılması, -Konut Ofisinin kurulması, -İşsizlik sigortasının kurulması, -Topraksız köylünün toprak sahibi yapılması, -Dar gelirliilerin konut ihtiyacına öncelik verilmesi öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

Tüm bu amaçlar dışında sosyal devlet ilkesi açısından önemli olan bazı öngörüler de ortaya konmuştur. Örneğin; işsizlik sigortasının kurulması, Mart ayında yürürlüğe gireceği düşünülen Sosyal Sigortalar Kanunu'nun etkin bir biçimde uygulanması bu öngörülerden bazılarıdır.

Programda, sosyal adalet ve sosyal güvenliği gerçekleştirmek amacıyla yapılan tüm çalışmaların, topluma daha iyi yaşama olanakları sağlayacağı ve ülkenin zararlı akımlardan ancak bu yolla kurtarılabileceği vurgulanarak bu konuya olan duyarlılık yansıtılmaya çalışılmıştır.

6.3.2. 1965-1972 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi

Türkiye'nin 1965-1972 yılları arasında kurulan hükümetler Demirel ve Erim Hükümetleridir. Bu dönem, ağırlıklı olarak AP lideri Süleyman Demirel'in başkanlığında kurulmuş olan hükümetlerin politikaları ile biçimlenmiştir. Bu dönemde toplam beş hükümet kurulmuştur. İlk üç hükümet Süleyman Demirel, diğer iki hükümet ise Nihat Erim hükümetleridir.

6.3.2.1. Otuzuncu Hükümet (27 Ekim 1965-22 Ekim 1969)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözülmesi

1965 genel seçimleri sonunda hükümeti kurma görevi, Cumhurbaşkanı **Cemal Gürsel** tarafından Isparta milletvekili Süleyman Demirel'e verilmiştir. **Birinci Demirel Hükümeti** olarak kurulan bu hükümet, 3 Kasım 1965 tarihinde Meclise Programını sunmuştur (TBMM, 2003).

Birinci Demirel Hükümet Programı oldukça uzun söylevlerin yer aldığı bir programdır. Hükümetin siyasi alandaki amacı, "Türkiye'yi içte ve dışta güçlü, istikrarlı, saygın bir hükümet, geleceğinden emin olarak yaşayan insanlarla dolu bir ülke haline getirmek için gereken tüm tedbirleri almak" olarak açıklanmıştır.

Ayrıca Atatürk İlkelerinin ve 27 Mayıs Devrimine dayanan Anayasanın hakim kılınması amaçlanmış ve **Atatürk Devrimlerine** ilişkin şöyle bir açıklama yapılmıştır (Arar, 1966, 431):

"**Atatürk Devrimlerinin** özü olan; hür, batılı ve medeni bir toplum düzeni kurabilme hedefi, düşünce ve davranışlarımızın en kıymetli ilham kaynağıdır."

Bu anlayışla, Cumhuriyetin korunması, demokratik Anayasanın getirdiği hürriyet kurumlarının yaşatılıp geliştirilmesi ve tüm siyasi oluşumların demokratik rejim ve Anayasanın sınırları içinde gerçekleştirilmesi **hükümetin siyasi politikasının temel koşulu** olarak kabul edilmiştir.

Programda hükümetin izleyeceği kamu politikaları sırasıyla değerlendirilmiştir. Örneğin; **adalet** politikasında milletvekilleri seçimindeki nispi temsil yönteminin korunacağı ve Ceza İnfaz dizgesinde düzenlemeler yapılarak, ülke gerçeklerine uygun bir Af Kanunu'nun çıkarılacağı belirtilmiştir. **Basın Kanunu** ele alınmış ve basın özgürlüğünün sağlanması için devletin yapması gerekenler vurgulanmıştır.

Ekonomi politikasının temel hedefini, Türkiye'nin hızlı bir biçimde sanayileşmesini sağlamak olduğu vurgulanmış ve karma ekonomi anlayışı içinde yürütüleceği belirtilmiştir. Bu doğrultuda ekonomi politikasında; **dar gelirli** vatandaşlarla işçi ücretlerinden alınmakta olan tasarruf bonolarının tamamen kaldırılması, kişi başına düşen gelirin artırılması yolunda ileri sürülen öngörüler toplumsal sınıflar ve bölgeler arasında dengenin yakalanmasını amaçlayan **sosyal**

devlet anlayışıyla örtüşmektedir. Ancak Programın genel amaçları değerlendirildiğinde, **kamu yararını** gözeten bir ekonomik kalkınma anlayışının benimsenmediği gözlenmektedir.

Program, kavramsal düzeyde **sosyal devlet ilkesinin** ölçütlerine yer vermiş ancak, bu ilkeyle uyuşmayan ekonomik araçlar belirlemiştir. Örneğin **adil gelir dağılımının** sağlanacağından bahsetmiş, bunu sağlayacak ekonomik araçların ise özel kesime devredilmesini öngörmüştür. Hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanması –özellikle sağlık politikasında- temel alınmış, buna karşın fırsat eşitliğini zedeleyen bir anlayış olan “**hizmetlerin özel kesim tarafından sunulması**” amacı ortaya atılmıştır. “Korunmaya muhtaç gruplara sosyal yardım yapılacak” denilmiş, somut bir politika geliştirilememiştir.

Programda planlama ilkeleri ile hareket edileceği belirtilirken, planlama kavramına, “**özel kesim için yol gösterici, aydınlatıcı ve teşvik edici**” bir anlam yüklenmiştir.

Planlı dönemin hükümeti olan **Birinci Demirel Hükümeti**, ayrıca **özel kesimin**, 1950-1953’ten sonra, ikinci bir altın dönemini yaşamasına da kaynaklık eden bir hükümettir. Devlet, yabancı sermayenin de desteğiyle, özel sanayici imali için bu dönemde eskisinden çok daha dizgeli bir çaba göstermiştir. 1963 yılında girişimci olsun olmasın bütün bireylerin ve özel kuruluşların yaptıkları tasarruf 3.8 milyar liradır. Oysa o yıl, stok artışları dahil özel kesim yatırımları 5 milyar 570 milyon lirayı bulmaktadır. Yatırımlar ile tasarruflar arasındaki bu 1 milyar 760 milyon lira fark, özel kesime dış kaynaklardan sağlanmıştır (Avcıoğlu, 1984, 783).

Otuzuncu Hükümet Programında Konut: Çok uzun söylevlerden oluşan Programda, konut konusu, ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. **Temel amaç** olarak, bölge planlaması, kentleşme, konut ve yapı malzemesinin iyileştirilmesi gibi esaslara dayanan bir konut politikasının uygulanması öngörülmüştür.

İkinci Kalkınma Planında yer alan “**yoksul ve dar gelirliye öncelik vererek konut sahibi olma olanaklarının geliştirilmesi**” amacı Programa aynen alınmıştır. Ancak bu konu bir çözüme bağlanmamış ve sorunun “**nasıl yapılacak**” bölümü unutulmuştur. Bunun yanında ev yapmak isteyenlere belirli ölçüde para, malzeme ve teknik yardımda bulunulacağı, etkin bir konut politikası için **Konut Ofisi**’nin kurulacağı ve geçekonu sorunlarının çözüme kavuşturulacağı belirtilmiştir. Bu

doğrultuda “**Gecekonduların Islahı Kanunu**” ve konut edindirme amacına hizmet eden ucuz arsa sağlamak ve arsa spekülasyonlarını önlemek için “**Arsa Ofisi Kanunu**” çıkartılması öngörülmüştür.

Ayrıca esnaf ve sanatkarların bir konuta ve dükkana kavuşturulması için gerekli yardımın yapılacağından bahsedilmiş ve bu grubun sosyal güvenlik ağına dahil edilmesi planlanmıştır. Böylece **sosyal devlet** ilkesi kısmen de olsa dikkate alınmıştır.

Otuzuncu Hükümet Programında Eğitim: Eğitim, programda oldukça ayrıntılı olarak ele alınan bir konudur. Konunun nasıl incelendiğini ve konuya ilişkin neler öngörüldüğünü belirtmeden önce, programda yer alan ifadelerle eğitim politikasının temel amacını kısaca aktaralım.

Programda **temel amaç** şöyle ifade edilmiştir (Arar, 1966, 434):

“Milli eğitim politikamızın temeli; vatandaşın bir kül halinde kalkınabilmesine, maddi ve manevi hayatını teçhiz ederek ve milli şuuru hakim kılarak yetişmesine yardım etmektir.”

Açıklamadan da anlaşılacağı üzere; **eğitim**, ülke kalkınmasının en güçlü araçlarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, demokratik düzenin temelini besleyen bir kaynak olduğu da vurgulanmıştır. Bunun için, temel eğitimin önemli olduğu, önce temel eğitim sorunlarının çözülmesi gerektiği ve okur yazar oranının böylece arttırılabileceği belirtilmiştir. Temel eğitime paralel olarak da ortaöğretim, teknik eğitim ve yükseköğretim faaliyetlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Temel eğitimin geliştirilmesi yönünde ise, tüm köylerin okula kavuşturulması, öğretmenlerin hayat koşullarının iyileştirilmesi, yeter sayıda öğretmen yetiştirilmesi ve yetenekli köy çocuklarının öğretimine devam etmesinin sağlanması, muhtaç durumda bulunanlara devletin yardım elini uzatması gibi **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen öngörüler ortaya konmuştur (Arar, 1966, 434-435).

Mesleki ve teknik eğitim üzerinde de durulmuş, bu alanların geliştirileceğinden söz edilmiştir.

Hükümetin, eğitimi, kalkınmanın en önemli araçlarından biri olarak görmesi **sosyal devlet** açısından dikkat çeken ve olumlu bir gelişmedir. Ancak bu amaç, uygulamaya “**laik eğitim-dini eğitim**” çatışması biçiminde yansımıştır. Kimilerine

göre kalkınmanın “**manevi temel**” üzerinde, kimilerine göre de “**laik temel**” üzerinde biçimlenmesi istenmiştir.

Cumhuriyeti kuranların en büyük eserlerinden biri olan “**laik eğitimin kurumsallaşması**” 1950’de başlayan “**aydın din adamı**” söylemleriyle bu hükümet döneminde de -aynı söylemlerle- yozlaştırılmaya çalışılmıştır.

Program bu yönüyle **Atatürk ilkelerinden** uzak bir anlayışla hazırlanmıştır. “İmam-hatip okulları mezunlarına yükseköğretim olanaklarını açık tutarak yetiştirilmeleri sağlanacaktır” program görüşü de laik eğitimle çelişen, çağdaş ve **sosyal devlet** anlayışıyla örtüşmeyen bir düşüncenin açık göstergesidir.

Ayrıca uygulamada da bu düşünce doğrultusunda hareket edildiği gözlenmektedir. Çünkü 1965-1966 yıllarında 4; 1966-1967 yıllarında 10; 1967-1968 yıllarında 18; 1968-1969 yıllarında 11 imam-hatip okulunun açılarak **Cumhuriyet değerleriyle çelişen** anlayışın canlandırılması, Atatürk Devrimleri açısından da oldukça düşündürücüdür (Tanilli, 1992, 80).

Programda **üniversite dizgesi** ise ayrıntılı bir biçimde ele alınmış, üniversite sayısının artırılması, üniversitelerin çağdaş eğitim olanaklarına kavuşturulması öngörülmüştür.

Otuzuncu Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikasında **temel amaç**, “halkın sağlık seviyesini yükseltmek” olarak belirlenmiştir. Bu amaca ulaşmak için de koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, sağlık hizmetlerinin ve sağlık sigortasının yaygınlaştırılması, korunmaya muhtaç çocukların, sakatların ve yaşlıların sosyal durumlarının düzeltilmesi için gerekli olanakların sağlanması gibi **sosyal devlet** anlayışının öngörülleri temel amaçlar olarak ortaya konmuştur.

Otuzuncu Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Bu politikaya ilişkin temel öngörü **sosyal güvenlik ağının genişletilmesidir**. Özellikle çiftçilerin, küçük esnaf ve işçilerin sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanabilmesinin önemi vurgulanmıştır.

Program **sosyal devlet** ilkesi açısından oldukça olumlu öngörüllere yer vermiştir. **İşsizlik sigortasının** kurulması, korunmaya muhtaç grupların (kimsesiz çocuklar, dul, emekli, yetim, ihtiyar ve sakatlar) sosyal ve ekonomik durumlarıyla ilgilenilmesi, sosyal adaletin sağlanması, işsizliğe çözüm bulunması ve bölgelerarası

gelişmişlik farklarının azaltılması gibi öngörüler **sosyal devlet ilkesiyle** tamamen örtüşmektedir. Ancak, Programda bu konulara “**usulen**” yer verildiği, bütünleştirilmiş bir sosyal hizmet ve yardım ağının oluşturulması için, önce, **devletin ekonomide ana ilke** olarak yer alıp, kamu hizmetlerini ücretsiz sunması gerektiği gerçeğinin göz ardı edildiği gözlenmiştir.

Çizelge-28: Otuzuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözülmesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	OTUZUNCU HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Adil gelir dağılımının sosyal adalet ilkesini gözeterek, işsizliğe çözüm bularak ve kişi başına düşen geliri arttırarak sağlanması amaçlanmış, somut bir öngörüye yer verilmemiştir.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitimin yaygınlaştırılması, eğitimde ve sağlıkta fırsat eşitliğinin sağlanması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Dar gelirli vatandaşlar ile işçi ücretlerinden alınan tasarruf bonosunun kaldırılması , -İşsizlik sigortasının kurulması, -Yoksul ve dar gelirliye öncelik veren bir konut politikasının izlenmesi ve Arsa Ofisi Kanunu çıkarılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	“Korunmaya muhtaç grupların sosyal durumları düzeltilecek” denilmiş, ancak bunun için hangi araçların kullanılacağı belirtilmemiştir.

6.3.2.2. Otuz Birinci Hükümet (3 Kasım 1969-14 Şubat 1970)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması

1969 genel seçimleri sonunda hükümeti kurma görevi, Cumhurbaşkanı **Cevdet Sunay** tarafından yine Isparta Milletvekili **Süleyman Demirel'e** verilmiştir. **İkinci Demirel Hükümeti** olarak kurulan bu hükümet, 12 Kasım 1969'da Meclisten güvenoyu almış, ancak 14 Şubat 1970'de AP'li milletvekillerinin bütçe aleyhine oy vermesi nedeniyle son bulmuştur (TBMM, 2003).

Programda öncelikle hükümetin **başlıca görevinin**, Anayasanın kurduğu yönetim şekli olan; milli, demokratik, laik ve **sosyal hukuk devletinin** gereklerini uygulamak olduğu belirtilerek “**sosyal devlete**” göndermede bulunulmuştur. Program bütünüyle incelendiğinde bu göndermenin, usulen yapılmış bir gönderme olduğu dikkat çekmektedir. Çünkü “**yürütmenin güçlendirilmesi**” adı altında, devletin sosyal ve ekonomik görevlerine **liberal anlayış** içinde bakıldığı gözlenmektedir.

Programda en çok dikkat çeken konu, **yürütmenin güçlendirilmesi** konusudur. Bu amaçla, üzerinde ciddi düzeyde çalışmayı gerektirecek bir yönetim reformu önerilmiş ve bu reform genel çizgileri ile açıklanmıştır. Hizmetlerin daha etkin olması, memurların mesleki ve ahlaki niteliklerini geliştirici bir yetiştirme dizgesinin kurulması, Başbakanlığa bağlı birimlerin yetkilerinin yeniden düzenlenmesi, KİT'lerin daha akılcı ve verimli çalışır hale getirilmesi ve Kalkınma Planında yerel yönetimlere düşecek sorumlulukların artırılması gibi bir çok amaç belirlenmiştir. Ayrıca ekonomik ve sosyal kalkınma için bilimsel ve teknolojik gelişmelerin önemine değinilmiş ve bu gelişmeler, ülkenin gelişmesinde temel alınan ölçütlerden biri olarak kabul edilmiştir.

Ekonomide yine **karma ekonomi** düzeninin benimsendiği, kalkınma politikasının temelini **refah devleti** anlayışına dayandığı vurgulanmıştır. Bunun yanında; adalet, maliye, ticaret, milli savunma, tarım, enerji, bayındırlık, ormancılık gibi iç politika konularında Birinci Demirel Hükümet Programıyla hemen hemen aynı noktalara değinilmiş ve aynı amaçların gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. **Maliye** politikasında, her alanda, sağlıklı ve hızlı kalkınma, enflasyon, deflasyon gibi arızalardan uzak durma ve ekonomik istikrarı koruyarak gelişme, **milli gelirin adil** ve dengeli dağılımını sağlama gibi ilkelerin gözetileceğinin belirtilmesi **sosyal devlet** adına da olumlu bir gelişmedir.

Anca Program, **adil gelir** dağılımının sağlanmasına yönelik geliştirdiği öngörülerinde yetersiz kalmıştır. Hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliği** ise eğitim ve sağlık hizmetleriyle sınırlandırılmıştır. Korunmaya muhtaç gruplar ile alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamalar gerçekleştirme konusunda ise, istenilen düzeyde bir sosyal politika geliştirilememiştir.

Otuz Birinci Hükümet Programında Konut: Programda konut konusu ayrı bir başlık altında değerlendirildiği gibi, **sosyal devlet** kavramına ilişkin bazı açıklamalar içinde de yer verilmiştir. Programdan anlaşıldığına göre; hükümetin **konut** politikasında **temel hedefi**, henüz başını sokacak bir yuvaya kavuşamamış aileleri yasal yollardan ev sahibi yapmaktır.

Programda **konut sahibi** olmayı sağlamak yanında dikkat çekilmesi istenen bir diğer konu, hızlı kentleşmeye çözüm bulma noktasında açıklanmaktadır. **Düzensiz kentleşmenin** denetim altına alınması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda

planlama çalışmalarının tamamlanması, sanayi bölgelerinin kurulması ve belediye sınırları dışında kalan alanlar için koruma, kullanma ve denetim düzeni getirmek amacıyla çevre düzeni planlarının tamamlanması öngörülmüştür. **Sosyal devlet** ilkesi açısından bu öngörüler sevindiricidir ancak uygulama amaçlananlar yönünde olmadığı için bu öngörüler, yalnızca kağıt üzerinde kalmıştır.

Bunların yanında, dar gelirli ailelerin yararlanmasına öncelik tanınarak, sosyal ve kültürel ihtiyaçları sağlanmış **toplu konut bölgelerinin** hazırlanmasının öngörülmesi **sosyal devlet** açısından yine olumlu bir gelişmedir. Çünkü, sosyal devlet vatandaşına asgari yaşama koşulları sağlamak yanında, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını da karşılamak durumundadır. Doğal afetler karşısında daha etkin bir kamu hizmetinin sağlanması için önerilen “**Bölgesel Teçhizat Merkezleri**” de **sosyal devlet anlayışına** hizmet eden bir öngörüdür.

Ayrıca, köylüye ev yeri verme, kendi evini yapana yardım etme, **köy kalkınma kooperatiflerinin** kurulmasının teşvik edilmesi, özellikle kredi sağlanmasının yeni yöntemlere bağlanması, **sosyal konut** politikasının içine esnafın da alınması ve kredilerden yararlandırılması gibi öngörüler **sosyal devlet** ilkesini dikkate alan öngörülerdir.

Otuz Birinci Hükümet Programında Eğitim: Programda, öteki hükümet programlarında olduğu gibi, eğitim, kalkınmanın en önemli aracı olarak görülmüştür. Ayrıca Birinci Demirel Hükümet Programı ile aynı amaçlara yönelmiş bir eğitim politikası belirlenmiştir. Eğitim politikasında **genel amacın**; eğitim dizgesini, bugünün ve geleceğin ihtiyaçlarını karşılayacak ve tüm kademeleri kapsayacak bir denge ve iletişim içinde düzenlemek, programları iyileştirmek olduğu belirtilmiştir. Özellikle **yükseköğretim** üzerinde durulmuş ve üniversitelerin özerk bir yapıya kavuşturulmasının altı çizilmiştir. Bu amaçla üniversitelerin günün koşullarına uygun bir duruma getirileceği, eğitim yöntemlerinde gerekli yeniliklerin yapılacağı ve üniversitelerin özerklik ilkesini zedelemeyen bir “**Üniversitelerarası Yüksek Kurulun**” kurulacağı vurgulanmıştır. Bu Kurulun, üniversitelerle hükümet arasında işbirliği kuracak ve eğitim, araştırma, yayın ve danışma gibi faaliyetlerde Anayasanın temel ilkelerini gözetecek bir yapıda olması öngörülmüştür.

Milli eğitim politikasında ana amaçlardan birinin “**herkes için eğitim**” olduğu belirtilmiş ve eğitimin yaygınlaştırılması için çeşitli çalışmaların yapılması

istenmiştir. Her tip okulun dengeli biçimde yurt sathına yayılması, parasız yatılı ve burslu öğrenci sayılarının artırılması ve bunların köylü, işçi, esnaf ve dar gelirli ailelere ağırlık ve öncelik verilerek geliştirilmesi, bu çalışmaların ana hedefi olarak belirlenmiştir. **Mektupla öğretim yöntemi** ile okullar arası seviye farklılığının giderilmeye çalışılması ve gençlerin eğitimi konuları önemle vurgulanarak, eğitimin ülke ihtiyaçlarına uygun bir nitelik taşıması gerektiği dile getirilmiştir. Özetle; eğitimde **fırsat eşitliğinin** her türlü araca başvurulması sağlanması amaçlanmıştır.

Eğitimde **fırsat eşitliğini** gerçekleştirme amacına hizmet eden ortaokulların ihtiyaçlara göre en küçük kasabalara kadar götürülmesi, kız öğretim kurumlarının özellikle gezici kadın kurslarının yurdun her köşesine ulaştırılması planlanmıştır. **Temel eğitimin** yüzde yüz gerçekleştirilmesi, eğitimin kalitesinin artırılması, okul öncesi eğitimin önemle ele alınması ve yükseköğretim gençliğinin sosyo-ekonomik koşullarının iyileştirilmesi vurgulanan diğer eğitim konularıdır. Ayrıca her yıl artan **üniversite** ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla üniversitelerde ve yüksekokullarda **gece öğretimi** yapılması önerilmiş ve bu ihtiyacı karşılayacak düzeyde de yeni üniversitelerin açılması konusunda yasal ve kurumsal çalışmaların nasıl yapılacağı açıklanmıştır. **Eğitim politikası** yönelişlerinin, yalnızca öğrenci odaklı değil, aynı zamanda eğitim çalışanlarını da içine aldığı belirtilmiştir.

Milli eğitim politikası içinde **kültür politikası** da değerlendirilmiş ve bu alana yönelik amaçlananlara yer verilmiştir. Kültür politikasında özellikle, Türk dilinin, tarihinin, birlik ve istikrar içinde gelişmenin önemine değinilmiştir. **Türkçe**'nin kurallarına uygun, ilmi ve doğal yollarla gelişmesi ve zenginleşmesinin bir araştırma konusu etrafında incelenmesi ve bu amaca hizmet etmek üzere de bir **Dil Akademisinin** kurulması öngörülmüştür (TBMM, 2003). Bu bağlamda, Türk Dili'nin, tarihinin, geleneklerinin korunmasına ve tanıtılmasına dikkat çekilmek istenmiştir.

Otuz Birinci Hükümet Programında Sağlık: Hükümetin sağlık politikasının esaslarını, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması konusu belirlemiştir. Bu bağlamda, korunmaya muhtaç grupların (ekonomik bakımdan yoksun olanlar, bakıma muhtaç kimsesizler, sakatlar, küçükler, ihtiyarlar) ve dar gelirli vatandaşların parasız tedavi olanaklarına kavuşturulması ve koruyucu hekimliğe önem verilmesi

öngörülmüştür (Erdilek, 1983, 1013). Böylece 1961 Anayasası'nın **sosyal devlet** ruhu Programa –istenilen düzeyde olmasa da- yansımıştır.

Bunlar yanında, bulaşıcı hastalıklarla mücadele programları geliştirilmesi, aşı çalışmalarının vatandaş kitlelerine yeniden uygulanması ve aşı üretiminin artırılması amaçlanmıştır. Halk sağlığı eğitimi de önemle ele alınmış ve bu konuya sosyal devlet anlayışıyla yaklaşmıştır.

Sağlık politikası, **sağlık ve sosyal yardım** hizmetleri adı altında değerlendirilmiş ve bu anlamda **sosyal refah devleti** anlayışına göndermeler yapılmıştır. Sosyal devletin bir gereği olarak, kademeli bir **sağlık sigortası** dizgesinin geliştirilmesi, sosyal refah hizmetlerini bir elde toplayacak olan **Sosyal Hizmetler Kurumu**'nun kurulması ve sağlık çalışanı ihtiyacını karşılamak için gerekli tedbirlerin alınması öngörülmüştür. Ayrıca, yoksul ve güçsüz vatandaşların yaşlılık dönemlerinde ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ihtiyarlık bakım yurtlarının, çalışan annelerin çocuklarının bakımı için **kreş** ve **gündüz bakımevlerinin**, sakatlar gibi özürllülere yönelik **rehabilitasyon merkezlerinin** ve 0-6 yaş korunmaya muhtaç çocuklar için çocuk yuvalarının artırılması gerektiğinin ifade edilmesi yine **sosyal devlet ilkesinin** göz ardı edilmediğini göstermektedir (TBMM, 2003).

Otuz Birinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Programda sosyal güvenlik konusu, sosyal devlet anlayışının genel niteliklerinin tanımı doğrultusunda ele alınmıştır. Bu nedenle bu konu, daha çok nelerin yapılacağı değil de, **sosyal devlet** açısından “**olması gerekenler**” üzerinde durularak değerlendirilmiştir.

Her şeyden önce, hükümetin **sosyal eşitlik** temel koşulu ile, herkesin yeteneğine göre bir işe sahip olabilmesini ve geçim seviyesine uygun bir gelir sağlama olanağının güvence altına alınmasını amaçladığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, çalışan tüm hizmetlileri kapsayacak biçimde, **sosyal güvenlik ağının** genişletilmesi, hükümetin bu konu ile ilgili politikasının ana hedefi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öteki hükümet programlarında olduğu gibi; işsizliği önlemek, istihdam olanaklarını plan hedeflerine uygun biçimde genişletmek, büyük sanayileşme hamlelerini geliştirmek yolundaki çalışmalar önemli sosyal güvenlik konuları olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma ve işyeri koşullarının düzenlenmesi, işçi sağlığı için gerekli tedbirlerin alınması, işçi konutları için ayrılan fonların artırılması ve işçilere

bireysel konut kredisi verilmesi gibi öngörüler “usulen” yer verilen öngörülerdir. Sosyal sigortaların kapsadığı risk alanlarını genişletmek amaçlı, işçi çocuklarının Sosyal Sigortalar Fonundan getirilen burslarla eğitilmeleri, tarım ve orman işçilerinin sigorta kapsamına alınmaları gibi çalışmaların yapılacağı da vurgulanmıştır. Ayrıca esnaf ve sanatkarların da sosyal sigortalar kapsamına alınmaları ve sağlık hizmetlerinden daha fazla yararlanmaları ve işsizlik sigortasının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlarla bağlantılı olarak, köylerdeki gizli işsizliği önlemek ve boş iş gücünü değerlendirmek için el ve ev sanatlarının geliştirilmesine, köy toplum kalkınmasının önemine değinilmiştir.

Çizelge-29: Otuz Birinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	OTUZ BİRİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-“Gelir dağılımının düzenlenmesine” yönelik vergide adaletin sağlanması, istihdam olanaklarının artırılması gibi amaçlar belirlenmiştir.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Kalkınmada refah devleti anlayışının esas alınacağı belirtilmiş, ancak kamu yararını gözeten bir ekonomi anlayışı değil, özel kesimi destekleyen bir ekonomi anlayışı benimsenmiştir.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve bu hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması, -Kademeli bir sağlık sigortasının gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Dar gelirlilerin yararlanmasına açık toplu konut bölgelerinin kurulması, -Doğal afetlerde etkin bir kamu hizmeti için Bölgesel Teçhizat Merkezlerinin kurulması, -Köy kalkınma kooperatiflerinin geliştirilmesi, -İhtiyacı olanların yasal yollardan bir konuta kavuşturulması, -İşsizlik sigortası kurulması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Korunmaya muhtaç grupların ücretsiz tedavi olanaklarına kavuşturulması öngörülmüştür.

6.3.2.3. Otuz İkinci Hükümet (6 Mart 1970-26 Mart 1971)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Hükümeti kurma görevi, Cumhurbaşkanı *Cevdet Sunay* tarafından Isparta Milletvekili *Süleyman Demirel*'e verilmiş olup, T.C. Otuz İkinci Hükümeti, *Üçüncü Demirel Hükümeti* olarak, 15 Mart 1970'te Meclise Hükümet Programını sunmuştur. Başbakan Demirel'in 12 Mart Muhürası üzerine istifa etmesi sonucu da

hükümet sona ermiştir. Program, 11 Kasım 1969 **Seçim Beyannamesi** ve **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**yla beraber değerlendirilmiştir (TBMM, 2003).

Hükümetin uygulamalarına yön verecek temel ilkelerden birincisini, 1961 Anayasasının insan haklarına dayalı, milli, demokratik, **laik** ve **sosyal hukuk** devlet düzenini bütün gerekleriyle gerçekleştirmek noktasında toplanmakta olan hususların oluşturduğu belirtilmektedir.

Program, **sosyal devlet ilkesi** açısından Demirel'in önceki iki hükümet programına göre **daha olumlu** öngörüler ortaya koymuştur. Başlangıçta planlı kalkınmanın esas alınıp ve refahın tabana yayıldığı, **adil gelir dağılımının** gerçekleştirildiği ve **sosyal adaletin** gözetildiği bir ekonomik kalkınma hedefinin ortaya konulması oldukça ilginçtir. Bunun yanında yoksulluğun ortadan kaldırılarak, hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanmak istendiği dikkat çekmektedir. Hükümet, **sosyal devletin tüm gereklerini** kavramış olacak ki, programda sosyal devlet açısından "**yapılması gerekenler**" tek tek sayılmıştır. Üstelik, **sağlık** ve **eğitim** hizmetlerinin yaygınlaştırılması, köyün ve köylünün kalkındırılması, **Doğu Bölgesinin** tüm sosyal ve ekonomik araçlara kavuşturulması **sosyal devletin** gereği olarak görülmüştür.

Gerçi programda, "**sosyal**" kelimesi, hükümetin kamu politikalarında öngördüğü her hedef içine serpiştirilmiş ve biraz da amacını aşan açıklamalara yer verilmiştir. Çünkü bu konuda çözüm bekleyen sorunlara yönelik somut öneriler sunulmamıştır. Bir yanda kredi dizgesinin sosyal adalet ilkesine göre düzenlenmesinden bahsedilmiş, öte yanda özel kesimin desteklenmesi isteği ile devletin el atması gereken alanlardan çekilmesi öngörülmüştür.

Program, "**hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğini sağlamak**" amacına –çoğu hükümet programında olduğu gibi- yalnızca eğitim politikasında yer vermiştir. Bu yönüyle Program, sosyal devlet ilkesi ölçütleri açısından yetersiz ve eksik bir programdır. Programda korunmaya muhtaç gruplara yönelik de bir hedef belirlenmemiştir. Alt gelir gruplarına yönelik geliştirilen öngörüler ise **sosyal devlet ilkesi** açısından oldukça kısır kalmıştır.

Otuz İkinci Hükümet Programında Konut: Programda konuta ayrı paragraflarda yer verilmiştir. Önceki Demirel Hükümet Programıyla aynı konular üzerinde durulmuştur. Öncelikle Türkiye'nin hızlı bir kentleşme sorunu ile karşı

karşıya olduğuna dikkat çekilmiş, düzensiz kentleşmenin kontrol altına alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Hükümetin **konut** politikasının **temel hedefinin**; henüz başını sokacak bir yuvaya kavuşamamış aileleri meşru ve hukuki yollardan ev sahibi yapmak olduğunun belirtilmesi, yine **sosyal devlet anlayışıyla** örtüşen bir amaçtır. Konut sahibi yapmak için, konut kredisi faiz oranlarının kısmen veya tamamen devlet bütçesinden karşılanmasını olanaklı kılacak bir dizgeyi yaratmanın öngörülmesi de bu açıdan mantıklı bir çözümdür.

Gecekondu sorununa; varolan gecekonduların iyileştirilmesi ancak yeni gecekondu yapımının önlenmesi şeklinde bir çözüm yolu getirilerek kalkınma planının anlayışı benimsenmiştir (TBMM, 2003).

Programda doğal afetler karşısında hükümetin nasıl bir politika izleyeceğine yönelik öneriler de sunulmuştur. Bu bağlamda, doğal afetler karşısında daha hızlı ve güçlü olarak afetzede vatandaşa hizmet edilmesi, afet durumunda, emniyet, sağlık, yiyecek ve geçici barınak gibi önlemlerin, ülkenin en ücra köşelerine kadar ulaşacak şekilde düzenlenmesi ile ilgili kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanarak, yardım tedbirlerinin hızla uygulanmasına çalışılması amaçlanmıştır.

Otuz İkinci Hükümet Programında Eğitim: Eğitimde ekonomik yatırımla birlikte insan gücüne değer veren ulusal amaçlara ve ihtiyaçlara uygun bir eğitim dizgesinin uygulanmasının amaçlandığı dikkat çekmektedir. **Eğitimde fırsat eşitliği** içinde herkese açık ve yaygın bir hizmet anlayışı benimsenmiştir. Eğitim çalışmalarının, istihdam ihtiyaçlarına uygun insan gücünün yetiştirilmesi yanında, ulusal gelecek olan Türk gençliğinin, milli bilinci yüksek biçimde yetiştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Bunun, Cumhuriyet Hükümetlerinin önemle takip edecekleri bir konu olduğunun da altı çizilmiştir (TBMM, 2003).

Doğu Bölgesinin kalkındırılması, hükümetin eğitim politikasında da ele alınmış ve bu anlayış doğrultusunda, eğitim tesislerinin başta Doğu bölgesi olmak üzere artırılmasına devam edilmesi, **Atatürk Üniversitesi** ile kurulmasına yeni başlanan **Diyarbakır Üniversitesi**'nin kuruluş çalışmalarının bir an önce tamamlanması istenmiştir.

Eğitim dizgesindeki hedef ve yöntemlerin, bugünün ve yarının ihtiyaçlarına göre geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekilerek eğitimde **ağdaş** bir yapının korunmasının amaçlandığı gözlenmektedir. Gençliğin yetiştirilmesi ile birlikte, milli kültürün ve tarihi değerlerin korunması ve gelecek nesillere tanıtılması, kültür ve sanat alanında yaratıcı çalışmaların teşviki ve ulusun maddi ve teknik gücünün yükseltici çalışmaların desteklenmesi hükümetin önemle üzerinde durduğu öteki konulardır. Ayrıca kültürel değerlerin önemsendiğinin göstergesi olarak kültür işlerini yürütecek bir **Bakanlığın** kurulması öngörülmüştür (TBMM, 2003).

Hükümet, eğitimde **ağdaş** yapının korunması gerektiği görüşünde çok samimi olmadığını programın ilerleyen bölümlerinde ortaya koymuştur. Eğitim dizgesinin “**manevi ve sosyal değerlerle donatılmasına**” büyük önem verileceğinin belirtilmesi, eğitime “**din**” unsurunun “manevi değerler” adı altında sokulmak istendiğinin en açık göstergesidir.

Otuz İkinci Hükümet Programında Sağlık: Programda sağlık da ayrı bir paragrafta değerlendirilmiştir. Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, koruyucu sağlık hizmetlerine öncelik verilerek tedavi edici hekimliğin tamamlayıcı bir unsur olarak kabul edilmesi sağlık politikasının temel çizgilerini belirleyen düşünceler olarak açıklanmıştır.

Sağlık politikasında, maddi olanaklardan yoksun olanlarla bakıma muhtaç kimsesizleri, sakatları, küçükleri, ihtiyaçları ve dar gelirli vatandaşları parasız tedavi olanaklarına kavuşturmanın, hükümetin ana hedefi olduğu belirtilmiş ve kademeli olarak uygulanacak bir **sağlık sigortası** dizgesinin geliştirilmesi öngörülmüştür. Böylece **sosyal devletin** gereklerine sağlık politikasında da yer verilmiştir.

Otuz İkinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik de ayrı bir paragrafta değerlendirilmiştir. Öncelikle **sosyal adalet** kavramına değinilmiş ve herkesin yeteneğine göre iş bulabilmesi ve geçim seviyesine uygun bir gelir sağlayabilmesi olanağının güvence altına alınması hedeflenmiştir. Ancak bunun hangi politika araçlarıyla geliştirileceğine dair somut bir öngörü ortaya konmamıştır. Aynı Şekilde, emeği ile kazanan işçi, köylü ve ifti, esnaf ve sanatkarların ekonomik ve sosyal koşullarını iyileştirmek konusunda titizlikle çalışılacağı, plan hedeflerine uygun olarak istihdam olanaklarının arttırılacağı belirtilmiş, ancak **sosyal devletin**

araçlarından hiçbirine yer verilmemiştir. Bu konuda yalnızca “kötü hava koşulları yüzünden ödeme gücünden yoksun kalan küçük çiftçilerin banka borçlarının faizsiz ve uzun vade ile taksitle bağlanması” şeklinde somut bir öngörü ortaya konmuştur. Bu da göstermektedir ki, bazı öngörüler “usulen” dile getirilmiştir.

Çizelge-30: Otuz İkinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	OTUZ İKİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Adil gelir dağılımının gerçekleştirilmesi, -Konut kredisi faiz oranlarının kısmen veya tamamen devlet bütçesinden karşılanması, -Refahın tabana yayılması ve vergide adaletin sağlanması ve yoksullukla mücadele edilmesi öngörülmüştür.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Kalkınmada refah devleti anlayışının (köyün ve köylünün kalkındırılması, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması gibi) esas alınması öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, -Sağlık ve eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve kademeli sağlık sigortasının kurulması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Gecekonduların iyileştirilmesi, -Dar gelirlielerin ekonomik ve sosyal koşullarının iyileştirilmesi, -Esnaf ve sanatkarların ekonomik durumlarının iyileştirilmesi öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.3.2.4. Otuz Üçüncü Hükümet (26 Mart 1971-11 Aralık 1971)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

12 Mart Muhtırası nedeniyle istifa eden Başbakan Süleyman Demirel'in yerine Nihat Erim başkanlığında, *partilerüstü bir hükümet* kurulmuştur. Bu hükümet, *Birinci Erim Hükümeti* olarak, 7 Nisan 1971'de Hükümet Programını Meclise sunmuştur (TBMM, 2003).

Programda öncelikle, 1960 devriminin Türkiye'ye kazandırdığı 1961 Anayasası'nın Türk toplumunun çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasını sağladığı vurgulanmıştır. Bu bağlamda, hükümetin 1961 Anayasasının “fertlere yalnız klasik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip aynı zamanda onların insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddi ihtiyaçlarının karşılanmasını kendisine vazife edinen devlettir” şeklindeki açıklamasını, **sosyal devlet** anlayışını –hükümet programı düzeyinde-

benimsediğinin bir göstergesi olarak alabiliriz. Ayrıca **Atatürk ilkelerinin** ve **devrimlerinin**, özellikle **laiklik** ilkesinin, tam olarak uygulanmasının gerekliliğinin görülmüş olması da olumlu bir öngörü olarak dikkat çekmektedir.

Hükümetin belirlediği siyasal, sosyal ve ekonomik politikalarda izleyeceği siyasetin genel amaçları da **sosyal devletten** beklenen hususlar dikkate alınarak çok açık bir şekilde özetlenmiştir. Bu amaçlar; **sosyal adaletin** sağlanması, **öğretim birliğinin** gerçekleştirilmesi, kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanması, **adil gelir dağılımının** gerçekleştirilmesi ve kooperatifçiliğin geliştirilmesi yönünde ortaya konan öngörülerden oluşmaktadır. Ancak Program, bu konulara yönelik bir politika geliştirmede yetersiz kalmıştır. Tarım gelirlerinde asgari geçim indirimleri göz önünde bulundurularak vergi indirimine gidilmesi, işçi ve memurların muaflik sınırlarının arttırılması, emekli, dul ve yetim aylıklarının iyileştirilmesi dışında somut bir öngörü ortaya konmamıştır.

Ayrıca devletin etkin bir çalışma düzenine kavuşturulması öngörülmüş, devamında ise **özel kesimin** toplum yararına uygun bir çalışma düzenine katkıda bulunmasının sağlanacağı belirtilerek, “**devletçilik**” ilkesinden vazgeçme niyeti daha yumuşak ifadelerle dile getirilmiştir.

Hükümetin yapmak istediği yenilikler, Programda “**Hükümetin Reform Stratejisi**” adı altında ele alınmıştır. Hükümet Programını değerlendirebilmek açısından, bu reformlar çerçevesinde öngörülere **sosyal devlet ilkesiyle** ilgili olanlar dikkate alınarak, kısaca değinmekte fayda vardır (TBMM, 2003):

Toprak ve Tarım Reformunda; bu konudaki çalışmalarını planlamak ve uygulamak üzere Başbakanlığa bağlı bir **Toprak Reformu Örgütü**nün kurulması ve başka ülkelerdeki başarılı reform denemelerinden yararlanılması öngörülmüştür.

Mali Reformlar alanında; vergi yönetimi reformu çerçevesinde, gelir vergisi düzeyindeki eksikliklerin giderilmesi, vergi kaçakçılığının önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Devlet Memurları Kanunu'nda düzenlemeler yapılacağı vurgulanarak, emekli, dul ve yetim aylıklarının, onların sosyal koşullarının geliştirilmesi yönünde öncelikle ele alınacağı ifade edilmiştir.

Hukuk ve Adalet Reformunda ise; **Atatürk Devrimlerinin** titizlikle uygulanması, yıkıcı faaliyetlere asla izin verilmemesi, suç ve suçluluğun ortadan kaldırılmasında, öncelikle suçu doğuran sosyal ve ekonomik nedenlerin ve bunalımların giderilmesi konuları üzerinde durulmuştur.

Devlet Kesiminin Yeniden Düzenlenmesinde dikkat çeken en önemli konu; yargı, politika, idare, askerlik ve üniversitede üstün, başarılı ve tecrübeli kişilerden oluşan yüksek düzeyde bir **Danışma Kurulu** kurulmasının öngörülmesidir.

Dış politikanın Atatürk'ün çizdiği temel ilkeler gereğince yürütüleceği belirtilerek, gerçekçiliğe ve bilime dayanacağı vurgulanmıştır.

Otuz Üçüncü Hükümet Programında Konut: Bu programda konut konusuna ayrıca değinilmemiştir. Yalnızca bir cümle ile şöyle bir değerlendirme yapılmıştır (TBMM, 2003):

“Şehirleşme hareket ve çalışmaları bilimsel kurallara ve yerleşme merkezlerinin geleceği, teknolojik ilerlemelerin hızı da göz önünde tutularak etkin biçimde düzenlenip uygulanacaktır.”

Otuz Üçüncü Hükümet Programında Eğitim: Her şeyden önce, Atatürk'ün eğitimde birlik (Tevhid-i Tedrisat) ilkesine aykırı tüm uygulamalara son verileceği, din işlerinin yönetiminin **laiklik** ilkesine göre düzenleneceği, İmam-Hatip okullarının ortaöğretim dizgesine uyacak biçimde iyileştirileceği ve üniversite çalışanlarının zor durumlarının üniversitelerin görüşleri ve Anayasa ilkeleri çerçevesinde en kısa zamanda çözüleceği yönünde görüşler ileri sürülmüştür.

Daha sonra ise, Yedinci ve Sekizinci Eğitim Şuralarındaki çalışmaların tamamlanıp uygulamaya konulması, teknik öğretimin geliştirilmesi ve ilk ve orta öğretimde tek kitap düzeninin uygulanması konuları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen **eğitimde fırsat eşitliği** ve 8 yıllık zorunlu eğitime geçme amaçlı deneme okullarının kurulması ve özel yüksek okullar sorununun Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda öğrenci haklarını zedelemeyecek biçimde çözülmesi öngörülmesi ortaya konmuştur. Ayrıca yükseköğretim ders kitaplarının öğrenciye ucuz fiyatla verilmesinin ve Atatürk ilkelerine bağlı, ihtiyacı karşılayacak öğretim üyesi ve öğretmen yetiştirilmesinin

sağlanacağı önemle vurgulanmıştır. Bu noktada, bilimsel ve teknolojik araştırmalara büyük önem verildiği de gözlenmiştir.

Ulusal bir kuruluş olan TRT'den, toplumun eğitimi ve kültürel gelişmesi için bir araç olarak yararlanmak istenmesi, hükümetin, eğitimin yaygınlaştırılması konusunda ortaya koyduğu akılcı çözüm yollarından biridir. Ayrıca eğitim ve kültür işlerinin birbirinden ayrılarak bir **Kültür Bakanlığı**'nın kurulmasına olan ihtiyacın dile getirilmiş olması da olumlu bir gelişmedir.

Otuz Üçüncü Hükümet Programında Sağlık: Programda sağlık konusuna ayrı bir başlık altında yer verilmemiştir. Yalnızca hükümetin genel amaçları arasında, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasından ve hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanmasından bahsedilmiştir.

Otuz Üçüncü Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusuna da özet şekilde yer verilmiştir.

Çizelge-31: Otuz Üçüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	OTUZ ÜÇÜNCÜ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Adil gelir dağılımının sağlanması amaçlanmıştır. Bunu gerçekleştirmek için şunlar öngörülmüştür: -Vergi, bütçe, kredi politikalarına yönelik tedbirler alınması, -Sosyal adaletin sağlanması ve vergi dizgesinin buna göre düzenlenmesi.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Ekonomide devlet ve özel kesimin birlikte yer alması, özel kesimin toplum yararına desteklenmesi öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, -Temel eğitimin 8 yıl olması ve bu amaçla deneme okullarının kurulması, -Hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Tarım gelirlerinde vergi indirimine gidilmesi, işçi ve memurların muaflık sınırlarının arttırılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Emekli, dul ve yetim aylıklarının iyileştirilmesi öngörülmüştür.

Ulusal ekonomiye zarar veren, sosyal patlamalara neden olan aksaklıkların öncelikle yasal tedbirler yoluyla giderilmesi öngörülmüştür. Bu doğrultuda; çalışma hayatında huzuru sağlayacak her türlü tedbirin alınması, özellikle İş Kanunu, Tarım İş Kanunu ve Çıraklık Kanunu Tasarılarının en kısa sürede kanunlaştırılması; Sendikalar Kanunu ile Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunlarının birlikte ele

alınarak birbirini tamamlayan bu iki kanun arasındaki çelişmelerin giderilmesi amaçlanmıştır.

6.3.2.5. Otuz Dördüncü Hükümet (11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Hükümeti kurma görevi, Cumhurbaşkanı *Cevdet Sunay* tarafından 10 Ekim 1971'de milletvekilliğinden istifa eden ve 14 Ekim 1971'de Kontenjan Senatörlüğü'ne atanan *Nihat Erim*'e verilmiştir. Partiler üstü bir hükümet olan *İkinci Erim Hükümeti* 22 Aralık 1971'de Meclise Programını sunmuştur (TBMM, 2003).

Program içerik olarak Birinci Erim Hükümeti ile aynı esaslara yönelmiştir. Birinci Erim Hükümet Programından farklı bir şey sunmamıştır. Ancak bu dönemin daha iyi anlaşılması açısından Programı özetlemekte fayda vardır.

Öncelikle hükümetin **partiler üstü bir hükümet** olduğunun altı çizilmiştir. Bunun yanında, ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesinin **Atatürk ilkeleri** esas alınarak ve Cumhuriyetin tüm kuruluşlarının birleşmesi sağlanarak gerçekleştirileceği vurgulanmıştır. Tüm düzenlemelerin de ülke ihtiyaçlarına uygun ve Atatürkcü bir anlayışla yapılacağına dikkat çekilmiştir. 12 Mart Muhtırası oluşturan ortamdan ve sonrasında bahsedilerek durumun gerekçeleri açıklanmıştır. Bu doğrultuda; gençlerin milli görev ve sorumlulukları yüklenebilecek ve çağdaş uygarlık ilkeleri doğrultusunda yetiştirilmesinin altı çizilmiştir.

Ekonomi politikasında, yine karma ekonomi anlayışı benimsenmiş ve özel kesimin de bu anlayış doğrultusunda desteklenmesi öngörülmüştür. Ayrıca **yabancı sermayenin** ülke çıkarlarına göre teşvik edileceği, **sosyal adalet** esaslarına ve özellikle **gelir dağılımının** daha adil bir hale getirilmesine ve sermaye piyasasının kurulmasına çalışılacağı, diğer amaçlar olarak belirlenmiştir.

Bu Programda da -yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi- hükümetin belirlediği siyasal, sosyal ve ekonomik politikalarda izleyeceği siyasetin **genel amaçları sosyal devletten** beklenen hususlar dikkate alınarak özetlenmiştir. Bu amaçlar; **sosyal adaletin** sağlanması, kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanması, **adil gelir dağılımının** gerçekleştirilmesi yönündedir. Ancak, yabancı sermayenin ve özel kesim yatırımlarının desteklenmesinin istenmesi "fırsat eşitliği, adil gelir dağılımı" gibi amaçlara hizmet eden öngörüler değildir. Gerçi

“**kamu yararı**” gözetilerek ve ülke çıkarları korunarak bunlara izin verileceği belirtilmiş, ama bunun **sosyal devletin** kamu yararı anlayışından farklı bir durumu sergilediği göz ardı edilmiştir.

Programın, **sosyal devlet ilkesinin** “ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi, korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamalar”ın gerçekleştirilmesi ölçütlerine ilişkin bir öngörüsü bulunmamaktadır. Diğer program sosyal devleti ilkesi ölçütlerine yönelik öngörülerinde ise yetersiz kalmıştır.

Programda ayrıca, kanunların üstünlüğü ve hakimiyetine bağlılık dile getirilmiş ve sekiz buçuk ay görev yapan Birinci Erim Hükümetinin çalışmaları kısaca özetlenmiştir.

Nüfusun büyük çoğunluğunun geçimini, milli gelirin yaklaşık %30’unu, ihracatın da en önemli bölümünü sağlayan **tarım kesiminin** yeniden ve beş yıllık planlar doğrultusunda düzenlenmesi öngörülmüştür. Bunun yanında; köy kalkınmasına özel önem verileceği belirtilerek **sosyal adalet** anlayışına yönelik bir öngörü ortaya konmuştur (TBMM, 2003).

Otuz Dördüncü Hükümet Programında Konut: Konut konusu Programda kısaca özetlenen bir konudur. Buna göre, hızla gelişen kentleşmeye, bilim ve ülke gerçeklerine göre yön verileceği, bölge ve kent planlamasında çevre sorunlarının çözümlenmesine ve özellikle çevre sağlığına özen gösterileceği ve az gelirliler vatandaşların konut edinme çabalarına yol gösterici ve destekleyici katkıda bulunulacağı hükümetin konut politikasındaki genel amaçları olarak belirlenmiştir (TBMM, 2003).

Otuz Dördüncü Hükümet Programında Eğitim: Öncelikle, her kademedeki öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin **Atatürk ilkelerine** uygun bir anlayış içinde yetişmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Eğitimle ilgili yenilikler konusunda özel yüksek okulların üniversite ve akademilere bağlanması ve imam hatip okullarının orta öğretime dayandırılması ile ilgili kararların korunacağı belirtilmiştir (TBMM, 2003).

Otuz Dördüncü Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikasının sosyal yardım politikası ile beraber değerlendirildiği Programda, bu politikanın temel ilkelerini; sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve koruyucu sağlık hizmetlerine

öncelik verilmesinin oluşturduğu gözlenmiştir. **Sosyal devlet ilkesi** açısından Birinci Erim hükümetinden farklı bir amaç ortaya konmamıştır.

Otuz Dördüncü Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Öncelikle çalışma barışının sağlanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, işçilerle işverenler arasında karşılıklı hak ve menfaatlerin dengeli şekilde korunmasını ve çıkar çatışmalarının Türk ekonomisine olumsuz etkilerinin önlenmesini içeren bir **sosyal güvenlik dizgesinin** oluşturulması istenmektedir. Bu amaçla, Sendikalar kanunu ile Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunlarının işçi ve işveren kuruluşlarının da görüşleri alınmak suretiyle birbirini tamamlayan nitelikte yeniden düzenlenmesi öngörülmüştür.

Çizelge-32: Otuz Dördüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	OTUZ DÖRDÜNCÜ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-“Sosyal adalet ilkesi esas alınarak adil gelir düzeni gerçekleştirilecek” denilmiş, bunun hangi araçlarla sağlanacağı belirtilmemiştir.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Sağlık ve eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması, -Temel eğitimin 8 yıl olmasının sağlanması ve bu amaçla deneme okullarının kurulması, -Köy kalkınmasının önemle ele alınması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Az gelirli vatandaşların konut edinme çabalarının destekleneceği belirtilmiştir.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.3.3. 1972-1980 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi

1972-1980 döneminde Türkiye’de yaşanan bazı değişimler hükümet programlarına da yansımış ve kamu yönetimi dizgesi buna göre biçimlenmiştir. Bu dönemde toplam **dokuz hükümet** kurulmuştur. Bunlar, kuruluş sırasına göre; **Melen, Talu, Birinci Ecevit, Irmak, Dördüncü Demirel, İkinci Ecevit, Beşinci Demirel, Üçüncü Ecevit ve Altıncı Demirel Hükümetleridir.**

6.3.3.1. Otuz Beşinci Hükümet (22 Mayıs 1972- 15 Nisan 1973)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

17 Nisan 1972'de Nihat Erim sağlık nedeniyle istifa etmiştir. İstifa üzerine hükümeti kurma görevi **Suat Hayri Ürgüplü**'ye verilmiş, ancak Ürgüplü'nün hazırladığı hükümet listesi, Cumhurbaşkanı Sunay tarafından 12 Mart Muhtırasına uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Bunun üzerine; hükümeti kurma görevi, Cumhuriyet Senatosu Van üyesi **Ferit Melen**'e verilmiştir. **Melen** AP, CHP ve MGP'den oluşan bir **koalisyon hükümeti** kurarak görevine başlamıştır (TBMM, 2003).

Hükümetin yapmak istediği reformlar, Programda başlıkları verilerek düzenlenmiş, böylece öteki hükümet programlarından farklı olarak, bu Programa daha açık ve anlaşılır bir nitelik kazandırılmıştır. Öncelikle hükümetin **12 Mart Muhtırasından** önce içine girmiş olduğu ortamdan tam olarak kurtulamadığı yani Muhtıranın verilmesini gerektiren sebeplerin ortadan kalkmadığı vurgulanmıştır. Bu konuyla ilişkili olarak, **parlamentar demokrasinin** sağlıklı ve verimli biçimde işlenmesini sağlamanın öneminden bahsedilmiş, bölücü düşüncelere karşı mücadele verileceğinin altı çizilmiştir.

Programda, Türkiye Cumhuriyetinin milli, **laik** ve **sosyal niteliğinin** korunmasının temel amaç olarak benimsenmesi **sosyal devlet** ilkesi açısından önemli bir bulgu olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanında hükümetin niteliğinin **Atatürkçü atılım hükümeti** olarak ifade edilmiş olması **çağdaş** devlet idealine ulaşmak istendiğini göstermektedir. Zaten bu amaç doğrultusunda **kamu yönetiminin** çağdaşlaştırılmasının önemi de vurgulanmıştır.

Karma ekonomi anlayışı içinde **özel kesimin** de desteklenmesi, bu hükümetin de ekonomi politikasının temelini oluşturmuştur. Bu amaç; “ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın hür düzen ve **sosyal adalet** ilkeleri içinde istikrarlı, hızlı, dengeli ve planlı bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlamak yönünde” bir gerekçeye bağlanmış ve çelişkili öngörüler ortaya konmuştur. Örneğin, ekonomiye **kamu yararını** gözeten bir devlet müdahalesinin yapılacağı belirtilmiş ve toprak ve tarım reformunda, özellikle **kooperatifçiliğin** desteklenmesi üzerinde durulmuştur. Devamında ise, **yabancı sermaye** ve özel kesim yatırımlarının teşvikinin sağlanacağı belirtilmiştir.

Program, sosyal devlet ilkesinin “**adil gelir dağılımını** sağlamak, korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamalar geliştirmek” ölçütlerine yönelik herhangi bir hedef belirlememiştir. Ekonomik kalkınmada **kamu yararının** dikkate alınacağı belirtilmiş, ancak bunun hangi ekonomik araçlarla gerçekleştirileceği açıklığa kavuşturulmamıştır. Diğer sosyal devlet ilkesi ölçütlerine yönelik geliştirilen öngörüler ise **sosyal devlet** yaratma konusunda eksik kalmıştır.

Otuz Beşinci Hükümet Programında Konut: Programda konut konusu bayındırlık, ulaştırma, imar, iskan ve turizm çalışmaları başlığı altında değerlendirilmiştir.

Program, 12 Mart dönemini getiren olumsuz koşullar nedeniyle **konut** konusuna ayrıntılı yer vermemiştir. Genel olarak, sanayileşmenin ve nüfus artışının ortaya çıkardığı **hızlı kentleşme** sorununa değinilmiş ve bunun denetim altına alınması öngörülmüştür. Bu amaçla, gerekli altyapı, konut, sağlık ve sosyal hizmet ihtiyaçlarının bir bütün olarak ele alınacağı ve bu bilimsel gelişmelere göre yön verileceği vurgulanmıştır. Yine çevre sağlığına özen gösterilmesi, az gelirli vatandaşların konut edinme çabalarına yön ve destek verilerek gecekondü bölgelerinde yaşayanların medeni ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetlerin geliştirilmesi öngörülmüştür. Ancak, sosyal devlet anlayışının konut politikası araçlarına hiç değinilmemiştir. Az gelirli vatandaşların “**nasil konut sahibi olacakları**” sorusuna cevap verilmemiştir.

Otuz Beşinci Hükümet Programında Eğitim: Hükümet programlarının çoğunda olduğu gibi bu Programda da eğitim, uzun söylevlerle anlatılan bir konudur. **Eğitimde**, çağdaş ve toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmasına cevap veren bir yapının oluşturulmak istendiği dikkat çekmektedir. Bu durum, **sosyal devlet** ilkesi açısından olumlu bir gelişmedir.

Eğitim reformu alanında ağırlık, üniversite reformu ile **Milli Eğitim Yasası**’na ve yeni kurulacak **Atatürk Akademisi**’ne verilmiştir. Üniversiteler Yasası’nda değişiklik yapan tasarının çıkartılmasına çalışılacağı ve Milli Eğitim Kanunu adını taşıyacak temel bir yasa tasarısının hazırlanacağı vurgulanmıştır. Böylece o güne kadar çıkartılmış olan bütün yasaların bir araya getirileceği ve “Türk eğitim felsefesinin, Türk toplumunun yapısına, çağımızın ileri bilim ve teknoloji

gereklerine ve Atatürk milliyetçiliği ilkeleri üzerine oturtulmuş olacağı” öne sürülmüştür (Turan, 2002, 264).

Öğrencilere bilgi ve yetenekleri doğrultusunda eğitim verilmesi ve **temel eğitimin** 8 yıla çıkarılması öngörülmüştür. Ayrıca tüm öğretim kademelerinde uygulanacak programların, **Atatürk ilkelerine, laik ve sosyal devlet** esaslarına, hür ve demokratik düzene yürekten inanmış milli ruh ve heyecan taşıyan vatandaşlar yetiştirecek şekilde değiştirileceği vurgulanmıştır (TBMM, 2003). Böylece Atatürk ilkelerine olan duyarlılık dile getirilmiştir.

Otuz Beşinci Hükümet Programında Sağlık: Programda sağlık politikasında temel amacın; “halkın yaşam seviyesini yükseltmek, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını ve hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğini sağlamak” biçiminde belirlenmesi, **sosyal devletin** gereklerinin gözetildiğini göstermektedir.

Ayrıca çevre sağlığı, ana ve çocuk sağlığı, aile planlaması uygulamalarının hızlandırılması, daha iyi ve daha çok sayıda sağlık personelinin yetiştirilmesi, bunların yurt geneline dengeli olarak dağılımının sağlanması ve kademeli bir **sağlık sigortası** uygulamasının gerçekleştirilmesi amaçlanmış ve **sosyal devletin** bazı öngörülerine yer verilmiştir (TBMM, 2003).

Çizelge-33: Otuz Beşinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözülmesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	OTUZ DÖRDÜNCÜ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Ekonomik kalkınmada kamu yararının gözetileceği belirtilmiş, ancak bunun hangi araçlarla sağlanacağı açıklığa kavuşturulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, -Temel eğitimin 8 yıla çıkarılması, -Kademeli bir sağlık sigortasının gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Az gelirli vatandaşların konut edinme çabalarının desteklenmesi, -Gecekondu bölgelerinde yaşayanların medeni ihtiyaçlarının karşılanması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

Otuz Beşinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Programda öncelikle çalışma barışının sağlanması üzerinde durulmuştur. Bunun için yasal

düzenlemelerin (Sendikalar, Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunlarında değişiklikler gibi) yapılması gerektiği düşünülmüştür. Ayrıca işsizlik sorununa dikkat çekilmiş ve “yatırımların artırılması” bu soruna yönelik bir çözüm önerisi olarak ileri sürülmüştür.

İşsizlik sorununa bir çözüm yolu bulunmaya çalışılacağı ve bunun için yatırımların artırılmasının gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca yurt dışındaki işçilerin sorunlarının da çözülmesi için Çalışma Bakanlığında kurulmuş olan **Yurtdışı İşçi Sorunları Genel Müdürlüğü**'nün 1972 yılı içinde etkin biçimde faaliyete sokulacağı belirtilmiştir. Yine sigortalı işçilerin eş ve çocuklarının sağlık yardımlarından -bütün illerde- faydalandırılmalarının 1972 yılı içinde tamamlanması öngörülmüştür.

6.3.3.2. Otuz Altıncı Hükümet (15 Nisan 1973-26 Ocak 1974)

Programın Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözülmesi

Hükümeti kurma görevinin, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından Cumhuriyet Senatosu üyesi **Naim Talu**'ya verilmesi üzerine kurulan, AP ve CGP'den oluşan koalisyon hükümeti, **Talu Hükümeti** adıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin Otuz Altıncı Hükümetini oluşturmuştur. Naim Talu'nun 10 Ocak 1974'te istifasını vermesi sonucu da hükümet son bulmuştur (TBMM, 2003).

Program, çok uzun söylevlerin yer aldığı bir program değildir. Hatta 1940'lardan sonraki Hükümet Programları içinde özet açıklamalara yer veren programlardan biridir.

Hükümetin temel amacının; “milli, demokratik, laik ve **sosyal hukuk devletini** daha güçlü hale getirmek” biçiminde belirlenmesiyle sosyal devlet anlayışına göndermede bulunulmuştur. Bu noktada; “her türlü aşırı sağ ve sol akımları, yıkıcı ve bölücü faaliyetleri yok etmek, komünizme karşı cesur ve inançlı bir mücadele vermek ve ekonomik, sosyal, kültürel kalkınmayı sağlayıcı tedbirleri olarak, **işsizliği** ve yoksulluğu ortadan kaldırmak” gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Bu amaç doğrultusunda, önceki hükümetlerce başlatılan reform çalışmalarını sonuçlandırmak ve bunların **Atatürkçü bir görüşle** gerçekleştirilmesine ve doktrinci sapmalardan uzak olmasına dikkat etmek, hükümetin önemle ele aldığı **iki temel konu** olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal devlet gereklerinin dile getirildiği alanlardan biri tarımdır. **Toprak ve Tarım Reformu Kanunu**'nun; çiftçi ve köylülerin gelir ve yaşama düzeylerini yükseltecek, tarım kesiminde gelir dağılımını **sosyal adalet** ilkelerine göre düzenleyecek ve tarımda verimi ve üretimi arttıracak sosyal ve ekonomik amaçlara hizmet eden bir niteliğe kavuşturulacağı belirtilmiştir. Ayrıca çiftçilerin **Toprak ve Tarım Reformu Kooperatifleri** halinde örgütlenmelerini sağlayacak tedbirlere önem verileceği, her bölgeye uygun bir tarımsal politikanın izleneceği vurgulanmıştır.

Hükümetin **ekonomi** alanında ise, yine **karma ekonomi** düzeni içinde, **sosyal adalet** ilkelerine uygun olarak, bölgelerarası dengeyi yakalamaya özen gösteren bir kalkınma politikasını benimsediği gözlenmektedir. Küçük esnaf ve sanatkarların kullandıkları kredilerin faizlerinde meydana gelen uygulama sorunlarının giderilmesi, yabancı sermayenin koşullu teşvik edilmesi bu programda ele alınan diğer konulardır. **Yabancı sermaye** yatırımlarının kalkınma plan ve Programlarında geliştirilmesi öngörülen alanlarda yapılması ve ihracatı arttırıp ithalatı azaltması doğrultusunda teşvik edilmesi amaçlanmıştır.

Sosyal adalet ilkelerinin göz önünde bulundurulacağının önemle vurgulanmasına rağmen, bu düşünceyle çelişkili amaçlar da ortaya konmuştur. Örneğin; sosyal ve ekonomik kalkınmada kamunun elinde en önemli güç olan KİT'lerin kamuya en az yük olacak şekilde düzenlenmesi öngörülmüştür. Oysaki, KİT'ler, özel kesimin cesaret edemediği, karın kesin olmadığı, ama **kamu yararının** gerektirdiği durumlarda yatırımlar gerçekleştiren ve bölgelerarası eşitsizliğin ortadan kalkmasına yardımcı olan kuruluşlardır. Böylece KİT'lerin sosyal devlet ilkesi açısından da en önemli ilkesi göz ardı edilmiştir.

Programda, **sosyal devlet** ilkesinin “adil gelir dağılımının sağlanması, **kamu yararını** gözeten ekonomi politikası uygulamaları, korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamalar” ölçütlerine ilişkin bir hedef ortaya konmamıştır. Bu yönüyle eksik bir programdır.

Otuz Altıncı Hükümet Programında Konut: Hükümet Programında konut politikası ele alınmamıştır.

Otuz Altıncı Hükümet Programında Eğitim: Programda eğitim konusuna ise çok özet biçimde yer verilmiştir. Milli eğitim politikasına ilişkin şöyle bir açıklama yapılmıştır (TBMM, 2003):

“Milli eğitim politikamızı bir yandan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planımızın öngördüğü hedeflere göre iktisadi ve sosyal kalkınmamızın dayandığı insan gücü ve teknoloji ihtiyaçlarımıza cevap verecek; diğer yandan **Cumhuriyete**, insan hak ve hürriyetlerine, Türk Milliyetçiliğine, demokratik, **laik**, **sosyal** hukuk devleti anlayışına sahip, **Atatürk İnkılaplarının** koruyucusu bir gençlik yetiştirmek amacına yöneltilenektir.”

Açıklamadan da anlaşılacağı üzere, eğitim politikasının **laik** ve **sosyal hukuk** devleti anlayışına göre biçimlenmesi amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek yönünde de gerekli yasal düzenlemelerin yapıldığı belirtilmiş ve Milli Eğitim Temel Kanun Tasarısı ile Üniversiteler Kanun Tasarısının bir an önce kanunlaştırılması için çalışılacağına değinilmiştir.

Otuz Altıncı Hükümet Programında Sağlık: Programda sağlık konusuna da yer verilmemiştir.

Çizelge-34: Otuz Altıncı Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	OTUZ ALTINCI HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Ancak ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi anlayışı benimsenmemiştir.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Ekonomik ve sosyo-kültürel kalkınmada bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması, - Sosyal adalet ilkesini gözeten bir sosyal güvenlik politikasının geliştirilmesi öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Çiftçi ve köylülerin gelir ve yaşama düzeylerinin yükseltilmesi, -İşsizlik ve yoksullukla mücadele edilmesi öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

Otuz Altıncı Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Hükümetin izleyeceği sosyal güvenlik siyaseti bir paragrafta kısaca değerlendirilmiştir. Buna göre, sosyal adalet ve sosyal güvenliği sağlayıcı tedbirlerin alınıp uygulanması için her türlü çabanın gösterileceği vurgulanmıştır. İşçi-işveren ilişkilerinin çalışanlar

aleyhine gelişmesine ve işçilere o güne kadar sağlanan hakların geri alınmasına izin verilmeyeceğinden bahsedilmiştir. Ayrıca küçük esnaf ve sanatkarların kullandıkları kredilerin faizlerinde meydana gelen uygulama aksaklıklarının giderilmesi amaçlanmıştır.

Programın verdiği öngörüler, kavramsal düzeyde **sosyal devlet** ilkesinin bazı ölçütleriyle örtüşmektedir. Ancak, konunun uygulamaya dönük yüzü yine ihmal edilmiştir. Örneğin, “sosyal adalet nasıl sağlanacak, korunmaya muhtaç gruplara sosyal yardım adı altında ne öngörülüyor” gibi arttırılması mümkün bir çok soruya cevap verilememiştir.

6.3.3.3. Otuz Yedinci Hükümet (26 Ocak 1974-17 Kasım 1974)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Birinci Ecevit Hükümetidir. Hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından Zonguldak milletvekili **Bülent Ecevit**'e verilmiştir. Ecevit, CHP ve MSP'den oluşan bir koalisyon hükümeti kurmuştur. Hükümet Programı, 1 Şubat'ta Meclise sunulmuştur. Bu hükümet, koalisyon ortakları arasında artan bunalım nedeniyle ve Başbakan Ecevit'in istifası üzerine son bulmuştur (TBMM, 2003).

Bu Program, uzun söylevlerin yer aldığı bir programdır. Başlangıç bölümünde karma hükümetin nasıl işlemesi gerektiğine ilişkin bilgi verilmiş ve **demokrasi** kavramı üzerinde durulmuştur.

Demokrasi kavramı açıklamalarında, Türk toplumunun gelişmişliğinden bahsedilmiş, bu gelişmişliğin çağdaş sosyal bilimlerin öncelik verdiği, kendi sosyal yapısı içinde oluşmuş kendine özgü bir gelişmişlik olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle hükümet olarak **siyasal amaç**; ileri demokrasiler noktasında da kalmayıp, bunun ötesinde halkın yönetime daha büyük ölçüde ağırlığını koyabileceği ve başka ulusların da örnek alabileceği bir **Türk Demokrasisi** yaratmak olarak belirlenmiştir. Böylece Atatürk'ün istediği anlamda, çağdaş uygarlık düzeyinin de üstüne çıkma yolunun benimsendiği gözlenmektedir (TBMM, 2003).

Bu açıklamalar ışığında, **hükümetin temel niteliği** şöyle ifade edilmiştir (TBMM, 2003):

“Milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkesine yürekten inanan; hukukun üstünlüğüne, demokratik hak ve hürriyetlere saygılı, -iki partinin de ortak amacı olan- kanunları herkese eşit olarak uygulayan, **Atatürk İlkelerine** bağlı bir Devlet idaresiyle sosyal adalete dayanan bir toplum düzeninin kurulması hükümetin temel niteliğidir.”

Hükümet, **ekonomik ve sosyal kalkınmayı** amaçlamış ve bunun için de ekonomik ve sosyal politikaların sosyal adalet ilkelerine göre hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır. **Kooperatifçiliğin geliştirilmesi** ve bu amaçla Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığına bağlı **Kooperatifler Bankasının** kurulması, ulusal, güçlü, sürekli ve yaygın bir **sanayileşmenin** gerçekleştirilmesi, kamu kesiminde gerekli temel malların **kamu kuruluşları** eliyle ithal edilmesi ve ihracatın geliştirilmesi bu amaç doğrultusunda ortaya konan öngörülerdir. Ayrıca **tarım**, yine sosyal adalet ilkelerinin gözetileceği alanlardan biri olarak belirlenmiştir (TBMM, 2003).

Program, **adil gelir dağılımını** sağlama konusunda verdiği öngörülerıyla yetersiz kalmış ve adil gelir dağılımının hangi araçlarla gerçekleştirileceğini tam olarak açıklığa kavuşturmamıştır. Yalnızca genel ifadelerle **sosyal kalkınmanın** sağlanacağından bahsedilmiştir. Aynı şekilde “korunmaya muhtaç gruplara sosyal yardım yapılacak” denilmiş, bunun hangi yollarla yapılacağı belirtilmemiştir. Hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliği** de eğitim hizmetleriyle sınırlandırılmıştır.

Otuz Yedinci Hükümet Programında Konut: Program konut politikası açısından daha üretken ve çözüme yönelik açıklamalarla öteki hükümet programlarından ayrılmaktadır. Hükümet, öncelikle konut sorununu çözücü **ulusal bir konut politikasının** geliştirilmesi gerektiği düşüncesinden hareket etmiştir. Demokratik bir anlayış içerisinde **köy-kentlerin** kurulması adı altında bir çalışma yapılması istenmiş ve bu çalışma önemle ele alınmıştır. **Köy-kentler** adı altında verilen çalışma, **sosyal devlet ilkesi** açısından olumlu niteliklere sahiptir. Bu nedenle bu çalışmanın bazı özelliklerini vermek, konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Bu çalışmanın **sosyal devlet** anlayışıyla örtüşen amaçları şöyle sıralanabilir (TBMM, 2003):

(1) Köylerimizin çevresinde yeni iş ve kazanç olanaklarının açılmasını sağlamak,

(2) Çağdaş uygarlık nimetlerinin yeterli sağlık ve eğitim kurumlarıyla ve her türlü kamu hizmetleriyle köylere kadar ulaşmasını gerçekleştirmek,

(3) Nüfusun büyük merkezlerde aşırı biçimde yoğunlaşmasını önlemek.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, köykentler yoluyla ekonomik büyümeyi sağlama noktasında, sosyal gelişmeyi sağlamayı ön plana alan ve **sosyal devletin** konut politikasına yönelik öngörüler geliştirilmiştir. Bunun yanında, bölgelerarası dengesizlikleri gideren bir konut politikasının izlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, köykentler, kentlerin gereğinden fazla büyümesinin önüne geçmenin de yollarından biri olarak düşünülmüştür. **Kentlerin** gereğinden fazla, düzensiz biçimde büyümesini önlemek, **çevre sağlığı** sorunlarını en az düzeye indirmek, **konut** ve **arsa** sorunlarına adil çözümler getirmek ve büyük kentlerin çevrelerinde **uydu kentler** kurulmasını sağlamak gibi önlemlerin alınacağı da belirtilmiştir.

Yapı malzemesi ve yapı teknolojisi çalışmalarının hızlandırılması, kamu kuruluşları ile halkın konuta ayırdığı mali kaynakların uyumlu bir biçimde kullanılmasının sağlanması **konut sorununa** yönelik düşünülen ve **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen başka bir çözümdür. Ayrıca **Türkiye Emlak Kredi Bankası**'nın halka dönük ucuz ve **toplu konut** yapımında daha verimli ve etkin hale getirilmesi, kendi evini yapmak isteyenlere uygun alanlar ayrılarak bu alanların altyapılarının kamu kuruluşlarınca sağlanması öngörülerini de **sosyal devlet** ilkesi açısından olumlu öngörülerdir. Kamu hizmetleriyle ilgili yapıların ise, çevrenin ve göreceği hizmetin koşullarına uygun ve sade olarak yapılması öngörülmüştür. Yine konut politikası ile ilişkili olarak, altyapı hizmetlerinde de **bölgelerarası dengesizliğin** giderilmesi amaçlanmıştır (TBMM, 2003).

Hızlı kentleşmenin önüne geçmek amacıyla ortaya atılan köy-kent uygulaması yanında **gecekondu sorunu** da ele alınmıştır. **Gecekondu** konusunda **çözüm olarak**, 1973 yılının sonuna kadar yapılmış tüm gecekonduların yasal zemine oturtulması, özel kişilerin arsaları üzerinde kurulmuş gecekondu için ise, ya arsaların kamulaştırılması veya bu gecekonduarda oturanlara başka konut sağlanması önerilmiştir. Kalkınma planları ile fiziki planlamalar arasında bütünleşme sağlanarak büyük şehir planlaması ile **kent planlamasının** akılcı ve gerçekçi bir ilişki içinde yürütülmesi istenmiştir.

Yukarıdaki açıklamalar değerlendirildiğinde; hükümetin konut politikasında **sosyal politika** anlayışından uzak olmadığı söylenebilir.

Otuz Yedinci Hükümet Programında Eğitim: Programda öncelikle, Kalkınma Planının eğitilmiş insan gücü hedeflerine ulaşabilmek amacı ile ortaöğretimde özellikle teknik konulara yönelmeye hızlandırıcı tedbirlerin alınacağı görüşü ifade edilmektedir. Ayrıca tüm meslek ve sanat dallarında eğitimin **ilköğretime** dayalı olması ve okullarda meslek ve sanat eğitimi veren çeşitli bölüm ve programların bulunması konularına dikkat çekilmiştir.

Diğer taraftan, ortaokulda mesleki eğitim görenlerin gerekli koşulları yerine getirmek kaydı ile liselerin yüksek öğrenime hazırlayan bölümüne geçmelerinin sağlanacağı vurgulanmıştır. Bu da İmam-Hatiplere yönelik gerçekleştirilmesi öngörülen ve eğitimle ilgili ortaya konan diğer öngörülerle **çelişen** bir uygulama olarak dikkat çekmektedir.

Programda, yukarıdaki amaçlar dışında, **sosyal devlet ilkesinin** öngörülerine de yer verildiği gözlenmiştir. Bunlar; yükseköğrenimin parasız olması, eğitimde **fırsat eşitliği** ve eğitimin yaygınlaştırılması öngörüleridir. Ayrıca çağdaş ve **sosyal devletin** gereği olan bilimsel eğitim anlayışının önemsendiği de gözlenmektedir. Bu bağlamda; **bilimsel** ve **teknik araştırmalara** özel destek sağlanmasının amaçlandığı dikkat çekmektedir.

Özellikle dar gelirli ailelerin çocukları için yatılı okul olanaklarını genişleterek, kredi ve burs dizgesini geliştirmek ve eğitim yatırımlarını yurt düzeyine dengeli olarak yaymak amacı **sosyal devleti** ilkesi açısından önem taşımaktadır.

Özetle tüm eğitim kurumlarında; çocukların, gençlerin huzur ve güven içinde yaşamalarını ve çalışmalarını sağlayacak **ulusalcı bir eğitim anlayışının** hakim olması istenmektedir. Programda, bu anlayışın gereği olarak da eğitim ve **kültür politikası** birlikte değerlendirilmiştir.

Otuz Yedinci Hükümet Programında Sağlık: Program, sağlık politikasında da **sosyal devlet** ilkesine uygun bazı ölçütler belirlemiştir. Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanması temel amaç olarak ortaya konmuştur. Ayrıca mali gücü yetersiz olanlar için hizmetlerden yararlanmada kolaylık sağlanması öngörülmüştür.

Programda sağlık politikası açısından amaçlananlar **sosyal devlet** açısından oldukça önemlidir. Bu amaçlardan öncelikli olan, **koruyucu sağlık hizmetlerine** etkinlik kazandırılıp, yaygınlaştırılması, **tedavi edici** sağlık hizmetlerinin ise, koruyucu sağlık hizmetlerini tamamlayan bir unsur olarak ele alınması ve boylice ikisi arasında bir bütünlük sağlanması isteğidir. Bunun yanında bir **genel sağlık sigortası** dizgesinin kurulmak istenmesi de önemli amaçlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Köylerde ve gecekond u bölgelerindeki yetersiz ve kötü yaşam koşullarının düzeltilmesi, buralarda yaşayanlara daha sağlıklı yaşam koşullarının hazırlanması gibi öngörüler **sosyal devlet** ilkesine hizmet edecek nitelikte ngrlerdir.

Otuz Yedinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Bu alanda öncelikle, çalışma hayatı ile ilgili yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılmasından ve hakların yaygınlaştırılmasından bahsedilmiştir. İşçilerin en az **kıdem tazminatının** bir yıla on beş gün yerine, bir yıla bir ay üzerinden hesaplanması, **toplu iş sözleşmeleri** için yetkili sendika saptanmasında anlaşmazlık olduğunda, yargı denetiminde işçilerin gizli oyuna başvurulması, tarım ve orman kesiminde çalışan işçilerin haklarının kanunla güvence altına alınması gibi öngörüler yapılması planlanan yasal düzenlemelerdir (TBMM, 2003).

Sosyal güvenlik ağının genişletilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca hizmet etmesi için de, **kooperatifleşme** hareketine paralel olarak, kooperatiflerce kurulacak yeni bir **sosyal sigorta** ve tarım sigortası dizgesinin geliştirilmesi ve bylice köylülerin de sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınması planlanmıştır. Yine **sosyal devletin** gereği olan **işsizlik sigortası** kurulması öngörülmüş ve çalışan kadınlardan isteyenlere erken emeklilik hakkının tanınacağı belirtilmiştir.

Bunlar yanında önemli bir gelişme de; MEYAK (Memur Yardımlaşma Kurumu) ve İYAK (İşçi Yardımlaşma Kurumu) kanunlarının çıkarılmasının istenmesidir.

Tüm bu amaçlananlar yanında, sosyal güvenlik kurumlarının bir çatı altında toplanması, kurulmuş ve kurulacak olan güvenlik dizgelerinin dışında kalan **korunmaya muhtaç gruplar** (yaşlılar, kimsesizler, sakatlar, çocuklar) için **sosyal yardım** yapılması öngörülmüştür. Bu amaçlar doğrultusunda da, alt gelir gruplarının

dikkate alınacağı **sosyal güvenlik** ile ilgili mevzuatın sağlanan çıkarlar yönünden dengeli ve tutarlı bir hale getirileceği gözlenmektedir.

Çizelge-35: Otuz Yedinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	OTUZ YEDİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	- Sosyal adalet ilkesinin gözetilerek adil gelir dağılımının sağlanması amaçlanmıştır. Bunun için şunların yapılması öngörülmüştür: -Vergi dizgesinde düzenlemeler yapılması, -İşçi ve memur ayırımına adil ve gerçekçi bir çözüm getirilmesi, -Kamu görevlilerinin ücretlerinde adil bir dengenin kurulması öngörülmüştür.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması, -Ekonomik kalkınmada kamu yararının gözetilmesi, -Kamu kesiminde gerekli temel malların kamu kuruluşları eliyle ithal edilmesi öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Altyapı hizmetlerinde bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi, -Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, yüksek öğrenimin parasız olması, -Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, - Genel sağlık sigortasının kurulması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Halka dönük ucuz ve toplu konut yapımının desteklenmesi, köykent projesinin gerçekleştirilmesi, -Gecekonduların yasal zemine oturtulması, - İşsizlik sigortasının kurulması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Korunmaya muhtaç gruplara sosyal yardım yapılması öngörülmüştür.

6.3.3.4. Otuz Sekizinci Hükümet (17 Kasım 1974-31 Mart 1975)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Hükümeti kurma görevi Fahri Korutürk tarafından Cumhuriyet Senatosu üyesi **Sadi Irmak**'a verilmiştir. **Sadi Irmak**, CGP'den dört milletvekilinin katıldığı ve Bakanlar Kurulu'nun diğer üyelerinin tümü dışardan atanan bir **azınlık hükümeti** kurmuştur (TBMM, 2003).

Programda, hükümetin kurulma şekli ve **hükümetin niteliği** açıklanmıştır. Hükümetin niteliği; Anayasa kuralları içinde ulusal, demokratik, **laik** ve **sosyal hukuk devleti** ilkelerine bağlı **Atatürkçü** bir hükümet olarak belirlenmiştir. Ayrıca

hükümetin millet ve devlet işlerini büyük bir coşkuyla yürütecek bir **hizmet hükümeti** olduğu vurgulanmıştır.

Bu hükümeti diğer hükümetlerden ayıran **en önemli özellik, partiler dışı** bir hükümet olmasıdır. Zaten Programda da hükümetin partiler dışı ve tarafsız olduğu, uygulamalarından hiçbir siyasi partinin sorumlu tutulamayacağı belirtilmiştir.

Programda, o dönemde, dünyada ve Türkiye’de varolan genel ekonomik koşullara dikkat çekilmiş ve yüksek düzeydeki fiyat artışları en önemli ekonomik sorun olarak görülmüştür. Ekonominin temel işleyişini, kalkınma planlarında yer alan **karma ekonomi** düzenine ilişkin ilkelerin belirleyeceği ve **kamu kesimi** ile **özel kesimin** kalkınma planı ilkelerine göre bütüncül bir anlayışla ele alınacağı belirtilmiştir.

Ekonomi politikasında; düzenli gelir ve fiyat politikası, KİT’lerin verimli kuruluşlar haline getirilmesi esas ilke olarak görülmüş, özellikle öz kaynakların geliştirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Bu noktada **sosyal devletin** “ekonomik kalkınmada **kamu yararının gözetilmesi**” ölçütü ile örtüşen bir amaç belirlenmiştir. Dış kaynaklara bağımlılığın azaltılması, dış ticaret dengesinin sağlanması, yatırımların gelişmemiş bölgelere kaydırılması, altyapı hizmetlerinin önemi ve organize sanayi bölgelerinin kurulması öngörülerini de **sosyal devlet** ilkesi açısından önem taşıyan diğer öngörüler olarak değerlendirilebilir.

İhracatın artırılması, **yabancı sermayenin** plan ve program hedefleri doğrultusunda ülke çıkarları göz ardı edilmeden desteklenmesine değinilmiş, bu konuda önceki hükümetlerden farklı bir politika geliştirilememiştir. Ayrıca artan nüfusa yeni istihdam olanaklarının yaratılması, **adil gelir dağılımı** ve toplum refahının **hızlı sanayileşme** ile gerçekleşeceği gibi **sosyal devlet** öngörülerine ise “**usulen**” yer verilmiştir. Adil gelir dağılımının nasıl sağlanacağı açıklanmamış, kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğinin sağlanması** eğitimle sınırlandırılmış, korunmaya muhtaç gruplar ile alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamalar konusunda yetersiz öngörüler sunulmuştur. Bu yönüyle program, **sosyal devlet** ilkesi ölçütleri açısından eksik bir belge niteliği taşımaktadır.

Otuz Sekizinci Hükümet Programında Konut: Konut konusu, düzenli, sağlıklı ve dengeli bir kentleşmeyle ilişkilendirilmiş ve sanayileşmeyi sağlamak amacıyla hizmet etmesi doğrultusunda ele alınmıştır. Özellikle kalkınma hedefleri göz

ardı edilmeden sanayi yatırımlarının az gelişmiş bölgelere yöneltilmesi öngörülmüştür.

Arsa Ofisi'nin varolan güçsüz durumundan kurtarılması, kamulaştırma yetkileri ve mali kaynakların artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca kamunun yarattığı arsa değer artışının kamuya dönmesinin sağlanacağı belirtilmiştir.

Programda, **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerine göre belirlenen bir konut politikası anlayışı vardır. Ancak çözüm üretmede yetersiz öngörüler ileri sürülmüştür. Yalnızca **sosyal konut** üretilmesinden, düşük gelirli ailelerin konut ihtiyaçlarına ağırlık verilmesinden ve gecekondular sorununa çözüm getirilmesinden bahsedilmiştir. Yine **toplu konut** yapımının desteklenmesi ve kredi olanaklarının günün ihtiyaç ve koşulları çerçevesinde artırılması gibi önceki hükümet programının görüşleri tekrarlanmıştır.

Otuz Sekizinci Hükümet Programında Eğitim: Eğitim politikası kültür politikası ile birlikte değerlendirilmiştir. Eğitimde çağdaş, bilimsel, Atatürk Devrimleri doğrultusunda bir yapılanmanın istendiği gözlenmektedir. Ayrıca mesleki ve teknik öğretime ağırlık verilmesi istenmektedir.

Kültür politikası ile birlikte değerlendirilen eğitim politikasında öncelikle; **ilköğretimde** okullaşma oranının artırılması, öğretim kademelerindeki öğretmen açığının kapatılması gibi **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen öngörülere yer verilmiştir. Bunun yanında ilköğretimdeki okullaşma oranının yüzde yüz sağlanacağı belirtilerek, bu konuda fazla iyimser ya da hayali davranılmıştır. Gerçi 1960 yılında başlayan planlı dönem ve sonrası ilköğretim alanında en köklü tedbirlerin alındığı bir dönemdir. Bunun en belirgin örneği de 1961 tarih ve 222 sayılı **İlköğretim Kanunu**'nun çıkarılmasıdır. Ancak "ilköğretimde okullaşma oranını yüzde yüze çıkarmak", o dönemin koşullarında çok gerçekçi olmayan bir öngörüdür.

Program, **sosyal devletin** eğitim politikası öngörülerinin de dile getirildiği bir programdır. Eğitimin yaygınlaştırılması, eğitimde **fırsat eşitliği** ve yükseköğrenim gençliğinin yurt ve kredi ihtiyaçlarının karşılanması gibi konuların önemle ele alınması bunun göstergesidir. Ancak, bu konulara yönelik somut bir çözümün ortaya konmaması, bu öngörülere "**usulen**" yer verildiğini göstermektedir.

Programda ekonomik ve sosyal kalkınma yanında, **kültürel kalkınmaya**, bilimsel ve teknolojik araştırmaya verilen önem, bir ülke açısından çağdaş gelişmenin sağlanması yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, ekonomik ve sosyal kalkınmanın amaçlarına ulaşmasında etkili bir araç olarak da kabul edilebilir. Bu bağlamda, **Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu**'nun ülkemizdeki pozitif bilimlerle ilgili araştırmaları geliştirme, teşvik etme, düzenleme ve eşgüdümleme görevlerini en verimli bir biçimde yerine getirmesi için gerekli çalışmaların yapılacağından söz edilmesi **sosyal devlet** adına sevindirici bir gelişmedir.

Otuz Sekizinci Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikasında amaçlananlar **Birinci Ecevit Hükümeti** ile aynı niteliklere sahiptir. Sağlık politikasında, halkın sağlık seviyesini yükseltmek ve bu hizmetlerin yurt düzeyine dengeli bir biçimde dağılmasını sağlamak temel ilke olarak belirlenmiştir. Bu anlayış doğrultusunda; **sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi** programının uygulanmasına devam edileceği, bu programın uygulanmadığı illerde özellikle köy hizmetlerinde verimin artırılmasına çalışılacağı belirtilmiştir.

Ayrıca **aile planlaması** hizmetlerinin, anne ve çocuk sağlığının korunması ilkesi doğrultusunda uygulanması ve bu hizmetlerin bütüncül bir anlayışla yürütülmesi amaçlanmıştır. **Sosyal yardım** hizmetlerindeki dağınıklığı ve uyumsuzluğu giderici tedbirlerin alınmasına çalışılacağı ve korunmaya muhtaç çocukların bakım ve yetiştirilmesine önem verileceği belirtilmiştir. Ayrıca bir genel **sağlık sigortası** uygulamasına geçilmesi için gerekli çalışmaların hızlandırılacağına altı çizilmiştir (TBMM, 2003). Bu noktada, Programın sağlık politikasında, önceki hükümet programlarının görüşlerini tekrarladığı, **sosyal devlet** ilkesi açısından yeni bir politika geliştirmediği söylenebilir.

Otuz Sekizinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusunda öncelikle, sosyal barış ve refahın sağlanması konusu ele alınmış ve sosyal barış ve refahın büyük ölçüde işçi ve işveren ilişkilerinin uyumlu bir biçimde düzenlenmesi ilkesine bağlı olduğu dile getirilmiştir. Bu nedenle; **sosyal güvenlik** ve işgücü sözleşmelerinin ülkemizin ve yabancı ülkelerin ilgili yasalarında meydana gelen değişiklik ve gelişmeler ışığında yeniden gözden geçirilmesi öngörülmüştür.

Sosyal reformlarla ekonomik kalkınma arasındaki hassas dengenin sağlanması ve bunun için de ücretlerin artırılması, **işçilerin** yaşam seviyelerinin yükseltilmesi öngörülere **sosyal devlet** ilkesine hizmet eden öngörüler olarak kabul edilebilir. Ayrıca **işsizlik** sorununa dikkat çekilerek, bu sorunun kısa dönemde gerek kamu gerekse özel yatırımları hızlandırmak ve tasarım seçiminde istihdam faktörüne ağırlık vermek suretiyle hafifletilebileceğinin düşünülmesi de olumlu bir öngörü olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında bazı öngörülere ise “usulen” yer verildiğini belirtmek gerekir. Örneğin; işçi-memur ayrımı konusunda, çalışanların konumlarının belirlenmesi, tarım işçilerinin ve genç işçilerin durumunun önemle ele alınması gibi öngörüler öylesine dile getirilmiş ve bu konularda somut bir çözüm üretilmemiştir.

Çizelge-36: Otuz Sekizinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	OTUZ SEKİZİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-“Adil gelir dağılımı sağlanacak” denilmiş, ancak bunun hangi araçlarla gerçekleştirileceği belirtilmemiştir.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	- Kamu yararını gözetilen bir ekonomi anlayışı benimsenmiştir. -KİT’lerin kaynak oluşturacak şekilde yeniden düzenlenmesi öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, -İlköğretimde okullaşma oranının artırılması, - Genel sağlık sigortası uygulamasına geçilmesi öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	- Sosyal konut ve kredi olanaklarının geliştirilmesi, -Düşük gelirli ailelerin konut ihtiyaçlarına ağırlık verilmesi, -Devlet eliyle halk konutu yapım çalışmalarının hızlandırılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Korunmaya muhtaç grupların yaşam koşullarının iyileştirilmesi (yaşlı, dul, yetim ve emekli işçilerin aylıklarının artırılması gibi) öngörülmüştür.

6.3.3.5. Otuz Dokuzuncu Hükümet (31 Mart 1975-21 Haziran 1977)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Hükümeti kurma görevi, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından Isparta milletvekili **Süleyman Demirel**’e verilmiştir. **Demirel AP-MSP-MHP-CGP**’den oluşan bir **koalisyon hükümeti** kurmuştur. Böylece **Dördüncü Demirel Hükümeti** olarak kurulan bu hükümet, **Milliyetçi Cephe Dönemi**’nin de ilk hükümeti olarak Cumhuriyet tarihinde yerini almıştır.

Programda öncelikle, -daha tanidik ve daha **yumuşak bir ifade** olduğu için olsa gerek- **Türk Milliyetçiliğinin** hükümetin ilham kaynağı olacağı belirtilmiş, Türk Milletinin çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarılması **temel amaç** olarak benimsenmiştir. Programda dikkat çeken noktalardan biri de; **Cumhuriyeti** zedeleyecek faaliyetlere karşı devletin önlem alacağını vurgulanmıştır .

Siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması, yatırım ve kalkınmanın canlandırılması amaçlanmış ve köy kalkınmasının önemi dile getirilmiştir. **Köy kalkınması** için köylere tüm hizmetlerin (su, elektrik, yol, okul, sağlık ocağı, idare binası gibi) götürülmesi ve bu konuda hemen çalışmalara başlanması öngörülmüştür. Yine köy kalkınmasında **kooperatifçiliğin** gelişmesine önem verileceği ve bir **Köy Kanunu** çıkarılacağı vurgulanmıştır (TBMM, 2003). Bunlar **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen öngörüler olarak kabul edilebilir.

Tüm bunlar yanında Programda, “**hür teşebbüs düzenine saygılı bir ekonomik kalkınma**” adı altında özel girişimci desteklenmiş, ön plana çıkarılmış ve **kamu kesimi**, özel kesimi destekleyici bir işlevle sınırlandırılmıştır. Köy kalkınması, kooperatifçiliğin geliştirilmesi gibi **sosyal hedefler** de giderek arka plana kaydırılmıştır. Böylece “ekonomiye **kamu yararını** gerektiren devlet müdahalesi” anlayışının benimsenmediği ve bazı sosyal politika konularına öylesine yer verildiği gözlenmiştir. Daha çok . yaygın bir sanayileşme ve özel kesim yatırımlarının desteklendiği bir ekonomik yapı üzerinde durulmuştur. Program, kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğini** eğitim ve sağlık hizmetleriyle sınırlandırmış, korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamalar konusunda ise yetersiz öngörüler sunmuştur.

Ayrıca Türkiye'nin **ekonomik** ve **sosyal kalkınmasının** ulusal, güçlü, yaygın bir sanayileşmeyle gerçekleşeceği belirtilmiş, bu amaçla Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'nın kurulması, enerji kaynaklarının temininde öz kaynaklara dayalı tasarımların geliştirilmesi gibi hedefler belirlenmiş, ancak bu hedefler de arka plana kaydırılmıştır. Bunun yanında ekonomik kalkınmada “ülke çıkarları doğrultusunda yabancı sermayeden yararlanılacaktır” denilerek yabancı sermayenin desteklenmesi daha **yumuşak ifadelere** büründürülmüş ve ulusal kalkınma amacıyla da çelişkili bir öngörü ortaya konmuştur.

İç politikada, kamu yönetiminde sürekli yenilik yapılması, yerel yönetimlerin yetkilerinin ve sorumluluklarının artırılması, devlet memurlarının sosyal ve ekonomik durumlarının geliştirilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur.

Otuz Dokuzuncu Hükümet Programında Konut: Konut politikasında “**usulen**” bazı sosyal politika ölçütlerine yer verilmiştir. Önce hızlı kentleşmeye dikkat çekilmiş ve konut konusu bununla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Konut ihtiyacının çözümü için de **konut kredisi** olanaklarının genişletilmesi, inşaat maliyetlerinin düşürülmesi öngörülmüştür. Kentleşme sorunlarının çözülmesi için belediyelerin mali ve teknik bakımdan yeterli güce kavuşturulacağı da altı çizilmiştir. Ayrıca **çevre sağlığının** korunması ve hava kirliliğinin önlenmesi de kentleşme sorunları içinde yer verilen konulardır.

Dar ve düşük gelirli yurttaşların arsa ve konut ihtiyacı için ayrı bir politika geliştirilmesi, gecekondularda yaşayanların medeni ihtiyaçlarının karşılanması ve gecekonduların tapuya bağlanması konularında gerekli tedbirlerin alınması öngörülmüş, ancak bu konularda somut bir çözüm geliştirilememiştir.

Kentlerin çevresindeki ruhsatsız yapıların, sağlık koşullarına uygunluğu dikkate alınarak ve belirli cezaların ödenmesi koşuluyla **imar affından** yararlandırılması, konut yapımı için banka kredi dizgelerinde iyileştirmeler, toplu konut yapımı Programda gerçekleştirilmek istenen diğer konular arasında yer almıştır. Ayrıca deprem bölgelerinde depremzedelere dağıtılmış olan konutların sakinlerine yüklenmiş geri ödeme yükünün konsolidasyon ile hafifletilmesi düşünülmüştür (TBMM, 2003). Bu bağlamda, Program, **sosyal devlet** ilkesinin bazı ölçütlerine yer vermiş, ancak bunların “hangi araçlarla gerçekleştirileceği” konusunu açıklığa kavuşturmamıştır. Yalnızca “olması gerekenleri” sıralamakla yetinmiştir.

Otuz Dokuzuncu Hükümet Programında Eğitim: Program, eğitim konusunda birbiriyle çelişkili öngörülere yer vermiştir. Bunu açıklığa kavuşturmak için, öncelikle Programda belirlenen, milli eğitimdeki temel amacı vermek gerekir.

Milli eğitimdeki **temel amaç** şöyle açıklanmıştır (Erdilek, 1983, 1030):

“Milli eğitimde amacımız; milletimizin bütün fertlerini milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; **Atatürk inkılaplarına ve Türk**

milliyetçiliğine bağlı, insan haklarına ve milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş, büyük ve şanlı tarihimize iftihar eden, milletimizin geleceğine güvenle bakan, her türlü taklitçilikten uzak, milli şahsiyetini müdrik, ilim, teknik ve medeniyet yarışında örnek olmayı hedef alan vatandaşlar olarak yetiştirmektir.”

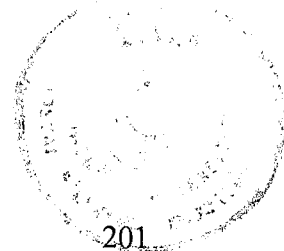
Bu amaç dikkate alınarak; öğretimin her kademesinde **fırsat eşitliğinin** sağlanması, öğrenci burslarının miktar ve sayı itibarıyla artırılması, parasız yatılı öğrenci sayısının artırılması öngörülmektedir. Kısacası, yurtların, öğrenci kredilerinin, ders araç ve gereçlerinin artan ihtiyacı karşılayacak seviyeye getirilmesi istenmektedir.

Bir önceki Programda yer alan; Üniversite Merkezi Seçme ve Yerleştirme sınavından önce, **hazırlık kurslarının** açılması konusuna dikkat çekilmiştir.

Yükseköğretimde fırsat eşitliği, meslek okullarına ilgiyi arttırmak için meslek okullarının ikinci döneminden mezun olanların üniversite ve yüksek okulların giriş sınavlarına katılmaları ve sınavda başarılı olanların lise mezunları gibi tüm üniversite ve yüksek okullara girmesinin sağlanması istenmesi dikkat çeken bulgulardır (TBMM, 2003).

Programda mesleki ve teknik eğitim önemsenmiş, eğitim kuruluşlarının yurt geneline dengeli dağılması amaçlanmıştır. **Bilimsel** ve teknik araştırmaların teşvik edileceğine, öğretmenlik mesleğine gereken önemin verileceğine dikkat çekilmiştir. Bu öngörüler yanında, ders kitapları konusunda **dar gelirli ailelerin** yükünün azaltılması, radyo ve televizyon aracılığıyla milli eğitimin köylere kadar ulaştırılması öngörülerini de **sosyal devlet ilkesi** açısından dikkat çeken öngörülerdir.

Bunun yanında ilk ve ortaöğretimde okutulan ahlak derslerinin amacına uygun ve milli ahlak esaslarına göre, öncelikle, İlahiyat Fakültesi, İslami Bilimler Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüsü ve İmam-Hatip okulları mezunlarının okutması öngörülmektedir. Ayrıca Yüksek İslam Enstitülerinin akademi haline getirilmesi ve varolan Enstitülerdeki kontenjanların artırılmak istenmesi gelecekte eğitimdeki **laiklik** ilkesinden uzaklaşılacağına **yumuşak bir başkaldırısıdır**.

Programda dini değerler üzerinde ısrarla durulması, Diyanet İşleri çalışmalarının artırılmak istenmesi **çağdaş devlet** anlayışı açısından çok da sağlıklı bir düşünce anlayışını yansıtmamaktadır.

Güçlü bir **milli kültür** hareketinin başlatılması, **milli bir dil politikası** izlenmesi, gençliğin her dalda kitle sporuna ve özellikle geleneksel sporlara yönelmesi, devlet sahnelerinde ve yayınlarında Türk yazarlarının eserlerine ağırlık verilmesi ve milli bütünlüğe ve genel ahlaka zarar verici eserlere yer verilmemesi, vurgulanan eğitim ve milli kültür konularıdır. Zaten Programda eğitim milli kültürle birlikte değerlendirilmiştir.

Otuz Dokuzuncu Hükümet Programında Sağlık: Sağlık hizmetlerinin tüm ülkeye yaygın ve dengeli biçimde dağılmasını sağlamak ve vatandaşların sağlık seviyelerini yükseltmek sağlık politikasında **temel amaç** olarak benimsenmiş ve **genel sağlık sigortası** dizgesine geçilmesi amaçlanmıştır.

Program, **sosyal devletin** sağlık politikasının bazı öngörülerine kavramsal düzeyde yer vermiştir. Bunlar; ödeme gücünden yoksun vatandaşların ücretsiz tedavileri, sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi, sağlık personelinin mahrumiyet bölgelerine de gönderilmesi, sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde koruyucu sağlık hizmetlerine ağırlık verilmesi gibi konulardır. Ayrıca tedavi edici hizmetlerin geliştirilmesi, ana ve çocuk sağlığını korumaya yönelik tedbirlerin alınması da öngörülmüştür. Yaşlılar için ihtiyarlık bakım ve dinlenme yurtları, çalışan annelerin çocukları için ise gündüz bakımevlerinin sayılarının artırılması, korunmaya muhtaç çocuklar için çocuk yuvalarının çoğaltılması ve rehabilitasyon hizmetlerinin geliştirilmesi öngörülen diğer konulardır (TBMM, 2003). Ancak, Program bütünüyle değerlendirildiğinde tüm bu öngörülere “usulen” yer verildiği gözlenmiştir.

Gecekondular bölgelerinde, köy ve kentlerde çevre sağlığı koşullarının düzeltilileceği, bulaşıcı hastalıklarla mücadeleye önem verileceği vurgulanmıştır. Yine ilaç sanayide hammadde üretimine ağırlık verilmesinin gerekliliği üzerinde durularak ilaç enflasyonunun önleneceği ve ilaç kalite denetiminin geliştirileceği belirtilmiştir.

Otuz Dokuzuncu Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Hükümet, sosyal güvenlik politikasında bütün yurda ve vatandaşların tamamına eşit ve adil ölçülerde uygulanacak bir **sigorta dizgesi** amaçlamıştır. Bunun için Sosyal Güvenlik Bakanlığı hizmetlerinin geliştirileceği vurgulanmış, huzurlu bir çalışma ortamının

sosyal adalet ilkeleriyle belirlenmiş bir işçi-işveren ilişkileriyle olanaklı olacağına dikkat çekilmiştir. Ayrıca işçilerin hastalık, analık, iş kazaları, mesleki hastalıklar, ihtiyarlık, maluliyet ve ölüm gibi durumlarda yardıma kavuşturulmaları gerektiğinin de altı çizilmiştir.

Program, sosyal güvenlik konusunda **sosyal devlet** ilkesi açısından daha somut öngörülere yer vermiştir. Ancak, bu konuda da önceki hükümet programlarının bazı öngörülerinin tekrarlandığı ve yeni bir politika geliştirilemediği gözlenmiştir.

Çalışan kadınların, istedikleri takdirde 20 yılda emekliye ayrılmasının sağlanacağı ve sanatkarların, dar gelirliilerin ucuz ve sağlıklı konutlara sahip olmaları için kredi olanaklarının arttırılacağı belirtilmiştir. Emekli, işçi, dul ve yetim aylıklarının en az geçim koşullarının üstünde olmasının sağlanacağı, sakat ve eski hükümlülere iş verilmesini öngören hükümlerin uygulanmasında titizlik gösterileceği ve bu kişiler için vakıf şeklinde işyerlerinin kurulacağı vurgulanmıştır. Yine memurlara ödenen **çocuk zammının** arttırılması, çocuğu okuyanlara ayrıca ödeme yapılması öngörülmüştür (TBMM, 2003).

Çizelge-37: Otuz Dokuzuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözülmesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	OTUZ DOKUZUNCU HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	- Adil gelir dağılımının sağlanması amaçlanmıştır. Bunu gerçekleştirmek için şunlar öngörülmüştür: -Vergide adalet ilkesinin gözetilmesi, -İşçi ücretlerinin arttırılması.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması, - Genel sağlık sigortasının kurulması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Sosyal güvenlik ağının genişletilmesi, tarım sigortasının geliştirilmesi, - Dar gelirliilerin konut sahibi olmalarını sağlayacak bir konut politikasının izlenmesi, -Yoksul vatandaşların ücretsiz tedavi olmalarının sağlanması, - İşsizlik sigortasının kurulması, -Köy ve köylünün kalkınması sağlanması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Korunmaya muhtaç grupların yaşam koşullarının iyileştirilmesi (yaşlı, dul, yetim ve emekli işçilerin aylıklarının arttırılması gibi) öngörülmüştür.

İşsizlik sorununa değinilmiş, işçi ücretlerinin tespitinde hak ve adalet ilkelerinin göz önünde tutulacağı vurgulanmıştır. İşçi memur ayrımının adil ve gerçekçi ölçülere göre yapılması istenmiştir. Kıdem tazminatının en kısa zamanda, işçilerin ve ülkenin yararına uygun bir biçimde 15 günden 30 güne çıkarılması öngörülmüştür.

Tarım ve orman kesimindeki işçilerin de diğer işçiler gibi her türlü işçi haklarından yararlandırılması, yurt dışındaki işçilerin çalışma koşulları, sosyal hakları ve iş güvenliklerinin takibi ve iyi koşulların sağlanması, **işsizlik sigortası** ile ilgili çalışmaların yapılması önemle ele alınan diğer konulardır. Ayrıca Çıracak, Kalfa ve Ustalar Kanununun en kısa zamanda çıkarılması, işçilerin meslek içi eğitime alınmasına ağırlık verilmesi, esnaf ve sanatkarların durumlarının sosyal güvenlik açısından daha yeterli hale getirilmesi, Bağ-Kur'un daha işlevsel bir kuruluş haline getirilmesi önemle ele alınmıştır. Köylülerin afetlere karşı korunması için **tarım sigortasının** geliştirilmesi de öngörülmüştür.

6.3.3.6. Kırkıncı Hükümet (21 Haziran 1977–21 Temmuz 1977)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

*İkinci Ecevit Hükümeti*dir. Genel seçimler sırasında hükümeti kurma görevi, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından Zonguldak Milletvekili **Bülent Ecevit**'e verilmiştir. Ecevit'in kurduğu **azınlık hükümeti** güvenoyu alamamıştır. Yerine **Beşinci Demirel Hükümeti** kurulmuştur.

İkinci Ecevit Hükümet Programında, öncelikle, önceki Milliyetçi Cephe Hükümetinin eleştirisi sunulmuştur. Bu doğrultuda, hükümetin demokratik hukuk devleti kuralları içinde çalışmasının öncelikli amaç olarak benimsendiği belirtilmiştir.

Ekonomik ve **sosyal kalkınma** birlikte değerlendirilmiş, bu alanda özellikle ulusal bağımsızlığın güçlendirilmesi vurgulanmıştır. Bu nedenle ulusal bir enerji planı geliştirilmesi, **KİT'lerde verimli bir işletmeciliğin** kurulması ve **kooperatifçiliğin** desteklenmesi konularına ağırlık verilmiştir. Bunun yanında Doğu ve Güneydoğunun gelişmesi, köylünün kalkınması gibi konularda da **sosyal devlet** açısından olumlu öngörülere yer verilmiştir.

Program **köylüye yönelik politikalar** açısından **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşmektedir. Bu bağlamda, **adil gelir dağılımını** gerçekleştirmek, kırsal alanda gelişmeyi hızlandırmak ve yaşama koşullarının iyileştirmek gibi öngörülere yer verilmiş ve üç konu üzerinde durulmuştur: **(1) Kooperatifleşme (2) Köylüye dönük devlet düzenlemesi (3) Köykentler yoluyla yeni bir üretim düzeninin kurulması.** Ancak Program, **adil gelir** dağılımının sağlanması konusunda hangi ekonomik araçların kullanılacağını açıklığa kavuşturmamıştır. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamalar geliştirilmesi konusundaki öngörüsünde ise oldukça yetersiz kalmıştır.

Programda, ekonomik kalkınmada **“kamu yararının gözetileceği”** belirtilmemiş olsa da, genel olarak kamu yararının gözetileceği bir ekonomik politikanın benimsendiği gözlenmektedir.

Kırkıncı Hükümet Programında Konut: Programda, hükümetin, konut kesimine **“kamu yararını”** gözeterek müdahale etme anlayışını benimsediği gözlenmektedir. **Arsa spekülasyonlarının** önlenmesi, arsa arzının arttırılarak arsa kullanımının kamu denetimine bağlanması ve **gecekondü** yapımının sağlıklı ve yasal bir düzene kavuşturulması öngörülere bu açıdan anlamlıdır.

Programda **kentleşme** politikasının, doğadaki dengenin ve insan sağlığının korunması, doğayla insan ve toplum yaşamının uyumlaştırılması anlayışı doğrultusunda ele alınacağı belirtilmiştir. Bu noktada **çevre kirliliğinin** önlenmesi konusuna da değinilmiştir.

Kentleşmenin kırsal alanlara kadar yaygınlaştırılması amaçlanarak dengeli bir yerleşme düzeninin sağlanacağından bahsedilmiştir. **Konut ihtiyacını** gidermek için yine konut kredilerinin yaygınlaştırılması öngörülmekte ve dar gelirliye bu kredilerden yararlanma koşullarında özel olanaklar sağlanacağı belirtilmektedir. Ayrıca **konut** yapımında **kaynak israfının** önlenmesine dikkat çekilmiş, deprem bölgelerindeki konutların da depreme dayanıklı duruma getirilmesinin sağlanacağı belirtilmiştir. Kentlerin ve gecekonduda yaşayanların su, yol, kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerinden eksiksiz yararlanmalarının sağlanacağı vurgulanmıştır.

Konut ve **arsa sorunu** temelde bir barınma sorunu olmakla birlikte, bu konuya yönelik izlenen yaklaşım, sorunun çözümünde farklı boyutlar oluşturmuştur. Örneğin gecekondü yapımına göz yumulması, dar gelirliye yönelik bir konut

politikasının geliştirilememesi gibi konular bu açıdan yetersiz kaldığını göstermektedir.

Köykent projesinin gecekondü sorununu ve hızlı kentleşmeyi önleyebileceği düşünülmüş, ancak kır konutlarının nasıl yapılacağı konusunda uygulamaya dönük çözümlere (yapı malzemesi yardımı gibi) yer verilmemiştir. Konut kesiminde düşük gelirli olanların özelliklerine uygun bir finansman dizgesi geliştirilememiş, yalnızca, konut kredi olanaklarının artırılarak, dar gelirli olanlara kredilerden yararlanmada özel olanaklar sağlanacağı belirtilmiştir.

Kırkıncı Hükümet Programında Eğitim: Toplumun daha ileri bir yaşam düzeyine erişmesinde önemli bir yeri olan eğitim, toplumsal gelişime yapıcı nitelikte bir katkı sağlaması bakımından yetersiz değerlendirilmiştir. Eğitimde öncelikli **amaç**, can güvenliğini ve eğitim özgürlüğünü sağlamak olarak belirlenmiş, daha çok izlenecek **eğitim politikasının**, özgürlükçü demokrasiyi güçlendiren, insancıl ve barışçı, **Atatürk ilkelerini** ve milliyetçiliğini, devletin güvencesi ve çağdaş uygarlığın göstergesi olarak kabul eden, milli birliği ve bağımsızlığı güçlendirici bir nitelikte olması üzerinde durulmuştur.

Eğitim dizgesi, ele alınmış biçimiyle, gerek **sosyal adaletin** sağlanmasında gerek kalkınmanın gerektirdiği nitelikte insan gücünü yetiştirmede, **sosyal devlet** anlayışı açısından yetersiz kalmıştır. Gerçi, önceki hükümet programlarında da ifade edilen eğitimde **fırsat eşitliğinin** sağlanması, eğitimin yaygınlaştırılması, mesleki ve teknik öğretim olanaklarının geliştirilmesi, dar gelirli, yatılı, kredili ve burslu öğrenim olanakları genişletilmesi gibi konulara bu Programda da yer verilmiş, ancak somut bir öngörü ortaya konmamıştır.

Eğitim politikasında dikkat çeken en önemli nokta, eğitimin bilimsel ve **çağdaş** bir yapıya kavuşturulmak istenmesidir. Ayrıca ilköğrencilerinin kitap gereksinimlerinin devletçe karşılanmasının öngörülmesi de olumlu bir bakış açıdır. Bunun yanında, 18 yaşından başlatarak gençlere oy hakkının tanınması, **kooperatifçilik** eğitiminin önemsenmesi diğer olumlu öngörüler olarak değerlendirilebilir.

Kırkıncı Hükümet Programında Sağlık: Sağlık bakımının bir kamu hizmeti olarak ücretsiz karşılanması, **devletin** başta gelen **ödevi** olarak görülmüştür. Böylece sağlık, devletin ana ilke olarak yer alması gereken alanlardan biri olarak

kabul edilmiştir. Bu anlayışla, **sosyal devletin** gereklerinden biri dile getirilmiştir. Ayrıca, Kalkınma Planının “**sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi**” ilkesi amaç olarak ortaya konmuş, böylece sosyal politika anlayışı devam ettirilmek istenmiştir.

Sağlık hizmetlerinin gelişmesinde, özellikle geri kalmış yörelere personel sağlanmasında karşılaşılan güçlükler, bu Programda da önemli bir sorun olma niteliğini korumuştur. Bu nedenle her düzeyde sağlık personeli yetiştirilmesine hız kazandırılması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da açılan ve açılacak olan Tıp Fakültelerinin eğitim olanaklarının geliştirilmesi öngörülmüştür. Böylece soruna yönelik tutarlı bir karar verilmiştir.

Hükümetin, **sosyal sigortaları** hızla yaygınlaştıracığı, **koruyucu sağlık hizmetlerini** tedavi edici hizmetlerle bütünlük içinde ele alacağı vurgulanmıştır. Sağlık kuruluşlarının ve sağlık çalışanlarının yurda dengeli dağılımı, ihmal edilmiş iş bölgelerinin sağlık ihtiyaçlarının öncelikle karşılanması ve sağlık kuruluşları arasında etkin bir işbirliğiyle yatak ve bakım olanaklarının iyi değerlendirilmesinin sağlanması amaçlanmıştır.

Ayrıca **gıda denetiminde** etkinlik sağlanması, **sağlıklı beslenme** koşulları konusunda yaygın eğitim programları düzenlenmesi, kamu kuruluşları ve özellikle sosyal sigorta kuruluşları eliyle ilaç hammaddesi ve ilaç sanayisinin geliştirilmesi, engelli kişilerin eğitimi, toplumsal ve ekonomik sorunların çözümüne ve iş bulmalarına özen gösterilmesi sağlık alanında belirlenen ve sosyal devlet ilkesiyle örtüşen diğer amaçlardır (TBMM, 2003).

Kırkıncı Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Önceki hükümetin eleştirisi yapılmakla birlikte bu Program sosyal güvenlik konusunda, bir önceki programla hemen hemen aynı noktalara değinmiştir.

Sosyal güvenlik politikasında **temel hedefin, adil gelir dağılımını** sağlamak, toplumsal değişme ve gelişmeyi sosyal adalet ve **sosyal devlet** ilkelerine uygun gerçekleştirmek noktasında toplandığı gözlenmiştir. Bu nedenle, **sosyal devlet** anlayışının –kavramsal düzeyde de olsa- benimsendiği söylenebilir. Ancak bu konuda uygulamaya dönük bir politikanın belirlenmemiş olması, konunun yetersiz ve eksik değerlendirilmesine yol açmıştır.

Emeği üstün değer sayarak, çalışanların haklarının korunması, genişletilmesi ve yaygınlaştırılması ve sosyal güvenlikten tüm yurttaşların yararlandırılması amaçlanmıştır. Bunun yanında, Anayasal ve demokratik işçi haklarının kullanılması ve işçi örgütlerinin etkinliğini sınırlayan yasa kurallarının değiştirilmesi öngörülmüştür. İşçilere yetkili sendikayı oylarıyla belirleme hakkının tanınması, işçiler için **işsizlik sigortası** kurulması, işçilerin kıdem tazminatı haklarından yoksun bırakılmalarının önlenmesi, lokavtın kaldırılması veya kabul edilmezse kötüye kullanılmasına karşı etkin önlemler alınmasının TBMM'ye önerilmesi, çocukların gelişmelerini engelleyici yaşta ve biçimde çalıştırılmasına karşı etkin önlemler alınması ele alınan önemli sosyal güvenlik konularıdır. Ayrıca **çalışan kadınların** hak ve ücret eşitliğinden eksiksiz yararlanabilmeleri, çalışma yaşamı gerekleriyle analık sorumluluğunu daha kolay bağdaştırmalarının sağlanacağı (doğum öncesi ve sonrası izin süreleri bakımından eşitsizliklerin giderilmesi gibi) vurgulanmıştır (TBMM, 2003).

Çizelge-38: Kırkıncı Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	KIRKINCI HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-“Adil gelir dağılımı sağlanacak” denilmiş, ancak bunun hangi araçlarla gerçekleştirileceği belirtilmemiştir.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Yalnızca KİT’lerin kaynak oluşturacak şekilde yeniden düzenlenmesi öngörülmüştür.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması, -Sağlık bakımının bir kamu hizmeti olarak ücretsiz karşılanması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Sosyal güvenlik ağının genişletilmesi, işsizlik sigortasının kurulması, -Köy ve köylünün kalkınması sağlanması, - Köykentler yoluyla yeni bir üretim düzeninin kurulması, -Kooperatifleşmenin desteklenmesi, -Dar gelirli üzerindeki vergi yükünün azaltılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Sigorta kapsamı dışında kalanlara ve engellilere yeterli düzeyde aylık bağlanması öngörülmüştür.

Sosyal güvenlik kurumlarının sağladığı haklar ve olanaklar arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi, köylülerin sosyal sigortalara ve tarım sigortasına kavuşturulması, sigorta kapsamı dışında kalanlara ve engelli kişilere devletçe yeterli

düzeyde aylık sağlanması, işçilerin, emekli, dul ve yetim aylıklarının ücretlerdeki genel yükselişlerle orantılı olarak kendiliğinden arttırılması öngörülmüştür. Belli durumlarda esnaf ve sanatkarlar için **işsizlik sigortasının** kurulacağı, iş sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin arttırılacağı, yurt dışındaki işçilerimize ve öteki yurttaşlarımıza oy hakkı tanınacağı, yurt dışındaki işçilerimizin haklarının korunup genişletileceği belirtilmiştir (Erdilek, 1983, 1032). Bu noktada, sosyal güvenlik konusunda sosyal devlet ilkesiyle örtüşen öngörülere yer verilmiştir.

6.3.3.7. Kırk Birinci Hükümet (21 Temmuz 1977-1 Ocak 1978)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı *Fahri Korutürk* tarafından Isparta Milletvekili *Süleyman Demirel*'e verilmiştir. Demirel, AP-MSP-MHP'den oluşan *Beşinci Demirel Hükümeti* adıyla bir *koalisyon hükümeti* kurarak, *İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetini* iktidara taşımıştır. Hükümet 1 Ağustos 1977'de Meclise Programını sunmuştur. Bu hükümet, Cumhuriyet tarihinde (o güne kadar) **gensoruyla düşürülen ilk hükümet** olarak diğerlerinden ayrılmaktadır (TBMM, 2003).

Bu Hükümet Programı, sosyal politika hedeflerine somut çözüm getirmeyen ve **sosyal politika hedefleri** arka plana kaydıran bir programdır.

Programda öncelikle, bir önceki hükümetin kurulamama nedenlerine yer verilmiş, daha sonra hükümetin **temel amaçları** açıklanmıştır. Bu doğrultuda hükümetin, **Atatürk**'ün kurduğu Cumhuriyetin ve Anayasadaki temel niteliklerinin korunmasına özel önem vereceği belirtilmiştir. Ülke ve millet bütünlüğü, kardeşlik ve huzuru korumaktan bahsedilmiş, iç ve dış tehdit ve tehlikelere karşı konulacağına dikkat çekilmiştir. Bu amaç doğrultusunda da Emniyet Teşkilatının güçlendirileceği ve ülkede kanun hakimiyetinin sağlanacağı vurgulanmıştır. Bunların yanında; artan milli gelir ve yükselen refahın tüm fertler arasında yaygınlaştırılması, dengesizliklerin giderilmesi, sağlıklı bir ekonomik ve sosyal yapıya geçilerek **sosyal adaletin** sağlanması ve her vatandaşın **sosyal güvenceye** kavuşturulması öngörülmüştür.

Ekonomi politikasında, **adil gelir dağılımının sağlanması**, mali güce göre vergi alınması gibi **sosyal devlet** açısından olumlu öngörülere yer verilmiştir. Ancak,

bunların hangi araçların kullanılmasıyla gerçekleştirileceğine değinilmemiştir. Doğu, Güneydoğu, Orta Anadolu başta olmak üzere geri kalmış bölgelere **Dördüncü Beş Yıllık Plan** içerisinde yeni yatırımların yapılmasına ağırlık verileceğinin belirtilmesi de olumlu bir gelişmedir. Tüm bu öngörüler, hükümetin, ekonomik kalkınmada “**kamu yararını**” dikkate aldığını göstermektedir. Ancak, Programın ilerleyen bölümlerinde bu öngörülerle çelişkili amaçlar ortaya konmuş ve bu konuya yönelik bir politika belirlenmemiştir. Örneğin, bir tarafta dar gelirliler lehine toplu konut dizgesinin desteklenmesi istenirken, diğer taraftan konut yatırımlarının özel kesime bırakılması istenmiştir.

Programda, ayrıca, **sanayileşmenin** hızlandırılacağı ve bunun için **Sanayi Teşvik Kanunu** çıkarılacağı, **yabancı sermayeden** ileri teknoloji getirmesi, sanayileşmeyi desteklemesi, ihracatı arttırması gibi koşullar içinde yararlanılacağı vurgulanmıştır (TBMM, 2003).

Kamu yönetiminde verimliliğin artırılmasının önemli olduğu belirtilmiş ve **Milliyetçi Cephe Hükümeti** niteliğinden olsa gerek, **din** konusu ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Din ve vicdan hürriyetinin sağlanmasından bahsedilmiş ve laikliğe atıfta bulunularak, **laikliğin** din düşmanlığı değil, din ve vicdan hürriyetinin güvencesi olduğu belirtilmiştir.

Adalet işlerine işlerlik ve hız kazandırılması, yeni mahkeme teşkilatlarının kurulması, ceza adaletinin vatandaş için güvence verecek bir biçimde ve hızlıca gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca seçim düzeneğinde düzenlemeler yapılması ve 18 yaşını dolduran gençlere oy hakkı tanınması istenmiştir.

Program, sosyal devlet ilkesi ölçütlerine yönelik oldukça olumlu öngörüler sunmuştur. Ancak bunlar, hükümetin genel siyasi çizgisinin başlangıç noktası olarak alınmamıştır. Örneğin, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasından bahsedilmiş, bunu sağlayacak araçlara yer verilmemiştir. Üstelik, eğitimin çağdaş niteliği “manevi eğitim” adı altında değiştirilmek istenmiştir. Bunun yanında, sosyal devlet ilkesinin en önemli ölçütü olan “ekonomik kalkınmada kamu yararının gözetilmesi” konusuna yönelik hiçbir öngörü sunulmadığı gibi, kamu yararının göz ardı edildiği bir ekonomik yapılanma amaçlanmıştır. Bu da göstermektedir ki sosyal devlet ilkesiyle örtüşen diğer öngörüler “usulen” yer verilmiş öngörülerdir.

Kırk Birinci Hükümet Programında Konut: Bu konuda, ülke şartlarına uygun ve etkin bir konut politikasının öngörülerine yer verilmemiştir. Konut sorunu, genel yerleşme politikasına uygun olarak, çevre ve kent düzeni içinde ele alınmıştır. Sağlıklı bir kentleşme yaratmak ve konut ihtiyacını karşılamak için “**Milli Konut Planı**” adı altında bir projenin hayat geçirilmesi planlanmıştır.

Konut maliyetlerini karşılamada finansmanında **özel kesim** kuruluşlarına da yer verilmesi, kira artışlarının uygun ölçülerde düzenlenmesi öngörülmüştür. Ancak, kamu konut yatırımlarının azaltılmasının, konut sorununun daha da büyümesine yol açtığı ve dar gelirli olanaklarını sınırladığı gerçeği göz ardı edilmiştir. Böylece **sosyal devletin** en önemli işlevi görmezlikten gelinmiştir.

Gecekondu sorunu da konut kesiminin bütünü içinde değerlendirilmiş ve sorunun “**önleme**” politikasına öncelik verilerek çözülmesi amaçlanmıştır. Ancak devamında, önleme politikasıyla örtüşmeyen **imar affına** değinilmiş ve şehirlerin çevresindeki ruhsatsız yapıların, sağlık kurallarına uyması koşuluyla **imar affından** yararlandırılması öngörülmüştür.

Konut kredisinden yararlanma olanaklarının geliştirilmesi, yoksul ve dar gelirli olan konut sahibi olması için konut kredilerinin faizsiz ve uzun ödeme süreli olması, inşaat maliyetlerinin düşürülmesi ve benzeri amaçlara hizmet edecek nitelikte bir “**Toplu Konut**” yapım dizgesinin teşvik edilmesi gibi diğer programlarda da yer verilen konulara bu Programda da “**usulen**” yer verilmiştir.

Sağlıklı çevre ve sağlıklı kentleşme için belediyelerin mali ve teknik olanaklar bakımından güçlendirilmesinin, deprem bölgelerinde depremzedelere verilmiş evlerin sahiplerine yüklenmiş olan geri ödeme yükünün hafifletilmesinin önemine değinilmiş, Van-Ağrı depreminin kalıcı yerleşme çalışmalarının hızlandırılacağına dikkat çekilmiştir.

Kırk Birinci Hükümet Programında Eğitim: Eğitim politikasında amaçlananlar birçok noktada Dördüncü Demirel Hükümeti Programı ile aynı özellikleri taşımaktadır. Ancak burada **laiklik** ilkesi ile çelişen ve laiklik karşıtı ifadeler daha belirgindir. Eğitimde **temel hedef**; Dördüncü Demirel Hükümet Programında açıklandığı gibidir.

“Milletin maddi ve manevi kalkınmasında dinimizin ulvi prensiplerinden yararlanmak kararındayız” ifadesiyle bazı düşüncelere açıklık kazandırılmıştır. Yani **laiklik karşıtı** düşünceler belirginleşmiştir. Ancak bir çelişki olarak, **laiklik**, yeniden tanımlanmış, laiklik karşıtı olunmadığını gösterme çabasıyla, **laikliğin** din ve vicdan hürriyetinin güvencesi olduğu belirtilmiştir. Her düzeyde din görevlisi yetiştirilmesi, ahlak dışı her türlü yayınlarla, özellikle müstehcen basın-yayınla mücadele edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Bunlar dışında belirlenen amaçlar eğitim ve öğretimin niteliğini yükseltecek, değişen sosyal ve ekonomik ihtiyaçlara cevap verecek türden değildir. **Sosyal devlet** ilkesi açısından, yalnızca, “dar gelirli ailelerin yükünü azaltmak amacıyla ders kitaplarının devletçe karşılanması” öngörüsü dikkat çekmektedir. Bunun yanında pozitif bilimlere önem verileceği belirtilmiş ancak, bu konuda da milli ve manevi değerlere bağlılık vurgulanarak, “din” konusuna göndermede bulunulmuştur.

Bu açıklamalar dışındaki çoğu konu **Dördüncü Demirel Hükümet Programı** ile aynıdır.

Kırk Birinci Hükümet Programında Sağlık: Bu konuda da amaçlananlar Dördüncü Demirel Hükümet Programı ile hemen hemen aynıdır. Sağlık hizmetlerinde **temel amaç**; diğer hükümet programında olduğu gibi, halkın sağlık seviyesini yükseltmek ve sağlık hizmetlerinin tüm ülkeye dengeli şekilde yayılmasını sağlamak, herkesi **sağlık sigortasına** kavuşturmak olarak belirlenmiştir. Böylece **sosyal devletin** gereklerinden bazıları sayılmış ancak, yine bunları gerçekleştirecek araçların neler olacağı belirtilmemiştir.

Sosyalizasyon [Toplumsallaştırma] **çalışmalarının** yeniden değerlendirilerek etkin hale getirilmesi, **koruyucu sağlık hizmetlerine** ağırlık verilmesi ve **tedavi edici** sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinden bahsedilmiş, hastanelerin ve hasta yatak sayısının, hasta yatak oranı düşük illere öncelik verilerek artırılması öngörülmüştür. Bunun yanında sağlık kurumlarında çalışan hekimler ve sağlık personeli arasındaki ücret ve olanak dengesinin sağlanacağı, sağlık personelinin mahrumiyet bölgelerine gitmesini teşvik edecek, özendirilecek tedbirlerin alınacağı vurgulanmıştır. **Ana ve çocuk sağlığının** korunmasının öneminden, gecekondu bölgeleri ile köy ve kentlerde çevre sağlığı koşullarının düzeltilmesinden ve çevre kirliliğinin önlenmesinden bahsedilerek bulaşıcı hastalıklarla mücadele edileceğinin altı çizilmiştir. Yine ilaç

sanayiinde hammaddeye ağırlık verileceği, güçlendirileceği, ilaç kalite denetiminin geliştirileceğine değinilmiştir.

Kırk Birinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Bu konuya ilişkin açıklamalar da esasta Dördüncü Demirel Hükümeti Programı ile aynıdır. Bu doğrultuda çalışanların haklarının korunup geliştirilmesi, güvence altına alınması, işçi ve işveren ilişkileri, herkesin **sosyal güvenliğe** kavuşturulması önemle ele alınan konulardır. Tarım işleri ile ev işlerinde çalışanların da sosyal güvenlik kapsamına alınması, işçi ve memur emeklileriyle, dul ve yetimlerin geçim koşullarının yeniden düzenlenmesi, yeni bir istihdam planıyla varolan işsizliğe ciddi bir çözüm bulunması öngörülmektedir. Bu öngörülerden de anlaşılacağı gibi, Programda, yine yapılması gerekenler kavramsal düzeyde sayılmış ve konunun uygulamaya dönük yüzü unutulmuştur. Böylece **sosyal politika** hedefleri arka plana kaydırılmıştır.

Çizelge-39: Kırk Birinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	KIRK BİRİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	- Sosyal adaletin sağlanması ve adil gelir dağılımının gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu doğrultuda şunların yapılacağı belirtilmiştir: -Mali güce göre vergi alınacak, -Enflasyonla mücadele edilecek.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, - Genel sağlık sigortasının kurulması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Yoksul ve dar gelirli olanların konut sahibi olması için konut kredilerinin faizsiz ve uzun ödeme süreli olmasının sağlanması, - Sosyal güvenlik ağının genişletilmesi, -Dar ve orta gelirli vatandaşların üzerindeki vergi yükünün azaltılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve kimsesiz kişilere maaş bağlanması, -Korunmaya muhtaç gruplara götürülecek sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması öngörülmüştür.

Sosyal refah hizmeti sağlanması gereken kişilerin (65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve kimsesiz vatandaşlar, kimsesizler vb.) sorunlarına değinilmemiş, çözüm yolları **sosyal devlet** yaklaşımı içinde yetersiz kalmıştır. Yalnızca 65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve kimsesiz kişilere aylık bağlanması ve korunmaya muhtaç gruplara götürülecek sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılmasından bahsedilmiştir. İYAK ve MEYAK tasarılarının kanunlaşmasına çalışılacağı ve bu

kurumların kurulması ile Emekli Sandığının Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlanacağı belirtilmiştir (TBMM, 2003; Erdilek, 1983,1035).

6.3.3.8. Kırk İkinci Hükümet (5 Ocak 1978- 12 Kasım 1979)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Hükümeti kurma görevi, Cumhurbaşkanı *Fahri Korutürk* tarafından Zonguldak Milletvekili *Bülent Ecevit*'e verilmiştir. Ecevit, 11 bağımsız milletvekilinin desteğini alarak, *Üçüncü Ecevit Hükümeti* adıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin **Kırk İkinci Hükümetini** kurmuştur. Üçüncü Ecevit Hükümeti, 17 Ocak 1978'de Meclise Programını sunmuştur (TBMM, 2003).

Programda öncelikle, **Atatürk**'ün emaneti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm tehlikelere karşı korunacağı, ülkede barışın sağlanarak **sosyal adalet** içinde gelişmenin hızlandırılacağı vurgulanmıştır. Yine bu noktada; insan haklarına dayalı, ulusal, demokratik, **laik bir sosyal hukuk devleti** olan Türkiye Cumhuriyeti'nin güçlendirilmesi **temel amaçlardan** biri olarak benimsenmiştir.

Hükümet, özellikle yasalar karşısında eşitlik, barış ve güvenin sağlanması, kamu yönetiminde tarafsızlık ve demokratik etkinliğin gerçekleştirilmesi konularına ağırlık vermiştir. Ayrıca Programda dikkat çeken en önemli açıklamalardan biri de, **Çocuk Mahkemelerinin** kurulmasının amaçlanmış olmasıdır.

Ekonomi politikasında ise, planlı kalkınma anlayışı benimsenmiş, KİT'lerin kaynak oluşturacak şekilde yeniden düzenlenmesi için bir İşletmeler Bakanlığı'nın kurulması öngörülmüştür. Enflasyona dikkat çekilerek, enflasyon hızının yavaşlatılması ve **planlı kalkınma** kurallarına uygun bir ortam içinde sağlıklı bir gelişme sürecinin başlatılması amaçlanmıştır. Bunun için ekonomide ve mali alanda gerekli düzenlemelere gidileceğinin altı çizilmiştir. **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı** için hazırlık çalışmalarına başlanacağı, ekonominin yükünü taşıyamaz duruma gelen altyapının geliştirileceği, sanayide gerekli atılımların planlı ve programlı bir biçimde yapılacağı ve tüm yurdu dengeli bir biçimde kapsayacağı belirtilmiştir. Ayrıca **sanayi** politikasında **temel hedefin**, Ortadoğu Ülkeleri ile işbirliği olduğu, yabancı sermaye konusunda da **ulusal ekonominin yararına** bir rekabetin gözetileceği vurgulanmıştır (TBMM, 2003).

Programda genel olarak, **kamu yararını gözet**en bir devlet müdahalesi anlayışının benimsendiği gözlenmiştir. Özellikle konut, eğitim ve sağlık alanlarına devletin ana ilke olarak girmesinin amaçlanması bunun açık göstergesidir.

Ulusal bir enerji planının gerekliliğine dikkat çekilerek, GAP'ın geliştirileceği ifade edilmiştir. Tarımın, hayvancılığın, turizmin geliştirilmesinin de ülke açısından önemini altı çizilmiş ve ulusal kalkınmada, köy kalkınmasının önemi üzerinde durulmuştur. **Köy kalkınması** konusunda İkinci Ecevit Hükümeti Programı ile aynı amaçlar benimsenmiştir (TBMM, 2003).

Gelişmenin köylüden başlatılması ve sanayileşmenin köye kadar ulaştırılması amacı **sosyal devlet** ilkesinin gözetildiğini göstermektedir. Anayasaya uygun yeni bir **Toprak Reformu Yasasının** hazırlanmasından bahsedilerek tüm kamu hizmetlerinin köye götürülmesi ve köylünün güçlü ve demokratik bir kooperatifçilik hareketi ile desteklenmesinin öngörülmesi bu düşüncüyü desteklemektedir

Ayrıca Türkiye'nin gereksinmelerine ve olanaklarına uygun bir **ulusal güvenlik** kavramı oluşturulmasının gereği üzerinde durulmuştur. Hükümetin; Türkiye'nin önemini, etkinliğini ve ulusal yararını, uluslararası gerginliğe değil, uluslararası ilişkilerde yumuşamaya ve dünya barışının güçlenmesine bağlayan bir **dış politika** izleyeceği vurgulanmıştır (TBMM, 2003).

Program, sosyal devlet ilkesi ölçütlerine yönelik öngörülerinde, önceki Programa göre daha tutarlıdır. Çünkü **kamu yararının** gözetildiği bir ekonomik ve sosyal yapılanma amaçlanmış ve diğer öngörüler bu amacı destekleyecek şekilde belirlenmiştir. Örneğin, konut, eğitim ve sağlık alanlarına devletin ana ilke olarak girmesi istenmiş ve sağlık hizmetlerinin ücretsiz sunulması öngörülmüştür. Böylece, sosyal devletin "hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması" ölçütü gözetilmiştir. Çünkü, devletin, bu alanlarda ana ilke olarak yer almasının istenmesi, kamu yararına göre bir yapılanmanın amaçlandığını göstermektedir. Bu Programda, korunmaya muhtaç gruplara yönelik politika geliştirmede yetersiz kalmıştır.

Kırk İkinci Hükümet Programında Konut: Konut konusunda İkinci Ecevit Hükümet Programı ile hemen hemen aynı özellikleri taşımaktadır. Yine hızlı kentleşmeye değinilmiş ve çözüm olarak sanayi yatırımlarının az gelişmiş bölgelere doğru yaygınlaştırılarak, köy gruplarının sağlıklı biçimde sanayileşip

kentleşmelerinin sağlanması üzerinde durulmuştur. Böylece köyden kente göç sorununun çözülmüş olacağı düşünülmektedir.

Kent planlaması konusu ele alınmış ve kentlerde çağdaş uygarlığın kültür, çalışma ve dinlenme olanaklarının sağlanacağı belirtilmiştir. Bu nedenle de düzensiz yerleşmelerin önüne geçileceği, kentlerin gelecekteki gelişme bölgeleri ile çevrelerinde, her türlü altyapı tesisi olan ve anakentle güçlü ulaşım olanağı bulunan yerleşme alanlarının açılacağı vurgulanmıştır. Bu noktada, sağlıklı ve düzensiz konut yapımının önlenmesi için, **toplu konut yapımının** özendirilmesi öngörülmüştür. Arsa spekülasyonlarının önlenmesi, arsa kullanımının kamu denetimine bağlanacağı, **Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün** yetkilerinin ve olanaklarının genişletileceği belirtilmiştir.

Artan konut ihtiyacını karşılamak amacıyla; ülke gerçeklerine uygun **sosyal konut** ölçünlerinin yeniden saptanarak, kamu kaynaklarının öncelikle dar gelirlilere ve geri kalmış yörelere ve hızlı gelişme gösteren yerleşim merkezlerine aktarılması yönünde bir konut politikasının belirlendiği dikkat çekmektedir. Böylece **kamu eliyle konut üretiminin** sağlanması planlanmıştır. Bu da **sosyal devlet ilkesi** açısından olumlu bir gelişmedir. Bu düşünce doğrultusunda; Türkiye **Emlak Kredi Bankasının** da aynı noktalara aktararak ucuz ve toplu konut gereksinimlerini karşılaması yönünde yapılandırılabilirliği düşünülmüştür.

Gecekondu önleme ve iyileştirme bölgelerinde altyapı hizmetlerinin (yol, su, elektrik, kanalizasyon) tamamlanması ve bu bölgelerdeki kamu arsalarının da yurttaşlara uzun süreli kullanma hakkı tanınması amaçlanmıştır. Kent planlaması açısından uygulamadaki önemi dikkate alınan **belediyelerin** yetki ve gelirlerinin artırılması da planlanmıştır. Ayrıca **doğal afetlerle** ilgili tüm hizmetlerin ve yardımların önceden planlanmasının sağlanacağı belirtilmiş ve belli afet bölgelerinde barınma sorununun çözümü için **bölgesel donanım depolarının** kurulacağı vurgulanmıştır. Yine deprem bölgelerindeki dayanıksız konutların saptanması ve yenilenmesi çalışmalarına başlanacağından bahsedilmiştir.

Kırk İkinci Hükümet Programında Eğitim: Program, bu konuda da İkinci Ecevit Hükümet Programı ile hemen hemen aynı niteliklere sahiptir. Eğitim, hızlı ve sağlıklı gelişmenin başta gelen koşulu olarak ele alınmıştır. Öncelikli amacın, can güvenliğini ve öğrenim özgürlüğünü sağlamak olduğu dile getirilmiştir. Eğitimde

çağdaş milliyetçilik bilinci, **Atatürk ilkeleri** ve **demokratik anlayışın** benimsendiği gözlenmektedir.

Ailelerin maddi durumları ne olursa olsun, tüm çocukların her bakımdan sağlıklı biçimde yetişme ve yeteneklerini geliştirme olanağına kavuşturulması için gerekli çabanın gösterilmesi **sosyal devletin** bir gereği olarak kabul edilmiştir. Kimsesiz çocukların bakım ve eğitiminin de devletçe sağlanması öngörülmüştür. **Eğitimde olanak eşitliği**, yaygınlık, süreklilik ve birlik sağlanması üzerinde durularak, özellikle dar gelirli aile çocuklarının yatılı, kredili ve burslu öğrenim olanaklarının genişletileceği belirtilmiştir. **Okur-yazar oranını arttırmak**, mesleki ve teknik eğitim olanaklarının geliştirilerek köylere kadar ulaşmasını sağlamak, İmam Hatip liselerinin program, eğitim eksikliklerini gidermek ve buradan mezunlara yükseköğretim yolunu açmak belirlenen diğer amaçlardır. Bu programda da yine Yüksek İslam Enstitülerinin Akademiye dönüştürülmesi öngörülmektedir (TBMM, 2003).

Yükseköğretim konusunda amaçlananlar da İkinci Ecevit Hükümet Programı ile aynıdır. Üniversitelerin yurdun her bölgesine yaygınlaştırılması, yükseköğrenim yapabilme olanaklarındaki eşitsizliğin giderilmesi, tüm yükseköğretim kurumlarında demokratik yönetimle birlikte öğrenim ve öğretim özgürlüğünün sağlam güvencelere kavuşturulması hedeflenenlerden birkaçıdır.

Eğitim konusunun devamında **kültür** konusu da ele alınmış ve yapılmak istenenler açıklanmıştır. Ulusun kültür birikimini değerlendirecek bir “**Devlet Kültür Merkezi ve Milli Müze**”, toplumun manevi ve maddi değer ve ürünlerini bilimsel yöntemlerle araştırıp derleyip yayacak bir “**Türk Kültürü Araştırma ve Derleme Kurumu**” kurulması amaçlanmıştır.

Kırk İkinci Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikası, İkinci Ecevit Hükümet Programı ile aynı özellikleri taşımaktadır. Sağlık hizmetlerinin ücretsiz karşılanması devletin başta gelen görevi olarak kabul edilmiş, toplumsal sigortaların hızla yaygınlaştırılması ve halkın sağlık kuruluşlarından yararlanmada karşılaştığı sorunların giderilmesi öngörülmüştür.

Koruyucu sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, tedavi kurumlarının halkın ayağına kadar götürülmesi, sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi ve sosyalleştirmedeki aksaklıkların giderilmesi, gıda maddelerinin devletçe etkin

biçimde denetiminin sağlanması ve sağlıklı beslenme koşulları konusunda yaygın eğitim programlarının düzenlenmek istenmesi amaçlanan diğer sağlık konularıdır. Bu konular da İkinci Ecevit Hükümet Programı ile aynıdır.

Gelişme hızlandırılırken, doğadaki dengenin ve insan sağlığının korunması ve doğayla insan ve toplum yaşamının uyumlaştırılmasının önemi üzerinde durulmuş, hava kirliliği ve çevre sorunlarının öncelikle ele alınacak konular olduğu belirtilmiştir.

Çizelge-40: Kırk İkinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	KIRK İKİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	- Sosyal adaletin sağlanması ve adil gelir dağılımının gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu doğrultuda şunların yapılacağı belirtilmiştir: -Enflasyonla mücadele edilecek, -KİT'ler kaynak oluşturacak şekilde yeniden düzenlenecek.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Ancak, programda, kamu yararını gözetilen bir ekonomi anlayışının benimsendiği gözlenmiştir.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitimin yaygınlaştırılması ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, -Sağlık hizmetlerinin ücretsiz sunulması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	- İşsizlik sigortasının kurulması, - Köyün ve köylünün kalkınmasına gereken önemin verilmesi, -Toplu konut yapımının özendirilmesi, -Sosyal güvenlik ağının genişletilmesi öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Çocuk mahkemelerinin kurulması, -Korunmaya muhtaç gruplara (sakatlara, yaşlılara, yeterli geliri olmayanlara vb.) sosyal yardım yapılması öngörülmüştür.

Kırk İkinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Bu Program sosyal güvenlik konusunda da Birinci ve İkinci Ecevit Hükümeti Programı ile hemen hemen aynı noktalara değinmiştir. Emeğe verilen değer, çalışanların haklarının korunup, geliştirilip, yaygınlaştırılması ve sosyal güvenlik ağının genişletilmesi, işçiler için **işsizlik sigortasının** kurulması, sakatlarla eski hükümlülerin yeniden işe alıştırılmaları ve iş bulma olanaklarının genişletilmesi, yeterli gelirden yoksun bulunan yaşlılara, sakatlara, korunmaya muhtaç gruplara **sosyal yardım** yapılması gibi **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen öngörüler tekrarlanmıştır.

6.3.3.9. Kırk Üçüncü Hükümet (12 Kasım 1979- 12 Eylül 1980)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

*Altıncı Demirel Hükümeti*dir. Hükümeti kurma görevi, Cumhurbaşkanı *Fahri Korutürk* tarafından Isparta Milletvekili *Süleyman Demirel*'e verilmiştir. Demirel'in kurduğu azınlık hükümeti, 25 Kasım 1979'da yapılan güven oylamasında gerekli çoğunluğu elde etmiştir. Hükümet Programı 19 Kasım'da Meclise sunulmuştur. Hükümet 12 Eylül 1980'de yapılan askeri darbeye sona ermiştir (TBMM, 2003).

Hükümet Programında 1979 Kasım ayı itibariyle, Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve siyasal durumu değerlendirilmiş ve varolan sorunlara yer verilmiştir. Kasım 1979'da, **Türkiye'nin genel durumu** özetlenmiştir. Vatandaşın can derdine düştüğü, can ve mal güvenliğinin, kanun hakimiyetinin, huzur ve sükunun, vatandaşın korkusuz yaşama hakkının sağlanmasının çözüm bekleyen en önemli sorun olduğu vurgulanmıştır (Erdilek, 1983, 1038).

Bu doğrultuda yapılan tüm bu açıklamalar, 12 Eylül 1980 yılının habercisi gibidir. Programda hükümetin iç politika amaçları da tamamıyla bu sorunların çözümüne yöneliktir. Can ve mal güvenliğinin, kanun ve düzen egemenliğinin sağlanması yönünde birçok amaç ortaya konmuştur.

Adalet alanında; devletin **demokratik** otoritesini güçlendirmek için ihtiyaç duyulan kanunların çıkarılacağı belirtilmiştir. Öncelikle Olağanüstü Hal Kanunu, Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanunu çıkarılması öngörülmüştür. Ceza ve Usul Kanunları'nın, özellikle toplu suç ve sorumluluk fikrini öngörecek biçimde değiştirileceği, Sendika ve Dernek Kanunları'nda değişiklik yapılacağı, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun yeniden düzenleneceği, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun değiştirileceği vurgulanmıştır (TBMM, 2003).

Ekonomide, enflasyonla mücadele amaçlanmıştır. Hükümetin, ekonomik hayatı felce uğratmayacak, büyümeyi durdurmayacak, doğru iktisadi ve mali politikaları da içine alan bir istikrar programını uygulaması öngörülmüştür. 15 yıl arka arkaya ortalama yılda %7 kalkınma hızı gerçekleştiren Türkiye'nin, 1978 ve 1979 yıllarında kalkınma hızının sıfıra düştüğü belirtilmiştir. Üretim ve yatırımın aradığı güven ortamının yeniden oluşturulacağı, tarımda **Milli Tarım Planı**, başka

bir deyimle “**Yeşil Plan**” çerçevesinde, 100 dönümlük arazinin sulanmasını hedef alan büyük projenin devreye sokulacağı vurgulanmıştır (TBMM, 2003).

Ayrıca yeni bir “**Pilot İl Kalkınma Planı**”nın uygulanması, özellikle kalkınmamış illerin bu plan içinde süratle kalkınmasının sağlanması, köy kalkınmasının önemsenererek bunu sağlayacak **Köy Kanunu**’nun çıkarılması, vergide adaletin sağlanarak **asgari ücretin vergiden muaf tutulması** ve **gelir dağılımını** düzenleyici tedbirlerin alınması gibi öngörüler **sosyal devlet ilkesi** açısından olumlu öngörüler olarak kabul edilebilir (TBMM, 2003).

Program, **sosyal devlet** ilkesinin “**kamu yararını** gözeten bir ekonomi politikası” ölçütüne ilişkin bir hedef belirlememiştir. Kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliği**, alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamalar konularında ise oldukça kısır kalmıştır. “Gelir dağılımının düzenlenmesi” öngörüsüne de “usulen” yer verilmiştir. Çünkü, kamu yararının gözetilmediği bir ekonomik ve sosyal yapılanma amaçlanmıştır.

Kırk Üçüncü Hükümet Programında Konut: Programda konut politikası açısından dikkat çeken nokta; “ülke çapında bir **Milli Konut Politikası** uygulanacaktır” hedefiyle, yalnızca kulağa hoş gelen “**milli**” kelimesinin konut politikasına serpiştirilmiş olmasıdır.

Bundan önce, hızlı **kentleşmeye** değinilmiş, **kent planlama** çalışmalarının israfı önleyecek ve ihtiyaçları karşılayacak biçimde yürütülmesi amaçlanmıştır. Ayrıca kent ve kasabaların altyapı hizmet çalışmalarının hızlandırılması, kamuya ait arsalarda inşa edilmiş **gecekonduların** mevcut yasalar içinde yasal zemine oturtulması, mahrumiyet bölgelerindeki kamu görevlilerinin konut ve diğer sosyal ihtiyaçlarının karşılayacak siteler kurulması öngörülmüştür (TBMM, 2003).

Milli Konut Politikasında ise **temel amacın**, herkesin başını sokacağı kendi malı ve bir yuvası olmasının sağlanması olduğu vurgulanmıştır. Bu amaçla özel kesimin de **toplu konut** yapımına yönlendirilmesi ve bu tip kuruluşların çeşitli tedbirlerle teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Esnaf ve sanatkarlara daha fazla konut, işyeri ve tesis işletme kredisinin verileceği ve konut kredisi limitlerinin günün koşullarına göre arttırılacağı belirtilmiştir.

Konut kiralarna yönelik dzenlemeler yaplması 6ng6r6lm6şt6r. Bu dzenlemelerin, vatandaşın hayat seviyesini sarsmayacak, kira sahibi ile kiracının yasal hak ve çıkarlarını dengede tutacak bir nitelikte olacağının altı çizilmiştir. Bu y6nleriyle Program, **sosyal devlet** ilkesi açısından somut bir 6ng6r6 geliştirmektedir. Sosyal devletin konut politikasının gereklerine “**usulen**” yer vermiş olup, sosyal devlet ilkesi açısından yetersiz bir programdır.

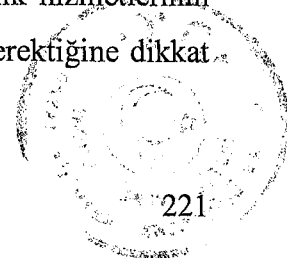
Kırk 66nc6 H6k6met Programında Eğitim: Eğitimde **millilik** niteliğine atıfta bulunularak, bu niteliğin yeniden kazandırılacağı belirtilmiştir. Eğitimin Marksist etkilerden kurtarılması; y6netimde, yasada, ders programları ve kitaplarda, k6lt6rel faaliyet ve yayında, **eğitimin ulusal niteliğinin** temel ilke olarak korunması 6ng6r6lm6şt6r. Bu amaç doğrultusunda, milli bilincin yerleştiği bir gençlik yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

6zerk y6ksek6đretim kurumlarının da, aynı şekilde demokratik rejime, milli hayat felsefesine sadık gençler yetiştirmekle sorumlu olduğu belirtilmiş, bunun için de t6m tedbirlerin alınacağı vurgulanmıştır.

6đretmenlerin de başta konut olmak 6zere, **sosyal ihtiyaçlarının** karşılanması için gerekli duyarlılığın g6sterilmesi 6zerinde durulmuştur. Yapılmasına başlanan 6niversite ve akademilerin tamamlanacağı, din ve ahlak dersi programının yeniden dzenleneceği, din 6đretiminin kaynağını teşkil eden Kuran-ı Kerim 6đrenimi 6zerinde titizlikle durulacağı, Kuran kurslarının bina, araç, gereç ve kadro y6n6nden eksikliklerinin giderileceği vurgulanan diğer eğitim konularıdır (TBMM, 2003).

Programın, yukarıda açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, **sosyal devlet ilkesi** açısından bir amaç belirlememiştir. Yalnızca “eğitimin manevi y6n6n6n geliştirilmesi” gibi bir amaç ortaya atılmış ve bu amaca yönelik gereksiz açıklamalar yapılmıştır.

Kırk 66nc6 H6k6met Programında Sağlık: Programda sağlık politikasına 6zet biçimde yer verilmiştir. Temel ilke olarak da **6cretsiz sağlık** hizmetinin sunumu amaçlanmıştır. 6ncelikle Tam G6n Kanunu ile sağlık hizmetlerinin veriminin d6ř6r6ld6đ6 belirtilmiş ve bu nedenle sağlık hizmetlerinin herkese şifa sağlayacak biçimde ve 6cretsiz olarak iyileştirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Kırk Üçüncü Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Programda sosyal güvenlik konusu da ayrıntılı açıklamalarla değerlendirilmeyen ve ayrı bir paragrafta değil de programın geneline yayılan ifadelerle açıklanan bir konudur. Bu bağlamda, **sosyal güvenlik politikası** açısından dikkat çeken nokta, **sosyal güvenlik** ağının genişletilmesi, dar ve sabit gelirlilerin geçim koşullarının düzeltilmesi, **gelir dağılımını düzenleyici** tedbirlerin alınması, korunmaya muhtaç yaşlılar ve sakatların devletçe korunmasını sağlayacak olan **Sosyal Hizmetler Kanunu**'nun bir an önce çıkarılması, hiçbir geliri olmayan dul ve çocuklu kadınlara maaş bağlanması gibi konuların temel amaçlar olarak belirlenmiş olmasıdır (TBMM, 2003).

Ayrıca çocukların sağlıklı, maddi ve manevi bakımlardan korunarak geliştirilmesi için Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'nin ışığında gerekli tedbirlerin alınıp, örgütlenmelerin ve düzenlemelerin gerçekleştirileceğinin belirtilmesi de olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Çizelge-41: Kırk Üçüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	KIRK ÜÇÜNCÜ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	- Gelir dağılımını düzenleyici tedbirlerin alınması öngörülmüş, bu amaçla şu düzenlemelerin yapılacağı belirtilmiştir: -Enflasyonla mücadele edilmesi, -Vergide adaletin sağlanarak, asgari ücretin vergiden muaf tutulması.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	- Sağlık hizmetlerinin ücretsiz sunulması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	- Köy kalkınmasının sağlanması ve Köy Kanunu çıkarılması, -Çiftçilerin sosyal güvenlik hakkına kavuşturulması, -Dar ve sabit gelirlilerin geçim koşullarının iyileştirilmesi öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-65 yaşını doldurmuş ve Devletten yardım isteyen yaşlılara ve çalışamayacak durumda olanlara maaş bağlanması, -Hiçbir geliri olmayan dul ve çocuklu kadınlara maaş bağlanması, -Sosyal Hizmetler Kanunu çıkarılması öngörülmüştür.

6.4. 1980'den Günümüze Kadar Olan Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi

Bu dönemde toplam beş hükümet kurulmuştur. Bunlar; **Ulus**, Birinci **Özal**, İkinci **Özal**, **Akbulut** ve Birinci **Yılmaz** Hükümetleridir. Aslında bu dönemi ANAP İktidarı olarak da tanımlamak mümkündür.

6.4.1. 12 Eylül 1980- 20 Kasım 1991 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi

12 Eylül 1980, Türkiye'de ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda daha keskin değişimlerin olduğu bir dönemdir. Özellikle ANAP Hükümetleri ile bu değişimlere ayak uydurulmaya çalışıldığı, hükümet programlarından da anlaşılmaktadır. Bu değişimler, aşağıda, hükümet programları düzeyinde yansıtılmaya çalışılmıştır. Böylece sosyal devlet ilkesinden uzaklaşma nedenleri de çözümlenmiştir.

6.4.1.1. Kırk Dördüncü Hükümet (21 Eylül 1980–13 Aralık 1983) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Bülend Ulusu Başkanlığında kurulan bu Hükümet, 12 Eylül İhtilalinin ardından kurulması açısından önemlidir.

Genelkurmay Başkanı **Kenan Evren** ile dört kuvvet komutanının oluşturduğu Milli Güvenlik Konseyi, 12 Eylül 1980 günü Silahlı Kuvvetler adına yönetime el koymuş ve parlamento ile hükümet feshedilmiştir (Erdilek, 1983,1040).

Hükümeti kurma görevi Devlet Başkanı, Genelkurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı **Kenan Evren** tarafından **Emekli Oramiral Bülend Ulusu**'ya verilmiştir. Kurulan hükümet, beş üyeli Milli Güvenlik Konseyinden güvenoyu almış ve 1983'teki genel seçimlere kadar görev yapmıştır (TBMM, 2003).

Programda öncelikle, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama görevini yerine getirerek, 12 Eylül 1980 tarihinde devlet yönetimini üstlendiği belirtilmiştir. Bu nedenle, bu tarihten itibaren yasama ve yürütme görev ve yetkisinin Milli Güvenlik Konseyi tarafından Türk milleti adına

kullanıldığı ve kullanılacağı açıklanmıştır. 12 Eylül 1980'e yol açan genel durum açıklanmış ve ülkenin bu dönemden önceki **genel siyasi tablosu** özetlenmiştir.

Programda 12 Eylül 1980'den öncesini çizen siyasi tabloda; Türk Devletinin otoritesinin zedelendiği ve varlığının ciddi tehlikeye maruz kaldığı, demokratik düzenin felce uğradığı, **Atatürk ilkelerinin** bir tarafa bırakıldığı ve laiklik ilkesinin ihlal edildiği dile getirilmiştir.

Bu açıklamalar ışığında hükümetin **ana görevinin**, devletin tüm düzenlemelerini **Atatürk ilkeleri** ışığında yapmak ve Cumhuriyeti bir daha zor durumlara düşürmeyecek tedbirleri almak olduğu önemle vurgulanmıştır. Diğer görevlerin ise bundan sonra geldiği ifade edilmiştir.

Hükümetin son otuz yıllık tecrübelerden faydalanarak, **yeni bir Anayasanın** hazırlanması için gerekli çalışmaları başlatacağı vurgulanmıştır. Bunun için de Türkiye Cumhuriyetinin temel mevzuatının gözden geçirileceği, siyasi istikrarı sağlayıcı, **sosyal dengeleri koruyan**, çalışma barışını geliştirici, vergi adaletini sağlayıcı ve ekonomik istikrar programının uygulanmasını kolaylaştırıcı yasal düzenlemeler yapılacağı belirtilmiştir (TBMM, 2003).

Bu doğrultuda, 1980 Türkiye'sinin herkes tarafından kabul edilen **iki sorunu** (asayiş ve huzurun sağlanması ile ekonomik durumun düzeltilmesi) üzerinde durulmuş ve **sosyal devlet anlayışı** açısından yeni bir şey sunulmamıştır.

Ekonomide; başlangıçta enflasyonun tam denetim altına alınması ve kaynakların en verimli biçimde kullanılması amaçlanmıştır. Tutarlı ekonomik ve mali politikaları içeren bir ekonomik istikrar programının uygulanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca kamu idaresindeki israfların önlenmesi, kalkınmanın **ulusal kaynaklara** ve milli tasarruflara dayanması, kamu kesimi yatırımlarında **enerjiye** öncelik verilmesi, milli tarım politikası uygulanması, petrol kaynaklarının geliştirilmesi ele alınan diğer ekonomi konularıdır.

Programda **adil gelir dağılımının** sağlanması, korunmaya muhtaç gruplar ile alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamalar, hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğini** sağlamak ve **kamu yararını** gözeten devlet müdahalesi konularına yönelik somut bir amaç ortaya konmamıştır. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı

üzere, daha çok ülkenin güvenliğini sağlama ve toplumsal çatışmaları önleme konularına ağırlık verilmiştir.

Kırk Dördüncü Hükümet Programında Konut: Programda konut politikasına ilişkin kısa açıklamalara yer verilmiştir. 1980 yılının siyasal, sosyal ve ekonomik etkisi konut alanında da gözlenmektedir. Bu nedenle **sosyal devlet ilkesi** açısından herhangi bir amaç ortaya konmamıştır.

Programda ekonomik kalkınma ile birlikte konut ihtiyacının karşılanması, gecekonduların iyileştirilmesi ve kentle bütünleştirilmesi önem kazanmıştır. Bu doğrultuda bir milli konut politikasının uygulanması öngörülmüştür. **Milli konut politikası** doğrultusunda **ucuz ve toplu konut yapımının** teşvik edileceği önemle vurgulanmıştır.

Kırk Dördüncü Hükümet Programında Eğitim: Eğitim, Türkiye'deki ekonomik, sosyal ve siyasal gelişme ve bunun oluşturduğu toplumsal yapı içinde en önemli politika olarak ele alınmıştır. Buna göre eğitim için kısa süreli **iki amaçlı bir gelişme** öngörülmüştür: (1) Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma hedefleri doğrultusunda, eğitim-insangücü-istihdam ilişkilerinin dikkate alındığı bir eğitim dizgesi yaratmak, mesleki ve teknik öğretime ağırlık verilerek yeniden planlamak, (2) **Atatürk milliyetçiliğinin** yeniden yurdun her yerine yaygınlaştırılmasını ve gelecek neslin Atatürk ilkeleri ile yetiştirilmesini sağlamak.

Bu konuda, öğretmen ve yöneticilerin sorumlulukları şöyle ifade edilmiştir (TBMM,2003) :

“Ülkemizi ve ulusumuzu, **Atatürk'ün hedeflerine** ulaştırmada, çağdaş gelişmelere uyumda, milli ve tarihi sorumlulukları yüklenmede, gençlerimizi ve çocuklarımızı nitelik ve yetenekler yönünden üst düzeye çıkarmada eğitim ve öğretimin temel unsur olduğu inancındayız. Bunun **mimarı** da **öğretmen** ve **yöneticilerdir.**”

Ayrıca Türk dilinin bilimsel ve teknolojik alanlarda çağdaş bir anlayışla zenginleştirilmesi üzerinde durulmuş ve Türkçe'nin kullanımına gerekli özenin gösterileceği belirtilmiştir. Eğitimde Atatürk ilkelerine sık sık atıfta bulunularak, öğretmenlere ve yöneticilere Atatürk ilkeleri doğrultusunda önemli görevler düştüğünün altı çizilmiştir (TBMM, 2003).

Yurt içi eğitimde hedeflenenlerin, yurt dışındaki Türk vatandaşlarının eğitim hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde de esas olduğu belirtilmiş ve bunun için gerekli düzenlemelerin yapılacağı vurgulanmıştır.

Milli Eğitim Temel Kanunu ile Üniversiteler Kanunu üzerinde gerekli çalışmaların ve düzenlemelerin çağdaş eğitim gereklerine göre yapılması amaçlanmıştır. Bunun yanında **ölçünleri yüksek bir bilim düzeyine** ulaşmak amacıyla **araştırma** ve **geliştirme** çalışmalarının özendirilmesi ve hızlandırılması istenmiştir.

Eğitim politikası içinde, -özellikle 1950'lerden sonra bazı bahanelerle sulandırılan- din eğitimine de yer verilmiş ve bütün vatandaşların dini inanç ve ibadet özgürlüklerinin **laiklik ilkesi** ile güvence altında olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve tüm din görevlilerinin her çeşit siyasi kargaşalıktan uzak kalmasının sağlanması, **Atatürkçü** ve aydın **din adamlarının** yetiştirilmesi için her türlü çabanın harcanması öngörülmüştür.

Kültür politikası da eğitim politikası içinde ele alınan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli kültür ve sanat değerlerimizin çağdaş bilim zihniyeti ve yöntemleriyle işlenmesi, milli değerlerimizin başka milletlere tanıtılması istenmiş ve **Atatürk'ün 100. Doğum Yıldönümü** nedeniyle, Atatürk'ün yüceliğine yakışır bir kutlama için tüm olanakların sağlanacağı belirtilmiştir.

Kırk Dördüncü Hükümet Programında Sağlık: Programda sağlık politikası da konut politikası gibi çok geniş ele alınmayan bir konudur. Sağlık hizmetlerinin örgütlenme, insan gücü, fiziki altyapı ve finansman boyutlarıyla yeniden düzenlenmesine olan ihtiyacın devam etmesine rağmen; buna yönelik bir yaklaşım geliştirilememiştir. Yalnızca önceki hükümet programlarının görüşleri tekrarlanmıştır.

Sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde öncelikle **sosyal adalet** ve **sosyal kalkınma** ilkeleri doğrultusunda verimliliği arttırmak için doktor, yardımcı sağlık personeli arasındaki dengesizliklerin giderilmesi, etkin nüfus planlaması yapılması ve **sağlık sigortası dizgesine** geçilmesi öngörülere önceki hükümet programlarında da dile getirilen konulardır.

Kırk Dördüncü Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Hükümetin izleyeceği sosyal politikalar içinde yer alan bir konu da sosyal güvenliktir. Sosyal güvenlik politikasında da diğer hükümet programlarının öngörülleri tekrarlanmıştır. Toplumun tüm gruplarını (sanayi, hizmetler, tarım kesimi gibi) kapsayan bir **sosyal sigorta ağının** gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca Türk işçisinin mevcut olanaklarının geliştirilmesi, çalışma hayatını düzenleyen kanunların (Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt, Sendikalar, İş Kanunu) gözden geçirilmesi amaçlanmıştır.

Çizelge-42: Kırk Dördüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	KIRK DÖRDÜNCÜ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	- Gelir dağılımını düzenleyici tedbirlerin alınması öngörülmüş, bu amaçla şu düzenlemelerin yapılacağı belirtilmiştir: -Enflasyonla mücadele edilmesi, -Vergide adaletin sağlanması.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Ucuz ve toplu konut yapımının desteklenmesi, -Gecekondu bölgelerinin iyileştirilmesi, - Sosyal güvenlik ağının genişletilmesi öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-“Korunmaya muhtaç gruplara götürülecek sosyal hizmetlere önem verilecek” denilmiş, bunun hangi araçla gerçekleştirileceği belirtilmemiştir.

6.4.1.2. Kırk Beşinci Hükümet (13 Aralık 1983-21 Aralık 1987)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Genel seçimler sonrasında Cumhurbaşkanı **Kenan Evren** hükümeti kurma görevini İstanbul Milletvekili **Turgut Özal**'a vermiştir. **Birinci Özal Hükümeti** olarak kurulan bu Hükümet, 1987 yılına kadar görev yapmış, 1987'de yapılan genel seçimler nedeniyle sona ermiştir (TBMM, 2003).

Birinci Özal Hükümeti ile ANAP iktidarı dönemi de başlamıştır. Böylece 1983'ten Kasım 1991'e kadar Türk Kamu Yönetimine ANAP Hükümetlerinin uygulamaları etkili olmuştur.

Birinci Özal Hükümet Programı da uzun söylevlerin yer aldığı hükümet programlarından biridir. Programda öncelikle, 12 Eylül 1980 öncesi Türkiye'nin

yaşadığı siyasi tablo özetlenmiştir. Atatürk'e atıfta bulunularak, **Büyük Atatürk**'ün “**Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir**” sözünün temel ilke olarak kabul edileceği ve Atatürk'ün çizdiği yoldan ayrılmayarak millet iradesinin gerçekleşmesinin sağlanacağı belirtilmiştir.

Aralık 1983'ten önceki dönemin genel durumu özetlenmiş ve daha sonra hükümetin izleyeceği politikalara açıklık getirilmiştir. Bu politikalarda önceliğin, huzur ve güvenin sağlanması, **ortadireğin** güçlendirilmesi, **işsizlik**, **konut**, geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi ve bürokrasi konularına verileceği belirtilmiştir.

Programda **hükümetin temel görüşleri** şöyle ifade edilmiştir (TBMM,2003):

“Hükümetimiz milliyetçi ve muhafazakar, sosyal adaletçi, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan bir hükümettir.”

Bu temel görüş doğrultusunda **Milliyetçilik** anlayışının, Anayasada belirtilen; Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyet ve demokrasiyi koruyan bir nitelikte olduğu vurgulanmıştır. **Muhafazakarlık** anlayışı ile, milli ve ahlaki değerlerimize, kültürümüze, tarihimize, geleneklerimize bağlılık ifade edilmiştir. **Sosyal adaletçilik** kavramı ile de; **ortadirek** diye nitelendirdikleri “işçi, esnaf, memur, çiftçi ve emekliye uygun, bunların durumunu düzeltici ve gerçekçi yani uygulamaya dönük çareler getiren bir anlayış anlatılmak istenmiştir (Erdilek, 1983,1044).

Programda, ülkenin temelde **iki sorunu** olduğuna dikkat çekilerek, bu sorunlara yönelik çok geniş açıklamalar yapılmıştır. **Birinci sorun**, milli birlik ve beraberlik ve asayişin sağlanmasına olan ihtiyaç, **ikinci sorun** ise, ekonomik ve sosyal sorunlar olarak belirlenmiştir.

Türkiye'de **ekonomik** anlamda çok önemli değişimlerin yaşanmasına kaynaklık eden bu Hükümetin, Programında yer verdiği temel ekonomik hedefleri açıklamakta fayda vardır.

Ekonomi politikasında programda dikkat çeken **en önemli nokta**; 1950'de iktidara gelen ve **liberal ekonomi** politikasını savunan hükümetin anlayışının yeniden canlandırılmasıdır. Bu doğrultuda, uygulanması öngörülen politikaların **iki özelliği** bulunmaktadır. **Birincisi**, özel kesimi geliştirmek, dış kaynak ve kredileri geniş ölçüde özel kesimin yararlanmasını sağlayacak şekilde yönlendirmek, **ikincisi**,

devletin özel kesimin yatırım yapamayacağı alanlara yatırım yapmasını sağlamak, böylece **kamu girişimciliğini azaltmak**.

Bu amaçlar doğrultusunda devletin ekonomide yönlendirici ve düzenleyici rol alması ve **KİT**'lerin daha karlı ve verimli işletmeler haline getirilmesi gerekçesi altında **özelleştirilmesi** öngörülmüştür. Ayrıca enflasyonun kontrol altında tutulması, yabancı sermayenin teşviki, köy ve kent arasındaki altyapı hizmetlerinin çağdaş olanaklara göre iyileştirilmesi ve tarım reformunun sosyal gelişme doğrultusunda geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Bu açıklamalar göstermektedir ki, Türkiye'nin o dönemdeki sosyal sorunlarını gidermeye yönelik bir yaklaşım geliştirilememiştir. **Sosyal devletin** gereklerinden olan "**kamu yararı gözetilerek ekonomiye müdahale etme**" anlayışı terkedilmiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gidermede en etkin düzenek olan kamu girişimciliğinin azaltılması planlanmıştır. Bu da **sosyal politika** anlayışının göz ardı edildiğinin en önemli göstergesidir.

Program adil gelir düzeni yaratma konusunda sosyal devlet ilkesiyle örtüşen hiçbir ekonomik ve mali araca yer vermemiştir. Ayrıca sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması gibi önceki Hükümet Programlarının görüşleri tekrar edilmiştir. Sosyal devlet ilkesiyle örtüşmeyen bu Program, özellikle korunmaya muhtaç gruplara yönelik politika geliştirmede yetersiz kalmıştır.

Kırk Beşinci Hükümet Programında Konut: Bu konu kentleşme ile birlikte ele alınmıştır. Önce kentleşmenin seyrine değinilmiş, daha sonra konut konusu en önemli sorunlardan biri olarak incelenmiştir.

"Şehirler toplumun aynasıdır" ifadesi ile bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin, planlı ve düzenli bir kentleşme ile ölçüleceği belirtilmiştir. Bu nedenle kentleşmeye önem verileceği vurgulanmıştır.

Gecekondu alanlarına altyapı hizmetlerinin götürülmesi, gecekonduların iyileştirilmesi, iyelik durumlarının normalleştirilmesi, kent imarı ve konut konusunda mal oluşun karşılanması ilkesinin benimsenmesi, bütçe dışı kaynaklarla bir **Toplu Konut Fonu** oluşturulması ve konut kesiminde özelleştirme anlayışı hem Hükümet

Programında hem de Beşinci Kalkınma Planında yer almış ilkelerdir (Keleş, 1997, 360).

Programda konut alanında **devlet**, gerek finansman gerekse konut yapmak yönünden, konut pazarındaki –alması gereken- yerini, **düzenleyici** ve kendi evini yapanı destekleyici bir araç olarak almıştır. Bu noktada, konutun, yapıcı ve alıcının desteği olmaksızın konut pazarına girmelerini engelleyen pahalı bir mal olduğu düşünülmüş ve sosyal etkileri ve dar gelirli ailelerin bu konuda kamu yardımına olan ihtiyacının, **konut pazarının devlet müdahalesi olmaksızın işlemesinin imkansız olduğu** gerçeği göz ardı edilmiştir.

Devletin konut alanında yer almasına ilişkin getirilen çözümler **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşmemektedir. Bir defa, bütçe dışı kaynaklara dayalı bir “**Konut Fonu**” kurulması öngörülmüştür. Devletin piyasaya **ucuz konut** üretimi ile girmesi, fiziki yerleşme planlarını hazırlaması gibi **sosyal devletin** gerçekleştireceği öngörülere yer verilmemiştir.

Programda bu konuyla ilgili olarak, **çevre sorunlarına** da yer verilmiştir. Çevre sorunlarının düzensiz ve hızlı kentleşmeye, sanayi tesislerinin bazı bölgelerde yoğunlaşmasına bağlı olduğu vurgulanmıştır. Hava kirliliği, su kirliliği, doğal güzelliklerin korunması ele alınan diğer çevre sorunlarıdır.

Kırk Beşinci Hükümet Programında Eğitim: Programda eğitim, bireyin ve toplumun kalkınmasında, ulusal ve ahlaki değerlerin korunmasında ve geliştirilmesinde temel araç olarak kabul edilmiştir. Toplumun daha ileri bir uygarlık düzeyine erişmesinde önemli bir yeri olan eğitimin, Programda, **sosyal devlet** anlayışı açısından sınırlı kaldığı gözlenmektedir. **Kamu girişimleri** doğrultusunda gerçekleştirilecek olan eğitim planlaması anlayışı değişmiştir.

Eğitimin devletin başlıca görevi olması, eğitimde **fırsat eşitliğinin** sağlanması gibi **sosyal devlet** anlayışını yansıtan öngörülere yer verilmiş, ancak devamında “**fırsat eşitliğini bozacak**” nitelikte olan özel kesimin eğitim hizmeti sunması anlayışının destekleneceği belirtilmiştir.

Bu anlayış, eğitime ayrılan kaynakların sınırlı olabilmesi, eğitimin sosyal adaleti ve fırsat eşitliğini gerçekleştirecek bir araç olarak kullanılmaması, eğitimin toplumun değişen koşullarına uyacak biçimde geliştirilememesi ve en önemlisi

eğitimin yaygınlaştırılmaması sorunlarını gündeme getirmektedir. Böylece **sosyal devletin** işlerliğini de yok etmektedir.

Programda ortaöğretime yönelik eğitim politikası ise, genel eğitim ağırlıklı ve yükseköğretime açık bir nitelikte olması yönünde belirlenmiştir. **Yükseköğretimde** teorik ve uygulamalı araştırma ve geliştirme faaliyetlerine önem verilmesi ve bu kuruluşların ekonomik, sosyal ve diğer konularda uygulamalı araştırma ve geliştirmeye yönelmelerini teşvik için gerekli tedbirlerin alınması amaçlanmıştır (TBMM, 2003).

Yabancı dil bilmenin; dış ticaret, uluslararası ilişkiler, bilim, sanat, kültür alışverişinin temel aracı olarak önemine değinilmiş, mesleki gelişme ve başarı için de gerekli olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu amaçla, orta ve yükseköğretimde bir yabancı dilin iyi derecede öğretilmesi için gerekli tedbirlerin alınması zorunlu görülmüştür. Halk eğitimini devamlılığı için, okul dışı eğitim ve kültür çalışmaları yapılmasının ve basından yararlanılmasının önemine de yer verilmiştir.

Eğitim konusunun devamında eğitimle ilişkilendirilerek **kültür** konusuna da yer verilmiştir. **Kültür** ve sanatın milli değerlerin korunmasında ve gelişmesinde olduğu kadar, uluslararası ilişkilerde yakınlaşma ve dayanışmanın temel unsuru olduğu belirtilmiş ve milli bütünlüğümüzün her yönü ile araştırılmasına, işlenmesine, gelişmesine, benimsenip yayılmasına ve tanıtılmasına çalışılacağı vurgulanmıştır. Ayrıca gençliğin ulusal, manevi ve kültürel değerlerle yetişmesinin önemine de değinilmiştir (TBMM, 2003).

Kırk Beşinci Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikasında, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması temel amaç olarak benimsenmiştir. Yapılmak istenenlerin de bu amaca hizmet edecek nitelikte olacağı belirtilmiştir.

Sağlık politikası, **sosyal devlet ilkesi** açısından daha olumlu bir çerçevede değerlendirilmiştir. Sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinde öncelik koruyucu sağlık hizmetlerine verilmiş ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Ayrıca sosyal güvenlikle ilgili sağlık, hayat, yaşlılık gibi sigorta dizgelerinin geliştirilmesi için sigorta primlerine **vergi muafiyeti** getirilmesi öngörülmüştür. En önemlisi, tüm vatandaşları kapsayan bir **sağlık sigortasının** gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

Tüm bu öngörülere rağmen, “**Devlet adına koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerini yürütmek Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nın görevidir**” anlayışı değişmiştir. **Özel sağlık kuruluşlarının** kurulmasının destekleneceğinin sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde devletin özel kesimle birlikte sorumluluğu paylaşmasının istendiğini göstermektedir. Bu anlayış, **sosyal devletin** sağlık politikası anlayışı ile örtüşmemektedir.

Kırk Beşinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik ve **sosyal yardım** politikası, “çalışmamayı teşvik edici değil, muhtaçların korunmalarına, gelişmelerine, yararlı hale gelmelerine yönelik olacaktır” düşüncesine göre belirlenmiştir.

Sosyal güvenlik ekonomik kalkınma ile ilişkilendirilerek açıklanmış ve hükümetin asıl amacının **sosyal gelişmeyi** sağlamak olduğu vurgulanmıştır. Sosyal gelişmenin gerçekleşmesinin de ekonomik gelişmeye bağlı olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, sosyal adaletin ve **fırsat eşitliğinin** sağlanması, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması ve refahın yaygınlaştırılması hükümetin izleyeceği **sosyal politikanın** temel unsurları olarak kabul edilmiştir.

Yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda, sosyal güvenlik kuruluşları arasındaki farklılıkların azaltılması, alınan primler ile yapılan yardımlar arasında uyum sağlanması öngörülmüştür. Gönüllü sosyal dayanışma, özellikle geleneksel sosyal dayanışma üzerinde durulmuş, ailenin sosyal güvenlik açısından önemine değinilmiştir. Ayrıca yurt dışında çalışan işçilerin sosyal güvenlikleri ile ilgili ikili anlaşmaların yapılması ve yapılmış anlaşmaların iyileştirilmesine de dikkat çekilmiştir. Ekonomik kalkınma ve verimli çalışma için, çalışma hayatında karşılıklı hak ve çıkarların korunduğu, adil ilkelere bağlanmış bir işçi-işveren ilişkisinin egemen olması gerektiği belirtilmiştir (TBMM, 2003).

Sosyal adalet anlayışının gereği olarak, ücretin işe ve verimliliğe göre tespiti, eşit işe eşit ücretin verilmesi öngörülmüştür. Ayrıca işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi, işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili tedbirlerin alınması ve bunların etkili bir devlet denetimine tabi tutulması gerekli görülmüştür.

Sosyal güvenlik politikasına ilişkin bir değerlendirme de **işsizlik** konusu üzerinde yapılmıştır. İşsizliğin azaltılabilmesi için iç tasarruflar yoluyla yatırımların artırılması, gönüllü tasarrufların teşviki, işsizliğin yoğun olduğu bölgelerde altyapı

tasarımlarına ağırlık verilerek yeni istihdam olanaklarının yaratılması öngörülmüştür (TBMM, 2003).

Sosyal sigortaların kapsadığı risk alanlarının genişletilmesine yönelik **işsizlik sigortasının** kurulması, aile ödeneklerinde yararlanan grupların kapsamının genişletilmesi gibi çözüm yollarına hiç yer verilmemiştir. **Sosyal devlet ilkesi** açısından yetersiz bir sosyal güvenlik politikası belirlenmiştir.

Çizelge-43: Kırk Beşinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	KIRK BEŞİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-“ Adil gelir dağılımı sağlanacaktır” denilmiş, ancak sosyal devlet ilkesiyle örtüşen ekonomik araçlardan hiçbirine yer verilmemiştir.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmadığı gibi, kamu yararını gözeten bir ekonomi anlayışı da benimsenmemiştir. Daha çok özel kesimin geliştirilmesi, kamu girişimciliğinin azaltılması konularına ağırlık verilmiştir.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	- Genel sağlık sigortasının gerçekleştirilmesi, -Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, -Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Sosyal güvenlikle ilgili sağlık, yaşam, yaşlılık gibi sigorta dizgelerine vergi muafiyetinin getirilmesi, -Gecekonduların iyileştirilmesi öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.4.1.3. Kırk Altıncı Hükümet (21 Aralık 1987 –09 Kasım 1989)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

29 Kasım 1987’de yapılan genel seçimler sonrasında Cumhurbaşkanı **Kenan Evren** hükümeti kurma görevini İstanbul Milletvekili **Turgut Özal**’a vermiştir. Özal’ın Başkanlığında kurulan **İkinci Özal Hükümeti** 30 Aralık 1987’de Meclise Programını sunmuştur. Bu Hükümet, Başbakan Özal’ın 9 Kasım 1989’da Cumhurbaşkanı seçilmesiyle de sona ermiştir (TBMM, 2003).

Program, esas ilkeleri itibariyle, Birinci Özal Hükümet Programı ile aynı niteliklere sahiptir. İkinci Özal Hükümetinin gelecekte yapmayı öngördüklerinden ziyade Birinci Özal Hükümetinin yaptıklarının tek tek sayıldığı bir programdır. Zaten bu hükümetin geleceğe yönelik hedefleri de önceki hükümetle ilişkilendirilerek açıklanmıştır.

Bu Program, hükümetin gelecek dönem yapacakları ile değil de Birinci Özal Hükümeti döneminde yapılanları özetlemekle dikkat çekmektedir. Bu özeti **İkinci Özal Hükümet Programını** değerlendirmek açısından vermek yararlı olacaktır. Buna göre yapılan açıklamalar şöyle ifade edilebilir (TBMM, 2003):

İlk Anavatan Hükümetinin 6 Kasım 1983 seçimi sonucunda, iktidarı, koşulların iyi olmadığı bir dönemde askeri yönetimden devraldığı belirtilmiştir. Geçen dört yıl içinde, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlandığından, demokrasinin yerleştiğinden, ülke itibarının arttığından siyasi yasakların kalktığından ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na **bireysel başvuru hakkının** tanındığından bahsedilmiştir. **Atatürk'e** göndermede bulunularak, "**Büyük Atatürk'ün muasır medeniyet seviyesi olarak**" hedef gösterdiği "**Avrupa Topluluğuna**" tam üyelik başvurusunun yapıldığı belirtilmiştir.

Yukarıdaki açıklamalar dışında **Birinci Özal Hükümet Dönemine** ilişkin öteki değerlendirmelerde de pembe bir tablo çizilmiştir. Vergi dizgesinin çağdaş bir işleyişe kavuşturulduğu, Toplu Konut Fonu, Kamu Ortaklığı Fonu gibi bütçe dışı fonların kurulduğu, altyapı projelerinde ilk defa Türkiye'de Yap-İşlet-Devret modelinin geliştirildiği gibi bir çok uygulamaya değinilmiştir. Ayrıca Gecekondu İmar Af Kanunu ve Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu'nun çıkarıldığına dikkat çekilmiştir (TBMM, 2003).

Hükümetin niteliğinin, yine milliyetçi ve muhafazakar, sosyal adaletçi, rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir anlayış çerçevesinde biçimlendiği ifade edilmiştir.

Hükümet, **kamu politikalarına** ilişkin gerçekleştirmek istediklerini belirlemeden önce bazı konular hakkında görüşünü bildirmiştir. Bu konular; devlet, adalet, demokrasi, laiklik, planlama gibi konulardır.

Demokrasi, "insan hak ve hürriyetine saygının en yüksek olduğu, insan hak ve hürriyetlerinin en iyi biçimde korunduğu bir denge" olarak tanımlanmıştır.

Laiklik, Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli unsuru olarak kabul edilmiş ve inanç ve ibadet özgürlüğünün güvencesi olduğu belirtilmiştir.

Ancak bu konuyla çelişkili olarak; Birinci Özal Hükümet Programında da belirtilen; "Yüksek ahlak sahibi, dengeli bir nesil yetiştirilebilmesini teminen,

devletin ilk ve orta öğretim kurumlarında **Din Kültürü ve Ahlak öğretimi** yapılması için gerekli tedbirlerin alınmasını gerekli görürüz” düşüncesi önemle vurgulanmıştır (TBMM, 2003).

Planlama, sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanmasında, kaynakların en iyi biçimde değerlendirilmesinde önemli bir araç olarak nitelendirilmiştir.

Ekonomi politikasında ise; GAP’ı tamamlama, Yap-İşlet-Devret modeline devam etme, ihracata dönük ve dünya sanayi ve ticareti ile bütünleşecek bir sanayileşme politikasını geliştirme konuları üzerinde durulmuştur. Ayrıca köylü, sosyal yapının ana istikrar unsuru olarak kabul edilmiş, ancak köylüye yönelik **sosyal politikalar** üretilmemiştir. Yine **özel kesim yatırımlarının desteklenmesi ve kamu girişimliğinin** azaltılması istenmiştir.

Birinci ve İkinci Özal Hükümet Programında dikkat çeken bir kavram vardır. Bu kavram; işçi, memur, esnaf, sanatkar, çiftçi ve emeklinin dahil edildiği **Ortadirek** kavramıdır. İki programda da Ortadirek diye adlandırılan bu gruba yönelik bazı amaçlar ortaya konmuştur. Ancak bu amaçlar, sosyal politika anlayışı göz ardı edilerek belirlenmiştir. Bir defa bütçe dışı oluşturulan **Konut Fonu**’nun konut edindirme yardımına bir katkısı yoktur. Konutun, özellikle **refahın yaygınlaşmasında**, sosyal adalet ve sosyal güvenliğin sağlanmasında en önemli unsurların başında geldiği dikkate alınmadan belirlenen bir konut politikası karşımıza çıkmaktadır.

Program, **adil gelir dağılımını** sağlama, korunmaya muhtaç gruplar ile alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamalar geliştirme ve kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğini** sağlama yönünde somut bir öngörüye yer vermemiştir. Ekonomi politikasında da “**kamu yararını**” gözeten bir devlet müdahalesi anlayışı benimsenmemiştir. Adil gelir düzeni yaratma konusunda, yalnızca sosyal devlet olmanın bazı sorumlulukları sayılmış, enflasyonla mücadele ve fiyat istikrarının sağlanması dışında somut bir öngörü sunulmamıştır.

Kırk Altıncı Hükümet Programında Konut: Bu konu Kırk Beşinci Hükümet döneminde yapılanlarla ilişkilendirilerek açıklanmış, önceki Programla aynı amaçlara yönelik bir politik çizgi belirlenmiştir.

Bu programda **finansman**, önceki Hükümet Programında olduğu gibi konut yapımında **temel sorun** olarak görülmüştür. Bunun devamında yine 1984–1987 döneminde yapılanlara dikkat çekilerek, bu dönemde Toplu Konut Fonundan o güne kadar toplam 600 bin konut yapıldığı ve yapılmakta olduğu vurgulanmıştır.

Gelecek dönemde bu çalışmaların tamamlanacağı, toplu konut uygulamasına tüm hızıyla devam edileceği, arsa üretimine ağırlık verileceği ve köylerde de bireysel ve toplu konut uygulamasına geçileceği öngörülmüştür. Yine konut arzını arttırmak ve boş konutların kullanımını teşvik etmek için gerekli tedbirlerin alınması da öngörülmüştür.

Programda konut konusunun devamında konutla ilgili olarak **çevre sağlığına** yer verilmiştir. Çevrenin ve doğanın korunmasının önemine değinilmiş, kentleşmenin ve sanayileşmenin getirdiği hava ve su kirlenmesinin azaltılması için ısınmada iyi kaliteli yakıt kullanılması ve sanayi tesislerinin atıklarının arıtılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca bu noktada **doğalgaz** kullanılması için gerekli tasarım çalışmalarına da başlandığı belirtilmiştir.

Kırk Altıncı Hükümet Programında Eğitim: Eğitim konusu da önceki ANAP Hükümet Programı ile aynı esaslar çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak eğitim tek bir başlık altında incelenmemiştir. Programın sunuşu içinde dağınık biçimde yer verilmiştir

Gençliğin yetiştirilmesi ile beraber değerlendirilen eğitim konusunda **temel amaç** şöyle ifade edilmiştir (TBMM, 2003):

“Gençliğimizi, vatan ve milletin birlik ve bütünlüğünü müdrik, örf ve ananelerimize saygılı, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, bilgili, medeni, hoşgörülü birer insan olarak yetiştirmeliyiz.”

Yüksek ahlak sahibi dengeli bir nesil yetiştirilebilmesini sağlamak ve ilk ve ortaöğretimde din kültürü ve ahlak öğretimi yapılması için gerekli tedbirler almak, eğitimde zorunlu görülen bir unsurdur. Ayrıca tarımsal araştırma, yayın ve eğitim hizmetlerine daha fazla önem verilmesi öngörülmüştür.

Ayrıca orta ve yükseköğrenim yapmış gençlerin meslek yaşamına uyumlarını kolaylaştırmak ve daha fazla verim alabilmek için gerekli çalışma ortamının yaratılmasının önemli olduğu belirtilmiştir. Yine gençlere yönelik uygulamalardan

olan burs ve yurt koşullarının iyileştirilmesi amaçlanmış ve 649 yerde kurulan **Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının** yetenekli gençlere burs vermeye başladığına dikkat çekilmiştir.

Kırk Altıncı Hükümet Programında Sağlık: Hükümet Programında sağlık konusu da ayrı bir başlıkta değerlendirilmemiştir. Hükümetin izleyeceği genel siyaset içinde yer verilmiştir. Bu bağlamda yalnızca önceki hükümet dönemi uygulamaları kısaca değinilmiştir.

Kırk Altıncı Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Programda en çok dikkat çeken noktalardan biri de, **bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak** amacıyla, Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesine kalkınmada öncelik verileceğinin sık sık tekrarlanmasıdır. Bu bağlamda, sosyal ve ekonomik gelişmenin ve sosyal dengenin sağlanması amaçlanmıştır. Bu açıklamaların devamında da **sosyal güvenlik konusuna** yer verilmiştir. Hükümet, **sosyal güvenlik anlayışının** esaslarını şöyle açıklamıştır (TBMM, 2003):

“Çiftçi, küçük esnaf ve sanatkar, işçi, memur, emekli, dul ve yetimler ile kimsesizlerin sosyal güvenliğe sahip olmaları; korunmaya muhtaç çocuklar ve yaşlılar ile çalışamayacak derecede malul ve sakatların yeterli seviyede sosyal yardıma kavuşturulmaları; eğitim ve öğretimde fırsat ve olanak eşitliğinin sağlanması, bütün vatandaşlarımızın sağlık hizmetlerinden yararlanmaları **sosyal güvenlik** anlayışımızın esaslarını meydana getirir.”

Çizelge-44: Kırk Altıncı Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	KIRK ALTINCI HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Adil gelir dağılımının sağlanması öngörülmüş, bu amaçla şunların yapılacağı belirtilmiştir: -Bölgeler ve fertler arasındaki büyük gelir farklılıklarının giderilmesi, -Enflasyonla mücadele edilmesi, fiyat istikrarının sağlanması.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Ortadirek (memur, işçi, esnaf...) diye tanımlanan kesimin güçlendirilmesi öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-“Korunmaya muhtaç gruplar her türlü kamu hizmetinden yararlandırılacak ve sosyal yardıma kavuşturulacaktır” denilmiş, somut bir öngörü sunulmamıştır.

Bu amaç, **sosyal devlet** ilkesi açısından olumlu gelişmelere önyak olacak niteliktedir. Ancak, Program bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Hükümetin bu amaçlara “öylesine” yer verdiğini görmemek mümkün değildir. Çünkü Hükümetin genel siyasi çizgisi ile sosyal güvenlik politikasında belirlediği amaçlar çelişmektedir.

6.4.1.4. Kırk Yedinci Hükümet (9 Kasım 1989-23 Haziran 1991)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Bu hükümet, Başbakan **Turgut Özal**'ın 31 Ekim 1989 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine kurulmuştur. Cumhurbaşkanı Özal, hükümeti kurma görevini, Erzincan Milletvekili **Yıldırım Akbulut**'a vermiş, Türkiye'nin Kırk Yedinci Hükümeti **Akbulut Hükümeti** olarak kurulmuştur. Hükümet, 15 Kasım 1989'da Meclise Programını sunmuştur (TBMM, 2003).

Hükümet Programı, bir önceki Hükümet Programıyla aynı içeriğe sahiptir. Yalnızca bazı konularda eklemeler yapılmış ve yeni uygulamaların nasıl olacağına yer verilmiştir. Zaten Hükümet Programının başlangıç bölümünde, bu Programın, geçmiş Hükümet Programı ile aynı olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, Program uzun söylevlerden oluşmasına rağmen, İkinci Özal Hükümet Programının tekrarı niteliğinde olduğundan yalnızca farklı söylevlere dikkat çekilmiştir.

1984-1989 döneminde GSMH'nın %5.2 arttığı belirtilmiş ve yabancı sermayenin ülkeye girişinin artmasıyla övünülmüştür. Yıllık fiili yabancı sermaye girişinin 1983 yılında 46 milyon dolar iken, 1988 yılında 352 milyon dolara ulaştığı ve bu rakamın 1989 yılı için 450 milyon dolara ulaşmasının beklendiğine de dikkat çekilmiştir. Ayrıca 1983'te sosyal güvenlik kapsamındaki nüfusun toplam nüfusa oranının %48.1'den 1989'da %59.1'e ulaştığı belirtilmiştir (TBMM, 2003).

Laiklik konusuna ilişkin görüşler de önceki hükümetin görüşleriyle aynıdır. **Laiklik**, Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir. Sosyal ve ekonomik gelişme açısından da **planlamanın** önemine dikkat çekilmiştir.

Ekonomi politikasındaki temel amaçlar ve öngörüler önceki Hükümet Programıyla aynı içeriğe sahip olup, aynı ifadelerle özetlenmiştir. Yine **devletin ekonomideki rolünün düzenleyici bir nitelikte olması gerektiğinin**, KİT'lerin

serbest piyasa ekonomisine uyumu için özelleştirme çalışmalarının devamlılığının, sermaye piyasasının geliştirilmesinin, altyapı hizmetlerinin ve vergi dizgesinin sağlıklı işleminin ve köy kalkınmasının önemine dikkat çekilmiştir.

Sanayileşmede, yine, çağdaş ve gelişmiş ülkelerin sanayileşme düzeyine erişmenin önemine değinilmiş ve kalkınmada asıl hedefin **sosyal gelişmenin** sağlanması olduğu belirtilmiştir. **Dış politikada** ise; Atatürk'ün “**Yurtta Sulh, Cihanda Sulh**” ilkesinin esas alındığı ve bu ilke doğrultusunda ulusal çıkarların göz ardı edilmeden uluslararası barış ve istikrarın korunmasının ve güçlendirilmesinin sağlanacağı vurgulanmıştır.

Program, sosyal devlet ilkesinin “**adil gelir dağılımının** sağlanması, **kamu yararını** gözetilen bir ekonomi politikası” ölçütlerine ilişkin hiçbir öngörüye yer vermemiştir. Korunmaya muhtaç gruplar ile alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamalar geliştirme konusunda ise oldukça kısır kalmıştır.

Kırk Yedinci Hükümet Programında Konut: Bu Programda konut konusuna ilişkin öngörülere yer verilmemiştir. Yalnızca önceki Anavatan Hükümetlerinin bu alandaki uygulamaları değerlendirilmiştir.

Kırk Yedinci Hükümet Programında Eğitim: İkinci Özal Hükümet Programından farklı olarak bu programda eğitim konusu ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Eğitim, en fazla önem verilen ve gelecek dönemde de en fazla önem verilmesi gereken bir alan olarak belirlenmiştir.

Hükümetin eğitim politikasında belirlediği **temel amaç**, Birinci Özal Hükümetinin amacıyla tamamen aynıdır. Eğitim ve öğretimde fırsat eşitliği, uygulamalı eğitim, eğitimde teknoloji olanaklarından yararlanma, halk eğitimine süreklilik kazandırma çerçevesinde ele alınan konular **sosyal devlet** anlayışıyla örtüşen bir yaklaşım içinde değerlendirilememiştir. Program, bunların hangi araçlarla gerçekleştirileceği noktasında yetersiz kalmıştır. Ayrıca bu anlayış, Programda bütünlük sağlamadığı için gerçekçi niteliğini yitirmiştir.

Yalnızca **halk eğitimine** yönelik birkaç somut öngörü ileri sürülmüştür. Bunun için; okul dışı eğitim ve kültür çalışmalarının geliştirilmesi, öğretmenlerin meslek içi eğitimlerine önem verilmesi, eğitimde özellikle televizyon, bilgisayar gibi teknoloji olanaklarından yararlanılması önerilmiştir.

Eğitimin devamında **kültür** konusu da ele alınmış ve **milli kültürün** kalkınma, **çağdaşlaşma** ve dışa açılma çalışmalarının özünü oluşturan bir unsur olduğu dile getirilmiştir. Bu bağlamda, milli kültürün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, kalkınma politikalarının temel ilkelerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca eğitim konusu Programın ilerleyen bölümlerinde **gençliğin** yetiştirilmesiyle de ilişkilendirilerek yeniden ele alınmıştır. Gençliğin, vatan ve milletin birlik ve bütünlüğünün bilincinde, geleneklerine saygılı, **Atatürk ilke ve inkılaplarına** bağlı, bilgili, medeni, hoşgörülü birer insan olarak yetişmeleri esas amaçlardan biri olarak benimsenmiştir..

Kırk Yedinci Hükümet Programında Sağlık: Programda sağlık politikası da önceki Hükümet Programından farklı olarak ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Öncelikle sağlık hizmetlerine büyük önem verileceği ve bu önemin **sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması** konusunda yoğunlaşacağı belirtilmiştir. Bu amaca hizmet edecek tüm tedbirlerin de yine önceki Anavatan iktidarınca çıkarılan Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu'na göre alınacağından bahsedilmiş ve gelecek dönemdeki amaçlar ortaya konmuştur.

Hükümetin, geçmiş dönemleri de dikkate alarak, sağlık konusunda belirlediği öngörüler bazı noktalarda **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşmektedir. Örneğin sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, sağlık kuruluşlarının sayısının artırılması gibi öngörüler **sosyal devlet ilkesi** açısından isabetlidir. Ancak, özel sağlık kuruluşlarının sağlık hizmeti sunmasının ısrarla desteklenmesi, hükümetin bu konularda samimi olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Ayrıca, bu Programda, diğer programlarından farklı olarak, **aile hekimliği** dizgesine geçileceğinden bahsedilmiş, ama bu uygulamanın altyapısının bile oluşturulamadığı göz ardı edilmiştir.

Kırk Yedinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Bu konu, önceki Hükümet Programıyla hemen hemen aynı esaslar çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak bu programda sosyal güvenlik konusuna biraz daha geniş yer verilmiştir. **Sosyal güvenlik**, kalkınmada asıl hedef olan sosyal gelişmenin sağlanmasının en önemli unsurlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Hükümetin **sosyal politikasının temel unsurlarını** sosyal adaletin ve fırsat eşitliğinin sağlanması, **bölgelerarası gelişmişlik**

farklarının azaltılması ve refahın yaygınlaştırılmasının oluşturduğu belirtilmiştir. Böylece **sosyal devlet** olabilmenin gerekleri de sayılmıştır.

Sosyal güvenlik politikasında, **sosyal devlet olmanın** gereklerine sık sık göndermede bulunulmasına rağmen, bu konulara yönelik somut bir çözüm geliştirilememiştir. Temel amaç bile, sosyal devlet ilkesinin en önemli ölçütlerinden biri olan **“sosyal güvenlik ağının genişletilmesi”** anlayışı doğrultusunda belirlenmiştir. Ancak, Program bütünüyle değerlendirildiğinde, sosyal devletin gereklerine yapılan göndermelerin bir şey ifade etmediği ve **“usulen”** yer verildiği gözlenmiştir.

Çizelge-45: Kırk Yedinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

 SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	 KIRK YEDİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Halk eğitimine önem verilmesi, -Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, -Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, -Aile hekimliği dizgesine geçilmesi öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Sosyal güvenlik ağının genişletilmesi, -Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Yalnızca sakatlara yönelik hizmetlerin eşgüdümünden ve sakatların istihdamının öneminden bahsedilmiş, somut bir çözüme yer verilmemiştir.

6.4.1.5. Kırk Sekizinci Hükümet (23 Haziran 1991-20 Kasım 1991)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

15 Haziran 1991 yılında ANAP Olağan Büyük Kongresi'nde **Mesut Yılmaz**'ın ANAP Genel Başkanı seçilmesiyle, Yıldırım Akbulut görevinden ayrılmıştır. Hükümeti kurma görevi, Cumhurbaşkanı **Turgut Özal** tarafından Rize Milletvekili Mesut Yılmaz'a verilmiştir. **Mesut Yılmaz** başkanlığında kurulan **Birinci Yılmaz Hükümeti**, 5 Temmuz 1991'de Programını Meclise sunmuştur. Bu Hükümet, 1991 yılında yapılan erken genel seçimler nedeniyle de sona ermiştir (TBMM, 2003).

Kırk Sekizinci Hükümet Programı, önceki Anavatan Hükümet Programlarıyla aynı içeriğe sahiptir. Ancak öngörüler farklı ifadelerle ve bazı

konularda daha geniş bir biçimde sunulmuştur. Önceki Anavatan Hükümet Programları kadar olmasa da bu Program da uzun söylevlerden oluşmaktadır.

Her şeyden önce Programda, Anavatan iktidarının uygulamaları övgü dolu sözlerle değerlendirilmiştir. Hükümetin amaçları da bu uygulamalarla ilişkilendirilerek sunulmuştur. Bu değerlendirmelerde dikkat çeken nokta; 1984-1990 döneminin ortalama büyüme hızının %5.8 olduğunun açıklanmasıdır. Hükümetin **temel niteliğinin** yine milliyetçi, muhafazakar, sosyal adaletçi, rekabete dayalı piyasa ekonomisini esas alan; kalkınmaya açık ve çağdaş bir Türkiye için çalışan bir anlayış temeli üzerine oturduğu belirtilmiştir. Ayrıca devletin doğrudan yürüteceği hizmetler, altyapı hizmetleri olarak belirlenmiş, bunun dışında, **devletin** ekonomik kalkınmada esas rolünün düzenleyici (kişilerin ve kurumların ekonomik ilişkilerin düzenleyici) olduğu vurgulanmıştır. **Devletin ekonomiye ana ilke olarak girmemesi** gerektiğinin altı çizilmiştir (TBMM, 2003).

Özellikle **Doğu Bloku**'nun çökmesine dikkat çekilmiş ve **Demirperde** ülkelerinin kapalı devletçi ekonomilerinin başarısız olduğu dile getirilmiştir. Bu değişim örnek gösterilerek, rekabete dayalı bir piyasa ekonomisi, **yabancı sermayenin** girmesi gibi ekonomik değişimlere gerekçe gösterilmeye çalışılmıştır (TBMM, 2003).

Programda dikkat çeken noktalardan biri, **ailenin** toplumun temeli ve milli varlığımızın özü olarak görülmesi ve **kadına** büyük önem verildiğinin ifade edilmesidir. Bu bağlamda, kadınların sorunlarının ele alınacağı ve toplumdaki yerlerinin yükseltilerek karar düzeneklerinde yer almalarının sağlanacağı belirtilmiştir.

Yabancı sermayenin teşviki bu Programda da önemsenmiş ve bunun için gerekli çalışmaların devam edeceğinden söz edilmiştir. Ayrıca **tarım** işlerinin, tarımda üretim ve verimi arttırmak amacıyla düzenlenmesi öngörülmüştür. **Ormanlarımızın** da nitelik ve üretim yönünden ileri bir düzeye çıkarılması için devlet ve orman köylüsü ilişkilerinin iyileştirilmesine önem verileceğinin altı çizilmiştir. Bu açıklamaların devamında madencilik, turizm ve **kültür** konularına da yer verilmiştir. Özellikle **milli kültürün** geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, kalkınma politikalarının temel ilkelerinden biri ve en önemlisi olarak kabul edilmiştir.

Program, **sosyal devlet** ilkesi açısından oldukça yetersiz öngörülerin yer aldığı bir programdır. Programda “**adil gelir dağılımının** sağlanması ve **kamu yararını** gözeten bir ekonomik politikanın belirlenmesi” konularında hiçbir öngörüye yer verilmemiştir. “Alt gelir gruplarının (işçi, esnaf, çiftçi gibi) sosyal güvenlik ağına dahil edileceği” öngörüsü dışında bu gruba yönelik bir politika geliştirilememiştir. Ayrıca “**korunmaya muhtaç** gruplara yönelik özel uygulamalar” konusunda da çok kısır öngörüler sunulmuştur. Hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğinin sağlanması** konusunda ise, önceki programların öngörülerini tekrar edilmiştir.

Kırk Sekizinci Hükümet Programında Konut: Programda konut konusuna yer verilmemiştir. Yalnızca, ortakları yoksul ve dar gelirli olan konut kooperatiflerine ve vatandaşlara 10 yıl vadeli ve faizsiz arsa tahsislerinin yapılması öngörülmüştür. Ayrıca **Arsa Ofisi**'nin arsa üretimine hız verecek uydu kentler ve toplu konut alanlarının imar planlarını hazırlaması için gerekli çalışmalara gidilmesi planlanmıştır (TBMM, 2003).

Kırk Sekizinci Hükümet Programında Eğitim: Milli eğitim, öncelikli bir devlet politikası olarak görülmüştür. 2000'li yılların eşiğinde, bilgi toplumu çağında olduğuna dikkat çekilerek, **milli eğitim** dizgesinin yeni bir anlayış, yeni bir uygulama, değerlendirme ve yönlendirme görev ve sorumlulukları çerçevesinde ele alınması gerektiği belirtilmiştir.

Programda eğitim konusuna oldukça ayrıntılı biçimde yer verilmiştir. Milli kimlik, kişilik, ahlaki değer ve yüksek irade gücü kazandıran **milli kültürün** her düzeydeki eğitim kademelerinde yoğun bir biçimde verilmesi ve benimsetilmesi eğitim politikasında öncelikli amaçlardan biri olarak kabul edilmiştir. Yetenekli çocukların özel olarak yetiştirilmesi üzerinde durulmuştur. **Laiklik** ilkesinin, toplumun çeşitliliğinin en büyük kaynaştırıcı ve birleştirici harcı, temeli ve güvencesi olarak benimsendiği belirtilmiştir (MEB, 1994, 69).

Program; **eğitimin yaygınlaştırılması**, zorunlu eğitimin 2000 yılına kadar 8 yıl, 2000 yılından sonrası için de 10 yıl olması, LİMME projesinin kurumlaştırılması, çağ nüfusunun %10'unun okullaşması, Türkçe'nin milli ve ortak bir eğitim ve bilim dili olarak öğretilmesi gibi öngörülerini **sosyal devlet ilkesi** açısından olumlu bir nitelik taşımaktadır. Ancak eğitimin niteliğini arttırmayacak bazı öngörüler de

Programda dikkat çekmektedir. Örneğin, özel kesimin, vakıf ve dernek gibi tüzel kişilerin, hayırseverlerin, okul öncesinden üniversitelere kadar örgün eğitim kurumları kurmalarının teşvik edilmek istenmesi **eğitimde fırsat eşitliği anlayışı** ile örtüşmemektedir. Çünkü, eğitim politikasında, “**kamu yararı**” gözetmeyen, kar amacı güden özel kesimin biçimlendirici olarak yer alması hem **sosyal devlet ilkesini** hem de eğitimin ulusal niteliğini zedeleyecek niteliktedir.

Üstelik bu çerçevede içinde, Bakanlığın genel politika ve ortak hizmetler dışında kalan merkezi yönetime ilişkin görev, yetki ve sorumluluklarının taşra örgütlenmesine devredilmesi ve yeni “**Eğitim Yönetim Alanları**” kurulması amaçlanmaktadır. Yani bir nevi eğitim hizmetlerinin sunumunda devletin birincil rolünün değişmesi istenmektedir.

Yükseköğretim konusunda dikkat çeken öngörü ise; üniversitelerin öğretim elemanı ve finansman ihtiyacını karşılayacak, 2010 yılına kadar geçerli bir “Master Plan” hazırlanıp uygulanmasının amaçlanmasıdır.

Kırk Sekizinci Hükümet Programında Sağlık: Programda sağlık konusuna özet bilgilerle yer verilmiştir. Sağlık politikasındaki amacın; herkesin hayatını bedenen, ruhsal ve sosyal bakımdan tam güvence içinde sürdürmesini sağlamak olduğu belirtilmiştir. Bu amaca ulaşmak için de koruyucu sağlık hizmetlerinin önemine ve önceliğine değinilmiştir.

Sağlık hizmetlerinin sağlanmasında **sosyal adaletin** göz önünde bulundurulması ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması temel ilkeler olarak benimsenmiş ancak bu temel ilkelere yönelik çözüm yolları geliştirilememiştir. Sağlıklı bir nesil yetiştirmek amacıyla **aile planlaması**, ana ve çocuk sağlığı çalışmalarına özel önem verilmesi ve tüm vatandaşların **sağlık sigortasına** kavuşturulması amaçlanmıştır. Tüm bunlar yanında, sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinden bahsedilerek, **özel sağlık kuruluşlarının** kurulmasını özendirilecek çalışmaların yapılacağına dikkat çekilmiştir. Ayrıca tüm sağlık kurumları arasında bir işbirliği ve işbölümü sağlanmasından söz edilmiştir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, sağlık politikasında diğer hükümetlerin öngörülleri tekrarlanmıştır. Sağlık hizmetlerinin birbiri ile tutarlı bir bütün olarak ve verimli şekilde uygulanabilmesini sağlayacak öngörüllere yer

verilmemiştir. Bu yönüyle **sosyal devlet ilkesi** açısından da yeni bir şey ortaya konmamıştır.

Kırk Sekizinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Bu konuya ilişkin açıklamalar da önceki Anavatan iktidarı Hükümet Programlarıyla aynı içeriğe sahiptir. Değişen koşullardan dolayı bazı farklılıklar olduğu söylenebilir.

Sosyal güvenlik, sosyal hukuk devleti içerisinde yer alan ve bu ilkeyi oluşturan temel kavramlardan biri olarak kabul edilmiştir. İşçi, memur, esnaf ve sanatkar ve çiftçi olmak üzere tüm çalışanların sosyal güvenlik şemsiyesi altında toplanması ise sosyal güvenlik politikasının **temel amacı** olarak görülmüştür.

Bu doğrultuda ele alınan konular, ANAP Hükümet Programlarıyla aynı nitelikleri taşımaktadır.

Çizelge-46: Kırk Sekizinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	KIRK SEKİZİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Genel sağlık sigortasının kurulması, - Eğitimin yaygınlaştırılması, zorunlu eğitimin 2000 yılına kadar 8 yıl, sonrası için de 10 yıl olması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Sosyal güvenlik ağının genişletilmesi öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Emekli, dul ve yetim aylıklarının enflasyon oranına göre ayarlanması, -Korunmaya muhtaç çocukların ve sakatların eğitilmesi ve topluma kazandırılmasının sağlanması öngörülmüştür.

6.4.2. 20 Kasım 1991'den Günümüze Kadar Olan Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Çözümlemesi

1990 yılı, dünyada **küreselleşme** dalgasının daha belirgin biçimde sesini duyurduğu ve Türkiye'de de ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda küreselleşmeye koşut değişimlerin gerçekleştiği dönemin başlangıç yılıdır. Ayrıca **siyasal** anlamda, DYP-SHP ve SHP-CHP koalisyon hükümetleri dönemidir. Bu dönemde toplam **on bir** hükümet kurulmuştur. Bunlar; Yedinci **Demirel**, Birinci, İkinci ve Üçüncü **Çiller**, İkinci ve Üçüncü **Yılmaz**, **Erbakan**, Dördüncü ve Beşinci **Ecevit**, **Gül** ve **Erdoğan** Hükümetlerdir.

6.4.2.1. Kırk Dokuzuncu Hükümet(20 Kasım 1991-25 Haziran 1993) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

20 Ekim 1991'de yapılan erken genel seçimler sonrasında 178 milletvekili çıkaran DYP birinci parti olarak seçimi kazanmıştır. Bunun üzerine hükümeti kurma görevi, Cumhurbaşkanı **Turgut Özal** tarafından Isparta Milletvekili **Süleyman Demirel'e** verilmiştir. **Süleyman Demirel'in SHP** ile kurduğu **Koalisyon Hükümeti** 30 Kasım'da güvenoyu alarak çalışmalarına başlamıştır. 16 Mayıs 1993'te Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ile Hükümet sona ermiştir (Ersel, Kuyaş, 2002).

Program, uzun söylevlerden oluşan ve **küreselleşmenin** etkilerinin görüldüğü bir programdır. O dönemin öncesinde ve o dönemde varolan sorunlar, Türkiye'nin sorunlar tablosu adı altında özetlenmiştir (TBMM, 2003).

ANAP iktidarının çizdiği pembe tablonun bu programda alt üst olduğu dikkat çekmektedir. Çünkü Programda, ANAP iktidarının uygulamalarına yönelik bir çok eleştiri sunulmuştur.

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler ölçütlerine göre **insan hakları** ve **demokrasi** değerlendirmesinde 66. sıraya düştüğü, ekonomik bakımdan 24 OECD ülkesi içinde en pahalı ve en fakir, işsizi en çok, en az elektrik, en az demir-çelik kullanan, 1991 yılında nüfus artış hızı %2.5 iken büyüme hızı sadece %2.2 olan, ülke nüfusunun %50'sinin **sosyal güvenlikten** yoksun olduğu, yıllık enflasyon oranları %70'leri, iç borçları 80 trilyon TL'yi, dış borç ve toplam döviz yükümlülükleri 50 milyon doları

aşan dünyanın en borçlu ülkeleri arasında yer aldığı, **Türkiye**'nin sorunlar tablosunda verilenlerden bazılarıdır (TBMM, 2003).

Programda öncelikle, günün siyasal, sosyal ve ekonomik koşullarına uygun; çağdaş, demokratik ve katılımcı yeni bir Anayasaya olan ihtiyaç dile getirilmiştir. 1990'dan sonra Türkiye'de etkisini daha fazla gösteren **Yeni Dünya Düzeni** tanımlaması Programa da yansımış ve bu doğrultuda şu amaç belirlenmiştir (TBMM, 2003): "20 Kasım 1990'da kabul edilen ve ülkemizin de katıldığı **Paris Şartı** ve **Yeni Dünya Düzeni** içinde Türkiye, dünya ile bütünleşmek için hukuk sistemini [dizgesini] gözden geçirerek onu, güncel ve evrensel hale getirecektir."

Bu nedenle, Anayasa dahil, hukuk dizgesinin tüm boyutlarıyla değiştirilmesi öngörülmüştür. Buna karşın; **Türkiye Cumhuriyeti**'nin **üniter** bir devlet olduğu önemle vurgulanmış, bu devleti kuran ulusun Cumhuriyeti ve demokrasiyi benimseme, sürdürme ve geliştirmede rıza ve birliğin, sorunların çözümünün en önemli unsuru olduğunun altı çizilmiştir.

Programda 1980 ve 1990'lı yıllardan sonraki gelişmeler özetlenmiş ve küresel düzenin yansımaları kısa da olsa verilmiştir. Dünyadaki gelişmelerin de dikkate alınarak, hükümet politikalarında; bölgesel kalkınma, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, bozulan dengelerin düzeltilmesi ve haksızlıkların önlenmesi temel ilkeler olarak kabul edilmiştir. Bu noktada "**Bölgesel Gelişme Politikası**"nın uygulanması üzerinde durulmuş, bu politika çerçevesinde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine önem verileceği açıklanmıştır. Yine bu amaçlar doğrultusunda kamu yatırımlarının teşvik edilmesi, **işsizlik** sorununa kısa dönemde "**Özel İstihdam Projeleri**" yardımı ile çözüm bulunması ve kamu yönetiminde **yeniden yapılanmaya** gidilmesi öngörülmüştür.

Hükümetin **yeniden yapılanma** sürecinde en önemli yeri, ekonomik alanda, **KİT**'ler almıştır. Ekonomi alanında bir "dengeleme ve onarım programı" hazırlanacağı ve bu programın **iki bölümlü** olarak uygulanacağı belirtilmiştir. **Birinci bölümde** enflasyonun düşürülmesi ve ekonomik dengelerin kurulmasına dönük politikalar belirlenirken, **ikinci bölümde** Türk ekonomisine yeni bir canlandırma kazandırılması öngörülmüştür. Ayrıca ekonomide, **denk bütçe kuralını** hükümetin temel amaç olarak benimsediği belirtilmiş, kamu yönetiminin yeniden

yapılandırılması yanında kamu ekonomisinde **şeffaflığın** sağlanması da amaçlanmıştır (TBMM, 2003).

Özelleştirme çalışmalarının bir amaç değil, araç olarak kullanılacağı belirtilerek, bu konuya yönelik değişimler yumuşak bir ifadeye büründürülmek istenmiştir. **Yabancı sermayenin** teşviki bu Programda da ele alınan bir konu olmuştur. Programda, ekonomi konusuna çok geniş yer verilmiş olup, ekonomik çalışmalar altında finans ve bankacılık, kamu maliyesi, sanayileşme konuları incelenmiştir.

1980’li yıllardaki sanayi politikaları eleştirilerek, sanayileşmede **devletin katı bir planlama ve hedefleme yaklaşımı içinde olmaması gerektiğine**, devletin rolünün eşgüdüm ve istikrarı sağlayıp, özel kesimin potansiyelini açığa çıkaracak bir ortam yaratmak olduğuna dikkat çekilmiştir. Gerçi bu açıklamayla da 1980’li yılların sanayi politikasından farklı bir amaç ortaya konmamıştır (TBMM, 2003).

Tarımın 24 milyon insanın sosyal hayatını biçimlendiren bir kesim olduğu ve bu nedenle geliştirileceği, GAP ile bütünleşen tarıma dayalı sanayileşme sürecinin hızlandırılacağı, tarımda yeni teknoloji kullanımının destekleneceği belirtilmiştir.

Devletin yeniden yapılandırılması süreci içerisinde **yerel yönetimlere** de yer verilmiş ve bunların yetkilerinin ve kaynaklarının artırılması amaçlanmıştır. Bunun yanında su kaynaklarının geliştirilmesi, altyapı hizmetleri, **GAP, DAP** gibi Güneydoğu ve Doğu Anadolu’yu kalkındıracak, **bölgelerarası kalkınmışlık farklarını** azaltacak tasarımların hızla uygulanması, Anavatan iktidarı döneminde ihmal edilen demiryolu ulaşımının geliştirilmesi, turizm ekonomisinin geliştirilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur.

Yerel yönetimlere yönelik çalışmalardan bahsedilirken, hükümetin, **kadınlara** ilişkin politikalar oluşturacağı da vurgulanmıştır. Hatta bu konuda Birleşmiş Milletlerin kabul ettiği ve Türkiye’nin de onayladığı “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi” ve diğer uluslararası kararlar doğrultusunda iç hukukta düzenlemeler yapılması öngörülmüştür. “**Kadın, Aile ve Çocuk Sorunları Bakanlığı’nın**” kurulmuş olması da bu konuda anlamlı bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

Hükümet **dış politikada** ise; ülke çıkarlarını ön planda tutan, uluslararası dayanışmaya önem veren, kişilikli, tutarlı ve bilinçli bir dış politika izlemeyi ana amaç olarak belirlemiştir.

Programda “**adil gelir dağılımının** sağlanması, **kamu yararını** gözeten bir ekonomik politikanın belirlenmesi ve **korunmaya muhtaç** gruplara yönelik özel uygulamalar” konularında hiçbir öngörüye yer verilmemiştir. “Kamu hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanmasına” yönelik sunulan öngörüler ise oldukça yetersiz kalmıştır.

Kırk Dokuzuncu Hükümet Programında Konut: Programda konut politikası ayrı bir başlıkta kısaca değerlendirilmiştir. **Konut** politikasında öncelikli **amaç**, artan nüfusun ve ülke ihtiyaçlarının göz önüne alınarak vatandaşların konut edinmelerini sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu amaçla gerekli **ucuz kredi düzeneklerinin** oluşturulacağı, öncelikle hiç evi olmayana kredi verileceği belirtilmiştir.

Gecekondu sorununun varlığına dikkat çekilerek, gecekondu yerleşme bölgelerinin sağlıklı yaşam koşullarına kavuşması ve çağdaş kentleşmenin önünde bir engel olmaktan çıkarılması için gereken önlemlerin alınması öngörülmüştür. Böylece gecekonduların kentin bir parçası haline getirilmesi planlanmıştır.

Konut sorununun çözümünün yalnızca konut gereksinimi karşılaması açısından değil, ekonominin canlandırılması açısından da çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu amaçla kentleşmenin ucuz, planlı ve düzenli olarak sağlanmasına ve konut ihtiyacının karşılanmasına yönelik uygulamaların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca konut sorununun çözümüne **kentleşme** olgusu içinde ve arsa-altyapı-konut bütünlüğünü gözeten bir yaklaşımla bakılmıştır. Bu noktada, iyi bir yaşam çerçevesi yaratılması için “**toplu konut**” uygulamalarına önem verilmesi, toplu konut alanlarına tüm kamu hizmetlerinin götürülmesi öngörülmüştür (TBMM, 2003).

Kentleşmeyle ilgili olarak, Programın ilerleyen bölümlerinde, **çevrenin korunması** üzerinde de durulmuştur. Tarihsel, kültürel, doğal çevrenin ve yeşilin korunması bir amaç olarak belirlenmiştir. Ayrıca toplumun her kesiminin çevre konusunda eğitilmesine ve bilinçlenmesine ağırlık verecek ve ilkökul eğitiminden

başlayarak çevre konularının müfredat programlarında yer almasını sağlayacak çalışmaların yapılması öngörülmüştür.

Kırk Dokuzuncu Hükümet Programında Eğitim: Konut gibi eğitim konusu da ayrı bir başlıkta değerlendirilmiştir. Öncelikle eğitim dizgesinin çağdaş, laik, etkin ve yaygın bir nitelikte olması için gerekli çalışmaların yapılması amaçlanmıştır. Bu amacın gerçekleşmesinin çağdaş toplumun en önemli ihtiyacı olduğu da vurgulanmıştır. İlköğretim öncesi de dahil olmak üzere Türk yurttaşının eğitim ve öğretiminin devletin yükümlülüğünde, parasız olmasının sağlanması istenmekte ve zorunlu eğitimin en az 8 yıl olması öngörülmektedir. **Eğitim** politikasının **niteliği** tekrar vurgulanarak şöyle dile getirilmektedir (TBMM, 2003):

“**Laik**, evrensel, **Cumhuriyetçi**, milli kültürü geliştirici, yaratıcı, özgür düşünceye dayalı bir eğitim politikası esastır. Kişilik sahibi, nitelikli insan yetiştirmek amaçtır.”

Temel eğitimden yükseköğrenime kadar her düzeydeki eğitim kademelerinde bütünlük sağlanması, çok amaçlı lise dizgesine geçilmesi ve tüm öğrencilerin **laik** dünya görüşüne dayalı kültür derslerini ortak olarak görmesinin sağlanması gerçekleştirilmek istenen diğer amaçlardır. Bunun yanında öğretim programları ve ders kitaplarının evrensel ölçülere, demokratik anlayışa uygun olarak yeniden düzenlenmesi ve bu yolla araştırmacı, yaratıcı ve bağımsız bir kişiliğe sahip gençlerin yetiştirilmesi planlanmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve eğitimle ilgili tüm birimlerin **çağdaş eğitim** gereklerine göre yeniden yapılandırılmasının da bu amaca hizmet edeceği belirtilmiştir (MEB, 1994, 72).

Öğretmenlerin **sendika** kurmaları için gerekli Anayasal değişikliklerin yapılacağından bahsedilmiş ve eğitim sorunlarının çözümünde, uygulayıcılar olarak öğretmenlerin katkısının olması gerektiği vurgulanmıştır. Köklü bir **üniversite reformuna** ihtiyaç olduğuna dikkat çekilerek; üniversitelere bilimsel ve yönetsel özerklik tanınması, **YÖK** dizgesinin kaldırılması ve yükseköğretim kurumlarının kendi içlerinden seçtikleri organlar eliyle yönetilmesi isteklerinin gerçekleştirileceği dile getirilmiştir. Ayrıca **üniversitelerarası eşgüdümü** sağlamak, ülkenin insan gücü gereksinime cevap veren araştırmalar, planlar yapmak ve önerilerde bulunmak, üniversitelere ayrılan kadro ve kaynakların dengeli dağılımı ve verimli kullanımı konusunda hükümet ve ilgili kurumlara önerilerde bulunmak, yeni kurulacak

üniversiteler için görüş bildirmek amacıyla üniversitelerin kendi üst kurullarınca belirlenecek adaylar arasından seçilecek yükseköğretim ve eğitim kuruluşunun oluşturulması planlanmıştır (MEB, 1994, 73).

Üniversitelerin özerk olması ve demokratik tüm olanaklara kavuşturulması için gerekli çalışmaların yapılacağı belirtilmiştir. Üniversite öğretim üyelerinin de siyasi partilere üye olmalarını sağlayacak Anayasal düzenlemelerin yapılması öngörülmüştür. Bu amaçlar doğrultusunda **araştırma** ve **geliştirme** çalışmalarına önem verilmesi, gençlerin yaratıcı yeteneklerinin bu alanlarda kullanılması konuları üzerinde durulmuştur. Tarımdan sanayiye, temel bilimlerden mühendislik ve tıp bilimlerine, ekonomik ve sosyal bilimlere kadar tüm alanlarda da üniversitelerin ve araştırma kurumlarının araştırma verimini ve niteliğini yükseltmenin ve bunlardan faydalanmanın başlıca amaç olduğunun altı çizilmiştir (MEB, 1994, 73).

Kırk Dokuzuncu Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikasına yönelik ilk amaç, sağlık sorunlarına cevap veren bir “**ulusal sağlık politikasının**” geliştirilmesidir. Böylece vatandaşın sağlığının korunması, sağlık sorunlarının azaltılması ve tüm bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanması öngörülmüştür.

İkinci olarak **sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması** amaçlanmış ve sosyalleştirme programı çerçevesinde ana-çocuk sağlığı, beslenme, çevre sağlığı, aile planlaması, sağlık eğitimi gibi öncelikli olan koruyucu sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması üzerinde durulmuştur. Tedavi edici sağlık hizmetlerine olan talebin de bu şekilde azaltılacağı planlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için de birinci basamak sağlık hizmet birimlerinin her açıdan (altyapı, insan gücü, araç-gereç) güçlendirileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda koruyucu sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve aile hekimliği uygulamasının kolaylıkla hayata geçirilmesi istenmiştir.

Sağlık hizmetlerinin yurt düzeyinde yaygınlaştırılmasında yeniden örgütlenme üzerinde durulmuş ve sağlık evinden tıp fakültelerine uzanan bir sevk zinciri içinde sağlık hizmetinin sunulması planlanmıştır.

Sağlık politikasında **üçüncü amaç**, personel dağılımındaki dengesizliklerin giderilerek, kamunun sağlık personeli ihtiyacının karşılanması ve zorlamalar yerine gönüllü çalışmayı özendirici önlemlerin alınması olarak belirlenmiştir. Ayrıca personel ihtiyacının karşılanmasını; hizmet yükümlülükleri yerine personelin

performansına, çalışma yer ve koşullarına göre ücretin belirleneceği **sözleşmeli istihdam** ile gerçekleştirilmesi yoluna gidileceği belirtilmiştir (TBMM, 2003).

Dördüncü amaç ise; aşamalı olarak ve hiçbir vatandaşın sağlık sigortası dizgesi dışında kalmayacağı bir **genel sağlık sigortası** uygulamasını yaygınlaştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda, ödeme gücü olmayan vatandaşların sigorta primlerinin devlet tarafından karşılanması ve tedavi olma olanağı sağlayan “**Yeşil Kartın**” herkese verilmesi öngörülmüştür.

Kırk Dokuzuncu Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusu **sosyal devlet** kavramı ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Türkiye'nin **sosyal devleti** gerçekleştirmek zorunda olduğuna dikkat çekilmiş ve sosyal güvenlik politikasının temel amaçları şöyle ifade edilmiştir (TBMM, 2003):

(1) **Sosyal güvenlik** ağı genişletilecektir. Sabit gelirlielerin maaşları, enflasyonu karşılayacak biçimde düzenlenecektir. İşçi sigortalıları ile Bağ-Kur sigortalıların emekli aylıkları yeniden gözden geçirilerek, genel sosyal güvenlik ödemelerinde bir uyum sağlanacaktır. **İşsizlik sigortası** dizgesi kurulup, aşamalı olarak uygulanacaktır.

(2) **Esnaf ve sanatkarların** güçlenmesine özel önem verilecek, bunların kredi olanağı arttırılacak ve Bağ-Kur'un uygulamada aksayan yönleri düzeltilenecektir. Esnaf Kefalet Kooperatiflerine, verilen kredilerin ekonomiye daha fazla yarar sağlaması ve daha fazla üyenin yararlanmasına olanak tanınması için etkin bir işleyiş kazandırılacaktır. Ayrıca esnaf ve sanatkarların çalışma koşullarını ağırlaştıran vergi mevzuatı yeniden düzenlenecektir. Tüketiciyi korumak amacı ile gıda ve anti tekelleşme yasaları hazırlanarak yürürlüğe konacaktır.

(3) **Sendikal hakların** ülkemizde ILO ölçütlerine uygun çerçevede kurumsallaşması sağlanacak ve işçi-işveren ilişkileri sosyal güvenliği geliştirici ve sosyal barışı güçlendirici yönde düzenlenecektir. Kamu görevlilerine sendikal hak ve özgürlüklerini tanıyacak gerekli yasal düzenlemeler yapılacak ve bunun Anayasal altyapısı da hazırlanacaktır. Kadınların 20, erkeklerin 25 hizmet yılını tamamlamaları halinde, yaş haddine bakılmaksızın, isteyenlerin emekli olmaları sağlanacaktır. Bu bağlamda, memur ve emekli hukuku yeniden gözden geçirilerek bu yönde düzenlemeler yapılacaktır.

(4) SSK'nın ve Bağ-Kur'un sağlık hizmetleri geliştirilip iyileştirilecektir. Süper emeklilerin durumları gözden geçirilecek ve yurt dışındaki işçilerin durumu da sosyal güvenlik ilkelerine göre düzenlenecektir.

Çizelge-47: Kırk Dokuzuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	KIRK DOKUZUNCU HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Sağlık ve eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması, -Genel sağlık sigortası kurulması, -Temel eğitimin 8 yıl olması, -İlköğretim de dahil eğitim hizmetlerinin ücretsiz sunulması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	- Sosyal güvenlik ağının genişletilmesi, -Dar gelirli'lere yönelik ucuz konut kredi düzenekleri oluşturulması, - İşsizlik sigortası kurulması, -Sabit gelirlerin maaşlarının enflasyonu karşılayacak biçimde yeniden düzenlenmesi, -Ödeme gücü olmayan vatandaşların sigorta primlerinin devlet tarafından karşılanması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.4.2.2. Ellinci Hükümet (25 Haziran 1993-5 Ekim 1995)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Birinci Çiller Hükümetidir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 17 Nisan 1993'te beklenmedik ölümüyle birlikte, Türkiye yeni Cumhurbaşkanı arayışları içine girmiştir. Anayasanın 102. maddesine göre hareket edilerek 16 Mayıs'ta **Süleyman Demirel** Türkiye Cumhuriyeti'nin dokuzuncu Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle boşalan DYP Genel Başkanlığına da **Tansu Çiller** seçilmiştir. Çiller'in başkanlığında Ellinci Hükümet **DYP-SHP Koalisyon Hükümeti** olarak kurulmuştur. Hükümet 30 Haziran'da Meclise Programını sunmuştur (Ersel, Kuyaş, 2002, 392).

Program, önceki DYP-SHP koalisyon Hükümet Programıyla aynı özellikleri taşımaktadır. Bu nedenle Program, yapılacak değerlendirmelere kaynaklık edecek biçimde özetlenmiştir.

Önceki hükümet programından farklı olarak bu Programda, dış politikaya ve dış ticaret konusuna çok geniş yer verilmiştir. Özellikle **küreselleşme** kavramının etkisi ekonomi ve dış politika açısından değerlendirilmiştir. Hem Hükümet Programının hem de Koalisyon Protokolünün açıklamalarına göre **hükümetin temel niteliği**; “Türkiye Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, üniter yapısını koruyan; devletin resmi dilini, bayrağını, simgelerini, sınırlarını ve Türkiye Cumhuriyeti’nin egemenlik haklarını her türlü tartışmanın üstünde ve dışında tutan bir hükümet” olarak belirlenmiştir (TBMM, 2003).

İnsan hakları uygulamalarının **Paris Şartı** çerçevesinde gerçekleştirilmesi, uluslararası yükümlülüklerle uyularak dünya ile bütünleşme sürecine hız kazandırılması öngörülmüştür. **Demokratikleşme ve devletin yeniden yapılandırılması** adı altında özellikle küresel düzene uyum sürecinde yapılması gerekenler açıklanmış, yeni bir Anayasanın hazırlanması gerektiği ifade edilmiş ve devamında **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşmeyen amaçlar belirlenmiştir.

Devletin yeniden yapılandırılması sürecinde 1980’li yılların anlayışı benimsenmiştir. Özellikle ekonomi politikası aynı amaçlar çerçevesinde biçimlenmiştir. Kamu yönetimindeki düzenlemelerde ise, “kural gereği” çağdaş nitelik taşıyan öngörülere yer verilmiştir. Örneğin temel ve hak ve özgürlüklerin sağlam güvencelere bağlanması, siyasal hakların genişletilmesi, demokratik sivil otoritenin güçlendirilmesi, OHAL’in kaldırılması, yerinden yönetim ilkesinin geliştirilmesi, yargı bağımsızlığı ve üniversitelerin bilimsel ve yönetsel özerkliğe kavuşturulması diğer hükümet programlarında olduğu gibi bu Hükümet Programının da kavramsal düzeyde üzerinde uzlaştığı konulardır.

Programda ekonomik büyümenin ürünlerinin **adil, dengeli dağılımına** yönelik hiçbir öngörü ortaya konmamıştır. Tüm politikalarda “**özelleştirme ve devletin küçültülmesi**” anlayışı gerçek başlangıç noktası olarak alınmıştır.

Program, 1990’lı yıllarda hız kazanan “**devletin küçültülmesi, KİT’lerin özelleştirilmesi**” anlayışının hükümet programı düzeyinde benimsendiğini gösteren bir belge niteliği taşımaktadır. Ayrıca, ekonomide **kamu yararını** gözeten bir devlet müdahalesi anlayışı benimsenmemiştir. Programın, korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamalar geliştirmek ve hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğini sağlamak** amaçlı ortaya koyduğu öngörüler **sosyal devlet ilkesi** açısından oldukça

kısır kalmıştır. Buna rağmen programda, hükümetin, tüm kamu politikalarında “sosyal devlet anlayışı” ile hareket edileceği belirtilmiş, ancak sosyal hedeflerin arka plana itilmesi bir tarafa, hükümetin genel amaçları içinde bile yer almamıştır.

Özal dönemindeki ekonomik politikaları eleştiren Çiller, Özal’ın ekonomi politikası anlayışından vazgeçememiş, hatta Özal dönemiyle tamamen aynı ekonomik hedeflere yönelmiştir. 24 Ocak 1980’de Demirel-Özal ikilisi ile başlayan, daha sonra 12 Eylül askeri yönetimi-Özal ikilisi ile süren, Özal’ın başbakan olmasıyla doruk noktasına ulaşan ve Demirel-İnönü ikilisi döneminde duraklayarak, Çiller ile yeniden hız kazanan bu **ekonomi politikası** şöyle özetlenebilir (Kongar, 2003, 421):

Dışa açılma, Avrupa ile bütünleşme ve **özelleştirme yoluyla devletin ekonomideki rolünün küçültülmesi**, ekonominin rekabet gücünün artırılması politikaları, aile yakınlarının veya siyasal destekçilerin rekabet dışı yöntemler kullanarak zengin edilmesi ile birlikte, dışardan büyük bir destek alınarak sürdürülmüş ve Türkiye ekonomisi, toplumsal ve kültürel yapısı ile birlikte yeni bir yapılanmaya doğru yöneltilmiştir. Bu yeni yöneliş, Türk ekonomisinin ciddi darboğazlarla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır.

İşte bu açıklama, Hükümet Programının benimsediği ekonomi politikasının da ana çizgilerini belirlemektedir. Ekonomi politikasında özellikle KİT reformuyla beraber özelleştirme çalışmalarının hızlandırılmasına ağırlık verilmiştir.

KİT’lerin, sosyal güvenlik kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin bütçelerinin sürekli açık verdiği belirtilerek, özelleştirme çalışmalarında ilk hedef KİT’ler olarak belirlenmiştir. KİT reformu ve özelleştirme nedeniyle işsiz kalanlar için **Pilot İşsizlik Sigortası** uygulaması başlatılması amaçlanmıştır. Yeraltı kaynaklarının özelleştirilmesine olanak verecek düzenlemeler de dahil, özelleştirilmesi öngörülen alanlar için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, kamu kurum ve kuruluşlarının taşınmazlarının halka satışına olanak sağlayacak çalışmaların başlatılması öngörülen diğer noktalardır (TBMM, 2003).

Sosyo-ekonomik istikrar ve uzlaşma ortamının önemli olduğu vurgulanarak, bu amaçla Batıdaki örneklerine uygun bir “**Ekonomik ve Sosyal Konsey**” kurulması amaçlanmıştır. Devletin ekonomideki rolünün değişmesi doğrultusunda planlamanın yapısında ve yaklaşımında değişiklik yapılması, DPT’nin bilgi ve beyin merkezi

haline dönüştürülerek uluslararası kuruluşlarla iletişim içinde çalışması ve uygulamaları yönlendirmesi konuları üzerinde durulmuştur. Ayrıca uluslararası serbest ticaret ortamının yaratılması için **Bölgesel Bütünleşmeler** bir geçiş süreci olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, ülkede çok yönlü ticaretin gelişmesini sağlayacak “**GATT Uruguay Round (Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri)**” için gerekli katkı yapılmasından ve bundan yararlanılmasından söz edilmiş, 1995 yılında yürürlüğe girmesi öngörülen **Gümrük Birliği** süreci açıklanmıştır.

Hükümetin ekonomide belirlediği diğer bir amaç; **Bölgesel Gelişme Politikası** olarak ifade edilen, kalkınmada öncelikli yörelerle diğer yöreler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik öngörülerden oluşmaktadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin kalkınmasına yönelik özel plan ve tasarımların uygulanması ve **GAP**'ın ekonomik, toplumsal ve kültürel yönleriyle bir **Bölgesel Kalkınma Projesi** olarak gerçekleştirilmesi istenmiştir.

Dış politik süreçte Türkiye'nin küresel ve bölgesel düzeyde bütünleşmeden yana, uluslararası ilişkilerde geçerli olması gereken çağdaş kuralların savunucusu olarak yerini alması için çalışılacağı vurgulanmıştır.

Ellinci Hükümet Programında Konut: Programda konut konusu, kısaca değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, öncelikle konut kesimi yatırımlarının yerleşme hedefleriyle ele alınması ve konut sorununun kentleşme olgusuyla birlikte, arsa-altyapı-konut bütünlüğünü gözeten bir yaklaşımla çözülmesi öngörülmüştür. Bu çözümü kolaylaştırmak için de kentsel çevre yaratılması, arsa, altyapı ve konut üretim projelerinin geliştirilmesi konularında belediyelerle işbirliği yapılması ve **ucuz konut** üretimi için ucuz kredi düzeneklerinin geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (TBMM, 2003).

Bundan önceki bazı hükümet programlarında olduğu gibi (özellikle 1980'li yıllardan sonra) **toplu konut** üretimine ağırlık verileceği belirtilmiş ve “**konut edindirme**” yardımının kullanılabilir hale getirilmesi amaçlanmıştır. Son olarak, **gecekondular** sorununa değinilerek, bu bölgelerin çağdaş kentleşmenin önünde bir engel olmaktan çıkarılması için gerekli çalışmaların yapılacağı vurgulanmıştır. Ayrıca **çevre sorunlarına** dikkat çekilmiş ve çevre kirliliğinin önlenmesi için teşvik düzeneklerinin geliştirilmesi ve ekonomik araçlardan yararlanılması öngörülmüştür.

Özelleştirme anlayışı konut politikasında da devam etmiş ve “şehir merkezlerinde bulunan ticari ve turizm değeri yüksek vakıf, arsa ve arazilerin imar durumlarının yatırıma uygun hale getirilmesinden” söz edilmiştir.

Programda, **kiralık konut dizgesi**, dar gelirliilere konut yardımı, konut sahibi olma olanakları gibi konularda **sosyal devlet** olmanın gereklerinden hiç birine yer verilmemiştir. Üstelik bu konulara yönelik bir açıklama da yapılmamıştır. Program bu haliyle sosyal devlet ilkesinden uzak bir konut politikası belirlemiştir.

Ellinci Hükümet Programında Eğitim: Eğitim konusu özellikle bilimsel ve teknolojik gelişmelerle ilişkilendirilerek ele alınmıştır

Programda **bilim** konusunda yapılan açıklamalar dikkat çekicidir. Bilim, yasama, yürütme ve yargı erklerinin yanında, basınla birlikte dördüncü kuvvet olarak nitelendirilmiş; toplumun büyük değişim hızını yakalayabilmenin en etkin yolu olarak da kabul edilmiştir. Bu düşünce doğrultusunda, bilim kurumlarının özerkliğinin sağlanması, demokratikleşmenin temel koşulu olarak görülmüştür. Bu çerçevede önceki hükümetin hazırlayıp Meclise sunduğu **Türkiye Bilimler Akademisi** ve **Türkiye Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Konseyi** tasarılarının bir an önce yasalaşması için çalışılacağı belirtilmiştir. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun öngördüğü biçimde, önemli araştırma projeleri için de etkin çalışmalar yapılması, araştırma sonuçlarından halkın yararlanması sağlanması, başarılı araştırmacıların ödüllendirilmesi ve araştırma-geliştirme alanına **özel kesim** kuruluşlarının daha çok girmesi ve yatırım yapmasının sağlanması, gerçekleştirilmesi düşünülen diğer çalışmalardır.

Gençliğin, yarınların güvencesi olduğu belirtilmiş, gençliğin eğitiminin önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu doğrultuda gençlerin yapıcı ve yaratıcı yeteneklerini ortaya çıkarmak üzere kişilik, düşünce ve beden yönünden gelişmelerini sağlayacak okul içi ve dışı düşünce, kültür ve spor faaliyetlerinin destekleneceği belirtilmiştir. Bu amaçla öncelikle büyük illerde olmak üzere **gençlik merkezlerinin** kurulması öngörülmüştür (TBMM, 2003).

Tüm bunlar yanında Program, **sosyal devlet** ilkesi açısından bir öngörü sunmamıştır. Eğitimin yaygınlaştırılması, eğitimde **fırsat eşitliğinin** sağlanması konularına yönelik hiçbir öngörüye yer vermemiştir.

Ellinci Hükümet Programında Sağlık: Daha önce de belirtildiği gibi Programda, kamu politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında “**sosyal devlet anlayışı**” ile hareket edeceği önemle vurgulanmıştır. Ancak, bazı konularda öngörülenlerin sosyal devlet anlayışı ile çeliştiği dikkat çekmiştir. Bunlardan biri de sağlık konusudur.

Toplumun en geri kalmış kesimine sağlık hizmeti sunabilmenin temel koşulu, sağlık hizmetlerinin devletin desteğinde ve ücretsiz olarak verilmesidir. Oysaki Programda öncelikle, devletin sağlık kurumlarına ve özellikle hastanelere doğrudan destek sağlaması uygulamasına kademeli olarak son verilmesi öngörülmüştür. Bunun yanında bir çelişki olarak; sağlık hizmetlerine devlet bütçesinden ayrılan payın yükseltileceği belirtilmiştir. **Genel sağlık sigortası** esasına dayandırılarak sağlık finansmanının sağlanacağı, hiçbir vatandaşın sigortasız kalmayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca ekonomik yönden güçsüz olan vatandaşların sigorta primlerinin devlet tarafından üstlenilmesi, tedavi olanağı olmayanlara **yeşil kart** verilmeye devam edilmesi öngörülmüştür.

Sosyal devlet ilkesiyle örtüşen bu ifadeler yanında, bu ilkeyle örtüşmeyen ifadelere de yer verilmiştir. Örneğin sağlık hizmetlerinin finansmanında **özel sağlık sigortacılığının** geliştirilmesi istenilmiştir. Sağlık alanına özel yatırımların özendirilmesi, özel girişimcilerin özellikle **eğitim** ve **sağlık** yatırımlarındaki arsa ihtiyacının ihtiyaç dışı kamu arazilerinden karşılanması amaçlanmıştır (TBMM, 2003).

Koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, bölgesel hasta göçünü önlemek için üst uzmanlık dallarını içeren **bölgesel tedavi merkezlerinin** kurulması gibi öngörülere de yer verilmiştir.

Ellinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusuna tek bir başlık altında değil, dağınık biçimde yer verilmiştir. Öncelikle çalışma barışının ve çalışanların yaşam koşullarının iyileştirilmesinden bahsedilmiştir. Çalışma hayatının uluslararası anlaşmalar, ILO ilke ve ölçünlerine göre düzenlenmesi öngörülmüştür.

Sosyal adaletin ve sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesi için gerekli önlemlerin alınacağı ve kalkınmanın **sosyal devlet** korunarak sağlanacağı belirtilmiş, böylece sosyal devlete göndermede bulunulmuştur. Buna karşın, **sosyal devletin** en önemli

araçlarının (konut, eğitim, sağlık gibi) özel kesim yatırımlarına açılması planlanmıştır. Bu noktada, kamu yararını ve fırsat eşitliğini gözetmeden bir **sosyal devlet** yaratmanın olanaklı olmayacağı gerçeği unutulmuştur.

Çizelge-48: Ellinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ELLİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	-Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Kamu yararının gözetilmediği bir ekonomik anlayış benimsenmiştir.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Genel sağlık sigortasının kurulması, -8 yıllık zorunlu eğitimin gerçekleştirilmesi ve hızla yaygınlaştırılması öngörülmüştür. -“Eğitimde fırsat eşitliğine önem verilecek” denilmiş, ancak somut bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Dar gelirlilere yönelik ucuz konut kredi sağlama olanaklarının geliştirilmesi, - İşsizlik sigortası kurulması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Emekli, dul ve yetimlere adil bir ücret rejimi uygulanması öngörülmüştür..

Bu çelişkiler, Programın genelinde yer alan çelişkilerdir. Bir taraftan devletin küçültülmesini öngören bir anlayış temel amaç olarak benimsenmiş, öte taraftan emekli, dul ve yetimlere adil bir ücret rejimi uygulanması ve **işsizlik sigortası dizgesi** kurulması öngörülmüştür. İşsizlik sorununun ise, “personel istihdam etme yolunun engellenerek” çözülmesi düşünülmüştür. Bu da **sosyal devlet** anlayışına tamamen aykırı bir öngördür.

6.4.2.3. Elli Birinci Hükümet (5 Ekim 1995-30 Ekim 1995) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

İkinci Çiller Hükümetidir. DYP-SHP Koalisyon Hükümetinden sonra, yine Tansu Çiller başkanlığında bir azınlık hükümeti kurulmuştur. 15 Ekim’de yapılan güvenoylamasında Çiller’in azınlık hükümeti güvenoyu alamamıştır. Bunun üzerine yeni bir hükümet kurma çalışmaları başlamıştır.

İkinci Çiller Hükümet Programında öncelikle, 1991 genel seçimlerinden sonra kurulan DYP-SHP/CHP Koalisyon Hükümeti’nin Türk siyasi tarihi açısından anlamlı bir birliktelik olduğu dile getirilmiştir. Bu anlamlı birlikteliğin ifade biçimi şöyledir (TBMM, 2003):

“Cumhuriyeti kuran parti ile demokrasiyi kuran parti farklı siyasi prensiplere sahip olmalarına rağmen uyumlu ve verimli bir işbirliği gerçekleştirmiştir. Yıpratıcı sorunların altına birlikte girmiş ve büyük bir sorumluluk duygusuyla hareket etmişlerdir. DYP/SHP-CHP koalisyonlarıyla geçen bu dört yılın tarihimizde başarıyla verilmiş bir demokrasi sınavı olduğun inanıyorum.”

Bu açıklamalar doğrultusunda, yeni kurulan azınlık hükümetinin bir mecburiyetin, “**demokrasilerde çareler tükenmez**” anlayışının ürünü olduğu belirtilmiştir.

Program ana çizgileriyle Birinci Çiller Hükümet Programına benzemektedir. Kamu politikalarının yürütülmesinde temel ilke –önceki hükümet programında olduğu gibi- ülkenin bölünmez bütünlüğünü, üniter devlet yapısını ve milli birlik ve beraberliği sağlamak olarak belirlenmiştir.

Kırk Dokuzuncu ve Ellinci Hükümet dönemleri değerlendirilerek, bu hükümetlerin uygulamalarından övgüyle bahsedilmiştir. Özellikle **ekonomik** uygulamalar konusunda çizilen pembe tablo biraz da gerçeklerin göz ardı edildiğini göstermektedir. En ilginç olan nokta da, yıllardır aşırı iç ve dış borç birikimi ile bütçe denetiminin kaybedildiği ve son 14 yıldır ciddi bir istikrar programı uygulanmadığı belirtilerek, 5 Nisan 1994 Kararlarından “**bir başarıymış**” gibi söz edilmesidir.

Başlangıçta övülen ve herhangi bir yük getirmediği söylenen kararların, daha sonraki açıklamalarda, yükünün toplum kesimleri arasında eşit dağıldığının belirtilmesiyle de “bu kararların başarısı” konusunda bir çelişki sunulmuştur.

Program, hükümetin **özelleştirme** konusundaki kararlılığı ile de dikkat çekmektedir. Ekonomide verimlilik artışı ve kamu açıklarında azalma sağlamak gerekçesiyle bir **Özelleştirme Kanunu**’nun tüm engellemelere rağmen çıkarılması bu kararlılığın açık göstergesidir. Bu kanun uygulamalarını yürütmek üzere Özelleştirme Yüksek Kurulu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’nın kurulduğu ve Özelleştirme Fonu’nun oluşturulduğuna değinilmiştir. Ayrıca sermaye piyasasını tam işletme yolunda yapılanlar özetlenmiştir.

Hükümet Programında, **hükümetin siyasal politikası** üç amaç üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu **üç amaç** şunlardır (TBMM, 2003):

- (1) Terörle mücadele, içte ve dışta aynı kararlılıkla sürdürülecektir.

(2) Ekonomideki istikrarı sürdürerek, dengelerin bozulmasına ve yeni bir ekonomik krizin yaşanmasına izin verilmeyecektir.

(3) Gümrük Birliği'nin dünyayla bütünleşmenin çok önemli bir aşaması olduğunu kabul ederek, bu konudaki tüm adımlar atılacaktır. Başta Anayasa değişikliği olmak üzere hukuksal düzenlemeler yapılacaktır.

Bunun yanında, hükümetin genel siyasi çizgisini ve ekonomi politikasını belirleyen ve yaşamsal olduğu düşünülen **üç hürriyet alanı** şöyle belirlenmiştir: Düşünce hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti ve teşebbüs hürriyeti.

Türkiye'nin 1990'lardan beri pençesine düştüğü ve sosyal devletten gittikçe uzaklaşmasına yol açan "**küreselleşme**" kavramı "**ekonomik istikrar**" başlığı altında oldukça olumlu değerlendirmelerle sunulmuştur. Ekonomik istikrarsızlığın en önemli nedeninin kamu kesiminden kaynaklandığı belirtilmiş ve piyasaların rekabet kuralları içinde işlemesi gerektiği görüşü savunulmuştur. Bu noktada **devletin** işletmecilik işlevlerinden çekilmesi ve düzenleyici işlevlerine ağırlık verilmesi istenmiştir.

Bu anlayışın esas alınarak, Yedinci Kalkınma Planı'nın hazırlandığı ve planda "dışa açık piyasa ekonomisinde rekabetin kurumsallaştırılabilmesi için yapılması gereken düzenlemelerin ortaya konulduğu belirtilmiştir.

Program küreselleşme bağlamında "**Gümrük Birliğine**" de değinmiş ve bunun küreselleşmeden en iyi biçimde yararlanmada bir fırsat olduğu vurgulanmıştır. Üstelik tarım hizmetlerinde yararları görülen **Kooperatif Birlikleri** eleştirilmiştir. Ayrıca sanayi alanında "dünya piyasaları ile bütünleşme ve AB'ye uyum çerçevesinde özel kesim ağırlıklı bir yapının oluşturulması, merkezi yönetim tarafından sağlanan bazı hizmetlerin il özel yönetimlerinden başlamak üzere yerel yönetimlere bırakılması, altyapı yatırımlarında özel kesim yatırımlarını destekleme gibi özelleştirme bağlantılı olan konuların gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

Program, **sosyal devlet** ilkesi ölçütleri açısından geçerli, uygulanabilir bir öngörünün ortaya konmadığı programlardan biridir. **Adil gelir dağılımının** sağlanması, **kamu yararını** gözeten bir ekonomik anlayış ve **korunmaya muhtaç gruplara** yönelik özel uygulamalar konusunda hiçbir öngörü sunulmaması, diğer ölçütlere yönelik belirlenen öngörüler ise yetersiz çözümlerle geçirilmiştir.

Elli Birinci Hükümet Programında Konut: Programda konut konusuna yer verilmemiştir.

Elli Birinci Hükümet Programında Eğitim: Eğitim politikası ayrı bir başlık altında kültür politikasıyla birlikte değerlendirilmiştir. Öncelikle eğitime daha fazla kaynak ayrılması öngörülmüş ve izlenecek eğitim politikasına ilişkin şu görüş dile getirilmiştir (TBMM, 2003):

“Eğitimde; laik, çoğulcu demokrasiyi özümsemiş, milli kültürü geliştirici, düşünme ve algılama yeteneği gelişmiş, dış dünya ve yeni düşüncelere açık, bilim ve teknoloji üretimine yatkın insan gücünün yerleştirilmesini sağlayıcı bir politika izlenecektir.”

Ekonomiden başlayarak her alanda sakıncaları hiç görülmeden, program boyunca anlatılan özelleştirme, eğitime, “**Eğitimde özel sektörün katkısını takdirle karşılamaktayız**” düşüncesi biçiminde yansımıştır. Bunun yanında sekiz yıllık zorunlu eğitimi gerçekleştirme, temel eğitimin teknolojik altyapısını tamamlama, zorunlu eğitimin devlet tarafından üstelenilmesini sağlama gibi önemli konulara da değinilmiştir.

Temel eğitimin bedelinin devlet tarafından üstelenilmesi öngörüsü yanında, üst eğitim kademelerindeki hizmet bedellerinin ise hizmetten yararlanan üst gelir grubu tarafından karşılanması öngörülmüştür. Bu da **sosyal devlet ilkesi** açısından olumlu bir çözüm değildir. Ancak ödeme gücü olmayan öğrencilerin kredi ve burs dizgesiyle desteklenmesinin düşünülmesi **sosyal devlet** açısından daha olumlu bir gelişmedir.

Eğitimde özelleştirmenin bir yansıması olan 625 sayılı **Özel Öğretim Kurumları Kanunu**’nda değişiklik yapılması öngörülmüş ve 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu’nda da mesleki ve teknik eğitimdeki aksaklıkları giderecek değişikliklerin yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca özelleştirme anlayışının devamı olarak yükseköğretimde rekabetçi bir yapının oluşturulması ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nda düzenlemeler yapılması amaçlanmıştır.

Kültür politikasında ise; milli kültür kalkınmanın asli unsuru olarak kabul edilmiş ve bundan hareketle kültürel zenginliğin korunması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi, Türk Cumhuriyetleri ile kültürel

bütünleşmelerin sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca Anadolu'nun kültür zenginliğine yer verilmiş ve bu kültür zenginliğinin tanıtılması konusuna değinilmiştir.

Elli Birinci Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikasına ayrı bir başlıkta, çok kısa değinilmiştir. Yapılan değerlendirmede sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, genel sağlık sigortası dizgesinin kurulması öngörülmüştür. Ayrıca devletin düzenleyici bir yapıya kavuşturulması anlayışı sağlık politikasına da yansımıştır. Bu bağlamda, Sağlık Bakanlığı'nın politika ve kural belirleyen bir yapıya kavuşturulması gerektiği belirtilmiştir. **Sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen bir sağlık politikası belirlenmemiştir.

Elli Birinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusuna hem "**çalışma hayatı**" başlığı altında hem de "sosyal güvenlik" başlığı altında yer verilmiştir. Sosyal güvenlik dizgesinin yaygınlaştırılması, bu politikanın **temel amacı** olarak belirlenmiştir. Bunu destekleyecek yasal ve kurumsal çalışmaların hızlandırılacağı vurgulanmıştır.

Bunun yanında sosyal sigorta kurumlarının kaynaklarının kendi bütçelerinden karşılanması ve karşılığı ödenmemiş sigorta hizmeti verilmesinden kaçınılması öngörülmüştür. Bu öngörü, her ne kadar "kurumların mali ve idari özerkliğinin sağlanması" gerekçesine dayandırılrsa da temelde **sosyal güvenlik ağının genişletilmesi** anlayışı ile örtüşmemektedir. Ancak, yine devletin asgari gelir düzeyini karşılayabilecek bir sosyal güvenlik hizmeti sunmasının amaçlanması yukarıdaki anlayışla çelişmesine rağmen olumlu bir öngörü olarak dikkat çekmektedir. Bu düşünce, devamında çelişkili bir ifadeye bağlanmış ve ek sosyal güvenlik hizmetlerinin özel sigorta programlarıyla karşılanması öngörülmüştür. SSK ve Bağ-Kur Kanunlarında da yeni düzenlemeler yapılması istenmiştir (TBMM, 2003).

Çalışma hayatı başlığı altında da yer verilen sosyal güvenlik konusu, somut çözüm önerilerinin yetersiz kaldığı bir alan olmuştur. Çalışma barışının korunması ve geliştirilmesinin temel amaç olarak kabul edildiği çalışma hayatında **alt gelir gruplarının vergi yüklerinin azaltılmasına** yönelik politikaların uygulanmasına 1996'dan itibaren başlanacağı belirtilmiş, ancak bu politikaların neyi kapsadığı açıklığa kavuşturulmamıştır. Yalnızca, ücretler üzerinde istihdam vergisi niteliğine

dönüşen ilave yüklerin AB ülkelerindeki düzeylere indirilmesi, somut bir çözüm olarak ortaya konmuştur.

Çizelge-49: Elli Birinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ELLİ BİRİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, -Genel sağlık sigortası kurulması, -Temel eğitimin bedelinin devlet tarafından karşılanması, -8 yıllık zorunlu eğitimin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-"Alt gelir gruplarının vergi yükleri azaltılacaktır" denilmiş, somut bir öngörü sunulmamıştır.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.4.2.4. Elli İkinci Hükümet (30 Ekim 1995-6 Mart 1996) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Üçüncü Çiller Hükümetidir. Bu hükümet, Ellinci Hükümetin istifası, Elli Birinci Hükümetin güvenoyu almaması üzerine Tansu Çiller başkanlığında kurulmuştur.

Programda ülkenin siyasi istikrarsızlığına değinilmiş ve demokrasinin sekteye uğramaması için "iki farklı geleneği, iki farklı siyasi birliği temsil eden DYP ve CHP'nin Türkiye'nin parlamenter demokrasinin kuralları çerçevesinde siyasal bunalımdan düzluğe çıkarmak için biraraya geldiği" belirtilmiştir. Bu bağlamda **demokrasi** kavramına yönelik bazı değerlendirmeler de yapılmış ve demokrasinin zor, maddi ve manevi maliyeti yüksek bir rejim olduğu vurgulanmıştır (TBMM, 2003).

Program, önceki Çiller Hükümet Programları gibi uzun söylevlerden oluşmamıştır. Programda hükümetin temel niteliği "**seçim hükümeti**" olarak belirlenmiş ve yapılacak çalışmalarda da bunun dikkate alınacağı belirtilmiştir.

Hükümetin "Anayasanın değişmez hükümlerinde yer alan, Cumhuriyetin tüm nitelik ve temel unsurlarıyla Atatürk ilkelerine dayanan demokratik, laik ve **sosyal hukuk devletine** büyük bir inançla sarılarak göreve başlamayı" temel amaç olarak

kabul ettiği vurgulanmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda yapılması öngörülenler önceki Çiller Hükümet Programıyla aynıdır.

Özelleştirme konusuna yönelik açıklamalarda bulunulmuş ve bu konuda önceki hükümetin görüşleri tekrarlanmıştır. Yine küreselleşmenin sakıncaları görülmeden, ekonomik istikrarın sağlanılmasında bir araç olarak kullanılması gerektiği ileri sürülmüştür. Bu ifade ile çelişkili olarak da, çalışanlara, üreticilere, emeklilere, muhtaç yaşlılara, dul ve yetimlere sahip çıkmanın hükümetin temel politikası olduğu belirtilmiştir.

Program, **adil gelir dağılımının** ve hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması, korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamalar gibi **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerine ilişkin hiçbir öngörü ortaya koymamıştır. Ayrıca ekonomide kamu yararını gerektiren alanlarda bile kamu girişimciliğinin azaltılması istenmiş ve “**kamu yararı** gözetilen devlet müdahalesi” anlayışı benimsenmemiştir. Alt gelir gruplarına yönelik sunulan öngörüler ise **sosyal devlet** ilkesi açısından oldukça yetersiz kalmıştır.

Hükümet programında **konut, eğitim ve sağlık** konusuna yer verilmemiştir. Yalnızca sosyal güvenlik politikası değerlendirilmiştir.

Çizelge-50: Elli İkinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ELLİ İKİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Çiftçilere yönelik çok yönlü destekleme politikalarının sürdürülmesi, -Esnaf ve sanatkarların sorunlarının çözülerek, ek kredi taleplerinin karşılanması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

Elli İkinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Çalışma barışının sağlanması öncelikle vurgulanan bir konudur. Bunun yanında, önceki hükümetin sosyal güvenlik alanına yönelik yaptığı düzenlemeler değerlendirilmiş ve bu konuda da pembe bir tablo çizilmiştir. Örneğin, esnaf ve sanatkarlara 1995 yılına 20 trilyon kredi kullanılması hedeflenmişken, bu hedefin yılın ikinci yarısında 25 trilyon

liraya yükseldiği belirtilmiştir Yine 15 Kasım 1995 tarihinden geçerli olmak üzere tüm memurların ve her kesimden emeklilerin maaşlarında önemli miktarlarda artış sağlayan düzenlemeler yapıldığına dikkat çekilmek istenmiştir (TBMM, 2003).

Yukarıdaki açıklamalar yanında hükümetin yapmayı öngördüğü, çiftçilere yönelik destekleme politikaları, esnaf ve sanatkarların ek kredi taleplerini karşılanması, KOBİ'lerin, konu ve önemlerine uygun çerçevede desteklenmesi gibi işler de kavramsal düzeyde vurgulanmış, ancak somut bir çözüm üretilmemiştir (TBMM, 2003).

6.4.2.5. Elli Üçüncü Hükümet (6 Mart 1996- 30 Haziran 1996)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

İkinci Yılmaz Hükümetidir. Yılmaz başkanlığında, ANAP-DYP Koalisyon Hükümeti olarak kurulmuştur. Başbakan Yılmaz dahil 33 üyeden oluşan Bakanlar Kurulu listesi 6 Mart'ta Cumhurbaşkanı Demirel tarafından onaylanmıştır. Listede **Cumhuriyet tarihinde ilk kez** olmak üzere aynı anda üç kadın bakan (Ayfer Yılmaz, Işlay Saygın ve İmren Aykut) da yer almıştır. Hükümet Programı ise 7 Mart'ta Meclise sunulmuştur (Ersel, Kuyas, 2002, 498).

Hükümet programında öncelikle hükümetin kurulma şekli, bu süreçte yaşanan sorunlar dile getirilmiştir. Programın ve Koalisyon Protokolünün açıklamalarına göre hükümetin **temel amacı** şöyle ifade edilmiştir (TBMM, 2003): “**Büyük Atatürk**’ün önderliğinde milletimizin kurduğu Türkiye Cumhuriyeti’ni, Anayasamızda ifadesini bulan temel ilkeleri ile korumaya ve çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmaya kararlıyız. Milli, manevi ve tarihi değerlere sahip ve bunlara sadakatle bağlı olmayı temel hedeflerimizden biri olarak kabul ediyoruz.”

Bu temel amaç doğrultusunda, özellikle **demokrasinin güçlendirilmesi** üzerinde durulmuş ve demokrasinin yabancılaşmasının, yozlaşmasının önlenmesi birinci öncelikli iş olarak görülmüştür. Devamında **laiklik** ilkesine, din ve vicdan hürriyeti ile ilişkilendirilerek yer verilmiş, din ve vicdan hürriyetinin gelişmiş ülkeler seviyesinde uygulanmasının ve **laikliğin** de din ve vicdan hürriyetinin güvencesi ve Anayasada yer alan temel ve değişmez ilke olarak kabul edildiğinin altı çizilmiştir.

Programda, önceki Hükümet Programında olduğu gibi, terörle mücadele konusuna ağırlık verilmiştir. Bunun yanında Doğu ve Güneydoğunun ekonomik ve

sosyal kalkınması, GAP'a hız kazandırılması konularına da değinilmiş, özel kesim yatırımlarının bu bölgelere de kaydırılması hedeflenmiştir.

Program ekonomik alanda **yeniden yapılanmayı** öngören özelleştirme anlayışı çerçevesinde yer verdiği uzun söylevlerle de dikkat çeken bir programdır. Ekonomik politikalar **özelleştirme** çerçevesinde ele alınmış; tarım, sanayii, ulaşım, haberleşme, enerji, altyapı gibi birçok hizmet alanının özel kesime bırakılması planlanmıştır.

Bu konudaki şu açıklama hükümetin bakış açısını göstermesi açısından önemlidir (TBMM, 2003):

“Devletin üretimden çekilmesinin aracı özelleştirme değildir. Bu konudaki temel yaklaşımımız, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin özelleştirilmesi yanında fiyatlandırılabilir veya pazarlanabilir kamu hizmetlerinin de özel kesime devredilmesi yönündedir.”

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere hükümet, “**kamu yararını**” gözetmeyen bir ekonomik yapılanma hedeflemiş ve sosyal hedefleri arka plana itmiştir. Hatta amaç, yalnızca ekonomik büyümeyi sağlamak ve enflasyonla mücadele etmek olarak belirlenmiş, bunu sağlamak için kullanılacak tüm araçlar (özelleştirme gibi) meşru sayılmıştır.

Özelleştirme anlayışıyla, ekonomide verimliliği arttırmak, serbest piyasa koşullarını sağlamak gerekçesiyle devletin ekonomide ticari ve üretici rol üstlenmesi yerine asli fonksiyonlarına (adalet, güvenlik ve büyük altyapı yatırımları gibi) dönmesini sağlamak ve **özelleştirmeyi hızlandırmak** amaçlanmıştır. **Kamu yatırımlarının azaltılması** öngörülmüş, özelleştirmenin ilke olarak kamu bankaları da dahil, tüm kamu iktisadi teşebbüslerini kapsayacak biçimde uygulanması istenmiştir.

Tarım konusunda, dışa açılma ve dünya ile bütünleşme **gerekçesi** ile tarım ürünlerinin serbest rekabet ortamında pazarlanması, Tarım Satış Kooperatifleri'nin özelleştirilmesi, tarım ürünleri fiyatlarına devlet müdahalelerinin azaltılması gibi önlemler alınması planlanmıştır. Temel altyapı hizmetlerinde de (enerji, ulaşım, haberleşme, Devlet Demiryolları, havaalanları, limanlar, posta idaresi) etkinliğin artırılması gerekçesiyle **özel kesim** yatırımlarının artırılması istenmiştir.

Programda **devletin yeniden yapılandırılması** adı altında hukuk, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, yerel yönetimler, bürokrasi, kentleşme ve çevre konuları incelenmiştir. **Hukuk** alanında, dünya ile bütünleşmek amacıyla yeni düzenlemelerin yapılması ve yasaların tüm vatandaşlar için tam bir eşitlik ile uygulanması öngörülmüştür.

Kamu hizmetlerinde etkinliğin sağlanması, akılcı kaynak kullanımı, demokratik ve katılımcı yerinden yönetim ilkelerine göre, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, merkezi yönetimin yerel nitelikteki hizmetlerinin yerel yönetimlere devri ve yerel yönetimlerin hizmet ve faaliyetlerinin özelleştirilmesi amaçlanmıştır.

Programın dikkat çeken açıklamalarından biri de **sosyal politika** adı altında değerlendirilen din ve vakıf hizmetleri konusudur. Bu konuya önem verileceği, din hizmeti sunan görevlilerin her türlü siyasi düşünce ve tesirlerin dışında tutulacağı ve vakıfların kurulmasının teşvik edileceği vurgulanmıştır. Devamında **işsizlikle mücadele** edilmesi, aile, kadın, çocuk ve gençlik sorunlarının ele alınması, **korunmaya muhtaç gruplara** yönelik sosyal politikaların geliştirilmesi konularına değinilmiş, ancak bu konulara ilişkin somut bir öngörü ortaya konmamıştır. Ayrıca **sosyal devlet ilkesi ölçütleri** kavramsal düzeyde sayılmıştır. Örneğin; gelir dağılımının iyileştirilmesinden, refahın yaygınlaştırılmasından, **ortadirek** diye nitelenen memur, işçi, çiftçi, emekli, esnaf ve sanatkarın toplumsal refahının artırılmasından bahsedilmiş, çözüm yolu açıklanmamıştır.

Programda devletin küçültülmesi ve özelleştirme görüşleri doğrultusunda öngörülenlerle "**sosyal politika**" adı altında öngörülenler birbiriyle örtüşmemektedir. Sosyal politika adı altında öngörülenler dar görüşlü bir boyutta ele alınmıştır. Ayrıca, hükümetin tüm politikalarında başlangıç noktası olarak almadığı **sosyal politika** anlayışının bazı öngörülerinin Programa serpiştirilmiş olması, Programın niteliğini değiştirmemiştir.

Elli Üçüncü Hükümet Programında Konut: Konut konusu **sosyal devlet** anlayışına atıfta bulunularak özetlenmiş bir konudur. Bütün vatandaşların bir konuta kavuşturulması sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak görülmüş ve konut kooperatiflerine ve vatandaşlara sağlanan desteklerin artırılması öngörülmüştür.

Gecekondu konusuna değinilmiş ve bu konuda “gecekondulaşmayı önlemeye yönelik” bir politika izlenmesi ve şehir altyapı yatırımları ile imar planlarının geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Programda konut konusuna yönelik kısa değerlendirmeler yanında kentleşme konusuna da yer verilmiş ve konut, kentleşme politikası içinde de tekrar değerlendirilmiştir. **Hızlı kentleşmeye** dikkat çekilmiş ve bunun ortaya çıkardığı kentsel altyapı sorunlarına yönelik şöyle bir çözüm önerisi sunulmuştur:

“Başta kamu arazileri olmak üzere, altyapısı hazır arsa üretilmesi ve toplu konut uygulamalarıyla konut açığının giderilmesi, böylece kamuya gelir sağlanması...”

Bu doğrultuda konut üretiminin ve sahipliğinin teşviki, kamuya yük getirmeyecek finansman maddelerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca kentleşme, arsa, konut ve kentsel altyapıya ilişkin uygulamaların bir bütünlük içinde ele alınması öngörülmüş, gecekondulaşmalara olanak tanımamak için yaratılan rantların da kamuya aktarılması planlanmıştır. Programda konut, **sosyal refahı sağlamanın bir aracı** değil, kar elde edilebilen ve özel kesim yatırımlarının arttırılabileceği bir pazar olarak görülmüştür.

Kentleşme konusu; hem kent kimliğinin sahip olduğu tarihi, doğal ve kültürel değerlere göre yenilenmesi ve geliştirilmesi bağlamında hem de çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevre bilincinin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması bağlamında ele alınmıştır. Kent planlamasında da çevre düzeni imar planlarının göz önüne alınacağı vurgulanmıştır. Ayrıca kent imarı planlarının hazırlanmasında spor alanlarına ve yeşil alanlara ağırlık verilmesi öngörülmüştür.

Elli Üçüncü Hükümet Programında Eğitim: Eğitim konusu devletin yeniden yapılandırılması uygulamaları adı altında incelenen konulardan biridir. Hükümetin, eğitim politikasında özellikle üç amaç üzerinde yoğunlaştığı gözlenmiştir. Bunlar: (1) Temel eğitimin en az 8 yıla çıkarılması (2) Öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine göre eğitim görmelerini sağlamak için, ilköğretimin ikinci kademesinde başlanmak ve ortaöğretimde yoğunlaştırılmak üzere, yönlendirme dizgesine işlerlik kazandırılması (3) Yükseköğretime geçişte yığılmaları önlemek üzere, ortaöğretimin yeniden yapılandırılması. Bu konuda özellikle mesleki teknik eğitime ağırlık verilmesi amaçlanmıştır.

Bunun yanında YÖK'ün yalnızca eşgüdümleyici bir kurum yapısına kavuşturulması, **vakıf üniversitelerinin** kurulmasının desteklenmesi, **özel üniversitelerin** kurulması için de gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, halk eğitiminin, özellikle kadınların meslek edinmelerini ve üretime yönelmelerini sağlayacak biçimde yeniden düzenlenmesi, bilim ve teknolojinin uluslararası düzeyde tanınmış bir aşamaya getirilmesi gibi öngörülere de yer verilmiştir.

Elli Üçüncü Hükümet Programında Sağlık: Sağlık dizgesinin öncelikle kaynak, yönetim, örgütlenme, insan gücü, hizmet arzı, ve mevzuat boyutlarıyla ele alınacağı belirtilmiştir. Devamında ise sağlık politikası kısaca özetlenmiştir. Sağlık politikasının temel öngörülere; temel sağlık hizmetlerinin **bedelsiz sunulması**, sağlık sigortası dizgesinin yaygınlaştırılması ve paralelinde (bir çelişki olarak) hastanelerin özelleştirilmesi konularında yoğunlaşmıştır. Ayrıca nüfusun **sağlık sigortası** dizgesine aşamalı geçmesini sağlamak, sigorta primini ödeyemeyecek durumda olanların priminin devletçe karşılanmasını sağlamak gibi **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerine de yer verilmiştir.

Özelleştirme anlayışı çerçevesinde Sağlık Bakanlığı'nın kural ve ölçün belirleyen ve bu esaslara göre denetleyen bir yapıya kavuşturulması öngörülmüştür. Böylece özelleştirme kapsamına sağlık hizmetleri de alınmış ve bunun “yerinden yönetim anlayışı ile yeniden yapılandırılması” gerektiği ileri sürülmüştür.

Elli Üçüncü Hükümet Programında Sosyal güvenlik: Bu konuda özellikle çalışma barışının sağlanması üzerinde durulmuş, “Ekonomik ve Sosyal Konsey”e de bu bağlamda işlerlik kazandırılması öngörülmüştür. Çalışma barışına yönelik, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, **adil gelir dağılımının** sağlanması, iş kazalarının önlenmesi, iş güvenliğinin sağlanması, toplu pazarlık düzeninin sağlıklı yürütülmesi, kamu çalışanlarının sendikalaşması ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılması **“temel amaçlar”** olarak ortaya konmuştur. Bu amacın yurtdışındaki vatandaşları da dikkate alarak gerçekleştireceği belirtilmiştir (TBMM, 2003).

İkinci olarak ele alınan konu, sosyal güvenlik kurumlarının maddi kaynağını nasıl karşılayacağı sorunudur. Bunun için, “sosyal güvenlik kuruluşlarının **kendi olanaklarını kullanması**” düşüncesi ortaya atılmış ve karşılığı ödenmemiş sigorta hizmeti verilmesinden kaçınılması istenmiştir. Bu bağlamda **özel sigortacılık** dizgesinin desteklenmesi, **özel sağlık** ve **özel emeklilik** sigortasının hayata

geçirilmesi planlanmıştır. Bu nedenle de devletin sosyal güvenlik dizgesinde denetleyici rol üstlenmesi öngörülmüştür. Bir çelişki olarak da tüm nüfusun **sosyal güvenliğe kavuşturulması** amaçlanmıştır. Ayrıca sağlık kuruluşlarının sosyal güvenlik dizgesinden ayrı olarak düzenlenmesi, özürllüer için gerekli sosyal ve yasal düzenlemelerin yapılması istenmiştir.

Program, genel olarak, hükümetin izleyeceği sosyal güvenlik politikasını açıklığa kavuşturmadığı gibi, **sosyal devlet ilkesi** açısından da birbiriyle çelişen öngörüler sunmuştur.

Çizelge-51: Elli Üçüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ELLİ ÜÇÜNCÜ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-“Adil gelir dağılımı sağlanacak” denilmiş, bunu gerçekleştirecek araçların ne olduğu belirtilmemiştir.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Genel sağlık sigortası kurulması, -Temel sağlık hizmetlerinin ücretsiz sunulması, -Temel eğitimin en az 8 yıl olması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Sosyal güvenlik ağının genişletilmesi, -Memur, işçi, çiftçi, esnaf, emekli ve sanatkarın toplumsal refahının artırılması, -İşsizlikle mücadele edilmesi öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-“Korunmaya muhtaç gruplara yönelik sosyal politikalar geliştirilecek” denilmiş, çözüm yolu açıklanmamıştır.

6.4.2.6. Elli Dördüncü Hükümet (28 Haziran 1996-30 Haziran 1997)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

RP-DYP Koalisyon Hükümeti (Refahyol) olarak, *Necmettin Erbakan* başkanlığında 28 Haziranda kurulmuştur. Hükümet Programı 8 Temmuzda Meclise sunulmuştur (Ersel, Kuyaş, 2002, 499).

Hükümet Programı ve Koalisyon Protokolü hemen hemen tüm konularda önceki Hükümet Programıyla aynı özellikleri taşımaktadır. Hatta önceki Hükümet Programının tekrarı niteliğindedir. Bu nedenle Programa ilişkin bazı hatırlatmalarda bulunulmuş ve Program uzun söylevlerden oluşan biçimiyle sunulmamıştır.

Başlangıçta 24 Aralık 1995 seçimlerinden sonraki durum özetlenmiş ve bir siyasi istikrarsızlığın olduğuna dikkat çekilmiştir. Anayasada ifadesini bulan

ilkelerden hareketle ortak bir programın hazırlanmış olduğu belirtilmiş ve **ortak uzlaşma zemini** şöyle ifade edilmiştir (TBMM, 2003):

“Türkiye Cumhuriyeti’nin demokratik, laik ve **sosyal bir hukuk devleti** olması, Atatürk ilkeleri, Koalisyon Hükümetinin vazgeçilmez ortak uzlaşma zeminini teşkil edecektir”.

Bu doğrultuda ülkede varolan **önemli dört soruna** değinilmiştir. Bu sorunlar; (1)Terör, göç, işsizlik, (2) Kamu maliyesinin güçlendirilmesi, (3) Dış ticaret açığının kapatılması, (4)Yatırımların hızlandırılması olarak belirlenmiştir.

Ayrıca **milli ve manevi değerlere** bağlılık, demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak belirlenen din ve vicdan hürriyeti, teşebbüs hürriyeti, düşünce hürriyeti, devletin, çağın ve ülkenin ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılması için ortak zeminde yer alan diğer değerler olarak ortaya konmuştur.

Program, özellikle **ekonomi politikasında** önceki hükümetin ifadelerini tekrarlamıştır. Ekonomi politikasının ana hatlarını, “enflasyonla etkin mücadele, gerçekçi kur politikası uygulanması, serbest piyasa ekonomisinin tüm koşulları ile gerçekleştirilmesi, **adaletli vergi düzeninin** oluşturulması, **yabancı sermaye** konusunda liberal politikaların uygulanması ve kamu yatırımlarında; sağlık, eğitim kesimlerine, bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesine ağırlık verilmesi” konuları oluşturmuştur. Ekonomide genel olarak, **kamu yararını** gözeten bir anlayış benimsenmemiştir.

Özelleştirme konusu, yine ekonomik yapılanmanın temel anlayışı olarak ortaya çıkmış ve devletin ekonomideki denetleyici ve gözetici işlevlerinin geliştirilmesi ve özel kesimin desteklenmesi amaçlanmıştır.

Program, ekonomik politikalara çok geniş yer vermiş, AR-GE faaliyetlerinin geliştirilmesi, Rekabet Kurulunun oluşturulması ve KİT’lerin özelleştirilmesi konusunda da bir önceki hükümetin öngörülerini aynen benimsemiştir. “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Aksiyon Planı” ve GAP uygulamalarına devam edilmesi öngörülmüştür.

Gümrük Birliğine değinilmiş ve Gümrük Birliği, GATT 1994 çerçevesinde biçimlenmekte olan yeni dünya ekonomik düzeni çerçevesinde Türkiye’nin dünya

ticaretinde hak ettiği yeri almasında önemli bir araç olarak görülmüştür (TBMM, 2003).

Dış politikada yine dünyada, bölgede, ülkede barışın sağlanması temel amaç olarak görülmüştür. Buna ek olarak, hem batılı ülkelerle, hem de manevi ve tarihi değerlerle bağlı olduğu düşünülen İslam Ülkeleri, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Balkan Ülkeleri ile işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu da RP'nin koalisyon ortağı olmasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Sosyal politika anlayışında da aynı amaçlar, önceki hükümetle aynı ifadelerle dile getirilmiştir. Yani işsizliğin azaltılmasından, kadın ve gençlik sorunlarına gerekli ilginin gösterilmesinden, ana ve çocuk sağlığına önem verilmesinden, ortadireğin güçlendirilmesinden, **gelir dağılımının iyileştirilmesinden** ve esnaf ve sanatkarın, emekli ve yoksulların sorunlarının çözülmesinden bahsedilmiştir. Ancak bu konulara yönelik somut bir öneri sunulmamıştır. Ayrıca, **korunmaya muhtaç gruplara** yönelik hiçbir öngörüye yer verilmemiştir.

Elli Dördüncü Hükümet Programında Konut: Hükümet Programında, konut politikasına ilişkin yeni bir şey sunulmamıştır. Elli üçüncü hükümetin öngörülerine aynı ifadelerle yer verilmiştir.

Elli Dördüncü Hükümet Programında Eğitim: Eğitim konusu da bir önceki hükümetle aynı çerçevede ele alınmıştır. Eğitimdeki **temel amaç**, eğitimin yaygınlaştırılması ve eğitimde manevi kalkınma olarak belirlenmiştir.

Zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması, YÖK'ün eşgüdümleyici bir yapıda yeniden düzenlenmesi, vakıf üniversitelerinin kurulmasının desteklenmesi ve özel üniversitelerin kurulması için gerekli yasal tabanın oluşturulması, ortaöğretimin mesleki eğitime ağırlık verecek biçimde yeniden yapılandırılması, **özel kesimin** okul açmasının teşvik edilmesi, yaygın eğitim alanındaki anlayış gibi konular bu Programda da gerçekleştirilmesi öngörülen konulardır. Bu bağlamda, fırsat eşitliğini gözetken, çağdaş ve sosyal devlet anlayışına uygun bir eğitim politikası belirlenmemiştir.

Elli Dördüncü Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikası da önceki programla aynı çizgide belirlenmiştir. Temel sağlık hizmetlerinin **ücretsiz** olarak devlet tarafından sunulması, **sağlık sigortası dizgesinin yaygınlaştırılması**,

hastanelerin **özelleştirilmesi** ve prim ödeyemeyecek durumda olanların primlerinin devletçe kurulacak bir fon tarafından karşılanması öngörülmüştür. Bu öngörüler aynı zamanda önceki Hükümet Programının öngörüleridir. Bu Programda sağlık politikasına ilişkin sunulan farklı tek öngörü, “hemşirelik ve ebelik eğitiminin yüksekokul düzeyine çıkarılmasının ve hemşirelikte branşlaşmaya gidilmesinin” amaçlanmasıdır.

Elli Dördüncü Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Bu konu da önceki hükümetin belirlediği anlayış çerçevesinde ele alınmış ve farklı bir şey sunulmamıştır.

Sosyal güvenlik ağının genişletilmesinden, çalışma barışının sağlanmasından, özürliülerin topluma kazandırılması için gerekli sosyal ve yasal düzenlemelerin yapılmasından bahsedilmiştir. Buna karşın, -bir çelişki olarak- sosyal güvenlik kurumlarının maddi kaynaklarına kendilerinin çözüm bulması gerektiği üzerinde durulmuş, bu finansman sorununu çözecek fonların etkin bir biçimde işletilmesini sağlamak için de gerekli yasal çerçevenin hazırlanacağı belirtilmiştir.

Çizelge-52: Elli Dördüncü Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ELLİ DÖRDÜNCÜ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	- Gelir dağılımının iyileştirileceği belirtilmiş, bu amaçla şunların yapılması öngörülmüştür: -Adil vergi düzeni oluşturulması, -Enflasyonla mücadele edilmesi, -Ücretler üzerindeki vergi yükünün kaldırılması.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	- Sağlık sigortasının yaygınlaştırılması, -Temel sağlık hizmetlerinin ücretsiz sunulması, -Temel eğitimin en az 8 yıl olması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	- Sosyal güvenlik ağının genişletilmesi, -Sağlık sigortası için prim ödeyemeyecek durumda olanların primlerinin devletçe kurulacak bir fon tarafından karşılanması, -Memur, işçi, çiftçi, esnaf, emekli ve sanatkarın toplumsal refahının artırılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

Ayrıca Bağ-Kur, Emekli Sandığı, SSK'nın aynı çatı altında birleştirilmesi öngörülmüştür. Çalışanların emeklilik işlemlerinin ve tasarruflarının **özel sigorta**

şirketleri ve özel emeklilik fonları aracılığı ile yürütülmesinin özendirileceği belirtilmiştir. Bunlar, sosyal devlet ilkesiyle örtüşmeyen öngörülerdir.

Yine bu açıklamalarla çelişkili olarak, sigortalı olmayı ve sigortalı çalışmayı yaygınlaştırmak için ücretler üzerindeki yüklerin azaltılması istenmiştir. Bu öngörü ise, sosyal devlet anlayışına uygun, ancak hükümetin genel politikasıyla örtüşmeyen bir öngörüdür.

6.4.2.7. Elli Beşinci Hükümet (30 Haziran 1997-11 Ocak 1999)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Üçüncü Yılmaz Hükümetidir. Mesut Yılmaz başkanlığında kurulan ANAP-DSP-DTP'den oluşan Koalisyon Hükümetidir. **Anasol-D** olarak adlandırılan bu Hükümet, 7 Temmuz'da Meclise Hükümet Programını sunmuştur.

Program genel olarak, bu dönemin hükümet programlarıyla aynı özellikleri taşımaktadır. Özellikle "**ekonomide ve kamu yönetiminde yapılanma**" adı altında öngörülenler tamamen aynı anlayışın ürünüdür. Program, yalnızca, hükümetin temel amaçlarını biraz daha düzenli olarak ve belli başlıklar altında vermekle **biçim** yönünden öteki programlardan ayrılmaktadır.

Programın başlangıcında hükümetin **en önemli önceliğinin** "Anayasanın öngördüğü temsilde adalet, yönetimde istikrar ilkesini sağlayan bir genel seçimin gerekli kıldığı nüfus sayımı veya tespitinin yapılması ile seçmen kütüklerinin yeniden yapılmasına imkan tanıyan yasal düzenlemelerin yapılması" olduğu vurgulanmıştır (TBMM, 2003).

Bu Programda da demokrasi kavramına değinilmiş, bu doğrultuda Cumhuriyetin demokratik, laik ve **sosyal hukuk devleti** niteliklerinin korunacağı vurgulanmıştır.

Kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması adı altında öngörülen **üç amaç** dikkat çekmektedir: (1) Özel girişimciliğin desteklenmesi, (2) Merkezi yönetimin yetki alanının daraltılması, (3) Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, kamu hizmetlerinin büyük bölümünün yerel yönetimlere devredilmesi.

Gençlerin Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda sağlıklı ve üstün ahlaklı bireyler olarak yetiştirilmesi ve zararlı alışkanlıklardan korunması öngörülmüştür.

Bunun yanında **kadın sorunları ve aile** başlığı altında **çağdaş ve sosyal devlet ilkesi** açısından önem taşıyan bazı konulara da yer verilmiştir. Bunlardan önemli olanlar şöyle sıralanabilir (TBMM, 2003):

(1) Medeni nikahın yaygınlaştırılması, özellikle kadınlar ve çocukların mağduriyetlerinin giderilmesi,

(2) Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı'nın teşkilat kanununun çıkarılması,

(3) Kadının ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yaşama tam katılımının sağlanması, kadının toplumsal konumunun yükseltilmesi,

(4) Tüm bu görevleri ülke genelinde etkin biçimde yerine getirecek ulusal düzeneğin Başbakanlığa bağlı **Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü** olarak teşkilatlanması için gerekli yasal düzenlemenin yapılması.

Ekonomi politikasında ise, bu dönemdeki diğer hükümetler gibi, ülkede kalıcı bir ekonomik istikrarın sağlanması ve enflasyonla mücadele edilmesi temel amaç olarak belirlenmiştir. **Özelleştirme** anlayışı şiddetle savunulmuş, bu konuda özellikle KİT'ler üzerinde durulmuştur. Altyapı hizmetlerinin Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesi için çok önemli olduğu vurgulanmış, ancak bu alandaki yatırımlarda da özel kesimin katılımının sağlanması amaçlanmıştır. Kısacası; devletin ekonomiden çekilmesi istenmiş ve bu istek, "devletin hür teşebbüs gücünü geliştirmesi" gerekçesine bağlanmıştır.

Programda, **kamu yararının** gözetildiği bir ekonomik kalkınma anlayışı benimsenmemiştir. **Adil gelir dağılımının** sağlanması ve korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi konusunda da hiçbir öngörüye yer verilmemiştir. Program, **sosyal devlet** ilkesinin diğer ölçütlerine yönelik öngörülerinde ise yetersiz kalmıştır.

Program, aşağıda da açıklanacağı gibi, yetersiz ve ihtiyaçlara cevap vermeyen bir **konut politikası**, nüfusun tamamını kapsamayan, yetersiz, yaygınlaşmamış bir **sağlık politikası**, toplumun içinde bulunan gruplara yönelik olmayan **sosyal güvenlik politikası** ve istihdam-yatırım-gelişme ilişkisi kurulamamış bir **eğitim politikası** üretmiş olması nedeniyle **sosyal devlet** ilkesi açısından katkı sağlayacak bir nitelikte değildir.

Elli Beşinci Hükümet Programında Konut: Bu konu “kentleşme ve konut” başlığı altında incelenmiştir. Özellikle hızlı kentleşmeye ve buna bağlı ortaya çıkan sorunlara dikkat çekilmiş ve konu kısaca özetlenmiştir. Kentleşmede; doğal dengenin, verimli tarım topraklarının korunmasının önemine değinilmiştir. Ayrıca kente göçenlerin yeni yaşam koşullarına uyumu, sosyal ve ekonomik gelişme ve nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan altyapı ihtiyaçlarını çözecek altyapı kaynaklarının geliştirilmesi üzerinde de durulmuştur. Bu bağlamda, İller Bankası ile yerel yönetimler arasında işbirliğinin sağlanması öngörülmüştür (TBMM, 2003).

Hızlı kentleşmenin diğer boyutunda artan nüfus artışı ve ortaya çıkan konut ihtiyacı ele alınmıştır. Konut ihtiyacının karşılanması için **Toplu Konut Fonu**’nun daha etkin hale getirilmesi ve Fon’un finansmanının olumsuz etki yapmayacak bir yapıyla güçlendirilmesi önerilmiştir. Bunun yanında Fon’un vereceği krediler “sosyal konut niteliği taşımak” koşuluna bağlanmıştır. Yine Fon’dan, kırsal alanlarda yeni yerleşim yerlerinin oluşturulmasında yararlanılması planlanmıştır.

Son olarak, **gecekondu** bölgelerinin çağdaş kentleşme ilkelerine göre geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde çevrenin ve doğal kaynakların korunmasının önemine değinilmiştir.

Elli Beşinci Hükümet Programında Eğitim: Hükümet programlarının çoğunda olduğu gibi, bu Programda da eğitim konusuna daha geniş yer verilmiştir. Eğitime bilgi toplumu düzeyine ulaşma ve uluslararası alanda rekabet edebilme açısından önemli bir araç olarak bakılmıştır. Öncelikle “eğitimde **olanak eşitliğinin** sağlanacağı” vurgulanmıştır.

Eğitimin yaygınlaştırılması, sekiz yıllık zorunlu ve kesintisiz ilköğretimin uygulamaya konulması amaçlanmıştır. Anayasanın 24. maddesine (din ve ahlak eğitim ve öğretiminin Devletin gözetim ve denetimi altında olması) göndermede bulunularak, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu **din** eğitimine devam edileceği belirtilmiştir. Bunun dışında din eğitiminin kişilerin isteğine bağlı olduğu vurgulanmıştır. Ortaöğretimde mesleki teknik ve beceri kazandıran öğretime önem verileceğinin altı çizilmiştir (TBMM, 2003).

Ayrıca eğitimde teknolojiden yararlanmanın geliştirilmesi, özürliülerin eğitim ve öğretim olanaklarının genişletilmesi planlanmıştır. Bunun dışında belirlenen tüm öngörüler bu dönemin hükümet programlarıyla aynı niteliktedir. **Sosyal devlet**

ilkesiyle örtüşen bir eğitim politikası belirlenmemiştir. “Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması” öngörüsüne ise “usulen” yer verilmiştir.

Eğitimin devamında kültür konusuna da yer verilmiş, Türk kültür ve sanatının kendi özellikleri içinde gelişmesine ve dünyaya açılmasına destek verileceği belirtilmiştir.

Elli Beşinci Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikası “sosyal güvenlik ve sağlık” başlığı altında ve sosyal güvenlik politikasıyla doğrudan ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Önceki Hükümet Programının öngörülerine benzer öngörülere yer verilmiştir. Sağlık dizgesinin, maddi kaynak, yönetim ve örgütlenme, insan gücü, hizmet arzı ve mevzuat boyutlarıyla yeniden düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu düzenlemede, öncelikle **özel kesim** ve **yerel yönetimlerin** sağlık alanına yatırımlarının teşvik edilmesi öngörülmüştür. Bunun yanında temel sağlık hizmetlerinin devlet tarafından **bedelsiz** sunulması amaçlanmıştır. Sağlık sigortası ile emeklilik sigortasının ayrılması ve tüm yurttaşları kapsayan **sağlık sigortası** dizgesine geçilmesi planlanmıştır (TBMM, 2003).

Program, sağlık politikasında da **sosyal devlet** ilkesini benimsememiştir. Sosyal devlet ilkesiyle örtüşen öngörüler yanında bu ilke ile çelişen öngörülere de yer verilmesi, **sosyal hedeflerin** arka plana kaydırıldığını göstermektedir.

Çizelge-53: Elli Beşinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ELLİ BEŞİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Sağlık sigortasının yaygınlaştırılması, -Temel sağlık hizmetlerinin ücretsiz karşılanması, -Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	- İşsizlik sigortası kurulması, -Gecekondu bölgelerinin iyileştirilmesi, - Sosyal konut yapımının desteklenmesi öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

Elli Beşinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sağlık politikası ile birlikte değerlendirilen sosyal güvenlik politikasında, öncelikle, sosyal güvenlik kuruluşlarının sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasından ve bu kurumların kamu kesimi

borçlanma gereği içerisindeki paylarının azaltılmasından bahsedilmiştir. Özellikle sosyal güvenlik dizgesinin kural ve ölçün birliğine ihtiyacı olduğuna dikkat çekilmiş, yaygın bir sağlık sigortasına paralel, **işsizlik sigortasının** da bu program dahilinde gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (TBMM, 2003).

Sosyal güvenlik konusu çalışma hayatı başlığı altında da değerlendirilmiştir. Ekonomik ve sosyal yaşamın sağlıklı ve dengeli sürdürülmesi için çalışma barışının sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Kamu çalışanları arasında ücret dengesinin kurulacağı, “eşit işe eşit ücret” ilkesinin gözetileceği belirtilmiştir. Bunun yanında işçi sağlığı, nitelikli iş gücü yetiştirme, mevsimlik geçici işçilerin sosyal güvenlik haklarını sağlama, yurt dışında çalışan vatandaşlarımızın da haklarını koruma gibi konulara da değinilmiştir (TBMM, 2003).

6.4.2.8. Elli Altıncı Hükümet (11 Ocak 1999-28 Mayıs 1999) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Bu Hükümet, Elli Beşinci Hükümetin güvenoylaması ile düşürülmesi sonucu Ecevit başkanlığında **Dördüncü Ecevit Hükümeti** olarak kurulmuştur. Azınlık hükümeti olan bu Hükümete DYP ve ANAP dışarıdan destek vermişlerdir. Hükümetin, 18 Nisanda yapılacak genel seçimlerden dolayı ömrü kısa olmuştur. Bu nedenle de Program, oldukça kısa tutulmuştur.

Hükümet Programında, öncelikle hükümetin kısa süre iktidarda kalacağı belirtilmiş ve bu nedenle Programın kısa hazırlandığı vurgulanmıştır. Daha sonra üç partili (DYP-ANAP-DSP) azınlık hükümeti olan Elli Beşinci Hükümetin, yaklaşık 18 aylık görev süresi içindeki uygulamaları kısaca değerlendirilmiştir. Sınırlı bir görev süresi olan Elli Altıncı Hükümetin **temel amacı** ise; “18 Nisan’da yapılacak milletvekili genel seçimlerine ve yerel yönetim seçimlerine ülkeyi güvenlik ve huzur içinde ulaştırmak” olarak belirlenmiştir. Devamında, Hükümetin, Türkiye Cumhuriyeti’nin **laik** ve **sosyal hukuk devleti** niteliklerine ödünsüz bağlı kalacağı, anlatım ve inanç özgürlüklerine saygılı davranacağı ve insan haklarıyla bağdaşmayan uygulamalara da izin vermeyeceği vurgulanmıştır.(TBMM,2003)

Tüm kamu hizmetlerinde yansızlık, sürat, verimlilik ve doğruluk ilkelerine bağlı kalınması, siyasal kayırmacılığa izin verilmemesi öngörülmüştür. PKK lideri Abdullah Öcalan’ın yakalanmasına göndermede bulunulmuş, **terörle mücadele**

devam edilmesi ve Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin ekonomik ve sosyal kalkınmalarının sağlanması, bu bölgelere eğitim hizmetlerinin tam anlamıyla götürülmesi amaçlanmıştır.

Ekonomi alanında çok acil alınması gereken **üç önlem** üzerinde durulmuştur. Bunlar: (1) 1999 yılı Bütçesinin bir an önce yürürlüğe girmesi, (2) Bankalar Yasa Tasarısı'nın bir an önce Mecliste görüşülüp yürürlüğe girmesi, (3) Kamu kesimi borçlanma gereğinin önemli bir unsuru haline gelen sosyal güvenlik kurumları açıklarının azaltılması için sosyal güvenlikle ilgili yasaların çıkarılması.

Elli Altıncı Hükümet Programının, **adil gelir dağılımını** gerçekleştirme ve **kamu yararını** gözeten bir ekonomik politika oluşturma konularında bir öngörüsü bulunmamaktadır. Yalnızca, ülkede bir türlü başlatılamayan ve uygulanmayan **sosyal yardım** hizmetlerine ve sosyal güvenlik konularına değinilmiştir. Ayrıca sağlık hizmetlerinden yararlanmada **fırsat eşitliği** sağlık ve eğitim hizmetleriyle sınırlandırılmış, **alt gelir gruplarına** yönelik özel uygulamalar geliştirme konusunda ise oldukça yetersiz açıklamalar yapılmıştır.

Elli Altıncı Hükümet Programında Konut: Bu konuya yer verilmemiştir.

Elli Altıncı Hükümet Programında Eğitim: Eğitim politikası ise, kısaca özetlenmiştir. Eğitim konusunda öncelikle eğitim yatırımlarının hızlandırılması ve sekiz yıllık kesintisiz ve zorunlu ilköğretim uygulamalarına devam edilmesi öngörülmüştür. Okul yapımı yatırımları, özellikle başlamış bulunan yatılı bölge okulları ile pansiyonlu ilköğretim okullarının tamamlanması planlanmıştır.

Elli Altıncı Hükümet Programında Sağlık: Eğitim politikası gibi sağlık politikası da kısaca özetlenmiştir. Sağlık hizmetlerinin yurda dengeli dağılımından, verimliliğinin artırılmasından bahsedilmiş ve dar gelirlilerin de adil biçimde bu hizmetlerden yararlanmasının sağlanacağı belirtilmiştir.

Elli Altıncı Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik politikasında ise yalnızca **sosyal yardımlar** konusu üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, dar gelirli aile çocuklarının eğitim giderlerine devlet katkısının artırılarak, bu uygulamanın yaygınlaştırılması öngörülmüştür.

Bunun yanında; kimsesiz çocuklar, kadınlar ve bakıma muhtaç özürlüler ile yaşlıların sağlıklı ve güvenli bir yaşama kavuşmaları için devletin tüm olanaklarının

kullanılması, özürtlüler ile ilgili yasal düzenlemeler yapılması, sokak çocuklarının topluma ve ailelerine kazandırılmalarıyla ilgilenen kuruluşların ve hizmetlerin yaygınlaştırılması, çalışan çocukların sağlıklarının ve haklarının korunmasına ve eğitimlerinin sürdürülmesine özen gösterilmesi konularına da yer verilmiştir.

Çizelge-54: Elli Altıncı Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ELLİ ALTINCI HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Dar gelirli aile çocuklarının eğitim giderlerine devlet katkısının artırılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Korunmaya muhtaç grupların sağlıklı ve güvenli bir yaşama kavuşmaları için devletin tüm olanakları kullanacağı belirtilmiştir.

6.4.2.9. Elli Yedinci Hükümet (28 Mayıs 1999-18 Kasım 2002)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Beşinci Ecevit Hükümetidir. Yine koalisyon hükümetinin devamıdır. Ecevit başkanlığında kurulan Hükümet, DSP ile “**demokratik solu**”, MHP ile “**milliyetçi görüşü**” ve ANAP ile “**liberal görüşü**” temsil eden bir yapıda oluşmuştur. Hükümet Programı 4 Haziran 1999’da Meclise sunulmuş ve böylece Türkiye Cumhuriyeti’nin Elli Yedinci Hükümeti kurulmuştur.

Hükümet, Programın başlangıcında kendini “**uzlaşma ve atılım hükümeti**” olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda, demokrasinin güçlendirilmesi, toplumun huzurunun ve barışının pekiştirilmesi amaçlanmıştır. Programda hükümetin izleyeceği genel siyasetin, “**Atatürk’ün önderliğinde** kurulan laik, demokratik, hukuka bağlı Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin dışarıdan ve içeriden gelebilecek her türlü tehlikeye karşı korunması” amacı yönünde belirlenmiş olduğu belirtilmiştir.

Programda **türban sorununa** da değinilmiş, türbanın Cumhuriyetin temel niteliklerini hedef alan bir siyasal simgeye dönüştürüldüğü ifade edilmiştir. Devamında **demokrasi** kavramına göndermede bulunulmuş ve demokrasinin ve insan haklarının geliştirilerek düşünce özgürlüğünün önündeki engellerin

kaldırılması ve hukuk devleti ilkelerine bağlılığın gereklerinin yerine getirilmesi **hükümetin öncelikli görevleri** arasında sayılmıştır.

Kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmaya ihtiyacı olduğu belirtilmiş ve bu konuda önceki hükümet programlarıyla aynı görüşler paylaşılmıştır. Terörle mücadele, güvenlik güçlerinin eğitimi, MERNİS (Merkezi Nüfus İdaresi) projesinin tamamlanması, yargı dizgesinin hızlandırılması, DGM'lerin yeniden düzenlenmesi ve Doğu ve Güneydoğunun ekonomik ve sosyal kalkınmasının sağlanması, üzerinde durulan **iç politika** konularıdır. Ayrıca önceki programlarda olduğu gibi yolsuzluklarla mücadeleye de önem verileceği belirtilmiş ve "Siyasi Ahlak Yasası'nın" çıkartılması planlanmıştır. Atatürk'ün ulusumuza gösterdiği "çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne" erişme hedefi doğrultusunda gelişmenin hızlandırılması amacıyla kapsamlı bir "**Ulusal Bilgi Politikasının**" oluşturulması şeklinde bir hedef ortaya konmuş, ama bu hedefin neyi kapsadığı, ne ifade ettiği açıklığa kavuşturulmamıştır.

Ekonomik politikalarda da yine bu dönem hükümetlerinin görüşleri dile getirilmiştir. Öncelikle enflasyonun tek haneli rakamlara indirilmesi amaçlanmış ve bu doğrultuda istikrarlı büyümenin sağlanacağı, **sosyal devlet** anlayışı ile gelir bölüşümünün iyileştirileceği, refahın topluma yayılacağı, kaynakların etkili ve verimli kullanılacağı ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılacağı vurgulanmıştır. Ayrıca **özelleştirme anlayışı**, bu Programda da devam etmiş, ancak uygulamada istenilene cevap vermediği görüldüğü için, "**özelleştirme uygulamalarında iş güvencesi özenle gözetilecek**" gibi ifadelerle, özelleştirme biraz daha **yumuşatılmış** biçimiyle sunulmak istenmiştir. Bunlar yanında bankacılık, tarım, orman, turizm alanlarında bu dönemin hükümet programlarının görüşleri aynen yansıtılmıştır.

Programda sorunlar, birbirinden koparılmış bir şekilde sıralanmıştır. Ekonomi, yargı, konut, eğitim, sağlık ve çalışma hayatına ilişkin birbiriyle doğrudan ilişkilendirilemeyecek konulara yer verilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin -**sosyal devlet** idealine ulaşma açısından- temel bazı sorunlarından yeterince bahsedilmemiştir. Örneğin; **gelir dağılımındaki** adaletsizliğin önlenmesi, temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, örgütlenmenin önündeki engellerin kaldırılması konularına ilişkin bir hedef belirlenmemiştir. "Ülke gelirlerinin **sosyal devlet** anlayışı içinde bölüşümü ve

verimli kullanımı sağlanacaktır” görüşüyle de **sosyal devlete** göndermede bulunulmuş, ancak bu görüş açıklığa kavuşturulmamıştır. Kaynak yetersizliğinden yakınılmış, ancak öngörülenlerin “**hangi ekonomik kaynakla**” gerçekleştirileceğine açıklık getirilmemiştir.

Program, sosyal devlet ilkesinin “ekonomiye **kamu yararını** gözeten bir devlet müdahalesi” ölçütüne yönelik bir açıklamaya yer vermemiştir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde, bu konuda, önceki hükümet programlarına göre iyimser bir bakış açısının olduğu gözlenmektedir. En azından **sosyal devletle** çelişen bir ekonomik anlayış savunulmamıştır.

Korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamalar konusunda hiçbir öngörü sunulmamıştır. Sosyal devlet ilkesinin diğer ölçütlerine yönelik öngörüler ise, önceki programlarla aynı niteliktedir, yeni bir politika geliştirilememiştir.

Elli Yedinci Hükümet Programında Konut: Konut konusunda daha çok **gecekondulaşma** üzerinde durulmuştur. Gecekondulaşmaya izin verilmeyeceğinden ve buna izin verenler hakkında da gerekli yaptırımların uygulanacağından bahsedilmiştir. Bu doğrultuda gecekondu alanlarında adil ve sağlıklı bir yapılaşmanın amaçlandığı vurgulanmış, ancak somut bir çözüm yolu geliştirilmemiştir. Bunun yanında kamu tarafından altyapısı tamamlanmış arsa üretimine hız verileceği, konut kredilerinden, öncelikle gerçek ihtiyacı olanların yararlandırılacağı belirtilmiş, yine bu yararlandırmanın “**nasıl yapılacağı**” sorusuna cevap verilmemiştir (TBMM, 2003).

Köy sınırları içinde denetimsiz yapılaşmaları önlemek için imar uygulamalarının belediyelerle ve bitişik alanlarla sınırlı kalmaması, il düzeyinde uygulanması öngörülmüştür. Böylece kentlerin de çağdaş bir yapıya kavuşturulacağı düşünülmüştür. Konut konusuyla ilişkili olarak **çevre sorunlarına** da yer verilmiş ve kalkınma yolunda yapılan çalışmalarda doğa dengesinin ve çevre sağlığının korunmasının önemine değinilmiştir. Bu bağlamda; programda, **sosyal devlet** ilkesi açısından katkı sağlayacak bir öngörüye rastlanılmamıştır.

Elli Yedinci Hükümet Programında Eğitim: Eğitim konusu da önceki hükümetlerle aynı görüş çerçevesinde ele alınmıştır. “Eğitime ve gençliğe yatırım, ülkenin geleceğine yapılan yatırımdır” ifadesiyle eğitime önem verildiği yansıtılmak

istenmiştir. Sekiz yıllık kesintisiz ve zorunlu ilköğretim uygulamasına devam edilmesi ve bu sürenin daha da artırılmasının yollarının aranacağı vurgulanmıştır.

Eğitimde **olanak eşitliğinin** sağlanacağı (çağdaş iletişim ve bilgi teknolojilerinden en geniş ölçüde yararlanmaları ve öğrenci yurtlarının yaygınlaştırılması), okul öncesi eğitim olanaklarının yaygınlaştırılacağı, mesleki teknik eğitim olanaklarının engelli gençlere de ulaşmasının sağlanacağı, özel okullarda adaletli bir ücret düzeninin kurulacağı, YÖK'ün üniversitelerarası eşgüdüm kurumu haline getirileceği gibi önceki hükümet programlarının görüşleri sıralanmış ve **sosyal devlet ilkesi açısından katkı sağlayacak** bir öngörüye yer verilmemiştir.

Ayrıca, ilköğretim beşinci sınıfı tamamlayan öğrencilerin, kanuni temsilcilerinin talep etmesi durumunda, Diyanet İşleri Başkanlığınca yaz tatilinde açılan ve Milli Eğitim Bakanlığının denetim ve gözetimine tabi olan kuran kurslarına devam edebilmelerine imkan verici düzenlemenin yapılacağı belirtilmiş ve önceki hükümetlerin çizgisi devam ettirilmiştir.

Eğitim yanında, **kültür** konusuna da yer verilmiş ve Türk kültür ve sanatının kendi özellikleri içinde gelişmesine ve dünyaya açılmasına çalışılacağı vurgulanmıştır. Ayrıca Türkçe'nin zenginleştirilmesi, doğru kullanılması ve yabancı sözcüklere karşı korunması için gerekli önlemlerin alınması öngörülmüştür.

Elli Yedinci Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikası sosyal güvenlik politikasıyla birlikte değerlendirilmiştir. Öncelikle sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması amaçlanmış ve bu doğrultuda aile hekimliği dizgesinin özendirileceği belirtilmiştir. **Genel ve kişisel sağlık sigortasının** gerçekleştirilmesi, sağlık kurumlarının hizmet ölçülerinin yeniden belirlenmesi, kamunun özel sağlık kurumlarından hizmet almalarının ve denetimlerinin yeni kurallara bağlanması öngörülmüştür.

Elli Yedinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Sağlık politikası ile birlikte değerlendirilen sosyal güvenlik konusunda da önceki hükümetlerin bilinen "amaçları", yine uygulamaya dönük yüzü unutulmuş ve tekrarlanmıştır. Bu bağlamda; öncelikle çalışma barışının korunmasına ve sendikal hakların uluslararası ölçünlere kavuşturulmasına değinilmiştir. Daha sonra sigortasız çalışma ve çalıştırmanın önlenmesi, çalışan çocukların sağlıklarının ve haklarının korunması ve eğitimlerinin sürdürülmesi, işçi haklarındaki sınırlamaların kaldırılması ve kamu görevlilerinin

sendikal haklarının geliştirilmesi öngörülmüştür. **İşsizlik sigortası** programının başlatılacağı, sosyal güvenlik dizgesinin açıklarının ekonomiye yük olmaktan çıkarılacağı, emeklinin yaşam düzeyinin iyileştirilerek, emekli yaşı ve en az çalışma sürelerinin ülke ekonomisine uygun bir düzeye yükseltileceği gibi öngörüler belirlenmiştir. Ayrıca –gerçeklikten uzak bir öngörü olarak- ücret farklılıklarının giderilmesi ve “**eşit işe eşit ücret**” ilkesinin uygulanması amaçlanmıştır.

Çizelge-55: Elli Yedinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ELLİ YEDİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	-Sosyal devlet anlayışı ile gelir dağılımının iyileştirileceği belirtilmiş, bu amaçla şunların gerçekleştirilmesi öngörülmüştür: -Enflasyonla mücadele edilmesi, -Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitimde olanak eşitliğinin sağlanması, -Genel ve kişisel sağlık sigortasının gerçekleştirilmesi, -Aile hekimliği dizgesinin kurulması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	- İşsizlik sigortası programının başlatılması, -Dar gelirlilere yönelik bir konut kredi düzeneği oluşturulması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.4.2.10. Elli Sekizinci Hükümet (18 Kasım 2002-14 Mart 2003)

Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

1990’lardan sonraki koalisyon hükümetleri son bulmuş 3 Kasım 2002 seçimleri ile siyaset tek parti iktidarına devredilmiştir. AKP’nin, **Abdullah Gül** başkanlığında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Elli Sekizinci Hükümeti olarak iktidara taşınması Cumhuriyet adına, laiklik adına birçok tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Programda öncelikle, tek parti iktidarı ile hükümet istikrarının yakalandığı belirtilmiştir. 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçim sonrası ülkede varolan durum özetlenmiş ve daha sonra hükümetin yapacağı reformlar sıralanmıştır.

Program, oldukça uzun söylevlerden oluşan bir programdır. Bu nedenle Programın, daha çok diğer hükümetlerden farklı söylevleri üzerinde durulmuş ve Program özetlenmiştir.

Programın anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla, öngörülenleri temel başlıklar altında vermek ve önemli olan çözüm önerilerine değinmek yararlı olacaktır. Bundan önce, hükümetin yapacağı çalışmalarda temel dayanak noktası olarak aldığı belirttiği “Cumhuriyetimizin kurucusu Büyük Önder **Mustafa Kemal Atatürk**’ün gösterdiği muasır medeniyet seviyesini aşma hedefi” doğrultusunda öngörülen şu temel amaçları vermek gerekir (TBMM, 2003): (1) Ekonomik istikrarı sağlama, (2) Rekabetçi piyasa yapısı oluşturma, (3) Sürdürülebilir kalkınma ortamı yakalama ve refahın dengeli dağılımını sağlama, (4) Yoksulluk ve yolsuzluğu ortadan kaldırma, (5) Çağdaş dünya ile bütünleşerek, itibarlı, demokratik, dinamik bir Türkiye modelini hayata geçirme.

Bu temel amaçlar doğrultusunda yapılacak olanlar hangi alanı kapsıyorsa, o alanın başlığı altında maddeleştirilerek verilmiştir. Bu çalışmada ise, düzenlemelerin yapılacağı alanlardan yalnızca **sosyal devlet** ilkesiyle ilişkili olanlar açıklanmıştır.

Öncelikle **demokrasi** konusu ele alınmış ve hükümetin, özellikle temel hak ve özgürlüklerin, taraf olunan uluslararası sözleşmeler ve Kopenhagen ölçütlerinde belirtilen seviyeye yükseltilmesi için gerekli Anayasal değişikliklerin yapılması öngörülerıyla ilişkilendirilmiştir. Bunun yanında, demokrasi ve piyasa ekonomisinin yerleşmesine bağlı olarak sivil toplumun güçlendirilmesi ve “**yönetişim**” anlayışı içinde etkili bir kamuoyu denetimi amaçlanmıştır.

Yukarıdaki açıklamalarda da görülebileceği gibi, Program, 1990’lardan sonraki liberal anlayışın “**sosyal devletin yerine geçecek bir politika**” diye sunduğu, içi doldurulmamış yönetim biçimi kavramlarına yer vermiştir. Ancak bu kavramlara açıklık getirilmemiştir. Örneğin, **yönetişim** anlayışı denilirken, bu anlayışın neyi ifade ettiği açıklanmamıştır. Programın genel açıklamalarından edinilen bilgiye göre, bu anlayışla temel amaç, **kamusal alanın daraltılması** ve özel kesim yatırımlarının arttırılarak, kamu hizmetlerinin sunumunda en önemli ilke olan “**kamu yararının gözetilmesi**”nin ortadan kaldırılmasıdır.

Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma (Kamu Yönetimi Reformu) adı altında incelenen 1990 sonrası uygulanan **liberal politikalar**, yeni bir uygulamamış

gibi uzun uzun anlatılmış ve **sosyal devlet ilkesinden** uzaklaşmanın tarihsel temelleri de verilmiştir. Bu konuda özellikle **üniter devlet yapısıyla** uyumlu olmayan görüşler ortaya konmuştur. Kamu yönetiminin tepeden inmece yapısının düzeltilmesi, eğitim, sağlık, çevre gibi sosyal boyutu olan hizmetlerde, işbirliğine dayanan modellerin geliştirileceği belirtilmiştir. Bunun yanında devlet-piyasa-toplum üçlüsünün birbirlerinin alternatifi değil, tamamlayıcıları olduğu söylenerek, daha yumuşak ifadelerle **kamu hizmetlerinin** piyasalaştırılmasına gerekçeler sunulmuştur.

Bu reform doğrultusunda hukuk, devletin rolünün belirlenmesi, yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması, ekonomik yapısal reform programı, vergi ve maliye reformu, kamu harcama reformu, finans sektöründe yenilenme, KİT'lerin özelleştirilmesi gibi köklü değişimlerin öngörüldüğü konular açıklanmıştır. Bunları tek tek açıklamak olanaklı değildir, yalnızca önemli olanlar buraya aktarılmıştır.

Hukuk alanında katılımcı ve özgürlükçü yeni bir Anayasanın hazırlanması ve bu doğrultuda bazı kanunlarda da (Siyasi Partiler, Seçim, Türk Ticaret, Ceza, İcra-İflas, İş Kanunu gibi) çağın ihtiyaçlarına cevap veren değişikliklerin yapılması öngörülmüştür. Ayrıca Yargıtay'ın iş yükünü hafifletmek ve yargı sürecini hızlandırmak için "**İstinaf Mahkemelerinin**" kurulması amaçlanmıştır.

En önemli değişim, küreselleşme ve bilgi toplumuna dönük bir yapı oluşturulması gerekçesiyle, **devletin rolünün yeniden tanımlanması** konusunda görülmektedir. Buna göre, küreselleşme adı verilen yeni süreçte devletin, ekonomiye doğrudan müdahale ve üretim yapması yerine, politika oluşturma, altyapı ve kaynak yaratma, standart koyma ve denetim yapması gerektiği belirtilmiştir. Programda **devletin rolü** belli alanlarla (adalet, altyapı, eğitim ve sağlıkla ilgili temel hizmetler..) sınırlandırılmıştır. Bu noktada şu gerçek göz ardı edilmiştir: **Devlet**, en **liberal ekonomilerde** bile, **ekonomiye müdahale etmiş** ve "**devletin asli görevleri şunlardır**" biçiminde bir ayırım yapılmamıştır. Üstelik Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde devletin ana ilke olarak ekonomik, siyasal ve sosyal alanlara müdahale etmesi kaçınılmazdır. Bu durum Anayasada belirlenmiş olan devletin temel niteliğinin de gereğidir.

Kamu yönetimindeki yapılanma yanında, Programın en belirgin özelliklerinden biri de, daha keskin çizgilerle belirlenmiş bir özelleştirme anlayışı

çerçevesinde öngörülen **ekonomik** yapılanmadır. **Devletin ekonomideki temel rolünün**, piyasalarda serbest rekabet koşullarını sağlamak ve teşebbüs gücünün önündeki engelleri kaldırmak olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda ve AB'ne tam üyelik hedefini gerçekleştirme yolunda, özelleştirmenin tüm koşullarıyla hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. Bu noktada özellikle KİT'lerden rahatsızlık dile getirilmiş, siyasi müdahaleler sonucu ekonomik ve sosyal yararını yitiren KİT'lerin özelleştirilmesinin kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında **doğrudan yabancı sermaye girişinin** sağlanacağı belirtilmiştir.

Programda belirtilen “**devletin küçültülmesi, merkeziyetçiliğin azaltılması**” gerekçeleriyle ortaya atılan yeni yönetim anlayışı, **kamu hizmetlerinin** kaynaklarıyla birlikte yerel yönetimlere devredilmesini ve ulusal kaynakların ulusötesi şirketlerin pazarı haline getirilmesini isteyen bir anlayıştır.

Ekonomik Yapısal Reform Programı ile yapılacaklar ise; temelde kamu harcamalarının kısılması, kamu girişimlerinin azaltılması, özelleştirmenin hızlandırılması ve yerli ve yabancı yatırımların desteklenmesi öngörülerine dayanmaktadır.

Kamunun kaynak dağıtım düzeneklerinde yolsuzluğun azaltılabilmesi için vergi, ihaleler, devlet yardımları, krediler, teşvikler, sübvansiyonlar, gümrük işlemleri, işe alma, terfi ve tayinlerde, siyaset-sermaye ilişkilerinde şeffaflığın sağlanarak **siyasi kayırmacılığın** önlenmesi de amaçlanmıştır (TBMM, 2003).

Ayrıca kadınların, erkeklerle birlikte her alanda toplumsal sorumluluğu yüklenecek bir konuma kavuşturulması ve gençliğin yetiştirilmesi konuları üzerinde de durulmuştur.

Program, **kamu yararını** gözeten, çağdaş devlet olma ilkelerinin temel alındığı bir anlayışın ürünü değildir. **Adil gelir dağılımının** düzenlenmesi, korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamalar konusunda hiçbir öngörüye yer verilmemiştir. Hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliği** yalnızca sağlık hizmetleriyle sınırlandırılmış, alt gelir gruplarına yönelik bir sosyal politika geliştirilememiştir.

Elli Sekizinci Hükümet Programında Konut: Programda konut konusuna yer verilmemiştir. Yalnızca **çevre** konusuna; doğal ve çevresel varlıkların

bozulmadan çevrenin korunması, kentli hakları ve kente karşı işlenen suçlar ile çevre hakkı konusunda halkın katılımının ve denetiminin etkin biçimde sağlanması çerçevesinde bakılmıştır. Bunun yanında deprem, sel, yangın gibi afetlere karşı önlem alınması ve kooperatifçilik mevzuatının yeniden gözden geçirilmesi öngörülmüştür.

Elli Sekizinci Hükümet Programında Eğitim: Programda eğitim alanına yönelik dikkat çeken nokta, hükümetin hemen her alanda öngördüğü **reform anlayışının** eğitim politikasına da yansımış olmasıdır. Bu noktada **eğitim reformunun hedefinin**, evrensel ölçülere uygun bir yapılanma olduğu dile getirilmiştir. Bu doğrultuda, dünyadaki yönetim anlayışındaki değişime paralel olarak eğitim politikalarının belirlenmesi ve hizmet sunumunun **yerel yönetimler, özel kesim ve sivil toplum kuruluşlarının** katılımları ile sağlanması öngörülmüştür (TBMM, 2003).

Eğitim konusu, teknolojik değişmelerle de ilişkilendirilmiş, evrensel değerleri öne alan bir eğitim politikası yanında, yaygın ve örgün eğitim olmak üzere her eğitim aşamasında **e-eğitimin** uygulanacağı bir yapının oluşturulması istenmiştir.

Özelleştirme anlayışının devamı olarak, eğitim hizmetlerinin sunumunda **sosyal devlet ilkesinin** gözetilmesi gerektiği gerçeği göz ardı edilmiştir. Eğitimin her kademesinde **özel girişimcinin** destekleneceği ve eğitimdeki payının arttırılacağı ve eğitim hizmetlerinde yerel yönetimlerin rolünün arttırılarak eğitimin yerel yönetimlere devredileceği öngörülerinin bunun en açık göstergesidir.

Yukarıdakilere ek olarak; **Atatürk ilkelerinin** gözetileceği bir eğitim dizgesinin yaratılması, eğitim ve öğrenim hakkının kullanılmasının önündeki engellerin kaldırılması, mesleki eğitim programlarının yaygınlaştırılması ve üniversitelere yönetsel ve akademik özerklik tanınması konuları üzerinde yoğunlaşan öngörülere de yer verilmiştir. Ancak bu öngörüler, her hükümet programının tekrarladığı ve “usulen” yer verilen öngörülerdir.

Elli Sekizinci Hükümet Programında Sağlık: Programda, öncelikle hükümetin, herkesin ulaşabileceği nitelikli ve etkin çalışan bir sağlık dizgesini oluşturmakta kararlı olduğu belirtilmiş, ancak çözüm yöntemi olarak öteki hükümet programlarının öngörülerinin sayılmasından öteye gidilememiştir.

Ülke nüfusunun ancak %81'inin **sağlık sigortası** kapsamında olduğuna dikkat çekilmiş, geri kalan %19'un da sağlık güvencesine kavuşturulması öngörülmüştür. Bu noktada da somut bir çözüm üretilememiş, üstelik kapsamlı bir sağlık güvencesi oluşturma amacının önü başka politikalarla kapatılmıştır. Bunun en belirgin örneği, sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi anlayışı doğrultusunda verilenlerdir. Mevcut sağlık dizgesinin tüm yönleriyle çağdaş gelişmelerin dışında kaldığı gerekçesiyle, sağlık hizmetlerinin, özel kesimle işbirliği yaparak sunulması planlanmıştır. Böylece **özelleştirme** anlayışı sağlık hizmetlerine de bulaşmıştır.

Sağlık hizmetlerinin örgütlenme dizgesinde de bazı değişiklikler önerilmiştir. Başta devlet hastanesi, sigorta hastanesi, kurum hastanesi ayrımının kaldırılması öngörülmüş, hastanelerin yönetsel ve mali özerkliklerinin sağlanacağı vurgulanmıştır. Yine özelleştirme anlayışı çerçevesinde **Sağlık Bakanlığı'nın**, yeniden yapılandırılması ve sağlık hizmetlerinin de rekabet anlayışı içinde yürütülmesi amaçlanmıştır.

Genel sağlık sigortası dizgesinin kurulacağı, prim ödeme gücü olmayanların primlerinin devlet tarafından ödeneceği belirtilmiştir. Ayrıca **aile hekimliği** uygulamasına geçilmesi, sağlam bir hasta sevk zinciri kurulması -önceki programlarda olduğu gibi- bu Programda da dile getirilmiş konulardır. Sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde **bilişim teknolojilerinden** yararlanılarak bir sağlık bilgi dizgesinin kurulması ve dünya ölçülerine göre bir hasta hakları yönetmeliğinin hazırlanması öngörülen diğer konulardır.

Elli Sekizinci Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Bu konuda da öncelikle diğer alanlarda olduğu gibi varolan durum eleştirilmiştir. **Reform anlayışı** çerçevesinde sosyal güvenlik dizgesinin de yeniden yapılandırılacağı vurgulanmıştır. "Kaynaklarıyla kendini finanse eden bir **sosyal sigorta** dizgesinin oluşturulması sağlanacak" denilerek **sosyal devletin** en önemli görev alanlarından biri olan sosyal güvenliğin ihmal edildiği gözlenmiştir. Çünkü sosyal güvenlik hizmetlerine "kamunun yükü, kamunun kamburu" anlayışı ile bakılmıştır.

Tüm bu açıklamalar yanında programda, **işsizlik konusuna** da değinilmiş ve vatandaşlara iş imkanları sağlamanın **çağdaş devletin** temel görevi olduğu belirtilmiştir. **İşsizliğin** azaltılması için, tam istihdamın hedef alındığı ekonomik büyümeye ve üretime dönük politikaların geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bunun

yanında, ülke gerçeklerine ve teknolojik gelişmelere cevap verecek bir insan gücü planlamasının yapılması, mesleki ve teknik eğitime ağırlık verilmesi, kayıt dışı istihdam ve yabancı kaçak işçi çalıştırılmasının önlenmesi, KOBİ'lerin gelişmesinin sağlanması, inşaat sektörünün canlandırılması konuları işsizliğe çözüm getiren öneriler olarak sunulmuştur.

İlginç olan nokta, sosyal güvenlik hizmetlerini “devletin sırtında kambur olarak gören” bir anlayışla **sosyal güvenlik ağının genişletilmesi** öngörülmüştür. Program, **sosyal devlet ilkesi** açısından verdiği çelişkili ifadelerle hükümetin izleyeceği sosyal güvenlik politikasını açıklığa kavuşturamamıştır.

Çizelge-56: Elli Sekizinci Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ELLİ SEKİZİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Kamu yararının gözetilmediği bir ekonomik anlayış benimsenmiştir.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Genel sağlık sigortası dizgesinin kurulması, -Aile hekimliği dizgesine geçilmesi öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Sosyal güvenlik ağının genişletilmesi, -Sağlık sigortası için prim ödeyemeyecek durumda olanların primlerinin devlet tarafından karşılanması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

6.4.2.11. Elli Dokuzuncu Hükümet (14 Mart 2003-) Programının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Çözümlemesi

Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında kurulan bu hükümet, bir önceki hükümetin devamıdır. Değişen yalnızca Başbakan kimliğini taşıyan kişilerdir.

Hükümet Programı 18 Mart 2003 yılında Meclise sunulmuştur. 18 Mart Çanakkale Zaferi olmasında dolayı öncelikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'e göndermede bulunulmuş ve yapılması gereken bayram kutlaması yapılmıştır.

Program, “**Gül Hükümet Programının aynısıdır**” biçiminde tanımlarsak yanlış bir değerlendirme yapmış olmayız. Ancak bu Programda, öncekinden farklı olarak, AKP'nin siyasal ve sosyal politika anlayışı tanıtılmış ve önceki Programda

olmayan “**muhafazakarlık**” anlayışı açıklanmıştır. Muhafazakarlık kavramı demokrasi ile ilişkilendirilmiş ve bu anlayış doğrultusunda **sınırlı bir devlet yaratılması** öngörülmüştür.

Hükümetin, temel hak ve özgürlükleri evrensel ölçülere yükselteceği, yargıdan eğitime kadar bir çok alanda reform yapacağı belirtilmiştir. Ayrıca önceki Hükümet Programında olduğu gibi ekonominin tek çatı altında toplanması öngörülmüştür. Yine önceki Hükümet Programında temel amaçlar arasında belirlenen; ekonomik istikrarı sağlama, rekabetçi piyasa ekonomisi oluşturma, yoksulluk ve yolsuzlukla mücadele etme ve çağdaş dünya ile bütünleşme öngörülleri bu Programın da temel amaçlarını oluşturmuştur.

Kamu yönetimi reformu adı altında Gül Hükümetinin değindiği noktalara aynı ifadelerle yer verilmiştir. Katılımcı ve özgürlükçü yeni bir Anayasanın hazırlanması, koruyucu hukuk uygulamalarının başlatılması ve çeşitli kanunların çağın gereklerine göre ve AB normları dikkate alınarak güncelleştirilmesi, bu yapılanmada hukuk alanında yer alan öngörülerden bazılarıdır.

Programın önemli bir bölümünü oluşturan ve oldukça uzun söylevlerinden oluşan **ekonomi politikasında** ise, **sosyal politika** hedeflerinin arka plana kaydırıldığı liberal politika anlayışı benimsenmiş ve **kamu yararını** gözeten bir ekonomik dizge amaçlanmamıştır. Üstelik bu anlayış, dışa açılma, ekonomik istikrarı sağlama gibi gerekçelere bağlanmış, ancak somut bir öngörü ortaya konmamıştır.

Sosyal devlet ilkesiyle örtüşmeyen bir biçimde belirlenen ekonomi alanında yapılacak reformlarda, yine özelleştirmenin hızlandırılması, doğrudan yabancı yatırımların girişine olanak tanınması ve KİT’lerin özelleştirilmesi öngörülmüştür.

Enerji, maden, ulaştırma, turizm ve tarım politikaları önceki hükümet programıyla aynı öngörüler çerçevesinde ele alınmıştır.

Devletin rolünün değişmesine yine liberal politikalar çerçevesinde değinilmiş, hükümetin ve kamu yöneticilerinin hesap verme sorumluluğunun getirileceği vurgulanmıştır. Yönetimde şeffaflığın sağlanması, merkezi yönetimin yetkilerinden bazılarının yerel yönetimlere devri gibi “yeni dünya düzeninin” söylemlerine de yer verilmiştir. Ayrıca e-devlet uygulamasının yaygınlaştırılması,

yatırımcının önündeki bürokratik engellerin kaldırılması gibi konuların gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

Sosyal politikalar olarak; yoksullukla mücadele, ekonomik program ve politikalarda sosyal adaletin gözetilmesi, çalışan kesimlerin vergi yükünün kademeli olarak azaltılması, açlık sınırının altındaki ailelere destek olunması, yoksulluk sınırı altında olan ailelerin çocuklarına eğitim ve sağlık yardımı yapılması öngörülmüştür.

Program, **adil gelir dağılımının** sağlanması, **kamu yararını** gözeten bir ekonomik kalkınma ve korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamalar konusunda hiçbir öngörüye yer vermemiştir. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamalar ve hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliğinin** sağlanması konusunda ise oldukça kısır öngörüler sunmuştur.

Elli Dokuzuncu Hükümet Programında Konut: Programda konut konusu kısaca özetlenmiştir. Öncelikle “**bir ülkedeki yönetimin kalitesi ve toplumun medeniyet dairesindeki konumunu ne tür kentler ürettiği belirler**” cümlesiyle kentleşme ve konut sorununa yalnızca teknik açıdan bakmamak gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda sağlıklı ve çirkin kentleşmenin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Gecekondu sorununa, gecekondu bölgelerinde yaşayanlara yönelik **ucuz konut** üretilmesi bağlamında yer verilmiştir. Bunun yanında uzun süreli programlarla sağlıklı, yaşanabilir, ulaşım ve altyapı sorunları çözülmüş alanların yaratılması için gerekli düzenlemeler yapılması amaçlanmıştır.

Elli Dokuzuncu Hükümet Programında Eğitim: Kalkınmanın en önemli unsuru olarak kabul edilen eğitim konusu, önceki Hükümet Programıyla aynı içeriğe sahiptir. Hatırlatmak açısından, önemli bazı noktaları vermekte fayda vardır.

Programa göre eğitimde köklü bir reform amaçlanmaktadır. Bu reformun temelinde, eğitim kalitesinin artırılması, eğitimde **fırsat eşitliğinin** sağlanması, eğitimin ideolojik kavgalardan arındırılması ve yetenekli bireylerinin yetiştirilmesi amaçlarının yattığı belirtilmektedir. Ancak bu öngörülerle çelişen bazı açıklamalar, bu öngörülere “**usulen**” yer verildiği izlenimini yaratmaktadır. Eğitimde **özel kesimin** destekleneceğinin belirtilmesi “fırsat eşitliğini sağlama” adına olumsuz bir söylemdir.

“Herkesin yararına olan bir eğitim düzeni kurma çabası için izlenen yol” **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşmeyen niteliktedir. Oysaki, bu açıdan devlete büyük ve önemli görevler düşmektedir. Bu noktada karşımıza, “**kamu yararının**” gözetilmediği ve hizmet sunumunun **özel kesim** yatırımlarıyla ilişkilendirildiği bir eğitim-politika ilişkisi çıkmaktadır. Böylece **eğitimin**, vatandaşın sosyal durumundaki gelişimine katkısı, vatandaşların hizmetlerden yararlanma olanakları ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve sosyal kalkınmada oynadığı rol görmezlikten gelinmiş, eğitim bir ekonomik pazar alanı olarak görülmüştür.

Bu anlayış, yalnızca **sosyal devlet ilkesini** değil, aynı zamanda ulus devlet niteliğini de tehdit eden bir anlayıştır. Çünkü; Cumhuriyete bağlı, yurttaşlık bilinci olan, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkı sağlayan insan gücü yetiştirmek ancak eğitimle gerçekleştirilebilir. Eğer eğitim hizmetlerinin “**ulusal**” niteliği tehlikeye düşerse, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlamak imkansız hale gelecektir.

Elli Dokuzuncu Hükümet Programında Sağlık: Sağlık politikasında da önceki hükümetin görüşü tekrarlanmıştır. Öncelikle sağlık dizgesinde varolan durum eleştirilmiş, daha sonra sağlık dizgesinin de sağlık hizmetlerinden tüm vatandaşları yararlanmasının sağlayacak bir yapıya kavuşturulacağı vurgulanmıştır. “**Sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesi sosyal devlet anlayışının vazgeçilmez unsurudur**” denilerek **sosyal devlet** kavramına da göndermede bulunulmuştur. Ancak bu anlayışla pek örtüşmeyen öngörülere de yer verilmiştir. Devletin, temel sağlık hizmetlerini, gerekirse **özel kesimle** işbirliği yaparak yerine getirmesi öngörüsü bunun en açık göstergesidir. Böylece hizmetlerden yararlanmada **fırsat eşitliği ilkesi** de gözetilmemiştir.

Elli Dokuzuncu Hükümet Programında Sosyal Güvenlik: Bu konuda öncelikle çalışma hayatının ulusal ve uluslararası gelişmeler doğrultusunda yeniden yapılandırılmasına değinilmiş, önceki Hükümet Programlarıyla aynı amaçlara yönelik bir politika belirlenmiştir. **İşsizlik** sorununa dikkat çekilmiş, çözüm olarak yalnızca toplam talebin yönetiminde kullanılan para ve maliye politikaları değil, bunlarla birlikte arz yanlı politikaların da kurulması öngörülmüştür.

Bütünleştirilmiş bir sosyal güvenlik ağının kurulması amaçlanmış, işçi ve işveren kuruluşlarının rol ve işlevlerinin etkinliğini artırıcı bir ortamın oluşturulacağı vurgulanmıştır. Ancak bu konularda somut bir öngörüye yer verilmemiştir.

Çizelge-57: Elli Dokuzuncu Hükümet Programının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Çözümlemesi

SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ	ELLİ SEKİZİNCİ HÜKÜMET PROGRAMININ ÖNGÖRÜLERİ
1. Adil gelir düzeni yaratılması	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
2. Ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.
3. Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması	-Eğitimde ve sağlıkta fırsat eşitliğinin sağlanması öngörülmüştür.
4. Alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	-Açlık sınırının altındaki ailelere destek olunması, -Yoksulluk sınırı altında olan ailelerin çocuklarına eğitim ve sağlık yardımı yapılması öngörülmüştür.
5. Korunmaya muhtaç gruplara yönelik (yaşlılar, sakatlar, kimsesizler gibi) özel uygulamaların gerçekleştirilmesi	Bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır.

7. ATATÜRK DÖNEMİ VE SONRASI HÜKÜMET PROGRAMLARININ SOSYAL DEVLET İLKESİ AÇISINDAN KONUT, EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK KONULARI ÜZERİNDEN DÖNEMLERE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu Bölüm, TBMM'nin açılışından günümüze kadar olan hükümet programlarının çözümlenmelerini esas alarak, bu programları iki altbölümde karşılaştırmaktadır. Birinci altbölümde Atatürk Dönemi ve Sonrası Hükümet Programları, belirlenen dönemlere göre sosyal devlet ilkesi açısından konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları üzerinden karşılaştırılmıştır. Üçüncü altbölümde ise, yine belirlenen dönemler esas alınarak TBMM'nin açılışından günümüze kadar olan hükümet programlarının **sosyal devlet ilkesi** açısından genel değerlendirmesi verilmiştir.

7.1. Atatürk Dönemi (1920-1938) Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Karşılaştırılması

Bu dönemde toplam on dört hükümet kurulmuştur. Bunlardan yalnızca sekiz hükümet Meclise program sunmuştur. TBMM Dönemi İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Hükümeti ile Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan ilk iki hükümet ve Dördüncü Hükümet Meclise program sunmamıştır.

7.1.1. TBMM Dönemi (1920-1923) Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması

Bu dönemde kurulan beş hükümetten ilki, Cumhuriyete kaynaklık eden bir hükümet olup, yeni bir ülkenin inşasını sağlamıştır. Program da bu doğrultuda hazırlanmıştır. **Beşinci Hükümet** ise, birinci hükümetten farklı olarak, yönetim biçiminin "**Cumhuriyet**" olarak belirlenmesiyle, Hükümet Programında daha anlaşılır ve çizgileri kesinleşmiş amaçlara yer vermiştir.

TBMM Döneminin Birinci Hükümet Programı, Cumhuriyetin ilan edilmediği ve ülke bağımsızlığının tam sağlanamadığı bir dönemin programıdır (4.1. numaralı başlık). Bu nedenle, dönemin koşullarını dikkate almadan, Meclis Programının anlayışını **sosyal devlet ilkesi** açısından değerlendirmek doğru değildir.

TBMM'nin açılışı Türkiye halkının siyasal, sosyal ve ekonomik tarihinde de yeni bir dönemin başlangıcıdır. O güne kadar Türk halkı; sınıflı ve bireysel çıkarların ön planda tutulduğu bir yönetim zihniyetince yönetilmektedir. Meclisin açılışı ile, Atatürk'ün önderliğinde, gücünü halktan alan, halk egemenliğini devlet düzeninin temel aracı yapmayı amaçlayan siyasal, sosyal ve ekonomik bir sürece gidiş söz konusudur. Bu süreci başlatan Ulusal Kurtuluş Savaşıdır.

Birinci Hükümet Programı Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın amacına uygun ve gerçekçi bir politikanın ancak sömürgeciliğe karşı tüm ulusun ortak bir noktada birleşmesini sağlamakla mümkün olacağı noktasında yoğunlaşmış ve hükümetin en önemli amacını "**tam bağımsız**" olma yönünde belirlemiştir. Bu nedenle **Programda**; adil gelir dağılımı, hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliği, korunmaya muhtaç gruplara ve alt gelir gruplarına yönelik özel uygulamalar gibi **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerine yönelik somut bir öngörü sunulmamıştır.

Bu koşullar altında yine de **İlk İcra Vekilleri Heyeti** olarak bilinen Birinci Hükümet Programında; konuta, eğitime ve sağlığa hiç yer verilmemiş değildir. Uygulamada ise, sosyal güvenlik ve sosyal yardım konusu başta olmak üzere bir çok alana yönelik iyileştirici düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle uygulamaları açısından bu dönem **sosyal devlet** anlayışıyla örtüşmektedir.

TBMM Döneminin Beşinci Hükümet Programında ise, **sosyal devlet** anlayışına yönelik daha açıklayıcı ifadeler dikkat çekmektedir. Konut işleri için ayrı bir örgütlenme önerilmiş, bunun mübadele ve imar işleri şeklinde yürüyeceği vurgulanmıştır.

Hükümet Programında genel amaçlar arasında belirtilen **Medeni Kanunun** ele alınıp düzenlenmesi, çiftçi ve sanayiciye mali olanak sağlamak için çiftçi sandıkları ve köy bankalarının açılması, muhtaç çiftçiye yardımcı olunması ve hapisanelerde düzenlemeler ve iyileştirmeler yapılması gibi amaçlananların **sosyal devlet** açısından önemli bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Ayrıca hükümetin, halkın çıkarlarını gözeten bir ekonomik yapının kurulmasını istemesi de **sosyal devlet** anlayışının göstergesidir.

Tüm bunlara karşın, her iki program da hükümetlerin uygulamadaki başarısını yansıtmada yetersiz kalmıştır. Çünkü savaş koşulları içinde bile TBMM, özellikle eğitim ve sağlık konularını temel gündem maddesi yapmış ve çalışmalarını

da bu yönde devam ettirmiştir. Ancak hükümet programları, hükümetin belirlediği politikaları yeterince açıklamamıştır.

TBMM Dönemi Hükümet Programlarında Konut: Bu dönemde savaş koşullarının biçimlendirdiği ve ülkenin yeniden imarı doğrultusunda ele alınan bir konut sorunu vardır. Ancak Birinci Programda bu konuya yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Bu nedenle bu konu, hükümetin uygulamalarından bağımsız olarak ele alınmaması gereken bir konudur.

Konut edindirme olanakları açısından **Beşinci Hükümet Programının** öngörülere oldukça önemlidir. Meclis, yıkılan kentlerin onarımı için özel sermayeyi desteklemek gerektiğini savunmuş ve bu amaçla da inşaat şirketlerine uygun sürede Emlak Vergisinden ve bazı vergilerden muafiyet sağlanmasını bir çözüm olarak ileri sürmüştür. Bu çözüm, savaştan yeni çıkmış bir ülkenin ekonomik koşullarına uygun ve doğru bir çözüm olabilir. Devletin konut konusunda tam girişimci olarak tüm rolleri üstlenmesini beklemek o dönemde gerçekten olanaklı değildir. Zaten hükümet, ülkenin yeniden inşası için devletin elinde olan her türlü olanakların kullanılacağını da belirterek, tüm boşlukların hükümet tarafından doldurulmasının altını çizmiştir.

Uygulamada ise Hükümet, savaş bölgelerinden Anadolu'ya göç eden göçmenleri yerlerine göndermekle kalmayıp, onların yıkılan konut sorunlarına da eğilmek ihtiyacını duymuştur. Üstelik ev yapanlara ucuz kereste vermek için bir yasa bile çıkarmıştır (Güneş, 1997, 338).

TBMM Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim: Bu dönemin hükümet programlarında eğitim, ulusal varlığın sürdürülmesinin en önemli aracı olarak kabul edilmiştir. Eğitimin ulusal bir niteliğe sahip olmasının ve yaygınlaştırılmasının amaçlanması **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşmektedir. Meclis açılır açılmaz **Eğitim Bakanlığı**'nın kurulmuş olması da eğitime verilen önemin göstergesidir.

Birinci Hükümet Programında, Beşinci Programdan farklı olarak, yönetim dizgesinin kesinleşmemiş olmasından dolayı eğitimde laik bir anlayışın egemen olacağından bahsedilmemiştir. Çünkü eğitimin “dini ve ulusal bir hale getirilmesinden” söz edilmiştir. Bu da, yönetim dizgesinin kesinleşmemiş olmasına bağlı bir sonuç olabilir.

İlk hükümetin eğitim politikası Atatürk'ün oluşturduğu çizgide belirlenmiştir. Bilindiği gibi Atatürk de eğitim konusunu önemle ele almış ve bu konuda köklü değişimler için gerekli çalışmaları başlatmıştır. Özellikle **temel eğitime** çok önem vermiş ve Cumhuriyetin ilk yıllarında da bu alanın gelişmesini sağlamıştır.

TBMM Dönemi Hükümet Programlarında Sağlık: Sağlık konusuna gelince, Programların bu konudaki anlayışının yine savaş koşulları doğrultusunda biçimlendiği dikkat çekmektedir. Dönemin sağlık koşullarının kötü olması ve buna karşılık sağlık kuruluşlarının ve çalışanlarının yetersiz sayıda olması Meclisin öncelikli olarak bu konulara yönelmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. **Sosyal devlet** ilkesi açısından; herkesin bir **sağlık sigortasına** kavuşturulması, koruyucu sağlık hizmetlerinin önemsenmesi –dönem itibariyle- Meclisin öncelikli olarak ele alacağı konular değildir. Çünkü halk Sıtma ve Frengi başta olmak üzere bir çok bulaşıcı hastalıkla başa çıkamamaktadır. Bu durum, programlara da bulaşıcı hastalıklarla mücadele, ekonomik koşulların elverdiği ölçüde sağlık koşullarının düzeltilmesi ve sağlık malzemelerinin kullanılmasında tasarruf önlemlerinin alınması şeklinde yansımıştır.

Beşinci TBMM Hükümet Programında sağlık konusunda amaçlananlar, eğitimde amaçlananlar kadar açıklayıcı değildir. Savaştan yeni çıkmış bir ülke olarak, öncelikle **sosyal yardım** yapılacak alanlar ve varolan bulaşıcı hastalıklar dile getirilmiş ve bu konuda alınacak önlemlere kısaca yer verilmiştir.

TBMM Dönemi Hükümet Programlarında Sosyal Güvenlik: Her iki programda da sosyal güvenlik konusuna yer verilmemiştir. Ancak, Beşinci Hükümet Programında ülkede varolan 200 bin şehit ailesinden yalnızca 20 bin kadarna devletin baktığı vurgulanarak, bu sayının arttırılmaya çalışılacağı belirtilmiştir. Bu ifade de sosyal yardım açısından devletin bir şeyler yapmaya çalıştığını göstermektedir. Sosyal güvenlik konusunda geniş boyutlu, yaygın bir sosyal güvenlik anlayışını öngörmemiş olması, o dönemin koşullarında (4.1. numaralı başlık) doğal karşılanacak bir durumdur. Çünkü **sosyal devlet** anlayışı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda ağırlık kazanmıştır.

7.1.2. 1923-1938 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması

Bu dönem; siyasal, sosyal ve ekonomik yapının **sosyal devlet** ilkesine göre inşa edildiği bir dönemdir.

Bu dönemdeki Hükümet Programları **sosyal devlet** yaratma yönündeki uygulamaları tam olarak yansıtamamıştır. Ancak, genel olarak hükümet programlarının **ortak özelliği**, ulusal ekonominin geliştirilmesi ve halkın çıkarlarının gözetildiği bir ekonomik yapının kurulması yönündedir. Bu durum, **sosyal devletin** oluşumuna kaynaklık eden en önemli bulgudur.

Sosyal devlet ilkesi ölçütleri açısından verdiği öngörülerle, **Üçüncü** ve **Dokuzuncu Hükümet Programı** diğerlerinden ayrı bir özellik taşımaktadır. Özellikle **Üçüncü Hükümet Programı**, eğitim politikasında, fırsat eşitliğini gözeten ve halk eğitimini sağlamayı amaçlayan öngörüler sunmuştur. Eğitim konusunun, Meclisin kabul ettiği Öğretim Birliği esaslarına göre ele alınması, **eğitimde birliğin** ve **laik** bir yapının gerçek anlamda yerleştirilmeye çalışıldığının göstergesidir. Zaten Cumhuriyetin eğitim anlayışının temel ilkelerini, Atatürk'ün bağımsızlık savaşı döneminden başlayarak gerçekleştirdiği **Atatürk Devrimleri** oluşturmuştur.

Yedinci ve **Sekizinci Hükümet Programı** ise, **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerine yönelik öngörülerini açısından **Üçüncü**, **Beşinci** ve **Altıncı Hükümet Programlarına** göre kısır kalmıştır. **Altıncı Hükümet Programı**, 1920'li yılların ana siyasetini devam ettirmiştir. Bu Program, siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda "**devletçilik**" ilkesi doğrultusunda bir yapılanmayı amaçlamış olmakla diğerlerinden ayrılmaktadır. Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Ulusal Bağımsızlık Savaşı dönemi ve sonrasında birinci siyasal amaç; ekonomik ve toplumsal yapının bağımsız bir ülke yaratmak yolunda değiştirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu durum, hükümet programlarına da aynı şekilde yansımıştır.

Dokuzuncu Hükümet Programı da Atatürk Devrimleri doğrultusunda Türkiye'nin gelişmesi için gerekli çalışmalar yapmayı hedeflemiştir. Bu program, sosyal devlet ilkesi ölçütlerine yer veren bir programdır. Ancak bu ölçütler, hükümetin tüm uygulamalarının başlangıç noktası olarak kabul edilmemiştir. Bu yönüyle **sosyal devlet ilkesi** açısından, hükümetin siyasi çizgisi açıklığa kavuşturulamamıştır.

1923-1938 Dönemi Hükümet Programlarında Konut: Böyle bir dönemde hükümet konut politikasında daha çok **yerleştirme** ve **yer edindirme** konusuna öncelik vermiştir. Toplumunu dar gelirli, orta gelirli ve yüksek gelirli diye bir sınıflandırmaya tabi tutmak olanaklı değildir. Çünkü toplum kesimlerinin hemen hemen hepsi dar gelirli grubuna girmektedir. Hükümet Programında da bu sorunlara ağırlık verilmiş ve hükümetin uygulamaları da bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Özellikle Ankara'nın imarı en önemli konut sorunu olarak Meclis gündeminde yer almıştır.

Beşinci ve Yedinci Hükümet Programında konut, imar işleri altında ve Cumhuriyetin başlıca görevi olarak kabul edilmiştir. Ancak konut, bu dönemin önemli bir sorunu olarak görülmemiştir. Sosyal devlet ilkesi açısından değerlendirmeye alınacak bir öngörü sunulmamıştır. **Altıncı Hükümet Programında** konut, "Cumhuriyete kadar ihmal edilmiş olan vatan imarı ve muvasalatı faaliyetimizin başlıca sahası olacaktır" düşüncesi doğrultusunda ele alınmıştır. Bu bağlamda, önceki programlara göre imar konusunun bu Programda daha fazla önemsendiği gözlenmektedir. **Sekizinci Hükümet Programında** ise, konut konusuna yer verilmemiştir.

Cumhuriyet Dönemi Hükümet Programlarında **konut sorununa ilk kez Birinci Celal Bayar Hükümetinin Programı** içinde, yani **Dokuzuncu Hükümet Programında** yer verilmiştir. Bu tarihe kadar hazırlanan hükümet programları genellikle çok kısa tutulmuştur. Bu tarihten sonra uzun hükümet programları yazılması siyasal geleneklerimiz içinde yer almaya başlamıştır. Programda konut konusu belediyelerin görev alanlarıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Bu Programda Cumhuriyetin modernist bir imar yaklaşımından ayrı olarak düşünülen bir konut sorunu bulmak çok zordur. Konut sorunu, yaşamın ucuzlatılması kapsamı içinde dolaylı bir biçimde ortaya çıkmaktadır (Tekeli, 1996, 15-16).

1923-1938 Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim: Eğitim, bu dönemin Hükümet Programlarında, hem **sosyal devlet anlayışıyla** örtüşen hem de ayrıntılı biçimde ele alınan bir konudur. Özellikle **Beşinci Hükümet, Üçüncü Hükümet Programının** öngörülere doğrultusunda önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda **Üçüncü Program**, sosyal devlet ilkesine yakın bir eğitim politikası belirlemiştir.

Eğitimin yaygınlaştırılması ve eğitimde **fırsat eşitliğinin** sağlanması amacıyla Millet Mektepleri ve gezici eğitim kuruluşlarının açılmasını öngörmüştür.

Hükümet Programlarında amaçlanan bu politika doğrultusunda ve özellikle alfabe değişikliğinin çok hızla uygulanmak istenmesi nedeniyle, Cumhuriyet yönetiminin bir büyük kampanya halinde ilk yaygın eğitim deneyimine girmesine yol açmıştır. 1929 yılında tüm yurttaki **Millet Mektepleri** açılarak 15-45 yaş arasındaki kadın erkek bütün vatandaşlar için bu okullara gitme zorunluluğu getirilmiştir. 1929-1934 yılları arasında da 1.200.000 kişi bu okullardan geçmiştir (Tekeli, 1983, 661).

Altıncı Hükümet Programında eğitim, Cumhuriyetin geliştirilmesinin en önemli aracı olarak görülmüştür. **Yedinci ve Sekizinci Hükümet Programı** kendinden önceki programlara göre, bu konuda da kısır kalmıştır. Ancak bu dönemin tüm hükümet programlarında eğitim politikasında belirlenen **üç amaç** dikkat çekmiştir: (1) Eğitimin yaygınlaştırılması (okumaz-yazmazlıkla savaş), (2) Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, (3) Cumhuriyetin değerlerinin eğitim yolu ile halka benimsetilmesi ve geliştirilmesi.

Dokuzuncu Hükümet Programı ise, özellikle temel eğitime verdiği önemle dikkat çekmiştir.

Eğitim konusundaki çalışmalara daha **ulusal devlet kurulmadan önce**, bağımsızlık savaşı sürdürülürken başladığı bilinmektedir. Bu kapsamda 1921 yılının Temmuz ayında Ankara'da Maarif Kongresi düzenlenmiş, toplantıda önemli bir açış konuşması yaparak ulusal eğitimin altını çizen **Mustafa Kemal**'in 50'den fazla öğretmeni davet ettiği kongreye **kadınların** da katılımı sağlanmıştır. Mustafa Kemal **ulusal eğitim** konusundaki vurgusunu bağımsızlık savaşı sonrasında da sürdürmekle beraber söylevlerinde farklı kavramları da öne çıkarmaya başlamış, bir yanı sıra ulusal eğitimin kapsamını genişletmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın bitiminden sonra 27 Ekim 1922'de Bursa'da öğretmenlere hitap eden **Mustafa Kemal**, "eski devrin hurafelerinden kurtulmuş eğitimi savunmuş bu çerçevede **laik, bilimsel eğitime**" işaret etmiştir. **Mustafa Kemal**, çağın gereklerinden birinin de kadının eğitimi sorununu çözmek olduğunu belirttiği 1923 yılındaki İzmir konuşmasında "**kadınlarımız da alim ve fen bilgini olacaklar ve erkeklerin geçtiği bütün öğrenim derecelerinden geçecekler**" diyerek erkekler gibi kadınların da eşitlik temelinde aynı ölçüde eğitilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Soydan, 2002, 270).

1923-1938 Dönemi Hükümet Programlarında Sağlık: 1923-1938 döneminde en önemli yeniliklerin yapıldığı alanlardan biri de **sağlıktır**. Ancak hükümet programları, sağlık konusundaki uygulamaları yansıtmada da yetersiz kalmıştır. Tüm hükümet programları sağlık konusunda aynı öngörülere yer vermiştir. Yalnızca **Beşinci ve Sekizinci Hükümet Programında** sağlık konusuna yer verilmemiş, **Altıncı Hükümet Programında** ise sağlık, daha çok sosyal yardım konusuyla ilişkilendirilmiştir.

Bu dönemde **sağlık politikası**, bulaşıcı hastalıklarla mücadeleyi öncelikli konu olarak gören ve sağlık hizmetlerini herkesin ayağına götürmeyi amaçlayan bir anlayış çerçevesinde ele alınmıştır. Bu anlayış ulusal sağlık politikasının altyapısını da oluşturmuştur. Özellikle 1923-1938 dönemindeki her hükümet, bu politikaya varolan sorunların çözümü doğrultusunda bir şeyler eklemiştir. Bu konuda binanın temeli, Cumhuriyetin ilanıyla atılmış ve her dönem bir taş daha konulmuştur. Sağlık hizmetlerinin sunumunda özellikle köylere de ulaşılması için ebe, hemşire ve sağlık memuru yetiştirilmesi yoluna gidilmiştir. Böylece, **sosyal devletin** “hiçbir ayırım gözetilmeksizin, devletin, herkesin yararlanmasına açık bir sağlık politikası geliştirmesi” ilkesi kabul edilmiştir.

1923-1938 Dönemi Hükümet Programlarında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusuna yönelik öngörülerde de hükümet programlarının yetersiz kaldığı gözlenmektedir. Yine uygulamaya yansıyanlar, programlarda istenilen ölçüde açıklanmamıştır. **Üçüncü, Beşinci, Sekizinci ve Dokuzuncu Hükümet Programlarında** bu konuya yer verilmemiştir. **Altıncı Hükümet Programında** ise sosyal güvenlik, ulusal ekonominin gelişmesine paralel ele alınması planlanan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak sosyal devlet ilkesi açısından doyurucu açıklamalara yer verilmediği için, yalnızca o dönemin uygulamalarına bakarak bu konuyu değerlendirmek mümkündür.

Yedinci Hükümet Programında sosyal güvenlik politikasının çizgileri açıklığa kavuşturulmamıştır. Üstelik bu Hükümet, sosyal güvenlik açısından önemli uygulamaları gerçekleştirmiştir.

Bilindiği gibi 1930’lu yıllarda özellikle 1934’ten sonra girişilen sanayileşme çabası sonucu bir işçi kitlesi ve emek piyasası doğmuş ve genişlemeye başlamıştır. Bu koşullarda yurt çapında sermaye-emek ilişkilerinin düzenlenmesi, bu yönde

ileride doğabilecek olumsuz gelişmelerin önlenmesi artık gerekli olmuştur. Öte yandan Türkiye, Atatürk'ün istemiyle 1932 yılında Uluslararası Çalışma Teşkilatı'na girmiştir. İşte bu koşullar altında 1934 yılında hazırlanan bir tasarı 08.06.1936'da kanunlaşarak 3008 sayılı **İş Kanunu** doğmuş ve 1937 yılında yürürlüğe girmiştir (Dilik, 1985, 98).

7.2. Atatürk Sonrası Dönemin Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Karşılaştırılması

Bu altbölüm, Atatürk'ten sonra kurulan hükümet programlarının **sosyal devlet ilkesi** açısından konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konuları üzerinden karşılaştırılmasını dört başlıkta vermektedir. Hükümet programları, Türkiye'nin o dönemde varolan siyasi, sosyal ve ekonomik koşulları göz önüne alınarak sınıflandırılmıştır. Böylece okuyucunun, Türkiye'de, altyapısı Atatürk tarafından, Cumhuriyetin ilanı ile oluşturulan **sosyal devlet** çizgisinden hangi yıllarda ve hangi hükümetler döneminde sapmalar olduğunu görmesi sağlanmıştır.

7.2.1. Tek Parti Dönemi (1938-1946) Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması

Bu dönem, Atatürk'ün ölümünden sonra kurulan T.C. Onuncu Hükümeti ile başlayan ve 1946 yılına kadar devam eden dönemi kapsamaktadır. Ayrıca –daha önceki dönemlerde de olduğu gibi- CHP iktidarı Hükümet Programlarının değerlendirildiği bir dönemdir. Bu dönemde İkinci **Bayar**, Birinci ve İkinci **Saydam**, Birinci ve İkinci **Saraçoğlu** olmak üzere toplam beş hükümet kurulmuştur.

Atatürk'ün ölümünden sonra kurulan **Onuncu Hükümetin Programı**, Atatürk'ün ölümü dolayısıyla Atatürk'e atfedilen bir konuşma metni niteliğindedir. Programda **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerine yönelik bir öngörü sunulmamıştır. Konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularına yer verilmemiştir. Özellikle **Atatürk Devrimlerinin** korunması üzerinde durulmuştur. Ne yazık ki Büyük Önderin Devrimlerinden tavizler verilmeye başlanacağı yıllara da en yakın bir dönem başlamıştır.

Atatürk'ün izinde azimle yürüneceğinin önemle vurgulanması, ülkede ulusal bir ekonomi politikasının, laik ve herkesin yararlanmasına açık bir **eğitim** ve **sağlık**

politikasının izlenmek istendiğinin göstergesidir. Ancak Program, **sosyal devlet ilkesi** açısından oldukça yetersizdir.

Bu dönemin, **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerine yönelik öngörü sunan üç programı vardır. Bunlar; **On Birinci, On Üçüncü ve On Dördüncü Hükümet Programlarıdır**. Onuncu ve On İkinci Hükümet Programları **sosyal devlet ilkesi** ölçütleri açısından hiçbir açıklamaya yer vermemiştir. Genelde, bu dönemin hükümet programlarında temel öngörü, CHP programını gerçekleştirme amacına dayandırılmıştır.

On Birinci Hükümet Programı, sosyal devlet ilkesi ölçütlerine yönelik verdiği öngörülerıyla **On Üçüncü ve On Dördüncü Hükümet Programları**yla aynı özellikleri taşımaktadır. Her iki programda da adil gelir dağılımını ve **kamu yararını** gözetilen bir ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak, tekel niteliği taşımayan bir **devletçilik** politikasını hayata geçirmek temel amaç olarak benimsenmiştir. Bunun yanında, sosyal güvenlik ağının, eğitimin, sağlığın ve konut konusunun devlet girişimleri ile düzenlenecek alanlar olduğunun kabul edilmesi **sosyal devlet ilkesinin** gözetildiğini göstermektedir.

On Üçüncü Hükümet Programı, İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinden dolayı daha çok ekonomi politikasına yönelik öngörüler sunmuştur. Bu yönüyle On Birinci Hükümet Programından ayrılmaktadır.

On İkinci Hükümet Programı, bu dönemin, sosyal devlet ilkesi açısından Onuncu Hükümet Programından sonraki en kısır programıdır. Genel olarak, CHP Programını gerçekleştirmeyi hedeflemiş, yeni bir şey sunmamıştır.

On Dördüncü Hükümet Programı, kendinden önceki hükümet programlarından bir yönüyle ayrılmaktadır. Bu **özellik**, Programın daha önceki dönemde gerçekleştirilen çalışmalara ve gelişmelere yer vererek, **Atatürk Devrimlerinin** ve Cumhuriyet yönetiminin genel katkılarını açıklaması ve **sosyal devlet anlayışı** açısından gelinen noktanın görülmesini sağlamasıdır.

Tek Parti Dönemi Hükümet Programlarında Konut: Bu dönemin hükümet programlarının **ortak özelliklerinden** biri, konut konusuna yer vermeyişleridir. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu sıkıntılara (4.2.1 numaralı başlık) yoğunlaşmış olmaya bağlanabilir.

Tek Parti Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim: Eğitim konusuna **Onuncu** ve **On İkinci Hükümet Programlarında** yer verilmemiştir. **On Birinci** ve **On Üçüncü Hükümet Programlarında** ise eğitim, kültürle ilişkilendirilmiştir. **On Birinci Hükümet Programı**, eğitim politikasında **sosyal devlet** ilkesi açısından daha olumlu öngörüler sunmuştur. Özellikle eğitimin ekonomik ve sosyal kalkınmadaki işlevinin önemle vurgulanması ve temel eğitime ağırlık verilmesi **sosyal devlet** anlayışı açısından önemli bulgulardır. **On Üçüncü Hükümet Programında** ise, bu öngörülere ek olarak Türklük ruhu üzerinde durulmuş ve Köy Enstitülerinin önemi yansıtılmaya çalışılmıştır. **On Dördüncü Hükümet Programı**, önceki yılların çalışmalarını değerlendirmiş ve farklı bir amaç ortaya koymamıştır.

Tek Parti Dönemi Hükümet Programlarında Sağlık: Sağlık konusuna yalnızca **On Birinci Hükümet Programında** yer verilmiştir. Cumhuriyetin sağlık politikasındaki ulusalcı ve herkesin yararlanmasına açık hizmet anlayışının devam ettirileceği vurgulanmıştır. Özellikle **sosyal yardım** kurumlarına ağırlık verilmesi ve sağlık örgütlenmesinin bu yönde geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu yönüyle Program, **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşmektedir.

Tek Parti Dönemi Hükümet Programlarında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusunda da **On Birinci** ve **On Üçüncü Hükümet Programı** hemen hemen aynı öngörülere yer vermiştir. Her iki programda da sosyal güvenlik ekonomik gelişmeyle ilişkilendirilmiştir. Bu konuda **devletçilik** ilkesinin gerekleri doğrultusunda hareket edileceğinin belirtilmesi **sosyal devlet** anlayışı açısından önemli bir gelişmedir. Özellikle sosyal güvenlik dizgesi içinde korunması gereken bir kesim olan **çiftçi** ve **köylünün vergi yükünün** azaltılmasının hedeflenmesi, sosyal devlet anlayışı ile tamamen örtüşen bir amaçtır. Yine köylerin ekonomik ve sosyal kalkınmasının sağlanarak hayat ucuzluğu için gerekli çalışmaların yapılmak istenmesi, **sosyal devletin** bölgeler arasındaki gelişme farklılıklarını azaltmak ve yaşam koşullarını iyileştirmek ilkesine hizmet etmektedir. Bu Programda, çiftçinin emeğinin ve zamanının değerlendirilerek, kazancının ve yaşam koşullarının iyileştirilmek istendiği bir gerçektir. Ancak **On Üçüncü Hükümet Programı**, **sosyal devlet** ilkesinin öngörülerine yer vermiş olmasına rağmen, bu öngörüler konusunda somut çözüm üretme noktasında yetersiz kalmıştır. Zaten bu dönemde geniş boyutlu bir **sosyal güvenlik dizgesi** yaratılamamıştır.

Onuncu ve On İkinci Hükümet Programında **sosyal güvenlik** konusuna yer verilmemiştir. **On Dördüncü** Hükümet Programında ise; ortaya bir hedef konmamış, yalnızca önceki hükümet döneminde yapılan uygulamalar değerlendirilmiştir.

7.2.2. Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Dönemi ve Sonrası Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması

Bu başlık altında, 1946-1950 Döneminin Hükümet Programları ile 1950-1960 Döneminin Hükümet Programları incelenmiştir. Bu dönemde kurulan hükümetler; **Peker**, Birinci ve İkinci **Saka**, **Günaltay** ve **Menderes** Hükümetleridir.

7.2.2.1. 1946-1950 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması

Bu dönemin **ilk hükümeti**, Recep Peker başkanlığında kurulan TC **On Beşinci Hükümeti**dir. Bu Hükümetin özelliği, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa birden çok partinin katıldığı bir genel seçim sonucu kurulmuş olmasıdır. Ayrıca, bu dönemin, **sosyal devlet ilkesi ölçütlerine** yönelik öngörü sunan tek programıdır. Ancak Program, sosyal devlet ilkesiyle tamamen örtüşmemektedir. Çünkü sosyal devlet ilkesinin bazı ölçütleri (adil gelir dağılımının sağlanması, korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamalar gerçekleştirilmesi) arka plana kaydırılmış, Programda ağırlık, devletin ekonomideki rolünün yeniden belirlenmesi konusuna verilmiştir. Hangi ekonomik araçlarla adil gelir dağılımının sağlanacağı, alt gelir gruplarının hangi sosyal araçlarla destekleneceği konusunda açıklık yoktur. Yalnızca **sosyal devletin** kavramsal düzeyde bazı öngörülerine yer verilmiştir.

On Altıncı Hükümet Programı ise, **On Beşinci Hükümet Programına** göre **sosyal devlet ilkesi** açısından daha yetersizdir. Programda öngörülen ekonomik ve sosyal dizge **sosyal devlet** anlayışından tamamen uzaktır. Çünkü sosyal devletin varlık nedeni olan, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak **sosyal adaleti** ve sosyal dengeyi sağlama görevi göz ardı edilmiştir. **Adil gelir dağılımının** gerçekleştirecek araçların özel kesime devredilmesi ve devletin ekonomiye müdahale etmesi gereken bir dönemde devlet girişimlerinin azaltılması gerektiği savunulmuştur.

On Yedinci Hükümet Programı da, **sosyal devlet ilkesi** açısından On Altıncı Hükümet Programından farklı nitelikte değildir. Cumhuriyet rejimine bağlı kalınacağıının vurgulanması dışında dikkat çeken bir öngörüye rastlanılmamıştır.

Program, bu dönemin diğer programlarına göre sosyal devlet ilkesinden daha uzak bir politika anlayışı belirlemiştir.

On Sekizinci Hükümet Programı ise, **sosyal devlet ilkesi** açısından değerlendirilecek kadar ayrıntılı bir program değildir. Sosyal devlet ilkesi ölçütlerine yönelik de bir öngörü sunmamıştır. Sunduğu öngörülerle de önceki hükümet programlarıyla aynı özellikleri taşımaktadır. Kamu yararını gözeten bir ekonomik kalkınmayı ve **adil gelir dağılımını** sağlamayı amaçlamamıştır. Sosyal kalkınma hedefleri, bu Programda da göz ardı edilmiştir.

1946-1950 Dönemi Hükümet Programlarında Konut: Konut konusunda, **sosyal devlet** anlayışı açısından olumlu öngörülere yer veren tek program **On Beşinci Hükümet Programı**dır. Programın genelinden edinilen izlenim, hükümetin konut politikasını memur evleri yapımı ve kasaba ve şehirlerdeki altyapı çalışmaları çerçevesinde yürüteceği yönündedir. Daha önce yapılmasına başlanmış olan memur evleri yapımı, sosyal konut politikası açısından olumlu bir gelişmedir. Hem kentlerin renginin değişmesi açısından hem de memura konut yardımı niteliğinde bir katkı sağladığı için sosyal devlet anlayışı ile örtüşmektedir.

Ayrıca yurttaşı konut sahibi yapma araçlarından biri olan **Emlak ve Kredi Bankası**'nın çalışmalarının hızlandırılmak istenmesi de sosyal konut politikası açısından önemli bir bulgudur. Bu yolla Hükümet, yurttaşa uzun süreli ve ucuz faizli kredi vermeyi sağlayacak ve uygulamadaki konut azlığı sıkıntısını çok az da olsa hafifletmiş olacaktır.

On Altıncı Hükümet Programında konut, daha çok yapılması planlanan konut inşaatlarıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. On Beşinci Hükümet Programına göre, **sosyal devlet ilkesinden** daha uzak bir konut politikası belirlemiştir. Konut politikasında en çok dikkat çeken nokta, konut inşaatına malzeme sağlamak için ithalat yolunun açılarak gümrük kolaylıklarının sağlanması yoluyla yabancı sermayenin davet edilmesinin istenmesidir.

On Yedinci Hükümet Programında konut, “ekonomik kalkınmanın sağlanması” gerekçesiyle, yapımından vazgeçilmesi düşünülen, yatırım yapılmaması istenen bir alandır. Bu yönüyle, konutun, sosyal refahı ve ekonomik kalkınmayı sağlamadaki rolü göz ardı edilmiştir. **On Sekizinci Hükümet Programında** ise konut konusuna yer verilmemiştir.

1946-1950 Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim: Bu konuda, sosyal devlet anlayışı açısından diğerlerine göre daha olumlu öngörülere yer veren Program, yine **On Beşinci Hükümet Programı**dır. Program, eğitim politikasında Atatürk Devrimlerinin benimsetilmesi, Türk tarihinin öğretilmesi konularında daha duyarlı açıklamalarda bulunmuştur. Ancak **Atatürk Devrimlerine** olan duyarlı ifadeler, Atatürkçü anlayışın ürünü olan **Köy Enstitülerinden** bahsedilirken yer verilmemiştir. Bu durumun, Atatürk Devrimlerine olan duyarlılığın yalnızca programlar düzeyinde kalması ve bir kural gereği Atatürk Devrimlerine bağlılık ifadesine yer verilmesi sonucu ortaya çıktığı söylenebilir.

Eğitimin yaygınlaştırılması için okulsuz köy bırakılmamasına ve öğretmen ihtiyacının karşılanmasına yönelik Programda öngörülen, köy okullarını yapma işinde köylünün bizzat çalıştırılması, ilkokulu bitiren köy çocuklarının, köyde işe yarar bir meslek sahibi olmasını sağlamak amaçlı **bölge okullarının oluşturulması** gibi çalışmalar **sosyal devlet anlayışı** ile bağdaşan uygulamalardır. Bunların yanında **temel eğitim** anlayışının daha çok kırsal kesimde okur yazar oranını arttırmak açısından önemsendiği dikkat çekmektedir. Böylece Hükümetin, farklı gelir gruplarının eğitim olanaklarından yararlanma düzeylerini eşitlemeye çalıştığı gözlenmektedir.

On Altıncı ve On Yedinci Hükümet Programında eğitim konusunda izlenecek politika açıklığa kavuşturulmamıştır. **On Yedinci Programda** yalnızca bu alandaki gelişmelerin “ekonomiyi zorlamama” ilkesi doğrultusunda destekleneceği belirtilmiştir. **On Sekizinci Hükümet Programında** ise, eğitim politikasında **Atatürk Devrimlerinin** temel alınmasının ve **laiklik** ilkesi konusunda duyarlı davranılmasının amaçlanmasına rağmen, **din öğretimine** yönelik öncelikler bir çelişki olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda On Sekizinci Hükümet Programı, çağdaş ve **sosyal devlet** anlayışından uzak niteliktedir.

1946-1950 Dönemi Hükümet Programlarında Sağlık: Bu dönemin programlarının diğer bir ortak özelliği de, sağlık konusunda yetersiz açıklamalara yer vermiş olmalarıdır. Özellikle **On Yedinci ve On Sekizinci Hükümet Programında** sağlık konusuna hiç yer verilmemiş, **On Altıncı Hükümet Programında** ise bu konu açıklığa kavuşturulmamıştır. Sağlık konusuna yer veren Program, **On Beşinci Programı**dır. Bu Programda sağlık, hükümetin üzerinde durması gereken önemli bir

ulusal konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık politikası, hem hizmetlerin sunumu hem de çalışanlar açısından yeterli ve dengeli bir çalışma zinciri olarak belirlenmiştir. **Sosyal devlet** anlayışı açısından sağlık, dar görüşlü bir boyutta, yalnızca **sosyal yardımla** ilişkilendirilen bir politikadır. Program, bu konuda oldukça kısır kalmıştır. Özellikle uygulamaya dönük bir öngörü sunmamıştır.

1946-1950 Dönemi Hükümet Programlarında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusu da yetersiz açıklamaların yapıldığı alanlardan biridir. **On Sekizinci** Hükümet Programında bu konuya yer verilmemiş, **On Altıncı** Hükümet Programında konu açıklığa kavuşturulmamış, **On Yedinci** Programda ise, konut ve eğitim politikasında olduğu gibi, bu alandaki gelişmelerin “ekonomiyi zorlamama” ilkesi doğrultusunda destekleneceği belirtilmiştir. Sosyal güvenlik konusunun değerlendirildiği Program, yine **On Beşinci** Hükümet Programıdır.

On Beşinci Hükümet Programı, sağlık ve sosyal yardım işleri altında sosyal güvenlik konusunu değerlendirmiştir. Ancak sosyal güvenlik konusunda daha sevindirici açıklamalara yer vermiştir. Özellikle işçi hayatına yönelik yapılması istenen düzenlemeler, işçinin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve sosyal güvenceye kavuşturulması yönündeki öngörüler **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşmektedir.

Sosyal güvenlik alanında hükümetin **sosyal devlet anlayışı** ile hareket edeceğinin göstergesi olan diğer önemli bir bulgu da, **sosyal sigorta ağının** (meslek hastalığı, kaza ve analık hallerini içeren sigorta ve emeklilik sigortası gibi) genişletilmesine yönelik öngörülerdir. Önceki dönemlerde uygulanmasına başlanan meslek hastalığı, kaza ve analık hallerini içeren sosyal sigortalara emeklilik sigortasının da eklenmesinin düşünülmesi olumlu bir gelişmedir.

7.2.2.2. 1950-1960 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması

Bu dönem, Cumhuriyetin ilanından bu yana çok partili hayata geçişin ilk örneğinin verildiği bir dönemdir. Ancak bu dönemde de tek parti iktidarı CHP değil de, DP adı altında devam etmiştir. **Menderes İktidarı** olarak bilinen bu dönemde, toplam beş hükümet kurulmuştur. Bu hükümetler; Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci **Menderes Hükümetleridir**.

Türkiye Cumhuriyeti'nin **On Dokuzuncu Hükümetinin** kurulmasıyla başlayan bu dönem, **yalnızca sosyal devlet ilkesinden değil**, Atatürk Devrimlerinden belirgin biçimde ödün verilmeye başlandığı yılları da temsil etmektedir. Hükümet Programları incelendiğinde, Programlarda özellikle “Tek Partiden arta kalanların tasfiye edileceği” ifadesi **Atatürk Devrimlerine** olan duyarsızlığın göstergesi olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanında “Devrimlerin korunması ve Devrimlere bağlılık” birkaç cümleyle geçiştirilmiştir.

Aslında DP, Tek Parti Dönemine özgü anlayış ve kurumlarda herhangi bir değişiklik gerçekleştirilmemiştir. Ancak, partinin iktidarda kaldığı on yıllık sürede uyguladığı politikalar büyüme sürecini hızlandırarak Türkiye'yi köklü bir biçimde değiştirmiştir. Bu değişimde dünyanın savaş sonrasındaki durumu önemli rol oynamıştır. Özellikle ABD'nin devreye soktuğu ve Türkiye'nin de yararlandığı Marshall Planı sayesinde Avrupa'nın yeniden inşa edilmesi Türk tarım ekonomisinin dünya pazarına açılmasını sağlamıştır. Toparlanma sürecindeki Avrupa'nın Türk tarım ürünlerine ihtiyacı vardır. İşte bunun için toprak reformu yapmak ve etkin tarım teknikleri uygulama yerine, makineleştirme ve tarım alanının genişletilmesi yöntemleri benimsenmiştir (Ersel, Kuyaş, 2002, 90-91).

DP yönetiminin otoriter geleneği sürdürürken, halk desteğini sağlamak için muhafazakar temaları ön plana çıkarması ve dini tekrar siyasal gündeme taşınması, DP'nin her konuda **Atatürkçü** düşünce anlayışından uzak olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, bu dönemin hükümet programlarının öngörülerini, bu gerçekleri göz önüne alarak, **sosyal devlet ilkesi** açısından karşılaştırmak gerekir.

Ekonomik alanda devlet girişimlerinin azaltılması yönünde amaçlananlar, ülkede **sosyal devlet** anlayışından uzaklaşılmasının ve **ulusal sermayenin** yabancı girişimcilerin eline bırakılmak istendiğinin çok açık kanıtıdır. Gerçi DP iktidarı, her ne kadar liberal politikalar ve özelleştirme anlayışı ile hareket edip, **devletçilik** ilkesinden uzaklaşmak istemişse de uygulamada bu amacını tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir.

On Dokuzuncu Hükümet Programında ülke kalkınmasından bahsedilirken, özellikle **manevi kalkınmanın** önemi üzerinde durulmuştur. Oysaki bu durumla ifade edilen şey dini öğelerdir. Bu yönüyle Program, Atatürk'ün ekonomik ve sosyal

kalkınma anlayışını benimsememiştir. Atatürk Devrimlerinin, dini değerleri siyasi çıkar amacıyla kullanılmasını önlediği gerçeği de göz ardı edilmiştir.

Yirminci Hükümet Programı, sosyal devlet anlayışı açısından önceki Programdan önemli farklılıklar içermemektedir. Yine demokratik yönetim dizgesinin korunmasından ve din özgürlüğünün baskı altında tutulmamasından bahsedilmiştir. Ekonomide **kamu yararının** gözetilmediği, özel girişimciliği esas alan ve yabancı sermayeyi destekleyen bir anlayış benimsenmiştir. Ekonomik alanın özel girişimciye açılması ve devletin bu alandaki rolünün azaltılmak istenmesi **sosyal devletten** uzaklaşıldığını göstermektedir.

Yirmi Birinci Hükümet, Menderes başkanlığında kurulan, bu dönemin üçüncü hükümetidir. Bu Hükümetin Programı da önceki Menderes Hükümet Programlarıyla aynı özellikleri taşımaktadır. Yalnızca dört yılın genel değerlendirmesini vermesi açısından diğerlerinden ayrılmaktadır.

Program, **sosyal devlet ilkesinin** ekonomik ve sosyal hedeflerine yer vermemiştir. Hatta **sosyal devletin** kullandığı ekonomik araçların değiştirilmesi yönünde görüş bildirilmiştir. Örneğin, ekonomide özel girişimciliğin esas alınacağını belirtmesi, ekonomide **kamu yararının** gözetilmediği bir yapılanmanın hedeflendiğini göstermektedir.

Yirmi İkinci Hükümet Programı da önceki DP Hükümet Programları gibi 1950'den sonraki uygulamaların değerlendirmesini sunmuştur. Bu anlamda öteki programlarla aynı niteliklere sahiptir. Özellikle özel kesimin geliştirilmesi konusundaki anlayış aynen benimsenmiştir.

Yirmi Üçüncü Hükümet, bu döneminin son hükümetidir. Hükümet Programı, yine önceki Menderes Hükümet Programları ile aynı özellikleri taşıyan ve yedi yılın genel değerlendirmesini veren bir programdır. Programda **sosyal devlet ilkesine** ilişkin hiçbir politika geliştirilememiştir. Daha çok, günümüzde "ekonominin liberalleşmesi" kavramıyla ifade edilen, ekonomide özel kesim girişimlerinin artırılması konusuna ağırlık verilmiştir.

Bu **Program**, diğer dört DP iktidarı programlarından bir noktada ayrılmaktadır. Bu da, dünyadaki ilerlemeler ayak uydurulması gerektiğinin önemle vurgulanmasıdır. Gerçi bu açıklama, Hükümet Programının ekonomik ve sosyal

kalkınma anlayışını değiştirmemiş, ancak gelişmelere duyarsız kalınmadığını göstermiştir.

DP iktidarının bu son Hükümet Programında **göze çarpan büyük değişiklik**, CHP yönetimine ve İnönü yönetimine ilişkin eleştiri ve suçlamalara yer verilmemesidir. Program genelde “**demokrasi, hukuk devleti ve kalkınma için yapılması gerekenler, DP’nin 1950’den bu yana “7” yılda yaptıkları ve dış siyasa**” diye ayrılabilir üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Dolayısıyla, ülke kalkınması ve çağdaş devletler düzeyine ulaşabilmek için gerekli olan anlayış, tutum ve ilkeleri vurgulaması yönünden çok çarpıcı bir girişle başlamıştır (Turan, 1999, 138).

1950-1960 Dönemi Hükümet Programlarında Konut: Bu dönemin hükümet programları, sosyal devlet ilkesinden uzak bir konut politikası belirlemiştir. Özellikle **On Dokuzuncu Program**, bu konuda iyi bir göstergedir. Bir defa, konut, devletin başlıca görev alanı içinde görülmemiştir. Konut ihtiyacının yoğun olarak hissedildiği bir dönemin Hükümet Programında, zorunlu olmadıkça konut yapımının gerçekleşmemesi görüşünün savunulması sosyal konut politikasının göz ardı edildiğini göstermektedir. Oysaki 1950 yılı ve sonrası, konut konusunda ipin ucunun yakalanması gereken bir dönemdir. İşte bu Hükümet, **sosyal konut** politikası anlayışını gerçekleştirememiş ve hızlanan kentleşme sürecinin ortaya çıkardığı kaçak yapı sorununa çözüm aramayarak, bu sorunun Türkiye’nin gündemine oturmasına yol açmıştır. Programda bu konuda önlem alınmasının gerekliliğine bile değinilmemiş, yalnızca ihtiyaç halinde, ölçünleri daha düşük konutların yapılması yoluna gidileceği belirtilmiştir.

Yirminci Programda konut konusuna yer verilmemiştir. Ancak bayındırlık işlerine yönelik öngörülenler On Dokuzuncu Hükümet Programıyla aynı doğrultudadır. Her iki program da bu konuda, **sosyal devlet** anlayışı açısından değerlendirilmeye esas alınacak nitelikler taşımamaktadır. **Yirmi Birinci Programda** ekonomik kalkınmayla ilişkilendirilen konut, genel ifadelerle geçiştirilmiştir. Önceki programlarla aynı öngörülere yer verilmiş ve sosyal devlet ilkesine yakın bir politika geliştirememiştir.

Yirmi İkinci Hükümet Programında konut konusuna yer verilmemiştir. **Yirmi Üçüncü Hükümet Programında** ise, imar ve inşaa çalışmalarının kentleşme

ilkelerine uygun olarak yerine getirileceğinin belirtilmesinden başka iç açıcı bir ifadeye yer verilmemiştir. Bu Program da **sosyal devlet** anlayışından yoksun bir konut politikası belirlemiştir. Aslında yalnızca bu program için değil, tüm Menderes Hükümetleri Programları için aynı şeyi söylemek mümkündür.

1950-1960 Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim: Konut gibi eğitim de, sosyal devlet ilkesine yakın bir anlayışla ele alınmamıştır. Bunun en güzel örneği, yine **On Dokuzuncu Hükümet Programıdır**. Programda geçmiş yılların, yani Tek Parti Döneminin eğitim dizgesinin eleştirilerek, gerçekçi ve akılcı bir nitelikte olmadığı belirtilmesi dikkat çekmektedir. Oysaki eğitim dizgesine, özellikle 1923'ten sonra, ulusal ve çağdaş bir görünüm kazandırılmıştır. Programda bu gerçeğin görülmemiş olması, hükümetin çağdaş bir zihniyetle hareket etmediğini göstermektedir. Bunun için, eğitim dizgesini yeniden yapılandırırken, özellikle manevi değerlerin göz önünde tutulması gerektiği üzerinde durmuştur. Program, eğitim politikasında, eğitimin yaygınlaştırılması gibi **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşen, öngörülere yer vermişse de genel olarak **sosyal kalkınma** hedeflerini arka plana ittiği gözlenmektedir.

Yirminci Hükümet Programı, önceki Programla aynı öngörülere yer verilmiştir. Her ne kadar temel eğitim ve eğitimin yaygınlaştırılması konularına yönelik açıklamalara yer verilse de, esas amacın, eğitime “**dini öğelerin**” sokulması olduğu ve diğer açıklamaların ara öğünmüş gibi sunulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü eğitimde laiklikten hiç bahsedilmemiştir. Yeterli eğitim olanaklarının bir değerlendirmesi yapılmamıştır, okur-yazar oranı açısından Cumhuriyetin katkılarına hiç değinilmemiştir ve en önemlisi eğitimde **fırsat eşitliğinin** sağlanmasına yönelik bir politika geliştirilememiştir.

Yirmi Birinci Hükümet Programında, önceki Menderes Hükümetlerinin eğitim politikasından farklı bir bakış açısı getirilmemiştir. Farklı olan tek nokta, 1950-1954 yılları arasındaki dönemin eğitim uygulamalarının değerlendirilmiş olmasıdır.

Yirmi İkinci Hükümet Programında eğitim konusuna yer verilmemiştir. **Yirmi Üçüncü Hükümet Programında** ise eğitime ilişkin nasıl bir politika izleneceği belirlenmemiştir. Yalnızca genel ifadelerle, eğitim hizmetlerinin geliştirileceğinden bahsedilmiştir.

1950-1960 Dönemi Hükümet Programlarında Sağlık: Bu dönemin ekonomik kalkınma hedeflerinden dolayı sağlık konusu da ekonomik kalkınmayla ilişkilendirilmiş ve sağlık politikasının **sosyal yönü** göz ardı edilmiştir. Daha çok sağlık hizmetlerinin teknik yönü üzerinde durulmuştur. Tüm programlar hemen hemen aynı öngörülere yer vermiştir. Ancak **Yirmi İkinci Programda** sağlık konusuna yer verilmemiş, **Yirmi Üçüncü Programda** ise nasıl bir politika izleneceği açıklığa kavuşturulmamıştır. **On Dokuzuncu Program** sağlık politikasında da sosyal devlet ilkesinden uzak bir anlayış içindedir. **Yirminci Program**, diğer programlara göre daha olumlu öngörülere yer verilmiştir. Özellikle eğitim politikası ile karşılaştırıldığında bu alanın **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerine daha yakın olduğu söylenebilir. Koruyucu sağlık hizmetlerine önem verilmesi, **hastalık sigortası** uygulamasının hayata geçirileceğinin belirtilmesi, Adli Tıp Kurumu ve İnfaz Hukukunun yeniden düzenlenerek cezaevlerinin koşullarının sağlık açısından yeniden gözden geçirilmek istenmesi **sosyal devlet anlayışı** açısından olumlu öngörülerdir. **Yirmi Birinci Program** ise, bu dönemin hükümet programlarıyla aynı anlayışı paylaşmış olmakla birlikte, son dört yılın genel değerlendirmesini vermesi açısından diğerlerinden ayrılmaktadır.

1950-1960 Dönemi Hükümet Programlarında Sosyal Güvenlik: Bu konu da yine ekonomik kalkınmayla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. **Sosyal devlet ilkesi** açısından önemli bir gelişme öngörmemiştir. Yalnızca sosyal devlet ilkesiyle örtüşen bazı öngörüler sayılmıştır. Bunlar; vergide adaleti sağlama ve kazancı dar olan vatandaşlara yönelik düzenlemelerdir. Ancak programlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, **sosyal devlet** anlayışının benimsenmediği ve sosyal devlet ilkesi öngörülerinin programlara serpiştirildiği dikkat çekmektedir. Bu konuda da en iyi örnek, **On Dokuzuncu Hükümet Programıdır**. **Yirminci** ve **Yirmi Birinci Program**, On Dokuzuncu Programla aynı anlayışı paylaşmış ve bu konuda yeterli açıklamalara yer vermemiştir. Konu genel ifadelerle sunulmuş ve önemli bir yenilik getirmemiştir. **Yirmi Üçüncü Programda** ise, sosyal güvenlik konusuna ilişkin nasıl bir politika izleneceği açıklığa kavuşturulmamıştır.

Yirmi İkinci Programda da sosyal güvenlik, On Dokuzuncu Programla aynı çizgide ele alınan bir konudur. Bu nedenle öteki programlar için yapılan değerlendirmeler bu Program için de geçerlidir. Ayrıca Program tamamıyla 1950

yılıının ekonomik değerlendirmeleri içeren bir program olup, bu konuda da **sosyal devlet anlayışı** zelliklerini taşımamaktadır.

7.2.3. 1960-1980 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması

Yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik süreç, sosyal devlet ilkesi açısından bazı özellikler taşımaktadır. Bu zellikler dikkate alınarak bu dönem, kendi içinde  döneme ayrılarak incelenmiştir. Hükümet programları da buna göre karşılaştırılmıştır.

7.2.3.1. 1960-1965 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması

Bu dönemde altı hükümet kurulmuş, bunlardan yalnızca Yirmi Beşinci Hükümet, Meclise program sunmamıştır. Bu dönemin ilk hükümeti Cemal Grsel başkanlığında kurulan Yirmi Dördüncü Hükümettir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonucu kurulan bu hükümet, aynı zamanda bir **Devrim Hükümetidir**.

Yirmi Dördüncü Hükümet Programı, bu dönemin **sosyal devlet ilkesi** ltlerine yönelik öngörülerinde en yetersiz olan programdır. Bu durumu, ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik koşullarına bağlamak mümkündür (4.2.3. numaralı başlık) nk temel amaç, ülkede demokratik düzeni kurmak için yapılacak yasal düzenlemeler noktasında yoğunlaşmıştır. Üstelik, ekonomide DP'nin özel girişimciliği esas alan ve yabancı sermayeyi destekleyen anlayışı devam ettirilmıştir. Adil gelir dağılımının sağlanması gerektiği belirtilmiş ancak somut bir öngörü sunulmamıştır. Program, sosyal devlet ilkesinin bazı ölçütlerine yönelik öngörülerde bulunmuşsa da genel olarak, **sosyal devlet ilkesinden** uzak bir anlayış içindedir.

Bu dönemin **sosyal devlet ilkesine** yakın bir politika belirleyen programları **Yirmi Altıncı** ve **Yirmi Sekizinci** hükümet programlarıdır. Sekizinci İnönü Hükümetinin hazırlamış olduğu **Yirmi Altıncı Hükümet Programı**, 1950-1960 döneminin devlet anlayışından oldukça farklı ve **Atatürk Devrimleri** izgisinde yürüyen ekonomik, siyasal ve sosyal yapılanmayı amaçlamıştır. Bu değişikliği, Atatürk'ün düşünce anlayışını devam ettiren bir kişilik olan İsmet İnönü'ye atfetmek gerekir. Özellikle **Atatürk Devrimlerinden** dn verilmeyeceğinin vurgulanması tamamıyla **İsmet Paşa**'nın Başbakan olmasına bağlanabilir.

Bu Programa, planlı kalkınma ve devletçi bir anlayış egemen olmuştur. DP döneminde karayollarına verilen ağırlık, bu hükümet döneminde demiryolları inşaatının geliştirilmesine verilmiştir. Bu da tamamıyla “**anayurdu demir ağlarla ören**” **Atatürk**’ün çağdaş düşünüş yapısının benimsendiğinin göstergesidir.

Yirmi Yedinci Hükümet Programı, sosyal devlet ilkesi açısından Yirmi Altıncı Hükümet Programından çok önemli farklılıklar göstermemektedir. Zaten bu Program da, İnönü başkanlığında kurulmuş bir hükümetin (Dokuzuncu İnönü) programı olduğu için, genel olarak, **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşmektedir. **Hükümet Programına** göre, hükümet, izleyeceği genel siyaset içinde **Atatürk ilkelerini** ve **laik** devlet yönetimini esas almaktadır. Kamu politikalarının da bu anlayış doğrultusunda uygulanacağı belirtilmektedir. Ekonomik gelişmenin, yine planlı kalkınma esas alınarak devletçi bir anlayışla gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Ancak özel kesime, ekonomik araçların kullanımında yer verilmesi de ihmal edilmemiştir. Böylece karma ekonomi düzeni yaratılması amaçlanmıştır.

Yirmi Sekizinci Hükümet Programı, Onuncu İnönü Hükümetinin Programıdır. Bu dönemin ilk üç programı gibi bu Programda da CHP ilkelerine dayanılarak bazı öngörüler sunulmuştur. Ancak bu Program, **sosyal politika** anlayışını daha yakın bir politika geliştirmekle diğerlerinden ayrılmaktadır.

Programda göze çarpan **başlıca özellikler**; **Atatürk devriminin** ve 27 Mayıs girişiminin öneminin vurgulanması ve yeni Anayasanın getirdiği özgürlükçü ortamda yapılması gereken atılımlarla, reformlara yer verilmesi olmuştur... Ayrıca Anayasa Mahkemesi’nin kurulup işleminin “Atatürk Devrimleri için, 27 Mayıs 1960 Devriminin ilke ve ülküleri için ne kadar yeterli ve değerli bir koruyucu kurum olduğuna” işaret edilmiştir (Turan, 2002, 105).

Program, Türkiye’nin sorunlarını açıklığa kavuşturması bakımından da diğerlerinden ayrılmaktadır. Türkiye’nin önemli **iki sorunu** olduğuna dikkat çekilmiştir. **Birinci** sorunun, anayasal rejimi tüm unsurları ile yerleştirmek, **ikinci** sorunun ise planlı ekonomik kalkınma olduğu vurgulanmıştır. Bu noktada, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması, iktisadi devlet kuruluşlarının plan gereklerine uydurulması, vergi, tarım ve personel reformlarının gerçekleştirilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ekonomik ve sosyal kalkınmada köyün ve köylünün kalkınmasının önemine yer verilmiştir (Turan, 2002, 105-106).

Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında kurulan **Yirmi Dokuzuncu Hükümetin** Programı bir geçiş hükümeti niteliğini yansıtmaktadır. Yirmi Dördüncü Hükümetten sonra, bu dönemin **sosyal devlet ilkesinden** uzak ikinci programıdır. Program, **sosyal devlet** anlayışının bazı öngörülerine yer vermiştir. Ancak bu öngörülere, “usulen” yer verilmiş ve sosyal hedeflerin arka planda tutulduğu bir anlayış benimsenmiştir. Çünkü, öngörüler genelde Kalkınma Planının ilkelerinin tekrarı gibidir. Hükümetin bu konuda katkısı yoktur.

1960-1965 Dönemi Hükümet Programlarında Konut: Konut, özellikle **Yirmi Altıncı Hükümet Programında** sosyal yönü ihmal edilmeyen bir konudur. Ayrıca, öteki programlara göre daha doyurucu açıklamalarla ele alınmıştır. Her şeyden önce, ülkede konut konusunda varolan sorunlara dikkat çekilerek yapılması gerekenlerin altı çizilmiştir. Bu durum, **Atatürk**'ten sonraki hükümetlerin programlarına yansımadıkları, üstü kapalı olarak ifade ettikleri bir durumdur. Bu anlamda Program, ötekilerden ayrı bir özellik taşımaktadır.

Bu dönemde Türkiye’de varolan konut ihtiyacının ülkenin önemli bir sorunu olarak görülmesi ve çözüm olarak da **sosyal konut politikasının** hayata geçirileceğinin belirtilmesi **sosyal devlet anlayışı** açısından önemli bir öngörüdür. Yine Hükümet, vatandaşlara konut sağlanması işini devletin öncülüğünde yapılacak bir iş olarak görmekle, öteki hükümetlerin tekelci ve piyasacı kamu hizmeti anlayışından farklı çizgide olduğunu yansıtmıştır.

Yirmi Yedinci Hükümet Programı da konut konusunu aynı anlayışla düzenlemiştir. Konut konusuna **toplum yararı** açısından yaklaşmış, kurumlararası ya da disiplinlerarası olarak ele alınmasının gerekliliği gibi yeni bakış açıları getirilmiştir. Bu yönüyle Programın, **sosyal devlet ilkesinden** uzak bir anlayışla hazırlanmadığı dikkat çekmektedir (Tekeli,1996, 65).

Yirmi Sekizinci Hükümet Programı, önceki iki hükümet programıyla esasta aynı olmasına karşın, bu programlara göre daha açık ifadelere yer vermiştir. Konut konusunda Birinci Beş Yıllık Planın öngördüğü ilkeler benimsenmiş ve **sosyal konut** yapımının bu çerçevede hızlandırılması amaçlanmıştır. **Yirmi Dokuzuncu Hükümet Programında** ise, diğer hükümet programlarından pek farklı değildir. Konut, yine Kalkınma Planı doğrultusunda ele alınmıştır. Programda konut politikası açısından dikkat çeken en önemli nokta, konut politikası uygulamalarını

gerçekleştirmek için bir “**Konut Ofisi**” kurulmasının önerilmesidir. Program, **sosyal devlet ilkesiyle** kısmen örtüşmektedir.

1960-1965 Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim: Eğitim, bu dönemin tüm hükümet programlarında küçük farklılıklar olmakla birlikte aynı öngörülerin sunulduğu ve aynı anlayışla ele alınan bir konu olmuştur. Özellikle **Yirmi Altıncı Hükümet Programının** eğitim anlayışı, diğer hükümet programlarına yansımıştır. Programda eğitim, ulusal kalkınmanın en önemli aracı olarak görülmüştür. Ayrıca günümüzde bile Atatürk’ün çağdaş eğitim anlayışından uzaklaşarak ele alınan temel eğitim, 1960’lı yılların İnönü Hükümetlerinde hak ettiği yeri bulmuştur. Çünkü **temel eğitimin** önemi ve bunun on yıla çıkarılmasının gerekliliği üzerinde önemle durulmuştur. Bunun yanında, eğitimde “Atatürk ilkelerine bağlı ve laik bir yapının” kökleşmesi tüm hükümet programlarının temel öngörüsüdür. **Yalnızca Yirmi Dokuzuncu Hükümet**, temel eğitime yönelik öngörü getirmemesi, eğitimin yaygınlaştırılması konusundaki yetersiz öngörülerıyla diğer programlar içinde kısır kalmıştır.

1960-1965 Dönemi Hükümet Programlarında Sağlık: Sağlık konusuna gelince, tüm hükümet programlarında yine aynı anlayışın dile getirildiği gözlenmektedir. Planlı kalkınma ilkesi doğrultusunda biçimlendirilen bir sağlık politikası anlayışı vardır. DPT’nin çalışmalarına dayanılarak “**sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi**” ve “**koruyucu sağlık hizmetlerine önem verilmesi**” amacı bu dönemin hükümet programlarının sağlık konusundaki temel anlayışını vermektedir. “Koruyucu sağlık hizmetlerine önem verilmesi” amacı, yalnızca Yirmi Dokuzuncu Hükümet Programında ele alınmamıştır.

Yirmi Sekizinci ve Yirmi Dokuzuncu Hükümet Programı, sağlık politikasına “**kapsamlı bir sağlık sigortası gerçekleştirilecek**” öngörüsünü eklemekle, diğer programlardan ayrılmaktadır. Ancak, genel olarak, aynı amaçlar çerçevesinde öngörüler sunulmuştur.

Bu dönem, sağlık alanındaki iki önemli düzenleme ile de özellik kazanan bir dönemdir. Bu düzenlemeler (Koçak, 1995, 16):

- (1) 224 Sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun,
- (2) 554 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanundur.

Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi ile ilgili kanun 1961 yılında kabul edilmiş, sağlık hizmetlerinin ilkelerini temelinden değiştirmiştir. Böylece kişilerin her türlü sağlık hizmetlerinden ücretsiz ya da kendisine yapılan harcamanın bir kısmına katılarak eşit biçimde faydalanması öngörülmüştür (Koçak, 1995, 16).

1960-1965 Dönemi Hükümet Programlarında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusu da planlı kalkınma anlayışı doğrultusunda ele alınan ve ekonomik kalkınmayla ilişkilendirilen bir diğer konudur. Adil gelir dağılımının sağlanması, işçinin refahının artırılması ve işsizliğe çözüm getirilmesi, tüm hükümet programlarının sosyal güvenlik konusuna yönelik ortak öngörüleridir. Ancak **sosyal sigorta** ve sosyal yardım konusuna yalnızca **Yirmi Altıncı Hükümet Programında** yer verilmiş ve özellikle zirai sigorta çalışmalarına başlanması öngörülmüştür. **Yirmi Yedinci Hükümet Programında** ise, bu çalışmaların devam edeceği yönünde bir öngörü sunulmuş, yeni bir politika geliştirilmemiştir. **Yirmi Dokuzuncu Hükümet Programı**, işsizlik sigortası kurulmasını öngörmüş ancak sosyal sigortaların hangi araçlarla gerçekleştirileceği konusunda yetersiz kalmıştır. Hiçbir programda korunmaya muhtaç gruplara yönelik bir öngörü sunulmamış olması, sosyal güvenlik dizgesinin bir ayağının eksik kaldığını göstermiştir.

Sosyal güvenlik dizgesi açısından **sosyal devlet ilkesine** en yakın program, **Yirmi Sekizinci Hükümet Programıdır**. Bu Programda, sosyal kalkınmanın topluma yaygınlaşması amaçlanmış ve **sosyal devlet** olmanın bazı sorumlulukları kabul edilmiştir. Çünkü ulusal gelirin, vergi politikası, kamu harcamaları, yatırımların teşviki suretiyle dar gelirli vatandaşlara, az gelişmiş bölgelere yönltilmesi öngörülmüştür. Bu doğrultuda köy ve köylünün kalkınması konusu üzerinde de önemle durulmuştur.

CHP'nin bağımsızlarla oluşturduğu bu üçüncü ortak hükümetin Programında bu denli öngörülerde bulunulması, bir çok reformlardan söz edilmesi çok çarpıcıdır. Hele 1930'lardan başlayarak tam anlamıyla gerçekleştirilemeyen **Tarım ve Toprak Reformu** konusunda söylenenler sorunun önemini ve hükümetin kendine güvenini ne denli yansıtırsa yansıtın yerine getirilemeyecek gibi görünmektedir. Bir süre sonra hükümetçe bu konuda hazırlanan tasarı, Meclis Başkanlığı'na sunulmuş, ancak bu sırada koalisyon dağıldığı için, yasalaşması yeni kurulan Suat Hayri Ürgüplü Hükümetine kalmıştır. Dönemin Başbakan Yardımcısı olan Süleyman Demirel'in

toprak reformunun “**komünistlik koktuğunu**” ileri sürmesiyle de yasa rafa kaldırılmıştır (Turan, 2002, 106).

7.2.3.2. 1965-1972 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması

Bu başlık altında toplam **beş hükümet programı** karşılaştırılmıştır. Bunlar AP lideri Süleyman Demirel’in başkanlığında kurulan Birinci, İkinci, Üçüncü **Demirel Hükümetleri** ile Nihat Erim başkanlığında kurulan Birinci ve İkinci **Erim Hükümetlerinin** hazırladıkları programlardır.

27 Ekim 1965’te Süleyman Demirel başkanlığında kurulan **Otuzuncu Hükümet**, bu dönemin ve AP iktidarının ilk hükümetidir. AP, Otuz Üçüncü Hükümet dönemine kadar iktidarı elinde tutmuş ve AP iktidarı 12 Mart 1971’deki askeri darbeyle son bulmuştur.

Bu dönemin **Otuzuncu, Otuz Birinci ve Otuz İkinci Hükümet Programları**, Süleyman Demirel başkanlığında kurulmuş hükümetlerin politikalarını yansıttığı için, genel olarak birbirine benzemektedir. **Adil gelir dağılımının sağlanması, işsizlik sigortası** kurulması, kalkınmada **karma ekonomi** anlayışıyla hareket edilmesi ilk üç programın **ortak öngörüleridir**. Bunun yanında kamu yararını gözeten bir kalkınma anlayışı değil, **özel kesimi** destekleyen bir kalkınma anlayışının benimsendiği üç programda da dikkat çeken bir bulgudur. Ayrıca planlı kalkınmanın “**özel kesimi aydınlatıcı yol gösterici ve destekleyici**” biçimde tanımlanması, bu hükümet programlarının diğer ortak özelliğidir. Her üç program da **fırsat eşitliğinin** sağlanmasını, eğitim ve sağlık hizmetleriyle sınırlandırmıştır. Ayrıca bu üç program, korunmaya muhtaç gruplara yönelik somut politika üretmede yetersiz kalmıştır.

Programlarda **sosyal devlet ilkesi** açısından genel olarak dikkat çeken nokta, “**sosyal devlet**” kavramına sık sık göndermede bulunularak, sosyal devlet olmanın gereklerinin sayılmasıdır. Ancak bunlar sayılırken, yapılması gerekenler konusunda ortaya konanlar **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşmemektedir. Örneğin köyün ve köylünün kalkındırılması üzerinde durulmuş, ülke kalkınmasında, özellikle sanayide özel kesimle işbirliği yapılması, yabancı sermayenin desteklenmesi amaçlanmıştır. Bu anlayış, köyün ve köylünün kalkındırılmasını öngören ulusalcı anlayışla

örtüşmemektedir. Çünkü, **sosyal devlet** olmanın temel varlık sebebi göz ardı edilmiş, özel kesime açılan alanlarda, devletin yaratacağı **fırsat eşitliğinin** sağlanamayacağı gerçeği unutulmuştur.

Otuz Birinci Hükümet Programında, yürütmenin güçlendirilmesi, KİT'lerin daha akılcı ve verimli çalışır hale getirilmesi gibi amaçlarla 1961 Anayasasının **sosyal devlet** niteliği de değiştirilmek istenmiştir. Bu noktada hükümet programları sosyal devlet ilkesine yönelik sunduğu öngörülerle çelişmiştir. Bu durum, programların bir önceki dönemin programlarından bağımsız hazırlanamamış olmasına bağlanabilir.

Sosyal devlet anlayışını bu üç program içinde en fazla benimseyen **Otuz İkinci Hükümet Programıdır**. Çünkü, **sosyal devlet düzeni**, hükümet uygulamalarına yön verecek temel ilkelerden biri olarak kabul edilmiştir. Ancak diğer iki hükümet programında olduğu gibi bu Programda da sosyal devlet ilkesiyle örtüşmeyen çelişkili ifadeler yer verilmiş ve somut bir öngörü sunulmamıştır.

Otuz Üçüncü ve Otuz Dördüncü Hükümet Programları ise, ilk üç hükümet programından farklı özellikler taşımamaktadır. Otuz Üçüncü Hükümetin diğer hükümetlerden farklı olan en önemli özelliklerinden biri, ilk kez bir kadın üyeye yer vermiş olmasıdır. Ankara Tıp Fakültesinden Türkan Akyol Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olmuştur. Bir diğer özelliği ise; Kültür Bakanlığı'nın kurulmasıdır.

Otuz Üçüncü Hükümet Programının genel amaçlarına bakıldığında, Programın **sosyal devlet ilkesiyle** örtüştüğü söylenebilir. Bu amaçlardan, sosyal adaletin, eğitimde **fırsat eşitliğinin** ve sağlık, sosyal yardım ve diğer kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının istenmesi olumlu bir başlangıç olarak değerlendirilmelidir. Ancak, adil gelir dağılımının sağlanması, korunmaya muhtaç gruplar ile alt gelir gruplarına yönelik sosyal politikaların geliştirilmesi yönünde somut bir öngörü bulunmamaktadır. Bu nedenle Program, **sosyal devlet ilkesi** açısından yetersiz ve eksik bir programdır.

Otuz İkinci ve Otuz Üçüncü Programda da, adil gelir dağılımının sağlanması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi sosyal devlet ilkesiyle örtüşen öngörülere yer verilmiştir. Ancak **sosyal devlet** olmanın gerekleri

dar görüşlü bir boyutta değerlendirilmiştir. Öngörülere yönelik somut çözümler geliştirilememiştir.

1965-1972 Dönemi Hükümet Programlarında Konut: Konut, bu dönemin ilk üç hükümet programında (Otuzuncu, Otuz Birinci ve Otuz İkinci) İkinci Kalkınma Planının ilkeleri doğrultusunda ele alınmıştır. Özellikle yoksul ve dar gelirlilere öncelik tanıyan bir konut politikasının gerçekleştirilmesi ve düzensiz kentleşmenin denetim altına alınması, her üç programın ortak öngörüleridir. Yoksul ve dar gelirlilerin konuta kavuşturulması amacına yönelik, **Otuzuncu Hükümet Programında** “**Konut Ofisi** kurulması, Arsa Ofisi Kanunu ve Gecekonduların Islahı Kanunu” çıkartılması istenmiştir. Aynı konuya yönelik **Otuz Birinci Hükümet Programında**, toplu konut bölgeleri oluşturulması önerilmiştir. **Otuz İkinci Hükümet Programı** ise özellikle Otuz Birinci Hükümet Programının öngörülerini tekrarlamıştır. Her üç hükümet programı da **sosyal devlet** anlayışıyla örtüşen bazı öngörüler sunmuşsa da, temelde sosyal devlet anlayışı açısından eksik ve yetersiz programlardır. Bunların içinde en yetersizi **Otuz İkinci Hükümet Programıdır**.

Otuz Üçüncü Hükümet Programı konuta, tek cümleyle, “düzensiz şehirleşmenin denetim altına alınması sağlanacaktır” biçiminde yer vermiştir. Otuz Dördüncü Hükümet Programı da aynı anlayışı benimsemiştir. Konut konusunda, bu dönemin, **sosyal devlet ilkesi** açısından yetersiz açıklamalara yer veren diğer programlarıdır.

1965-1972 Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim: Eğitim, Otuzuncu ve Otuz Birinci Hükümet Programlarında aynı anlayışla ele alınmıştır. Atatürk Devrimleriyle örtüşen ve çağdaş bir eğitim dizgesinin oluşturulması yönünde görüş bildirilmemiştir. Daha çok eğitime “**din**” unsuru altında farklı bir bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır. Tüm bunlara karşın, **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşen öngörülere de yer verilmiştir. Özellikle **Otuzuncu Hükümet Programında** eğitim, ülke kalkınmasının en güçlü araçlarından biri olarak kabul edilmiştir. İlköğretimin yaygınlaştırılması ve parasız yatılı olanaklarının artırılması ve bilim çalışmalarının önemle ele alınması gibi **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşen öngörüler sunulmuştur.

Otuz Birinci Hükümet Programı, diğer Demirel Hükümet Programlarıyla genel anlamda benzerlik göstermektedir. Ancak bu Programda, bazı farklı görüşler de bulunmaktadır. Programda “**üniversitelerde ve yüksekokullarda gece öğretimi**

yapılması” ilkesi, her yıl artan talebi karşılamak için düşünülen olumlu bir görüş olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan, “**temel eğitim yüzde yüz gerçekleşecektir**” görüşü, o günün koşulları göz önüne alındığında pek de gerçekçi görünmemektedir. Ayrıca **mektupla öğretim yöntemi** ile öğretimin yapılması ile okullar arası seviye farklılığı giderilmeye çalışılacaktır” görüşü, ilk bakışta eğitimde fırsat ve imkan eşitliğini sağladığı için olumlu bir düşüncedir. Ancak, sosyal etkileşim olmadan öğrenmenin, eksik bir öğrenme olduğu ve alışkanlık haline dönüşmesi gereken becerilerin yalnız mektupla öğretim yöntemi ile öğretilmesi olarak dışı olduğundan bilimsel olmayan bir görüş olarak değerlendirilmelidir (Güneş, Güneş, 2003, 85).

Otuz İkinci Hükümet Programı ise, Otuz Birinci Programın öngörülerini tekrarlamıştır. Eğitim konusunda her üç programın da **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşen üç öngörüsü bulunmaktadır: (1) Eğitimin ulusal amaçlara göre ve fırsat eşitliğini gözeterek sunulması, (2) Herkese açık ve yaygın bir eğitim dizgesinin amaçlanması, (3) Ulusal bilince sahip gençlerin yetiştirilmesi.

Otuz Üçüncü ve Otuz Dördüncü Hükümet Programı, eğitim konusunda **laiklik** ilkesinin tam olarak uygulanmasına ve **Atatürkçü** bir eğitim dizgesinin gerçekleştirilmesine yönelik yaptığı vurgularla önceki hükümet programlarından ayrılmaktadır. Bu programlar, fırsat eşitliğini gözetken, ulusal, laik ve Atatürk Devrimlerine bağlı bir eğitim dizgesinin oluşturulması yönündeki öngörülerıyla **sosyal devlet ilkesi** açısından daha umut verici bir niteliktedir.

1965-1972 Dönemi Hükümet Programlarında Sağlık: Bu dönemin ilk üç hükümet programı, sağlık politikasında sosyal devlet ilkesiyle örtüşen, daha uygulanabilir nitelikte öngörülere yer vermiştir. Sağlık, üç hükümet programında da “**sosyal**” kelimesiyle ilişkilendirilmiştir. 1960’lı yılların “**sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi**” anlayışı üç hükümet programının da sağlık politikasının temel ilkesini oluşturmuştur. Buna karşın, programlarda, özel kesimle işbirliğinin amaçlandığı alanlardan biri yine sağlık alanıdır. Bu durum, programların, “fırsat eşitliğini sağlama” öngörüsüne hizmet etmemektedir. Çünkü, dönemin koşulları içinde sağlık hizmetini özel kesime –sınırlı düzeyde de olsa- bırakmak, hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğini engelleyecektir.

Sağlık politikasına yönelik somut öngörüler sunan program, **Otuz Birinci Hükümet Programı**dır. Örneğin, sosyal devletin gereği olarak, kademeli bir sağlık sigortası dizgesinin geliştirilmesi ve **sosyal refah hizmetlerini** bir elde toplayacak olan Sosyal Hizmetler Kurumu'nun kurulması öngörülmüştür.

Otuz Üçüncü Hükümet Programında sağlık, sosyal yardım politikasıyla ilişkilendirilen ve birkaç cümleyle özetlenen bir konudur. **Otuz Dördüncü Hükümet Programı** da aynı şekilde, dar görüşlü boyutta sağlık konusuna yer vermiş ve Otuz Üçüncü Programdan farklı bir amaç ortaya koymamıştır. Bu nedenle, son iki program **sosyal devlet ilkesi ölçütlerini** karşılamayan bir sağlık politikası belirlemiştir.

1965-1972 Dönemi Hükümet Programlarında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik, İlk üç hükümet programında “sosyal güvenlik ağının genişletilmesi ve sosyal adaletin sağlanması” yönünde ana çizgileri belirlenen bir konudur. Sosyal güvenlik ağının genişletilmesinin temel amaç olarak alınması, tam bir **sosyal devlet** anlayışıdır. Ancak, programlarda kabul edilen öngörülere bir ilke olarak değil, “usulen” yer verildiği gözlemlendiği için, programların sosyal devlet ilkesini karşılayan bir politika geliştirdikleri söylenemez. Çünkü, sosyal adaletin sağlanması, sosyal güvenlik ağının genişletilmesi ve işsizliğin önlenmesi gibi öngörüler hükümetin önüne amaç olarak konmuş, bu amaçları gerçekleştirecek araçların ne olduğu açıklanmamıştır. Bunun yanında belirlenen amaçları gerçekleştirecek araçların özel girişimcinin tekelinde kullanılması öngörülmüştür. Bu noktada, sosyal güvenliğin, öncelikle kamu yararını gözeten bir ekonomik kalkınmayla sağlanacağı gerçeği göz ardı edilmiştir.

Otuz Üçüncü ve Otuz Dördüncü Hükümet Programı ise, sosyal güvenlik konusuna daha özet biçimde yer vermiştir. Buna göre üzerinde önemle durulan iki konu vardır: (1) Çalışma barışının sağlanması, (2) Sosyal güvenlik ağının genişletilmesi. Bu programlar, sosyal güvenlik konusunda da sosyal devlet ilkesi ölçütlerini tam karşılamamıştır.

Bu dönemin hükümet programları, korunmaya muhtaç gruplara yönelik politika geliştirmede yetersiz kalmıştır. Otuz İkinci ve Otuz Dördüncü Hükümet Programlarında, bu gruba yönelik hiçbir öngörü sunulmamıştır. Diğer hükümet programlarında ise; geçici çözümlerle konu geçiştirilmiştir. Örneğin, Otuzuncu

Hükümet Programında “korunmaya muhtaç gruplara sosyal yardım yapılacak” denilmiş, bunun nasıl gerçekleştirileceği açıklanmamıştır.

7.2.3.3. 1972-1980 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması

Bu başlık altında, dokuz hükümet programı karşılaştırılmaya esas alınmıştır. Bunlar hükümetlerin kuruluş sırasına göre; Melen, Talu, Birinci Ecevit, Irmak, Dördüncü Demirel, İkinci Ecevit, Beşinci Demirel, Üçüncü Ecevit ve Altıncı Demirel Hükümetlerinin hazırlamış oldukları programlardır.

Ferit Melen başkanlığında kurulan **Otuz Beşinci Hükümet**, bu dönemin ilk hükümetidir. Hükümet programında dikkat çeken nokta, hükümetin niteliğinin **Atatürkçü atılım hükümeti** olarak tanımlanmasıdır.

22 Mayıs 1972’de açıklanan Melen Kabinesi, aslında **liberal** ve **gelenekçi** kesimlerin bir koalisyonu niteliğindedir. İkinci Erim Hükümetinin genellikle aynı doğrultudaki 15 bakanına yeniden yer veren Melen Hükümeti, Programında da, çok farklı bir siyasi çizgi yaratmamıştır (Gevgilili, 1987, 566).

Program, Erim Hükümet Programlarının görüşlerini tekrarlamış ve **sosyal devlet ilkesine** yönelik gerçekçi bir politika belirlememiştir. Karma ekonomi anlayışı, özel kesim ve yabancı sermaye yatırımlarının teşviki önemle ele alınan konular olmuş, **sosyal politika** hedefleri arka plana kaydırılmıştır. Tekrar etmek gerekirse, **özel kesim yatırımlarının** teşvikine ülkede varolan sorunlara bir çare arayışı olarak değil, ideolojik bir araç olarak bakılmıştır. Bu bağlamda **kamu yararını** gözetmeyen ve **sosyal devletin** tüm sorumluluklarından kaçan bir yaklaşım benimsenmiştir. Her ne kadar **sosyal devlet** ilkesinin ölçütlerine yer verilmişse de, bunlar kavramsal düzeyde kalmış, bunların uygulamaya dönük yönü unutulmuştur.

Otuz Altıncı Hükümet Programı, AP ile CGP’nin 14 Nisan 1973’te imzaladıkları koalisyon protokolüne dayanılarak hazırlanmıştır. Hükümet Programı, özellikle AP’ye dizginin öteki güç odaklarının değişik isteklerini sergileyen bir belge görünümü taşımaktadır. Programda, stratejik bir nokta daha önemle ele alınmıştır (Gevgilili, 1987, 643, 646):

Otuz Altıncı Hükümet, 12 Marttan sonra kurulmuş olan hükümetlerden **ayrı bir karakter** taşımaktadır. Bu tutum, 1971 rejiminin ünlü partiler üstü yada parti dışı

hükümet felsefesinin de resmen reddidir. Program bunu, “**demokratik rejim**” açısından olumlu bir aşama diye niteler. Siyasal iktidar sorumluluğu, yeniden partiler dizgesine dönmektedir.

Otuz Altıncı Hükümet Programının diğer bir özelliği, oldukça kısa söylevlerden oluşmasıdır. 1940’lardan sonra hazırlanan programlar içinde **en kısa** tutulan programlardan biridir. Programda, **sosyal devlet** düzeni açısından bazı öngörüler (bölgelerarası ekonomik ve sosyal gelişme farklarının azaltılması, çiftçi ve köylü vatandaşların yaşam düzeylerinin yükseltilmesi, tüm reform çalışmalarının **Atatürkçü** bir anlayışla gerçekleştirilmesi gibi) sunulmuş, ancak Program boyunca buna yönelik somut bir politika geliştirilememiştir. Bu yönüyle **Otuz Beşinci Hükümet Programıyla** aynı özellikleri taşımaktadır. Ayrıca KİT’lerin kamuya en az yük olacak şekilde düzenlenmesinin ve karma ekonomi koşulları içinde yabancı sermayenin desteklenmesinin amaçlanması **sosyal devletten** uzaklaşmanın ve kapitalizme gidişin açık göstergesidir. Bu amaç, daha sonraki hükümet programlarının çoğunda kamu politikalarının belirlenmesinde başlangıç noktası olarak alınmıştır.

Otuz Yedinci Hükümet Programı, kamuoyunda **laiklik** ilkesini benimsememiş görünen MSP ile laikliğin öncüsü ve koruyucusu olan CHP’nin bir araya gelmesiyle oluşan bir koalisyon Hükümet Programıdır. Ancak Programda daha çok CHP’nin görüşleri ağır basmıştır. Çünkü, **Atatürk**’ün istediği her anlamda çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne yükselme yolunun açılmasına çalışılacağı önemle vurgulanmıştır.

Atatürk, 10. yıl söylevinde “**Ulusal kültürü**” çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmayı amaç olarak göstermişti. 41 yıl sonra Erbakan’ı yanına alan Ecevit’in bunu başka uluslara örnek olacak bir içerikteki demokrasi açısından yinelemesi, ruhları kamçılayıcı bir özlem ama gerçekleşme yönünde fazla iyimser bir söylem diye algılanmıştır (Turan, 2002, 299).

Otuz Yedinci Program, ekonomik ve sosyal kalkınmada **kamu yararının** gözetileceğini vurgulaması açısından da ayrı bir özellik taşımaktadır. Buna karşın, **sosyal devlet ilkesini** hayata geçirecek politikalar geliştirmede yetersiz bir niteliği sahiptir. Bu yönüyle **Otuz Beşinci Hükümet Programına** benzemektedir. Çünkü Otuz

Beşinci Hükümet Programında da “**kamu yararını gözeten bir ekonomik kalkınma**” amaçlanmış, ancak bunun hangi araçlarla sağlanacağı açıklanmamıştır.

Otuz Sekizinci, Kırkıncı ve Kırk İkinci Hükümet Programları sosyal devlet ilkesi açısından birbirine benzer nitelikler taşımaktadır. Her üç programda da kamu yararı doğrultusunda ekonomiye müdahale edilmesi amaçlanmış ve sosyal kalkınmanın da bu şekilde sağlanması öngörülmüştür. Ancak, **Otuz Sekizinci Hükümet Programı**, daha çok güncel sorunları çözmeye yönelik bir anlayışla hazırlanmıştır. **Sosyal adalet** ilkesinin gözetilmesi ve **adil gelir dağılımının sağlanması** her üç programda da ortaya konan öngörülerdir. Bunlara yönelik sunulan somut çözüm ise, KİT’lerin verimli kuruluşlar haline getirilmesidir. Özellikle **Kırkıncı Hükümet Programı**, KİT’lerin kaynak oluşturacak biçimde düzenlenmesi ve kooperatifçiliğin desteklenmesi konusuna daha fazla önem vermiştir.

Otuz Sekizinci ve Kırkıncı Hükümet, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde –o döneme kadar- daha kuruluşunda **güvenoyu alamayan** iki hükümettir. Bu durum, hükümet programlarının da ayırt edici bir özelliğidir. Ayrıca **Otuz Sekizinci Hükümeti** diğer hükümetlerden ayıran **en önemli özellik**, partiler dışı bir hükümet olmasıdır. Hükümet Programı, ekonomik kalkınmada belirlediği öngörülerıyla **sosyal devlet ilkesi** açısından, **Kırkıncı ve Kırk İkinci Hükümet Programına** göre daha kısır kalmıştır. Çünkü kalkınmada özel kesimi destekleyen bir anlayış benimsenmiş ve adil gelir dağılımının sağlanması, toplum refahının gerçekleştirilmesi gibi öngörülere “usulen” yer verilmiştir.

Kırk İkinci Hükümet Programı ise; adil gelir dağılımının sağlanmasında KİT’lerin yeniden düzenlenmesi yanında enflasyonla mücadele edilmesi gerektiğine de dikkat çekmiştir. **Kırkıncı ve Kırk İkinci Hükümet Programı** köylüye yönelik belirlediği politikalarla da diğer hükümet programlarından ayrılmaktadır. **Kalkınmanın köylüden başlatılması** ve köylüye yönelik devlet düzenlemelerinin yapılması gibi öngörüler, bu programların **sosyal devlet ilkesi** açısından olumlu bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Otuz Dokuzuncu, Kırk Birinci ve Kırk Üçüncü Hükümet Programları, bu dönemin, sosyal devlet ilkesi ölçütlerine yönelik öngörülerinde benzerlik gösteren diğer üç programıdır. Özellikle Otuz Dokuzuncu ve Kırk Birinci Hükümet Programı hemen hemen aynı siyasal, sosyal ve ekonomik amaçlar belirlemiştir. Otuz

Dokuzuncu Hükümet, Süleyman Demirel başkanlığında kurulan AP-MSP-CGP koalisyon hükümetidir. Bu nedenle Program daha çok, koalisyon ortaklarının bir uzlaşma zemini yaratmaya çalıştıkları belge niteliğindedir. **Sosyal kalkınma** hedefleri ise ikincil amaç olarak görülmüştür.

Program, içeriği ve anlatımıyla, **Türk-İslam Sentezi** adı verilen görüşü yansıtır niteliktedir. Din ve ahlak derslerine, dinsel kuruluşlara önem verme, taklitçilikten kaçınma MSP'nin; sık sık tekrarlanan milli değerlere ve Türk milliyetçiliğine bağlı kalma MHP'nin; Demirel'in bundan önceki Başbakanlığındaki hükümet programında da yer verildiği gibi Türkçe'nin özleştirilip geliştirilmesini “**iki dil yaratıyor**” diye suçlama AP'nin; aşırı sol ve komünizmle mücadele ise her dört partinin benimsediği ilkelerdir. Hükümet programından sonra uygulamalar da aynı yönde sürdürülmüş ve bu nedenle Demirel'in bu Hükümeti **Milliyetçi Cephe Hükümeti** diye anılır olmuştur (Turan, 2002, 327).

Kırk Birinci Hükümet ise, AP-MSP-MHP ortak hükümeti olup, Hükümet Programının **Otuz Dokuzuncu** Hükümet Programıyla aynı olmasından dolayı “İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti” olarak adlandırılmıştır. Bunun yanında, Hükümet Programının en belirgin özelliği, manevi kalkınma üzerinde durularak, **laiklik** ilkesinin bu yönde değerlendirilmesidir.

Otuz Dokuzuncu ve **Kırk Birinci Hükümet Programında** da sosyal devlet ilkesiyle örtüşen bazı öngörülere yer verilmiştir. Ancak bu öngörülere “usulen” yer verildiği programın genelinden anlaşılmaktadır. Çünkü, her iki hükümet programı da, ekonomik kalkınmada “**kamu yararını**” göz ardı etmiş ve ekonomik kalkınmanın özel girişimci tekelinde gerçekleştirilmesini amaçlamıştır. Bunun yanında **Otuz Dokuzuncu Hükümet Programı**, adil gelir dağılımını sağlamak için vergide adaletin gerçekleştirilmesini ve işçi ücretlerinin arttırılmasını öngörürken **Kırk Birinci Hükümet Programı**, vergide adaletin gerçekleştirilmesi yanında enflasyonla mücadeleyi de amaçlamıştır. Temelde her iki program da aynı siyasal, sosyal ve ekonomik anlayışla hazırlanmıştır.

Kırk Üçüncü Hükümet Programı ise, Demirel başkanlığında kurulan bir azınlık hükümet programıdır. Programda büyük ağırlık, “1979'da Türkiye'deki siyasi tablonun özeti” adı altında **Kırk İkinci Hükümetin eleştirisine** ayrılmıştır. Önceki hükümete yönelik pek çok eleştiri ve suçlamaların yapıldığı bu Programda, öncelikli

çözüm bekleyen **iki sorunun** varlığına dikkat çekilmiştir. **Birincisi**, enflasyonu düşürecek, yoklukları giderecek önlemleri almak; **ikincisi**, anarşik olaylardan dolayı akan kanları durdurup can ve mal güvenliğini sağlamak.

Program, Türk-İslam sentezi diye bilinen Milliyetçi Cephe Hükümetlerinin görüşlerini tekrarlamıştır. Adil gelir dağılımının sağlamada Kırk Birinci Hükümet Programının öngörülerine yer vermiştir. Ayrıca ekonomik ve sosyal kalkınmada “kamu yararının” gözetilmediği bir yapılanmanın oluşturulması istenmiştir. Bu yönleriyle Program, bu dönemin, **sosyal devlet ilkesi** açısından **en yetersiz programdır**.

1972-1980 Dönemi Hükümet Programlarında Konut: Konut konusunda bu dönemin tüm hükümet programlarında, özellikle dar gelirli vatandaşların konut edinmelerini sağlayacak bir konut politikasının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. 1960’lı yılların **sosyal konut politikası** anlayışı, bu dönemin hükümet programlarında da dile getirilen bir anlayış olmuştur. Ayrıca bu anlayış doğrultusunda **halka dönük** ve **ucuz toplu konut** yönteminden yararlanılması amacı, **Otuz Beşinci** Hükümet Programı dışındaki hükümet programlarının temel öngörülerinde yer almıştır. **Otuz Altıncı** Hükümet Programında ise konuta yer verilmemiştir.

Bu dönemin **konut** konusunda, **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşen programları **Otuz Yedinci** ve **Kırkıncı** Hükümet Programlarıdır. Kırk İkinci Hükümet Programı genel olarak, bu programların öngörülerini tekrarlamıştır. Programda, **sosyal devlet ilkesi** açısından önemli iki öngörü vardır: (1) Ulusal konut politikasının gerçekleştirilmesi, (2) Köykent projesinin çağdaş kentleşmeyi sağlayacak şekilde hayata geçirilmesi.

Ecevit ile özdeşleştirilen ve Programda ifade edilen **köy-kent projesi** kapsamındaki öngörüler **sosyal devlet** anlayışıyla örtüşen ve Programın konut politikasını belirleyen en önemli öngördür. Köykent projesi ile köylere yeterli sağlık ve eğitim kurumlarıyla her türlü kamu hizmetinin götürülmesi ve köylerin çevresinde yeni iş ve kazanç olanaklarının açılması amaçlanmaktadır. Bu çözümler 1950’den sonra aşırı derecede artan hızlı kentleşmenin ve bunun getirdiği çevre sağlığı, konut ve arsa sorunlarına yönelik olarak geliştirilen çözümlerdir. Böylece kentlerin gelişme

alanlarındaki arsaların kamulaştırılması yoluyla ve büyük kentlerin çevrelerinde **uydu kentler** kurularak hızlı kentleşmenin önüne geçilmesi planlanmaktadır.

Otuz Sekizinci Hükümet Programı da, genel olarak, sosyal konut politikası anlayışına yönelik öngörülerini tekrarlamıştır. Program, somut çözüm üretmede yetersiz kalmıştır. **Otuz Dokuzuncu Hükümet Programı** da temelde aynı öngörülere yer vermiştir. Ancak, Otuz Sekizinci Hükümet Programına göre daha somut çözüm önerileri sunmuştur. Banka kredi dizgelerinde iyileştirmeler yapılması, inşaat maliyetlerinin düşürülmesi somut çözümlerden bir kaçıdır. Ancak bu Program da, konut politikasında, alışıldık ve geçici çözümler öngörmüş ve uzun vadeli bir konut politikası geliştirememiştir.

Kırk Birinci ve Kırk Üçüncü Hükümet Programı ise, önceki hükümet programlarının öngörülerini tekrar etmekle birlikte, bir öngörüsüyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu da, **toplu konut** yapımında **özel kesim** yatırımlarının desteklenmesidir. Bu anlayış, sosyal devletten uzaklaşmanın belirtilerinden biridir. Ayrıca, sosyal konut politikasına kavramsal düzeyde yer verildiğinin göstergesidir.

1972-1980 Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim: Eğitim, bu dönemin hükümet programlarında, “eğitimin yaygınlaştırılması ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması” çerçevesinde ele alınan bir konudur. Yalnızca **Otuz Beşinci ve Otuz Altıncı Hükümet Programlarında** “eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması” öngörüsüne yer verilmemiştir. Ancak bu programlarda da, eğitim politikası, **sosyal devlet** kavramına göndermede bulunularak değerlendirilmiştir. Bu noktada, sosyal devlet anlayışının yalnızca düşünsel içeriğine yer verildiği ve uygulamaya dönük bir politika geliştirilemediği gözlenmiştir.

Otuz Yedinci Hükümet Programı, eğitimi, Üçüncü Kalkınma Planının öngörülerıyla ilişkilendirmiştir. Tüm hükümet programlarında belirtilen temel öngörüler yanında, ilköğretime verdiği önem ve yükseköğrenimin parasız olması önerisiyle de dikkat çeken bir programdır. Ancak Program, bütün olarak değerlendirildiğinde, ulusal bir eğitim politikası belirlemekten çok, iki partinin anlaşacağı bir zemin yaratmaya yönelmiştir. **Sosyal devlet ilkesine** yönelik hedefler ise arka plana kaydırılmıştır.

Bu dönemin **çağdaş** ve **sosyal devlet** anlayışına uygun öngörüler sunan programı **Otuz Sekizinci Hükümet Programıdır**. Kendinden önceki hükümetlerin

bazı öngörülerini tekrarlamış olmakla birlikte, özellikle Atatürk Devrimleri doğrultusunda bir eğitim dizgesinin yaratılmak istendiği gözlenmektedir. Eğitimin yaygınlaştırılması, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve ilköğretimde okullaşma oranının artırılması öngörülere de bu anlayışı desteklemektedir.

Otuz Dokuzuncu ve Kırk Birinci Hükümet Programı ise, Otuz Sekizinci Hükümet Programının tersine, Atatürk ilkeleriyle ve çağdaş devlet anlayışıyla bağdaşmayan bir eğitim politikası belirlemiştir. Çünkü ahlaki ve manevi değerlere göre biçimlenmiş bir eğitim dizgesi üzerinde ısrarla durulmuştur. Yüksek İslam Enstitülerinin akademiye dönüştürülmesinin ve varolan Enstitülerdeki kontenjanların artırılmasının istenmesi de bunun en açık göstergesidir. Ayrıca Kırk Birinci Hükümet Programında, eğitim, **laiklikle** hesaplaşma alanı olarak görülmüştür.

Kırkinci ve Kırk İkinci Hükümet Programları eğitime yönelik öngörülerinde benzer niteliklere sahiptir. **Kırkinci Program**, özellikle Otuz Yedinci Hükümet Programının öngörülerini tekrarlamıştır. Farklı bir politika geliştirmemiştir. Bu programlar, laiklik anlayışını Milliyetçi Cephe Hükümetlerinin öngörülere doğrultusunda ele almakla, “**Atatürk Devrimlerine duyarlı eğitim dizgesi yaratmak**” amaçlarıyla çelişmişlerdir. **Kırk Üçüncü Hükümet Programı** ise, Türk-İslam sentezi anlayışıyla biçimlenen bir eğitim dizgesi yaratmayı amaçlamıştır. Bu dönemin, çağdaş ve **sosyal devlet** anlayışını hiç benimsememiş görünen programıdır.

1972-1980 Dönemi Hükümet Programlarında Sağlık: Sağlık, bu dönemin hükümet programlarında, 1960’lı yılların “**sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi**” anlayışı çerçevesinde ele alınan bir konudur. Bu nedenle programlar, sağlık politikasında birbirinden çok farklı özellikler taşımamaktadır. Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, fırsat eşitliğinin sağlanması, genel sağlık sigortasının kurulması ve koruyucu sağlık hizmetlerine önem verilmesi, bu dönemin hemen hemen tüm hükümet programlarında yer verilen öngörülerdir. Özellikle **Otuz Yedinci ve Otuz Sekizinci Hükümet Programı** aynı niteliklere sahiptir. Ayrıca **Otuz Dokuzuncu ve Kırk Birinci Hükümet Programları** da aynı anlayışla ele alınan bir sağlık politikası belirlemiştir.

Bu dönemin **sosyal devlet ilkesine** uygun bir sağlık politikası belirleyen **programı Kırkinci Hükümet Programıdır**. Çünkü, sağlık hizmetini, devletin temel

görevlerinden biri olarak kabul etmiş ve “sağlık hizmetinin devlet tarafından ücretsiz karşılanmasını” öngörmüştür. **Kırk Üçüncü Hükümet Programı** ise, Kırkinci Programın bu öngörüsünü tekrarlamış olmasına rağmen, sosyal devlet ilkesi açısından, sağlık konusunda da bu dönemin **en yetersiz** programıdır.

1972-1980 Dönemi Hükümet Programlarında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusu ise, tüm hükümet programlarında aynı öngörüler çerçevesinde ele alınmıştır. Özellikle sosyal güvenlik ağının genişletilmesi, işsizlik sigortasının kurulması, korunmaya muhtaç grupların yaşam koşullarının iyileştirilmesi üzerinde önemle durulan konular olmuştur. **Otuz Beşinci** ve **Otuz Altıncı Program** tamamen aynı anlayış çerçevesinde biçimlenen bir sosyal güvenlik politikası belirlemiştir. Sosyal adalet ilkesini gözetilen bir sosyal güvenlik dizgesinin kurulması temel amaç olarak ortaya konmuştur.

Otuz Yedinci Program, bu öngörüler yanında kooperatifleşmeye de önem vermiştir. **Otuz Sekizinci Program** sosyal refahı ve barışı sağlamayı öncelikli amaç edinmiş ve daha somut öngörüler sunmuştur. Örneğin, Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın kurulmasını amaçlamıştır. **Otuz Dokuzuncu Program**, Otuz Sekizinci Hükümet Programının öngörülerini tekrarlamış olmakla birlikte, daha somut çözümler de getirmiştir. Bu iki program, bu yönüyle, diğerlerinden ayrılmaktadır. **Kırkinci** ve **Kırk İkinci Program** da Otuz Sekizinci ve Otuz Dokuzuncu Programlarla aynı özellikleri taşımaktadırlar. **Kırk Üçüncü Program** ise, “sosyal devlete” atıfta bulunarak yapmış olduğu değerlendirmelerle dikkat çekmektedir. Bu Program da genel olarak önceki hükümet programlarının öngörülerine yer vermiştir. Farklı olan öngörü, “Sosyal Hizmetler Kanunu'nun” çıkarılmak istenmesidir.

7.2.4. 1980'den Günümüze Kadar Olan Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Konut, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Konuları Üzerinden Karşılaştırılması

Bu dönem Türkiye'yi yeni oluşumlara taşıyan hükümetlerin dönemidir. 24 Ocak 1980 Kararları ile ülke ekonomisinin daha fazla yabancı sermayenin hizmetine terk edildiği ve sosyal devlet anlayışından uzak uygulamaların daha da belirginleştiği bir dönemdir. Bu nedenle bu dönem, kendi içinde iki döneme ayrılarak değerlendirilmiştir. Çünkü, sosyal devlet ilkesi açısından 1990'lardan sonra yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik değişimler Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemiştir.

7.2.4.1. 12 Eylül 1980-20 Kasım 1991 Dönemi Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması

12 Eylül Hükümeti ile başlayan bu dönemde toplam beş hükümet kurulmuştur. Bunlar; **Ulus**, Birinci ve İkinci **Özal**, **Akbulut**, Birinci **Yılmaz** ve Yedinci **Demirel** Hükümetleridir.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra “**Bülend Ulus**” başkanlığında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin **Kırk Dördüncü** Hükümeti, bu dönemin ilk hükümetidir. Hükümet Programında öncelikli amaç, “**sosyal devlete** ulaşmak değil, varolan devleti tüm kurumları ile koruyabilmek” olarak belirlenmiştir.

Programda dikkat çeken **en önemli** konulardan biri, varolan tüm sorunların “1961 Anayasası’nın Türkiye’nin bünyesine uymamasından kaynaklandığı” gerekçesiyle “**yeni bir Anayasanın hazırlanmasının**” öngörülmesidir. Bu Anayasanın niteliğinin de, siyasi istikrarı sağlayan, **sosyal dengeleri** koruyan, çalışma barışını geliştirici, vergi adaletini sağlayıcı ve ekonomik istikrar programının uygulanmasını kolaylaştırıcı bir yapıda olması istenmektedir. Ancak bu istenenler uygulamaya çok farklı yansımıştır.

Kırk Dördüncü Program, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonucu hazırlanmış bir program olarak ayrı bir özellik taşımaktadır. Ancak **Kırk Beşinci**, **Kırk Altıncı**, **Kırk Yedinci** ve **Kırk Sekizinci** Hükümet Programları, ANAP iktidarının programları olup, **sosyal devlet ilkesi** açısından aynı özelliklere sahiptir. Özal başkanlığında kurulan **Kırk Beşinci Hükümetin Programı**, daha çok ekonomik alandaki öngörülerıyla dikkat çeken bir programdır. Program, tamamen, Özal’ın Süleyman Demirel’in başbakanlığı döneminde hazırladığı 24 Ocak 1980 kararları ile başlattığı uyum sürecinin, kapitalizmdeki yeni oluşumlara uyum sağlamaya yönelik uygulamaların izini taşımaktadır. Bu anlayış, bu dönemin hükümet programlarının hazırlanmasında başlangıç noktası olarak alınmıştır. Böylece bu dönemden sonra, **sosyal eşitsizlikler** daha da artmış, **sosyal devlet** gittikçe işlevini yitirmiştir.

Bu dönemin hükümet programlarında ekonomik yapılanmada üç öngörü dikkat çekmektedir. Bunlar: (1) Kamu girişimlerinin azaltılması, (2) “Daha karlı ve verimli işletmeler haline getirilecektir” gerekçesiyle KİT’lerin özelleştirilmesi, (3) Yabancı sermayenin desteklenmesi.

Bu öngörüler doğrultusunda, **sosyal devletin** tüm yükümlülüklerinden kaçılmak istenmiştir. 1950'lerde DP'nin KİT'ler üzerindeki olumsuz düşüncesi, yıllar sonra Özal başkanlığındaki ANAP iktidarınca dile getirilmiş ve uygulamaya da yansımıştır. 24 Ocak 1980 kararları bunun en açık örneğidir.

Tüm bunlara karşın programlarda, ekonomi politikasında, **Atatürk**'ün “Hiçbir zafer iktisadi zaferlerle taçlandırılmadıkça kalıcı ve devamlı olamaz” sözüne gönderme yapılması ihmal edilmemiştir. Ancak **Atatürk'ün ekonomi anlayışının ilkeleri**, hiçbir hükümet programında benimsenmemiştir. Genel olarak **kamu yararının** gözetilmediği, **fırsat eşitliğini** sağlamayan, özel kesim yatırımlarının desteklendiği bir ekonomik yapılanmanın gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca **adil gelir dağılımının** sağlanması yönünde **Kırk Dördüncü, Kırk Beşinci ve Kırk Altıncı** Hükümet Programlarında öngörü sunulmuş, ancak ekonomik araçlar bu düşünceyle örtüşmeyen nitelikte belirlenmiştir.

Ülkede varolan **sosyal sınıf farklılaşmasına son vermek yerine** yeni bir sınıf tanımlaması yaratılarak “**ortadirek**” kavramı ortaya atılmıştır. Böylece çiftçi, işçi, memur, esnaf, sanatkar ve emekliyi bu kavramın içine sığdırılmış ve **sosyal adaletçilik** anlayışından uzak, “tam zengin”, “tam fakir”, “ortadirek” olarak ekonomik sınıflaşmaların yolu açılmıştır.

Kırk Sekizinci Hükümet, 24 Ocak 1980 ile başlayan liberalleşme hareketlerinin daha da hızlandığı ve küreselleşme söylemlerinin yayıldığı bir dönemin başlangıç yıllarını temsil etmektedir. Bu nedenle 1990'lı yıllardan sonra hazırlanan hükümet programları, Türkiye'de 1980'in ışığında ikinci siyasal, sosyal ve ekonomik dönüşümleri yansıtan belgeler niteliğindedir.

İşte küreselleşmeyle ortaya çıkan “**küçülen devlet anlayışı**” **Kırk Sekizinci** Programın genel amaçlarına daha açık biçimde yansımıştır. Özellikle devletin ekonomideki rolünün düzenleyici olduğunun ve devletin yalnızca altyapı yatırımlarını ana ilke olarak yürüteceğinin belirtilmesi “devletin küçültülmesi” anlayışının benimsendiğini göstermektedir.

12 Eylül 1980-20 Kasım 1991 Dönemi Hükümet Programlarında Konut: Konut konusunda, bu dönemin **Kırk Dördüncü** Programı dışındaki programlarda **belirleyici program** niteliği taşıyan, **Kırk Beşinci Hükümet Programıdır**. Çünkü, bundan sonra hazırlanan programlar, bu programın öngörülerini tekrarlamıştır.

Özellikle Kırk Altıncı Program, bir hedef belirlemekten çok, Kırk Beşinci Hükümetin konut uygulamalarını değerlendirmiştir.

Kırk Dördüncü Hükümet Programında, Kırk Üçüncü Programın izleri görülmektedir. Özellikle artan konut ihtiyacının karşılanması ve gecekonduların yapılarını önlemek amacıyla öngörülen “**milli konut politikası**” Demirel Hükümet Programıyla örtüşen bir amaçtır. Bunun yanında ucuz toplu konut dizgesinin destekleneceğinin belirtilmesi de önceki hükümetin konut politikasının öngörülerindedir.

Kırk Beşinci Hükümet Programında konut, kentleşmeyle ilişkilendirilmiştir. Özellikle yurt geneline dengeli dağılmış, orta büyüklükte şehirlerin geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Toplu konut yapımının desteklenmesi, konut yatırımlarında özel kesime açık bir pazar sunulması ve devletin düzenleyici rol üstlenmesi konut politikasının temel amaçları olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu dönemde kurulan Toplu Konut Fonunda biriken kaynakların özel kesim yatırımlarını hızlandırmak amacıyla kullanılması öngörülmüş ve adil gelir düzeninin yaratılması, dar gelirli ailelerin konuta kavuşturulması gibi **sosyal politika** hedefleri göz ardı edilmiştir.

Kırk Yedinci Hükümet Programında konuta yer verilmemiş, **Kırk Sekizinci Programda** ise bir politika belirlenmemiştir. Özetle, bu dönemin hükümet programları, **sosyal devlet ilkesiyle örtüşmeyen** bir konut politikasını gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Konutun, refahın yaygınlaşmasında, sosyal adalet ve sosyal güvenliğin sağlanmasında önemli bir unsur olduğu görmezlikten gelinmiştir. Konut, daha çok özel kesim yatırımlarının pazarı olarak görülmüştür. Her ne kadar programlarda “**sosyal konut politikasına**” yönelik bazı öngörüler sunulsa da, programların genelinden asıl amacın, sosyal konut politikasını gerçekleştirmek olmadığı anlaşılmaktadır.

12 Eylül 1980-20 Kasım 1991 Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim: Eğitim konusunda da **Kırk Beşinci Hükümet Programının** anlayışı belirleyici olmuştur. Ancak **Kırk Dördüncü Hükümet Programı** diğerlerinden bir noktada ayrılmaktadır. Bu da, eğitimde Atatürk Milliyetçiliği üzerinde önemle durmasıdır.

Ayrıca Ulusu Hükümet Programı, “**eğitimde fırsat eşitliğini bozdukları gerekçesiyle özel dersaneleri kapatmayı**” ilke edinmiş ve 16 Haziran 1983 tarihli

ve 2843 sayılı Kanun, bunların 1 Ağustos 1984'te kapatılacağını öngörmüştür. Ancak, 11 Temmuz 1984 tarihli ve 3035 sayılı Kanun, özel dershanelerin varlıklarını sürdürebilmelerine ve yenilerinin açılmasına izin vermiştir. Bu kanundan sonra özel dershanelerin sayısı hızla artmıştır. 1983'te ülkede 174, 1985'te 315 özel dershane varken, bu sayı 1996'da 1292, 1998'de 1659, 2001'de 1924 olmuştur. 2001'de bu 1924 özel dershanede 20 bin öğretmen ve 523 bin öğrenci bulunmaktaydı (Akyüz, 2001, 342).

Kırk Beşinci ve devamında hazırlanan hükümet programları, genel olarak, eğitim hizmetlerinin sunumunda **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşen amaçlara yer vermemiştir. “Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, halk eğitimine süreklilik kazandırılması, mesleki eğitimin yaygınlaştırılması” gibi öngörüler tüm hükümet programlarına serpiştirilmiş, ancak eğitim politikasının temel ilkeleri **özelleştirme** anlayışı çerçevesinde belirlenmiştir. Bu noktada, “eğitimin devletin temel görevi olduğu” anlayışından vazgeçilmiştir. Üstelik ulusal, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, milli ve ahlaki değerlere dayalı bir **eğitim politikası** yaratılması öngörülmüş, buna karşın Atatürk'ün çağdaş devlet anlayışıyla örtüşmeyen araçlara yer verilmiştir. Bunun yanında, bu dönemin hükümet programlarında eğitim politikasına yönelik öngörülerde dikkat çeken noktalardan biri de, eğitim dizgesine **dini motifler** yüklenmiş olmasıdır. İşte **programlar**, birbirleri ile çelişen amaçlara yer vermekle, bu dönemin hükümetlerinin asıl hedefinin **sosyal devlete** ulaşmak olmadığını gösteren belgeler niteliğindedir.

Sonuç itibariyle, öteki hükümet programlarıyla benzer görüşleri paylaşan ve ideolojik açıdan daha tutucu bir çizgide yer alan ANAP Hükümetleri, “**öğretim kurumlarında dini eğitim ve öğretim yapılması için gerekli tedbirlerin alınması zorunludur**” program görüşüyle “laik eğitimin” içini boşaltma sorumluluğunu üstlenen bir parti konumundadır. Ayrıca programda “orta ve yükseköğretim yapan gençlerimizin asgari bir yabancı dili iyi derecede öğrenebilmeleri için gerekli bütün tedbirlerin alınmasını elzem görüyoruz” denilerek, yabancı dilin, uluslararası ilişkiler, bilim, kültür ve sanat alışverişinin temeli olarak görüldüğü yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında da bilimsel bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir (Güneş, Güneş, 2003, 105).

12 Eylül 1980-20 Kasım 1991 Dönemi Hükümet Programlarında Sağlık:

Sağlık, **Kırk Dördüncü Hükümet Programında**, ülkede yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik sorunların (4.2.4.1. numaralı başlık) temelinde iki noktada (ulusal birliğin ve güvenliğin sağlanması, enflasyonun düşürülmesi) toplanmasından dolayı yetersiz değerlendirilen bir konudur. Ancak belirlenen amaçlar, Kırk Üçüncü Programla aynı nitelikleri taşımaktadır.

Kırk Beşinci Hükümet Programı, sağlık politikasında da, kendisinden sonra hazırlanan programlar için belirleyicidir. **Kırk Yedinci** ve **Kırk Sekizinci** Hükümet Programları, Kırk Beşinci Programın öngörülerini tekrarlarken, **Kırk Altıncı Hükümet Programı**, Kırk Beşinci Hükümetin uygulamalarını değerlendirmiş ve sağlık politikasında bir amaç belirlememiştir. Bu yönüyle, bu dönemin Kırk Dördüncü Hükümet Programından sonra **en kısır programıdır**.

Sağlık politikası da eğitimde olduğu gibi, **sosyal devlet ilkesi** açısından çelişkili ifadeler ve öngörülerle değerlendirilmiştir. Sosyal devlet anlayışının, “sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, koruyucu sağlık hizmetlerine önem verilmesi, genel sağlık sigortasının kurulması” öngörülerine bu dönemin hükümet programlarının hepsinde yer verilmiştir. Ancak, sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde özelleştirme anlayışı temel ilke olarak benimsenmiştir. Bu amaçla, özel sağlık kurumlarının desteklenmesi öngörülmüş, eğitim gibi sağlık hizmetlerinin sunumunda da devletin düzenleyici rol üstlenmesi istenmiştir. Oysaki eğitim ve sağlıkta **fırsat eşitliğini** sağlamanın en önemli yolu, devletin ana ilke olarak yer aldığı bir eğitim ve sağlık dizgesinin gerçekleştirilmesidir. Çünkü, hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğini – kamu yararını temel alarak- sağlayacak tek düzenek devlettir.

Sonuç olarak, bu dönemin hükümet programlarında her ne kadar sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasından bahsedilmişse de, hükümetlerin sağlık alanına bakış açısı birkaç cümleyle de olsa dile getirilmiştir. Devletin sunduğu hizmetler yanında, **özel sağlık kuruluşlarının** destekleneceğinin belirtilmesi, **sağlığın** artık **sosyal devlet** anlayışınca benimsenen bir hak değil, **parayla satın alınması gereken** bir hizmet olarak görüldüğünün en açık ifadesidir. Böylece Anayasada yer alan “**sosyal devlet**” kavramı, tüm ilkeleriyle yok olmaya yüz tutmakta; eğitim ve sağlık hizmetleri rekabet anlayışı içinde piyasalaştırılmakta ve konut pahalılaştırırken, işsizlik ve yoksulluk artmaktadır.

12 Eylül 1980-20 Kasım 1991 Dönemi Hükümet Programlarında Sosyal Güvenlik: Sosyal güvenlik konusunda, **Kırk Dördüncü** Hükümet Programını ayrı tutarsak, diğer programların aynı öngörülere yer verdiğini söyleyebiliriz. **Kırk Dördüncü** Program, 12 Eylül'ün siyasal, sosyal ve ekonomik koşullarıyla biçimlenmiş bir program olduğu için, sosyal güvenlik politikasında daha çok çalışma barışının sağlanması üzerinde durmuştur. Ayrıca, 12 Eylül dönemi sosyal güvenlik açısından parlak bir dönem olmamasına rağmen, programda daha iyimser bir tablo çizilmiştir. Örneğin Program, işçi haklarının korunmasından, demokratik ilkelere uygun sendikal faaliyetlerden, sosyal sigortaların yaygınlaştırılmasından bahsetmiştir.

Kırk Beşinci Program, sosyal güvenlik politikasında da kendinden sonra hazırlanan programlar için **belirleyici olma niteliğini** korumuştur. Kırk Beşinci ve sonrasında hazırlanan hükümet programlarında **sosyal güvenlik** politikasında belirlenen **temel amaç**, **sosyal devlet anlayışını** benimsemiş bir hükümetin amacı gibi algılanmaktadır. Çünkü belirlenen öngörüler **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşmektedir. Sosyal güvenlik ağının genişletilmesi, korunmaya muhtaç gruplara sosyal yardım yapılması ve bunların sosyal güvenliğe kavuşturulması, sosyal sigortaların yaygınlaştırılması gibi öngörüler bunlardan bazılarıdır. Ancak, programların başlangıç bölümlerinde belirtilen, “yabancı sermayenin desteklenmesi, özel kesim yatırımlarının artırılması, KİT’lerin özelleştirilmesi” gibi öngörüler altında verilen amaçlar sosyal güvenlik politikasının temel amacında belirlenen öngörülerle çelişmektedir.

Sonuç olarak, her ne kadar programlarda **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerine yer verilmiş olsa da, uygulamada karşımıza çıkan tablo, sosyal güvenlikte de özelleştirme anlayışının benimsendiği, **sosyal devlet** olma hedeflerinin arka plana kaydırıldığı yönündedir.

7.2.4.2. 20 Kasım 1991'den Günümüze Kadar Olan Hükümet

Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Karşılaştırılması

Bu dönem Türkiye'yi ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda yeni değişimlere götüren sürecin daha da hızlandığı bir dönemdir. Bu dönemden sonra ülkemizde kurulan hükümetler daha belirgin biçimde sosyal devletten uzaklaşmışlar ve **Atatürk Devrimleri** ile örtüşmeyen, Cumhuriyetin değerlerine ters uygulamalara yer vermişlerdir.

Bu dönemin ilk hükümeti olan **Kırk Dokuzuncu Hükümet**, ANAP'ın sekiz yıldır süren tek parti iktidarını sona erdirip, SHP ile kurduğu koalisyonla diğer hükümetlerden ayrılmaktadır.

Kırk Dokuzuncu Hükümet Programının özellikle "**demokratikleşme**" konusunda vaatkar yanları kamuoyunda iyimser bir beklentiye yol açmıştır. Program, ülke hukuk dizgesinin ve Anayasasının baştan sona ve demokratik değerlere göre yenileceğini bildirmektedir. Bu doğrultuda, yeni bir Anayasa hazırlanacak, 12 Eylül rejiminin bütün yasaları gözden geçirilerek değiştirilecek, işkence önlenecek, yargı güvenceleri sağlanacak, olağanüstü hal mevzuatı ve uygulaması düzeltililecek, üniversitelerin özerkliği gerçekleştirilecek, sendikal haklar da uygun hale getirilecektir. Ancak, 1991 seçimlerinin ertesinde oluşan yeni parlamento kendisinden beklenen yasama çalışmalarını gerçekleştirememiştir. Demokratik ve yeni bir Anayasa fikri çabuk terkedilmiş; Anayasanın birtakım maddelerinde değişiklikle yetinmek düşüncesi ağır basmış ve radyo ve televizyonda devlet tekeli kaldırma dışında, hiçbir Anayasa değişikliği yapılmamıştır (Tanör, 1997, 89).

Kırk Dokuzuncu Hükümet Programında genel olarak Altıncı Kalkınma Planı'nın ilkelerinin benimsendiği gözlenmektedir. Özellikle **özel kesimin** desteklenmesi, devletin küçültülmesi konusunda "**Yeni Dünya Düzeni**" ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Hatta "20 Kasım 1990'da kabul edilen ve ülkemizin de katıldığı **Paris Şartı** ve Yeni Dünya Düzeni içinde Türkiye'nin, dünya ile bütünleşmesi için hukuk dizgesinde düzenlemeler yapılacağı" vurgulanmıştır.

Bilindiği gibi 1985'de uygulamaya giren Beşinci Planda (1985-1989) ve onu esas alan Kırk Dokuzuncu Hükümet Programında devletin görevi; özel teşebbüsün teşviki, çalışma barışının korunması, para, kredi, sermaye ve hizmet piyasalarının geliştirilmesi ve rekabet ortamını sağlayıcı tedbirlerin alınması biçiminde

sınırlandırılmıştır. **Altıncı Planda** (1990-1994) ise; ekonomik ve sosyal istikrarın korunması, kamu açıklarının düşürülmesi, büyümenin serbest rekabet ortamında özel kesimin dinamizmi ile gerçekleştirilmesi, kamunun ekonomik ve sosyal altyapıya yönelmesi, eğitim ve sağlığa önem verilmesi, işsizliğin azaltılması amaçlanmıştır (Temel, Boyar, Saygılı, 2002, 58-59). İşte Kırk Dokuzuncu Hükümet Programı, bu amaçları hükümetin temel amaçları olarak sunmuş, özgün bir politika geliştirememiştir.

Programda **sosyal devlet** açısından en çok dikkat çeken nokta, **sosyal devlet** kavramının **Türkiye'nin önüne hedef olarak** konulmasıdır. Türkiye'nin "**sosyal devleti** gerçekleştirme zorunda olduğunun" belirtilmesi, programın genel amaçlarıyla çelişmektedir.

Ellinci Hükümet, yine DYP-SHP koalisyon hükümeti olup, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa bir **kadın başkanlığında** kurulmuş olmasıyla diğer hükümetlerden ayrılmaktadır. Hükümet Programının genel nitelikleri, **Kırk Dokuzuncu** Hükümet Programıyla aynıdır. Bu Program da bazı söylemlerle, hükümetin "**sosyal devlet ilkesini**" benimsediğini gösteren bir belge niteliğini taşıırken, bazı söylemlerle de "**sosyal devletten çok uzak**" bir nitelik taşımaktadır. **Sosyal devlet** anlayışını gerçekleştirmek için öngörülen amaçlarla çelişen ifadelere yer verilmiş ve "**kamu malları yönetiminde yeniden yapılanmada** ortaya çıkan bir kavram" diye tanımlanan **özelleştirme** çalışmalarından bahsedilmiştir. KİT'lerin, bağlı ortaklıkların, devlet iştiraklerinin, genel bütçeye dahil iktisadi kuruluşların hızlıca özelleştirilmesi öngörülmüştür. Üstelik özelleştirilecek kuruluşların kamuya olan borçlarının Hazine tarafından üstlenilmesi ve böylece özelleştirmenin hızlandırılması istenmiştir. Bu bağlamda, kamu yararının gözetildiği bir ekonomik ve sosyal kalkınma hedefi göz ardı edilmiştir.

Ellinci Birinci Hükümet, yine **Tansu Çiller** başkanlığında kurulmuştur. Kırk Dokuzuncu ve Ellinci Hükümet Programlarıyla aynı özellikleri taşıyan bu Program, her yönüyle **sosyal devletten uzaklaşma** uygulamalarının övüldüğü bir programdır. Özellikle **Kırk Dokuzuncu** ve **Ellinci Hükümetin** sosyal devlet ilkesiyle örtüşmeyen uygulamalarından övgüyle bahsedilmiştir. Ekonomik ve sosyal kalkınmada "**kamu yararı**" gözetilmemiştir. Liberal politikalar benimsenmiş, **sosyal devletin** en önemli özelliği (kişilere sosyal haklar tanıma) göz ardı edilmiştir. Çünkü,

liberal politika anlayışı, yalnızca “kişi hakları” ve “siyasi haklar” üzerinde yoğunlaşır. Toplumdaki dar gelirli kesime, korunmaya muhtaç gruplara yönelik geniş bir sosyal politika üretmez. Oysa **sosyal devlet** bu haklarla beraber “sosyal hakları” da tanıyan ve en önemlisi, kişiye belli bir yaşama düzeyi sağlamayı ödev bilen devlettir. İşte Program, bu noktada yetersiz kalmış ve **sosyal devlet** hedeflerini arka plana itmiştir.

Elli İkinci Hükümet de Çiller başkanlığında kurulmuştur. Bu hükümet dönemi, siyasal istikrarsızlığın yaşandığı bir dönemi temsil etmektedir. Ayrıca bu dönem, Türkiye'nin siyasi ortamına dinsel ve etnik kimlik arayışlarının damgasını vurduğu ve bu arada “dini değerlerin korunması gerektiği” söylemleriyle, RP'ni iktidara taşımaya sağlayan koşulların oluştuğu bir dönemdir. Bu dönemden sonra daha yoğun biçimde dinsel odaklı siyaset yapılmaya başlanmış ve buna Cumhuriyet öğelerine saldırılar da eklenince 28 Şubat sürecine gidilmiştir.

Elli İkinci Program, Çiller Hükümetlerinin hazırladığı programlar içinde en kısa tutulan programdır. Programın genel anlayışı **sosyal devlet** ilkesinden tamamen uzaktır.

Elli İkinci Hükümet Programı da genel olarak, ülkenin içinde bulunduğu siyasal koşulları ve önceki Çiller hükümetlerinin ekonomik ve siyasal düşüncelerini yansıtmaktadır. Bu düşünceler **kamu girişimciliğini azaltmaya** yönelik öngörülerle somutlaştırılmıştır. Her ne kadar **Atatürk'e**, ilkelerine göndermede bulunulmuşsa da **Atatürk'ün devletçilik** politikasıyla ilgisi olmayan şeyler ileri sürülmüştür.

Elli Üçüncü Hükümet, ANAP-DYP koalisyon hükümetidir. Bu nedenle Hükümet Programı genel olarak, ANAP Programının özelliklerini taşımaktadır. Ekonomik yapılanmada **özelleştirme**, Gümrük Birliği ve Avrupa ile bütünleşme konuları üzerinde durulmuştur. Program tamamıyla, Türkiye'de özelleştirme uygulamalarının yoğun olarak tartışıldığı bir programdır. Zaten Türkiye'de özelleştirme uygulamaları ile ilgili ilk yasal düzenleme fikri de yine ANAP iktidarının –Özal yönetimindeki- ürünüdür.

Ayrıca bu dönemin programları içinde ilk defa Elli Üçüncü Hükümet Programında “**adil gelir dağılımının sağlanmasından**” bahsedilmiştir. Ancak bunu gerçekleştirecek araçlara yer verilmemiştir. Ekonomide belirlenen araçlar ise **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşmemektedir.

Elli Dördüncü Hükümet, RP-DYP koalisyon hükümetidir. Bu Hükümetin en önemli özelliği, “dini söylemleri” ve Cumhuriyetin “laiklik” ilkesi karştı uygulamaları ile dikkat çeken RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan’ın başkanlığında kurulmuş olmasıdır. **Hükümet Programı** ise, Erbakan’ın 28 Şubat süreci yol açan “laiklik” karştı anlayışından çok, DYP programı doğrultusunda hazırlanmış bir programdır. Bu yönüyle **Elli Üçüncü Hükümet Programıyla** aynı özellikleri taşımaktadır. Ekonomik yapılanmada özelleştirme anlayışı, ABD bağımlı bir dış politika, yabancı sermayeye ulusal pazarların sonuna kadar açılması yönündeki bir çok öngörü bu programın da temel çizgilerini belirlemektedir.

Elli Beşinci Hükümet, **Anasol-D** olarak adlandırılan Üçüncü Yılmaz hükümetidir. Bu Hükümetin Programı da bu dönemin diğer hükümet programlarıyla aynı özellikleri taşımaktadır. Özellikle “ekonomide ve kamu yönetiminde yeniden yapılanma” adı altında öngörülenler, aynı anlayışın ürünüdür. Program, hükümetin temel amaçlarını biraz daha düzenli vermekle, yalnızca **biçim yönünden** öteki programlardan ayrılmaktadır.

Programın temel öngörülleri, kamu girişimciliğinin azaltılması, özel kesim yatırımlarının desteklenmesi ve merkezi yönetimin yetki alanının daraltılması konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Program bu öngörülleriyle önceki hükümet programlarının öngörülleriyle tekrarlamaktan öteye gidememiştir. Programda, diğer programlardan farklı olarak dikkat çeken tek bir nokta vardır. Bu da, kadın sorunları ve aile başlığı altında çağdaş ve **sosyal devlet** anlayışıyla örtüşen bazı öngörüllerin sunulmasıdır (6.4.2.7. numaralı başlık).

Elli Altıncı Hükümet, **Ecevit** başkanlığında kurulmuştur. Hükümet Programı, -18 Nisan’da yapılacak seçimlerden olsa gerek- “usulen” hazırlanmış bir program niteliği taşımaktadır. Bundan önceki hükümet programlarının bazı söylemleri tekrar edilmiş ve yeni bir şey ortaya konmamıştır. Diğer hükümet programlarında olduğu gibi, **Türkiye gerçekleriyle örtüşmemiş**, yasal bir gerekliliği yerine getirmenin ötesine uzanamamıştır.

Elli Yedinci Hükümet Programı, yine Ecevit başkanlığında kurulan DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümet Programıdır. Bu Program, bu dönemin diğer programlarına göre, **sosyal devlet ilkesine** daha yakın bir politika belirlemiştir. Programda adil gelir dağılımının sağlanması öngörülmüş, bu amaçla bölgelerarası

gelişmişlik farklarının azaltılması ve enflasyonla mücadele amaçlanmıştır. Ayrıca **sosyal devlet** kavramına da atıfta bulunulmuştur.

Elli Yedinci Hükümet Programı, temel amaçlarında, bir koalisyon hükümeti olmanın sonuçlarını vermektedir. Çünkü Programda, 1990'lı yıllardan sonraki küreselleşme etkisi altında **sosyal devletten uzaklaşmanın** belirtileri de görülmektedir. Ancak bazı konularda sosyal devlet anlayışına yer verildiği göz ardı edilemez. Örneğin konut konusunda, şehit aileleri ile gazilerin konut gereksinmelerinin karşılanması için Toplu Konut Fonu'ndan faizsiz konut kredisi verilmesini ve bağlanan aylıkların katsayı artışı dışında her yıl düzenli bir şekilde artırılmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Gerçi bu anlayışın benimsenmesinde biraz da hükümete "**milliyetçi**" kimliğin yakıştırılmasının etkisi olabilir.

Programda **sosyal devlet** anlayışıyla örtüşen öngörüler, sosyal politika anlayışını benimsemiş bir partinin lideri olan Bülent Ecevit'in etkisinin sonucu olarak değerlendirilebilir. Çünkü ANAP, 1983'ten sonra **liberal** ve **özelleştirmeci** ve tamamen sosyal devlet anlayışından uzak bir yapıyla ortaya çıkmıştır. MHP daha çok "**Türk Milliyetçiliği**" söylemleriyle "milliyetçilik ve din" konularını bir arada götürmüş, ama liberal politikalara MHP de şapka çıkarmış ve ne tam milliyetçi ne de tam **laik** bir anlayışı gerçekleştirememiş ve ikisinin ortasında kalmıştır.

Elli Sekizinci Hükümet, Abdullah Gül başkanlığında kurulan ve 30 yıllık Milli Görüş hareketini temsil eden partilerin bir halkasını oluşturan AKP'nin iktidara tek başına taşınması açısından önemlidir. ANAP iktidarından sonra başlayan 1990'lardaki koalisyon hükümetlerinin karşılaştığı sorunlar, Türkiye'nin bir türlü ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarı yakalamasına izin vermemiştir. Tabii bunda, 1980'lerden sonra, liberal politikalar çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamaların etkisi büyüktür.

Gül Hükümeti her ne kadar tek başına iktidar olmayı başarmışsa da liberal politikalar, özelleştirme, yeni dünya düzeni gibi söylemler konusunda önceki hükümetlerden farklı bir şey sunmadığı gibi, bu konulara yönelik politika belirlemede daha kesin ve kararlı davranmıştır. Bunun en önemli göstergesi de **Hükümet Programıdır.**

Elli Sekizinci Hükümet Programı, her alanda yeniden yapılanmayı öngören bir reform programı niteliğindedir. “**Yeniden yapılanma**” kavram olarak kulağa hoş gelmekte, ancak bu yapılanmada neyin temel dayanak noktası olarak alındığı açıklığa kavuşturulamamaktadır. İşte bu noktada Program, **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşmeyen öngörüler sunmuştur.

Elli Sekizinci Hükümet, uygulayacağı ekonomik politikalarda “**sosyal adalet**” ilkesinin gözetileceğinden bahsetmiş, ancak ortaya konan amaçların çoğunu bu ilkeyi göz ardı ederek, hatta ihlal ederek belirlemiştir. Başta KİT’lerin özelleştirilmesinin desteklenmesi ve devamında eğitim ve sağlık hizmetlerinin ticarileştirilmesinin istenmesi bu gerçeği doğrulayan en önemli bulgudur.

Elli Sekizinci Hükümet Programında **sosyal devlet ilkesi** açısından olumlu tek öngörü “**engellilere yönelik**” amaçlananlardır. Engellilerin kendi kendine yetmesi, belirli bilgi ve kültür düzeyine ulaşması, meslek edinip üretken hale gelmesi ve çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurarak toplumsal hayata katılmasının sağlanması devlete yüklenen anayasal bir görev olarak kabul edilmiştir.

Elli Dokuzuncu Hükümet Programı, Elli Sekizinci Hükümet Programıyla aynı özellikleri taşımaktadır. Çünkü, Elli Sekizinci ve Elli Dokuzuncu Hükümet Programları politik çizgisi aynı olan ve aynı partinin iki farklı kişi tarafından sunulmuş programlardır. Her iki programda da, **bir** yandan devletin halka hizmet etme aracı olarak görüldüğü ifade edilmiş, öte yandan “**siyasi anlayışın**” sınırlı bir devlet modelini hayata geçirmek olduğu belirtilmiştir. Refahı yaygınlaştıracak **sosyal politikaların** üretileceği belirtilmiş, ancak **sosyal politika** adı altında yalnızca yoksulluğa değinilmiş ve ciddi bir çözüm önerisi de ortaya konmamıştır.

Elli Dokuzuncu Hükümet Programı, hükümetin iktidarda olması ve programda ortaya konan öngörülerin uygulamaya nasıl yansıdığına görülmesi açısından göz önünde olan bir programdır. Genelde programlarda söylenenler ile uygulananlar birbirini tutmaz. Ancak Elli Dokuzuncu Hükümetin bu konuda tutarlı olduğu söylenebilir. Çünkü **Elli Dokuzuncu Hükümet**, iktidara geldiğinden beri gerek Hükümet Programındaki söylemleriyle, gerekse uygulamalarıyla DP ve ANAP iktidarlarından sonra **sosyal devletin içini boşaltma** sorumluluğunu belirgin biçimde yüklenen üçüncü iktidar olmuştur.

20 Kasım 1991'den Günümüze Kadar Olan Hükümet Programlarında

Konut: Konut, bu dönemin hükümet programlarında kentleşmeyle ilişkilendirilerek ele alınan bir konudur. Hızlı kentleşmeye dikkat çekilmiş ve hızlı kentleşmenin ortaya çıkardığı konut ihtiyacının karşılanmasında ucuz konut üretiminin sağlanması, dar gelirlilere yönelik ucuz kredi düzeneklerinin oluşturulması, toplu konut üretiminin desteklenmesi ve kaçak yapılaşmanın önlenmesi gibi öngörüler sunulmuştur. **Elli Birinci, Elli İkinci, Elli Altıncı ve Elli Sekizinci Hükümet Programlarında** konuta yer verilmemiştir. Diğer hükümet programlarında ise konut, kısaca değerlendirilmiştir.

Bu dönemin hükümet programları, genel olarak, birbirlerinin öngörülerini tekrarladıkları için, konut konusunda **sosyal devlet ilkesi** açısından aynı özellikleri taşımaktadırlar. Bu bağlamda, bu programların hepsinin, sosyal devlet ilkesinden uzak bir konut politikası belirlediği söylenebilir. Özellikle **Kırk Dokuzuncu Programın**, konutu, sosyal refahın yaygınlaşmasının bir aracı değil, ekonominin canlandırılmasının en önemli araçlarından biri olarak kabul etmesi, bu Programın **sosyal devlet ilkesinden** diğer programlara göre daha uzak olduğunu göstermektedir. Her ne kadar ucuz konut üretimi, dar gelirlilere yönelik ucuz konut kredi düzenekleri ve toplu konut yapımı gibi **sosyal devletin** konut politikasının araçlarına yer verilmişse de, genel anlayışın bu yönde olmadığı programların genel amaçlarından anlaşılmaktadır.

Ellinci Hükümet Programı, Kırk Dokuzuncu Hükümet Programıyla aynı anlayışı paylaşmıştır. Farklı olan tek öngörü, konut üretiminin geliştirilmesinde belediyelerden yararlanılmasının öngörülmesidir. **Elli Üçüncü Hükümet Programı**, “tüm vatandaşların konuta kavuşturulması” gibi çok fazla iyimser bir amaç ortaya atmıştır. Bu noktada ülkenin gerçekleriyle örtüşmemiştir. Buna karşın Programda konut politikasında **sosyal devlet** anlayışına yapılan vurgular dikkat çekmektedir. Sosyal devlet anlayışı ile hareket edilmesi amaçlanmış, ancak uygulanabilir nitelikte bir öngörü sunulmamıştır.

Elli Dördüncü Hükümet Programı, Elli Üçüncü Programın öngörülerini tekrarlamış, yeni bir şey sunmamıştır. **Elli Beşinci Program** da kendinden önceki programlarda öngörülenlere ek olarak, **sosyal konut** yapımının desteklenmesi ve gecekondü bölgelerinin iyileştirilmesi öngörülerine yer vererek, daha iyimser bir

bakış açısı sergilemiştir. Ancak, bu Program da **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerini karşılayan bir konut politikası geliştirememiştir.

Elli Yedinci Hükümet Programı, genel olarak adil ve sağlıklı yapılaşma üzerinde durarak, bir anlamda **sosyal devlet** olmanın gereklerini hatırlatmıştır. Özellikle kaçak yapılaşmayı önlemeyi amaçlayan bu Program da sosyal devlet ilkesine yakın bir konut politikası geliştirememiştir.

Elli Dokuzuncu Program ise, sağlıksız ve çirkin kentleşmenin önüne geçilmesi, ucuz konut üretilmesi, gecekonduların çözülmesi gibi konulardan bahsetmiş, ancak çözüm yolu belirsiz bir konut politikası sunmuştur. Bu nedenle **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerini karşılayamamıştır.

20 Kasım 1991'den Günümüze Kadar Olan Hükümet Programlarında Eğitim: Özellikle 1990'lardan sonra kurulan koalisyon hükümetlerinin programlarının öngörülerini birbirine benzer nitelikler taşımaktadır. Eğitim politikasına yönelik amaçlananlar da küçük farklılıklarla aynı noktalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Örneğin, “**temel eğitimin 8 yıla çıkarılması**” öngörüsü **Elli Altıncı Hükümet Programına** kadar olan dönemin tüm hükümet programlarında temel amaçlarından biri olarak belirlenmiştir. Bu öngörü, Ağustos 1997'de, Elli Beşinci Hükümet döneminde uygulama alanı bulmuştur. Böylece sekiz yıllık zorunlu eğitime geçilmiştir. **Elli Beşinci Hükümet Programında** sonra hazırlanan programlarda ise, sekiz yıllık kesintisiz ve zorunlu ilköğretim uygulamasının devamlılığını sağlama yönünde öngörü sunulmuştur.

Eğitimin yaygınlaştırılması, eğitime ve gençliğe yatırım yapılması ve eğitimde özel kesim yatırımlarının desteklenmesi öngörülerine de hemen hemen bu dönemin tüm hükümet programlarında yer verilmiştir. “Eğitimde fırsat eşitliğine önem verilecek” denilmiş, ancak bununla ilgili somut hiçbir öngörü sunulmamıştır.

Ellinci Hükümet Programında çağdaş ve sosyal devlet anlayışı açısından diğer programlarından farklı olan tek bir nokta vardır. Bu da, **bilime** önem verileceğinin vurgulanmasıdır. Hatta bilimin gelişmesi amacıyla Türkiye Bilimler Akademisi ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Konseyi tasarılarının yasalaşmasının sağlanması öngörülmüştür. Programın bu yönüyle **sosyal devlet ilkesine yakın** bir politika belirlediği söylenebilir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde, eğitim politikasının amaçlarında bir bütünlük olmadığı

gözlenmektedir. Ayrıca özel kesim kuruluşlarının eğitim alanındaki çalışmalarının desteklenmesinin öngörülmesi **fırsat eşitliğini gözetmeyen** bir eğitim dizgesinin amaçlandığını göstermektedir.

Elli Birinci Hükümet Programı, Ellinci Programla aynı niteliklere sahip bir eğitim dizgesi yaratmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda fırsat eşitliğini gözetilen bir eğitim dizgesi anlayışı benimsenmemiştir. Ancak, temel eğitimin bedelinin devlet tarafından üstlenilmesi ve ödeme gücü olmayan yüksek öğrenim öğrencilerinin kredi ve burs dizgesiyle desteklenmesi gibi **sosyal devlet ilkesinin** öngörülerine yer verilmesi de ihmal edilmemiştir. Bu öngörülere yer verilmiş olsa bile, genel olarak, sosyal devlet ilkesiyle örtüşen bir politika geliştirilememiştir.

Elli İkinci Hükümet Programında eğitime yer verilmemiştir.

Elli Üçüncü Hükümet Programı, önceki ANAP iktidarı Hükümet Programlarından farklı bir hedef belirlememiştir. Yine “devletin yeniden yapılandırılması” adı altında, eğitimde özelleştirme anlayışının egemen kılınması amaçlanmıştır. Özel üniversitelerin kurulması için yasal düzenlemelerin yapılmak istenmesi de bunu destekleyen bir öngörüdür. Bu bağlamda, bu Program da **sosyal devlet ilkesinden** uzak bir anlayışla hazırlanmıştır.

Elli Dördüncü Programda, Elli Üçüncü Programla aynı anlayış çerçevesinde belirlenen bir eğitim politikası vardır. RP'nin siyasi görüşü, Programın geneline pek yansımamış olmasına rağmen, eğitim politikasının öngörülerinde kendini hissetmiştir. Eğitimde temel amaç arasına “manevi ve ahlaki değerlerin benimsenmesi” ifadesi sokuşturulmuş ve sadece ezberlenmesi gereken bir ilke gibi **Atatürkçü eğitim** anlayışına göndermede bulunulmuştur.

Programda **sosyal devlet ilkesi** açısından önem taşıyan tek öngörü, “**zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılmasının**” amaçlanmasıdır. Bunun dışında, sosyal devletle örtüşen, Atatürk ilkeleriyle bağdaşan bir anlayışa rastlanılmamıştır.

Elli Beşinci Hükümet Programında, önceki programlarla aynı öngörülere yer verilmiş ve sosyal devlet ilkesinin eğitim politikası benimsenmemiştir. Zaten bu program, **sosyal devlet ilkesinin** çoğu ölçütünü karşılamamıştır. Programda dikkat çeken nokta, 1990'lardan sonra belirginleşen, dini söylemlere, eğitim politikasında “zorunlu din eğitime devam edilecek” şeklinde yer verilmesidir.

Elli Altıncı Hükümet Programı, eğitime “usulen” yer vermiş bir belge niteliğindedir. Eğitimde; sekiz yıllık zorunlu eğitim uygulamalarına devam edilmesi, eğitim yatırımlarının artırılması gibi önceki hükümet programlarının görüşleri tekrar edilmiş, somut bir öneri geliştirilememiştir.

Elli Yedinci Hükümet Programı da önceki programların öngörülerini tekrarlamıştır. Ancak diğer hükümet programlarına göre **sosyal devlet ilkesine daha yakın** bir eğitim politikası belirlemiştir. Programda **sosyal devlet ilkesi** açısından dikkat çeken nokta **engellilerin eğitime** yönelik önerilenlerdir. Engelli çocukların kaynaştırılmalı eğitimden yararlanmasını sağlayacak temel eğitim kurumlarının yaygınlaştırılmak istenmesi ve mesleki–teknik eğitim olanaklarından engelli gençlerin de yararlandırılmasının amaçlanması olumlu gelişmelere önyak olacak niteliktedir. Gerçi hemen hemen her hükümet programında olduğu gibi, bu programında eksik yönü, bu konuya ilişkin somut çözümler getirmemiş olmasıdır.

Elli Sekizinci Hükümet Programı, açıklamalarıyla diğerlerine göre biraz daha farklı özellikler taşımaktadır. Eğitim, “yeniden yapılanma” adı altında düzenlenmesi öngörülen alanlardan biridir. Yeniden yapılanma anlayışının temelde Atatürkçü düşünceyle ve sosyal devlet anlayışı ile uyumunun bilinmesine rağmen, bu ikisi arasında ilişki kurularak **Atatürk**’ün “**fikri hür, vicdani hür, irfanı hür nesiller yetiştirmek**” özdeyişinin eğitimin temel hedefi olarak alınması ilginçtir. Çünkü bunun devamında ortaya konan öngörüler bu anlayışla örtüşmemektedir.

Bunun yanında, mesleki eğitim programlarının yaygınlaştırılması, eğitim ve öğrenim hakkının kullanılmasının önündeki engellerin kaldırılması gibi öngörüler, ilk bakışta olumlu öngörüler olarak değerlendirilebilir. Ancak devamında varolan üniversite dizgesinin eleştirilerek “eğitim ve öğrenim hakkı engellenenlerin” İmam-Hatipliler olduğuna kapalı biçimde gönderme yapılmıştır. Bu durum, hem Atatürk’ün “fikri hür, vicdani hür, irfanı hür nesiller yetiştirmek” özdeyişiyle, hem de çağdaş ve sosyal devlet anlayışıyla örtüşmemektedir.

Eğitim reformunun temel amacının, “evrensel ölçülere uygun, hizmetlerin sunumunun yerel yönetimler, özel kesim ve sivil toplum kuruluşlarının inisiyatifi ve katılımı ile gerçekleşmesinin sağlandığı bir politika” çerçevesinde biçimlenmiş bir eğitim dizgesi yaratmak olduğunun belirlenmesi de **sosyal devlet** anlayışı açısından düşündürücü bir amaçtır. 1980’lerden sonraki bir çok hükümet programında yer alan

“eğitim hizmetlerinin sunumunda özel kesim kuruluşlarının desteklenmesi” anlayışı bu Programda daha kesin ifadelerle ortaya çıkmıştır. Böylece **sosyal devlet** olmanın yükümlülükleriyle örtüşmeyen bir eğitim politikası belirlenmiştir.

Elli Dokuzuncu Hükümet Programı, Elli Sekizinci Programla aynı özellikleri taşımaktadır. Bu Hükümetin, uygulamaları da dahil, Programının en çok dikkat çeken yönü eğitim politikasında izlediği **laiklikle bağdaşmayan** çizgidir. İmam-hatip eğitiminin tekrar gündeme taşınması da bunun açık göstergesidir.

Oktağ Ekşi, AKP iktidarının bu konudaki çabalarını şöyle değerlendiriyor (Savaş, 2004, 203):

“Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik, İmam-Hatip liselerinde okuyan öğrencilerin sayısını Turgut Özal, Tansu Çiller ve Necmettin Erbakan dönemlerinde olduğu gibi 600 binin üzerine çıkarmaya kararlı görünüyor...”

Bunun yanında AKP Hükümeti, “Kuran Kursları Yönetmeliği’nde” değişiklikler yaparak bu kursların açılmasını kolaylaştırmaya, ilköğretim düzeyinde ve beşinci sınıftan başlatmaya Milli Eğitim Bakanlığı’nın denetiminden çıkarmaya ve Bakanlık okullarına çıkarmaya çalışmaktadır (Savaş, 2004, 210).

Elli Dokuzuncu Hükümet Programı, yukarıdaki açıklamaları destekleyen nitelikte öngörüler sunmuştur. Bu uygulamalar açısından bu Program, en önemli belge niteliği taşımaktadır. Zaten Hükümetin eğitim alanında kökten reform dediği şeyin, eğitim hizmetlerini özel kesime bırakma ve eğitimi dini kimliğe sokma anlayışı olduğunu bizzat yaşayarak görmekteyiz.

Elli Dokuzuncu Programda, eğitimin ideolojik kavgalardan arındırılması amaçlanmakta ancak uygulamada belli bir ideolojiyi simgeleyen imam-hatip okullarına olan destek, laiklik anlayışına uygun olmayan biçimde ortaya konmaktadır. Eğitimde **fırsat eşitliğinin** sağlanmasından bahsedilmekte ama eğitim hizmetlerinin özel kesim kuruluşlarınca verilmesi ısrarla savunulmakta ve bu yönde uygulamalar gerçekleştirilmek istenmektedir. Bu haliyle Program, hem ulusal eğitim anlayışından, hem Atatürk Devrimlerinden hem de **sosyal devlet anlayışından** çok uzaktır. Bu bağlamda, bu dönemin son iki hükümet programının da **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerini karşılamadığı sonucuna varılabilir.

20 Kasım 1991'den Günümüze Kadar Olan Hükümet Programlarında

Sağlık: Bu dönemin hükümet programlarında sağlık hizmetleri “yeniden yapılanma” söylemi altında özelleştirme ve rekabetçi anlayışa göre biçimlendirme öngörülerini doğrultusunda ele alınmıştır. Bunun yanında **sosyal devlet** ilkesiyle örtüşen, genel sağlık sigortası kurulması, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi öngörüler tüm hükümet programlarında “usulen” sayılmıştır.

Dönemin **Kırk Dokuzuncu Programı**, diğer programlara göre **sosyal devlet ilkesine daha yakın** bir sağlık politikası gerçekleştirmeyi öngörmüştür. Daha doğru bir ifadeyle, sosyal devlet ilkesine yönelik verdiği öngörülerinde biraz daha tutarlıdır. “Sosyal devlet” anlayışının ürünü olacak “ulusal sağlık sigortasının” gerçekleştirilmesinin hedef olarak belirlenmesi, 1990'lardan sonraki olumsuz gelişmelerden sıyrılmak adına önemli bir bulgudur.

Ellinci Hükümet Programı, sağlık politikasında da, özel kesim yatırımlarının artırılması ve özel kesim kuruluşlarının desteklenmesi yönünde öngörü sunmuştur. Bu noktada Programın başlangıç bölümlerinden belirtilen “Anayasanın 2. maddesindeki **sosyal devleti** tüm boyutları ile hayata geçirmek” amacı unutulmuş ve devletin sağlık kurumlarından elini eteğini çekmesi öngörülmüştür. **Özelleştirmenin** benimsendiği ölçüde de **sosyal devlet** ilkesinden uzaklaşmıştır. Bu yönüyle Programda, **sosyal devlet** hedeflerinin arka plana kaydırıldığı gözlenmiştir. Bir taraftan sağlık kurumlarına devlet desteğinin azaltılması öngörülürken, öte taraftan sağlık hizmetlerine devlet bütçesinden ayrılan payın artırılması amaçlanmıştır. Sağlık hizmetlerinin finansmanında **özel sağlık sigortalarından** yararlanılması öngörülmüş ve sağlık alanında **özel kesim** yatırımlarının özendirilmesi ilkesi benimsenmiştir.

Bu açıklamalar yanında, Ellinci Programda **sosyal devlet** anlayışının öngörülerine de yer verilmiş, ancak ortaya konan hedefler tam açıklığa kavuşturulamamıştır. Program bütünüyle ele alındığında, sağlık konusunda **sosyal devlet** anlayışının bazı öngörülerine yer vermiş olsa bile **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşmemektedir. Aslında bu çelişkiler, sosyal politikayı gerçekleştirmeyi hedeflemiş bir partiyle (SHP) kurulan koalisyon hükümetinin özelliği olarak da değerlendirilebilir.

Elli Birinci Program, Ellinci Programla aynı öngörülere yer vermiş ve hükümetin izleyeceği sağlık politikasını bir paragrafta özetlemiştir. Genel olarak sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve “Sağlık Bakanlığı politika, standart ve norm belirleyen, sağlık alanını düzenleyen bir yapıya kavuşturulacaktır” ifadesiyle de sağlık hizmetlerine devletin ana ilke olarak girmemesi gerektiği kabul edilmiştir.

Elli İkinci Hükümet Programında sağlık konusuna yer verilmemiştir.

Elli Üçüncü Hükümet Programı, önceki programlarla aynı anlayış çerçevesinde bir sağlık politikası belirlemiştir. **Özel sağlık sigortasına** geçilmesi, Sağlık Bakanlığı'nın yalnızca kural belirleyen bir yapıya kavuşturulması ve paralelinde hastanelerin özelleştirilmesi gibi amaçlarla sosyal devlet ilkesinden tamamen uzak bir niteliğe sahiptir.

Elli Dördüncü Hükümet Programı, Elli Üçüncü Programla tamamen aynıdır. Her iki program da sosyal devlet ilkesine uzak bir sağlık politikası belirlemiştir.

Elli Beşinci Hükümet Programı, bu dönemin diğer hükümet programlarının öngörülerini tekrarlamıştır. Özellikle Elli Üçüncü ve Elli Dördüncü Hükümet Programlarıyla aynı niteliktedir. Program, **sosyal devlet ilkesine** yönelik çelişkili öngörüler sunmuştur. Gerçi bu durum, bu dönemin tüm hükümet programlarının ortak özelliğidir. Bir tarafta temel sağlık hizmetlerini ücretsiz sunmayı öngörmüş, diğer tarafta ise, özel sağlık sigortası kurmayı amaçlamıştır. Bu iki öngörü, sosyal devlet ilkesi açısından birbiriyle tamamen çelişmektedir.

Elli Altıncı Hükümet Programında sağlık konusuna “usulen” yer verilmiş ve kısaca özetlenmiştir. Önceki programların görüşleri tekrarlanmış ve sosyal devlet ilkesi açısından bir politika geliştirilememiştir.

Elli Yedinci Hükümet Programında sağlık, sosyal güvenlikle ilişkilendirilmiş ve diğer hükümet programlarının öngörülerine yer verilmiştir. Farklı olan tek öngörü “aile hekimliği dizgesinin kurulması” öngörüsüdür. Bu Program da **sosyal devlet** ilkesinden uzak bir sağlık politikası belirlemiştir.

Elli Sekizinci Hükümet Programı, önceki programların öngörülerini tekrarlamıştır. Program, sağlık politikasına yönelik öngörülerıyla açık, anlaşılır bir program değildir. Sağlık Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılmasından bahsetmiş, bu

yapılandırmanın hangi yöntemle, nasıl yapılacağını açıklamamıştır. Bu konudaki çözüm yolları belli değildir. Sağlık hizmetlerinin özel kesim kuruluşlarında sunulmasının sağlanması, sağlık alanında bilişim teknolojilerinden yararlanılması önerileri çözüm yolu olarak yeterli değildir. Bu anlamda, hükümetin özelleştirme, özzerleştirme, demokratikleşme gerekçeleri ile ortaya koyduğu öngörüler **sosyal devlet ilkesi** ile örtüşmemektedir. **Elli Dokuzuncu Program** da Elli Sekizinci Programla aynı anlayış çerçevesinde belirlenen bir sağlık politikasını gerçekleştirmeyi öngörmüştür.

Elli Dokuzuncu Hükümet Programında “sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesi **sosyal devlet** anlayışının vazgeçilmez bir unsurudur” ifadesiyle sosyal devlet anlayışına göndermede bulunulmuştur. Ancak, arka planda hükümetin reform dediği yeniden yapılanma anlayışı ile sosyal devlet anlayışının örtüşmediği gerçeği unutulmuştur.

20 Kasım 1991’den Günümüze Kadar Olan Hükümet Programlarında Sosyal Güvenlik: Bu dönemin hükümet programlarında, diğer kamu politikalarının belirlenmesinde olduğu gibi, sosyal güvenlik politikasında da “özelleştirme” anlayışı benimsenmiştir. Bunun en önemli göstergesi de, bu dönemin hiçbir hükümet programında **sosyal devlet ilkesinin** “ekonomiye kamu yararı doğrultusunda müdahale edilmesi” ölçütüne yönelik bir öngörü sunulmamış olmasıdır. Ayrıca sosyal güvenlik hizmetleri, kamuya yük olarak görülen hizmetlerden biridir.

Programlarda, sosyal güvenlik politikasında benimsenen anlayış bu yönde iken, birkaç hükümet programına sosyal devlet ilkesinin öngörülerinin serpiştirildiği de gözlenmektedir. Örneğin **Kırk Dokuzuncu Hükümet Programında** sosyal güvenlik, sosyal devlet kavramıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Program **sosyal güvenlik ağının genişletilmesi**, işsizlik sigortasının kurulması, esnaf ve sanatkarların güçlendirilmesi, sendikal hakların ILO ölçünlerine uygun olarak kurumsallaşmasının sağlanması gibi öngörülerıyla **sosyal devlet** anlayışından uzak bir belge değildir. Ancak, arka planda yer alan sosyal devlet anlayışı ile ilgisi olmayan politikalar ve Programa yansıyan genel anlayış göz ardı edilemediğinden, Programın **sosyal devlet** ilkesini esas aldığı söylenemez.

Elli İkinci, Elli Üçüncü ve Elli Dördüncü Hükümet Programlarında ise, adil gelir dağılımının sağlanmasından bahsedilmiş ve konuya yönelik bir çözüm geliştirilememiştir.

Çalışma barışının sağlanması, çalışma hayatının ve özellikle sendikal hakların uluslararası anlaşmalar, ILO ölçünlerine uygun çerçevede kurumsallaşmasının sağlanması, işsizlikle mücadele ve sosyal güvenlik kurumlarının kamu kesimi içindeki payının azaltılması öngörülürü, bu dönemin tüm hükümet programlarında dile getirilen ortak öngörülerdir. Özellikle **Kırk Dokuzuncu, Ellinci, Elli Beşinci, ve Elli Yedinci Hükümet Programlarında** işsizlik sigortası kurulması konusuna önemle vurgu yapılmış ancak çözüm yolu açıklanmamıştır.

Bu dönemin hükümet programlarının **ortak bir özelliği** de korunmaya muhtaç gruplara yönelik sosyal politika geliştirmede yetersiz kalmış olmasıdır. Yalnızca **Kırk Dokuzuncu Hükümet Programında**, emekli, dul ve yetim aylıklarına adil ücret rejimi uygulanacağından bahsedilmiş, ancak somut çözüm üretme noktasında bu Program da yetersiz kalmıştır.

Ellinci, Elli Birinci ve Elli İkinci Hükümet Programları sosyal güvenlik politikasına yönelik öngörülürüyle benzer nitelikler taşımaktadır. Her üç programda da işsizlikle mücadele, sosyal barışın sağlanması, sosyal güvenlik ağının genişletilmesi gibi öngörüler tekrar edilmiş, ancak özel sigortacılığı geliştirme ve sosyal güvenlik hizmetlerinin kamu kesimi içindeki payını azaltma temel amaçlar olarak ortaya konmuştur. **Ellinci Programda**, özelleştirme nedeniyle işsiz kalanlara öncelik verileceği belirtilerek, hem özelleştirme uygulamalarının “sosyal adaleti bozduğu ve işsizliği arttırdığı” sonucu verilmiş, hem de sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanmada fırsat eşitliğini sağlamak ilkesi korunmamıştır. Her üç programda da aynı anlayış benimsendiği için, **sosyal devlet ilkesinden uzak** bir sosyal güvenlik politikası belirlenmiştir.

Elli Üçüncü Hükümet Programında sosyal güvenlikte karşımıza çıkan tablo, yine özelleştirme anlayışı doğrultusunda belirlenen öngörülerden oluşmaktadır. Özel emeklilik, özel sigortalar gibi **sosyal devlet** anlayışı ile örtüşmeyen kavramlar ortaya atılmış ve kamu harcamalarının gizliden gizliye kısılacağı, özel kesime ve bunun aracılığıyla ulusötesi şirketlere aktarılacağına işaret verilmiştir.

Elli Dördüncü ve Elli Beşinci Hükümet Programları, Elli Üçüncü Hükümet Programı ile aynı öngörülere yer vermiş ve sosyal güvenlik hizmetlerinin piyasa koşullarına bırakılması, ulusal niteliğini yitirmesi amaçlanmıştır. Her iki program da **sosyal devlet ilkesinden** uzak bir anlayışla hazırlanmıştır.

Elli Altıncı Hükümet Programı, diğer programlara göre **sosyal devlet** ilkesi açısından daha olumlu öngörülere yer vermiştir. Örneğin, bu dönemin programlarında ihmal edilen korunmaya muhtaç grupların, bu Programda, “korunmaya muhtaç gruplar sağlıklı ve güvenli bir yaşama kavuşturulacaktır” ifadesiyle biraz daha önemszenmiştir. Ancak **sosyal güvenlik** konusuna yönelik öngörülerin “yapılacak, kavuşturulacak, gösterilecek” gibi ibarelerle gerçekçi olmayan vaatlerden oluşması ve kesin bir takvim belirlememesi bu programın da temel sorunudur. Program bütünüyle değerlendirildiğinde, **sosyal devlet ilkesi** açısından uygulamaya dönük hiçbir öngörü sunmadığı gözlenmektedir.

Elli Yedinci Hükümet Programı da, diğer hükümet programlarının öngörülerini tekrarlamıştır. Yeniden yapılanma anlayışı çerçevesinde ele alınan bir sosyal güvenlik dizgesi belirlenmiştir. Bu bağlamda, sosyal güvenlik açıklarının ekonomiye yük olduğu dile getirilmiş ve böylece özel sigortacılığa destek verilmek istenmiştir. Program, sosyal devlet ilkesinin bazı öngörülerine yer vermiş olsa da (ücret farklılıklarının giderilmesi, sigortasız çalışma ve çalıştırmanın önlenmesi gibi) genel olarak, sosyal devlet ilkesinden uzak bir anlayış içindedir.

Elli Sekizinci ve Elli Dokuzuncu Hükümet Programları ise, önceki hükümet programlarının öngörülerini tekrar etmekten öteye gidememiştir. Her iki programda da ana çizgileri aynı olan bir sosyal güvenlik politikasına yer verilmiştir. Yine “yeniden yapılanma” anlayışı çerçevesinde ele alınan bir sosyal güvenlik politikası belirlenmiştir. Sosyal güvenlik, hükümetin, “yeniden yapılanma” denilen özelleştirme anlayışını gerçekleştirecek insan gücünü yetiştirmenin bir pazarı olarak görülmüştür. Çünkü “yeniden yapılanma” adı altında biraz daha açık ifadelere yer verilirken, sosyal politika adı altında uygulanacakların yalnızca isminin sayılması ile yetinilmiştir. Örneğin, iş olanaklarının sağlanacağından, tam istihdamın gerçekleştirileceğinden bahsedilmiş, bir çözüm yolu ortaya konmamıştır. Sonuç olarak, bu Program da **sosyal devlet** ilkesinden uzak bir niteliktedir.

7.3. TBMM'nin Açılışından Günümüze Kadar Olan Hükümet

Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Açısından Genel Değerlendirmesi

TBMM'nin açılışıyla, eski siyasal düzenin değiştirilmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır. Atatürk'ün ilk hedefi çağa uygun bir ulus-devlet kurmak ve ulusal ekonomik kalkınmayı sağlamak olmuştur. İşte Kurtuluş Savaşı, Atatürk'e, Batının güdümünden kurtulmuş, halkın çıkarlarını gözeten, fırsat eşitliğinin sağlandığı bir ekonomik ve sosyal yapılanmayı gerçekleştirme konusunda önemli olanaklar sağlamıştır.

TBMM'nin açılışı Türkiye halkının yalnız siyasal tarihinde değil, sosyal ve ekonomik tarihinde de yeni bir dönemin başlangıcıdır. O güne kadar Türk halkı; sınıflı ve bireysel çıkarların ön planda tutulduğu bir yönetim anlayışıyla yönetilmektedir. Meclisin açılışı ile, Atatürk'ün önderliğinde, gücünü halktan alan, halk egemenliğini devlet düzeninin temel aracı yapmayı amaçlayan siyasal, sosyal ve ekonomik bir sürece gidiş söz konusudur.

1920-1923 Dönemi Hükümet Programları, uygulamaya yansıyan bu yeni dönemin özelliklerini tüm ayrıntıları ile vermemiş olsa bile, genel olarak TBMM Hükümetlerinin sosyal politika anlayışı ile hareket ettiği gözlenmektedir. Özellikle TBMM Dönemi **Beşinci Hükümet Programı**, bu açıdan iyi bir örnek oluşturmaktadır. Savaş koşullarının olduğu bir dönemin programında, eğitimin ve sağlığın temel gündem maddesi olarak belirlenmesi **sosyal devlet ilkesi** açısından önemli bir gelişmedir. Bundan daha önemlisi çoğu dünya ülkesinde ele alınmayan bir konunun; eğitimde cinsiyet eşitliğinin sağlanarak, o zamana kadar eğitim olanaklarından yararlanamayan kadınların da erkeklerle eşit eğitim olanaklarına sahip olacağına öngörülmesi **çağdaş ve sosyal devlet yaratma** amacının açık göstergesidir.

Tüm bunlar yanında aşar vergisinin oranının düşürülerek, zamanla kaldırılmasının öngörülmesi de **gelir dağılımını hakça sağlamak** bakımından olumlu bir öngörüdür. Çünkü böyle bir verginin kalkması köylünün refahının artması demektir. Bu da sosyal politika açısından önemli bir bulgudur.

1920'lerde, henüz TBMM Hükümeti olarak adlandırılan dönemde bile, **sosyal politika** önlemlerinin alınmaya başlanması sosyal politikaya olan duyarlılığın

göstergesidir. TBMM'nin kurulduğu yıllarda ve savaş içerisinde vatandaşların sosyal güvenliği ile ilgilenilmesi (Ereğli Havzası-1921) tam bir **sosyal politika** örneğidir.

1921'de Ereğli bölgesi maden işçileri için çıkarılan 151 sayılı kanunla işçi ve işveren ilişkileri düzenlenmiş ve emek, sermayeye karşı korunmuştur. Kanun zorla çalıştırmayı yasaklamış ve çalışma sürelerini günde 8 saatle sınırlandırmıştır. Özellikle çalışmaya kabul yaşının 18 olarak saptanmış olması, dünyanın belli başlı ülkeleri arasında ilk kez Türkiye'de gerçekleştirilmiştir. Kanunun işçi koşulları yapılması şeklindeki hükmü uygulamada geniş yorumlanarak **işçi konutları** yapımı yoluna da gidilmiştir (Dilik, 1985, 95).

1923'te Türkiye Cumhuriyeti ilan edildikten sonra ise, Çağdaş Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ve kültürel ve sosyal değişiklikleri yönlendirmeyi amaçlayan altı ilkesi (Laiklik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Cumhuriyetçilik ve Devrimcilik) bütün yönleriyle Türk toplum yaşamına egemen olmuştur. Bu dönemde devlet geleneği devam etmiştir. Çağdaş gelişmeler ve durum için asıl temel, bu dönemde kendini Türkiye'nin çağdaşlaşmasına adayın **Atatürk** tarafından başlatılan yeniden yapılanma ile ortaya çıkmıştır (Çevik, 2001, 30).

1923 sonrası **Atatürk Devrimleri** olarak adlandırdığımız bu yeniden yapılanma girişimleri; çağın gerektirdiği, **kamu yararını** gözetin, fırsat eşitliğini sağlayan ve en önemlisi haklara saygılı bir devlet ve toplum yapısı oluşturmayı hedeflemiştir.

Bilindiği gibi Cumhuriyetin ilk yılları, dünyada da **sosyal devlet** anlayışının benimsenmemiş olmasından dolayı konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularında tam bir sosyal devlet yaratmanın olanaklı olmadığı yıllardır. Her şeyden önce bu yıllarda karşımızda savaştan yeni çıkmış ve yeni bir yönetim dizgesini benimsemiş bir ülke bulunmaktadır. Durum böyle olunca dönemin (1923-1938) hükümet programlarını **sosyal devlet ilkesi** açısından değerlendirirken özellikle dönemin koşullarını göz önünde tutmak gerekir (4.1. numaralı başlık).

Bu dönemin (1920-1938) hükümet programlarında uzun süreli bir konut politikası belirlenmemiştir. Daha çok imar işleri altında ele alınmış ve konut devletin başlıca görevi olarak kabul edilmiştir. Zaten bu dönemde, Kurtuluş Savaşı'nda yıkılan Batı Anadolu kentlerinin ve Ankara'nın imarı dışında önemli bir konut sorunu bulunmamaktadır.

Cumhuriyet yönetiminin gündemine 1930'lu yıllarda giren **konut sorunları**, bu yıllarda devlet eliyle bir sanayileşme politikasının izlenmesiyle ortaya çıkmıştır. Devlet, sanayilerini büyük kentlerde toplamayıp, demiryolu üstündeki küçük Anadolu kentlerine de yaymak istemiştir. Bu politikaya paralel olarak bu fabrikaların çevresinde işçi konutlarının yapılması gereksinimi doğmuştur. Ayrıca Cumhuriyet yönetiminin izlediği **popülist köycülük politikası** da diğer bir konut sorunu olarak köy konutlarının çağdaşlaştırılmasını ortaya çıkarmıştır (Tekeli, 1996, 9).

1920-1938 Dönemi Hükümet Programlarının en önemli özelliği, eğitimde okumaz-yazmazlıkla savaşın temel hedef olarak alınmasıdır. Bu amaç Cumhuriyet yönetiminin "halkçı" bir anlayışla hareket ettiğini göstermektedir. Bununla beraber, böyle bir amaç etrafında halkıyla, yöneticisiyle ve öğretmeniyle bütünleşme yolundaki çabaları önemli bir toplumsal dayanışma ve sorumluluk örneğidir. Bu zihniyetle hazırlanmış olan **Okyar Hükümet Programının** da öngördüğü gibi, Öğretim Birliği (Tevhid-i Tedrisat) konusunda önemli gelişmeler gösterilmiştir. Bugün de Anayasa güvencesi altında bulunan ve Türkiye Ulusal Eğitim Dizgesine yön veren Öğretim Birliği Kanunu bu dönemin ürünüdür (Güneş, Güneş, 2003, 30-31).

Ülkemizde **Sağlık Bakanlığı'nın** kuruluşu da dünyadaki ilk örneklerden birisidir. Kurtuluş Savaşı içerisindeki bir ülkenin **sağlık konusunu** ilk gündem maddelerinden biri olarak ele alması, Cumhuriyet yönetiminin sağlık hizmetlerine ileride göstereceği yoğun ilginin çok açık kanıtıdır. Daha **ilk Meclis**, sağlık hizmetlerini ülkenin kurtuluşundan sonra çözüme kavuşturulması gereken ilk amaçlardan biri olarak görmüştür (Gürsel, 1998, 32).

Cumhuriyetin ilk yıllarında diğer alanlarla beraber sağlık alanında da olumsuz koşullara rağmen önemli ve başarılı çalışmalar yapılmış ve bugünkü sağlık dizgesinin temelleri bu dönemde atılmıştır. Kısa bir dönem hariç 25 Ekim 1937'ye kadar yaklaşık 14 yıl süreyle **Dr. Refik Saydam**'ın Sağlık Bakanlığı yaptığı bu dönemde, koruyucu sağlık hizmetlerine ve bulaşıcı hastalıklarla savaşa büyük önem verilmiş; hasta tedavi hizmetleri öncelikli hükümet görevi olarak ele alınmamış, bu konuda daha çok yerel yönetimlere yol gösterici olunmuştur. Yine bu dönemde son derece kıt sağlıklı insan gücü kaynaklarının geliştirilmesi, sağlık mevzuatının

oluşturulması ve sağlık hizmeti örgütlenmesi yönünde çok başarılı çalışmalar yapılmıştır (Özdemir, 2001, 259).

Mustafa Kemal Atatürk sağlık hizmetlerinde gerçekleştirilecek büyük hamleyi, ülkemizin çağdaşlaşmasındaki en büyük kilometre taşlarından biri olarak kabul etmiştir. Cumhuriyetin sağlık hizmetleri konusunda benimseyeceği temel politik ilke, **Atatürk** tarafından **1 Mart 1922**'de Meclis kürsüsünden şöyle dile getirilmiştir: "Milletimizi asayışı tam halinde yaşatmak en büyük amacımız olduğu gibi onun sıhhatine itina etmek ve vesaiti olanaklarımız nispetinde alanı içtimaiyyesine (toplumsal acıya) çare olmak da hükümetimizin genel ödevlerinden biridir." Atatürk bu sözleriyle sağlık hizmetlerini devletin temel görevlerinden biri haline getirmektedir (Gürsel, 1998, 32). Böylece **sosyal devlet** anlayışının temel taşlarını da oturtmaya başlamıştır.

1930'lardan başlayarak **hükümet programlarında** devletin, zayıf ekonomiyi güçlendirmesi öngörülmüştür. Bu öngörü doğrultusunda, **kamu yararını** gözeten bir ekonomik ve sosyal kalkınma sağlanmış ve bu politikanın en önemli aracı olarak KİT'ler kurulmuştur. Böylece bu dönemde, **sosyal devlet** ilkesi açısından alt yapı oluşturucu yasalar bile çıkarılmıştır. Genel Sağlık Koruma Yasası (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu), Belediyeler Yasası, İş Yasası ve benzeri yasaların çıkarılmış olması **sosyal politikaya** verilen önemin göstergesidir.

1920-1938 döneminde devletin şekillenmesinde, **hükümet programlarında** esas alınan **ortak öngörü**; "insan haklarına saygılı, ulusal ekonomik ve sosyal kalkınmayı hedef alan, demokratik, laik ve çağdaş" bir devlet yaratmak olmuştur.

Yapılan çalışmalar, gerçekten de Türkiye Cumhuriyeti tarihinin bu döneminde, hükümet programlarında alınan kararlar ve bu doğrultuda gerçekleştirilen uygulamaların Cumhuriyetin geleceğini "**sosyal devlet olma**" yönünde şekillendirdiğini göstermektedir. Bir defa 1923-1930 dönemi, Cumhuriyetin kuruluş yıllarıdır. Böyle bir dönemin **hükümet programlarında**, sosyal devlet ilkesinin tüm ölçütlerine yer verilmemiş olsa bile, ulusal devlet ve ulusal ekonominin inşasının önemle ele alınması, özellikle 1980'lerden sonra Batı denetimine bırakılan ekonomik yapılanmadan kurtulmak için örnek alınmalıdır. Çünkü, **ulusal ekonominin** inşası çağdaş ve **sosyal devlet** olmanın ilk koşullarından birini oluşturmaktadır.

Tüm bunlara karşın **1920-1938 Dönemi Hükümet Programları**, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu döneminin “**sosyal politika**” konusundaki duyarlılığını yansıtmada yetersiz kalmıştır. Ancak programlarda verilen temel anlayışın, “**sosyal devlet ilkesini**” gerçekleştirme yönünde olduğuna dair öngörüler de sunulmuştur. Zaten böyle bir dönemde, adil gelir dağılımının sağlanması, fırsat eşitliğinin sağlanması, alt gelir grupları ile korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamalar geliştirilmesi gibi **sosyal devlet ilkesi** ölçütlerine yönelik bir politika belirlemek oldukça zordur.

Atatürk'ün ölümünden sonra 1946'ya kadar devam eden **Tek Parti Dönemi Hükümet Programlarında** ise, sosyal devlet ilkesi açısından önemli bir politika değişikliği öngörülmemiştir. Atatürk Devrimleri, ulusal ve laik eğitim önemle vurgulanan konular olmuştur. Ancak bu dönemin hükümet programları, 1920-1938 döneminin hükümet programlarına göre **sosyal devlet ilkesi** açısından oldukça kısır kalmıştır. Gerçi CHP programını gerçekleştirme, Atatürk Devrimleri çerçevesinde biçimlenmiş bir devlet örgütlenmesini sağlama gibi amaçlar, **çağdaş** ve **sosyal devlet** anlayışına hizmet etmektedir. Ancak programlar, bu konularda önceki dönemin programlarının öngörülerini tekrarlamaktan öteye gidememiştir. Konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularına yeterince yer vermediği gibi, **sosyal devlet** ilkesi açısından öngörü geliştirmede de yetersiz kalmıştır.

1946 yılı ise, Türkiye'de daha önce Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün isteğiyle denemesi yapılmış çok partili siyasal hayata geçişin resmi olarak kabul edildiği yıldır. 1946 yılı siyasal anlamda demokratik bir sürece geçişi temsil etmekle birlikte, **sosyal devlet ilkesinden** uzaklaşmanın ilk belirtilerinin verildiği ve Türkiye'nin ekonomik alanda da köklü değişimler geçirdiği bir yıl olmuştur. Bu yıldan itibaren çok partili hayata geçiş niteliğindeki çalışmalar devam etmiş, ancak CHP, iktidarını 1950 yılına kadar elinde tutmuştur. Gerçek anlamda 1950 yılından sonra çok partili hayata geçilmiştir.

1946-1960 Dönemi Hükümet Programlarında, belirgin bir politika değişikliğine gidilmesi öngörülmüştür. Bu değişiklik, **sosyal devlet ilkesinin** arka plana kaydırıldığı, devletin, ekonomiyi özel kesimle işbirliği yaparak yönlendirmesinin istendiği yönünde kendini hissettirmiştir. Özellikle **On Altıncı Hükümet Programında**, 1930'lardan sonra yoğun biçimde uygulanan “**devletçilik**”

ilkesinden vazgeçilmesi öngörülmektedir. Üstelik, 1920-1938 döneminin ulusal ekonomik ve sosyal kalkınma anlayışından uzaklaşmış, ulusal ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlama hedefi de göz ardı edilmiştir. Bunun yanında her türlü ekonomik girişimlerde yerli olduğu kadar yabancı sermayeye de geniş yer verilmesi istenmiştir.

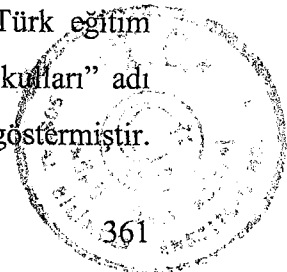
1950 yılı, Türkiye’de rejimin çok partili seçim dizgesini benimseyebilmesi ve bunun sonuçlarını ilk elde kabul edebilmiş olması açısından önemlidir. Bu yeni dönem, DP’nin uygulamalarıyla özellik kazanan bir dönemdir.

1950-1960 Dönemi, DP iktidarının beş **hükümet programının** öngörüleriyile biçimlenmiştir. Bu dönemin **hükümet programları**, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, DP iktidarının kapitalist gelişmeye olan inancının ve ekonomik kalkınmada liberal politikaları uygulama hevesinin **sosyal devlet ilkesinden** belirgin biçimde uzaklaşmaya yol açtığını gösteren belgeler niteliğindedir. Bu hükümet programlarında, adil gelir dağılımını sağlamak, fırsat eşitliğini gerçekleştirmek ve en önemlisi kamu yararını gözeten bir ekonomik yapılanma kurmak gibi **sosyal devlet** ilkesi ölçütlerine yönelik hiçbir öngörü sunulmamıştır. Bu nedenle bu dönem, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programları** içinde **sosyal devlet ilkesi** açısından **en kısır dönemi** temsil etmektedir.

1950-1960 Dönemi Hükümet Programları, **konut** konusunda sosyal devlet ilkesi açısından bir politika geliştirememiştir. Ekonomik kalkınmayla ilişkilendirilen konut, aynı zamanda hükümetin özel kesim girişimlerini desteklemesinin bir pazarı olarak görülmüştür.

Bu dönemin (1950-1960) Hükümet Programlarında belirgin politika değişikliğinin öngörüldüğü alan **eğitimidir**. Çünkü ulusal ve laik eğitimden hükümetin anladığı yalnızca “manevi” diye nitelendirdiği **dini eğitimidir**. Eğitimin yaygınlaştırılması ve temel eğitim konuları da bu anlayış çerçevesinde biçimlendiği için **sosyal devlet** açısından pek önem taşımamaktadır. Çünkü **sosyal devlet**, öncelikle devlet gücünün hukuka dayanmasını gerekli kılar. Bu da kişileri “hukuk karşısında eşit” gören bir anlayıştır, “din” gibi nesnel olmayan bir öğeyi temel belirleyici olarak almaz.

27 Ocak 1954’te çıkarılan bir yasayla ilköğretim okulları ile Türk eğitim tarihinde önemli bir deneyim olan **Köy Enstitülerinin** “ilköğretmen okulları” adı altında birleştirilmesi de çağdaş eğitim anlayışının benimsenmediğini göstermiştir.

1940'ta kurulan, 1946-1950 arası giderek diğer okullardan farksız duruma gelen Köy Enstitüleri, DP'nin iktidar olduğu 1950'den sonra işlevini tamamen yitirmiştir. 1954'te Köy Enstitülerini de içine alan ilköğretmen okullarına her yıl alınacak öğrencilerin %75'inin köy ilkokullarını bitirenlerden olması koşulunun getirilmesi **Atatürkçü** anlayıştan uzaklaşıldığıının en açık göstergesidir (Ersel, Kuyaş, 2002, 91).

Her şeyden önce 1950'deki iktidar değişikliği, 1940'larda eğitimi yönlendiren kadroların değiştirilmesine de neden olmuştur. Atılımcı **İsmail Hakkı Tonguç** ve **Rüştü Uzel** görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. Bu uzaklaştırmalarla birlikte Avrupa kökenli eğitim yaklaşımlarının yerine Amerikan kökenli eğitim yaklaşımlarının girişi başlamıştır (Tekeli, 1983, 668).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Dünyada refah devleti kavramının ve Türkiye'de demokrasinin gelişmesine paralel olarak 1946-1960 döneminde çalışma alanına yönelik bazı yasal girişimler de gerçekleştirilmiştir (4.2.2. numaralı başlık). Ancak bu dönemin hükümet programları, **sağlık** ve **sosyal güvenlik** konularına yönelik sosyal politika üretmede de yetersiz kalmıştır.

1960-1980 Dönemi Hükümet Programlarını, 1960-1965, 1965-1972, 1972-1980 şeklinde bölümlendirerek değerlendirmek gerekir. Çünkü bu dönem içinde, **1960-1965 dönemi sosyal devlet ilkesi** açısından oldukça olumlu öngörülere yer veren programlardan oluşmaktadır. Ayrıca bu dönemin hükümet programları **Atatürk Devrimlerine** olan duyarlılığı ile de önceki dönemin hükümet programlarından ayrı bir özellik taşımaktadır.

Bilindiği gibi, 1950 seçimleriyle iktidara gelen DP, ülke kalkınmasında özel girişime ve sermayeye öncelik tanıyarak ekonomide **devlet kesimini** küçültmeyi amaçlamıştır. DP iktidarının on yıl süren yönetimi boyunca hükümet, programında amaçladığı “ekonomide devlet kesiminin daraltılıp küçültülmesi” görüşünü gerçekleştirememiş “amme hizmeti gören ve ana sanayie taalluk edenler hariç” devlet işletmelerinin bir plan dahilinde ve elverişli koşullarda peyderpey özel teşebbüse devredileceği” görüşü uygulama olanağı bulamamıştır. DP iktidarı döneminde bir çok yeni iktisadi devlet teşekkülleri oluşturulduğu gibi, bir çoğu da önceki kurulanlardan ayrılarak bağımsız iktisadi devlet teşekküllerine dönüştürülmüştür. Kapitalist ilişkileri ve buna dayalı olarak da özel girişimciliği

geliştirmede etkin bir araç olarak kullanılan “**devletçilik**” DP iktidarı döneminde de özel girişimciliği korumada başarılı biçimde kullanılmıştır (Keser, 2000, 166).

1960’lı yıllar önceki döneme göre daha olumlu gelişmelerin yaşandığı yıllardır. Planlı kalkınma için yapılacak hazırlıklar, dönemin **hükümet programlarına** da yansımıştır. Bu dönemin hükümet programlarında devlet yatırımlarının artırılması ve verimliliğinin sağlanması için DPT’nin çalışmalarından yararlanılması amaçlanmıştır. Ekonomik alanda ise devlet ve özel girişimcinin ortak yatırımlarından yararlanılması **temel anlayış** olarak benimsemiştir. Bunların yanında özgür bir sosyal hayatın sağlanmak istenmesi de Atatürk Dönemini yaşamış olan İsmet Paşa’nın sosyal politika anlayışını yansıtmaya açısından önemlidir.

1960-1965 Dönemi Hükümet Programlarında, DP Dönemi Hükümet Programlarından oldukça farklı amaçlar ortaya konmuştur. **Sosyal devlet ilkesi**, bu dönemin programlarında dar görüşlü bir boyutta ele alınmışsa da, özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerindeki anlayış, ulusal ve çağdaş bir eğitim ve sağlık dizgesi oluşturma yönündedir. Ayrıca **eğitim** ve **sağlık** hizmetlerinde **fırsat eşitliğinin** yaratılmak istenmesi, sosyal yönü ihmal edilmeyen ve dar gelirlilere yönelik bir sosyal konut politikasının gerçekleştirilmesinin öngörülmesi **sosyal devlet ilkesi** açısından oldukça olumlu gelişmelerdir.

1961’le başlayan Planlı Kalkınma Döneminde, konut kesimine ulusal gelirden daha büyük pay ayırmadan üretilen birim sayısını çoğaltma yolları aranırken, ölçümleri ve dolayısıyla mal oluş fiyatlarını düşürmenin yanında, “**toplu konut**” yönteminden yararlanmaya tüm planlarda olduğu gibi, **hükümet programlarının** çoğunda yer verilmiştir. Toplu konutu bir yöntem olarak benimsemek kadar, bu yöntemden öncelikle kimlerin yararlanacağı ve toplu konutları yapma görevini kimin üstleneceğini de göstermek önem taşımaktadır. Birinci sorun, Kalkınma Planlarında ve 1961 Anayasası’nın 49. maddesinde yer alan hükme uygun olarak, “yoksul ve dar gelirlilere” öncelik tanınarak çözüme bağlanmıştır. İkinci sorununun yanıtı ise resmen verilmiş değildir (Keleş, 1997, 315).

Talas (1992, 146)’a göre, **Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal politika** tarihi içinde 1960-1970 yıllarını kapsayan dönemin özel bir yeri vardır. Her şeyden önce bu döneme 1961 Anayasası gibi her bakımdan uygar ve çağdaş bir Anayasa yön vermiş ve damgasını vurmuştur. 1961 Anayasası ile birlikte Türk düşünce yaşamında

bir aydınlanma ve yeniden doğuş çağı başlamıştır. Dahası sosyal politikaların oluşmasında da, özellikle 1965 sonlarına kadar, bir yeni anlayış içine girilmiştir. Bu yeni anlayışın en belirgin olgusu, işçilerin topluca kullandıkları hak ve özgürlükler alanında atılan adımdır. 1960–1970 Dönemi genel olarak 27 Mayıs 1960 Devriminin, onun gerçekleştirdiği 1961 Anayasasının damgasını taşımaktadır. CHP ile yeni kurulan AP'nin etkin oldukları yıllarda kendi programları çerçevesinde oluşturdukları ekonomik ve sosyal politikalar da bu dönemin niteliklerini belirleyen etkenler arasında önemli yer tutmaktadır.

1960-1965 Dönemi, **eğitim** açısından da yenilik getiren bir dönem olmuştur. Hükümet Programlarında eğitim, ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirmede ve devam ettirmede güvence olarak görülmüştür. 1950-1960 Dönemi ihmal edilen halk eğitimi, bu dönemde yeniden önem kazanmıştır. Ayrıca bilimsel çalışmalara verilen önem de dikkat çekmektedir. DPT, TÜBİTAK gibi kurumlar da bu anlayışın ürünüdür.

Bu dönemin (1960-1965) Hükümet Programları, korunmaya muhtaç gruplara yönelik politika geliştirmede yetersiz kalırken, **sosyal devlet ilkesinin** diğer ölçütlerini kısmen de olsa karşılamıştır.

1965-1972 Dönemi Hükümet Programlarında, DP'nin özellikle ekonomik alandaki öngörülerine yer verildiği gözlenmektedir. DP'nin yolunu açtığı ekonomide yabancı sermayenin desteklenmesi ve özel kesime de yer verilmesi anlayışı, yalnızca bu dönemin hükümet programlarının değil, bu dönemden sonra hazırlanan tüm hükümet programlarında ekonomik yapılanmada temel anlayış olarak benimsenmiştir. Bu yönüyle **1965-1972 Dönemi Hükümet Programları**, 1960-1965 döneminin hem planlı kalkınma hem de sosyal devlet ilkesine yakın belirlenen politika anlayışından uzaktır. Gerçi bu dönemin hükümet programlarında da planlı kalkınma ve refah devleti anlayışına yönelik göndermede bulunulmuş, hatta bu doğrultuda öngörüler (köy ve köylünün kalkındırılması, herkesin konut sahibi olmasının sağlanması, sosyal güvenlik ağının genişletilmesi gibi) sunulmuştur. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde, 1960-1965 dönemi hükümet programlarının bazı öngörülerinin “usulen” tekrar edildiği ve **sosyal devlet ilkesinin** başlangıç noktası olarak alınmadığı gözlenmektedir.

1965-1972 Dönemi Hükümet Programlarının belirlediği **eğitim** politikasında da DP iktidarının hükümet programlarının izleri görülmektedir. Çünkü Atatürk Devrimlerine duyarlı, çağdaş bir eğitim dizgesinin oluşturulması yönünde bir hedef ortaya konmamıştır. Özellikle Otuzuncu Hükümet Programı bu açıdan iyi bir örnektir. Eğitimin yaygınlaştırılması, bilim çalışmalarının önemle ele alınması gibi sosyal devlet ilkesinin bazı öngörülerine yer verilmişse de temel anlayışın “**laiklik karşıtı bir eğitim dizgesi yaratmak**” olduğu gözlenmiştir. Çünkü bir tarafta laik eğitimden bahsedilmiş, öte tarafta da eğitimin amacı “aydın din adamı yetiştirmek” gibi söylemlere bağlanarak büyük çelişkiler ortaya konmuştur. Üstelik **Otuz Birinci Hükümet Programında**, Türkçe’nin özleştirilip bir bilim ve kültür dili düzeyine gelmesi için Atatürk’ün başlattığı çalışmalar “uydurmacılık” diye suçlanmış ve 1950’li yılların eğitim düşüncesine uygulama alanı yaratılmak istenmiştir.

Bu dönemin (1965-1972) hükümet programlarında **sağlık** politikasında 1960’lı yılların “sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi” anlayışı benimsenmiş, ancak somut bir öngörü sunulmamıştır. Sosyal güvenlik politikası ise, **sosyal devlet** kavramıyla ilişkilendirilmiş, yine önceki dönemin hükümet programlarından bağımsız hazırlanamamıştır.

Sonuç olarak, **1965-1972 Döneminin Hükümet Programları**, sosyal devlet olmanın gereklerini dar görüşlü bir boyutta değerlendirmiştir. Öngörülere yönelik somut çözümler getirmemiştir. Ayrıca korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamaların gerçekleştirilmesi konusunda da oldukça yetersiz kalmıştır.

1972-1980 Dönemi Hükümet Programları, 1970’li yılların programları olmasına rağmen, özellikle **konut** ve **sağlık** politikasında 1960’lı yılların anlayışına yer vermiştir. Gerçi 1960’tan sonra hemen hemen tüm hükümet programlarında sosyal konut, toplu konutun desteklenmesi, 1980’lere kadar, konut denildiğinde ilk akla gelen Türkiye Emlak Kredi Bankası’nın çalışmalarının desteklenmesi, ucuz konut kredisi verilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur. Bu nedenle hükümet programlarını sosyal devlet ilkesine yönelik verdiği bazı öngörülerine değerlendirmek doğru değildir. Çünkü programlara genel olarak, sosyal devlet ilkesinden uzak bir anlayış egemendir.

Sosyal ve çağdaş devlet düzeni açısından 1972-1980 Dönemi Hükümet Programları, özellikle liberal politikalar çerçevesinde biçimlenen ve kamu yararının

gözetilmediği bir ekonomik ve sosyal yapılanmayı amaçlamıştır. Yalnızca Otuz Yedinci ve Otuz Sekizinci Hükümet Programında “ekonomiye **kamu yararı** doğrultusunda müdahale edilmesi” öngörülmüştür. Kırkıncı ve Kırk İkinci Hükümet Programının da genel amaçlarından, kamu yararının gözetileceği bir ekonomik yapılanmanın gerçekleştirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Ancak bunlar, kavramsal düzeyde ve “öylesine” yer verilen amaçlardır. Çünkü kamu yararının gözetildiği bir ekonomik yapılanmada fırsat eşitliğinin, adil gelir dağılımının sağlanması, korunmaya muhtaç gruplar ile alt gelir gruplarının sosyal güvenliğe kavuşturulması son derece önemlidir. Bunlar, tüm politikaların çıkış noktasını belirler.

1972-1980 Döneminde özellikle “sola, komünizme karşı” yeni bir mücadeleye girilirken **din eğitim ve öğretimine** büyük ağırlık ve öncelik verilmiştir. Bu nedenle de Kuran Kursları ile İmam-Hatip liselerinin çoğaltılmasına hız verilmiştir. 1965-1980 yılları arasında Süleyman Demirel’in Başbakanlığını yaptığı hükümetler döneminde 269 İmam-Hatip lisesinin açılması bu yarışın hızını göstermektedir. Buna Ecevit’in Bağımsızlarla kurduğu ortak hükümet döneminde açılan 4 okul daha eklenince 12 Eylül 1980 öncesindeki İmam-Hatip liselerinin sayısı 364’e yükselmiştir. Bu gidişe, 12 Eylül yöneticilerinden sonra iş başına gelen Turgut Özal, Mesut Yılmaz ve Tansu Çiller hükümetleri de katkıda bulunmaya giriştiklerinden, 20. yüzyıl sonlarında sayı 464’e çıkmıştır. Söz konusu okulların açılma grafiği şöyle gerçekleşmiştir (Turan, 2002, 327-328):

Çizelge-58: 1950’den Sonraki Dönemlerde Açılan İmam Hatip Okulları Sayısı

Dönemler	Başbakan	M.E. Bakanı	Açılan Okul
1950-1960	Adnan Menderes	Tevfik İleri R. S. Burçak Celal Yardımcı Ahmet Özel	19
1962	İsmet İnönü	Ş. R. Hatipoğlu	7
1965-1970	Süleyman Demirel	Orhan Dengiz İlhami Ertem Orhan Oğuz	46
1974	Bülent Ecevit	M. Üstündağ	29
1975-1977	Süleyman Demirel	A. N. Erdem Nahit Mentеше	233
1978-1979	Bülent Ecevit	Necdet Uğur	4
1979-1980	Süleyman Demirel	O. Cemal Fersoy	36
1984-1988	Turgut Özal	V. Dinçerler H. C. Güzel	8
1991	Mesut Yılmaz	Avni Akyol	6
1994-1995	Tansu Çiller	Nevzat Ayaz Turhan Tayan	73
1996	Mesut Yılmaz	Avni Akyol	3
Toplam			464

Kaynak: (Turan, 2002, 328)

1970-1980 Dönemi sosyal güvenlik politikası açısından pek parlak bir dönem değildir. Bu anlamda 1970 sonrası dönem değişik nitelikler göstermektedir. 1968'de Türkiye'de başlayan öğrenci olayları, toplumun huzursuzluğu, hükümetlerin umursamazlığı, yanlış politikaları sonucu büyümüş ve 12 Mart 1971 ara rejimine gelinmiştir. Bu rejimin sürdüğü iki buçuk yıl yarı faşist bir dönem yaşanmıştır. 1971 Martından 12 Ekim 1973 seçimlerine kadar sendikacılık faaliyetleri toplu pazarlıklar ve grev geniş ölçülerde kısıtlanmıştır (Talas, 1992, 222).

1970'li yılların hükümet programlarında **sosyal güvenlik** ya sosyal yardımla ya da işçi-işveren ilişkileri ile ilişkilendirilerek dar görüşlü bir boyutta değerlendirilmiştir. Sosyal koruma düzeneklerine yönelik hiçbir hedef belirlenmemiştir.

1980, Türkiye'nin Cumhuriyetin ilanı ile içine girdiği ve zaman zaman yeniden düzenlense de ana çizgileri değişmeyen ekonomik ve sosyal politikasında köklü değişikliklerin yapıldığı bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir. 1980'li yıllar Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapılanmasında köklü bir dönüşüm yaratmıştır. Bu dönüşüm, 1950'li yıllarda ilk belirtileri verilen sosyal devlet ilkesinden uzaklaşmanın savunulduğu **liberal politikalar** içinde biçimlenmiştir. Bu dönüşümü yansıtan en önemli belgelerden biri de 1980'lerden günümüze kadar olan hükümet programlarıdır.

1980'den günümüze kadar olan hükümet programları genel olarak aynı anlayış çerçevesinde hazırlanmıştır. **Sosyal devlet ilkesinin** amaçlarının göz ardı edildiği liberal bir ekonomik politikaya olan özlem, bu dönemin ilk hükümet programında (Bülend Ulusu Hükümet Programında) Türkiye'de var olan tüm sorunların "1961 Anayasasının Türkiye'nin bünyesine uymamasından kaynaklandığı" gerekçesiyle dile getirilmiştir.

Bu dönemin hükümet programları (1980'den günümüze), özellikle ekonomik alandaki öngörülerıyla dikkat çekmektedir. Türkiye'de 1970'lerde başlayan ve kendini 1980'lerde daha iyi hissettiren kapitalist ekonomik değişimler, programların ekonomik yapılanmada öngördüğü temel anlayış olmuştur. Bu noktada programlarda yer verilen "**sosyal adaletçilik**" "hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması, alt gelir grupları ile korunmaya muhtaç gruplara yönelik özel uygulamaların geliştirilmesi konuları "öylesine" tekrar edilen öngörüler olarak

kalmıştır. Çünkü 1980'lerden sonra **gelir dağılımı bozulmuş**, devletin ekonomiye müdahalesi azalmış, fırsat eşitliği sağlanamamış ve **sosyal güvenlik dizgesi** altüst olmuştur.

1980'den sonra hazırlanan hükümet programlarında, devletin, konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanına ana ilke olarak değil, destek sağlayan, düzenleyen bir araç olarak girmesinin öngörülmesi sosyal devlet ilkesinden uzaklaşmanın bir belirtisi olduğu gibi, Türkiye gerçekleriyle örtüşmeyen bir öngörü olarak da değerlendirilebilir. Çünkü hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğini ve adil gelir dağılımını sağlayabilecek en etkin düzenek devlettir. Eğer devlet, eğitim, sağlık gibi temel kamu hizmetlerini sunan birinci el değilse, ikinci elden yani özel kesim kuruluşlarınca sunulan eğitim hizmetleriyle fırsat eşitliğini sağlamak olanaksızdır. Özel kesim kuruluşlarının temel amacı fırsat eşitliğini sağlamak değil, yaptığı işten veya sunduğu hizmetten kar elde etmektir.

Çizelge-59: Atatürk Dönemi ve Sonrası Hükümet Programlarının Sosyal Devlet ilkesi Ölçütlerine Göre Karşılaştırılması

DÖNEM	HÜKÜMET PROGRAMI	SOSYAL DEVLET İLKESİ ÖLÇÜTLERİ				
		Adil Gelir Dağılımının Sağlanması	Ekonomiye Kamu Yararı Doğrultusunda Müdahale Edilmesi	Hizmetlerden Yararlanmada Fırsat Eşitliğinin Sağlanması	Alt Gelir Gruplarına Yönelik Özel Uygulamaların Gerçekleşti.	Korunmaya Muhtaç Gruplara Yönelik Özel Uygulamaların Gerçekleşti.
TBMM Dönemi	1. Hükümet	-	+	-	-	-
	5. Hükümet	+	+	+	+	-
1923-1938 Dönemi	3. Hükümet	+	+	+	+	+
	5. Hükümet	-	+	+	-	-
	6. Hükümet	-	+	+	+	-
	7. Hükümet	-	-	-	+	+
	8. Hükümet	-	+	-	-	-
	9. Hükümet	+	+	+	+	-
Tek Parti Dönemi 1938-1946	10. Hükümet	-	-	-	-	-
	11. Hükümet	+	+	-	+	+
	12. Hükümet	-	-	-	-	-
	13. Hükümet	+	+	-	+	+
1946-1950 Dönemi	14. Hükümet	+	+	-	+	-
	15. Hükümet	-	-	+	+	+
	16. Hükümet	-	-	-	-	-
	17. Hükümet	-	-	-	-	-
1950-1960 Dönemi	18. Hükümet	-	-	-	-	-
	19. Hükümet	-	-	+	-	-
	20. Hükümet	-	-	+	-	-
	21. Hükümet	-	-	-	+	-
	22. Hükümet	-	-	-	+	-
1960-1965 Dönemi	23. Hükümet	-	-	-	+	-
	24. Hükümet	+	-	+	+	-
	26. Hükümet	+	+	+	+	-
	27. Hükümet	+	+	+	+	-
	28. Hükümet	+	+	+	+	-
1965-1972 Dönemi	29. Hükümet	+	+	+	+	-
	30. Hükümet	+	-	+	+	+
	31. Hükümet	+	+	+	+	+
	32. Hükümet	+	+	+	+	-
	33. Hükümet	+	+	+	+	+
	34. Hükümet	+	-	+	+	-
1972-1980 Dönemi	35. Hükümet	-	+	+	+	-
	36. Hükümet	-	-	+	+	-
	37. Hükümet	+	+	+	+	+
	38. Hükümet	+	+	+	+	+
	39. Hükümet	+	-	+	+	+
	40. Hükümet	+	-	+	+	+
	41. Hükümet	+	-	+	+	+
	42. Hükümet	+	-	+	+	+
43. Hükümet	+	-	+	+	+	

Çizelge-59: Atatürk Dönemi ve Sonrası Hükümet Programlarının Sosyal Devlet İlkesi Ölçütlerine Göre Karşılaştırılması (Devam)

1980-1991 Dönemi	44. Hükümet	+	-	-	+	+
	45. Hükümet	-	-	+	+	-
	46. Hükümet	+	-	-	+	+
	47. Hükümet	-	-	+	+	-
	48. Hükümet	-	-	+	+	+
1991-2004 Dönemi	49. Hükümet	-	-	+	+	-
	50. Hükümet	-	-	+	+	+
	51. Hükümet	-	-	+	+	-
	52. Hükümet	-	-	-	+	-
	53. Hükümet	+	-	+	+	+
	54. Hükümet	+	-	+	+	-
	55. Hükümet	-	-	+	+	-
	56. Hükümet	-	-	+	+	+
	57. Hükümet	+	-	+	+	-
	58. Hükümet	-	-	+	+	-
	59. Hükümet	-	-	+	+	-

8. TÜRKİYE'DE SOSYAL DEVLET İLKESİNDEN UZAKLAŞMA VE SERMAYENİN KÜRESELLEŞMESİ : OLASI SORUNLAR

Bu Bölüm üç altbölümden oluşmaktadır. Bu bölümde, tüm ilişki ağları üzerinde etkili olan küreselleşme sürecinin, özellikle ekonomik yönü dikkate alınarak, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki değişimlere ve gelişmelere etkisi incelenmiştir. Böylece ulusal anlamda, küreselleşmenin kamu düzeni ile ilgili ne gibi sorunlar doğurduğu ortaya konmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin bu süreçteki yerini belirlemeye yönelik açıklamalara yer verilmiş ve **sosyal devlet** ilkesinden vazgeçmeden bu sürecin gerektirdiği düzenlemelerin nasıl yapıp, olumsuz dalgalanmalar karşısında sağlam bir ekonomik ve sosyal yapının nasıl oluşturulacağına yönelik öneriler sunulmuştur.

8.1. Küreselleşme Çerçevesinde Yaşanan Ekonomik Değişimler ve Devletin Değişen Rolü

Küreselleşmenin ekonomik değişime ve devletin değişen rolüne etkisini incelemeye önce bu kavrama açıklık getirmek gerekir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra kullanılan ve ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alandaki değişimleri ve gelişmeleri ifade eden “küreselleşme” kavramı, aynı zamanda Türkiye’de **sosyal devlet anlayışından** uzaklaşmayı hızlandıran en önemli etkenlerden biridir.

İletişim ve teknolojiye ileriye giden hızlı bir değişime önyak olduğu gibi küreselleşmenin de çıkış noktası olmuştur. Ulusların bu teknolojiye yaralanmayarak küreselleşme sürecinden kaçmaları olanaklı değildir. Bu nedenle, uluslararası nitelik taşıyan bazı kavramlar (çevre, insan hakları, çalışma hayatı gibi) artık ulusun bir iç sorunu olmaktan çıkıp, uluslararası düzeyde incelenir olmuştur. Küreselleşme varolan eksiklikleriyle, ister kapitalist bir ekonomik yapının yayılması ile, isterse gelişmiş ülke ekonomilerinin karlarını arttırmak amaçlarıyla ortaya çıkan bir yapı olsun, ulusal düzeyde bu süreçten kaçmak olanaksız hale gelmiştir.

Küreselleşme ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre, hemen hemen her yeryüzünün her alanındaki değişimi ifade etmek için kullanılan “**sihirli**” bir sözcük haline gelmiş; ünlü sosyolog **Peter Burger**'in deyişiyle, Alman kömür endüstrisindeki gerilemeden, Japon gençlerinin cinsel alışkanlıklarını açıklamaya kadar geniş bir alanda kullanılan “**klişeye**” dönüşmüştür (Bozkurt, 2000, 17).

Küreselleşme, gerçek anlamda, ulusal ekonomilerin artan ölçüde birbirine bağımlılığını ifade etmektedir. Bu aşamaya nasıl gelinmiştir? Küreselleşmeyi doğuran etkenler nelerdir? Bu sorulardan yola çıkarak küreselleşmenin hangi faktörlerin etkisiyle ortaya çıktığını açıklamak gerekir.

Küreselleşmenin ortaya çıkışına neden olan üç **önemli faktör** vardır. Bunlar; destek veren faktörler olarak iletişim ağı ve uluslararası ulaşımın gelişmesi, hükümet politikaları ve şirket stratejileridir. Bunlar kısaca şöyle açıklanabilir (Ekin,1999, 50):

Destek Veren Faktörler: Destekleyici rol oynayan dizgenin temelinde gelişmekte olan iletişim ağı yatmaktadır. Bunlar, son on beş yılda gelişen uydu iletişimi, fax, elektronik posta gibi uluslararası iletişimi kullanılabilir hale sokan gelişmiş iletişim dizgeleri olmaktadır. Ayrıca ucuz ve gittikçe gelişen güvenilir uluslararası ulaşım, özellikle büyüklüğü gittikçe artan uçak, kargo dizgeleri ve özel evrak gönderme şirketleri sayılabilir.

Hükümet Politikaları: Temelde ticaretin serbestleştirilmesi, tarife ve kotaların kaldırılması, dış finansal olanakların serbestleştirilmesi ve uluslararası sermaye akışı üzerindeki denetimin bertaraf edilmesinden söz edilebilir.

Şirket Stratejileri: Günümüzde şirketler, uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Ticaretini yaparken hem dış ülkelere satma, hem de dış ülkelerden kaynak kullanma yolunu benimsemektedir. Özellikle ihracat yaparak ve faaliyetlerini düşük maliyetli merkezlere kaydırmak suretiyle dış ekonomik ilişkiler kurmaktadır. Öte yandan, kurdukları ekonomik ilişkiler yoluyla “alt işverenlerce” üretilen üretimin bazı parçalarını dışarıdan satın almaktadırlar. Böylece **sermayenin küreselleşmesi** dediğimiz olay kendiliğinden ortaya çıkmış olmakta ve hükümet politikalarının ve şirket stratejilerinin de bunu desteklemesi sağlanmaktadır.

Bilindiği gibi 1989’da Doğu Bloku’nun yıkılışı ile birlikte Soğuk Savaş’ın bitmesi, “**Küreselleşme**” söyleminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu tarih ile başlayan bir dizi gelişme, ulus-devletlerin yönetimde tek ve egemen güç olduğu ulusal ekonomi önceliklerinin yerini, küresel önceliklere teslim ettiği bir dünya ekonomik dizgesine bırakmıştır. Sermayenin uluslararası düzeyde önündeki engellerin giderek kaldırıldığı, teknolojinin, özellikle iletişim teknolojisinin ulusal sınırlar tanımadan hızla yayıldığı bir süreç olduğundan çok daha yoğun biçimde uluslararası sermayenin denetimi altına girmiştir (Küreselleşme, İyi Yönetim...,2003).

Küreselleşme sürecine ülkelerin sermaye ilişkileri açısından bakıldığında, **iki temel öge** görülmektedir: **a)** ulusal mal, hizmet ve finans pazarlarının serbestleştirilmesi, **b)** uluslararası sermaye akımlarının önündeki idari ve yasal engellerin, düzenlemelerin kaldırılarak, ulusal pazarların dünya pazarları ile bütünleşmesi, ulusal ekonomilerin tek bir pazara dönüştürülmesi. Tüm bunları dar kapsamlı biçimde özetlersek; günümüzde küreselleşmeyi, “sermayenin dünya pazarlarında serbestçe dolaştığı, sermayenin bağımsız biçimde uluslar ötesileştiği bir düzen” olarak tanımlayabiliriz (Akgüç, 2002, 2).

Küreselleşme ile beraber ekonomik ilişkilerde yaşanan bu değişimler ışığında **Türkiye’de ulus-devletin değişen rolüne** baktığımızda, etkin ekonomik yönetici rolünün son bulunduğunu, uluslararası sermayenin ihtiyaç duyduğu sosyal ve kamusal hizmetleri sağlamakla yükümlü tutulduğu bir çizgiye doğru gittiği görülmektedir. Artık makro ekonomik değişkenler konusunda uluslararası sermayenin tercihlerinin belirleyici olacağı, **sosyal devlet** anlayışının uzantısı olarak ulus-devletlerin piyasanın ihtiyaç duyduğu altyapı ve diğer kamu mallarını sağlama görevlerinin uluslararası şirketlere bırakıldığı bir yapılanma söz konusudur.

Küreselleşme ekonomimiz üzerindeki etkilerini yaklaşım, kurumsal yapı ve yasal düzenlemelerde değişiklik olarak 1980’li yılların başlarında, özellikle 24 Ocak kararlarından sonra göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda, serbest pazar ekonomisine geçiş sağlanması amaçlanarak, yabancı sermayenin ülkeye girişi sağlanmıştır. Benimsenen ekonomik yaklaşım, yasal düzenlemelerdeki değişiklikler, yeni oluşturulan kurumlar, sermaye hareketlerinin tümüyle serbestleştirilmesi, gelişen iletişim teknolojisi, kamu kesiminin fonlanması politikası, ekonomi üzerindeki etkilerine daha somut olarak 1990’lı yılların ortalarından itibaren eklenmiştir (Akgüç, 2002, 6-7).

1980’den itibaren Türkiye’nin, gerçek anlamda liberal ekonomiyi uygulamaya başlamasıyla daha önce izlenen politikalarda önemli değişiklikler yapılmıştır. Böylece devletin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel hayattaki rolü gittikçe azalmaya başlamıştır. 1984’te ithalatta miktar kısıtlamaları kaldırılmış, 1989’da Türk lirasının tam konvertibilitesi kabul edilmiş ve fiyatlar ve faiz hadleri tamamen serbest bırakılmıştır. Ekonomik kalkınmanın ilk yıllarında devletin ekonomiyi yönlendirmesi yoluyla hızlı kalkınma sağlanmasında bir araç olarak

kullanılan KİT'lere devlet desteği azaltılmıştır. KİT'ler giderek piyasa koşullarına göre çalışan kuruluşlar haline getirilmiştir. 1986'da özelleştirme süreci başlatılmış, hızlı kalkınma için ekonominin kaynakları bu yolda seferber edilmiştir. İhracatın artırılması temel hedeflerden biri seçilirken ithalatta miktar sınırlamaları kaldırılmıştır. Turizm yatırımlarına öncelik verilmiş, bu amaçla teşvik tedbirleri uygulanmıştır. Türk Parasını Koruma Kanunu'nun kısıtlayıcı hükümleri kaldırılmış, böylece **Türk ekonomisi** yalnız Avrupa'nın değil, dünyanın **en liberal** ekonomilerinden biri haline getirilmiştir (Öymen, 2003, 156).

Ulus devletin hükümet etme ve ekonomik kuralları koymasında, uluslarüstü karar düzeneklerini ve çok uluslu şirketleri dikkate alarak politikalar izlediğini görmekteyiz. Yeni dünya düzeninde ulusal sınırlara bağımlı olmayan kurumlar önem kazanmıştır. Bu nedenle 1980'lerden sonra bizzat hükümetlerin uyguladığı dış kaynaklı politikalarla devlet odaklı temel kamu hizmetlerini oluşturan **konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik** dizgesi yok edilmeye çalışılmıştır. Oysaki Türkiye'nin bu süreçte ülke ekonomisi için daha akıllıca yatırımlar yapması gerektiği herkes tarafından görülebilmektedir.

Onur Öymen liberal ekonomilerde bile devletin etkinliğinin sürdüğünü söylüyor: "Globalleşen dünyada ve piyasa ekonomilerine sahip ülkelerde ekonomik kararlar siyasi kararların önüne geçmiş gibi görünüyor. Uluslararası para, sermaye hareketleri, yatırımlar bilgisayar hızıyla, internet dizgelerinden yararlanılarak yapılıyor. Liberal ekonomiyi benimsemiş ülkelerde artık bu gibi işlemleri hükümetlerin onayına, iznine bağlamak fiilen imkansız hale gelmiş gibi görünüyor. Ama bu, devletlerin ekonomide oynadıkları rolün küçümsenmesi gerektiği düşüncesine götürmemeli. Bu gelişmelere bakarak artık ulusal devletin sona erdiği, hükümetlerin hiçbir gücünün, etkinliğinin kalmadığı sonucuna varmak doğru olmaz. Unutmamak gerekir ki, bu hızlı iletişim ve ticaret çağında da devletler kendi vatandaşlarının yaşamlarını ve ekonomik faaliyetlerini ilgilendiren pek çok konuda yasalar, kararnameler çıkartmak ve kendi toplum yaşamlarına yön vermek için gerekli güce ve olanaklara sahip bulunuyorlar. Piyasaların serbestliği kuralı geçerli olsa da bu piyasaların içinde çalışacağı yasal ortamı hükümetler düzenliyor (Öğüt, 2003).

Devlet artık giderek ekonomide üretici ve müdahaleci olmaktan çıkıyor, ama önemli bir görev üstleniyor. O piyasa kurallarının tam işlemlerini sağlamak, sistemin aksamasından bazılarının karlı, bazılarının zararlı çıkmasını önlemek, bir hakem rolü üstlenmek. Toplumun temel çıkarlarını kollamak, piyasa kurallarının ulusun genel çıkarlarını olumsuz yönde etkileyecek şekilde istismar edilmesini önlemek. Bunun için gerekli denetlemeyi yapmak. Aynı zamanda refah toplumunun gerektirdiği önlemleri almak, halkın sağlık, eğitim, savunma gibi temel ihtiyaçlarının en iyi biçimde sağlanması için kuralları koymak, bu hizmetleri gereği gibi yerine getirebilmek için devletin yeterli gelire sahip olmasını sağlamak, bazı temel altyapı yatırımlarını gerçekleştirerek ekonominin daha iyi ve verimli çalışmasını temin etmek. Bu gibi hizmetleri sağlamak ve bir **sosyal devlet** niteliğine kavuşmak için devletlerin yaptığı harcamaların toplam GSMH içindeki yeri son on yıllarda hissedilir derecede arttı. Batı ülkelerinde bu gibi sosyal harcamaların oranı 1960'lı yıllarda GSMH'laların ortalama %28'i iken bu oran 1996 yılında %46'ya yükseldi. Özelleştirmeden ve vergilerden sağlanan paralar buralara yönlendirildi. Yani devletlerin daha çok piyasa ekonomisine yönelmeleri, işletmecilikten giderek vazgeçmeleri, bazılarının sandığı gibi devletin ekonomiden büsbütün uzaklaşması, daha küçük, daha etkisiz bir varlık haline gelmesi sonucunu doğurmuyor. Tam tersine devlet olmanın gerektirdiği sosyal adaleti, eğitim ve sağlık hizmetlerini, milli savunma hizmetlerini daha iyi yerine getirebilmesi için ekonomiden daha çok pay almasını ve aldığı bu payı, yukarıda belirtilen alanlarda toplumun ortak iyiliği için dağıtmasını gerektiriyor”(Öğüt, 2003).

8.2. Olası Sorunlar

Öncelikle belirtmek gerekir ki küreselleşme süreci **sosyal devlet anlayışı** açısından her düzeyde bir ayıklama yapmaktadır. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi amacıyla, 24 Ocak 1980'den sonra belirgin biçimde başlayan liberal ekonomi politikaları ile hükümetler, Türkiye ekonomisini “**dışa açık bir piyasa ekonomisi**” haline getirmişlerdir. Bu süreç, ülkeyi, devletin üretimden elini çekmesinin zorlandığı, yabancı yatırımların teşvik edildiği ve ülke kaynaklarının yabancı sermayenin eline bırakıldığı bir noktaya getirmiştir. Böylece ekonomideki kurumsal çerçevenin **sosyal devlet** aleyhine bütünüyle yenilenmek istenmesi, hükümetlerin ekonomiye müdahale alanlarını daraltmıştır.

Türkiye’de devlet müdahalesinin en önemli aracı kamu iktisadi teşebbüsleri, yani KİT’lerdir. Devletin ekonomideki etkinliği Osmanlı Dönemi’ne kadar uzanır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti’nin ulusal bağımsızlığını elde edip kurulması döneminin başlarında devletçilik ya da devletin ekonomiye dolaysız müdahalesi gibi bir politika henüz mevcut değildir. Ancak 1933 yılından sonra devlet işletmeciliği, devletin ekonomiye dolaysız müdahalesi gibi politikalar yaygınlık kazanmıştır. Daha önce bahsettiğimiz gibi kamu kesimi diğer ülkelerde de bu yıllardan sonra giderek büyümüştür. Bunun da Türkiye içindeki bu gelişime katkısı olmuştur.

Türkiye’nin küreselleşme sürecinde yerini alabilmesi için; ihracatın parasal olmayan teşviklerle desteklenmesi, döviz piyasasının kurularak döviz alım satımının serbestleştirilmesi, korumacı ekonomi anlayışının düzenli olarak azaltılması, çağdaş bir finans piyasasının kurulması, yurtdışına sermaye çıkışlarının serbest bırakılarak kısa vadeli yabancı sermayenin mali yatırımlar için girişinin sağlanması ve özelleştirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Aslında bu hedefler, birkaç ülkenin uluslararası kuruluşlar adı altında, ekonomik dayatmasından başka bir şey değildir. Zaten bu hedefler, **Özal Hükümeti** döneminde kısmen hayata geçirilmiştir (Ersel, Kuyaş, 2002, 4).

Tüm bu hedefler doğrultusunda **özel kesim**, özellikle 1980’li yıllardan sonra Türk ekonomisindeki payını giderek arttırmış ve ekonominin ağırlıklı unsuru haline gelmiştir. Türkiye, on beş yılı aşkın bir zamandan beri kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi politikasını benimsemiş ve bunun için yasal altyapıyı hazırlamıştır. Bazı güçlüklerle ve gecikmelere rağmen, 1986 yılından 2002 yılına kadar toplam 8 milyar dolarlık özelleştirme gerçekleştirilmiştir. Özelleştirilmesi öngörülen bir çok kamu kuruluşu da, Özelleştirme İdaresi’ne bağlanmıştır (Öymen, 2003, 167,171).

Sermayenin küreselleşmesiyle beraber ortaya çıkan “**devleti küçültme**” ve “**ulusal kaynakları yabancı sermayenin eline bırakma**” anlayışının etkileri en belirgin biçimde **Özal Hükümeti** döneminde yaşanmıştır. Özellikle bu dönemde ve sonrasında, Cumhuriyetin getirdiği, “ulusal kaynakların devletçilik ilkesiyle değerlendirilmesini öngören ulus bilinci” anlayışından uzaklaşmıştır. **Özal Hükümeti** döneminde , Özelleştirme Yasası 1994 krizinin etkisiyle 1994 sonbaharında, piyasa ekonomilerinin olmazsa olmaz unsuru Rekabet Yasası ise, AB ile Gümrük Birliği’nin önkoşulu olarak 1995’te DYP-SHP Hükümetince

çıkarılmıştır. Etkin ve adil bir vergi düzeninin kurulması ise halen Türkiye'nin gündeminde yer almakta ve sosyal eşitliği dikkate alan ve sosyal yarar sağlayan bir çözüm beklemektedir (Ersel, Kuyaş, 2002, 4).

Aslında küreselleşme “**eski sömürgecilik**” anlayışından farklı olarak “toprak elde etmek” amacıyla değil, o ülkelerdeki “**zenginliklere el koyma**” amacıyla hareket eden bir anlayışın ürünüdür. Bunun etkileri yalnızca Türkiye’de değil, tüm dünyada az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler aleyhine aynı sonuçları vermektedir. Birleşmiş Milletlerin 1998 yılında yayımladığı “**İnsansal Kalkınma Üstüne Genel Rapor’un**” belirttiğine göre; “1960’ta, dünya nüfusunun en zengin ülkelerde yaşayan yüzde yirmisinin geliri, en yoksulların gelirinden 30 kez fazla iken, 1995’te bu fazlalık 82 mislidir.” Bugün güttüğü siyasetlerle küreselleşme sosyal ve kamusal alanı ortadan kaldırmayı, yıkmayı amaçlamaktadır. Piyasa ve özelleştirme yoluyla kamusal ve sosyal alanı ele geçirmeyi planlıyor ve bunu da bir süredir etkin bir biçimde uyguluyor (Kili, 2002, 10).

Türkiye’de küreselleşme öncelikle, **Atatürkçülük** anlayışını ve bu anlayışın ürünü olan **ulusal bilinci** ve **sosyal devlet** idealini hedef almıştır. Bunlar sermayenin küreselleşmesi önünde en önemli engeller olarak görülmektedir. Çünkü bu anlayış, Türkiye’yi bir pazar olarak gören ulus ötesi şirketlerin rahat çalışmasına ve ekonomik kaynakları kullanmasına izin vermeyen bir anlayıştır. **Sosyal devlet** idealini gerçekleştirmek yolundaki tüm amaçlar, küresel düzenekler ve yabancı sermaye açısından yok edilmesi gereken temel verilerdir.

Sermayenin küreselleşmesi bağlamında, Türkiye’de **en önemli olası sorun**, bu kavramın **Atatürk Devrimleri** ile bağdaşmaması nedeniyle ortaya çıkacak olumsuz değişimler etrafında olacaktır.

Küreselleşme anlayışı ile **Atatürkçülük** bağdaşmamaktadır. Bu durum yalnızca Atatürkçü düşünce dizgesinin “**çağdaştırıcı ulusçuluk**” anlayışından, ulusal kimlik bilincine verdiği önemden ve ulusal bir siyasetin bir ülkenin varlığını korumada en önemli bir etken olduğu inancından kaynaklanmıyor. Bir o kadar da önemli Atatürkçü düşünce dizgesinin içeriğinde ve amacında yatan “**sosyal devlet**” anlayışından kaynaklanıyor (Kili, 2002, 187).

Uluslararası sermayenin ve küresel şirketlerin ekonomimizin kurallarını belirlediği ve piyasalarımızı biçimlendirdiği küresel ekonomide sosyal politikaların

ve maliyetlerinin sorumluluğunu ise üstlenen çıkmamaktadır. Her ne pahasına olursa olsun ekonomik gelişme hedeflenirken, sosyal gelişmelerin ve adaletin göz ardı edilmesi eşitsizlik, yoksulluk ve dışlanma sorunlarının uluslararası boyut kazanmasını hızlandırmaktadır. Dolayısıyla **eğitim** ve **sağlık** alanlarında sorunlar yaşanmakta, doğanın tükenme hızı artmakta, **çevre** sorunları şiddetlenmekte, uluslararası çalışma ölçünleri aşmakta, gerçek ücretlerde gerilemeler gözlenmekte, **çocuk işçi** istihdamı artmakta, işten çıkarmalar yoğunlaşmakta, **işsizlik** sorunu yapılaşmakta, **sosyal huzursuzluklar** ve şiddet artmaktadır (Zencirkıran, 2003).

Tüm bu oluşum ve gelişim içinde göz ardı edilmemesi gereken gerçek, **sosyal devlet** anlayışının tasfiye edilmeye çalışıldığı gerçeğidir. Daha az kişinin daha çok üretmesi, emeğin değersizleşmesi, kadrolu işlerin geçici işlere dönüştürülmesi, işsizliğin artması, sözleşmeli personel uygulamasının yaygınlaştırılması, ulusal kaynakların mülkiyetinin yabancı sermayeye açılması ile ulusal bilincin yok edilmeye çalışılması bunun en önemli göstergeleridir. Özellikle Atatürk Devrimi'nin ulusallığının bu anlamda olumsuz gelişmelere sahne olması dikkat çeken bir bulgudur.

Yukarıdaki açıklamalarda da belirtildiği gibi; 1980'lerden sonrası dünyada küreselleşme ve neo-liberalizm dönemi, ulus ötesi sermayenin devletin küçülmesini istediği, rekabete ancak bu koşulla güçlü girebileceğini düşündüğü bir dönemdir. Faaliyetleri ulusal sınırlardan bağımsız olan ulus ötesi şirketler açıktır ki, en karlı yatırım olanaklarını devletin hakim olduğu alanlarda görmektedirler. Acımasız rekabet koşullarında maliyeti düşürmek **kamu yararının** düşünüldüğü devlet işletmeleri ile olanaksızdır. Bu sadece KİT'lerin satılması ile ilgili değildir. Bu gruplar her alanı bir kar kaynağı olarak görmekte, **sağlık, eğitim, sosyal güvenlik**, yani topyekün emekçilerin geleceğini, alınıp satılabilen bir mala çevirmek istemektedirler. Dolayısıyla **sosyal devlet** kavramı, küresel ekonomide daha uygun rekabet şartları için, ulusötesi sermayenin çıkarları doğrultusunda, feda edilmektedir (Değirmenci, 2000).

Bu durumun arkasındaki itici güç, bir yandan şirketlerin dünya ölçeğinde karlılık arayışı, diğer yandan büyük kapitalist güçlerin (özellikle ABD) dünya piyasasını açmak ve liberalleştirmek üzere bilinçli müdahalelerdir. ABD, İkinci

Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisi üzerinde kurduğu egemen güç sayesinde dünya ticaret dizgesini yeniden yapılandırmak üzere önemli adımlar atmıştır.

8.3. Gelecek İçin Öneriler

Son yıllarda yaşanan küçülme ve özelleştirme sürecine rağmen, Türkiye’de kamu kesiminin ekonomiye, üretime, istihdama yıllardan beri yaptığı katkıları küçümsemek mümkün değildir. 1930’lu yıllarda, özel sermayenin, özel girişimciliğin çok düşük olduğu dönemde devlet eliyle kurulan veya güçlendirilen KİT’ler, Türk ekonomisine büyük hizmetlerde bulunmuştur. O yıllarda Türkiye’de kalkınma hızının çok yüksek olduğu, dış borç alınmadan ekonomik kalkınmanın gerçekleştirildiği ve bütçenin hemen hemen hiç açık vermediği unutulmamalıdır. Siyasi açıdan olduğu gibi, ekonomik kalkınma açısından da **1930’lar, Türkiye’nin gurur yılları** olmuştur (Öymen, 2003, 171-172).

1930’lardan 2000’li yıllara çok şey değişti. Ancak Türkiye’de Atatürk’ten sonraki hükümetlerin en büyük hatası; ulusal devlet çizgisinden ödün vermiş olmalarıdır.

Sosyal Devlet anlayışından uzaklaşmadan küreselleşmenin olumsuz yönlerine karşı koymada başarılı olan Norveç örneği anlamlıdır (Kili, 2002, 12):

Norveç halkı yapılan iki referandumda da AB üyeliğini geri çevirdi. 1969’da Kuzey Denizi’nde keşfedilen petrolden gelen geliri Norveç çok akıllıca kullanıyor. Refah toplumunu sürdürebilmek için petrol ve doğal gaz rezervlerinin 2015 yılı civarında tükeneceğine göre hesaplarını yapıyor, yatırımlarını ona göre düzenliyor. Petrolden sağlanan yüksek düzeydeki geliri, petrol bittiği zaman da toplumsal refahı sürdürebilmek doğrultusunda ekonomi-politika üretiyor. Norveç modeli bize şu konuda iyi bir örnek oluşturuyor: Bir toplum kapitalizmin yol açtığı istikrarsızlıklardan “doğru politikalarla” kendisini koruyabilir. Norveç güttüğü politikalarla kapitalist bir dizge içinde **sosyal devleti** koruyabilmeyi başarabildi. Norveç, petrol dışında hemen her şeyi özelleştirdi. Ancak kurduğu ulusal sigorta dizgesi ile sosyal güvenlik konusunu büyük ölçüde gerçekleştiren Norveç, kapitalist dizgenin sosyal devlet olgusunu ortadan kaldırmamasına özen gösterdi. Uyguladığı kapitalist dizge ile sosyal devlet anlayışı birbiriyle çelişki içinde olacaklarına adeta birbiriyle örtüştü. Bu doğrultuda yapılan yasaların, uygulamaların sağlıklı ve

gerçekçi olmalarının yanı sıra Norveç'in geçmişinde ve siyasal kültüründe refah devleti anlayışının yerleşmiş olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Türkiye'yi bu açıdan değerlendirdiğimizde; geçmişinde bağımsız, gelişmiş, **sosyal devlet** anlayışını temel çıkış noktası olarak alan ve demokratik bir ülke yaratmayı amaçlayan **Atatürk**'ün gerçekleştirdiği zengin bir mirasın, yani **Cumhuriyet Devrimlerinin** olduğunu görürüz. Ancak bu mirasa 1945'lerden sonra yeterince sahip çıkılamamıştır. 1945'lerden bu yana izlenen politikalarla, kalkınmanın ve demokratikleşmenin temel aracı olan Cumhuriyet Devrimlerinin sosyal devlet anlayışından uzaklaşmış ve 1980'lerden sonra da ulusal kaynaklarımız yabancı sermayenin işletmesine tamamiyle açılmıştır.

Türkiye bu süreçten en karlı biçimde nasıl çıkacaktır? Ayrıca ulusal siyasal anlayışımızın temeli olan Atatürk Devrimlerinden ödün verilmeden IMF ve Dünya Bankası karşısında nasıl sağlam bir yapıya kavuşturulacaktır?

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, ekonomik ve sosyal sorunların çözümlenmesinde ulus devlete büyük rol düşmektedir. Ancak, "**ulus devlet**" küreselleşme sürecinde büyük güç kaybına uğramıştır. Bu anlamda küreselleşme, devletlerin uluslararası kuruluşlara bağlılığını da arttırmıştır. Buradan da anlaşılabilceği gibi ulus devletlerin olayları tüm boyutlarıyla izleme ve çözümlene yetkinliği kaybolmaktadır (Baştürk, 2002).

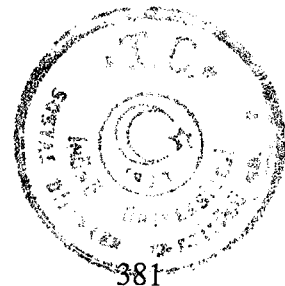
Ülkenin her alanda bir ekonomik ve sosyal kalkınma planına olan gereksinimi, hiçbir zaman bugünkü kadar şiddetli olmamıştır. Ekonomik ve toplumsal kalkınma amaçlı, ulusal merkezli, aşağıdan yukarıya ve tüm siyasal, ekonomik ve toplumsal kesim temsilcilerinin yer aldığı açık bir süreçte hazırlanmış bir "**Cumhuriyetçi Dönüşüm Planı**" yürürlüğe konulmalıdır. Cumhuriyeti, bugün saplanmış olduğu borç batağından ve çöküş ortamından kurtarıp varlıklı, refahlı, huzurlu bir toplumun devleti durumuna getirerek, Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine yükseltmek temel hedef olmalıdır. Bu hedefe ulaşmanın ilk basamağını ise, **Atatürk Devrimlerinin** özünü oluşturan **sosyal devlet** anlayışıyla hareket etmek oluşturmaktadır. Çağın gereklerine ve toplumsal gelişmeye uygun yeni bir seferberlik, **Cumhuriyetin** temel değerlerini korumak ve bunları derinleştirerek ilerletmek amaçlarına hizmet etmelidir. Bu amaçla, uygun ve yeterli bir kurumsal çerçeve yaratılmalı, örneğin, Devlet Planlama Teşkilatı yeniden

düzenlenerek, bu uygulayıcı kurumun Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı ile belirlenen hedeflere uygun olarak yeniden tanımlanmış bir dizge içinde çalışması sağlanmalıdır (Bağımsız Cumhuriyet Partisi, 2002).

Türkiye'nin hızlı ve dengeli bir kalkınma sürecini gerçekleştirmesi için küresel sermayenin isteklerini tekrar gözden geçirmesi gerekmektedir. Sermayenin küreselleşmesini hızlandırmak amaçlı yapılan GATT, GATS gibi çok taraflı anlaşmaların ülke ekonomisine sağlayacağı yararlar ulusal çıkarlar göz önüne alınarak değerlendirilmeli ve ülke yönetimini elinde bulunduran her hükümet, ülkenin önceliklerinden vazgeçmeyen ulusal politikalar belirlemelidir. Ayrıca ulusal kaynaklarımızın yabancı sermayeye açılmasında en büyük rolü oynayan IMF ve Dünya Bankası gibi çokuluslu kurumlarla olan ilişkiler de, Türkiye'nin öncelikleri temelinde yürütülmelidir.

Ulusal kaynaklarımızı yabancı sermayenin elinden almanın öncelikli yolu, güçlü bir kamu yönetimi dizgesi oluşturmaktır. Bu dizgeyi oluştururken, **sosyal devlet** ilkesinin gereklerini dikkate alarak hareket etmek başarıya ulaşmak için çok önemlidir.

Topluma yönelik bir kamu hizmeti anlayışı ile, konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi temel kamu hizmetlerine yönelik sosyal düzeneklerin geliştirilmesi ve bu konularda yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması **sosyal devlet** açısından kaçınılmazdır. Ucuz konut sağlanması, kiralık konutların yaşanabilir ölçünlere kavuşturulması, eğitimde fırsat eşitliği sağlanarak, eğitim kaynaklarının özel öğretime ve vakıf okullarına aktarılmasının önlenmesi, sağlık hizmetlerinin belli düzeylerde ücretsiz kamu hizmeti olarak sunulması ve piyasalaştırılmasının önüne geçilmesi, sosyal güvenlik alanında sosyal sigorta ağının genişletilerek işçi hakları, ücret düzeyi gibi bazı konularda temel sorunların çözülmesi gerekmektedir. Eğer bu hizmet alanlarına yönelik yapılacak düzenlemeler, yabancı sermayenin girişinin sağlanması amaçlı ulusötesi şirketlerin eline bırakılırsa, gelecekte Türkiye'nin çok önemli ulusal sorunlarla karşı karşıya kalacağını tahmin etmek zor değildir.

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

Bu Kesimde, araştırma süresince ulaşılan sonuçlar özet olarak ortaya konmuştur. Bir bölüm altında, araştırmaya dayanılarak elde edilen bulgular, bunlara yönelik geliştirilen öneriler ve araştırmanın genel sonucu açıklanmıştır. Böylece ülkenin ekonomik ve sosyal yapısındaki değişmelerin yönü kısaca özetlenmiştir.

9. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ

Bu bölüm, araştırmanın genel değerlendirmesini veren, araştırmacının yürüttüğü çalışma boyunca elde ettiği bulgular, buna yönelik geliştirdiği öneriler ve çalışmaya son noktayı koyan genel sonuçtan oluşmaktadır.

9.1. Bulgular ve Öneriler

Bulgu-1: Hükümet Programları, temelde, hükümetin izleyeceği politikalar hakkında bilgi veren belgeler olmasına karşın, hükümetin izlediği politikalardan ve Türkiye'nin siyasal, sosyal ve ekonomik koşullarından bağımsız hazırlanmıştır. Bu nedenle çoğu hükümet programı, hükümetlerin uygulamalarıyla ve ülkenin gerçekleriyle örtüşmemektedir.

Öneri-1: Hükümet Programları; ülkede varolan siyasal, sosyal ve ekonomik koşullar göz ardı edilmeden, geçerliliği yüksek, uygulamaya dönük nitelikte hazırlanmalıdır. Özellikle Türkiye'nin koşullarıyla hedeflerinin kesişeceği, uygulanabilir, Türkiye gerçekleriyle örtüşen programlar olmasına dikkat edilmelidir. Bu bağlamda; programlarda, hem ülke koşullarına uymayan hem de hükümetin amacını aşan uygulamalara geçileceğine dair vaatlerde bulunulması programa olan güvenilirliği de azaltmaktadır. Bu amaçla, hükümet programları için bir hazırlık aşaması konmalı ve belli bir denetime bağlanmalıdır.

Bulgu-2: Türkiye'de sosyal devletin tarihsel gelişimi Hükümet Programları düzeyinde incelendiğinde, özellikle 1920-1938 döneminin, kendinden sonraki dönemlerden ayrı bir özellik taşıdığı söylenebilir. Çünkü TBMM Dönemi Hükümet Programlarında bile **sosyal devlet ilkesiyle** örtüşen öngörülere yer verildiği dikkat çekmektedir.

Öneri-2: TBMM'nin, 1920'li yılların savaş koşulları içinde sosyal politikaya gösterdiği duyarlılık, 2000 yılının hükümetleri için, izleyecekleri tüm politikalarda örnek olmalıdır. Bu açıdan TBMM Dönemi Beşinci Hükümet Programının incelenmesi gerekir. Programda aşar vergisinin oranının düşürülerek ilerde kaldırılmasının öngörülmesi, hükümetin “gelir dağılımını hakça eşitleme” isteğini yansıtmaktadır. Çünkü bütçe gelirlerinin %22'si gibi önemli bir bölümünü oluşturan bu vergiden vazgeçmek, köylünün refahı için gerekli görülmüştür. Ayrıca 1921'de Ereğli bölgesi maden işçileri için çıkarılan bir kanunla emeğin sermayeye karşı korunması ve çalışmaya kabul yaşının 18 olarak saptanması **sosyal politika** açısından, dönemin olumsuz koşulları içinde gerçekleştirilen çok önemli bir gelişmedir.

Bulgu-3: Atatürk'ün ekonomik ve sosyal politikasının özü, 1923-1938 döneminde hazırlanan hükümet programlarına tam olarak yansıtılamamıştır.

Öneri-3: Bu nedenle bu dönemi **sosyal devlet ilkesi** açısından değerlendirirken, yalnızca bu dönemin hükümet programları üzerinden fikir yürütmek, dönemin uygulamalarını da göz önüne almak gerekir. Bu döneme damgasını vuran ve **sosyal devletin** altyapı kurumlarını oluşturan anlayış, tamamen Atatürk'ün belirlediği halkçılık, devletçilik ve devrimcilik ilkelerinin ürünüdür.

Bulgu-4: 1970'li yıllarda baş gösteren ekonomik bunalımlar, dünyada ve Türkiye'de sosyal devlet karşıtı yeni politikaların üretilmesini gündeme getirmiştir. Özellikle 1980'lerden sonra liberal anlayış çerçevesinde açıklanan bu yeni politikalar, kullandığı araçlarla sosyal güvenlik dizgesinin çökmesine, konut, eğitim, sağlık gibi temel kamu hizmetlerinin bir pazar alanı olarak görülmesine yol açmıştır. Bu değişim, Türkiye'de bu dönemden sonra kurulan hükümet programlarına da belirgin biçimde yansımıştır.

Öneri-4: 1970'li yıllardan beri yaşanan bu süreçte hükümetler, insani ve sosyal sorunları biraz daha ciddiye almak zorundadır. Bu noktada toplumsal dayanışmanın devlet-vatandaş ilişkileri çerçevesinde yeniden biçimlenmesi ve sosyal sermaye kaynaklarının adaletli biçimde dağıtılması sağlanmalıdır.

Özelleştirme ile KİT'lerin tasfiye edilme sürecine ek olarak; eğitimde, sağlıkta, tarımda liberalleştirme adı altında, bu alanların uluslararası tekelere açılması gibi uygulamalara son verilmelidir. Dar gelirli lehine işleyen vergi

politikaları hayata geçirilmelidir. Bu bağlamda halkın refah düzeyini yükseltmeyi, gelir dağılımındaki dengesizlikleri gidermeyi ve üretimi arttırmayı amaçlayan programlar geliştirilmelidir. Tüm bunların, ancak, kamu kesimi elinde biçimlenen bir ekonomik ve sosyal yapılanmayla gerçekleşeceği gerçeği de unutulmamalıdır.

Bulgu-5: Özellikle 1980’li yıllardan sonra hazırlanan hükümet programları “yasal bir gerekliliği yerine getirmenin” ötesine uzanamamıştır. Bu nedenle, bu dönemden sonra hazırlanan programlar, Türkiye’nin olanaklarıyla sorunlarının ve hedeflerinin örtüşebileceği bir denge yaratmaktan uzaklaşmıştır.

Öneri-5: Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri, 1980’lerden sonra Dünyada ve Türkiye’de yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik değişimleri **sosyal devlet ilkesi** açısından iyi irdelemelidir. Bu noktada, Türkiye’nin yaşadığı bu değişim sürecinde çok önemli bir tercih göz ardı edilmemelidir: Cumhuriyetin ilk yıllarında devletçi ekonomi anlayışıyla bütünleşen **ulusal üretim anlayışı**.

Türkiye, ulusal üretim anlayışını terk etmeye başladığından beri borç batağına saplanmış ve dış borçlarını ödeyemez duruma düşmüştür. Soruna bu açıdan baktığımızda; Türkiye’nin küreselleşme sürecine eklemlenme biçimini yeniden gözden geçirmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bu noktada hükümetlerin yapması gereken şey; başarısızlığı 1995 Meksika, 1997 Güney Asya gibi krizlerle kanıtlanmış ve Türkiye’de toplumsal desteği zayıflamış olan IMF ve Dünya Bankası politikalarından vazgeçmektir. Bunun yanında, dünyanın siyasal, sosyal ve ekonomik koşullarına cevap vermeden önce, Türkiye’nin sorunlarına çözüm getiren programlar hazırlamaktır.

Bulgu-6: Bugünkü yapısı ile ülkemizde **sosyal devlet dizgesi**, bazı gelişmelere rağmen, çağdaş beklentilere ve sosyal sorunlara cevap verebilecek bir yapıya kavuşturulamamıştır. Bu nedenle, Türkiye’nin **sosyal devlet dizgesinden** vazgeçmesi mümkün değildir.

Öneri-6: Anayasamızın 2. maddesinde devletin sosyal devlet ilkesini benimsediği açıkça belirtilmiştir. Ancak, ülkemizde sosyal devletin gerek ulusal gerekse uluslararası koşullardan kaynaklanan sorunlu yanları vardır. Bu sorunlardan biri, Türkiye’nin küreselleşme sürecine eklemlenme biçiminde görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi küreselleşme sürecinde, **sosyal devlet ilkesi** sorgulanmaktadır. Bu sorgulanmanın temelinde yatan anlayış ise, devletin sosyal

harcamalar için ayırdığı kaynakların fazla olduğu, bu nedenle **devletin küçültülmesi** gerekliliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu duruma ülkemiz açısından baktığımızda, ortaya çıkan tablonun çok farklı olduğu ve sorgulamaya dayanak oluşturan sosyal harcamaların çok düşük oranlarda kaldığı söylenebilir. İşte bu noktada, Türkiye'nin şu an içinde bulunduğu konumunun **sosyal devlet ilkesinden** vazgeçmesine elverişli olup olmadığı tartışılmalıdır. Bir defa Türkiye, sosyal devlet ilkesini hayata geçirebilmiş değildir. DİE Hanehalkı Bütçe Anketi (2003) rakamlarına göre ülke nüfusunun 14 milyonu resmen açtır. 28 milyon kişi de yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu durumda **sosyal devletin** küçülmesi değil, **büyümesi** gerekmektedir. Sosyal devlet ilkesinden vazgeçilmesi durumunda gelir dağılımındaki eşitsizlik daha da artacak ve sınıfsal oluşumlar belirginleşecektir. Bu durum, ülkeyi yalnızca ekonomik değil, siyasal anlamda da krizlere sürükleyecektir. Türkiye, yalnızca sosyal refahını sağlamak için değil, ulusal bütünlüğünü korumak için de sosyal devlet ilkesinden vazgeçemez.

Bu noktada, hangi siyasal düşüncede olursa olsun, iktidarda bulunan her hükümetin gerçekleştirmek zorunda olduğu **beş iş** vardır: (1) Sosyal hukuk devleti olgusunu kavramsal olmaktan çıkarıp, işlevsel niteliğe kavuşturmak, (2) Sağlık, eğitim, konut, çocuk hakları, kadın hakları, çevre kirliliği gibi konularda sosyal düzenekler geliştirmek ve gerekli altyapı düzenlemeleri için sosyal yardım dizgesini yeniden kurmak, (3) Çalışma hayatını uluslararası sözleşmeler ve ILO ölçünlerine uyumlu biçimde düzenlemek, (4) Sosyal güvenlik, işçi hakları, ücret düzeyi gibi konularda ortaya çıkabilecek sorunları **sosyal devlet ilkesini** gözeterek çözmek, (5) Halkın desteğine sahip, toplumun sorunlarını dikkate alan ve uygulanabilir nitelikte programlar hazırlamak.

9.2. Genel Sonuç

Yapılan çalışmalar, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin iki döneminde alınan kararlar ve gerçekleştirilen uygulamaların Cumhuriyetin geleceğini şekillendirme yönünde köklü değişiklikler getirdiğini göstermektedir. Bunlardan **birincisi**, 1920-1938 dönemini kapsayan Cumhuriyetin kuruluşu ve kökleştirilmesi dönemidir. Bu dönemde ulusal devlet ve ulusal ekonominin kökleştirilmesi için büyük çaba harcanmıştır. Ayrıca bu dönem, **sosyal devlet** anlayışı açısından da alt yapı oluşturucu bir niteliğe sahiptir. Cumhuriyetin geleceğini şekillendirme yönünde köklü değişikliklerin yapıldığı **ikinci dönem** ise; 1980'li yıllarda ve özellikle ANAP iktidarıyla başlamıştır. Bu süreç bitmiş değil, günümüzde de devam etmektedir. “Küreselleşme” olarak adlandırılan bu süreç, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların gözetiminde Türkiye’yi de içine almıştır.

1990’lardan sonra Soğuk Savaşın bitmesi ve giderek yaygınlaşan küreselleşmenin etkisiyle Türkiye’de de siyasal, sosyal ve ekonomik değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu değişimler, uluslararası alanda rekabete dayalı piyasa ekonomisinin egemen olmasına ve uluslararası pazar ile yerel pazarların birleşmesine, devletin sosyal ve ekonomik hayata müdahale alanlarının daralmasına yol açmıştır. Böylece devletin küçülmesi ve **sosyal devlet ilkesinden** uzaklaşma sorunu gündeme gelmiştir.

Küreselleşme sürecinin getirdiği bu değişim, **şu açıdan kabul edilemez**: Eğitim ve sağlık gibi temel kamu hizmetlerinin bireye, gruba göre değişen farklı ölçünler ve kurallara göre serbest piyasa ekonomisi içinde ve **kamu yararı** gözetilmeyerek sunulması, işçi ve işveren primlerinden oluşan ve devlet katkısının olmadığı bir sosyal sigorta uygulaması **sosyal devlet ilkesinin** temel özelliklerinden hiçbiri ile uyumsuzdur.

Bu durum konuya yeni yaklaşımları gerekli kılmaktadır. Türkiye öncelikle; “yetersiz ve ihtiyaçlara cevap vermeyen bir **konut politikası**, toplumun ihtiyaç içinde bulunan kesimlerine yönelik olmayan etkisiz, dağılık **sosyal hizmet** ve yardım programları, istihdam-yatırım ilişkisi kuramayan ve fırsat eşitliğinin yaratılmadığı **eğitim dizgesi** ve nüfusun tümünü kapsamayan yetersiz sağlık politikaları ve sağlık hizmetleri” sorunlarını yakından görüp buna göre politika geliştirmek zorundadır.

İşte bu araştırma ile Türkiye'nin yaşadığı siyasal, sosyal ve ekonomik sorunların **sosyal devlet ilkesinden** uzaklaşmaya bağlı olduğu, hükümet programları üzerinden açıklanmıştır. 1920'den günümüze kadar olan hükümet programları incelendiğinde, Türkiye'de sosyal devlet ilkesinden uzak bir politika değişikliğinin hangi dönemde başladığı ve "küreselleşme" adı altında dünyaya eklemleme sürecinde Türkiye'nin yaşadığı siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar görülebilmektedir. Bu noktada, kamu yönetimi dizgesi yeniden yapılandırılırken ve hükümet programlarında sürekli eleştirilen "**devletin hantallığı**" konusuna çözüm aranırken çok önemli bir nokta göz ardı edilmemelidir: **Devletin temel varlık sebebi.**

Ayrıca yapılacak tüm düzenlemelerin, sivil toplum ve kamuoyu duyarlılıklarını gözeterek ve karar alma süreçlerinin hem hızlı hem de olabildiğince geniş katılımı olmasıyla gerçekleşmesi sağlanmalıdır.

EKLER

EK-1: TBMM'nin Açılışından Günümüze Kadar Olan Hükümetler (1920-2003)

		Hükümet	İktidarda Olduğu Dönem	Hükümet Programı Sunup Sunmadığı
TBMM Dönemi	1	1. Hük. (Mustafa Kemal)	03.05.1920-24.01.1921	Sunmuştur.
	2	Fevzi Çakmak Hük.	24.01.1921-19.05.1921	Sunmamıştır.
	3	Fevzi Çakmak Hük.	19.05.1921-09.07.1922	Sunmamıştır.
	4	H. Rauf Orbay Hük.	12.07.1922-04.08.1923	Sunmamıştır.
	5	Okyar Hük.	14.08.1923-27.10.1923	Sunmuştur.
1923-1938 Dönemi	1	1. İnönü Hük.	(30.10.1923-06.03.1924)	Sunmamıştır.
	2	2. İnönü Hük.	(06.03.1924-22.11.1924)	Sunmamıştır.
	3	Okyar Hük.	(22.11.1924-03.03.1925)	Sunmuştur.
	4	3. İnönü Hük.	(03.03.1925-01.11.1927)	Sunmamıştır.
	5	4. İnönü Hük.	(01.11.1927-27.09.1930)	Sunmuştur.
	6	5. İnönü Hük.	(27.09.1930-04.05.1931)	Sunmuştur.
	7	6. İnönü Hük.	(04.05.1931-01.03.1935)	Sunmuştur.
	8	7. İnönü Hük.	(01.03.1935-01.11.1937)	Sunmuştur.
	9	1. Bayar Hük.	(01.11.1937-11.11.1938)	Sunmuştur.
1938-1946 Dönemi	10	2. Bayar Hük.	(11.11.1938-25.01.1939)	Sunmuştur.
	11	1. Saydam Hük.	(25.01.1939-03.04.1939)	Sunmuştur.
	12	2. Saydam Hük.	(03.04.1939-09.07.1942)	Sunmuştur.
	13	1. Saraçoğlu Hük.	(09.07.1942-09.03.1943)	Sunmuştur.
1946-1950 Dönemi	14	2. Saraçoğlu Hük.	(09.03.1943-07.08.1946)	Sunmuştur.
	15	Peker Hük.	(07.08.1946-10.09.1947)	Sunmuştur.
	16	1. Saka Hük.	10.09.1947-10.06.1948	Sunmuştur.
	17	2. Saka Hük.	10.06.1948-16.01.1949	Sunmuştur.
	18	Günaltay Hük.	16.01.1949-22.05.1950	Sunmuştur.
1950-1960 Dönemi	19	1. Menderes Hük.	22.05.1950-09.03.1951	Sunmuştur.
	20	2. Menderes Hük.	09.03.1951-17.05.1954	Sunmuştur.
	21	3. Menderes Hük.	17.05.1954-09.12.1955	Sunmuştur.
	22	4. Menderes Hük.	09.12.1955-25.11.1957	Sunmuştur.
	23	5. Menderes Hük.	25.11.1957-27.05.1960	Sunmuştur.
1960-1965 Dönemi	24	1. Gürsel Hük.	30.05.1960-05.01.1961	Sunmamıştır.
	25	2. Gürsel Hük.	05.01.1961-20.11.1961	Sunmuştur.
	26	8. İnönü Hük.	20.11.1961-25.06.1962	Sunmuştur.
	27	9. İnönü Hük.	25.06.1962-25.12.1963	Sunmuştur.
	28	10. İnönü Hük.	25.12.1963-20.02.1965	Sunmuştur.
	29	Ürgüplü Hük.	20.02.1965-27.10.1965	Sunmuştur.
1965-1972 Dönemi	30	1. Demirel Hük.	27.10.1965-03.11.1969	Sunmuştur.
	31	2. Demirel Hük.	03.11.1969-06.03.1970	Sunmuştur.
	32	3. Demirel Hük.	06.03.1970-26.03.1971	Sunmuştur.
	33	1. Erim Hük.	26.03.1971-11.12.1971	Sunmuştur.
	34	2. Erim Hük.	11.12.1971-22.05.1972	Sunmuştur.
	35	Melen Hük.	22.05.1972-15.04.1973	Sunmuştur.
1972-1980 Dönemi	36	Talu Hük.	15.04.1973-26.01.1974	Sunmuştur.
	37	1. Ecevit Hük.	26.01.1974-17.11.1974	Sunmuştur.
	38	İrmak Hük.	17.11.1974-31.03.1975	Sunmuştur.
	39	4. Demirel Hük.	31.03.1975-21.06.1977	Sunmuştur.
	40	2. Ecevit Hük.	21.06.1977-21.07.1977	Sunmuştur.
	41	5. Demirel Hük.	21.07.1977-05.01.1978	Sunmuştur.
	42	3. Ecevit Hük.	05.01.1978-12.11.1979	Sunmuştur.
	43	6. Demirel Hük.	12.11.1979-12.09.1980	Sunmuştur.

1980-1991 Dönemi	44	Ulusü Hük.	20.09.1980-13.12.1983	Sunmuştur.
	45	1. Özal Hük.	13.12.1983-21.12.1987	Sunmuştur.
	46	2. Özal Hük.	21.12.1987-09.11.1989	Sunmuştur.
	47	Akbulut Hük.	09.11.1989-23.06.1991	Sunmuştur.
	48	1. Yılmaz Hük.	23.06.1991-20.11.1991	Sunmuştur.
1991-2003 Dönemi	49	7. Demirel Hük.	21.11.1991-25.06.1993	Sunmuştur.
	50	1. Çiller Hük.	25.06.1993-05.10.1995	Sunmuştur.
	51	2. Çiller Hük.	05.10.1995-30.10.1995	Sunmuştur.
	52	3. Çiller Hük.	30.10.1995-06.03.1996	Sunmuştur.
	53	2. Yılmaz Hük.	06.03.1996-28.06.1996	Sunmuştur.
	54	Erbakan Hük.	28.06.1996-30.06.1997	Sunmuştur.
	55	3. Yılmaz Hük.	30.06.1997-11.01.1999	Sunmuştur.
	56	4. Ecevit Hük.	11.01.1999-28.05.1999	Sunmuştur.
	57	5. Ecevit Hük.	28.05.1999-18.11.2002	Sunmuştur.
	58	Gül Hük.	18.11.2002-14.03.2003	Sunmuştur.
	59	Erdogan Hük.	14.03.2003-	Sunmuştur.

Kaynak: (TBMM, 2003)

EK-2: Cumhuriyet Dönemi (1924-1949) Eğitim ve Kültür Alanında Yapılan Devrimlerin Kronolojisi

Yıl	Yapılan Uygulamalar
2 Mart 1924	Halk Fırkası Grubu toplantısında Şerîye ve Evkaf Vekaletlerinin kaldırılması kararı
3 Mart 1924	Tevhid-i Tedrisat Kanunu
21 Nisan 1924	İstanbul Darülfünuna tüzel kişilik verilmesi
21 Nisan 1924	Anayasa'da ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğunun yer alması
Nisan 1924	İstanbul'daki eski saray orkestrasının Ankara'ya taşınması Ankara'da Musiki Muallim Mektebinin kurulmasının kararlaştırılması
5 Kasım 1925	Ankara Hukuk Mektebinin Açılması
30 Kasım 1925	Tekkelerin, türbelerin, zaviyelerin kapatılması ve tarikatların kaldırılması
26 Aralık 1925	Milletlerarası takvim ve saatin kabulü
Mart 1926	İstanbul Belediye Konservatuvarında alaturka musiki eğitiminin kaldırılması
1926	Her kademedeki eğitimin parasız hale getirilmesi
3 Ekim 1926	İstanbul Sarayburnu'nda ilk heykelin yaptırılması (Atatürk Heykeli)
27 Kasım 1927	Ankara Ulus Meydanında Zafer Anıtının yaptırılması
3 Şubat 1927	Ankara Etnografya Müzesinin kurulması
1928	İstanbul'da hutbenin Türkçe okunması
5 Nisan 1928	Cumhuriyet Halk Fırkasının laiklik ilkelerini ve Anayasa değişikliğini kabulü
10 Nisan 1928	Anayasa'dan dine ait maddelerin çıkarılması
27 Mayıs 1928	Latin rakamlarının kabulü
2 Ağustos 1928	Sarayburnu'nda latin harfleri hakkında Atatürk'ün konuşması
1 Kasım 1928	Yeni alfabenin kabulü
1 Ocak 1929	Millet Mekteplerinin açılması
1930	Ortaokullardan din derslerinin kaldırılması
15 Nisan 1931	Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Tarih Kurumu) kurulması
19 Şubat 1932	Halkevlerinin kurulması
12 Temmuz 1932	Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Dil Kurumu) kurulması
18 Temmuz 1932	Ezanın Türkçe okunması
1 Ağustos 1933	İstanbul'da Darülfünun yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulması ve ilk Üniversite Kanunu
1933	Millî Eğitim Bakanlığı'nda Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü'nün kurulması
1933	Topkapı Sarayının müze olarak açılması
2 Temmuz 1934	Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu
1934	Ayasofya'nın müze olarak açılması
1934	Ankara'da Musiki ve Temsil Akademisi kurulması kararı
1935	Riyaseticumhur Filarmoni Orkestrası'na Almanya'dan şef getirilmesi ve Orkestranın sürekli konserlere başlaması
9 Ocak 1936	Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Açılması
Ağustos 1936	Ankara'da Devlet Konservatuvarı kurulması
1937	İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı veliaht dairesinde Resim Heykel Müzesi
1939	Devlet Resim ve Heykel Sergilerinin yıllık olarak başlaması
17 Nisan 1940	Köy Enstitülerinin kurulması
1940	Ankara Devlet Konservatuvarı Kanunu
1940	Millî Eğitim Bakanlığı'nca "Dünya Edebiyatından Tercümelet" dizisinin yayınlanmaya başlaması
1946	Ankara'da Millî Kütüphane'nin kuruluşu
1946	Üniversiteler Kanunu ve üniversitelere özerklik tanınması ve Ankara Üniversitesi'nin kuruluşu
1949	Devlet Tiyatrolarının (Genel Müdürlük) kurulması

Kaynak: (Katoğlu, 1997, 394-397)

EK-3: 1930-1939 Dönemi Millileştirilen Önemli Yabancı Şirketler

1931	Mudanya-Bursa Demiryolu Türk Anonim Şirketi
1933	İstanbul Türk Anonim Şirketi
1933	İzmir Rıhtım Şirketi
1934	İstanbul Rıhtım, Dok ve Antrepo Türk Anonim Şirketi
1934	İzmir-Afyon ve Manisa-Bandırma Hattı
1935	Aydın Demiryolu Şirketi
1936	İstanbul Telefon Türk Anonim Şirketi
1937	Ereğli Şirketi (Ereğli Limanı, Zonduldak-Çatalağzı Demiryolu Hattı, Maden İşletme ve bunlarla ilgili her türlü hak ve tesisler)
1937	İzmir Telefon Türk-Anonim Şirketi
1938	İstanbul Elektrik Türk Anonim Şirketi
1938	Üsküdar ve Kadıköy Elektrik Türk Anonim Şirketi
1939	İstanbul Tramvay Şirketi
1939	İstanbul Türk Anonim Tünel Şirketi
1939	Ankara Elektrik, Ankara Havagazı ve Adana Elektrik Türk Anonim Şirketleri

Kaynak: (Boratav, 1983, 415)

EK-4: KİT'lerin Kuruluş ve Gelişimiyle İlgili Yasalar

Yılı	Yasa Adı
1932	Devlet Sanayi Ofisi
1933	Sümerbank Yasası
1935	Etibank Yasası
1938	İktisadi Devlet Teşekküllerinin kuruluş, yönetim ve denetimine ilişkin 3460 sayılı yasa
1938	Toprak Mahsulleri Ofisi Yasası

Kaynak: (Özmen, 1983, 427)

EK-5: 1950-2003 Toplam Nüfus Göstergeleri

	1950	1960	1970	1980	1985	1990	2000	2001	2002	2003
Toplam Nüfus Total population (1) (2)	20,947,188	27,754,820	35,605,156	44,736,957	50,664,458	56,473,035	67,420,000	68,529,000	69,626,000	70,712,000
Kent Nüfusu Urban Population (1) (2) (3)	3,035,961	6,053,448	10,221,530	16,064,681	23,238,030	28,958,300	39,815,727	40,881,741	41,953,824	43,033,989
Kır Nüfusu Rural Population (1) (2)	17,911,227	21,701,372	25,383,626	28,672,276	27,426,428	27,514,735	27,604,273	27,647,259	27,672,176	27,678,011

	1950-1955	1955-1960	1960-1965	1965-1970	1970-1975	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995	2000	2001	2003
Doğuşta Hyatta Kalma Ümidi (Yıl) Life Expectancy at Birth (Years)	44	43	52	55	58	61	63	66	67	68.0	68.3	68.7
Bebek Ölüm Oranı (Binde) Infant Mortality per 1000 Live Births	235	206	185	158	140	111	83	65	47.6	41.9	41.0	38.3

Kaynak: (DPT, 2004, 151)

EK-6: Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus (1950-2002)

KURULUŞLAR	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1991	1999
I. EMELLİ SANDIĞI TOPLAMI											
1. Aktif Sigortalılar	841,342	1,230,808	1,602,385	1,485,488	3,300,481	4,413,901	5,384,620	5,795,647	6,445,900	6,650,670	7,63
2. Aylık Alanlar (Emekli, malul, dul ve yetim)	199,825	281,426	359,303	548,383	823,829	1,092,000	1,325,000	1,400,000	1,560,000	1,600,000	1,85
3. Bağlımlılar (1)	9,302	34,375	61,862	96,286	180,895	340,699	454,016	597,207	706,202	730,673	780
3. Bağlımlılar (1)	632,215	915,007	1,191,220	1,840,819	2,295,757	2,981,202	3,605,604	3,798,440	4,179,698	4,319,997	5,00
II. SOSYAL SİGORTALAR KURUMU TOPLAMI											
1. Aktif Sigortalılar	-	-	-	3,855,055	5,783,854	8,236,422	10,674,172	13,576,258	19,487,970	20,520,480	21,9
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar (2)	-	-	-	895,802	1,313,500	1,823,338	2,204,807	2,607,865	3,286,929	3,432,073	3,62
3. Taramdaki Aktif Sigortalılar	-	-	-	-	-	-	-	-	300,000	300,000	361
4. Aylık Alanlar (Emekli, malul, dul ve yetim)	-	-	-	54,590	145,446	288,870	635,815	1,070,681	1,596,634	1,717,095	1,85
5. Bağlımlılar (1)	-	-	-	2,884,663	4,324,908	6,123,214	7,833,550	9,879,412	14,230,000	14,977,556	16,0
III. BAĞ-KUR TOPLAMI (3)											
1. Aktif Sigortalılar	-	-	-	-	-	3,270,570	4,540,317	8,000,756	11,332,686	11,392,706	11,6
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar (2)	-	-	-	-	-	816,555	1,100,500	1,681,747	1,967,379	1,989,650	2,03
3. Taramdaki Aktif Sigortalılar	-	-	-	-	-	-	-	-	106,019	103,366	99,1
4. Aylık Alanlar (Emekli, malul, dul ve yetim)	-	-	-	-	-	4,350	138,317	244,818	757,075	732,526	752
5. Bağlımlılar (1)	-	-	-	-	-	2,449,665	3,301,500	5,779,695	7,911,324	7,911,518	711
IV. ÖZEL SANDIKLAR TOPLAMI											
1. Aktif Sigortalılar	-	-	-	48,280	84,490	115,872	196,130	288,977	312,186	269,054	234
2. Aylık Alanlar (Emekli, malul, dul ve yetim)	-	-	-	20,000	35,000	48,000	77,737	76,778	84,072	84,154	74,2
3. Bağlımlılar (1)	-	-	-	28,280	49,490	67,872	119,433	21,230	32,409	37,201	41,0
V. GENEL TOPLAM											
1. Aktif Sigortalılar	841,342	1,230,808	1,612,385	6,368,822	9,168,825	16,036,765	20,795,239	27,661,638	37,578,742	38,832,910	41,5
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar (2)	199,825	281,426	359,303	1,464,185	2,172,329	3,779,893	4,708,044	5,766,390	6,898,380	7,105,877	7,58
3. Taramdaki Aktif Sigortalılar	-	-	-	-	-	-	-	-	406,019	403,366	461
4. Toplam Aktif Sigortalılar	199,825	281,426	359,303	1,464,185	2,172,329	3,779,893	4,708,044	6,029,508	8,26,482	826,282	868
5. Aylık Alanlar (Emekli, malul, dul ve yetim)	9,302	34,375	61,862	150,876	326,341	634,919	1,290,091	1,983,614	2,931,134	3,140,615	3,38
6. Bağlımlılar (1)	632,215	915,007	1,191,220	4,753,761	6,670,155	11,621,953	14,847,104	19,648,516	26,516,727	27,356,770	29,2
VI. SAĞLIK HİZMETLERİ BAKIMINDAN SOSYAL SİGORTALAR KAPSAMI (4)											
1. Aktif Sigortalılar	841,342	1,230,808	1,612,385	6,368,822	9,168,825	12,766,195	16,254,922	19,660,882	34,337,949	35,632,008	38,0
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar (2)	4,0	5,1	5,8	20,3	25,8	39,7	46,5	54,6	66,3	67,2	70,5
3. Taramdaki Aktif Sigortalılar	4,0	5,1	5,8	20,3	25,8	31,6	36,3	38,8	60,6	61,6	64,6
VII. SİGORTALI NÜFUS ORANI (Yüzde)											
VIII. SAĞLIK KAPSAMINDAKİ NÜFUS ORANI (Yüzde)	20,947,188	24,064,763	27,754,820	31,391,421	35,605,176	40,347,719	44,736,957	50,664,458	56,709,000	57,818,000	58,9
IX. GENEL NÜFUS TOPLAMI											

Kaynak : (DPT, 2004, 154-155)

EK-6: (Devam)

KURULUŞLAR	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. EMEKLİ SANDIĞI TOPLAMI										
1. Aktif Sigortalılar	7,845,776	8,170,686	8,123,887	8,787,671	8,944,002	9,243,704	9,475,573	9,765,851	10,137,494	10,698,540
2. Aylık Alanlar (Emekli, malul, dul ve yetim)	1,896,041	1,896,000	1,880,437	1,963,751	1,994,589	2,071,867	2,118,085	2,163,698	2,236,050	2,372,777
3. Bağlılar (1)	827,641	900,633	952,360	1,048,211	1,114,480	1,172,741	1,239,314	1,296,935	1,355,558	1,408,941
4. Aylık Alanlar (Emekli, malul, dul ve yetim)	5,122,094	5,374,053	5,291,709	5,775,709	5,835,013	5,999,096	6,118,174	6,305,218	6,545,886	6,916,822
II. SOSYAL SİGORTALAR KURUMU TOPLAMI										
1. Aktif Sigortalılar	23,675,612	26,340,916	28,523,960	30,362,125	32,515,321	34,571,903	32,810,829	34,139,311	33,140,109	35,261,104
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar (2)	3,793,297	4,009,716	4,208,761	4,483,684	4,862,178	5,323,434	5,030,732	5,283,234	4,913,939	5,256,741
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	438,843	771,906	980,841	1,055,513	1,031,714	910,343	901,265	843,957	888,675	942,024
4. Aylık Alanlar (Emekli, malul, dul ve yetim)	177,145	212,995	253,463	244,232	246,401	228,343	193,826	184,675	142,306	149,163
5. Bağlılar (1)	1,999,007	2,175,149	2,337,755	2,539,696	2,731,793	2,930,752	3,148,826	3,339,327	3,560,638	3,747,573
6. Bağlılar (1)	17,267,320	19,171,150	20,743,140	22,039,000	23,643,235	25,179,031	23,536,180	24,488,188	23,634,551	25,165,603
III. BAĞ-KUR TOPLAMI (3)										
1. Aktif Sigortalılar	11,687,646	11,823,309	11,832,714	11,823,316	12,679,890	13,220,024	13,899,982	15,036,318	15,281,654	15,547,991
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar (2)	2,002,266	1,838,534	1,791,246	1,766,809	1,873,497	1,911,259	1,939,593	2,181,586	2,198,200	2,192,555
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	92,068	83,317	78,973	87,351	129,050	200,676	264,284	254,960	249,306	237,801
4. Aylık Alanlar (Emekli, malul, dul ve yetim)	776,634	778,547	799,132	796,805	802,343	796,564	860,742	876,148	889,149	890,976
5. Bağlılar (1)	777,968	825,595	880,820	947,038	1,032,342	1,104,614	1,179,817	1,277,444	1,343,840	1,393,670
6. Bağlılar (1)	8,038,710	8,297,316	8,262,543	8,225,313	8,842,658	9,206,911	9,655,546	10,446,180	10,601,159	10,832,989
IV. ÖZEL SANDIKLAR TOPLAMI										
1. Aktif Sigortalılar	261,369	257,989	291,247	308,023	315,007	318,085	332,870	323,569	322,688	324,302
2. Aylık Alanlar (Emekli, malul, dul ve yetim)	73,205	71,037	70,854	71,465	74,479	77,526	78,861	78,495	73,090	71,641
3. Bağlılar (1)	45,857	47,114	51,948	58,744	53,058	65,757	69,428	71,266	75,162	77,738
4. Bağlılar (1)	142,307	139,838	168,445	177,814	187,470	174,802	184,581	173,808	174,436	174,923
V. GENEL TOPLAM										
1. Aktif Sigortalılar	43,470,403	46,592,900	48,771,808	51,281,135	54,454,220	57,353,716	56,519,254	59,265,049	58,881,945	61,831,936
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar (2)	7,764,809	7,185,287	7,951,298	8,285,709	8,804,663	9,384,086	9,167,271	9,707,013	9,421,279	9,893,714
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	530,911	855,223	1,059,814	1,142,864	1,160,764	1,111,019	1,165,549	1,098,917	1,137,981	1,179,825
4. Toplam Aktif Sigortalılar	933,779	991,542	1,052,595	1,041,037	1,048,744	1,024,907	1,054,568	1,060,823	1,031,455	1,040,139
5. Aylık Alanlar (Emekli, malul, dul ve yetim)	9,249,499	9,662,052	10,063,707	10,469,610	11,014,171	11,520,012	11,387,388	11,866,753	11,590,715	12,113,678
6. Bağlılar (1)	3,650,473	3,948,491	4,222,883	4,593,689	4,931,673	5,273,864	5,637,385	5,984,972	6,335,198	6,627,922
7. Bağlılar (1)	30,570,431	32,982,357	34,485,218	36,217,836	38,508,376	40,559,840	39,494,481	41,413,324	40,956,032	43,090,336
VI. SAĞLIK HİZMETLERİ BAKIMINDAN SOSYAL SİGORTALAR KAPSAMI (4)										
1. Aktif Sigortalılar	39,664,444	41,699,540	43,138,171	45,409,005	48,634,465	51,998,293	53,608,168	56,539,068	56,011,524	58,789,199
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar (2)	72,4	76,2	78,3	80,8	84,3	87,3	84,5	87,2	85,2	88,1
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	66,1	68,2	69,2	71,6	75,3	79,1	80,2	83,2	81,1	83,8
VII. SİGORTALI NÜFUS ORANI (Yüzde)										
1. Aktif Sigortalılar	60,050,000	61,174,000	62,304,000	63,443,000	64,584,000	65,723,000	66,856,000	67,975,000	69,079,000	70,171,000
VIII. SAĞLIK KAPSAMINDAKİ NÜFUS ORANI (Yüzde)										
1. Aktif Sigortalılar	60,050,000	61,174,000	62,304,000	63,443,000	64,584,000	65,723,000	66,856,000	67,975,000	69,079,000	70,171,000
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar (2)	72,4	76,2	78,3	80,8	84,3	87,3	84,5	87,2	85,2	88,1
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	66,1	68,2	69,2	71,6	75,3	79,1	80,2	83,2	81,1	83,8
IX. GENEL NÜFUS TOPLAMI										
1. Aktif Sigortalılar	60,050,000	61,174,000	62,304,000	63,443,000	64,584,000	65,723,000	66,856,000	67,975,000	69,079,000	70,171,000

Kaynak : (DPT, 2004, 154-155)

EK-7: Sağlık Göstergeleri (1950-2003)

	1950	1960	1970	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Hastane Yatak Sayısı	18,837	45,807	87,134	114,217	112,865	111,238	114,496	115,598	119,018	123,981	128,548	131,540	133,833	137,662
Yatak Başına Nüfus	1,100	600	409	394	409	421	424	430	428	420	414	413	415	412
Doktor Başına Nüfus	3,038	2,825	2,572	1,652	1,614	1,528	1,503	1,454	1,398	1,390	1,370	1,280	1,190	1,121
Sağlık Ocağı Sayısı	-	-	851	1,827	1,890	1,967	2,525	2,793	2,887	3,152	3,170	3,205	3,304	3,454
Sağlık Evi Sayısı	-	-	2,231	6,594	6,624	7,044	7,402	8,089	8,811	9,040	10,123	10,531	10,731	11,075

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Hastane Yatak Sayısı	139,606	142,511	147,774	150,565	151,972	155,819	159,291	164,791	169,365	172,449	175,080	179,109	185,848
Yatak Başına Nüfus	414	414	406	406	409	406	402	396	380	391	392	392	383
Doktor Başına Nüfus	1,086	1,034	1,000	928	925	903	876	859	825	834	825	773	765
Sağlık Ocağı Sayısı	3,672	3,829	4,226	4,575	4,927	5,055	5,185	5,335	5,619	5,700	5,763	5,773	5,893
Sağlık Evi Sayısı	11,262	11,427	11,630	11,878	11,888	11,901	12,151	12,401	11,694	11,744	11,787	11,389	11,837

Kaynak : (DPT, 2004, 158)

EK-8: Okullaşma Oranları (1950-2003)

	1950-1951	1960-1961	1970-1971	1980-1981	1983-1984	1984-1985	1986-1986	1986-1987	1987-1988	1988-1989	1989-1990
İlkokul	69,5	81,1	99,7	97,7	103,9	101,9	101,2	101,6	103,8	101,6	102,1
Ortaokul	4,8	15,8	30,7	40,6	46,6	49,0	50,3	52,5	55,2	58,8	58,8
Lise ve Dengi okul	5,2	13,2	20,1	28,4	27,9	29,7	31,7	33,3	34,3	35,2	36,6
Yüksek Öğretim	1,3	3,1	5,7	6,4	8,0	9,7	10,7	11,3	11,7	12,8	14,5

	1990-1991	1991-1992	1992-1993	1993-1994	1994-1995	1995-1996	1996-1997	1997-1998	1998-1999	1999-2000	2000-2001
İlkokul	101,9	102,0	99,7	97,3	104,4	103,5	100,0				
Ortaokul	60,3	60,1	63,4	65,1	65,6	65,2	64,3	87,6 (1)	92,6 (1)	97,6 (1)	100,7 (1)
Lise ve Dengi okul	38,5	41,7	44,9	47,7	53,0	55,0	54,7	53,3	57,6	59,4	64,0
Yüksek Öğretim	15,7	16,4	18,1	22,2	22,1	22,4	23,2	25,7	27,4	27,8	28,0

	2001-2002	2002-2003
İlkokul	99,8	102,0
Ortaokul		
Lise ve Dengi okul	73,7	81,0
Yüksek Öğretim	30,8	35,8

(1) Sekiz yıllık ilköğretim (İlkokul + ortaokul)

Not: 1997-1998 yılından itibaren hesaplanan okullaşma oranlarına açık ilköğretim ve lise öğrencileri dahil edilmiştir.

Kaynak: (DPT, 2004, 163)

EK-9: Bütçe İçerisinde Eğitim Hizmetleri

(Carl Fiyatlarla, Milyar TL)

(At Current Prices, In Billions of TL)

Yıl	Eğitim Bütçesi(1)						Konsolide Bütçe İçindeki Pay (%)					
	Toplam-Total			Yatırım			Toplam			Yatırım		
	Başlangıç Ödeneği	Harcama	Başlangıç Ödeneği	Harcama	Başlangıç Ödeneği	Harcama	Başlangıç Ödeneği	Harcama	Başlangıç Ödeneği	Harcama	Başlangıç Ödeneği	Harcama
1983	383	342	56	42	14,7	13,1	2,1	1,6				
1984	460	478	73	52	12,2	12,6	1,9	1,4				
1985	616	706	100	74	11,6	13,3	1,9	1,4				
1986	840	961	136	108	10,3	11,8	1,7	1,3				
1987	1,251	1,573	215	186	9,9	12,4	1,7	1,5				
1988	2,412	2,650	480	398	11,5	12,6	2,3	1,9				
1989	4,018	6,020	874	693	10,6	15,8	2,3	1,8				
1990	11,012	12,843	1,588	1,414	16,4	19,1	2,4	2,1				
1991	18,141	22,873	2,192	2,459	13,9	17,6	1,7	1,9				
1992	39,271	44,379	4,469	5,019	17,7	20,0	2,0	2,3				
1993	72,369	81,163	6,910	9,267	14,9	16,7	1,4	1,9				
1994	121,842	120,698	12,850	12,365	13,6	13,5	1,4	1,4				
1995	179,213	210,801	18,319	21,539	10,5	12,3	1,1	1,3				
1996	345,293	370,189	48,521	55,192	8,8	9,4	1,2	1,4				
1997	697,392	960,905	114,759	151,492	11,1	15,4	1,8	2,4				
1998	1,635,535	1,933,475	420,865	314,826	11,1	13,1	2,8	2,1				
1999	2,776,635	3,312,108	469,552	513,141	10,2	12,2	1,7	1,9				
2000	4,836,963	4,717,096	773,320	720,161	10,4	10,1	1,7	1,5				
2001	5,390,421	7,020,442	949,317	975,188	11,1	14,5	2,0	2,0				
2002	9,956,959	11,151,091	1,617,120	1,604,699	10,1	11,4	1,6	1,6				

Kaynak: (DPT, 2004, 165)

KAYNAKÇA

- AKGÜÇ, Öztin, (2002), “Küreselleşme Olgusunun Türk Ekonomisine Etkisi”,
Suna Kili (der.), (2002), **Cumhuriyet ve Küreselleşme**,
Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- AKYÜZ, Yahya, (2001), **Başlangıçtan 2001’e Türk Eğitim Tarihi**
İstanbul: Alfa Yayınları.
- AKTAN, Can, (2003), “**Sivil Toplum İçin İdeal Devlet**”
İndirilme Tarihi: 22 Ocak 2004, www.Web: [http://www.canaktan.org/
politika/refahdevleti/dogusu_gelisim.htm](http://www.canaktan.org/politika/refahdevleti/dogusu_gelisim.htm).102k.
- AKTAN, Can, Özlem Özkıvrak, (2003), “**Sosyal Refah Devleti**”,
İndirilme Tarihi: 22 Ocak 2004, www.Web: [http://www.canaktan.org/
politika/refahdevleti/dogusu_gelisim.htm](http://www.canaktan.org/politika/refahdevleti/dogusu_gelisim.htm).101k.
- ANAYASA, (1982).
- ARAR, İsmail, (1966), **Hükümet Programları (1920-1965)**,
İstanbul: Burçak Yayınevi.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1984), **Türkiye’nin Düzeni (İkinci Kitap)**,
İstanbul: Tekin Yayınevi.
- AYMAN GÜLER, Birgül, (2004), **Kamu Yönetimi 1. Ulusal Kurultayı, (2003)**,
Malatya: İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu
Yönetimi Bölümü.
- Bağımsız Cumhuriyet Partisi, (2002, Temmuz), “**Ulusal Ekonomik
Kalkınma**”, İndirilme Tarihi: 25 Mart 2004,
www.Web: <http://www.bcp.org.tr/index.php?syf=program4>.
- BAKIR, Eşref, (2003), “**2. Dünya Savaşı ve Sonrası**”,
İndirilme Tarihi: 20 Kasım 2003,
www.Web: <http://www.ebnet.sitemynet.com/b6htm>.
- BARNA, Murat, (2002), “**Sosyal Devlet Eşitlik**”, İndirilme Tarihi: 21 Ocak 2004,
www.Web: <http://www.muratbarna@yahoo.com>.
- BAŞARAN, Ali Kemal, (2001), “**Sosyal Devlet**”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 39,
Ankara: Gökçen Teknik –Semih Baskı, s.241-251.

BAŞTÜRK, Şenol,(2002), “**Bir Olgu Olarak Küreselleşme, Sorunlar ve Bir Çözüm Önerisi: Küresel Yönetişim**”

İndirilme Tarihi: 23 Mart 2004

www.Web: <http://www.isguc.org/senol1.htm>.

BORATAV, Korkut, (1983), “**Türkiye’de Devletçilik**”, Müçteba Anđ, Osman Balcıgil, Yiğit Ekmekçi, Ahmet Günlük, İdem Özükan, Ziya Tozan, Emre Ünsev (der.), (1982), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 2, s.413-426.

BOZKURT, Veysel, (2000), “**Küreselleşmenin İnsani Yönü: Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları**”, Veysel Bozkurt (der), (1999), **Küreselleşmenin İnsani Yüzü: Küreselleşme (Kavram, gelişim, yaklaşımlar)**, Ankara: Alfa Yayınları, 2. Baskı, s. 12-17.

BULUT, Nihat, (2003), “**Sosyal Devletin Düşünsel Temelleri ve Çağdaş Sosyal Devlet Anlayışı**”, İndirilme Tarihi: 21.06.2004

www.Web: <http://ogrenci.hacettepe.edu.tr/~b0122202/>

[anayasahukuk/sosyaldevlet.htm](http://ogrenci.hacettepe.edu.tr/~b0122202/anayasahukuk/sosyaldevlet.htm).

ÇAM, Esat, (1987), **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul: Der Yayınları.

ÇEVİK, Hasan Hüseyin, (2001), **Türkiye’de Kamu Yönetimi Sorunları**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÇOKER, Fahri, (1996), **Türk Parlamento Tarihi (1920-1957)**, Ankara: TBMM Yayınları.

DİLİK, Sait, (1992), **Sosyal Güvenlik**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

DEDEOĞLU, Necati, (1998), “**Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Türkiye’de Sağlık Düzeyi**”, **Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Bilim “Bilanço 1923-1998” Ulusal Toplantısı**, (1999), Ankara: TÜBİTAK Yayını, Cilt: 2, s.105-114.

DEĞİRMENCİ, Koray, (2000), “**Özelleştirme ve Sosyal Devlet**”, İndirilme Tarihi: 23 Kasım 2003, www.Web: <http://www.turkis.org.tr/ozellestirme1.htm>.

- DEMİR, Osman, Adem Üzümcü, (2000), “Türkiye’de Yaşanan Ara Rejimlerin Ekonomi Açısından Değerlendirilmesi”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 9, İndirilme Tarihi: 26 Şubat 2004, www.Web: <http://www.iktisat.uludağ.edu.tr/dergi/9/02.osman>.
- DPT, (2001), **Sosyal Güvenlik (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon Raporu)**, Ankara: DPT Yayınları.
- DPT, (2004), **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003)**, Ankara: DPT Yayınları.
- EKİN, Nusret, (1999), **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.
- ERDİLEK, Neşe, (1983), “Hükümetler ve Programları”, Müçteba Anđ, Osman Balcıgil, Yiğit Ekmekçi, Ahmet Günlük, İdem Özükan, Ziya Tozan, Emre Ünsev (der.), (1982), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 4, s.968-1046.
- ERSEL, Hasan, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay, (2002), **Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ERYILMAZ, Bilal, (2001), **Kamu Yönetimi**, İstanbul: Erkam Matbaası.
- ERDER, Necat, (2003), “Türkiye’de Sosyal Demokrasi İdeoloji Sorunsalı”, İndirilme Tarihi: 21 Kasım 2003, www.Web: <http://www.sdd.org.tr/necaterder2.htm>.
- FIRAT, Zerrin, (2003), “Küreselleşme Sürecinde Devletin Değişen Fonksiyonları ve Sosyal Hizmetlerin Yeri”, İndirilme Tarihi: 20 Kasım 2004, www.Web: <http://www.isguc.org/zfirat2.htm>.
- GENÇ, Ahmet Ersun, (2003), “Türkiye’de Devletin Yeniden Yapılandırılması ve Kamu Emekçileri”, İndirilme Tarihi: 20 Kasım 2003, www.Web: <http://www.bes.org.tr/etkinlikler/tabligikinolu.htm>.
- GERAY, Cevat, (2004), **Kamu Yönetimi 1. Ulusal Kurultayı**, (2003), Malatya: İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü.
- GEVGİLİLİ, Ali, (1987), **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul: Bağlam Yayınları.

GÜLER, Ali, (1999), "II. Dünya Savaşı Sırasındaki Konferanslarda Türkiye'nin Savaşa Sokulması İle İlgili Müttefik Teşebbüsleri", **Bilim Dergisi**, Sayı: 6, İndirilme Tarihi: 26 Şubat 2004,
www.Web: <http://www.kho.edu.tr/yayınlar/bilimdergisi/bilimler/doc/1999-1/bilder-6.doc>.

GÜNEŞ, İhsan, (1997), **Birinci TBMM'nin (1920-1923) Düşünce Yapısı**, Eskişehir: Türkiye İş Bankası Yayınları.

GÜNEŞ, Muharrem, Hasan Güneş, (2003), **Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum**, Ankara: Anı Yayıncılık.

GÜRSEL, Ali, (1998), **Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları(1920-1960)**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

GÜVEN, İsmail, (2002), **Türkiye'de Devlet, Eğitim ve İdeoloji**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

İktisadın Krizinden Toplumun Krizine, (2003), **Özgürlük Dergisi**, Sayı: 3, İndirilme Tarihi: 7 Şubat 2004
www.Web: <http://www.ozgurlukdergisi.com/arşiv/kitaplar/Savunma/III4.html>.

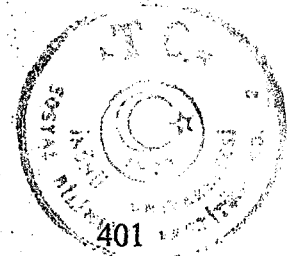
KATOĞLU, Murat, (1997), "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat", Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Mete Tunçay, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Ayla Ödekan, Murat Katoğlu, (der), (1997), **Türkiye Tarihi 4 (1908-1980)**, İstanbul: Cem Yayınevi, s.393-469.

KELEŞ, Ruşen, (1997), **Kentleşme Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi.

KESER, İhsan, (2000), **Türkiye'de Siyaset ve Devletçilik**, Ankara: Gündoğan Yayınları.

KEYMAN, E. Fuat, (1997), "Globalleşme, Uluslararası İlişkiler ve "Hegemonya" Sorunu", **Ekonomik Yaklaşım**, Levent Sanin Özel Sayısı, Cilt: 8, Sayı: 27, Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, s.25-31.

KİLİ, Suna, (2002), "Cumhuriyet, Atatürkçülük ve Küreselleşme", Suna Kili, (der.), (2001), **Cumhuriyet ve Küreselleşme**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı, s. 177-198.

KOÇAK, Mahmut, (1995), **Planlı Dönemlerde Sağlık Politikalarının Analizi:Beş Yıllık Kalkınma Plan Hedefleri ve Gerçekleşme Oranları Üzerine Bir Çalışma**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KONGAR, Emre, (2003), **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

KÖSE, Salih, (2002), "24 Ocak 1980 Kararları ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması", (2001), **Planlama Dergisi, Özel Sayı** Ankara: DPT Yayınları.

MARUFLU, Z. Selçuk, (1978), **Sosyal Refah Devleti ve Sosyal Güvenlik Sistemi**, Ankara: DPT Yayınları.

MEB, (Milli Eğitim Bakanlığı), Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, (1994), **Hükümet Programlarında Eğitim (1920-1993)**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

OKÇABOL, Rıfat, (1998), "Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Ortaöğretim ve Yaygın Eğitim", **Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Bilim "Bilanço 1923-1998" Ulusal Toplantısı**, (1999), Ankara:TÜBİTAK Yayını, Cilt: 2, s.163-168.

OKTAY, Ayla, (1998), "Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim", **Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Bilim "Bilanço 1923-1998" Ulusal Toplantısı**, (1999), Ankara:TÜBİTAK Yayını, Cilt: 2, s.137-161.

ORAN, Baskın, (2003), "Görelİ Özerklik-3 (1960-1980)" Baskın Oran (der.), (2000), **Türk Dış Politikası**, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖĞÜT, Kağan, (2002), "Küreselleşme-Kalkınma-Devlet ve Güney Asya", **Aydınlanma Dergisi**, Sayı: 34, İndirilme Tarihi: 23 Kasım 2003, www.Web: <http://www.aydinlanma1923.org/sayi/34/34-34.htm>.

ÖYMEN, Onur, (2003), **Türkiye'nin Gücü**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ÖZDEMİR, Hikmet, (1997), "Siyasal Tarih", Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Mete Tunçay, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Ayla Ödekan, Murat Katoğlu, (der), (1996), **Türkiye Tarihi 4 (1908-1980)**, İstanbul: Cem Yayınevi.

- ÖZDEMİR, Yusuf Ekrem, (2001), “Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları: Cumhuriyetin Kuruluşundan 1980’li Yıllara Kadar Sağlık Politikaları”, **Yeni Türkiye**, Sayı:39, Ankara: Gökçen-Teknik Semih Baskı, s. 257-274.
- ÖZMEN, Selahattin, (1983), “Üretimde Devlet: Kamu İktisadi Teşebbüsleri”, Müçteba Anğ, Osman Balcıgil, Yiğit Ekmekçi, Ahmet Günlük, İdem Özukan, Ziya Tozan, Emre Ünsev (der.), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 2, s. 427-440.
- SAVAŞ, Vural, (2004), **Türkiye Cumhuriyeti Çökerken**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- SAYGILI, Mehmet Kağan, (2002), **Türkiye’de Kamu Fonu Uygulaması**, Uzmanlık Tezi, Ankara: DPT Yayınları.
- SEZEN, Seriyeye, Turgay Ergun ve ötek., (1998), **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayını.
- SOYDAN, Aynur, (2002), “Kadın Kimliğinin Oluşmasında Mesleki Teknik Eğitim”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 1, Ankara: (belirsiz), s. 260-280.
- SOYSAL, Mümtaz, (1997), **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ŞENGÜL, Tarık, (2001), “Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türkiye Kentleri”, **Evensel Kültür Dergisi**, s.128, İndirilme Tarihi: 25.04.2004, [www.Web:http://www.uzaklar.de/html/kapitalist_kentlesme_dinamikle.html](http://www.uzaklar.de/html/kapitalist_kentlesme_dinamikle.html).
- TALAS, Cahit, (1992), **Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TANİLLİ, Server, (1992), **Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?**, İstanbul: Say Yayınları.
- TANÖR, Bülent, (1997), “Siyasal Tarih”, Korkut Boratav, Selahattin Hilav Mete Tunçay, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Ayla Ödekan, Murat Katoğlu, (der), (1996), **Türkiye Tarihi 5 (1980-1995)**, İstanbul: Cem Yayınevi.
- TBMM, (Türkiye Büyük Millet Meclisi), (2003), “Hükümetler”, İndirilme Tarihi: 21 Eylül 2003, [www.Web: http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm](http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm).

TEKELİ, İlhan, (1996), **Türkiye’de Yaşamda ve Yazında Konut**

Sorununun Gelişimi, Ankara: TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yayını.

TEKELİ, İlhan, (1983), “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim

Kurumlarının Gelişimi”, Müçteba Anđ, Osman Balcıgil, Yiğit Ekmekçi, Ahmet Günlük, İdem Özükan, Ziya Tozan, Emre Ünsev (der.), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 3, s. 650-672.

TEKELİ, İlhan, (2003), “**Planlı Ekonomi İlkeleri: Türkiye Cumhuriyetinin**

Ekonomik ve Sosyal Politikası”, İndirilme Tarihi: 22.06.2004
www.Web: <http://www.konrad.org.tr/index.php?id=96>.

TEMEL, Adil, Ercan Boyar, Şeref Saygılı, (2002), “Türkiye Ekonomisinde Yapısal

Değişim (1946-1999)”, (2002), **Planlama Dergisi**, Özel Sayı, 2002, Ankara: DPT Yayını.

TUNAYA, Tarık Zafer, (1995), **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**,

İstanbul: Arba Yayınları.

TUNÇAY, Mete, (1983), “Siyasal Gelişmenin Evreleri”, Müçteba Anđ,

Osman Balcıgil ve ötek. (der.), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 7, s. 1967-1990.

TURAN, Şerafettin, (2002), “Türkiye’de Cumhuriyet ve Demokrasi Kültürü”,

Özer Ozankaya (der.), (2001), **Cumhuriyet ya da Demokrasi**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, s.83-88.

TURAN, Şerafettin, (2000), **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**,

Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.

TURAN, Şerafettin, (1996), **Türk Devrim Tarihi III-2 (1923-1938)**, İstanbul: Bilgi

Yayınları.

TURAN, Şerafettin, (1999), **Türk Devrim Tarihi IV-I (10 Kasım 1938-12 Eylül**

1950), İstanbul: Bilgi Yayınları.

TURAN, Şerafettin, (2002), **Türk Devrim Tarihi IV-II (27 Mayıs 1950-12 Eylül**

1960), İstanbul: Bilgi Yayınları.

TURAN, Şerafettin, (2002), **Türk Devrim Tarihi V (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, İstanbul: Bilgi Yayınları.

TÜMERDEM, Yıldız, (1998), "Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Sağlık, Nereden Nereye", **Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Bilim "Bilanço 1923-1998" Ulusal Toplantısı**, (1999), Ankara:TÜBİTAK Yayını, Cilt: 2, s.115-135.

Türkiye'de Demokrasinin Gelişimi (2003, Ekim 19), İndirilme Tarihi: 11 Şubat 2004
www.Web: <http://www.bilimkultur.net/default.asp?menu>.

YEŞİL, Ahmet, (2001), **Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.

ZENCİRKIRAN, Memet, (2003), "**Küreselleşme: Sorunlar ve Çözüm Önerileri**", İndirilme Tarihi: 25 Mart 2004,
www.Web: <http://www.isguc.org.tr/memet2.htm>.

1923'ten Bugüne, (2003), İndirilme Tarihi: 7 Şubat 2004,
www.Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupk/ka/unxxv.htm>.

12 Eylül Ekonomik Krizin Yükünün Emekçi Halkın Üzerine Yıkılması İçin Gündeme Getirildi, (2003), **Özgürlük Dergisi**, Sayı: 3,
İndirilme Tarihi: 7 Şubat 2004
www.Web: <http://www.ozgurlukdergisi.com/arsiv/kitaplar/Savunma/III2.html>.

KAYNAKLAR

- BERKES, Niyazi, (1978), **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- BİLİR, Mehmet, (2004), “Bir Aydınlanma Kurumu: Halkevleri...”, **Cumhuriyet**, (2004, Şubat 19).
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit, (1995), **Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ÇAKAR, Nezih, (1998), **Cumhuriyetin 75.Yıldönümünde Başlangıçtan Günümüze ve Geleceğe Doğru Türkiye**, Ankara: (belirsiz).
- DİREN, H.Barış, (2001), “Türkiye’de Sağlık Politikaları ve Uygulamadaki Sorunlarımız”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 39, Ankara: Gökçen Teknik -Semih Baskı, s. 251-256.
- DÜNDAR, Ali, (2002), **Eğitim ve Dil**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DPT, (2001), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon Raporu: Konut**, Ankara: DPT Yayınları.
- DPT, (2001), **Sosyal Güvenlik (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon Raporu)**, Ankara: DPT Yayınları.
- ERDEM, Tansu, (2004), “ABD’nin Büyük Ortadoğu Girişimi ve Türkiye (3)”, **Cumhuriyet**, (2004 Haziran 3).
- ERDİNÇ, Tahsin, (1998), “Demokratik ve Sosyal Hukuk Devleti”, **Yeni Türkiye**, Sayı:23-24, Ankara: Gökçen-Teknik Semih Baskı, s. 3826-3839.
- GÖKTAŞ, Mehmet Ali, (1974), **Türkiye’de Konut Sorunları ve Sosyal Konut Politikası**, İzmir: Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayını.
- İŞIKLI, Alpaslan, (2002), **Türkiye’de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KAFADAR, Osman, Faruk Öztürk, **Eğitim ve Toplumsal Sorunlar Üzerine Konferanslar**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.

- KAPLAN, Mevlüt, (2002), **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KARTAL, S.Kemal, (1992), **Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme**, Ankara: Adım Yayınları.
- KELEŞ, Ruşen, (1983), **100 Soruda Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- KIZILÇELİK, Sezgin, (2003), **Atatürk’ü Doğru Anlamak**, Ankara: Anı Yayıncılık
- KONGAR, Emre, (1995), **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KONGAR, Emre, (1979), **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Ankara: Bilim Yayınevi.
- KONGAR, Emre, (1979), **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Ankara: Bilim Yayınevi.
- MERAL, Bayram, (1999), “Ücret, Enflasyon, Sosyal Güvenlik Politikaları ve Türk-İş”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 28, Ankara: Gökçen-Teknik Semih Baskı, s. 786-792.
- OZANKAYA, Özer, (2002), “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Temel Olan “Cumhuriyet” Ya da “Demokrasi Anlayışı”, Özer Ozankaya (der.), (2001), **Cumhuriyet ya da Demokrasi**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, s.1-23.
- OZANTÜRK, Hasan,(1994), **Türkiye’de Sosyal Güvenlik ve Sağlık Sigorta Kuruluşları ve Bağ-Kur Sağlık Sigortası Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZKAN, Orhan, (2001), Atatürk Dönemi Sağlık Politikası, **Yeni Türkiye**, Sayı:39, Ankara: Gökçen-Teknik Semih Baskı, s. 50-57.
- ÖZTEK, Zafer, (2001), “Türkiye’de Sağlık Hizmetleri”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 39, Ankara: Gökçen Teknik- Semih Baskı, s.60-64.
- SAKAOĞLU, Necdet, (1993), **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları.

TAHİR, Kemal, (1995), **Bozkırdaki Çekirdek**, İstanbul: Tekin Yayınevi.

TALAS, Cahit, (1979), **Sosyal Ekonomi**, Ankara: Sevinç Matbaası.

TANILLI, Server, (1995), **Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz?**, İstanbul: Cem Yayınevi.

TEKELİ, İlhan, (1983), “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, Müçteba Anđ, Osman Balcıgil, Yiğit Ekmekçi, Ahmet Günlük, İdem Özükan, Ziya Tozan, Emre Ünsev (der.), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 3, s. 650-672.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, (1999), **Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Yeniden Yapılandırılması**, Ankara: TİSK İnceleme Yayınları.

YILDIRIM, Atila, (2000), **Türkiye’de Konut Politikaları ve Uygulamaları (1923-2000)**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İktisat Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

